Inv. 66
72608

KONSTANTY PRZEWŁOCKI

POLSKA
DZIEJE I RZECZY JÉJ.

PRZEWODOWA

POLSKA

DZIEJE I RZECZY JÉJ

ROZPATRYWANE

PRZEZ

JOACHIMA LELEWELA.

Tom I.

1) DZIEJOPISARSTWO; 2) CHRONOLOGIA; 3) HISTORJA; 4) GEOGRAFJA; 5) POLITIKA; 6) KULTURA; 7) ABECADŁOWY ROZKŁAD ZNAMIENITYCH LUDZI; 8) ROZMAJITOŚCI.

POZNAŃ.
NAKŁADEM J. K. ŻUPAŃSKIEGO.
1858.

K. 789/49

BIBLIOTEKA W TORUNIU UNIWERSYTECKA

Poznań, czcionkami L. Merzbacha.

PRZYGODY

W POSZUKIWANIACH I BADANIU RZECZY NARODOWYCH POLSKICH.

Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.

Gdym niedzisiejszy, niewadzi spomnieć o daleko ubiegłéj przeszłości. Skoro pisma moje w kilka voluminów gromadzę, widocznie żem piśmienne podejmował trudy: a jak one rosły, w ciągu jakich przygód lub dogodnych okoliczności, pomnożyć zdołałem, opowiedzić mogę zostawując jinnym jich wartości cenienie; powiem o tych głównie, o tych jedynie, które się dziejów i rzeczy narodowych tyczą; jinne natrącając, pominę.

Przyszedłem na świat 1786 22 marca, niedołężny, chimerik, upornie wymagający, nieutulony i nieuciszony płaksa; niańce i rodzinie wielce uciążliwy; w czwartym zaledwie roku z rąk piastunki krzepcéj na nogach stanąłem.

Człowiek się sposobi przykładem, naśladowaniem, nauką; często z dzieciństwa, z przygód otrzymuje kierunek umysłu swego na całe życie, a zdolności rozwija sam, uczy się sam; nauczyciel naukę wykładając, jego własnemu pojęciu nasuwa tylko naukowy przedmiot, wytacza

do rozpoznania widoki. Z tym wszystkim, jednemu więcéj, drugiemu mniéj zdolności udziela przyrodzenie; a jeśli kto czuje w sobie wyższe od jinnych, niema się czym chlubić, bo to nie jego własne, nimi tylko obdarzony. Winą jego jeśli je zaniedba, jeśli jich nieużyje, a żadną zasługą gdy z nimi szczęśliwie wystąpi, bo do użycia i rozwinięcia onych popęd z przyrodzenia uzyskał.

Pociąg do zatrudnienia wczesno się pojawił w moijch dziecinnych zabawach; a zczasem stał się wielce użytecznym i potrzebnym, gdym postrzegł, że bez przysiedzenia fałdów i wysilenia niczego nie dokażę. Cacek nam niedawano, niemiałem jich, a śmiano się że majstruję, że coś koncypuję. Z tych majsterstw, niejedne wywołały żarty, drwiny, co mię zasępiało a nie odstręczało: kryłem się, swojem płatał, a rozmyślał nad czemś nowym. Żeby coś wymyślić, wypadało rozważać. Postrzegłem że ostatni dzień tygodnia zwać sobotą jest niedorzeczy, raczéj to jest po piątku szóstek. Z razu śmiech z tego, potym napomnienia, groźby, plagi: za upór: a mnie myślić, czy to stosownie być karanym za obstawanie przy trafnym widzeniu. Rad nie rad po niemałym namyśle wypadło umilknąć, w skrytości dla siebie szóstek chować: a unikając wymówienia soboty mówiłem: pojutrze, jutro, wczora, przedwczora: byle choć tak na swojim postawić.

W kancellarji (biurze) ojca naszego był jimiennik i wychowanek dziada naszego, Konstanty Szelutta. Przy schyłku bytu Polski, odjeżdżając na archiwistę universitetu wileńskiego, obdarzył mnie, siostrę (Juljannę wnet 1796 zmarłą) i brata Józefa późniéj 1801 zmarłego), stosownie do wieku dziełami u Grölla lub Dufoura drukowanemi. Między tymi była krótka wiadomość wszystkich nauk (encyklopedijka mała). Podobała mi się bardzo: alem nalazł niedostateczną: zamierzyłem tedy coś lepszego wygotować. Było to roku 1796, miałem lat dziesięć. Mając pod ręką aritmetikę, grammatiki języków, Ładowskiego grammatikę geograficzną, z nich do zamierzonego dzieła wyciągi tabliczkowe przyrządzałem, pocichu, skrycie; bom się krył aby nieżartowano z wszystko wiedza. Co bądź, od owego czasu zrodził się i wzrastał pociąg do autorstwa; a poczęło się prawdzić francuzkie przysłowie: czego się chcesz nauczyć, napisz o tym dzieło; pomogło to nauce, tylko nie grammatice języków.

Piękny zdziełczy zamysł przerwany i zawieszony został zupełnym rodziców na wieś przeniesieniem się. Ja téż postrzegł, że niedość miałem do mego dzieła materjałów: to jest żem wielu rzeczy cale nieznał. Pobyt na wsi służył dobrze astronomji, rozpatrywaniem konstellacij, nocnego gwiazd przechyłku. Bieganie za motylami, owadami, dziecinne rozróżnianie roślin, pta-

stwa, przypominały zawieszony zamiar; a najwięcéj zatrzymała go nauka geometrji i początków matimatiki pod kierunkiem Konkowskiego.

Ostatecznie przejinaczył niedorzeczne dziecinne zamysły, przeszło dwuletni na wsi u ciotki pobyt. Był tam Kluk, historje drukowane pijarskie, biblja, Rollin, Naruszewicz, kroniki polskie i jinne dzieła i notaty historiczne pijarskie; o literaturze mowy dużo; brat cioteczny Jan Cieciszowski pisał tragedją Dimitra samozwańca ze swobodą szekspirowskich prawideł; odczytywano ją, rozważano jéj wzrost, radzono: byłem temu obecny, chciwiem nasłuchiwał spraw polskich owego czasu; czytałem, gryzmoliłem genealogje, chronologje, w seksterna szły szczegółowe historje na sposób Skrzetuskiego tworzone, a zawsze w celu aby kiedyś autorem być. Wertowałem kroniki i wedle jich opisu skreśliłem w roku 1800 invencją własną, plan *oblężenia Pskowa za Batorego.*

Z gościny u méj ciotki przeszedłem 1801 do konwiktu pijarskiego. Dorywczo w różnych wiadomościach posuniony, zatrzymany zostałem w klasie trzeciéj z powodu niedostatku łaciny i grammatycznych językowych reguł. Nietrafiałem na wyrozumienie onych, a zdało mi się studowanie nad nimi czasu stratą. Gdym cokolwiek z potocznego użycia i francuszczyzny i niemczyzny rozumiał, mówiłem sobie, znajomość języków i łaciny przyjdzie z czasem przez wprawę,

wykręcałem się tedy z grammaticznéj matni dość szczęśliwie aby zbyć. We wszystkich studjach mierny ale wymierny i dostateczny. Widziałem jak wielom szło w nauce łatwo: wyższéj jich zdolności, lepszym usposobieniom nie zazdrościłem, własnym zachodem wysilałem się, powtarzając sobie: dopnę, dokażę, dojrzeję: a tymczasem gotujmy co lepszego. W piątéj tedy klassie 1803 wziąłem się do pisania historji wieku XVIII. Posiadając do tego kilka dzieł, miałem sobie cokolwiek udzielonych jinnych z bibljoteki konviktorskiéj. W godzinach rekracijnych i nocami nad przedsięwzięciem dosiadując, nieraz słyszałem przechodzącego prefekta: allez vous coucher, minuit a sonné.

W półrocznym geografii examinie byłem niespodzianie zapytany od rektora Kajetana Kamińskiego o Krzyżaki w Prusiech. Na kilka zapytań z podziwieniem kollegów sprawiłem się gracko. Niebawem potym, wszedł do méj klatki rektor i ukazał chronologją Blaira (tables chronologiques, année per année traduites par Chantreau, Paris 1795 in 4°) oświadczając że myśli to dzieło wydać po polsku, a że w nim niedostaje zdarzeń i wspomnień polskich, zostawia mi go abym takowe dla polskiego wydania przygotował. Prześlicznego druku (Boista) dzieło Blaira, wydało mi się co do wydarzeń miejscami chude. W ochocie mej co tchu zbyteczniem się z polecenia ujścił,

uciążając, *tablicę chronologiczną historji polskiéj*, drobniejszymi w początku zdarzeniami, dopóki do tego historji Naruszewicza stało. Kamiński Blaira po polsku nie wydał, być może z powodu trudności drukarskich, a pewnie chciał tylko dowiedzić się, jak daleko z dziejami narodowemi privato studio student oswojił się.

Wspominam memu piśmiennictwu, zdzielstwu czyli autorstwu sprzyjające okoliczności z dwu powodów. Raz dla okazania że mię rzeczy narodowe, dzieje własne, przedewszystkim wczesno zajmowały; powtóre dla tych pedantów, co wzbraniają uczniom szkół, zajmować się privato studio, dla tego aby takowe na osobności jakowym naukowym trudem zajęcie, nie szkodziło obowiązkowéj pańszczyznianéj nauce. Dzięki nauce kollegjum pijarskiego, a następnie universitetu wileńskiego, takim osóbnym trudom zawad nie stawiano, owszem chętnie je wspierano i pomocy nieodmawiano. Niebyłem wtym razie wyjątkiem, każdy pracujący privato studio konviktor doznawał swobody i pieczy, a niejeden składał owoc trudów swych dla uzyskania meritów, a przez nie w kolleżeństwie półrocznych dobijał się obywatelskich zaszczytów.

Czas żebyś pomyślał o swéj przyszłości nadmieniał ojciec raz i drugi. Co sobie obierasz? czy wiejski zakątek czy powołanie jakie? dziś dla nas służby publicznéj niéma. Chcesz dalszéj

nauki w celu jakim? do niemieckiego universitetu w Królewcu, masz towarzysza, jedź z nim; w Wilnie też otwiera się universitet. — Do niemieckiego nie chcę, odparłem, w obawie bym mimowolnie niezniemczał. — Jedźże do Wilna, może obierzesz stan nauczycielski, ten jeden pozostaje dziś służbą narodową, mianowicie tam. — Bez wahania się i rozwagi: do Wilna, to dobrze, odpowiedziałem: a przez myśl mi przeszło, sposobiąc się na nauczyciela, usposobię się i najdę środki do autorstwa, do zdziełstwa.

Nie czekając końca roku szkolnego czyli wakacji, z klassy piątéj z konviktu 1804, powiózł mię Ojciec sam, siedmdziesiąt kilka mil do Wilna, do universitetu zaledwie nowo otworzonego. Pamiętny mi ten dzień, w którym, ze służby były kassjer komissji edukacijnéj, a coś więcéj z obywatelskich zasług, ukazał się między starymi z czasów rzeczypospolitéj professorami w części osobiście znanemi. Narwojsz, Hussarzewski, Mickiewicz, Malewski, Jundziłł i młodsi, ze czcią witali; z dawnym rektorem Poczobutem długie przypomnienia zeszłych spotkań i usług publicznych. Sam rektor Strojnowski universitetu odnowiciel, z żywym uczuciem uprzejmie dawne młodszych lat swych pijarskie znajomości przypominający. Nalazł się tam Konstanty Szelutta, po ciężkich z upadkiem Polski strapieniach przy

archivum utrzymany. Rozstając się z Ojcem, jego przyjaźni powierzony zostałem.

Nowo urządzający się universitet miał coś niezupełnego, niedostatecznego. Napełniał się professorami, dla mnie dwojił: szczepiąc się na polski i łaciński. Patrzałem jak się zjeżdżali: Groddek, Abicht, Tarenghi, Capelli, Langsdorf i jinni, rozmajitą dający się rozumić łaciną co mię od nich odstręczało. Samopas puszczony, chwyciłem za polskie kursa, byle czas zapełnić; a dla sposobienia się do powołania, nalazłem zawsze kollegów, którzy chętnie me repetcje przyjmowali. Głównie szukałem historji, a ta wnet mi znikła. Rok jeszcze $180^4/_5$ opowiadał ją niesłychanie cichym głosem w katedrze swéj starzec Hussarzewski, poczym w emeriturze spoczął. Nikt go niezastąpił; a następnie, malarstwo, historja, poczytywane były za przedmioty cale nieuniversiteckie; gdy po ustępie Langsdorfa, powiedziano téż, głowy polskie nie do mechaniki.

Płoche rozrywki ponęty niemiały. Swobodny mając dość czas, odwiedzałem professorów dla uczczenia wieku i nauki: Hussarzewskiego częściéj. Odkrył on jakieś z pruskich rodzin, dalekie pokrewieństwo, poufaléj tedy było między nami. W rozmowach potocznych, dopytywałem go o methody, o ogólniki historicznéj nauki. Nieznał on niemieckich studjów, napomknąwszy

tedy o kilku do tego francuzkich dziełach, wręcz dołożył: na nic ci nieprzydadzą się, ale je poznaj i sam sobie szukaj i obmyśl. Usłuchałem rady: niezajrzawszy do nich, aby mojich namysłów i pojęć w swoje nie wprowadziły drogi, puściłem myśl moję w rozmajite kierunki. Wylęgła się z tego *historika*. Jeszczem był uczniem, przepisywałem ją jak wybornego mych dalszych trudów przewodnika (rozprawa konkursowa §. 16 p. 38).

Chociaż bardzo chętnie sam wtóry, na wykład grammatiki powszechnéj uczęszczałem, niewiele mi to do grammaticznéj języków znajomości pomogło. Do greczyzny brałem się, zrazu przez ciekawość, potym przez grzeczność, bo lata pierwsze Groddek mnie drugiego tylko ucznia miał. Ztąd byłem dobrze widziany, nalazłem u niego zachowanie. Niesłychanie to pożytecznym stało się dla mego historizującego pojęcia. Rozmawialiśmy po polsku. Dawał mi poznawać i francuskie i niemieckie erudicijne nowostki. Zawiązywane między uczniami towarzystwa naukowe, otwierały pole do popisywania się z takimi. Wydanie *Eddy* 1807 było tego owocem. Groddka nauka wiodła w starożytność; to też się stało, żem począł przerabiać homeryczne geografii systema. Groddek dał podówczas wiadomość o wydaniu Nestora: obeznałem się z jego wydawcą Szlecerem; a w *rzucie oka na Herule*

1808 w lipcu ogłoszonym szlecerowska świeci docta ignorantia.

Owóż wynurzyłem się zdziełcą, a położenie moje, dotąd jednostajne i bardzo proste, poczyna się między ludźmi plątać, z zacisza studenckiego wychodzi na świat, często zwadliwy. Taddeusz Czacki polecił mi korrektę rozprawy o Żydach, z niedość poprawnéj kopji 1807 w Wilnie drukującéj się. Czas też nadszedł, w którym wypadało nauczycielskiego zakosztować chleba. Wezwany zostałem na professora historji do lyceum Krzemienieckiego, gdzie już byli niektórzy kolledzy. Nalazły się też i odezwały protekcje. Mogło to wszystko wydać się pochlebne: ale gdym w siebie wszedł, zniewolony byłem pocieszać się nadzieją tylko, że usilną pracą zdołam z niedowarzoną nauką jakkolwiek wystąpić; obojętniałem zaś spomnieniem, że to wszystko wynikało ze względów jakie miano dla zasług ojca; a protekcja niebyła mi do myśli. Nieprzewidzianym okoliczności zbiegiem, wydobyłem się z położenia zaplątanego. O tym napomknąć mi wypada bo się z tego wynurzają po trochu koło dziejów narodowych podejmowane zachody.

Przybycie moje do Krzemieńca 1809 znacznie opóźnione było. Kurs historji nalazłem zajęty, wypadało czekać opróżnienia. Tymczasem podjąłem kurs historji geografji w starożytności, do czego z własnych studjów całość była gotowa.

Miałem czterech bardzo pilnych i miłych słuchaczy. Z powodu dziełka o Herulach otrzymałem list od księcia feldmarszałka (jaki później dałem do druku w t. VI dziennika). Radził w nim jubilatom zostawić poszukiwanie początku narodów, a jąć się dziejów polskich. Podziękowałem za troskliwość i zachętę, pomyślawszy: czy potrzeba czy nie, radzić nietrudno. A tym czasem brat mój w Warszawie dał do druku w lutym 1809 me dwa ulotniki: *o najdawniejszych dziejopisach polskich i uwagi nad rozprawą Bohusza o Litwie;* harcując w pierwszym szleceroską kleine kritik; w drugim herulskie jubilata, członka towarzystwa przyjaciół nauk marzenia.

Czy Czacki mógł poznać me z jego dziełem jakiekolwiek oswojenie trudno mi było wiedzić, bo mię o to nie pytał, a w Krzemieńcu niepodobna było z nim rozmawiać. W Krzemieńcu widziałem po raz pierwszy popieczytela Czartoryskiego. Miałem się tamże numismatiką zająć: zaledwie jednak tknąłem otworzony medalów zbiór, wypadło się tego zrzec. Trzpiotać się dłużéj dla expektatywy nauczycielstwa, zdawało się dosyć: gdy tedy nadeszły wakacje usunąłem się do Łucka, we wrześniu 1810 zawiadamiając że mi wypada udać się do Warszawy gdziem był wezwany do usług administracji. Gorzko to przyjął Czacki. Przejednanie nastąpiło, gdy

korzystając z jego czasowego w Porycku pobytu do niego i do bibljoteki poryckiéj na dni kilka zawitałem. Mówił mi o swojich trudach i zamiarze napisania historji prawa polskiego, do czego pobudziła go zatarga do jakiéj go poruszył z powodu prawa rzymskiego Bandtke. Czytał mi wstęp, mówiąc że się nowszymi zajmie czasami, a powtarzając że mija mniéj znane wieki średnie. Gdy jednak wtedy polskie prawo z gockiego chciał wywieść, zdało mi się że takowe lekkie średnich wieków spomnienie, wywołał mój pociąg do wertowania kodexów Kadłubkowych i uganianie się w bibljotece jego o rękopisma kronik wieków średnich z których kilka wziąłem do Łucka.

Zdało się tedy że z nauczycielstwem na zawsze zerwać przyszło. Do Warszawy niemogłém się dostać aż w czerwcu 1811; za późno. Miejsce osadzone było, zostawała applikacja w administracji, obeznawanie się z jéj manipulacją francuską, zastępywanie i wyręczanie biuralistów: co wnet wstręt i obrzydzenie zrządziło. Tymczasem runął Napoleon, z nim gasło księstwo warszawskie które miało urok czegoś narodowego: applikant nieopuszczając swych naukowych trudów, schronił się do zacisza domowego.

Przy schyłku rzeczy, Ojciec prowadził mię do exkanclerzów Chreptowicza i Kołłątaja (ks. bibljogr. 11 41 nota; przedwstępie 1839 do pa-

now. Stan. Aug.); prezentował mię téż księciu feldmarszałkowi podówczas marszałkowi sejmu i konfederacji 1812. Z moją historiką, która mi się wydawała arcypomyślanym a własnym płodem, udałem się do Kołłątaja. Licząc na jego dawną zażyłość z ojcem, spodziewałem się otrzymać jakiekolwiek zdanie czy czego warta? Niemiałem téj pociechy. Zgon jego przetrącił me nadzieje, a grzeczne spomnienie jego sekretarza gdy mi skrypt zwracał, nicmi niepowiedziało.

Przeciągły w Krzemieńcu pobyt czyby sprzyjał naukowemu zawodowi? trudno powiedzić. Byłby raczéj niedogodny. Obowiązkowa posługa zacieśniłaby go, jeśli nie umorzyła. W Łucku wróciłem żarliwie do rozpoczętych w Wilnie badań. Miałem z sobą bibljotekę podróżną, to-jest krobkę czyli pudło łubiane książeczkami małego formatu naładowane, najwięcéj pisarzy starożytnych, do których kilka foljałów dostałem z Krzemieńca, z Porycka, a nawet z Wilna. Z natężonym i rzetelnym wysileniem pomykałem me studja geograficzne, nie mniéj żwawo z nimi brałem się ku końcowi w Warszawie. Wypracowały się tym sposobem od 1806 do 1812 badania starożytności we względzie geografji, w których naostatek kilka niewykończonych gałązek, porzuciłem na zawsze. W swojim miejscu zdałem z tego trudu sprawę (badania staroż. geogr. Wilno 1818, 10, p. 22, 23), a w niéj powiedziałem

że tyleż czasu co na te badania starożytności, tyleż czasu poświęconego było na badania dziejów narodowych.

Niezaniedbywałem jich: ale w Łucku ledwie że cokolwiek materjałów przysporzyć się dało. Przepisaniem opanowałem kronikę Galla (Bandtke editor Galli lecturis p. VII, VIII). Nimem Wołyń opuścił, zajrzałem powtórnie na dzień jeden do Porycka, odwożąc pobrane foljały. Z tymwszystkim przywiozłem do Warszawy *uwagi nad Mateuszem cholewą*, które jiść miały jako pierwszy artykuł, *postrzeżeń we względzie dziejów narodowych polskich*. Zawadzki niezwłocznie je 1811 w listopadzie w Wilnie wydrukował, do których dodrukowany w Warszawie dodatek (p. 179—182) wywodził na jaw ogoniaste j jota, a dawał admonicją greczyznie Prażmowskiego członka towarzystwa przyjaciół nauk. W Warszawie dopiero otwierałem sobie przystęp do środków i źrzódeł dostatniejszych dla zajęcia się dziejami polskiemi; mimo chudoby niezaniedbałem pomnażać zasobik własny.

Przyszło mi na myśl wtedy mieć sztambusik, album, dla zebrania jimion życzliwych osób. Otworzyłem naprzód przyjacielowi w rodzinie naszéj pełnemu cnoty mężowi Mikołajowi Morozowi. Nieodmówił i napisał w nim: i bone quo virtus tua te vocat, i pede fausto! Życzenie to sprawiło wrażenie takie, żem jinnego niewywoływał.

Sztambuch z tym jednym został pusty, jedno to na całe życie powtarzając echo: jidź za przeznaczeniem, jidź krokiem niecofnionym, niezachwianym.

Ztymwszystkim, strudzony badaniami i przyrządzaniem się do rzeczy swojich, uczułem niejakie umysłu odrętwienie. Oziębłe patrząc na rejteradę z nad Bereziny, całą zimę wypocząłem zabawiając się rysunkiem tylko lub ręczną robotą. Z wiosną 1813 zjawił się nadzwyczajny pociąg do trudu umysłowego. Lektura nagła dzieł historycznych wzorowych; ściągnienie kronik i dzieł do tych co miałem we własnéj książnicy; zgromadzenie, rozpatrzenie, uszykowanie widoków i zdarzeń, szły z niepomierną łatwością, a to: w zamiarze napisania dziejby, historji polskiéj; nieobarczonéj przytoczeniami czyli erudicijnemi citacjami, ale rozwijanéj w pomyślanéj powieści, w stylu i wykładzie dziejby, historji. Ztym wszystkim było to tylko, pisz dzieło czego się chcesz nauczyć. Dwiema rzutami od 17 czerwca do 16 lipca, potym od 15 października do 27 listopada, skreśliłem ją dość rozciągle na dwa lub trzy tomy do zgonu Batorego. Na tym się urwało, bo się nie udało rychło ściągnąć na raz potrzebnych do dalszego ciągu przewodników i voluminów, a tymczasem różne zaskoczyły wydarzenia.

Rozgościwszy się w Warszawie, nalazło się

i zabierało znajomości. Gdy ustawy towarzystwa przyjaciół nauk dopuszczały obecności obcych na zwykłych jego posiedzeniach, uzyskałem na to pozwolenie. Uczęszczając pilniéj aniżeli sami członkowie, miewałem niekiedy polecane sobie posługi które chętnie pełniłem. Było mi polecone odebranie bibljoteki towarzystwa od jéj zawiadowcy, a jéj oddanie drugiemu. To oswajało mię z tym co mogłem tam naleść. Członek towarzystwa Kwiatkowski, zażądał z niemieckiego dzieła osnowy colloquii charitativi toruńskiego: miał ją do swego Władysława IVgo. Zapoznałem go z Felixem Bentkowskim zabierającym się do wydania historji literatury polskiéj bo Kwiatkowski posiadał dla niéj ogromne zapasy. Uczęszczałem do Kopczyńskiego, wichrząc przepisy jego kodexu grammaticznego i orthografją. Były wówczas w pakach z klasztorów wzięte księgi dla bibljoteki przy sądzie appellacijnym przeznaczone. Do nich przystęp otworzył mi Mateusz Kozłowski i prawdziwie w pocie czoła w ciasnych pałacu biskupa krakowskiego celkach, wypiętrzone paki otwierałem, jedne z pod drugich dobywając do dna przezierałem, oswajając się z kięgami, wertując je, wypisując z nich (ks. bibliogr. II. 40).

Wydarzyło się z porządku, trzeba było 1813go towarzystwu mieć posiedzenie publiczne, a niemiało członków do czytania gotowych. Napaść tedy na mnie: będziesz czytał, kiedym nie osłem

to nim zostaniesz, elekcje przypadają przed posiedzeniem publicznym, daj tylko swą rozprawę wprzód dla formalności na jaką po elekcji czasu braknie; byle nie z dziejów polskich bo nie czas na nię. — Będziecie mieli zawód, odpieram — jaki? — rozprawa jest, a członka niebędzie. — Jakże? masz u nas tyle zasług, podają cię nasze dostojniki, Bergonzoni, Woronicz, — zobaczem! macie pismo o merkantilnéj Karthagów politice. — dobre. — Woronicz i Kwiatkowski w komissji, do czytania jak tak przyjęte. A gdy dzień elekcji nadszedł, z pomiędzy podanych Bentkowski przyjęty, a ja odpalony zostałem, w głosowaniu upadłem. Odezwała się rozprawa o Litwinach jubilata, z którym się mile spotykało u Kopczyńskiego gdzie o Herulach wzmianki nie bywało. Bergonzoni i Woronicz niepotrzebnie trocha się zmartwili.

Po téj przygodzie powtarzano że wypada niezwłocznie o Karthadze rzecz drukować. Wydawcy i środków niedostawało. Po rocznym blisko opóźnieniu, ojciec ułatwił mi dopiąć tego własnym nakładem. Wyszły tedy 1814 *pisma pomniejsze geograficzno-historiczne* u pijarów bez wyrażenia drukarni, z powodu żem użył j z ogonkiem. Gdybym żywot mój kreślił, musiałbym się przydłużéj zatrzymać nad tym pism pomniejszych wydaniem, albowiem snuło się z niego i wiło koło niego, niemało rozmajitych stosunków, przy-

gód, zdarzeń, to pociesznych, to mym losem powodujących. Dość że z téj osnowy otrzymałem na końcu list Jana Śniadeckiego, w którym wyraził: zaproponowałem waspana na zastępcę professora historji w universitecie i będziesz wezwany. Jakoż wezwanie otrzymałem.

Pisma pomniejsze były owocem mych badań. Przy nich załączyłem *prospekt* zapowiadający wyjście wielkiego dzieła. Wedle zwyczaju, mówił do szanownéj, łaskawéj publiczności. Te wszakże przymilające się słówka skutku niemiewają gdy publiczność w owocu nie smakuje. W takim razie jakże myślić o wydawcy? nie szukaj go, poświęć jeśli chcesz fortunę własną, jeśli masz. Pism pomniejszych sprzedałem exemplarzy jedenaście po półtora złotego, gdy każdy exemplarz kosztował z górą złoty jeden. Całą zaś resztę udało się wymienić po cenie złotówki na książki z księgarni Zawadzkiego, w któréj potym kupowałem exemplarz po złotych ośm. Nienajlepiéj się tedy przedsiebierstwo me powiodło, a przecież nieszło już tu o zdzielstwo, tylko o to aby wieloletnia praca nie poszła w zupełną marność. Wypadało tedy jakim sposobem na ocalenie onéj zarobić. Wezwanie do Wilna otwierało jakiekolwiek tego nadzieje. Toć znaleść się mogą jinne, mówili mi moji, którym nie domyśli było, żem się professorstwa podejmował. Kiedy się dotąd nienalazły, trudno na te jinne liczyć,

a choćby i były, piśmiennictwo niezastąpi ustnéj propagandy. Raz jeden wówczas przed jednym ze starych kuzynów wymknął się ten wyraz z ust mojich i skryłem go w głębi milczenia.

Nagłe w 1813 znacznéj części dziejów polskich skreślenie stało się wczesnym przygotowaniem do kursu jaki podjąć miałem. Rozważając sprawy i rzeczy Polski, usiłowałem rozpoznać różnicę onych od spraw jinnych ludów, aby wydobyć własny narodowy żywioł, odróżniając go od cudzoziemskiego; usiłowałem widzić Polskę niewyosobnioną, ale w związku, położeniu i postępie powszechnym ludów i mocarstw europejskich. Mało zważając na to co jinni widzieli przedemną, snułem własne widzenie. Poznając cudze nie kwapiłem się napadać na nie bez nadarzonéj pory. Snując swoje, pamiętałem na to, że w dalszym dopiero długim rozważaniu a wszechstronnym rozpatrywaniu, nie zaś pierwszym poglądem jistotę rzeczy zgłębić i na czysto wyprowadzić można. Pootwierałem tedy sobie dalszego poszukiwania widoki, wewnętrzną i zewnętrzną politykę Polski na cztery dzielące okresy. Przed mym z Warszawy wyjazdem, w przypadłych z koleji elekcjach, zostawszy towarzystwa przyjaciół nauk członkiem przybranym, na posiedzenie wydziału poniósłem na karteczce krótkie tych czterech epok wyłuszczenie. Po odczytaniu, jeden tylko Staszic wziął kartkę do ręki, zasta-

nawiał się, czynił uwagi, potakiwał. Nierychło mi potym do towarzystwa zajrzyć przyszło i co się w nim działo długo niewiedziałem. Mówiono mi, że w kolejnych elekcjach podawany przez jednych kollegów na członka stałego, przez drugich w głosowaniu odrzucony zostałem; w ponowionym dopiero podaniu, dopuszczono mię do zaszczytu stałego. Mówiono mi, że Staszic miał utyskiwać że o członkostwo niestoję, o towarzystwo niedbam. Było w tym nieco prawdy, nie wiem jak dostrzeżonéj. Albowiem wedle mego etjologicznego rozważania, instituta, wszelkie towarzystwa, są potrzebnemi monopoljami; mogą być szkodliwe albo wielce pożyteczne: ale aby miały trwać nieczynną zawalidrogą? po co one!

Wykład kursu do którego powołany zostałem, mógł rozwijać me historiczne widzenia, ale dużo przerywał i zawieszał trudy około dziejów polskich. Tymczasem wypadało wypchnąć artikuły, *postrzeżeń we względzie dziejów narodowych.* Pojawiły się wówczas pisma perjodiczne: pamiętnik redakcji Bentkowskiego w Warszawie; dziennik redakcji Kontryma w Wilnie. Opuszczając Warszawę, warszawskiéj redakcyi zostawiłem rozbiór krótkich dziejów Lengnicha i jego naśladowców; a dostrzegając że do tych pism perjodicznych przystępu niemam, przybywszy do Wilna zachęciłem drukarza Żołkowskiego do wydawania tygodnika wileńskiego, którego redakcją

wziął Michał Baliński. Dałem mu rozmajitych materjałów na rok cały, aby je miał w zapasie gdyby takowych niedostarczyli jinni, z warunkiem aby me postrzeżenia we względzie dziejów narodowych, w tymże tygodniku kruszynami mieszczone były. Zaczął tedy wychodzić z końcem listopada 1815 tygodnik, w którym poszły w świat: *oświecenie i nauki w Polsce*; *grobowy napis* w marcu 1816; *zdobycze Bolesława* w maju; *winulska sławiańszczyzna* w październiku; a przytym *rozbiór rozpraw prawnych Jana Wincentego Bandtke* w lutym 1816. Jinne materjały przydały się tygodnikowi w latach następnych.

Rozbiór zaś krótkich dziejów Lengnicha, Wagi i jinnych, leżał w redakcji warszawskiéj. W półtora roku 1816 zgłosiłem się do Bentkowskiego, prosząc aby mi go oddał. Niezwłocznie zwrócił, oświadczając w liście, że gdyby się nalazł na mojim miejscu, toż samo by uczynił, to jest zwrotu, zażądał. Nie bez wielkiego utrapienia z powodu wysłowienia i stylu który nieprzypadał do ucha Kontryma, rozbiór ten nalazł 1816 w dzienniku wileńskim miejsce; a po nim 1817 *rozbiór historiczny śpiewów Niemcewicza.*

Przybywszy do Wilna, po przywitaniu, niosłem się ze studencką *historiką* do Groddka. Z podziwieniem mojim nalazłem approbatę: a gdy tę z niejaką nieufnością przyjmuję, on radzi mi w druk puścić. Posłuchałem skwapliwie, Żoł-

kowski ją wydał. Dziełko o którym zapomnićby wypadało, gdybym doń po wiele razy nie wracał z usilnością wytrawienia, jakie zbiegiem okoliczności zarzucone zostało (konkursowéj rozprawy §. 25, 28, p. 56, 65, nota **). Wykład ustny dobrze bywał przyjęty od słuchaczy, mnie mozolił, nieprzynosił mi tego czegom pragnął. Z czasem postrzegłem, że jeszcze w roku 1809 Kraus w Królewcu podobną całość obmyślił i w niewielkim swéj encyklopedji ustępie wskazał to com etjologiką nazwał. Nic nowego pod słońcem.

Pierwszy raz wówczas zająłem się poznaniem niemieckich historicznych, methodik, encyklopedij, propedeutik. Nie bez fatigi z powodu często filozoficznie wymyślonego jich języka; niezmordowanie toczyłem lekturę historicznych niemieckich płodów, do jakich był zasób w bibliotece wileńskiéj przyrządzony. Historji kościelnéj Schröka, różnych historji, filozofji, literatury, nauk, gromadząc w notaty, w zapiski, owoc czytania, szykując i spajając własnym pojęciem, Słyszałem wprzód i potym, że nic łatwiejszego jak kurs historji: byle przeczytać i powtórzyć jak nowinki gazeciarskie. Trudno było do takich poniżyć się środków. Wykładając kurs ze słuchaczami uczyliśmy się razem. Rok pierwszy, mimo utrudzenia, chciwéj lektury, w wykładzie szedł łatwo: następne trudniéj. Nie sam tego doznałem, doznali tegoż Leon Borowski

Ignacy Daniłowicz. Wynikało to z chwyconych z pierwszego blasku widoków, jakie do głębszego rozpatrzenia wracały; wynikało z mowy naszéj polskiéj, niewolącéj przy bogactwie swym do baczności w wysłowieniu powziętych i rozjaśniających się pojęć naszych. Do nabycia znajomości nowszych dziejów, w Wilnie dzieł mi niedostawało.

Przy szczerym zajęciu się rzeczą, szło nieźle, to jest, czułem żem wraz z uczniami czynił postęp. Rosłem w duchu, wmawiając w siebie żem winien sobie, własnéj usilności i pracy ufać. Professor theologji z dodatkowym historji kościelnéj kursem, zbyt dogmatiką zajęty, proponował aby mnie wykład historji kościelnéj powierzyć. Z tym wszystkim, nieco dziwne wydało się położenie zastępcy wykładu historji powszechnéj. Młodzież dopytywała mię, czy to kurs obowiązujący? Niewiem, pytajcie rektora; co do mnie nie pytam, bo miły mi uczeń, co nie z obowiązku, tylko dla przedmiotu uczęszcza. Owóż miałem słuchaczy młodszych i starszych; po czterdziestu przeszło, dla rozmówki do examinów stawało, choć niepewno było czy kurs obowiązkowy. Dziwnym jakimś zdarzeniem, będąc w zażyłości z professorami, do fakultetowych obrad niepowoływano mię, kiedy w nich jinni zastępcy zasiadali i radzili. W trzecim roku dopiero raz jeden przywołany zostałem, gdy się fakultet mo-

cno rozdwojony nalazł w rozdawnictwie stopni, mianowicie z powodu Leonarda Chodzki, który się rektorowi Malewskiemu wydawał malcem do otrzymania zasłużonego naukowego stopnia. Stawiłem się na zawołanie. Po uprzątnieniu niektórych kwestji, a ledwie zagajonéj o młodość argumentacji: mocia dobrodzieju! zawołał Malewski: utrzymał, utrzymał swego Chodźkę. Ten Chodźko ojuczony universitecką nauką, ruszył wnet za granicę, gdzie przyświeca dziejom narodowym w piśmiennictwie francuskim.

W drugim roku pobytu mego w Wilnie vizitował universitet, popieczytel, kurator jego Czartoryski. Chciał ze mną pomówić (w lipcu 1816). Przyszło mi powiedzić: ni fortuny, ni honorów szukam, jeślim nauce użyteczny to dobrze; jeślim nieusposobiony, niezdatny, może universitet wyrzec, żem niepotrzebny, ustąpię. Po vakacjach ukazałem typografowi Zawadzkiemu dwa dzieła: *badań starożytności we względzie geografji część naukowa* zupełnie od lat sześciu wypracowane i *dzieje starożytne*. Drukuj, na pierwszym spodziewam się nie stracisz, drugie coś przynieść powinno, waruję sobie tylko aby wprzód wyszło pierwsze. Tym sposobem praca nieposzła w marność, po trzech leciech, nalazł się sposób na ocalenie zarobić, albowiem w skutek takiego warunku, badania wyszły w lutym 1818. Dla posunięcia zaś druku dziejów starożytnych, przeciągnąłem

pobyt w Wilnie do końca sierpnia tegoż roku. Typograf liczył na moje ciągłe professorowanie w Wilnie: nieprzewidzianym wypadkiem zrządziłem mu zawód. Tworzył się w ówczas w Warszawie universitet z bibljoteką. Hołowczycowi (który mało co potym primasem został) przyszło na myśl mnie nastręczyć. Otrzymawszy w skutek tego wezwanie na professora bibljografji i bibljotekarza bibljoteki universiteckiéj, zawiadomiłem o tym rektora Malewskiego, który mię upewnił że dość z końcem roku szkolnego universitet wileński o przyjęciu wezwania zawiadomić. Stosownie do tego, po examinach, zgłosiłem się o uwolnienie od obowiązku. Jeden z najprzychylniejszych dziekanów, z którym się wieczory przepędzało: a kiedy chce, wyrzekł, to go uwolnić: powszechne milczenie przyzwoliło. W Warszawie tymczasem rzecz się nieco zmieniła (ksiąg bibljogr. II, 48, 49). Linde rektorstwa niedopiął; direktorstwo bibljoteki dla niego wymyślono. Niemam potrzeby, o z tego wynikłych niedogodnościach powiastek kreślić, bo zatrzymuję się nad tym tylko co stanowisko mego piśmiennictwa zmieniało, co mu zawadzało lub sprzyjało, mianowicie w zachodach koło rzeczy polskich.

Dla tego wspomniałem tylko o wydaniu badań i dziejów starożytnych 1818. Dodaję do tego, że już w czasie pobytu w Warszawie, zdo-

byłem się na skreślenie *dziejów starożytnych Indji*, niezwłocznie 1819 ogłoszonych, do których dołączyłem, zbadań geograficznych ustęp; a później 1821, zdołałem w rocznikach towarzystwa przyjaciół nauk, umieścić jinny z tych badań ustęp: *o odkryciach na morzu atlanckim.* Nadmieniwszy to, powiem o dalszych zabiegach koło dziejów narodowych.

Służba zastępcza w Wilnie, niemały czas, oderwała mię od nich. Pod koniec jednak postrzegłem, że nim co zdołam wypracować, nieźle jest tymczasem widzenia różne popularizować, lżejszymi środkami rozpowszechniać; czyniąc rozbiory dzieł historicznych jakie się ukazywały, chwostać onych usterki, lub uporne przestarzałych wyobrażeń powtarzanie. W pospolitym szkolnym użyciu było dzieło *Theodora Wagi*. Chwyciłem za nie już w wileńskim 1816 wydaniu cokolwiek naruszając; potym 1818 cokolwiek weń dodatków wtykając: ostróżnie aby niebyło zbytko na raz pierwszy.

Przybywszy do Warszawy, otrzymałem nareszcie wolny do pamiętnika warszawskiego przystęp. Niezwłocznie 1818, dałem doń krótki rys *panowania Stanisława Augusta* mogący służyć za dodatek i uzupełnienie historji Wagi. Skreśliłem go naprzód z powieści i pogadanek starych rodziny naszéj krewniaków. Że się podobało dosyć, wnet 1819 osóbnym wydaniem po-

nowione. Rozbiory dzieł historicznych: *pielgrzyma w Dobromilu* we wrześniu; *Bandtkego i jinnych* w listopadzie; *Święckiego* w grudniu, następowały 1819 jedne po drugich. A tymczasem, zaprzyjaźnienie się z Janem Wincentym i Jerzym Samuelem Bandtke; wzrost méj bibljoteczki; nagromadzenie notat bibljograficznych, przyrządzały nowe środki i zapasy na lata następne.

W towarzystwie przyjaciół nauk dużo podówczas zajmowano się Naruszewiczem. Kłopocono się że historji narodu polskiego nieskończył. Odgrzewano tedy projekta kontinuowania onéj i wykończenie przez dobrane z towarzystwa grono, z którego, każdy osóbno, bez obmyślonego planu, pod przywodem tylko Naruszewicza, każdy, nie znosząc się jeden z drugim, miał coś wedle swego upodobania wygotować. Umawiano do takiego ogromnego przedsięwzięcia ochotników, dostojnych, znamienitych. Niezapytano mię co o tym myślę choć naradom bywałem obecny. Z méj strony, nieprzymawiałem się do narad, myśląc sobie: jędor kupą jędyki wodzi, lew mój bracie, sam jeden chodzi. Raz jeden tylko Bendtkowskiemu, jednemu z żarliwych ochotników, mówiąc o niedorzeczności podobnego zamiaru, powiedziałem żem gotów pomyślić i uprzednio napisać rozbiór, recenzją jich przyszłych płodów, co do stylu, wykładu, widzenia rzeczy, wskazać każdego

zalety, wady, słowem jakiemi są historikami: a choćby chcieli jinnymi niebędą. Ale Naruszewicza jimie miało urok. Chociem sam jeden chodził, lwem niebędąc zamierzałem też uczepić się jego.

Łukasz Gołębiowski 1821 pchał do druku skrypt jaki posiadał tomu pierwszego Naruszewicza. Z nim zgłosił się do mnie. Przejrzawszy, zamierzyłem porozrywane sztuki, pospajać, połatać, objaśniawczymi artikułami opatrzyć, aby pod firmą Naruszewicza, pierwociny dziejów polskich co świeższego pozyskały. W tym celu napisałem rzecz o *Sławianach* (z czasem w bibljotece warszawskiéj zamieszczoną). Tymczasem wystąpił z jinnym takiegoż skriptu exemplarzem Józef Sierakowski, przekazując go towarzystwu przyjaciół nauk z nastawaniem aby się wydaniem jego zajęło. Napróżno przekładałem że konkurrencja niewczesna. Kiedy się wydawca Glügsberg nadarza, oddać jemu: towarzystwo winno należć co lepszego. Niesłuchano. Glügsberg ustąpić musiał, Linde 1824 dopilnował wiernie druku i towarzystwo z takiego przedsiębiorstwa w utratne wpadło rachunki.

Chodząc sam osóbno w mojich zabiegach i mozołach, nie lwa, ale błędną owcę wyobrażałem, co po pustkach lub w zgiełku trzód, wałęsa się po opuszczonych lub zaniedbanych pastwiskach, byle żer nalazła. Z titułu professor bi-

bljotekarz, niemiałem nic do czynienia urzędownie z universitetem. Dość też mi było zajmować się bibljoteką rosnącą, którą bez katalogów należało otwartą do użytku powszechnego utrzymywać (ks. bibljogr. II. 49, 50). Aż niespodzianie z fakultetu, prawnego, wyszła propozycja abym był zobowiązany do wykładu historji polskiéj. Przedmiot proponowany, wysoką instrukcji władzę przestraszył. Za tą pierwszą, wysunęła się propozycja druga z fakultetu literatury, abym był powołany do wykładu jakiéj szczegółowéj części historji. Na rok trzeci tedy bibljotecznéj służby, otrzymawszy takie wezwanie, podjąłem wykład dziejów wieku XVI i części XVIIgo. Obrałem je z dwu powodów, raz, że w tym czasu przestworze, można było szerzéj wielką część dziejów narodowych rozwinąć z poprzednich i następnych oglądem; powtóre, że dla téj części dziejów powszechnych, bibljoteka warszawska zasobną była, w historiczne dzieła jakich wileńskiéj niedostawało. Kurs bibljografji odłożony na sam koniec, na ostateczne godzin kilkanaście. W skutek podjętego dziejów wykładu przygotowałem sobie: parallelę Hiszpanji z Polską, a zgromadziłem w zapiski me mnogie do dalszych studjów notaty. Wglądając zaś do skriptu mego, skreślonych przed ośmią laty (1813) do historji dziejów polskich, mały z niéj wyjimek w sposobie listu do Miklaszewskiego wielo zbytecznemi dzie-

jów ustronnych observacjami ustrojiłem, pod tytułem *ostatnich Zygmunta starego lat* 1821 wydałem. Myliłby się czytelnik że całe przed ośmią laty dzieje są tak skreślone; te ostatnie lata, okazywały zamiar mocnego jich rozwinienia. Do czego nieprzyszło.

Co ów kurs w universitecie znaczył? powiedzić nie umiem. Żaden z uczniów o to mię niepytał: wiedzieli. Słyszałem nieraz, jeden do drugiego donośnym mówił głosem: po co ty chodzisz, kurs nie obowiązuje. Słuczaczów też niemiałem. Wnet spadła liczba do trzech; czwarty był bardzo pilny nieliczący się do uczniów. Dopiero pod sam koniec gdy przyszło mówić nieco historicznie o theorjach konstitucij, liczba do kilkanastu podrosła. Kurs tedy ten, nie dla uczniów universitetu warszawskiego, tylko dla méj nauki stał się wielce pożyteczny. Co do kursu bibljografji, ten poszedł drogami universiteckiemi i do otrzymania stopni służył. Ja sam w fakultecie niemiałem nic do czynienia. Raz jeden w końcu, gdy fakultet nalazł się zakłopocony rozprawami do zadanego premjum złożonemi, dla decizji fakultetu wygotowałem jich analyzę: do narad i decizji nienależałem, wezwany niebyłem.

Po mojim z Wilna ustępie, kurs historji powszechnéj wykładał zastępca Ignacy Onacewicz. W trzecim roku, universitet ogłosił do katedry

professorskiéj konkurs. Dotąd w każdéj zmianie położenia mego, bywało: chcesz? to masz. Niedobijałem się niczego, z nikim się o lepsze nieuganiałem. W konvikcie pijarskim były półroczne zaszczyty; w universitecie premja: nie mogłem się skłonić do gonienia o nie. Przechodziło, nie przeczę, przez myśl: a nuż nie otrzymam? upokorzony będę: ale jistotnym nieupędzania się powodem była obojętność, wynikająca z obawy aby drugiemu w drogę niewłazić, żeby przypadkiem nie wydrzeć tego co otrzymać pragnie. Czy tedy zerwać się do konkursu? Dwukrotne w towarzystwie przyjaciół nauk do członkostwa niedopuszczanie, puściłem mimo siebie, niezważając na chybienie tego o com niestał; niedopięcie konkursem mogło się stać niemiłe, jakożkolwiek zakryte nieobjawieniem jimienia odrzuconego: dopięcie zaś pozbawi Onacewicza tego, na co świeżo na miejscu zasłużył, co stać się mogło dla mnie nader dolegliwym. Co bądź, jiść do konkursu wypadało mi koniecznie: on sam to widział.

Rzuciłem się tedy w konkurs, a do tego jawnie, z niejaką zuchwałością i wymówką przeszłości. Godło tylko powinno było cechować rozprawę pod zdanie universitetu przesłaną; opieczętowane i zakryte nazwisko uganiającego się, jeśli upadł szło na ogień. Własnoręczne méj rozprawy pisanie, jéj z Warszawy przybycie, choćby

przezemnie nadesłanéj, tajemnicy poniekąd niezdradzało: mogłem się podjąć przepisania i przesłania rozprawy cudzéj. Ale w rozprawie saméj, wyraźnie wymieniłem, że uczniem uniwersitetu będąc, jestem méj historiki zdziełcą (rozpr. konkurs. 16, 28). Opieczętowanie tedy nazwiska było znikomą formalnością, universitet wiedział czyją w ręku ma rozprawę. A niedostawało téj jeszcze formalności, że żadnego niemiałem stopnia, ni doktor, ni magister; do otrzymania których niemiałem pociągu, a odrazę gdy je łacinskiemi otrzymywano sporami i perorami. Za godło wziąłem: parve nec invideo, sine me liber, ibis in urbem. A to tęskne wytaczało pomnienia, oziębłéj przed trzema laty odprawy; a teraz zabawcie się książeczką, mniejsza o was. Obraźliwe to być mogło, gdyby przyjaźń i szczera i obustronna przychylność podobnego wyrażenia miłym nieprzyjęła uczuciem. Nalazłem je, a dogodném okoliczności zbiegiem, Jerzy Samuel Bandtke wówczas, chcąc mi dowód swéj życzliwości okazać, doktorstwo krakowskie wyjednał. Wychodzące właśnie dzieje Indji, jagiellońskiemu universitetowi przypisałém, i takowych exemplarz do Wilna przesyłając, załatwiłem formalność, którąby wypadało rychło uroczyście uprzątnąć. Dla litewskiéj tedy życzliwości, opuściłem nieco niedogodne w rodzinnéj okolicy położenie. Winszowano żem zrobił los. Mało kto powiedział po

co się narażasz? Universitet obawiał się burzy z Petersburga, uprzedziłem że ta z Warszawy grozi.

Wiekiem nieco odemnie starszy Ignacy Onacewicz, skończywszy szkoły, uścisnął zacną niezamożną rodzinę, szedł do Królewca univeritetckiéj szukać nauki. Z ostatnią w kieszeni złotówką, zaprezentował się professorowi Kraus, który poznawszy ochotę paupra ułatwił mu rozgoszczenie się w studjach. Z czasem przybylec stanął na czele burszostwa i wiele się przyczynił do rozwinięcia tugendbundu. Zbudowany silnie, z czołem rozwiniętym, niepospolitą pamięcią i łatwym obdarzony pojęciem, nabył naukę dojrzale, a przedewszystkim historją i statistikę polubił. Z nauczycielstwa w gymnazjum białostockim, poszedł na zastępcę historji w universitecie. Rozprawa jego konkursowa, napisana była pięknie, powabnie, z należytą znajomością przedmiotu, bez méj krzywdy otrzymać pierwszeństwo mogła. Jednakże nie powiodło się mu. Przejście me z professorstwa w professorstwo, powinno było umniejszać wrażenie niepowodzenia; widząc jednak mój wyskok obcesowy, mógł sobie rojić żem dopiął swego przypadkowym położeniem i cierpko znosić swe odsadzenie. Najmniejszego przecie niesłyszałem utyskiwania, niedoznałem żadnego humoru lub przymówki jakiéj: owszem, uprzednia znajomość (przedm. 1818 do historji

Wagi), zamieniła się w zażyłość, poufałość i przyjaźń. Zbaczając z drogi do Brzostowicy, w kole rodziny jego nalazłem najserdeczniejszą gościnę. W powodzeniu i niedoli, nic niezdołało wzajemnego zaufania zachwiać, ani zachmurzyć stosunków między nami. Dążąc w zawodzie powszechnéj sprawy, zostaliśmy z jednostajnym wzajemnym uczuciem: Onacewicz do zgonu, ja po zgonie jego (Nowosil. w Wilnie 16, 26).

Gdybym kreślił żywot mój musiałbym rozjaśnić stosunki z mnogim światem, opowiadać jak się zbiegały, krzyżowały, z nich wyprowadzać wynikłe następstwa; wypadałoby mówić o wielu osobach, mianowicie ściślejszą przyjaźnią bliższych, jakeśmy się najdowali jeden względem drugiego. Piśmiennictwa tylko patrząc, tych mi tylko jimiennie napomknąć wypadanie z którymi zbiegały się dziejów i rzeczy narodowych przepracowywania.

Pod owe czasy kiedym zjednał ochotę Jana Wincentego Bandtke do wydania kroniki Galla, a konkurs rozwiązany został, wrócił z Paryża książe Czartoryski i zamierzał ponowić vizitowanie universitetu wileńskiego. Pospieszyłem do niego do Puław, dla ułożenia wymiany dubletów z bibljoteką warszawską, którą miałem opuścić (ks. bibljogr. II 50, p. 183). Korzystając z wielce pogodnéj pory, pozyskałem użyczenie z bibljoteki poricko puławskiéj dosyć statu-

towych kodexów, które do Wilna zabrałem; oraz kodexa kroniki Galla, z którymi napadłem na towarzystwo przyjaciół nauk, przypominając, jak od czasu utworzenia swego, oświadczeniem Czackiego, obowiązane jest kronikę Galla wydać. Jest do tego pora: składam kodexa, wskazuję wydawcę. Wymówić się nie było podobna. Przyjęto: a ja pośpieszył do Wilna (Bandtke editor chron. Galli lecturis p. VII. VIII).

Przybywszy do Wilna, oddałem Ignacemu Daniłowiczowi co się statutów litewskich tyczyło. Przygotowywał on onych wydanie (rozbiory dzieł prace Narusz. i Czac. 18, nota 46), trudnił się oraz kronikami litewsko-ruskiemi. Wspólnie z nim, z pory, że w fakultecie naszym na kwestją prawną nadeszła koléj, podaliśmy do premjum: jaki wpływ prawo rzymskie na prawodawstwo polskie i litewskie mieć mogło: spór Bandtkego z Czackim, na właściwe wyprowadzając stanowisko. Rozprawy Alexandra Mickiewicza i Franciszka Morze objaśniły to (dziennik warszawski 1825, 1826). Obowiązek, chłonął nam wszystek czas, zdołaliśmy jednak dorywczo dla piśmiennictwa naszego niemałe podchwytywać godziny. W lutym 1822, dla użytku uczniów, puściłem w świat pismo *o naukach źrzódła historyczne poznawać dających.* Powołany do wystąpienia na publicznym posiedzeniu zamknięcia roku szkolnego 1822 24 czerwca, skreśliłem: *ocalenie Pol-*

ski za Łokietka. Universitet bez chwiania się, czytanie dopuścił. Słałem 1823 do siewiernego archivum do Petersburga: *uwagi nad historją rossijską Karamzina.* Do druku wykończyłem i oddałem *tom pierwszy, ksiąg bibljograficznych:* wyszedł 1823. Dla Łukasza Gołębiowskiego wydostałem od Filipa Platera, w Petersburgu przesiadującego, rękopism Czackiego; a typograf Zawadzki dał mu sto rubli srebrnych za dłużéj przytrzymane numismaticzne płyty. Zabrałem się naostatek do wydania przekładu polskiego 1449 statutów koronnych. A gdy ze stanowiska mego, po tylu latach i trudach, mogłem pomyślić żem cokolwiek wziętości zyskał: zawsze szkolnego użytku *Wagi historją*, dużo, mnogich ustępów dołożeniem 1824 pomnożyłem. Byli starzy nauczyciele, co nie mile to przyjęli; młodszym podobało się: dla Uldyńskiego w Krzemieńcu niedość było.

Jeszcze rossijski z czasów rzeczypospolitéj, statutu litewskiego przekład, nie był odkryty, kiedy 1822 vizitujący kurator, polecił universitetowi aby statut obowiązujący na rossyjski przełożony został. Tym końcem naznaczona była komissja, złożona z Ignacego Daniłowicza, Łobojki i mnie. Małorossjanin Łobojko, literatury rossijskiéj professor, a po bytności swéj w Warszawie, mowy polskiéj nieco poduczony, tłómaczył: polsko-litewskiéj rusczyzny statutowéj nie

rozumiał, naszéj rady ciągle potrzebował (nota w dodatku, do pisma Daniłowicza o bibljot. Tołstowa). Z nadejściem vakacji Łobojko śpieszył do Petersburga z posuniętym przekładem swym w nadzieji przywiezienia rang i chrestów. Zaprezentował się z nim Speranskiemu, a ten ledwie nań spojrzał: nie tegośmy chcieli, zawołał: potrzebowaliśmy waszéj opinji czy statut jest dostatecznym prawem, czego mu niedostaje, aby Litwę od ukazów wyzwolić.

Runął nareszcie z wyżyn swojich universitet: a dla mnie, dulcis recordatio praeteritorum, poczęła się żałobnym powlekać kirem. Cudzoziemcom, Frankowi, Bojanusowi, przystało usuwać się: nam krajowcom, wypadało stać, powszechnego doczekując losu; wybyć do końca dopóki usługa narodową być mogła. Dwudziestoletnie z universitetem stosunki, nie uplątały mię w żywioł imperji. Spotykały mię naukowe zaszczyty, wolnego obszczerstwa miłośników nauk w Petersburgu, towarzystwa starożytności rossjiskich w Moskwie, nauk charkowskiego universitetu, za które po bratersku chętnie się odpowiadało. Ze służby, z czynu, nalazłem się w randze: z zasług nieotrzymałem żadnéj, ni rangi, ni dekoracji co mogłoby niemało goryczy zrządzić: żem jich nie otrzymał, obowiązany jestem Malewskiemu.

Szymon Malewski człek niepospolity, z mło-

dych lat 1794 sekretarzował hetmanowi targowicy, powieszonemu Kossakowskiemu. Stało się to niemiłem dlań pomnieniem. Skąpiec, sknera; w prywatnym postępowaniu nie bez zarzutu, narażał się na pogadanki: ale w publicznéj universiteckiéj usłudze niesplamiony, duszą był universiteckiéj administracji, naostatek rektorem. Niczego dla siebie niepożądał, skoro został emeritem, choć miał prawo w murach universitetu mieszkać, opuścił je. Znoszenie w universiteckich beneficjach pańszczyzny, on powodował; postęp naukowy ułatwiał. Widziałem go długo w urzędzie i w wielogodzinnych wesołych wynurzeniach się. Dał mi uczuć jile zna położenie me, a nigdy mi niestanął zawadą lub utrudzeniem, odwracał owszem co mogło stać się niedogodne. Przewidywał nadchodzące koleje, nienaraził, na sztych nie wystawił nikogo; dla niepodobnego wstrzymania nieodzowności, fałszywego lub niegodnego kroku nieuczynił; odwracać, a w mętnym kale łowić było udziałem jinnych.

W wichurze ostatniéj, możnaby niejednemu przymówić nietrafne postępowanie, które łotrom pole otwierały, a gdyby się grało w trzeba było, nie trudnoby było dostrzegać chybione środki. To pewna, że te jinne środki, jinnyby obrót wątkowi dały, aleby wysnuły toż samo do czego przyszło. (Novosilców w Wilnie 1824).

Gołuchowski i ja, wiedzieliśmy dokładnie o ukazie 14 sierpnia 1824: ale że niebył ogłoszony, ani nam urządownie udzielony, udaliśmy się przeto po vakacjach na miejsce do Wilna, gdzieśmy jeszcze pięć tygodni przebyli, nim urzędownie powiedziano: jidźcie precz. Co było! trudno piórem wyrazić. Spokojniejsze chwile obracałem na przeglądanie protokułów komissji edukacijnéj, wyciągając z nich notaty do ksiąg bibljograficznych: a wspólnie z Daniłowiczem, doglądaliśmy ukończenia druku: *ksiąg ustaw polskich i mazowieckich przekładu* 1449, który skończony 15 października 1824, tegoż dnia na posiedzenie universitetu posłałem: a sam z bibljoteką mą wyładowany, w parę dni potym Wilno opuściłem (Nowoś. w Wilnie 20, 21).

Mamże o téj tygodniowéj siedmdziesiątkilka mil podróży powiedzić? podróży która dla mych trudów naukowych, pytanie zadawała: co daléj? Mały starozakonny woźnica, po modlitwie rannéj, nuci sobie wesoło czystą polszczyzną piosneczkę (ks. bibljogr. II, 56, p. 237). Coś tak wesoły? w podziwieniu pytam. — Jakże niemam się cieszyć! po wielu leciech odwiedzę matkę, ojca, siostrę: z Warszawy niedaleko do Łęczycy, dojadę do nich; i opowiedział jakim przypadkiem dzieciuch w Litwę rzucony został, gdzie furmanką do własnych koni przyszedł. — Masz żonę? — Mam, straganik trzyma na niemieckiéj ulicy, mały

handelek dość się jéj wiedzie, bóg nas nieopuścił. — To twoje konie? — Nie moje, moje straciłem. — Jakto? — Opowiedział jak w jednéj na Wołyń wyprawie, czynownicy rossijscy uczepili się go, z koni i ze wszystkiego wyzuli, do biedy przywiedli. Mimo tego znany jestem, konie mi powierzają w dalekie nawet strony i tymi do Łęczycy dojadę, toć najdę kogo w Warszawie co je najmie w tę stronę. — W jinnych rozmówkach zaczepiłem o trefne; a on mi na to: ja sądzę że w talmudzie wiele niedorzeczności, ale zachowywam jile można przepisy nasze, bo trudno się odróżniać. Uczeni talmudiści powiadają, że jich nauka najlepsza, jedynie bogu miła: ja nieuczony ale niemogę pozwolić na to aby bóg jinnych ludzi opuszczał, z niechęcią na nich patrzał: on jest jeden, niemoże odrzucać tych co go chwalą jakimkolwiek sposobem: mahometanin, israelita, chrześcjanin, równie od niego widziany: byle sprawiedliwie i uczciwie postępował, najdzie się u boga. — Zgoda braciszku! zawołałem, dobrze myślisz; a któż cię tego nauczył? — Nikt, tak sobie myślę, sam tak rozważam, tak widzę. — Wzajem i mnie pytał co się w Wilnie dzieje? co mię spowodowało że go opuszczam? Opowiedziałem mu. Gdy w rozmówkach chciałem raz aby coś przypomniał ze swéj wołyńskiéj przygody: zamilkł, nieodpowiedział; a gdy mi się zdarzyło przypomnić wileńską, pojrzał na mnie

i rzekł: co bóg na człeka dopuści, dość raz powiedzić, to się nie powtarza, należy z pokorą znosić. — Jakże niemieć dla takich ludzi wysokiego szacunku? Z takim towarzyszem podróży, trudno było nierozpogodzić zasępionéj myśli.

Zwykle w podróż brałem książeczkę do czytania. Tą razą na ten koniec siedząc między ładunkami bibljoteki méj, nieodosobniłem żadnéj. Myśl tedy natężała się w rozpamiętywaniu, rozmyślaniu. Bibljograficzne brednie, które dużo jeszcze zajmowały, lżejszym niekiedy zabawiły roztargnieniem (przedmowa ks. bibljogr. II, 65): lecz te płoche polotki, pierzchały przed surowym namysłem. Snem czy jawem chwycony umysł, tonął w przeszłościach, z następstw z nich wyniknąć mogących, zagłębiał się w przyszłość. W omroczeniu, zgiełk i wrzawa ludu, jego radosne uniesienia, jego poważne obrady, głosowania kołysały miłym zachwytem. Snułem się między tłumami, dopatrując wątku i rozwiązania: aż widzenie tęskną pokryło się niepewnością.

Świat niema wypoczynku: mieć go niemożesz; nie patrz końca, oblicz się: aby daléj. Żem niezrobił losu, postrzegli ci co o nim przed trzema laty mówili. O podjęciu obowiązków jakich, niebyło co myślić. Jakoż nikt mię potym do nich nienęcił, żaden się nienadarzał, i ojciec do nich niezachęcał jak temu lat dwadzieścia kilka. Utracjuszem niebyłem, przywykły do mierności,

przy większych dochodach, zwykłych dla siebie potrzeb niepomnożyłem: alem fortuny nierobił, grosza niechował, nieodkładał, rozchodziło się wszystko: mogłem się utrzymać z tego co kamieniczka przynosiła, chociaż to ledwo dziesiątą część professorskich dochodów wynosiło. Z bibljoteką całą cokolwiek podrosłą, w jizdebce jednéj dobrze ogrzanéj mieszcząc się, bez sieni, bez przedpokoju coby przystęp do niéj utrudzało; cały czas naukowéj pracy, poszukiwaniom, piśmiennictwu, poświęcić mogę. Choć teraz pod jednym dachem z rodziną, drzwiczkami tylko przedzielony, dla niéj niedopiero stracony.

Dorywczéj przyjacielskiéj naukowéj przysługi; dorywczych naukowych zatrudnień, niepodobna uniknąć. To są rzeczy przypadkowe. Wypadało dla siebie samego obmyślić plan ciąglejszego zatrudnienia, stosownie do zasobu zebranego od lat dwódziestu, który jeszcze podrośnie, stosownie do źrzódeł jakie najsnadniéj mieć można. Jidąc przedewszystkim w widoki zapominane, zaniedbywane, wiele takowych na polu dziejów polskich najdowało się: one wymagają przebadania nimby się do skreślenia obszerniejszego przystąpiło dziejów narodowych wykładu. Biorąc bliżéj własne sprawy, wypadaż zaniedbywać dzieje powszechne i historiczne studja które były przedmiotem wieloletnich nauczycielskich trudów, w których téż może cokolwiek od jinnych mniéj

dostrzeganego postrzeć się udało. Skreślenie wykładu można odłożyć podkoniec, trzeba tylko sztychem i pozyskaniem jeszcze niepoznanych szczegułów, przygotowania czynić.

Jakieby się nalazły do publikaty ogromnego zamiaru środki? jaki wydawca? o tym zawczesno było myślić. Jinne z tego względu nasuwały się przewidzenia. Moje duże dzieło, aby było poczytne, poszukiwane, wątpić mogłem. Żadnym powabem nieprzynęci. Powabem jego mogło być jedynie zapatrywanie się na przedmiot mniéj zwykły, może nowotny; jego rozkład, wykład, czego w wielotomowym dziełku, nieodrazuby się czytelnicy dopatrzyli. Obmyślałem więc przynętę, przez uprzednie mego widzenia rozpowszechnienie krótkiemi na różny sposób przystępnemi dziełkami, któreby mi wziętość jednać mogły. Ten zamysł, ze zbiegu okoliczności mocno się opóźniał: a zatym i do czego większego nieprzychodziło. Ztym wszystkim nawinął się kłębek zatrudnień, którego wątku lat siedm następnych wysnuć niezdołały.

O cenzurze na bryce niepomyślałem: wiedząc jile była w Wilnie ostróżności cenzurą a podejrzeń w Warszawie. W wileńskiéj universiteckiéj rossyjskiéj, mimo zaszłych napaści i drażliwych wydarzeń, zostawały dawne przepisy ostróżności, które nakazywały cenzorowi czynić autorowi uwagę, a przepuszczać i zostawić dwuznaczne

wyrażenia, gdy autor dając jim dobry wykład przy nich obstawał. W tajemnéj, podejrzliwéj cenzurze warszawskiéj, nakazano cenzorom baczyć na wyrażenia się autorów, a domyślając się jakiéj alluzji, takowe bez litości wymazywać.

Ledwiem się rozgościł w stolicy, wraz nawinęło się, że powiem dorywcze zatrudnienie w objaśnieniu *starych pieniędzy w Trzebuniu wykopanych*, co zaraz 1826 do druku poszło za pośrednictwem dziennika wydawanego przez Michała Podczaszyńskiego. Nalazła się w tym kwestja narodowa; nietylko pieniędzy Piastów, ale niemniéj handlowych stosunków, na które przyszło też baczność zwrócić, objaśniając późniéj *kilka kufickich pieniążków*. Ledwie to do Petersburga doszło, pisał mi 1829 12 grudnia Frähn: in tam paucis numis kuficis, qui hic in medium abste producti sunt, tot ineditos, nec a me antehac visos reperiri, equidem satis mirari non possum. Z wątpliwości wyszedł, gdy mu oryginały dosłano. To pieniążkami dorywcze zajmowanie się, wchodziło w ogólne studjów historicznych zamysły; przygotowałem nawet do nich płyty wyobrażające kilkaset medalów greckich (list do Żupańskiego w album 1856).

Najnaglejszym zatrudnieniem stawała się bibljografja. *Drugi tom ksiąg bibljograficznych*, pchnięty był do Wilna i tam 1826 wyszedł. Zapowiadał on dodatkowy, w którym miał być ka-

talog inkunabulów drukarń polskich, do czego tych co bibljoteka warszawska posiadała, przyrządziłem spis i opis. Tenże dodatek mógł był być napełniony jinnymi artikułami, jak naprzykład, *dziejami bibljotek w powszechności*, które się 1828 ukazały za pośrednictwem dziennika wydawanego przez Ordyńca. Do wygotowania bibljograficznego dodatku, nieprzyszło.

Za pośrednictwem dzienników, zdołałem puścić rozprawy Alexandra Mickiewicza i Franciszka Morzego o wpływie prawa rzymskiego na polskie, tudzież własne artykuły: *o kronice Prokosza* 1826; *o Geschichte von Polen Bronikowskiego* 1821; *o prawie rzymskim w sprawach kryminalnych* w Themidzie 1827 listopad; a zaś *rozbiór prac Naruszewicza i Czackiego* wygotowany 1826 w kwietniu, nalazł miejsce w rocznikach towarzystwa przyjaciół nauk. To wszystko tyczyło się dziejów narodowych.

Kilkotygodniowe wygotowanie *Eddy*, poszło do druku do Wilna 1828.

Towarzystwo przyjaciół nauk, straciło Staszica i zostało zagrożone niebezpiecznie. Na zmarłego czyhała i od razu nastawać poczęła, zajadła nienawiść. Przydusił ją primas Skarszewski, który wnet 1827 wyniósł się z doczesności. Wielki książe chce, mówi mi kollega generał Wincenty Krasiński, żebyście Prażmowskiego na prezesa wzięli. — Niemcewicz nim będzie,

odpieram. — On was zgubi. — Prażmowski zgubi: a jeśli towarzystwo ma ginąć, niech ginie z Niemcewiczem a nie z Prażmowskim. — Nadmieniam o téj przydłuższéj rozmowie, oraz o przydłuższéj przewłoce, nim się dokazało Niemcewicza na prezesostwie osadzić. W dni kilka po oborze, zjednano rozkaz wielkiego księcia, wedle którego papiery Staszica zabrane przeniesione zostały na ratusz; dzieła zaś drukowane oddane wielkiemu księciu do spalenia.

W owe czasy postanowiono w towarzystwie zająć się starożytnościami polskiemi. Komissja na to naznaczona. Ledwieśmy zasiedli, strach przejął; prezydujący nam w komissji, kasztelan Tarnowski zniknął; Gołębiowski przyszedł z tą wiadomością stroskany co ma począć z gotowym dużym dziełem swym które miał komissji złożyć; jak teraz wydawcę naleść? Podziel dzieło swe z różnymi tytułami na cząstki, po kolei wyjdzie. Usłuchał rady, cztery tomy z ogromnych materjałów, jaktak skreslonych wydał. Do ubiorów dostarczyłem mu figur z księgi koronacji króla Alexandra, ktore mu Puławy odmówiły, a które miałem z czasu odwiedzin mych Porycka. Była potym w towarzystwie deputacja do ułożenia prawideł pisowni, dziwnie trocha, zboczyła tak, jiż mi przyszło upomnić się o swoje. Odezwałem się tedy pro domo sua, w pamiętniku naukowym

przez Szyrmę wydawanym: ale się to dziejów polskich nietyczy.

Zapowiednie i obietnice braci Bandtke, wydawały mi się jiść w odwłokę dla tego; co mnie: olim familiari colloquio revelavit malam fidem in statutis nieszaviensibus latentem Jan Wincenty to ja 1823, palam facere festinavi w pierwszym bibljograficznych ksiąg tomie (Bandtke jus polon. lecturis p. VIII). Varjanty jednak statutów drukowanych łacińskiego textu, niewiele światła rzuciły. Dopiero gdym 1824, przekład polski wydał, puścić się mogłem *w historiczny zbiór wiślickich statutów*, a razem wydobywać żywioł narodowy w *historicznym rozbiorze pierwotnego prawodawstwa polskiego*, co jedno i drugie nalazło miejsce 1827, 1828, w rocznikach przyjaciół nauk (tom XIX, XX).

Prosty nieprawniczy rozpatrywania sposób, zjednał dobre przyjęcie i dość prędko różne kwestje obudził, ale od nikogo dziennikarskiego rozpatrywania nieotrzymał. Dziwna, od lat dwódziestu, kilkudziesięciu autorom mojimi recenzjami w oczy zajrzałem: a moje większe i mniejsze dziełka, niezasłużyły na żadne w języku polskim rozbiorowe spomnienie. Aż dopiero to pierwsze w prawodawstwie poszukiwanie, uczczone zostało przyjacielską Ignacego Daniłowicza analyzą, którą mi z Charkowa nadesłał. Rozbiór ten jego nalazł miejsce w XVIII tomie dziennika warszawskiego.

Ignacy Daniłowicz ruszony z Wilna, niebył stracony dla nauki, statutów nieopuścił. W universitecie charkowskim professor i fakultetu prawnego dziekan, ledwie rok tam wybył a już ogrom trudów jego podrósł. W przejeździe do rodziny swéj na Podlasie, wedle umowy, spotkaliśmy się 1826 w Łucku, gdzie mi ukazał kilka liber papieru, gęsto zapisanych powiastkami kozackiemi, małorossyjskiemi i rossyjskiemi. Tam w Łucku powierzył mi przygotowany do wydania statut litewski redakcji pierwszéj; zatrzymując u siebie gotowy téż redakcji drugiéj. Skorom nalazł ochotę Titusa Działyńskiego do nakładu na wydanie, przygotowałem 1829, 1830, tak statut we trzech językach, jak wstępnego prawodawstwa litewskiego pomniki. Niedopiero zachodziłem do metrik koronnych, poszukując dokumentów historicznych; z takich wyzbierałem co mogłem dla pomników prawodawstwa litewskiego. Druk rozpoczęty, na nieszczęście przerwany był w końcu 1830 tak jiż ledwie w lat dziesięć, *zbiór praw litewskich* 1841 w Poznaniu ukazać się zdołał. Niewiem czy go Daniłowich widział; niewiem! Straciłem jego ślady: słyszałem niepewne powieści o podróżach i cierpieniach; słyszałem że w Moskwie osiadłszy doznał gorzkich do zgonu zmartwień. A piśmienne trudy jego, czy ocalały?

Kiedy statuta litewskie szły do druku do Poznania, Jan Wincenty Bandtke w Warszawie na-

kładem towarzystwa przyjaciół nauk, wydawał statuta koronne, jus polonicum (Polska średn. wieków XIII 40).

Zajęcie się statutami nie przeszkadzało jinnym poszukiwaniom albo pomnażaniom notat do geografji, do heraldiki, do politiki, do sfragistiki, do genealogji, ubiorów, urzędów. Najczęściéj zapisywałem sobie do tego dzieło i paginy jego, gdzie czego w potrzebie szukać i naleść. A rysownicze wizerunki, aby mieć pod ręką: krajobrazy, pieczęci, herby, ubiory, bałwochwalcze bałwanki, pomniki, kurczyły się na mały papier lub zbyt skwapliwie na blachy; z monumentów krakowskich w ówczas kwapiłem się na mały wymiar, groby królów wygotować (Polska, dzieje i rzeczy jéj t. IV, p. 489). Kiedy Gołębiowski umówił się z Kalasantym Szaniawskim o *dziejopisach polskich* pisać, mogłem mu notat udzielić. Cokolwiek z nich korzystał, ale do skazówek na jakie prowadziły, trafić nie umiał. Wyszło jego dzieło na prędce wygotowane 1826, w którym przyrządzenie jakkolwiek porządniejszéj o historikach polskich wiadomości, nie udało się.

Powrócił był z zagranicy litograf Oleszczyński z projektami wielkich atlasów. Radziłem aby naprzód z czym mniejszym wystąpił, coby do jego pięknéj roboty upodobanie budziło. Pod tę porę komissja wyznań i oświecenia poleciła mu wyexekwowanie szkolnego atlasiku starożytnéj

geografji, do którego wygotowałem rysunek. Jednę Italją sam litografował, resztę powierzył uczniom swym, zaledwie uczyć się poczynającym: nie powiodło się. A przecie w litografji wojskowéj wybornych rysowników mapp nie brakowało. Byłoby co mówić o téj wojskowéj kartografji. Tam do historji polskiéj Miklaszewskiego przyrządzono mappki pantografem. Zaradziło się temu przy ponowionym téj historji wydaniu, wywyryciem na blasze pięciu historicznych mapp w Norimberdze; posłużyły i do historji Theodora Wagi. Niechże mi nikt nie zarzuca, żem dla siebie sam karty geograficzne sztychował; przyrządzały się jich rysunki dla jinnych; nie bez kłopotów i strapień litografowane, ryte. A własnego sztychu było wtedy w zapasie płyt sześćdziesiąt przeszło (patrz list do Żupań. w album), a dwanaście mniejszych w robocie.

Wspomniałem o cenzurze, że mi nieprzyszła na myśl na bryce. Umawiali się z nią dziennikarze jak mogli; universitet i towarzystwo przyjaciół nauk, były od niéj wolne, miały, mówiono, swoję cenzurę dla siebie. Z resztą udawałem się do wileńskiéj. Żeby się osobiście z warszawską zapoznać, niosłem sam do Kalasantego Szaniawskiego drukowane w 1819 panowanie Stanisława Augusta z małymi poprawkami: by przejrzał. Aż tu cenzor naczelny odwołuje się do ministra Stanisława Grabowskiego; a potym po-

wołuje się na Novosilcowa. Po wielu miesiącach odebrałem (przedwstępie wydania 1839, p. 8, 9). Mówiono że ustępy przez cenzurę wykreślane, rapportowane były wyżéj. Rzeczywiście tak było: miałem w ręku kalligraficznie spisywane, z podpisem ministra Stanisława Grabowskiego; tak jak miałem téż w ręku, absolucje czyli rozgrzeszenia casus reservati penitentek naszych od papieża z Rzymu nadchodzące, wprzód przez badawczą ciekawość rozwijane, bo i te przez cenzurę brülowskiego pałacu przechodziły, nim je dla penitentek biskupom oddano. To działo się za ministerstwa Stanisława Grabowskiego.

Tymczasem kiedy snułem w głowie, niełatwe do przeprowadzenia projekta, z różnych stanowisk, obrabiania i popularizowania dziejów narodowych i do tegom się przyrządzał, zbiegły się okoliczności które jinny jim kierunek nadając, stały się bardzo dogodne. Zgłosił się pewien nauczyciel do komissji wyznań i oświecenia, o pomoc do wydania tablicy Strassa, Stroom der Zeiten, którą z niemieckiego przełożył. Polecono Gołębiowskiemu aby dał o tym potoku opinją. Poradziłem aby takową dał jak najpochlebniejszą gdy rzeczywiście na to ów potok zasługiwał, z małą obserwacijką, że w nim nie dostaje dostatecznego chronologicznego wyłuszczenia dziejów Rossji i Polski. W skutek tego jemu samemu, a nie nauczycielowi polecono aby

wypracował i zapełnił niedostatek. Przygotowałem mu stosowne potoku przerobienie w lot, własnym pismem swym przybytek napełniwszy, ukazał: a Szaniawski, w podziwieniu, admirował, approbował.

Nie mów nic Łukaszu: udało się nam: wiesz cośmy na oczy przeprowadzili? jistną prawdę że Ruś cała, dniestrańska, pripećka, dnieprowa aż do Donu, zlała się z Polską w jedno; a Moskwa za lasami, patrz! osóbno. Skoro nauczyciel swój potok ogłosił nieociągając się, ni do cenzury zgłaszając, puściłem w świat, w listopadzie 1828 tablicę *dziesięciu upłynionych wieków.* Drukowany chronologiczny arkusz ze sztychowanym i kolorowanym potokiem, oddawałem po 10 lub 12 groszy księgarzom, i tysiąc kilkaset exemplarzy rozbiegło się, nim rozchód wstrzymałem sam; aby chyby poprawić, brak niektórych rzeczy dopełnić.

Tituł zapowiada, że te dziesięć upłynionych wieków, są chronologją do *obrazu dziejów.* Obraz przygotowany do zamyślanych tablic historicznych, historicznego atlasu, z którym gdy przypadło się wstrzymać, puściłem go na cenzorską jigraszkę. Posłałem do Krakowa jakobym tam drukować miał. Wrócił ztamtąd z podpisem cenzury tamecznéj: niewolno drukować, z własnoręcznym trzech cenzorów podpisem tak: Boduszyński, X. Bystrzonowski, Grodzicki. Przepi-

sawszy zabroniony owoc, posłałem kurjerem do Petersburga. Tameczna cenzura, z pewnych względów cokolwiek mi obowiązana, odwrótnym kurjerem zwróciła, z podpisem: dozwala się drukować, pod warunkiem złożenia siedmiu exemplarzy w komitecie cenzury. Z takim dozwoleniem przesłałem cenzorowi Łubkowskiemu, oświadczając, że gdy zamiar mój drukowania w Petersburgu chybił, chcę obraz ten w Warszawie wydać.

Kłopot! dezolacja! Łubkowski w prośby aby autor coś tam odmienił; autor odpiera, że tego uczynić niemoże, boby się poważył krzywdzić imperatorską cenzurę, sam cenzor królewski jest pewnie mocen złemu zaradzić. Więc w radę do radzcy Szaniawskiego. A po niemałéj odwłoce, popodkreślał czerwono kilka wyrażeń, i tymże czerwonym inkaustem, udzielając pozwolenie drukowania dopisał, że się zwraca uwagę autora na popodkreślane wyrażenia.

Spomniałem już żem szukał widoków zaniedbanych, opuszczonych; unikając konkurrencji, bym niezawadzał tam, gdzie jinni co dobrego zrobić mogą. Dla tego, lat tyle upłynęło, do jakiego krótkiego wykładu dziejów polskich niezrywałem się, gdy tylu było, co ją traktowali. Użycie tylko historji Wagi ulepszyć usiłowałem. A gdy zdawało się, że nikt niemyślał o jakich chronologjach i atlasach historicznych, w których mnogie widoki, poszczegulniać się dają, począłem

się nimi zaprzątać i biedzić nad sposobami jakby na potoczne użycie przeprowadzić. W tym, szczęśliwie zatrzymany zostałem, zgłoszeniem się panny Reginy Korzeniowskiéj, w którym mię zawiadomiła o zamiarze atlasu do historji polskiéj, nawzór Las Casasa. Owóż nadarza się pogodna pora, zaspać nie można, usłużyć trzeba.

Cześć jéj światłu, gorliwości i poświęceniu. Łatwo było okazać, że na method Las Casasa, wygotowywany dla Polski, czegoś więcej wymaga. Przyjęła plan powiększenia i podjęła wydanie. Do współpracownictwa powołaliśmy Józefa Miklaszewskiego i Leopolda Sawaszkiewicza. Atlas wygotowany został. Wszystkich dwónastu tablic rękopism, powierzyłem drukarni Gałęzowskiego wydać zobowiązanéj. Siedmiu naprzód przyrządzonych, dopilnowywałem korrekty, któréj daléj podejmować niemogąc, miał się nią zająć Miklaszewski. Próżno kontinuacji oczekiwał. Jeśli reszta niewyszła i rękopisma przepadły, wina Gałęzowskiego drukarni: miała wszystko. Strata nieodżałowana, bo nie łatwo do tak wspaniałego przedsięwzięcia przyjdzie. Co jest, dzięki Reginie Korzeniowskiéj.

Od niejakiego czasu zachęcałem pannę Tańską, aby swym powabnym pisania talentem, przedsięwzięła wykład dziejów narodowych dla dzieci. Namowy nieskutkowały. Z rozmówek, wynikło bliższe zastanowienie nad sposobami wy-

kładu dziejów, zniżonych pospolicie dla dzieci do powiastek niesklejnych, do koncepcików, do zjawisk i cudów, do urywków bijograficznych. Czyż nie można jim co ogólniejszego, ciąglejszego wystawić, coby dało poznać stan kraju, wieku, z przyczyn następstwa złego lub dobrego: boć to wysłowieniem i obrazowaniem, zrozumianym i pojętym uczynić można. W odmęcie więc przedsięwzięć mych: *Dzieje potocznie opowiedziane*, skreśliłem.

Własnym nakładem wydać zamierzywszy, w roku 1829, zapożyczyłem się 4000 złotych, w nadzieji, że się wydatek wróci z procentem jaki się od zapożyczonéj summy opłaca. Uprosiłem Adrjana Krzyżanowskiego, aby upoważnienie cenzury uzyskał na to dzieło, którego zdziełca bezjimiennym pozostać pragnie. A Łubkowski mając świéżo pod swą pieczą z petersburgską cenzurą, mój obraz dziejów, czyż mógł przypuścić aby w tenże co drugiego odemnie doń zawitało. Szło tedy gładko, wyrazu podejrzanego niedostrzegał. W miarę jego imprimatur druk arkuszy postępował. Już w czwarty dziejów zapuścił się perjod: gdy Miklaszewski, za ponowionym wydaniem swéj historji chodząc, mój skrypt postrzegłszy: a to Lelewela pismo, rzekł! Struchlał Łubkowski. Nastaje naprzód przerwa, potym trudności; w radę z Szaniawskim. Nalega Adrjan, Łubkowskiego gnębi, zniewolony przyzwolić na

zmianę kilku wyrazów, z czego mi się potym Szaniawski sam przy spotkaniu explikował. Dzięki Adrjanowi! wydobył nareszcie i resztę.

A do mnie wpadł Miklaszewski: a coś mi zrobił? — co takiego? — konkurrencja! — ah prawda; zapomniałem się, niepostrzegłem; wybacz, stało się; aleć nie stracisz, ani Glüksberg. — Miklaszewski zaś, jak mi sam mówił, miał otrzymać od Glüksberga za to nowe wydanie poprawionéj historji, 6000 złotych. Mimochodem napomknę, że kiedy mi z czasem dbać o honorarja przyszło, takiéj summy na raz, niewidziałem: najwyższa razu jednego doszła do trzeciéj części tego, jak to w swojim miejscu nadmienię.

Wydatki me na dzieje potocznie opowiedziane, zwróciły się, mogłem niezwłocznie 1830, niewidząc potrzeby zgłaszania się do cenzury, wydanie ponowić; wydatek nań, podobnie zwracać się począł.

Handschriftliche Mittheilungen Lindemu do przekładu pism o Kadłubku 1821 udzielone, są w druku; co się Jullienowi de Paris tegoż czasu, a potym 1830 we wrześniu Huotowi do dzieła Malte Bruna udzieliło, to w części przez nich użyte zostało; co się dla Sumorokowa 1827, dla Guizota 1829 wygotowało, to u nich pozostało; miało téż cokolwiek dziennikarstwo warszawskie; projekta wydawnictwa dzieł Naruszewicza i Czackiego przepadły. Zachętą Alexandra Wacława

Maciejowskiego, przez Zygmunta Krasińskiego przłożone: *essai historique de la legislation jusqu' aux temps des Jagellons*, złapał Leonard Chodźko i w Paryżu ogłosił; z przerobionego w rękopiśmie panowania Stanisława Augusta, Drake, niemiecki przekład w Brunswiku 1831 do druku dał; a tegoż czasu Karol Neu w Berlinie swój niemiecki przekład pism pomniejszych geograficzno-historicznych. Nadmienia się, to, gdy w tym było dosyć powtarzania oklepanych dziejów polskich.

Przyszło mi pod ówczas 1829, pomyślić o wejście w koło sejmowe. Podałem się na kandidata sam, ubiegałem się tedy o pierwszeństwo z jinnymi: po raz drugi to w życiu i ostatni.

Z końcem listopada 1830 straciłem ojca; naród powstał, zatrudnienia naukowe, zupełnie uchylone; przerwane zostały.

W ciągu téj przerwy, 1831 puściłem w druk, gotowe niedopiero: rozszérzone *panowanie Stanisława Augusta;* od dziesięciu lat leżącą *parallelę Hiszpanji z Polską*; tudzież pisemko *Nowasilców w Wilnie.* Wypadło mi tylko zasiąść i skreślić w czerwcu, *porównanie trzech konstitucij.* Zapisywałem téż czas niejaki, w wolniejszych chwilach, niektóre zachodzące zdarzenia. Trocha z tego, przesłałem zaraz Michałowi Podczaszyńskiemu do Paryża; tęż cząstkę późniéj, do użycia Mauricemu Mochnackiemu dałem (patrz

list do Chełmickiego w przyp. do pol. odradz.). Wreszcie w roku tym, wszystko poszło na bok, do żadnéj niezaglądało się księgi, stolik był pusty, w méj jizbie nocleg tylko.

We wrześniu tegoż roku, rozstałem się z matką na zawsze (zmarłą 1837, 26 września), z rodzeństwem i całą rodziną; z moją bibljoteką, z mymi zapasami naukowymi w sztychu i od kilkudziesięciu lat przyrządzonych notat i materjałów; z mymi środkami utrzymania życia, nareszcie z ziemią ojczystą; wziąwszy z sobą to co się w małéj części z wydania dziejów potocznie opowiedzianych zwróciło i parę tysięcy złotych na początku tego roku od Bendochowskiego zapożyczonych: z mnogim ludem, poszedłem w świat: aż zatrzymałem się we Francji, w Paryżu.

Rejwachu tam było dużo. Dobréj opinji o zamożności niebrakło, gdy byli bankiery, co kredyt otworzyć oświadczali; lepiéj położenia świadomi, probowali pieniężną bezjimiennie pomoc podsuwać, odrzucaną; oszczerstwo zaś głosiło, w Saxonji mianowicie, że miljonami disponuję, każdemu zwolennikowi po 25 franków dziennie daję, a sobie co chcę biorę. Rejwachu było dużo; postarałem się nareszcie, że nas koło nowego roku 1832 z Paryża wyruszono. Za druk komitetu narodowego zostawało jeszcze trzy tysiące prze-

szło opłacić; drukarnia panien Pinard poległa na mnie, że ten dług publiczny za druk *całorocznych trudów komitetu narodowego* zapłacę, (patrz ogólny obrachunek, pod koniec całor. trud. p. 294).

W Lagrange lafayettowym, przyszło mi na myśl dać francuzom wiadomość o trzebuńskich pieniądzach, o których me dziełko od Leonarda Chodźki dostałem. Przerzucony do Tours w lutym, nalazłem, w ciągu blisko sześciomiesięcznego tam pobytu, dwu miłośników numismatiki, a w bibljotece miejskiéj, gościnę tak jak gdybym we własnéj gmérał. Mogłem tedy o numismatice myślić w chwilach od sprawy tułackiéj wolnych. Ustępując rzemiennym dyszlem z Francji, gdziem zawadzał, do tego stopnia że mię cierpieć niechciano: odwiedzałem po drodze miłośników numismatiki, dla pomnożenia zasobów mojich, to jest, zdejmując rysunki lub odciski z ukazywanych originałów; a wyciągając notaty z dzieł chwilowo widzianych.

Kiedym dni kilka zatrzymał się w Abbeville, zapytano mię, czy niechcę odwiedzić starego bibljografa Renouarda bo właśnie przebywa u siebie w Saint Valéry nad morzem? chętnie. Zastałem go zajętego przyrządzaniem jednego swego dzieła, dla ponowienia jego wydania. Kontent był z mych bibljograficznych pomnień. Zkąd tyle wiesz o mnie? wykrzyknął. Winszo-

wałem mu że gdy nowe gotuje wydanie, rozeszło się poprzednie. Oh tak nie jest, mam go jeszcze dużo, dla méj tylko satisfakcji ponawiam; a wraz zwrócił w pytanie, czy czego niezamierzam sam? — Trudno mi było o tym w mych przerzutkach myślić, odpowiedziałem: ale niewielkie numismaticzne pisemko o wynalezionych pod Trzebuniem, chciałbym ogłosić. — Niedokażesz. — czemu? — a wiele exemplarzy? — co najwięcej, przynajmniéj tysiąc. — C'est une folie! vous ne reussirez pas! trzysta nazbyt, stopięćdziesiąt dosyć; ja mojich bibljograficznych po 300 biłem i dotąd zostaje mi niemało; wszak znasz dzieło Duby, monnaies des barons, widziałeś go u wszystkich miłośników numismatiki, dzieło épuisé; owóż powiem co z nim się stało. Po wydaniu (1790) leżało, zamierzano go zniszczyć; dopadłem, ratowałem jak jinne, nabyłem za nic, całkiem, było do 300 exemplarzy; po niemałym czasie dopiero; poczęto go szukać jako épuisé, i tak pojedyńczo odemnie odchodzi: a mam go dotąd dosyć, a to widzisz od lat czterdziestu.

Mimo tego rodzaju zachęty, przybywszy do Bruxelli 1832 we wrześniu z torbą, zasiadłszy ślepym trafem w estaminecie czyli wielkiéj karczemnéj szynkowni pod znakiem estaminet de Varsovie, uknowany zamysł pomykałem daléj. Miłośnicy numismatiki, stawali się przystępni;

otworzyły się korrespondencje; zapas figur, wycisków, notat, w pustéj jizbie rosł; zdobyłem się na miedź aby sztychować, poczynając od trzebuńskich. Już miałem kilkanaście płyt gotowych i pismo z pierwszego planu gotowe, gdy jeden z dostojników belgickich mówi mi: pódźmy do Haumanów, to są israelici, przedsiębiorący, wielce zamożni, opulents, pewnie do druku wezną. Jidziemy więc. Grzecznie Hauman przyjmuje, życzy sobie wprzód rozpatrzyć się, za dni kilka odpowié. Zostawiam więc u niego mój trud, oświadczając że niewymagam niczego z méj strony, tylko udziału pewnéj jilości, choć kilku exemplarzy, a z mych płyt, tyle sobie odciśnie zarazem, wiele mu będzie potrzeba, bo płyty nie są na zbycie, przy mnie zostają. Po dniach kilku, na godzinę naznaczoną, udaliśmy się do niego: właśnie kończył dobrze zastawione śniadanie: niebyło dziwu żem był naczczo, sprzątanych tedy półmisków zapachy, mile wietrzyłem. Hauman chętnie oświadcza podjąć druk, na swój rachunek, z warunkiem że płyty staną się jego własnością! — To być nie może! odpieram, czegoż wymagasz? — a bo możesz nadużyć swych płyt na moją szkodę, wydając toż samo to po angielsku, to po niemiecku. — Przyrzekam że tego nieuczynię, uprzedzam tylko że pragnę je przechować, jak przechowuję wszystkie jinne, w nadzieji że po latach wielu dla polskiego textu

będą. — Ja przeciw temu niemam nic, jidzie mi o jinne języki. — Kiedyż daję słowo, — to mi niedostateczne; — chcesz mi zabrać płyty za nic, a toż w nich jest valor miedzi: — to prawda: a więc zważając na twe położenie! ofiaruję za nie 200 franków. — Na cóż ci się po wydaniu płyty me przydać mogą? na ponowione, udzielę je do odcisku. — Do ponowionego wydania pewnie użyteczne będą, a przytym, najdę kogo co mi z dzieła twego wygotuje elementarne, popularne pismo, też same płyty do niego użyję; zdarzy się dać artikuły do dzienników, do tego też same płyty mieć będę. — Chcesz tedy lichwę z mego trudu ciągnąć! płyty zostaną przy mnie. — Wstaliśmy by odejść. Hauman zawsze uprzejmy, sprowadza nas aż do bramy, wypuszczając na ulicę, oświadcza że jeśli mu stu subskribentów zbiorę i płyty oddam 1000 franków honorarjum zaliczy. — C'est à vous de chercher les souscripteurs, les planches restent à moi, salut! — A dostojnik belgicki obruszony, dodał: il faut être un juif pour agir de cette façon. Co bądź o honorarjum posłyszałem, zabrzmiała summa tysiąca franków.

W tym nadarzył się w Bruxelli, niepospolity wydawca Józef Straszewicz. Podróżując przed 1830, rozrzucał niemało grosza, pozabierał liczne znajomości. Poszedłszy w tułaczkę, nalazł kredyt, którym szczęśliwie swe przedsięwzięcia roz-

winął. Mego dziełka wydanie, na które posunąłem wydatek w sztychu, wziął na siebie, z warunkiem aby się wydało być dziełem numismatiki zupełnéj. Daléj mi tedy w rozprzestrzenienie całości, w uzupełnienie. Francja dla przypodobania się komuś, po trzykroć mnie niepokojiła; jakże obejść się mogło aby Belgja, choć raz tego nie uczyniła, dla przypodobania się sobie saméj. Niespodzianie 1834 w kwietniu otrzymałem mandat d'expulsion, abym Belgją we 24 godzin opuścił. Druk był rozpoczęty, a zatym nową rezolucją rady ministrów, sursis udzielone abym drukowanie dzieła ukończył. A drukowało się powoli i długo, bośmy wpadli w wielkie tarapaty drukarskich waśni; a niewiem czy jest w dziejach typografji lub bibljografji podobny przypadek, aby druk dwu małych voluminów do czterech drukarni a dziesięciu miejsc różnych przenosił się, nim ukończony został. Wyszła nareszcie 1835, *numismatique du moyen âge*. Obrachowaliśmy się niezwłocznie: 120 subskriptorów wydatki gotowizną podjęte pokryło; biliśmy exemplarzy 750, zdefektowało się kilkanaście, resztą podzieliliśmy się na połowę. Dla autora i sztycharza, przypadło tedy 310 exemplarzy, à prix fort franków 40. Gdzieś Straszewicz powiedział, że mi fundusz 12000 franków przyrządził, z tego w stolicy stało się pewno że mnie takową kwotę gotowizną wypłacił; a na provincji pewien professor

mathematiki, jak zaczął summować, mnożyć, do potęgi podnosić, pewny był że mi wydawca 60000 franków zaliczył.

Jinaczéj to jednak było. Wycieńczony z tego co jeszcze jak swoje miałem a zaszargany, nieśmiałem puszczać się w odwłokę powolnego odbytu. Pytam więc za 300 exemplarzy wartości 12,000, czy mogę 2000 żądać? — można ale za dzieło tego rodzaju nikt nieda. — a tysiąc? — może! może się kto najdzie. Na takiéj zasadzie z obrótnym wydawcą wszedłem w umowę: pięćdziesiąt exemplarzy zatrzymałem sobie, za resztę 750 franków przeszło otrzymałem, zamieniając współwydawnictwo w honorarjum. A to jest pierwsze w życiu, jakiego gwałtownie potrzebować zacząłem by sobie wystarczyć. Z tego przedewszystkim umorzyć dług publiczny komitetu narodowego wypadało, na który już od niejakiego czasu, na mój użytek dawanych 1000 franków odwrócić zdołałem; a potym, co mogłem na toż opłacanie przeznaczałem; 15 exemplarzy z mych pięćdziesięciu zaraz téż na to poszło, tudzież 200 franków zarobionych za własne kolorowanie tablic. Dług ostatecznie opłacony został 5 września 1836 (patrz ogólne obliczenie przy całoroczn. trudach komit. narod. p. 294—296). Nie wiele czasu potym Straszewicz sam chciał się numismatiki pozbyć. Miał jeszcze przeszło 400 exemplarzy, które puszczał za 3000 franków. Kupujący po

namyśle zerwał umowę, tak że wolał z tego powodu 700 franków stracić, aniżeli 3000 czyli 2300 w niepewne wplątać. Z tym wszystkim wziętość dzieła rosła.

To jedno ze wszystkich mojich dotąd dzieł, pozyskało rozbiór. W Niemczech Grote hannoverski, we Francji Cartier d'Amboise skreślili analysy, w których nie o zdziełcy ale o jego dziele mówiono: bo we wspomnieniach o jinnych dostrzeżone raczéj wyskoki o zdziełcy. Mimo tego trudno było liczyć aby numizmaticzne mozoły, chléb dać mogły. Zaczęliśmy tedy ze Straszewiczem rozmyślać czymby się zająć? Mnie się marzyło że się uda, me badania starożytności przefrancuzić. W tym celu puściliśmy na zwiady 1836 pisemko: *Pytheas de Marseille et la géographie de son temps*, jako annonce wielo tomowego przedsięwzięcia. To się niepowiodło. Szło cokolwiek do Niemiec, prawie nic do Francji; a gdy na niemiecki przełożone zostało, odchód do Niemiec ustał; rozdawaliśmy w upominku.

Straszewicz lepsze na pozór rachunki zakładać począł sur une histoire de Pologne, to jest na przekładzie dziejów potocznie dzieciom opowiadanych, bo jinnych mojich niebyło. Żądał tylko odemnie onych kontinuacji aż do czasu tułaczki. Niemając żadnych dokumentów, z przypomnień jedynie i znanych dat, skreśliłem na

ten koniec pismo: *Polska odradzająca się.* Rykaczewski Erazm na francuski wybornie przełożył. Prospekt ogłoszony został; krajobrazy do téj histoire u Vander Maelena établissement géographique, obstalowane.

Od lat kilku dochodziły huczne upewnienia o mnie, że się historją polską zajmę, że się cały nauce oddam, bo powinienem historję polską napisać. Sądzę że niéma potrzeby objaśniać niedorzeczności podobnych wykrzyków, kiedym z torbą chadzał. Prawdziwie mniéj niedorzecznemi wydają się wezwania Belgów, abym jim niederlandów historją pisał: poducz się po wallońsku, flamandzku, druszi, brabanson; archiwa, manuskripta, bibljotheki są przystępne, będą ci otwarte. — Piszcie sami.

Dziwne są ludzkie usposobienia, rozmajite, sprzeczne. Ten pisze, wierszuje wtedy kiedy w biedzie, w kłopotach, przymuszony; ów jinny porwany szałem, zachwytem, swobodnie z ochotą; a jeden i drugi nic niemoże gdy go ogarnie uśpienie, osłupiałość. W rejwachu i niestatecznym lat pierwszych tułactwa położeniu, przypominałem sobie koniec roku 1812 w którym odrętwiał był chwilowo umysł autoroczy. Ze zgiełku paryskiego, w ustronnéj trudzonéj ciszy, dała się czuć jakaś niemoc, do ciągłéj lektury nawet, choć rozrywkę przynoszącéj, nieudolność. Zajęcie się tedy numismatiką, było przerzuca-

niem cacek, w drobiazgach gméraniem, a zaprawieniem się i wciągnieniem do zdziełczych mozołów. Ależ jak zawsze tak i wówczas, niebrakło protektorów cudzą możebnością disponujących, wołających: on może, on powinien, czemuż się swojim nietrudni? poco czas traci?

Niémając żadnego widoku, przy zabawce numismatycznéj przypadkiem zadziergniętéj, mogłem jednak przewidywać że cokolwiek mię czeka, zawsze, książek nieodzownie będę potrzebował. Rozgościwszy się tedy w méj pustéj a przestronnéj jizbie, począłem zaopatrywać się w stare książczyny, elementów, dikcjonarzy, chronologij, genealogij, jakie u bukinisty dopatrzyć się dało; razem zakupiłem z Niemiec cokolwiek dzieł numismatycznych; słowem, zacząłem się we własną zaopatrywać bibljotekę.

Najzasobniéjszą dla mnie bibljotheką, byłby był ładunek mych pism i notat przez lat kilkadziesiąt skupionych. W piątym roku przerwy, 1835, jeden księgarz, przyrzekł mi go z Warszawy wydostać i dostawić: czas mijał i nienadchodził: czekajże lata dalsze. Błogim tymczasym natchnieniem, nadesłano mi z jinnego kąta, notaty szczegułowe do rzeczy polskich. Działo się to niejednym nawrotem w latach 1836, 1837; a te stały się dla lat następnych dobroczynnym w podejmowanych trudach przewodnikiem. Ściągałem téż różnym sposobem własne, dzieła da-

wniéj drukowane; wielu artikułów drukowanych; przyjacielskie pióra płci obojéj, przepisywały i dostarczały; ściągałem lub nabyłem cokolwiek dzieł do prawa i historji polskiéj. A to nierazem: stało się to w koleji lat wielu. Z tym wszystkim, już 1836, mogłem podjąć niejakie w dziejach polskich badania, gdy mi Leonard Chodźko na czas niedługi dzieło Czackiego nadesłał; a exemplarzem historji prawodawstw sławiańskich jeszcze w Paryżu obdarzony byłem od samego Maciejowskiego, bo życzliwość i przyjaźń jego niezaniedbywały mię.

Z tym wszystkim w niesłychanie dolegliwym najdowałem się położeniu: w niedostatku nieco przerażającym. Nim co weszło, trzeba się było o chłodzie i głodzie mozolić miesięcy wiele, a czasem rok i drugi. Straszewiczowi nieposzła histoire de Pologne, jak sobie życzył. Chciał jéj dać urok stylu pięknéj francuszczyzny: jego redaktorowie czym jinnym zajęci, wymówili się. Spadła tedy całkiem na mnie, skoro tak, o styl mi nie szło, raczéj o rzecz. Przygotowałem tedy 1836, od razu po francusku do jéj uzupełnienia: *considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple*, które od francuza nieprzejrzane, przyszło na długie lata na bok rzucić. Straszewicz do histoire de Pologne zobojętniał; w Belgjum 300 zawodnych subskribentów uzyskał, we Francji

nic; nareszcie słabiał i zgasł 1840, nic nie zaliczywszy Vander Maelenowi, który o swoje, prawie 600 franków, do mnie się zgłasza: cierpliwości!

Byłoby co pociesznego opowiadać, o powstaniu druku i drukarni polskiéj w Bruxelli, a lamentować nad nieszczęściem i ruiną jakiéj popadła. Nadmieniam o tym bo ukazanie się jéj zniewoliło mię do zaprobowania wydań polskich. Podjąłem 1836 wydanie kieszonkowe *Polski odradzającéj się*. Dzięki księgarni Eustachego Januszkiewicza, powiodło się. Tysiąc exemplarzy, tułaczka nasza spożyła, co mimo strat, do 400 franków przyniosło. Daléjże tedy w kieszonkowe wydania, bo pierwsza do tego nęci. Z Wilna z Warszawy, z Krakowa nadchodziły wezwania: przedrukuj swe *Polskie dzieje potocznie opowiedziane*, bo my niemożemy a potrzebujemy. Podejmuję więc 1837 kieszonkowe jéj wydanie i doznaję zawodu. Brokhaus i Avenarjus zamierzali, téż w ów czas przedrukować: wstrzymali się, a mego wydania nikt nie pożądał: leżało prawie lat dwa bez odbytu: kapitał tedy kilkuset franków bez korzyści uwięziony. W drugim roku dopiero, wzięto razem exemplarzy trzysta, w ciągu lat następnych ośmiu powoli rozeszła się reszta i wyczerpnęła.

Ja sam o kieszonkowych wydaniach już myślić niémogłem. Powziął do nich chętkę Eustachy Januszkiewicz. Wydał 1839 *panowanie Sta-*

nisława Augusta; a wnet, *dzieje Litwy i Rusi*, które, niemając dostatecznych zrzódeł, potocznym obejrzeniem skreśliłem. Sowite dał honorarja: po 300 franków. Dziejów Litwy bił 500 exemplarzy tylko: odbyt był lichy, powolny. Jeszcze wyszły kieszonkową formą: *prawnota, korona, przypiski, parallela powstań* etc. Aleśmy widzieli, że tego rodzaju przedsięwzięcie zaniechać należy. Próżnośmy się łudzili. Światem polskiéj mowy dla nas, jedynie tułaczka, a ta, coraz mniéj nas potrzebuje. Do ziemi rodzinnéj przystępu niemamy: dziesięć lat upłynęło ni ztamtąd, ni tam. Daremne wysiłki nasze, może nas niepotrzebują. Uchylmy na stronę najmilsze zajęcie się; jidźmy w jinne, aby sobie wystarczyć.

Ze zgonem Straszewicza wydawnictwo de l'histoire de Pologne, w zawieszeniu zostało. U mnie były rękopisma; nieco onych i prospekta w papierach nieboszczyka: wierzyciele mogli do nich pretensje rościć. Licitacja, rozbiwszy, jak zwykle bywa, fond antrepryz, umorzyła prospektową zapowiednię: ale wydawcy niebyło: na szczęście niebyło: bo podówczas, w takim rzeczy zawieszeniu, zgłosił się do mnie, sprawy naszéj w Anglji publicista Valerjan Krasiński, od anglików upoważniony, abym wstrzymał przez następne lat dwa francuskie wydanie, a do użycia angielskiego mojich skriptów udzielił: za te dwuletnie onych zadzierzawienie, honorarjum 1400

franków. Owóż honorarjum jakie największe w życiu otrzymałem: Bóg zapłać! trzymajcie pomyślałem, choćby na zawsze! W sierpniu 1839, tysiąc czterysta nadeszły rano, wieczór jich niebyło; spłaciło się niemi długi; zostało jeszcze cokolwiek do zwrócenia bratu w Szwajcarji będącemu.

Mówiono że z własnéj winy najduję się w niedostatku: ale nikt się niezastanawiał nad cale, że tak powiem excepcjonalnym położeniem. Wydawcy niebyło. Wezwany raz o to Meline odpowiedział, odpisał: je ne puis pas me charger d'aucun ouvrage qui porterait le nom de Lelewel; mon commerce en Russie serait ruiné, et en partie en Allemagne. Mógłbym wymienić dość długi szereg stroniących jak od zapowietrzonego. Adressez vous à moi, wykrzyknął raz pewien dostojnik belgicki, je vous trouverais un éditeur, à tout moment, c'est si facile. A więc jinnego razu, pytam dostojnika, czy niema jakiego w zapasie? a on na to: Connaissez vous Michelet à Paris? — non. — eh bien! écrivez lui, mettez vous sous sa protection, son patronage vous trouvera des éditeurs, soyez sûr. — A gdy w mojich wysiłkach ukazały się jimiona wydawców, to znowu pisano: c'est domage que vous cherchez des éditeurs obscures: chciejcież naleść de plus renommés. Nakoniec dowiedzieli się przesławni wydawcy że mają konkurrenta w pan-

nie Pilliet która mi przyjaznego użyczenia swego jimienia nieodmówiła. Niebyło wydawcy, a przecie niebrakło rozpostartéj opinji że mam na zawołanie wydawców szczodrze płacących; od rozlicznych zdzielców nadchodziły, polskie, francuskie, niemieckie skripta z poleceniem: najdź wydawcę.

W Belgjum znalazło się uprzejme i przyjacielskie przyjęcie. Nie brakło projektów zatrudnienia, często niedorzecznych, ale zawsze z dobréj chęci pochodżących; z czasem głośnych bardzo: to konserwatorstwa gabinetu numismatycznego którego niebyło; to professorstwa bez pytania czy pobyt mój w Belgji dość pewny, albo czy podołam: a to wtedy kiedy dzienniki zajadle hukały na zasłużonego w universitetach belgickich professora Warnköniga, że chciwy Niemiec złota, nie przestając na groszu belgickim wysyła do druku dzieła swe do Niemiec dla chwytania tam honorarjów. Wresecie były zawady: z mojéj téż strony, żadnego stałego miejsca przyjąć niémogłem bez zaparcia i wyrzeczenia się tułactwa naszego obowiązków.

Dorywczych téż nie zawsze łatwo tułaczowi, a do mnie trudniéj się kto obrócił. Zdobył się na to stary bukinista Ver Beist, uwiadamiając że mię przyjacielowi swemu Leclercqzowi stręczy do skatalogowania monet jakie chce przez licitacją zbyć. Odpowiedziałem że znam dobrze

krajowców, co się tym z powołania zajmują, przyzwojita więc aby się do nich zgłosili: dałem jich adresa. Po niemałym czasie przyszedł z wiadomością, że żądali 500 franków, wymagając aby cały zbiór do jich mieszkania był jim powierzony; Leclercqz gotówby dać te 500 franków ale chce koniecznie aby do niego chodzili, u niego pracowali; gdy oni stanowczo odmówili, pyta znowu czy się podejmę katalogowania w mieszkaniu właściciela zbioru? — Skoro oni odmówili, podjąć się mogę, — ale on ci ofiaruje summę nieoznaczoną, oświadczając mininum franków 200. Chodziłem tedy za katalogowaniem w lutym i marcu 1838, poczym nastąpiła sprzedaż: otrzymałem 250 franków, parę dzieł, i serdeczniśmy przed pożegnaniem, przy soczystych pieczonkach wysączyli parę butelek wina cyprijskiego. Katalog wyszedł pod titułem: *revue du cabinet de medailles de feu Leclercqz* 1838.

Dorywczych zatrudnień czyli roztargnień nie brakło. Na nie liczyć, niepodobna było bo zwykle nic nieprzynosiły, nigdyby mi niewystarczyły; a sądziłem, że zachodząc w lata, niepowinienem się rozpraszać w drobiazgi, raczéj rozproszone skupiać, wiązać, a coś ważniejszego przedsiebrać; a niewdawać się w powiastki, historijki, anekdotki lub wierszowanie, do czego wszystkiego, niekiedy wielce zyskownego, wcale nie jestem usposobiony: ale wyszukiwać zarobku

z prawdziwie naukowego mozołu, podejmując go z wysiłkiem tam gdzie się co ciemnego wyjaśnić da. Kilkoletnie doświadczenie okazało płonną rachubę na potoczne rzeczy polskich rozpatrywanie: te uchylając z przed siebie, nic zasobniejszego w owe chwile przed sobą nie dostrzegłem jak numismatikę, w któréj udało się jakiekolwiek otrzymać powodzenie. Tysiące odcisków i rysunków przygotowanych, dosyłki wszelkiego rodzaju monet; celtickie złoto mianowicie, ze wszystkich stron płynęło i świeciło na mym stoliku; obładowany tym złotem, krążyłem pieszko po głuchych sadzonych belgichich lasach, odnosząc je właścicielom. Wysilałem się 1840, jak sztycharz i badacz. Zacny księgarz i drukarz ośmdziesięcioletni Francuz, dawny w wojnach de la Vendée wojskowy, Voglet, przyjął jimie wydawcy: puściliśmy subskriptorom livraisonami. Z tych ostatni bierze się do końca; Francuzi wyglądają go. W tym Voglet sprzedaje swą drukarnię i księgarnię Tirscherowi i rachunek przynosi. Stukilkunastu subskriptorów jego wydatki 1800 franków wynoszące, pokryło; ostatnie parę arkuszy Tirscher zobowiązał się w parę tygodni wygotować. Obstalunki z Paryża podnoszą się na 1000 franków gotowizną; Francuzi się niecierpliwią. Po wielu tygodniach, arkusze odbite jidą na nic, bo metteur en page roztargniony, w rozkładzie na prasie omylił się. Gódź opłatą ztąd

wynikłe rekriminacje; przyrządzaj arkusze byle prędzéj, bo obstalunki grożą cofnieniem jeśli nie otrzymają na termin. Wlecze się: sam Tirscher naliczył blisko sześć miesięcy opóźnienia; nowe jakieś względem druków belgickich obmyślone formalności, na douanie pariskiéj jeszcze półtora miesięcy przetrzymały. Wyszły moje *études numismatisques et archeologiques* 1840 *tome* 1 *type gaulois*. Tysiąc franków z obstalunków owych, byłyby mi właśnie wydatki niezwłocznie prawie wracały, stawiały w możebność zajęcia się tomem wtórym. Opóźnienie wytrąciło mi je z ręki, tak iż z całego obstalunku tego w rok, dwa tylko wzięto exemplarze; a przytym opóźnienie to uszczerbiło chwilowy naukowy urok mych trudów numismaticznych.

Ciężki cios zadał Tirscher; przepadło téż od razu do trzydziestu exemplarzy, to przez niedobitkę arkusza jakiego, to w przesyłkach. Wydatek w gotowiźnie wyłożony, niezwłocznie wrócić się niemógł, w powolnym odpływie, nie wiele obiecywał ceną exemplarza franków 15 gdy taki na francuską cenę byłby najmniéj 60. Z tym wszystkim, mogłem tuszyć że ze czterystu exemplarzami wyjdę na swoje. Tymczasem sami Francuzi podnieśli cenę na 25 franków: czego się chwyciłem. Po rozbiciu Straszewicza fond, gdy ma numismatique du moyen âge, szła chwilowo au rabais, połowiłem co się dało exemplarzy

nawet defektowych. Wszystko mi to w dali dobrze posłużyło. Powolna tego i jinnego drobiazgu przez księgarnie sprzedaż, zamiany, wzajemne przyjacielskie podarunki: to niespodzianie potrzeby opatrywały; to bibljotekę pomnażały. Jizba niegdyś pusta, po latach dziesięciu zaludniła się nieboszczykami, lub żyjących pisarzy płodami: mianowicie numismatiki.

Nieprzewidywałem jeszcze, że zamierzone przedsiębierstwo własne, stanie się zerwaniem z nią. Trudów numizmatycznych jeszczem nieopuścił. Miasto Bruxella zbywało swój zbiór rządowi. Wezwany, dałem 1841 9 listopada ocenkę jego i podjąłem staranne katalogowanie, za co 1842 otrzymałem franków 500. Był to drugi i ostatni zarobek jaki się dorywczo w Belgii nadarzył i doszedł. W tymże czasie, ślęczyłem nad billonem, de la monnaie noire, mosańskim: rysunkiem gromadziłem jeszcze mnogo niederlandzkich monet, liczmanów, jetonów, mianowicie bruxelskich; przybyło niemało do typu celtickiego, w przywidzeniu że może to użyje się jeszcze w pogodnéj dobie. Z tym wszystkim przyszło wszystko to, powoli zaniedbywać, opuszczać. Postrzegłem dość rychło, że mój volumen du type gaulois zawadzał: przytaczany parfaux fuyant, unikany, com pierwszy powiedział przypisywano jinnym. Świat w postępie swojim czwałuje; konkurrencja rozwija się ciżbą. Na-

mnożyło się numismatycznych pisarzy we wszelkim rodzaju, między tymi, żwawsi od tych co wyprzedzali, zdolności wielkich, posiadający środki dopięcia swego. Po latach kilku, zbiegiem jinnych jeszcze okoliczności, mimo posiadanych zasobów i straconego czasu, wypadało mi całkiem usunąć się z numismaticznego pola.

Rok tysiąc ośmset czterdziesty, pierwszy, drugi, trzeci, były lata srogiéj szarpaniny mych zatrudnień; ciężką probą niestateczności i zwikłania onych, gdy w nich jedynie najdywały się środki utrzymania dalszych lat żywota; a w ciągu odmętu, psota i przekora, wyprawiały swe pląsy.

Król pruski zmarł 7 września 1840. Sypnęły się tedy korrespondencje z Poznania i jinnych kątków; niebawem zrywały, zawodziły. A czyś odebrał paczkę jaką? — żadnéj — a to były twe rękopisma, objaśnia list drugi, wyprawione stosownie do twego polecenia 1835. — W Bruxelli jéj niéma. — Aż z boku słyszę, radzą listownie przyjaciele zakłopoceni, co począć z zaległą w Poznaniu paczką? — Józefie! wejdź w to. — Owóż w roku 1835 wyprawiony z Warszawy ładunek, z Poznania, przez Paryż 1842 do Bruxelli przybył. Mierzę go okiem: coś zmalał. Rozwijam, zaglądam; najduję w nim głównie notaty mych kursów: zapas ci to wieloletnich trudów, pozostały, upragniony niegdyś, przychodzi zapóźno: wszakto rok dwónasty od przerwy zawieszonych nauko-

wych mozołów, a siódmy w którym ładunek całkowity miał mię dojść. Już to na nic! niech jidzie w kąt zapomnienia. A okręcając ładunek szpagatem powtarzam sobie: to i dobrze się stało że zapóźno nadszedł! albowiem owoc z niego polski byłby stracony; a jeśli dla następnych lat przepadł, dla utrzymania żywota lat upłynionych dziesięciu, nicby nie przyniósł, próżnoby lata pożerał.

O dojściu ładunku zawiadomiłem, nadmieniając, że nie wszystko otrzymałem, bo właśnie tego cobym mógł najrychléj wykończyć lub użyć, tego nie najduję. A na to w rok, nadbiega odpowiedź: niema, bośmy (w roku 1835) drugą połowę ładunku wyprawili przez Kraków dla bezpieczeństwa, spodziewając się że jeśliby jedna połowa przypadkiem ginęła, toćby ocalała druga. Kiedyż ocalała poznańska, czy ocaleje krakowska: zostawmy latkom dalszym.

Jest ci to przygoda z ładunkiem rękopismu, opieszałą koleją wyprawionym: ale o drukowane dzieła z Warszawy, nietrudno przez księgarzy. Byle był grosz, a skądże go nam? Zdarzyło się jednak, z najnaglejszych potrzeb oszczędzić go, by książczynę, drogą księgarską pozyskać. Owóż, Kucharskiego, ruskiéj prawdy, serbskich, czeskich praw dziełko, pragnąłbym mieć. Trudno, niepodobna, pomrukują księgarze; przez Poznań, z jarmarku lipskiego; zawody, niema

go, z handlu wyszło. Rok i drugi na podobnych słówkach schodzi: aż się pojawia exemplarz z przymówką: ostatni, bo dzieło wyczerpnięte. Do introligatora z nim. Obawa się zjawia, przeczucie, że zaginie; złowieszcze zapowiednie, przestrzegają: — to przesąd; — bah! po niejakim opóźnieniu, wielce akkuratny introligator, odnosi wszystko, Kucharskiego jeno niéma. — Kweres, dezolacja; co się stało? — at, oprawiał w ów czas introligator bruxellski, kilkaset exemplarzy hollenderskiéj propagandy nowego testamentu; między nie zaplątał się tejże miary Kucharski i z nimi poszedł udzielać światła ewangelji kafrom i hottentotom. Czy jaki w tamtych stronach bibljoman złapie i oceni ptaszka, przyszłe wieki może to powiedzą. Tymczasem walcząc z psotą, wraz trzema drogami obstalowałem dzieło Kucharskiego. Byłoby niepodobna każde zapotrzebowane dzieło, trzy, cztery razy opłacać: tą razą zapędziłem się na przekorę psocie. Tą razą tedy, dwie drogi dopisały: jednego dnia, rano jeden, wieczorem drugi exemplarz, zbiegły się do méj komnaty: po przywitaniu, ze zdublowanego dzieła, jeden exemplarz, podarowałem bibljothece jizby deputowanych belgickich, drugi został przy mnie. Opowiadam to zdarzenie, bo zaszło, jak niemało jinnych przygód, w zabiegach czynionych dla trudów, koło dziejów narodowych.

Z końcem lata 1842, zjechał ze Szwajcarji odwiedzić mię brat Jan. Lat kilkanaście niewidziało się. Trafił na utrapione narady komitetowe! Komitet narodowy zjednoczenia, zawiązał się 11 lipca 1843 dopiero, po wielkich uprzednich trudach.

Rękopism de l'histoire de Pologne, z Anglji zwrócony. Krzątam się tedy i kłopocę aby wydawcę naleść. Jeden 6 kwietnia 1839, drugi 31 maja; trzeci, czwarty, piękne i uczciwe obrachunki czynią, a każdy kończy tym: niemoja rzecz zajmować się tego rodzaju dziełem: kwaśny to dla nich owoc. — Pozwól nam, mówią w 1841 życzliwi belgowie, wydamy: — bierzcie, byle Vander Maelena opłacić, któremu niedopiero większą część zaawansowałem. — Daléjże, między sobą subskriptorów zbierają. Rok prawie upływa: pytam, przypominam. Naradzają się niezawodnie, bo słyszę w mnogim jich zgromadzeniu: ma foi! je desespére de cette histoire de Pologne, huczny wykrzyk tego, co lat temu dziesiątek mówił: adressez vous à moi, najdę ci wydawcę. — Wypadło mi tedy, co to jest? rozpoznać. — Powodujący rzeczą przyjaciel, powtarza: drukarz Wauters wyda. — Niewyda! na szczeblu upadku stoji, a młynem swym zajęty, od was grosz wyłudza. — To prawda! ależ jego honor aby wydał, wszak prospekt ogłosił; on bierze na swój rachunek wydanie,

byleś mu co rychléj resztę rękopismu oddał i bonifikował gdyby swego rachunku nie nalazł; takie są jego propozicje, zdaje się słuszne. — arcysłuszne; propositions d'un brigand; ratuj się sam, a pozwól bym się od niego odczepił. — Nic w życiu niezmęczyło mię tyle co ta sprawa. Nierostropna przyjaźń, kilka miesięcy mię jak na uwięzi trzymała; dręczony, w przepaść popychany, z trudnością nieraz kojiłem okrutne rozżalenie. Skończyło się, że przyjaciel swój fundusz uratował; ja też nie bez kosztu odzyskałem mój manuskript z rąk Wautersa, przed jego bankrucką ucieczką. Było to w lipcu 1843, a zdawało się że wpadłem z deszczu pod rynnę. Wydźwignął mię z nowéj toni, ziomek jak ja tułacz, doktór mediciny Janssen warszawiak, sam zagrzązł: chciał zakosztować goryczy soczystego owocu, który do dziś dnia pono, dostarcza mu soku. Co bądź po dziewięciu leciech kłopotów i utrapienia, co się Vander Maelenowi za litografowanie atlasu należało, i com w gotowiznie avansował, to w sticzniu i lutym 1844 opłacił; w Lille we Francji na 3000 exemplarzy bijąc, wydał; w październiku 1844 obiecany mi wydział exemplarzy 400 oddał. Z tych od razu z górą sto rozeszło się na umorzenie różnéj plątaniny, w wielkiéj części z pierwotnych Straszewicza przygotowań wynikającéj, albo na pokrycie wydatków po oddaniu rękopismu podjętych, tak,

że z tych exemplarzy pierwszych, nic nie zostało na mój dochód.

Wkrótce otarły się o mnie hałas i reklamacje. Janssen puścił exemplarz po 20 franków, a Straszewicza i Wautersa zapowiednie były po 12 franków. Oświadczyłem że mam prawo subskriptorom po téj cenie dostarczyć. Długą listę żądających otrzymałem, a z téj siedmiu wzięło i to był pierwszy dochód mój (7×12=84 franków). A daléj po trochu w Paryżu odchodziło; marnowało się bez liku, kilkadziesiąt w magazynie mym zamokło i zgniło. Łudziłem się chwilę, że liczne pozostałe exemplarze, staną się funduszem na utrzymanie starości; złudzenie to słabło, gdy zapas zmalał, gdy cena exemplarza w Bruxelli spadała na 9, na 5 franków: po takiéj z licitacij wykupywałem; gdy sympathie dla rzeczy polskiéj gasły, a samo dzieło, wymaganiom, nieodpowiadało. Skreśliwszy w 1836 considérations, rzuciłem je w kąt; w utrapieniu, po dziewięciu leciech: nonum prematur in annum, niezajrzałem w skript, oddałem go wydawcy 1844, a korrektor francuz poprawnie dochował barbarismy i zwikłaną wyrażeń ciemnotę. Zbrzydła mi ta redakcja. Co bądź, wydanie, jednak téj histoire de Pologne, podpomogło cokolwiek do utrzymania żywota lat dalszych; koprowiną tysiączek pewnie, a może i więcéj dostarczając franków.

Wszystko w ów czas nagle nizało się na kłębek rzeczy narodowych mową polską. Pierwszy zgłosił się Schletter z Wrocławia, zapytując czy mu niepozwolę przedrukować dziejów polskich potocznie opowiedzianych. — Mam jeszcze od sześciu lat wydanego kieszonkowego wydania, przeszło 200 exemplarzy, ale kiedy chcesz, drukuj! szczęść boże! W roku tedy 1843 i w następnych latach po czterykroć po 1000 exemplarzy przedrukowywał je we Wrocławiu Schletter i za każdy raz po 200 franków nadesłał: zasiłek bez trudu, na pewne lata naleziony. Z jinnymi tak być niémogło. Wołania jinnych niémogły do żadnego nowotnego utworu pobudzić, gdy do tego niebyło środków, a choćby były, lat kilka na wygotowanie poświęconych, rozproszyłyby ochotę wydawniczą, autoraby głodem zamorzyły: a żyć trzeba z chwilowych dorywczych zdarzeń, co rychléj korzystać, bo zwykle pytają: co masz gotowego? Obliczywszy się tedy z możebnością i zasobem, odpowiadam: stare graty. A w sobie odświéżam przed czternasto laty marzone życzenia, skupienia rozproszonych drobnych trudów, przynajmniéj tych, w których się czasy piastowskie rozpatrywało; dopełniając one, pomnażając, jile się na to zdobyć zdołam. Wszystkie tedy piśmienne zatrudnienia porzuciwszy, zapasy numismatiche, w zupełne zaniedbanie puściwszy, cały

wysiłek obróciłem do przestarzałych rzeczy polskich.

Z wiosną 1843 zajrzał z Lipska Bobrowicz, w Bruxelli autorów szukać. W poszukiwaniu takim, przyszła i na mnie koléj: zawiadamia mię, że kończy wydanie Niesieckiego i życzy sobie, abym się tomem pierwszym zajął. Podejmuję się tego, a pytam, czy niezechce podjąć wydania mych pism o Polszcze wieków średnich; — chętnie; — a co mi z tego przyjdzie? boć pracując w ustroni méj wydatkować wypada na schnący kawałek chleba, na papier, atrament, za stolik, jizdebkę; bez opału można się obejść, ale na świéczkę? co tedy możesz mi dać? — Tak zagadniony Bobrowicz oświadcza, że za pisma originalne co pierwszy raz wychodzą jest bardzo szczodry, wspaniały; ale gdy to jest ponawiane dawnych wydanie, za tom 400 franków obowiązuje się. — Czynię z méj strony uwagę, że to niekoniecznie ponowione starych rzeczy przedrukowanie, gdyż dużo nowotnych dopisań przybędzie. Układ czterystofrankowy, ustnie zahaczony, stanął dopiero 1844, 23 sierpnia:

W tymże czasie, zgłosił się do mnie Żupański, czy niéma czego? Stanęła z nim umowa 24 maja 1843 i *rozbiory dzieł obejmujących, albo dzieje albo rzeczy polskie* wyszły w Poznaniu 1844. Na 17 artikułach dawnych, dwa tylko nowe; a z tych niezazdrościł mi osobnego odbicia o *po-*

dróżach Guilleberta de Lannoy, choćby moją stać się to miało spekulacją. — W tymże czasie namówiony był Stefański do przedrukowania dziełka dziejów Litwy i Rusi, za co 4 sierpnia 1843 doszło mię 150 franków. A wnet zgłasza się Stefański z ochotą wydawnictwa. Zapytałem tedy Bobrowicza, czy serjo myśli o wydaniu Polski wieków średnich, bo mi się jinny nadarza wydawca. Odpowiedział mi na to 10 listopada 1844. Wydanie Polski wieków średnich, przeszło tedy do Stefańskiego: za tom każdy ofiarował talarów sto.

Postrzegając że Bobrowicz lubi czasem figle autorom płatać i z nimi jak kot z myszką jigrać, oddawszy mu większą połowę roboty do Niesieckiego, zapytałem czego się spodziewać mogę po wspaniałości jego. Dowiedziałem się wnet że exemplarz Niesieckiego, do przepracowania mego udzielony, poczytując za pożyczony, zwrotu jego wymaga. Okazało się że daleko więcéj cenił exemplarze wydawnictwa swego, niż wypracowanie dzieła. Zaczęły się targi 1 maja 1845 o moję pracę, która pierwszy raz na świat wychodziła. Ostatecznie 13 czerwca zaproponowałem: zostawienie mi udzielonego exemplarza i 550 franków; za zgłoszeniem się Breitkopfa na dniu 9 grudnia tegoż roku 1845 resztę rękopismu odesłałem, — i kwita.

Wspominam to, nie żebym miał się skarżyć

na Bobrowicza, bo jego rzecz była targować się: wspominam dla tych co wymyślili powiastkę, jakobym się w niedostatku mym, z wydawcami umawiał o mniéjsze; jakby wydawcy byli w stanie szczodrą garścią sypać grosz, kiedy odbytu niemają: brak odbytu, niewoli przyjąć mniéjsze. Autor zaś co narzeka w razie takim na skępstwo wydawców, najlepiéj uczyni kiedy wydawnictwo sam na siebie podejmie: a doświadczy.

Biorę się tedy do *Polski średnich wieków*. Pozyskawszy z bibljoteki publicznéj, à domicil, na czas niedługi Długosza i Kadłubka lipskiego, żarliwie wziąłem rozważać piastowskie wieki. Przepracowany kommentarz nad *Matheuszem cholewa*, podrósł we dwoje; skreślony też artikuł *o czci bałwochwalczéj*, z jinnymi artikułami, uzupełnił *tom pierwszy*, który wyszedł (1845) 1846, jak proba powodzenia. Do drugiego tomu, przepracowałem, *związki królów polskich z niemcami;* wygotowałem artikuły: *Bolesława śmiałego upadek;* oraz *opisanie Polski i sąsiedztwa jéj*. W tym właśnie czasie wychodziło Jana Sporschila tłómaczenie na niemiecki, mych considérations: *Betrachtungen;* do tego dostarczyłem *Zusatz* (pag. 359—375): *o straconym obywatelstwie kmieci;* co gdy wyszło po niemiecku w Lipsku 1845, ukazało się wraz po polsku w Bruxelli 1846, 1847. Całkowity niemiecki de l'histoire de Pologne przekład, przez Handschucha w Zurich

wygotowany, ukazał się 1846 w Lipsku; z dodatkiem Jordana 1848. Niemcy tedy francuskiego wydania niepotrzebują.

Tymczasem w ustroni méj, przyrządziwszy tom drugi średnich wieków obmyślałem projekta i plany do przyrządzenia dalszych jeszcze tomów, a naprzód do przepracowania na cały tom jeden dziejów prawodawstwa osóbno, jak to było w zamiarze przed dwódziestą laty, do czego zdało się, swojskich i obcych niebrakowało zrzódeł: tylko swobodnéj myśli, czasu i sił nieco pokrzepionych było potrzeba: aż tu rwie się wątek i wicher nieci zadymkę. Wydawca na małą liczbę exemplarzy bije, a odbytu niéma; płód dla księstwa poznańskiego zbyteczny, w powszechności powabu niema i mieć nie może. Nadchodzi téż ciężka przygoda: Stefański uwięziony, druk drugiego tomu przechodzi 15 października 1846 do Kamieńskiego. Życzliwość i przyjaźń Moraczewskiego niezdołały przewłoce zaradzić; zanosiło się przytym na zgubną przerwę. Srogie wahadło trąciło nękany umysł, i choć *tom wtóry* Polski wieków średnich wyszedł, gdy tom trzeci nieszedł na prasę, dalszy mój zachód jinnemu mozoleniu się, ustąpić musiał.

W tym czasie, 11 lipca i 1 sierpnia 1846, komitet narodowy zjednoczenia rozwiązał się. Został po nim wywód słowny, w nim *zdanie sprawy z czynności komitetu* od 11 lipca 1843

do 31 sierpnia 1846 i różne odezwy. W tymże czasie straciłem brata Jana, zmarł w Bernie w Szwajcarji 9 kwietnia 1847. Coraz więcéj jestem sam, sam osóbny na tym świecie.

Zaszło też w tych czasach, cale osobliwe zdarzenie: owa druga połowina ładunku, co przed tuzinem lat puściła się w podróż przez Kraków, nalazła się w Berlinie w królewsko książęcych pałacach, zkąd przyniósł ją do Bruxelli handlarz wina szampańskiego. Z nadejściem téj drugiéj ładunku połowy, tyle pożądane dawne zapasy, o jakich wspominałem, kompletowały się niejako w méj tułackiéj ustroni: albowiem prócz pierwszéj tego ładunku połowy, pościągały się rozmajitemi czasy, jinne różnego rodzaju pisma, wypisy, przyrzędy rozmajitych rysunków, sto przeszło użytych lub nieużytych sztychowanych płyt, do których już drugie tyle wypracowało się w tułactwie: tylko książnicy méj, bibljothek i archiwów warszawskich niedostawało. Widok tego zasobu, przypominał marzenia niegdyś na bryce umysł kołysające. Jeśli z zapasem bibljothek bruxelskich, niemożna się zapuścić w wykład dziejów polskich, jeśli do skreślenia historji, dziejby polskiéj nie czuje się zdolności: owoc przynajmniéj nauczycielskich trudów niechaj nieprzepada; dzieje powszechne, historiczne studja oczekują skreślenia wykładu, do którego w swojim czasie, żarliwie się sposobiło, który miał ostate-

cznie uwieńczyć me mozolne wysiłki. Marzenia to były, a z drugą połowiną ładunku przypominają się niewczesno. Wydawcy nato niebędzie, ponowiona proba okazała że me polskiego języka płody, niepopłacają, właśnie się urwały, a trudno wyrobnikowi, dla czegoś bardzo niepewnego, opuszczać w biegu podjętą pracę. Nieczas o czym jinnym myślić. Pierwsza połowina ładunku zapóźno, powiedziałem, nadeszła; druga z sekwestru swego wymyka się w szóstym roku późniéj. Zapóźno tedy przybywa; w trzynastym roku podróży swéj, w siedmnastym tułaczki méj a dwódziestym trzecim od czasu marzeń dawnych. W owym bryki turkocie, trzydzieści siedm lat życia liczyłem, a gdy te z powodu ładunku przypominają się, biegnie rok sześćdziesiąty wtóry chyląc sie ku siedmdziesięciu; a te lata od dawnych, niecą cale jinne marzenia. Zapóźnoby o całości myślić; zapóźnoby wszystko z użytecznić. Jak z poprzednich tak z tego ładunku, weź, użyj, co można, jak można.

Wydobyłem tedy z ładunku tego: *wykład dziejów powszechnych* w nadzieji że się pożytecznym stanie. Wziął go Schletter za franków 600 naraz, we Wrocławiu (1849) 1850 wydrukował. Tymczasem 1848 we Lwowie, a wnet i w Warszawie przedrukowane me dzieje polskie potocznego opowiadania. Wielki oto kweres podniósł Schletter; mnie, kiedy niekiedy w ciągu lat ubie-

głych nadchodzący zasiłek dwustu frankowy przepadł. Wnet też w Warszawie przedrukowano wykład dziejów powszechnych, na który dziś ze wstrętem patrzę, bo we wrocławskim wydaniu korrektor przypytał się do terminologji nazwisk, w rozmajite larwy je przystrojił; w warszawskim text, w cenzorskim guście, nacinkami czy nakałkami upstrzono: editions tatouées. Powtarzam zaś autorom i pretendentom do własności płodów umysłowych: chcesz myśl, pomysł, jako własność rozumową (propiété intellectuelle d'une toute récente invention française) posiadać sam, trzymaj język za zębami; co ci się wymknie, pismem, drukiem, głosem lub jak widomie: braciszku! to już nie twoje; ciesz się gdy się podobało i przydało jinnym (patrz o tym, géogr. du moyen âge t. II, p. 215, epilogue p. 226).

Przygotowując opisanie Polski i sąsiedztwa w średnich wiekach wypadło rzucić okiem na widzenia cudzoziemskie, na krajobrazy włoskie, arabskie i jinne owych czasów. Rozgaszczając się w takowym rozpatrywaniu, przypominałem sobie, jakem młodszych lat mojich, temu lat trzydzieści 1814, 1818, puszczając w świat kartografją starożytnych, gromadził pomniki kartografji wieków średnich. Z miłym tedy pomnieniem przeszłości, nalazłem się 1845 i następnie w rozpatrywaniu późniéj ogłosznych lub nieogłoszonych kartograficznych pomników; a gdy

przygoda, odchyliła z przedemnie rzecz polską i polskie piśmiennictwo, zostałem na przestronnym polu geografji i kartografji wieków średnich, na polu bujnego a mało poznanego plonu. A co lepsza z razu było: gdy poszukiwanie wydawcy w Paryżu zawiodło, wydawca w Bruxelli napięty był; a choć upadł ochotnik do tego, Vandale, przyjął to co było gotowego 1847 Cans (Meline et Cans), przyjął propozicje powtarzając: mniéj wymagającym być niepodobna. Wnet 1848 strach go ogarnął, odmówił i zerwał.

Wyczerpując z niezłą otuchą me środki, gdy wszystko z przedemnie uchodziło, po tym zerwaniu, nalazłem się w roku 1848 w ciężkim niedostatku. Na łożu przemijających, sroższych niż kiedy, kalectwa mego boleści, rozmyślałem sobie, co począć? Pora to w któréj jinni powszechnie w przerażeniu, zrywają, zawieszają naukowe przedsięwzięcia, ja, mimo wiek w lata zabiegły, na odwłoki niemam czasu do tracenia, porwę się sam. Jako sztycharz podjąłem już pierwsze niemałe wydatki; wziąwszy tedy papier na sto franków, nadaję mu wartość wielotysiączną; a panna Pilliet pozwala swego jimienia wydawstwu; aby okazać na co się waży, co może; wydawcą ja sam. Krucho zaczynam; jeśli pożyję sumiennie wykończę.

Dwa tego rodzaju, olbrzymie, od lat dwudziestu kilku, w biegu albo oczekiwaniu zgoto-

wane dzieła. Jedno, przyjaciela mego, wiekiem starszego Jomarda, niewiem od lat wielu poczęte, ogromne; podjął on nań wydatek niemały, zasób przyrządził, dotąd z niego niema nic. Drugie portugalczyka Santarem, nakładem rządu portugalskiego ogłaszane; znacznie go w ostatnich latach pomknął, nieskończył, zmarł. Jedno i drugie na wielki wymiar. Toż samo znieść na mniejszy, czegom dokonał, podobno jest większym trudem, bo wprzód trzeba mi było miec przed sobą wielki wymiar w zupełności, nimbym dla powszechniejszego przystępu i użytku pomniejszał. A dobrze się stało że Cans zerwał i wydawcy nie było tylko Pilljet-ja: bo sztycharz-ja, zdzielca-ja i drukarz, potrzebowali przyborków jakich w Bruxelli niebyło, druk nagle jiść niemógł: w powolnym tedy postępie, ogromniało dzieło, mniéj ułomne rosło. Dokazałem swego: wykaz subskriptorów, okazuje jile w téj mierze rodacy do pozyskania i zebrania licznych materjałów pomogli. Z poziomu mego gramoliłem się na wyżyny niebotycznéj góry, pnąc się po jéj stropach póki tchu stało; albom zbiegał w bezdenną przepaść; wieszając się po jéj głębiach, dopóki migać się mogło światełko jakie. W zmudnym mozole, w zabieżnem poszukiwaniu dziwne zachodziły zdarzenia: psota i przekora nieciły dużo zawad, przewłok, przeszkód, które się przełamywały; gdy zagrażały zatratą poszuki-

wanych materjałów; ślepe szczęście nieraz dopadało z gmatwaniny i odmętu, podźwignąć, wywikłać; nie jedno choć zbyt późno, ale na czas jeszcze nalazło się i przybyło. Przeciągnęło się to lat kilka i byłoby co opowiadać dla bibljografów rozrywki. Dzieło częścią atlasu 1849 zaczęte wyszło: *géographie du moyen âge* 1852. Czego potrzebowało, na czym się oparło, co zgromadziło, z niego samego i z *epilogu* 1857 wychodzącego przeświadczyć się można. Zapisywany wspólnym autora, wydawcy i sztycharza staraniem wydatek gotowizną wynosił do 9000 franków, w czym, przeszło 1500 na pozyskanie materjałów. Przy końcu druku 1852, ciążyło na wydawnictwie 3000 kreditu czyli długu. Niebawem opłacony został, a po latach kilku nakład gotowizną podjęty zupełnie się wrócił: sztycharz, wydawca i autor mogą tedy w lata następne cieszyć się odbytem kilku exemplarzy rocznie. Późniéjszy zaś na wydanie epilogu 1857 nakład w gotowiznie 1440 franków po wielu leciech spodziewać się pokryty zostanie.

W tym zmudnym zawodzie, ostatecznie nadwerężył się wzrok, strudzenie musiało przygnębić. Nie stało się to napróżno, bo dostarczało na kęs schnącego chleba, na świeczkę; a pobudzony do gromadzenia i rozpatrywania nowszych materjałów, krajobrazów, atlasów, wzrost geograficznego zapasu posuwałem nad możność

(patrz w epilogu p. 171—179, a potym jeszcze niemało przybyło); wejrzenie bibljoteczki méj, przez to mocno zogromniało. Stodwadzieścia z okładem foljałów; trzysta prawie różnéj objętości voluminów; a w tym kilkanaście tysięcy mapp, są od lat ośmiu staraniem mojim pozyskane geograficzne zasoby.

Ciężka rzecz mieniać zatrudnienia, stać się pomiotem przerzucanek z jednego w drugie; uciążliwa rzecz, mianowicie dla tego co siódmy krzyżyk przegania. Mitręga, strata czasu, roztargnienie, nietylko piszącego nękają, ale samą pracę na uszczerbek narażają. W roku 1850 zawiadomiono mię, że wydawnictwo mych starych gratów polskich, przechodzi od Kamieńskiego do Żupańskiego, do którego od owego czasu do dziś dnia należę. Oznajmując że tom trzeci Polski średnich wieków w druku, żądał dalszego ciągu. Mierząc wątlejące me siły i możebność, wypadło mi zaniechać niegdy zamierzane do rozważania widoki: oświadczyłem, że jeden tylko tom będzie, tom czwarty i ostatni, do którego przyrządziły się niejakie nowotne artikuły: *niektóre pomniki prawodawstwa rozpatrujący; o drzwiach kościelnych; o pieniądzach Piastów;* a gdy się druk tego tomu kończył, zdobyłem się jeszcze na *ostatnie na Polskę wieków średnich pojrzenie,* z powodu świeżo ogłoszonego dzieła Bielowskiego wstęp kriticzny. *Tom III i IV Polski średnich*

wieków wyszły na szczęście 1851 bo w lat potym pięć, miałyby do czynienia z ogłoszonemi przez Helcela starodawnemi praw polskich pomnikami; a następnie z wychodzącą Maciejowskiego prawodawstw sławiańskich historją. Wyszły 1851 a czyli się kiedy upomną w czym o swoje? trudno przewidzić.

A potym 1853, wyszedł *tom wstępny narody na ziemiach sławiańskich, przed powstaniem Polski*, z dawnych skriptów wydobyty. Do przepracowania jich bibljoteczka ma jakokolwiek już zaopatrzoną się nalazła w zrzódła (narody p. 315 — 318)

A potym rozłożyły się dziełka jinne na siedm tomów *Polski, dziejów i rzeczy jéj*, które nie same wieki średnie ale również i nowsze obejmują; a te siedm od roku 1855 wychodzić poczęły. Do nich me considérations z francuskiego na polski: *uwagi nad dziejami Polski i ludu jéj* przełożyłem sam. Wychodzą więc me dorywcze różnych czasów trudy i prace wszystkie razem; na tym ostatnie lata schodzą. Owoc zleżały, zlęgły, nadgniły; fermentacji wietrzejącéj, bo zwykle późniéj, przez jinnych wyrzeczone słowa, donośniejsze, łacniéj dosłyszane snadniéj zrozumiane, lepsze.

Co z dziejów Polski i rzeczy jéj, jakim oraz porządkiem w siedm tomów rozłożone zostało, wymieniają zatitułowania każdego tomu. Dziejby,

historji wielotomowéj niema. Mogłem o niéj marzyć, wmawiać w siebie zdolność, rojić sobie możebność do wysokiego onéj utworu: jednakże historji téj niema; a powiedzieć mogę że w koleji siedmdziesięciu lat upłynionych, do jéj utworu pory nie najdziesz. A gdyby się była pora nadarzyła i kreślić ją przyszło, byłaby powtarzaniem się: bo skorom dziełko Theodora Wagi pomnożył i Stanisława Augusta panowanie dopisał; to następnie kreśląc obraz dziejów, a potym dzieje potocznie opowiedziane, powtarzałem się jinnym tylko tokiem. Te ostatnie podłatałem uwagami nad dziejami Polski i ludu jéj, tudzież kilku przypiskami (choć pożyczonemi). A gdym parallelę Hiszpanji z Polską dołączył, a Polską odradzającą się, całość dziejów do gasnących dni naszych uzupełnił, tom sklejił i powtórzył dzieje, me widzenia, me pojęcia wyłuszczył: na co lepszego czyli porządniejszego zrywać się i wysilać: już nie czas.

Dzieje Rusi i Litwy są powtórzeniem tego, co się rzekło w dziele Theodora Wagi; a tom pierwszy czyli artikuły tomem pierwszym objęte, są uprzednim powtarzaniem tego co się osobno w następnych tomach traktuje. Skutek to dorywczo podejmowanych trudów w kolejach rozmajicie niestatecznéj doli.

Pisma i traktaty tych tomów, nierozciągłe, są zwykle streszczeniem rozległych widoków,

krótkim onych wykładem. Aby się stały przystępne do pospolitszego użytku, małéj wymagały objętości. Artikuły tomu pierwszego, są jeszcze krótsze. Udzielone i przyrządzone do tablic, gdzie niegdzie może zbytecznym mało znaczącym ustępem obarczone, gdy próżne tablicy miejsce zapełnienia nim zapotrzebowało. W powszechności, mając głównie na celu gromadzić i dostarczać jak największą jilość dat, nadmieniać one dla przypomnienia świadomych rzeczy, a dla mniéj świadomych, aby służyć za skazówkę i przewodnika do rozpatrywania dziejów. Tym końcem powstała uporządkowana zbieranka wyciągów z Jana Bielskiego, z Lengnicha, z kalendarzy, z Niesieckiego i różnych kompendjów, pożyczanemi czasem słowami powtórzona, zimno, obojętnie, byle rzecz i datę wskazać. Na to zbytniego mozołu, zdawałoby się, niebyło potrzeba; a jeśli w rozkładzie abecadłowym ludzi znamienitych dostrzeże kto łatwe Niesieckiego przewodnictwo, niech raczy zverifikować wymieniane daty i sprostować gdzie zaszły w nich uchybienia lub omyłki: bo takowych pewnie nie braknie.

Artikuły te tomu pierwszego, w wielkiej części, nalazły naprzód miejsce 1830 w atlasie historicznym panny Reginy Korzeniowskiéj, który w trzeciéj prawie części nieuzupełniony pozostał. Po dwudziestu siedmiu leciech, ponawiające się jich wydanie, nie zrządzi ni szkody, ni krzywdy

poprzedniemu, kiedy go dawno niedostaje, dawno wyczerpnione; a do tak wspaniałego tablicowego pewnie nierychło przyjdzie. Teraz wypracowywa i wydaje swojim planem chronoliczno historiczne tablice Viktor Heltman, które skoro będą skończone utworzą atlas synchronisticzny rozwijający wielką wiekami rozmajitość; z tym też dla myśli i oka powabnym niestaje w konkurencji ponowienie mych artikułów, bo ten snuje jinny rzeczy rozkład.

Ogłoszone 1845 w Poznaniu Kaczkowskiego Stanisława tablice synchronisticzne do historji polskiéj, musiały być potrzebne i pożyteczne, gdy wnet ponowione i powiększone uzyskało wydanie. Z tym moje artikuły tak się szykują uzupełniając czego jednym lub drugim niedostaje, że ponowienie jednych, ponowienie ogłoszenia drugich wywołuje: byle wydawca ponawianego ogłoszenia tablic Kaczkowskiego pilnie się w rzeczy rozpatrzył i poprostował zaszłe w przepisywaniu lub w druku pomyłki. A takowe zakradły się były do udzielonych artikułów do atlasu panny Reginy więcéj z pospiesznego pisania niż z druku wynikłe. Jile się dostrzec dały, poprawić je wypadło; a przytym, artykuł dziejopisów, tudzież nomenklaturę piśmiennictwa w dziesięciu upłynionych wiekach, znacznie pomnożyć; a nekrolog piśmiennictwa, zogromniony pomnożeniem i poszczególnieniem, niemal zupeł-

nie przerobić; a w każdym prawie artikule cóżkolwiek dołożyć.

Od pięćdziesięciu i sześćdziesięciu lat, gryzmoliłem i zrzędziłem rozpatrując: chronologją, genealogje, geografją; politikę, prawodawstwo, urzędy; dzieje w powszechności i osóbno Litwy i Rusi i narodów; dzieje kultury i piśmiennictwa, bibljotek, druku, historików i geografów; bałwochwalstwo, monumenta, monety, grobowce, budowy; herby, pieczęci, diplomata, pismo; ubiory, obyczaje i zabytki starożytne. Z tym co z tego dorywczo w druk szło, mało kto się oswojił, mało kto o tym wiedział. Sprawiłem się pospolicie niepowabnie, niepoczytnie. Nic dziwnego tedy że powszechnie jinni dowiadywali się odgłosem że jest coś czego niewidzieli sami a wyobrażali sobie kiedy owe coś tak głośne, w wymiarach wielkich. Zdarzyło się tedy, uprzejmie odwiedzający zacny gość pochlebnie wspomina o mych pracach. Gdybyż na tym przestał zagajeniu, gładkoby poszło, bo skromny autor zwykle w jinną stronę rozmówkę zwraca. Ale gość chwali, wyzywa do objaśnień; plączą się słówka, z mętnego octu, wysuwają się oczka, autorskiéj oliwy i ciężkie wywołują wyznanie i utyskiwanie: ale bo nas twe dzieła niedochodzą. Zdarza się też w gawędce usłyszyć; co mówisz, czemuś nie pisał, nie ogłosił? a mnie namyśli:

czemuś nie ciekawy, czemu nie czytujesz? a niekiedy wybuchnąć przychodzi z wyrzutem: czemuś nie czytał. A są tacy co wykrzykują, wymawiają: bo nie gadasz, nie mówisz w czasie; a mnie, jim odrzec: zacoście wczasie nie słuchali, uszy zatykali. Zbyteczna nadmieniać te ostatnie, o żywym głosie wymówki, bo się sprawiam jedynie z piśmiennictwa. Przesunąwszy lat siedmdziesiąt, czas pono obliczać się z przeszłością. Owóż co kiedy, w jakiéj dobie, w jakich przygodach piśmiennictwo me dla rzeczy polskich spłodziło i na świat wydało, opowiedziałem. Wiele jeszcze w téj mierze miałbym do opowiadania; niejeden przecie przymówi: sobą zajęty, zbyt gawędzi; więc lubo starzy lubią gderać, biorę się do spoczynku i milknę.

Bruxella 22 marca 1858.

I.

DZIEJOPISARSTWO POLSKIE

DZIEJE PISZĄCY I ZRZÓDŁA.

A.

DZIEJOPISARSTWO POLSKIE.

Wiadomość dziejów Polski przed wprowadzeniem do niéj chrześcjaństwa, jedynie z kronik sąsiednich narodów czerpaną być może. Dopiero gdy się chrześcjaństwo rozkrzewiło, a rozciągłość Polski na dwa polityczne ciała, to jest Polskę i Ruś rozerwaną została, wtedy, na pierwszą łaciński zachód, na drugą grecki wschód, czynnie wpływać poczęły. Ztąd, w obu częściach zjawili się kronikarze i annaliści: ruscy na sposób byzantińskich, polscy na sposób niemieckich. Aże tego tylko rodzaju podówczas były historiczne w Europie pisma przeto i Polska, jinnych miéć niémogła. W naśladownictwie, ta różnica zaszła, że ruscy pisarze pisali swojim narodowym ruskim językiem, a polscy, obcym łacińskim. W pierwiastkach tych, kroniki znajdowały żywość i piękność swoję, w poezji w exklamacjach i sentencjach; późniéj zredukowały się do suchych jałowych i ułamkowych annałów, czyli rocznych zapisów. To trwało od XI do XIV wieku prawie lat 200.

Większa połowa XIV wieku, wśród wojen zawichrzeń i zachwianéj narodowości i politicznego bytu Polski, przez coraz silniejszy wpływ Niemiec, patrzała, na zaniedbane piśmiennictwo, następnie na skażone kronikarstwo. Polska coraz niemczała przez wznoszącą się aristokracją szlachecką i miejską. Ruś litwiniała lub polaczała, także interesem aristokracji: nic tedy dziwnego że piśmiennictwo upadać musiało, co trwało lat 70. A jak za Łokietka obudzony został duch narodowy polski, tak w Litwie obudził się duch

ruski za Gedimina i Olgerda; zbliżano się do jedności i czyniono przygotowania do przyszłéj wielkości. Założénie akademji krakowskiéj ściągało uczonych i piśmiennictwo w kraju ożywiać się poczęło. W tem atoli ożywieniu dziejopisarstwo krajowe przez całe lat 100, to jest od r. 1370 do 1470 nieprzychodziło do życia, trzeba było czasu, aby duch narodowy odzyskał siły i wprzód interesowne nazbierał zdarzenia, nimby one opisywać zaczął.

Stosunki ściślejsze z Włochami, następnie wpływ onych na dwór i kraj polski, ulepszyły łacinę i płynność kronikarskiego pióra rozwinęły. Ten gust do łaciny, która była podówczas językiem diplomatycznym i naukowym, wstrzymał czas jakiś, bo od 1450 do 1550 roku język polski od wystąpienia na pole historiczne; ruski na zawsze z niego usunął. Oprócz Włoch, gdzie już historją po włosku pisano, nigdzie się jeszcze w Europie łacina kronikarska do stopnia historji niepodniosła: więc podówczas i w Polszcze tego dokazać nie mogła: lecz kronikarstwo polskie nieustępowało jinnym. W wykładzie krajowych dziejów, dało dowody znajomości swéj ziemi, swojich spraw, tudzież otwartéj rzetelności, unikając samolubstwa, i próżności: lecz pisarze obecnym stanem swojim przejęci, dawniejszych wieków narodu swego dzieje, często pojąć nie mogli, ztąd, niewłaściwą onym nadawali barwę.

Z postępem ulepszenia się łaciny, na wzór starożytnéj, w miarę jéj dojrzałości, starożytne historji wzory przebijały się w dziejopisarstwie narodowym. Przedmiotem tych lepszych historicznych płodów, od 1550 do 1650, były dzieje własne i współczesne, pomyślne czy niepomyślne, na polu boju czy w radzie, które, niewystąpiły ze starożytnégo pragmatismu. Lubo zaś język polski wprzód ukształcił się w prozie niż w poezji, jednak nieprzyszło do własnego utworzénia stylu

i wykładu historicznego, bo biegłość w łacinie stała na zawadzie.

Wśród zaburzeń wewnętrznych, prześladowania religijnego i ciągłych z ościennemi wojen, od 1650 do 1690, piśmiennictwo w Polszcze upadać zaczęło, a następnie i dziejopisarstwo. Wraz z nadpsutą łaciną ze skażonym językiem polskim nastał wykład dziejów niegładki nie właściwy. Jednak nie brakło jeszcze kraj znających statistów, co klęski i smutny stan rzeczypospolitéj opisywać umieli. A w zagrodach rodzin kryły się pamiętniki cale płynnie kreślone. Późniéj, w zupełnem otrętwieniu uczuć od 1690 do 1750 zostawiono cudzoziemcom opowiadanie i opisywanie zdarzeń współczesnych, a końcowi pisarze wzięli się do skróceń, do wypisywań i kompilacij, często niezgrabnych. Ożywiana chęć do nauk i wiadomości, następnie wzrost oświaty, wskazały potrzebę kriticznych poszukiwań dla poznania krajowych dziejów. Bliższe, nie miały tyle interesu i sławy, dawniejsze więc powabniéjszemi były. Wystawiano je w krótkich zbiorach, w kompilacjach, gdy jeden z najcelniéjszych poszukiwaczy *Naruszewicz*, stylem i wykładem *historją* w języku polskim utworzył, a przynamniéj obudził pojęcie podejmowania historicznego zawodu.

B.

DZIEJOPISOWIE POLSCY I OBCY O POLSZCZE PISZĄCY

chronologicznie spisani.

PERIOD I.

Pisarze dziejów w czasie rozkrzewienia chrześcjaństwa w Polszcze, przed powstaniem krajowych pisarzy.

I. *Witikind* mnich korbejski, wspomina o Mieczysławie r. 1004.

II. *Ditmar* biskup merseburgski, Mieczysławowi

i Bolesławowi spółczesny, i znany, lubo niechętny, w opisaniu cesarskich podróży i zdarzeń, dokładne o tych obu królach dostarcza wiadomości 1018.

III. *Wippo* kapelan dworu Konrada II, o zajściach z Mieczysławem II, 1046.

IV. *Annaliści* kwedlimburgski, hildeshejmski 1002

V. *Mnich brunwilerski*, żywot Rixy 1075.

VI. *Adam* kanonik bremeński, opisując okolice Baltickiego morza, wiele o nadodrzańskiéj do Polski należącéj stronie mówi 1076.

VII. *Lambert* z Aschaffenburga, pisze o Bolesławie śmiałym współczesnym z niechęcią i oburzeniem 1077.

VIII. *Kosmas* z Pragi pisarz czeski, objaśnia dzieje do 1125.

IX. *Otto* i *Radevik* frisingeńscy żywot Friderika rudobrodego zajścia z kędzierzawym: 1138, 1160.

PERIOD II.

Powstanie kronikarstwa krajowego.

X. *Nestor* mnich kijowski, kronikarz ruski, objaśnia posady i stan narodów, oraz dzieje ruskie 1116.

XI. *Sylwester* i jinni kontinuatorowie Nestora spisując wypadki bez doboru, doprowadzili dzieje do 1300.

XII. *Gallus*, w krótkości przebiega dzieje wątpliwe, obszérniéj zaś opisuje dzieje Bolesława krzywoustego, powiększéj części wierszem rymowym i pochlebstwem przyprawne, a na wiek ówczesny, z wielkim smakiem, jasnością i znajomością rzeczy; pisał w latach 1110, 1130. (*Martini Galli chronicon*, Gedani 1749. Varsaviae 1824, edidit Vinc. Bandtke). Na język polski przełożył Hipolit Kownacki.

XIII. *Mateusz Cholewa* biskup krakowski † 1166. Pierwsza księga jego *kroniki* obejmuje podania od początku Lechji do Piastów. Dwie drugie zawierają dzieje od Ziemowita i te których był świadkiem aż do

Bolesława kędzierzawégo. Drogi to i bogaty skarb dziejów ówczesnych, ale trudny, ciemny, pełny konceptów i sentencij, drukowany wraz z Wincentym synem Kadłubka.

XIV. *Wincenty* syn *Kadłubka* biskup krakowski † 1223. powtórzył to co Mateusz napisał. Dołączył zaś spółczesne wypadki od Bolesława kędzierzawégo do Władysława laskonogiego. Długo za najpierwszego i najlepszego miany był historika. Kroniki jego z polecenia Kazimirza sprawiedliwego pisane, służą do rozpoznania wielu baśni, chociaż styl jego nosi cechę swojego wieku (*Hist. Polonica Vincentii Kadlubkonis*, Dobromili 1612, ab Huysen Lipsiae 1711. Varsaviae 1824). Dzieło jego w języku polskim skrócił Czajkowski 1803.

XV. *Jarosław* kanonik płocki, kronika 1219 po polsku pisana ma gdzieś kryć się w archiwach.

XVI. *Henrik* Łotwak chrześcjanin, opisuje współczesne dzieje pogańskiego narodu litewskiego 1226 (*origines Livoniae* Francf. 1740).

XVII. *Kronika Węgierska*, czyli żywot S. Stefana, pisana około 1240 przez niewiadomego autora, dziwaczna, rzuca światło na stosunki ówczesne Polski z Węgrami. Przetłómaczył i wydał Kownacki w Warszawie 1823.

XVIII. *Piotr z Lubusza*, opat w Henrichowie † 1269, pisał dzieje swego klasztoru od 1220 do 1259 *liber fundationis* (Breslau, 1854).

XIX. *Bogufał* biskup poznański † 1253, w kronice swéj skrócił Mateusza i Wincentego, z resztą zaś od 1227 do 1250 sam pisał. Właściwym téj kroniki pisarzem jest *Baszko*.

XX. *Żywot S. Stanisława*, pisany po kanonizacji jego 1260, jest dla historji ważnym dziełem, raz, że starannie ma zebrane wiadomości o początkowych dzie-

jach, potem że służy do wyjaśnienia późniejszych kronik (Varsaviae 1824, edidit Jo. Vinc. Bandtke).

XXI. *Godzisław Baszko* kustosz poznański, pisał w sposobie skróconym roczników dzieje, które do 1250 przypisane są Bogufałowi i dopełnił je do 1273 (*Boguphali chronicon*, Sommersberg Vratislaviae 1730, Varsaviae 1751). Tłomaczył na polski Kownacki w Warszawie 1823.

XXII. *Dzierzwa*, (czyli Mierzwa, nazwa niewłaściwa dana bezjimiennemu który) pisał około 1290. jedynie wypisał i powtórzył Mateusza i Wincentego. On pierwszy w kronikach swojich dołożył wywód narodów Sławiańskich od stworzenia świata i nadaje Lechitom przodków jakich w żadnym z poprzednich kronikarzy niema. (Gedani 1749; Varsaviae 1763, 1824).

XXIII. *Anonym kronikarz wołyński*, współczesne zdarzenia opowiada, po rusku; ogłoszony w Petersburgu, niewypowiedzianéj wartości opowiadacz.

PERIOD III.

Zaniedbanie i powrót kronikarstwa.

XXIV. *Piotr Duisburg*, kapłan zakonu krzyżackiego, pisał jego dzieje od 1190 do 1326, które bezjimienny autor posunął do 1433. Roczniki zakonu, archiwa jego, oraz powieści osób i spółczesność, służyły mu za podstawę pisma, pełnego łatwowierności i stronności (Königsberg 1674).

XXV. *Jan kronikarz Szląski*, czerpał z Wincentego syna Kadłubka aż do podziału kraju między synów Bolesława krzywoustego a potém opowiada rzeczy książąt szląskich, i doprowadza je do 1359. (Sommerberg Vratislaviae 1729. Varsaviae 1752).

XXVI. *Anonym*, kronikarz szląski, wypisuje z Gallusa powtórzywszy to co poprzednik jego pisał, do-

prowadza dzieje szląskie do czasów Ludwika czyli do 1385 (Sommersb. Vratisl. 1729).

XXVII. *Jan archidjakon Gnieźnieński*, wielce ważny analista; opisał od czasów Leszka czarnégo aż do Władysława Jagiełły, czyli do 1386. Roczniki jego ktoś kontinuował do 1395 (Sommerb. Vratislaiae 1730; Mitzler, Varsaviae 1763).

XXVIII. *Wigand* z Malburga, w mowie niemieckiéj rymowana kronika spraw krzyżackich z Polską i Litwą od 1293 do 1393; przełacinienie onéj 1464, z przekładem polskim Rączyńskiego, wydane (Poznań 1842).

XXIX. *Jan Pusilie* czyli *Lindenblatt*; co widział to od 1360 do 1419 opowiada; ma kontinuatorów (wydany w Królewcu 1823).

XXX. *Jan Długosz*, kanonik krakowski † 1480, podniósł dziejopisarstwo i nową szkołę jego założył przez ściślejsze dochodzenie prawdy, większy rzeczy związek, powagę opartą na wypisach autentycznych, i rozległe wiadomości, jakiemi opowiadanie swoje ozdabia, oraz przez własne znanie i widzenie rzeczy, naktóre, będąc nauczycielem królewiczów bliski na dworze i prałatem patrzał, a które jako historik dokładnie opisuje. Dzieło jego *historia Poloniae* (ab Huysen Lipsiae 1711) w 12 księgach, obejmuje czas od początków narodu aż do 1480.

XXXI. *Filip Kallimach Buonacorsi* † 1496 Włoch nauczyciel synów Kazimirza Jagiellończyka, powiernik jich, pisał historją Władisława warneńskiego (Aug. vindel. 1519, Cracov. 1582, 1584, Colonia, 1589).

XXXII. *Maciéj Miechowita* nar. 1457 † 1523, skrócił tylko Długosza, lecz że dzieło jego zostało pierwéj drukiem ogłoszone, a przeto znajomsze, uważane więc było za pierwszą kronikę. Doprowadzona ta chronica ab ortu usque ad 1504 (Cracov. 1521; Pistor. Basil.

1582; po włosku przekład Annibala Magi, Venet. 1582). Drugie dzieło jego własne *Opis Sarmacji czyli krajów polskich*, także po łacinie pisane, wyprowadza kronikarstwo na pole poszukiwania początków narodu (Augsb. 1518; Pistor. Basil. 1582; po włosku Venet. 1561). *Moscovia* (w rer. moscov. 1600).

XXXIII. *Bernard Wapowski* † 1535 należy do szczupłéj liczby pisarzy lepszych i wielka szkoda, że dzieła jego w części zaginęły. Jidąc za śladem Długosza i Miechowity, posuwa się daléj, usilniéj dochodzi prawdy, gładszym pisze stylem i przyjemniejszą ozdabia się postacią. Oczny świadek panowania Zygmunta I, rzetelnie i w czystym wystawił go świetle. (Fragment jego dzieła wyszedł Coloniae 1589).

XXXIV. *Michajło Litwin* pisał historją litewską. Ważnego tego dzieła pozostały tylko ułamki (*Quaedam ad Lituaniam pertinentia ex fragmentis Michailonis Litvani*, Basileae 1615 respub. Elzevir 1642).

XXXV. *Jodocus Decjus* † 1550, sekretarz króla Zygmunta I, opisał jego życie. (Cracoviae 1521. Pistor. Basil. 1582).

PERIOD IV.

Wzniesienie się dziejopisarstwa.

XXXVI. *Stanisław Orzechowski*, kanonik przemyski nar. 1513 † 1566 pisał *Annales*, *Roczniki*, od śmierci Zygmunta I do 1572 czyli do śmierci Zygmunta Augusta, dziejów, których sam był świadkiem; oraz *vita Petri Kmithae*. Roczniki, lubo wiele o jego osobistych mówią okolicznościach, ważnymi są dla historyków, jako pełne roztropności w zgłębianiu i wystawianiu przyczyn i charakterów, a w stylu poważne i przyjemne. (Dobromili 1611. Gedani 1643 ab Huysen Lipsiae 1711; edidit. T. Działyń. Poznaniae 1854; przełożył na polski Włyński, Kraków 1767, Warszawa

18.., Wrocław). Jinne pisma i *żywot Jana Tarnowskiego*, (przez Bohomolca wydany w Warszawie 1773, 1805) są dla dziejów.

XXXVII. *Kasper Schütz*, w dziele swem *historia Pruthenica a principio ordinis theutonici* opisując krótko zwięźle i na dowodach z archiwum czerpanych opierające się wypadki w Prusiech, od zaprowadzénia krzyżaków do 1525 czyli powstania księstwa Pruskiégo słusznie za dziejopisarza pierwszégo rzędu uważać się każe. Pisał po niemiecku (Servestae 1592, Lipsk; 1599) przekład łaciński własny wyszedł (Gedani 1762) niezupełny.

XXXVIII. *Marcin Bielski* prawdzic Wolski, nar. 1490 † 1575, napisał i wydał *kronikę świata* w ojczystym języku. Polskie z Wapowskiego wzięte a współczesnemi dziejami dopełnione, stylem prostym i historicznym ale przewlekłym pisane (Kraków 1534, 1554, 1564. 1565). Jinne jego dzieło jest *kronika Polska* jedna z najbogatszych w zdarzenia; własnego zdania; i poszukiwania pełna, zaleca ją rzetelność i prostota (Krak. 1597. Bohomolec. Warsz. 1764. Warsz. 1830).

XXXIX. *Marcin Kromer* biskup warminski † 1589 powtórzył tylko co Długosz z Miechowitą pisali, ale że łaciną czystą, stylem czystym i wzorowym, zasłużył więc na jimie polskiego Liwjusza. *Kronika* jego doprowadzona do 1506 *De origine et rebus gestis Polonor.* (Basileae 1555, 1558, 1564, 1568, 1582. Cracov. 1584. Coloniae 1589). Tłómaczył ją na Polski Błażowski, Lwów 1611; (na niemiecki przez Henrika Pantaleona, Basileae 1562). Dzieło *Polonia, sive de situ moribus et republ.* jest dziełem statisti, kréślącégo wzorową łaciną stan rzeczypospolitéj i narodu, czysto, wiernie i zwłaściwégo stanowiska. (Basileae 1568, 1582. Coloniae 1577, 1578. resp. Elzewir 1627, 1642 etc.).

XL. *Leonard Gorecki*, dzieło jego *Descriptio belli*

Valachensis bardzo jest cenione 1574 (Basileae Pistor. 1582).

XLI. *Jan Herburt* z Fulsztina kasztelan sanocki † 1578, skrócił Kromera, stylem gładkim i zwięzłym. Dzieło jego *Cronica sive historiae polonicae descriptio* (*Basileae* 1571, 1615, Dantiści 1609, 1647) przełożone na francuski przez Franciszka Baudouin Paris 1573.

XLII. *Maciej Stryjkowski* Ossestowicz, narodzony 1547, służy wojskowo pod Gwagninem, żali się że ten, opis jego polski, sobie przywłaszczył; podróżuje po Turcji 1574; zostaje duchownym † 1502; jest on pierwszy co kronikę w języku polskim drukował. Dzieło jego, *Dzieje Polskie, Litewskie Zmudzkie i wszelkiéj Rusi* (w Królewcu 1582, Bohomolec w Warszawie 1764) okazuje iż był pełen wiadomości, niezmiernie czynny z wielką je wykonał pracą wartując po tylu krajowych i zagranicznych pismach. Umiał też wiele języków i liczne po Europie i Asji odbył podróże. Lecz w układzie nieszykownym, w chronologji mylnym, w wywodzie rzeczy powikłany, z kriticznych zdolności wyzuty, wskazanie zrzódeł zkąd sprzeczne wiadomości czerpał opuszczający, narracją wierszem przeplatający, dla tego zaniedbanym został. Są jednak w nim miéjsca godne uwagi i zastanowienia. Po jinnych jego pismach wierszem i prozą występują też historiczne wspomnienia.

XLIII. *Stanisław Sarnicki* † 1592, w dziele swém *Annales Polonorum* do 1586 doprowadzonych (Cracoviae 1587) jest odmiennym od jinnych kronik, gdyż rozmajitemi wywodami etymologicznemi, doprowadza, starożytność rodn Sarmatów aż do Assarmota prawnuka Noego. Początek dzieła, lubo uczony, ale naciągany. Lecz w bliższych czasach, kronika jego wskazuje, iż posiadał wielką znajomość prawa krajowego i wiadomości narodowych. Drugie dzieło *Descriptio veteris*

et novae Poloniae, ma swoje zalety (Cracoviae 1585 et 1587. ab Huysen Lipsiae 1712).

XLIV. *Łukasz Górnicki*, dworzanin Zygmunta III † 1501, pisał *Dzieje w koronie Polskiéj od 1538 do 1572.* (Kraków 1657. Warszawa 1750, 1754, 1828). Dzieło to więcéj pamiętnikiem ówczesnym jak historją tego okresu będące, mieści w sobie wiele szczegółów ważnych i drugim nieznanych, pisane jest złatwością i prostotą. *Dworzanin* (Kraków 1566 1639; Warszawa 1780, 1828) mieści wiele wiadomości o życiu dworskim. *Rozmowa o elekcji* (Kraków 1516. Warszawa 1828) przedstawiając wierny obraz mniemań, nadużyciów, bezprawi jakie rzeczpospolitę w końcu XVI wieku trapić poczynały, okazuje już Górnicki był lepszym statystą, lepszym obywatelem, jak dziejopisem.

XLV. *Joachim Bielski* syn Marcina † 1597 w dwadzieścia lat po ojcu, przerobił kronikę polską i doprowadził w niéj dzieje Polski aż do Zygmunta III. Kroniki te, w późniejszym czasie wydając, dokończył 1764 dodatkami z Lengnicha, Bohomolec i doprowadził one do śmierci Augusta II. Następnie nalazła się jeszcze współczesna kontinuacja lat kilku Zygmunta III do 1598, którą wydał w Warszawie 1851 Sobieszczański.

XLVI. *Alexander Gwagnin* włoch nar. 1530 † 1614, lubo posądzony o korzystanie z pracy Stryjkowskiégo, napisał dzieło wcale odmienne od tego jakieby sobie Stryjkowski zamierzył i któreby w polskim był wydał języku, gdy Gwagnin pisał po łacinie. Dzieło jego *Sarmatiae Europeae descriptio* (Cracoviae 1578. Spirae 1581, Pistor Basil 1582, Fayerabend Francof. (1584) opisując dzieje każdéj prowincji Polską rzeczpospolitę składającéj, pełne porządku, obfitości i dokładności przedmiotów, daje zupełną wiadomość historiczną i geograficzną o kraju polskim. Gwagnini, doprowadził opis swój do 1575. Tłómacz jego Paszkowski, posunął opo-

wiadanie zdarzeń historicznych aż do 1610 (Kraków 1611, Bohomolec Warszawa 1768).

XLVII. *Bartłomiéj Paprocki*, n. 1543 † 1614, polskie, czeskie i morawskie heraldiki pisał, a w nich podania, pokrewieństwa i szczególne zdarzenia! Z dzieł jego główne są: *gniazdo cnoty* (Krak. 1578); *herby rycerstwa Pol.* (1584); *upominek* (1587); *pamięć nierządu* (Praga 1588).

XLVIII a. *Graziani*, sekretarz kardinała Commendoniego opisał jego żywot (Paris 1669), przełożony na francuskie przez Flechiera (Paris, 1680, 1695) wytacza niemało rzeczy polskich.

XLVIII b. *Stanisław Reszka*, † 1608, historiczne jego pisma: *de rebus in electione Henrici* (Romae 1574); *vita Stanislai Hozii.* (Romae 1587, Olivae 1680).

XLIX. *Lucas David* z Allenstejn, nar. 1503 † 1583, w roku 1576 wygotował *kronikę pruską* do roku 1410 dociągnioną (wydaną w Królewcu 1812); szczérze pracował i w archiwach poszukiwał.

L. *Marcin Murinjus*, lwowianin, *kronika czyli opisanie ziemie* i *mistrzów pruskich* (Toruń 1582, Kraków 1606).

LI. *Dionysi Runau*, w dziele bezjimiennie (Wittenberg 1582) wydanym, opowiada wojnę 1454—1466 i zajścia 1520—1566 krzyżaków z Polską.

LII. *Mikołaj Craig*, duńczyk, 1569 † 1602; pełnomocnik w Polszcze, zaczął *annales Poloniae*, po zgonie jego i stracie materjałów, kontinowane przez *Stefana Janson Stephanjusa* wydane przez Gramma w Kopenhadze koło 1730.

LIII. *Reinhold Hejdenstejn*, sekretarz Stefana Batorego † 1621, świadek naoczny z wojny Moskiewskiéj 1579 napisał dzieło *de bello moscovitico* (Crac. 1484 Basil. 1588, Colon. 1589; po niemiec. Görlic 1590); w gładkiéj łacinie. Syn jego *Jan Hejdenstejn*, kaszte-

lan gdański zebrawszy prace ojca swego i dopisawszy elekcją i panowanie Henrika Walezego, dalszy oraz ciąg krajowych dziejów, aż do wojny Szweckiéj 1603, wydał w całości *rerum polonicarum ab excesus Sigismundi Augusti libri XII* (Franco. 1672). Dzieło jedno znajważniejszych zrzódeł historicznych. Rejnhold zostawił téż *de dignitate cancellarii* (1742): żywot Jana Zamojs. (w rękopiśmie); a Jan: normam civis (Gedani 1637).

LIV. *Jan Łasicki* w legacjach od Batorego; ogłosił: *hist. de ingressu in Valach. cum Bogd.* (Francf. 1576, 1584, Basil, 1582); *clades Dantiscanor.* (Posn. et Francf. 1578 Basil. 1582 po niemiecku 1578); *de religione moschovitica* (Spirae 1582); *de diis Samogitar.* (Lugd.). bat. 1627 1642); *hist. fratr. Bohemor.* (1649, 1661 Amsterd.).

LV. *Laurentius Müller, polniche liffländ. moscovit. historien* (Lips. 1585 Francf. 1586) zajmuje się najwięcéj wojną Batorego. Przekład polski: *pamiętniki müllerowe* (Posn. 1840). Z kotinuacją Henninga: do 1593: *septentrionalische historien* Ambergae 1595, Lipsiae 1606).

LVI. *Stanisław Karnkowski* n. 1522 † 1603, arcyb. gnieźń. zostawił: *historia interregni post discessu Henrici* ( ) *opistolae familiares ad se missae* (Crac. 1578, Lips. 1711); *de jure provinciali Prusiae.*

LVII a. *Jan Dimitr Solikowski* n. 1539 † 1603, arcyb. lwow. pisał *commentarius rer. pol. a morte Sig. Aug.* (Dantisci 1647) rzeczy polski od śmierci Zygmunta Augusta, aż do wojny tureckiéj 1590. Dobór jistotny głównych zdarzeń, spokojne a treściwe, jako naocznego świadka onych wyłożenie, gładkość łacińskiego stylu, czyni dzieło jego szacownym.

LVII b. *Eliasz Pielgrzymowski*, skreślił: *poselstwo Lwa Sapiehy 1600 de Moskwy* (wydane od Trębickiego, Grodno 1846), sekretarzował w legacji téj.

LVIII a. *Serafin Muratowicz*, relacja jego o królowéj Bonie, i podróżach jego do Persji, (Lipsk 1774, Warzawa u Mitzlera 1777), gdzie 1602 posłował.

LVIII b. *Salomon Neugebauer* † 1615, wypisując dzieła poprzednich autorów, skracając je, utworzył dzieło *Historia rerum polonicarum* Hannoviae 1618 po francusku) do 1586 doprowadzone, mające zalety z treściwości swojéj. *Moscovia* (Gedani 1613).

LIX a. *Andrzéj Lubieniecki*, rola, nar. 1550 † 1622, sekret. król. potym pastor unitarzy, skreślił *poloneutichia*, hist. polska z uwagą na dzieje kościoła do 1616 rozpatrywa ze stanowiska powszechnego filozoficznego. Cząstka jéj ogłoszona w bibljot. zakładu Ossolińskich.

LIX b. *Sebastian Petricy* † 1626 pisał historją swojich czasów, *res gesta sui temporis*, (Cracov 1620 lepsze 1637) obejmując dzieje Zygmunta III.

LX a. *Stanisław Łubieński*, n. 1573 † 1640 biskup płocki, opisał *podróż Zygmunta III do Szwecji i rokosz Zebrzydowskiego* oraz jinne swego czasu wydarzenia (opera posth. Antw. 1643). Biegły pisarz, znający okoliczności krajowe, daleki od namiętności, diskretny w wyjawieniu sprawców zamięszania. Styl jego łaciński jest czysty, pełen delikatności wdzięku i smaku.

LX b. *Barezzo Barezzi*, naoczny świadek: *relatio della conquista del paterno imperio dal Damatria* (Venet. 1605).

LXI a. *Stanisław Zołkiewski* † 1620 hetman: *historja wojny moskiewskiéj* (Lwów 1033; Moskwa 1835 z przekładem rossij. Muchanowa), sam w téj wojnie bohater, pisał 1611; jego téż listy.

LXII b. *Samuel Bielski*, pamiętnik wypraw na Moskwę (ogłosił Oboleński w Moskwie 1848), służył w nich wojskowo.

LXII a. *Mikołaj Scibor z Marchocic Marchocki*,

świadek spraw czasu Dimitra, *historja wojny moskiewskiéj* (Poznań 1847).

LXII b. *Samuel Maskiewicz*, w wojnach moskiewskiewskich wojskowy, *pamiętniki od roku 1594 do 1621* (Wilno 1838).

LXIII a. *Theofil Szemberg*, † 1638, z jego listów ogłoszony *pogrom Tatarów* (1620), spowodował go do wygotowania *relacji prawdziwéj o wejściu 1620 do Wołoch* (Krak. 1620, 1621, Pozn. 1621) w którym był sam; rzetelnie pisana, choć z niejakim przemilczaniem.

LXIII b. *Fridrich Warsachtig*, bawarczyk żołdat: *djarjusz expedicji przeciw Osmanowi* 1620 (1640). Zdaje się jimie przybrane, pseudonym. Pisał o tym *Jan Rudomina*, bezjimiennie. O téjże wojnie *Prokop Zbigniewski*, *adversaria alio terminata*, djarjusz (1621) Wiele téż jinnych wierszowanych lub prozą. — *Jan Innocenty Petrycy* † 1641 *rerum in Pol. ac praecipue belli cum Osmano* (Crac. 1622).

LXIV a. *Jędrzéj z Koniojad Dębołęcki*, wydał wierszem, *wróżbit boju moskiewskiego*; a prozą płaską: *przewagi elearów polskich*, czyli ciekawą o lissowczykach powieść (przedrukowaną w Poznaniu 1825); *wywód jedynowładnego państwa* (Warsz. 1633).

LXIV b. *Paweł Demitrowicz*, wyciągnął z Kromera: *compendium* (w Lubczu 1625).

LXV. *Eberhard Wassenberg* opisuje panowanie Władysława IV w dziele *gesta Vladislai* (Gedani 1641, 1643). Drugie dzieło jego *Joannis Casimiri carcer gallicus* (Gedani 1644) obejmuje ciekawe szczegóły.

LXVI. *Jakób Sobieski* kasztelan krakowski † 1647 w dziele swém *Commmentarii Chotimensis belli* Dantisci 1646) w stylu łatwym, równym i kwiecistym, jest dokładnym opowiadaczem czynów i narad, których sam był uczestnikiem.

LXVII. *Samuel Kuszewicz*: poselstwo Zborowskiego

BIBLIOTEKA W TORUNIU UNIWERSYTECKA

do Turków 1622 odbyte opisał *narratio legationis* (Gedani 1645, 1653); przekład na polski Wojciecha Wolskiego (Krak. 1693 i w pam. Niemcewicza).

LXVIII. *Jan le Laboureur*, narodz. pod Paryżem 1623 † 1675, *relation du voyage de la reine de Pol. et retour de Me de Guebriant* (Paris 1645) ciekawe opisanie.

LXIX. *Paweł Piasecki* biskup przemyski † 1649. wydał dzieło *Cronica singulorum in Europa gestorum.* (Cracoviae 1645; Crac. et Amstel. 1648) pochlebstwem nieskażone, a wiele godnych zastanowienia wiadomości obejmujące; szczerością, zwięzłością, przyjemnością układu, i męską swobodą zalecone.

LXX. *Szimon Starowolski* † 1656 najpracowitszy, najobfitszy i najniezmordowańszy z pisarzy polskich. Wiele i rozmajitych jest dzieł jego po polsku pisanych i po łacinie. W nim widać już ślady zniżenia się literatury, gdyż przy obszernych wiadomościach niema ładu, porządku i kritiki, przy wielkiéj pracy, wielka niedokładność; przy łatwém piórze, brak poprawności; przy obiecujących tytułach, rzecz gadaniną przepełniona. Z pism jego historycznych są *monumenta Sarmatarum* (Crac. 1655), *Sarmatiae bellatores* (Colon. 1631), *hecatontas* (Francof. 1625, Venet. 1627); *oratores* (Florent. 1628) *de rebus Sigismundi I;* najlepsze zaś jest, *Polonia, sive status regni Poloniae* (Coloniae 1632, Wolfenbuttel 1656, Vratisl. 1734 etc.) dzieło statisticzne, w którém, gruntownie stan kraju jest wystawiony. (Opisanie królestwa tłómaczył na polskie Gołębiowski, Wilno 1765).

LXXI. *Wilhelm le Vasseur de Beauplan* Francuz Normand, inżynier siedmnaście lat w służbie polskiéj, *description de l'Ukraïne* (Rouen 1650, 1660) z należytą znajomością; przełożył na łacinę Micler 1762, na polskie Niemcewicz 1822.

LXXII. *Stanisław Kobierzycki* † 1660 w dziele

swém *historia Vladislai usque ad excessum Sigismundi III.* (Dantisci 1655) opisał dzieje królewicza Władisława IV, aż do koronacji 1633, pełno smaku, ozdobnéj łaciny, autenticzności i pragmatismu. Tegoż *obsidio clarimontis czestochoviensis* obronionéj od Szwedów (Dantisci 1659).

LXXIII. *Augustin Kordecki*, przeor pauliński, skreślił obrony obraz: *gigantomachia in clara monte częstochoviensi per Suecos excitata* (Cracoviae 1655).

LXXIV. Israelita *z Zasławia* pod tytułem: *javan messula* (śliskie panowanie) opowiada o napaści kozackiéj 1648—1652; z hebrajskiego przełożone na francuski przez Danjela Levy, wyszło w Tlemsen 1855. — *Meir bar Samuel*, ze Szczebrzeszina; *Nata Natan Hanover; Sabataj Kohen*, współcześni i naoczni, wydali téż opisanie zdarzeń 1648, 1649, w języku hebrejskim.

LXXV. *Linage de Vanciennes, l'origine véritable du soulèvement des cosaques* (Paris 1674).

LXXVI. *Piotr Chevallier, histoire de la guerre des cosaq.* (Paris 1663).

LXXVII. *Albert Stanisław Radziwiłł* † 1656, pisząc wiele pobożnych rzeczy, zostawił niedokończone opus: *rerum suo seculo in Europa gestarum*, oraz djarjusz swego czasu z lat 1632—1655 wydany w polskim przekładzie pod tytułem *pamiętników* (Poznań 1834).

PERIOD V.

Zniżenie się i podupadnienie dziejopisarstwa.

LXXVIII. *Samuel Twardowski* † 1660 lubo rymował opisywania swoje, przecież dzieła jego są historiczne, jako to: *legacja Krzysztofa księcia na Zbarażu* (Kalisz 1621, Krak. 1633, 1639, Wilno, 1706). *Władysław IV.* (Lesno 1649); *Moskiewska expedicja* 1634; *Wojna kozacka późniejsza* (Lesno 1651); *Wojna domowa z kozaki, Tatary, Moskwą i Szwedami tocząca się lat 12*, (Krak. 1660, Kalisz 1681).

LXXIX. *Jan Bytomski*, w dziele *obsidio Zamosciana* opisał bunt Chmielnickiego.

LXXX. *Wawrzeniec Rudawski* † 1690, dzieło jego *historiae Polonae ab anno 1648 ad 1660* (Varsoviae 1755) obejmuje nietylko dotkliwy ten przeciąg czasu ale w pierwszych księgach zawiera dawne dzieje narodu zwięźle zebrane, styl prosty i jasny dokładność i rzetelność zalecają go.

LXXXI. *Samuel Grądzki*, † 1676, pisał *historia belli Cosaco Polonici* 1650 (Pestini 1789), pełną ważnych i ciekawych wiadomości.

LXXXII. *Jan Stefan Wydżga* † 1686; będąc biskupem łuckim a królowéj kanclerzem wydał: *opisanie wielu poważnych rzeczy, które się działy od 1655 do 1660 na dworze królewskim;* w celu jednania przychylności dla królowéj.

LXXXIII. *Jan Zieleniewicz: memorabilis victoria de Szeremetho 1650* (Cracoviae 1668).

LXXXIV. *Albert Wijuk Kojałowicz*, nar. 1609, † 1677 jezuita, jeden z najlepszych XVII wieku historyków, tak co do łaciny i sposobu pisania, jako też co do doboru rzeczy, porządku i historycznéj krytyki. Dzieła jego: *historia Litvaniae* (Dantisci et Antwerpiae 1650, 1669); *de gestis contra Zaporovianos* vel *Commentarius* (Vilnae 1651, Regiomonti 1633, Elbingae 1656). Dzieje litewskie tłómaczone na polski przez Ratomskiego są w rękopismie w Pułaskiéj bibljotece; po niemiecku przez Schlözera wydane.

LXXXV. *Krzysztof Hartknoch* † 1687, dzieło jego *de republica Poloniae* (Frankf. 1687, 1699) jest kompendjum dziejów i stanu politycznego, ze zrzódeł czerpane, kriticznie wypracowane, pełne umiarkowania i spokojności. Jego *dissertationes de variis rebus prussicis* (Königsb. 1679) rzucają wielkie światło na pierwotne

dzieje Prus; a razem w niemieckim: opisie i hist. Prus (Frankf. 1684); hist. kościelna Prus (Frank. 1686).

LXXXVI. *Joachim Pastorius ab Hirtenberg*, nar. w Głogowie 1610 † 1681, pierwszy z pisarzy którzy krótkie zbiory historji przedsiębrali: jego *Florus polonus* (Lugd. bat. 1641, Amstelod. 1664, Gedani 1679, 1685, najpełniejszy Francof. 1679) naśladując Florusa rzymskiego, zawiera wyciąg treściwy z Kromera, własną pracą aż do Jana Kazimirza posuniony. Później pisał: *bellum scithico-cosacicum* (Dantisci 1652, 1659); tudzież *historiam pleniorem ab obitu Uladislai IV* (Gedani 1680, 1685) w której obejmuje lata 1647—1651; a później wyszły jego: *acta pacis olivensis inedita* (Vratisl. 1763, 1766).

LXXXVII. *Alberto Vimina. hist. delle guerre ciuili, progressi delle armi moscovite* (Venet. 1671).

LXXXVIII. *Bern. Leop. Franc. Tanner, legatio polono lith. in Moscoviam 1678, descr. per testem oculatum* (Norimbergae 1689).

LXXXIX. *Jan Chryzostom Pasek* z Gosławiec † 1690, skreślił pamiętniki swego czasu i gdzie sam był: *reszty rękopismu od 1656 do 1680* (ogłoszone w Poznaniu 1836, w Wilnie 1843); opowiadanie szczere i ciekawe.

XC. *Wespazjan Kochowski* narodz. 1633 † 1698 w dziele *annales Poloniae* (Cracoviae 1683, 1688, 1698), opisał panowanie Jana Kazimirza w czterech księgach, które z powodu że każda w sobie lat siedm obejmuje *climacteres* się zowią. Dzieło to zaszczyca się zupełnością okresu najburzliwszego w dziejach polskich, oraz umiarkowaniem; czyny i skutki są najdokładniéj wystawione bez dochodzenia jednak przyczyn i zgłębiania tajemnych sprężyn. Pisał on już stylem swojego wieku. Trzy księgi są drukowane, czwarta w rękopiśmie pozostaje. Drugie dzieło jego *hypomnemae regi-*

narum poloniae (Cracoviae 1672) obejmuje krótki panegyryczny opis królów.

CXI. *Maximilian Fredro* † 1679, żył i pisał za Jana Kazimirza *gesta populi Poloni sub Henrico Valesio* (Dantisci 1652, 1660). Jest to szacowne dzieło, pisane z powagą lubo ma wadę skwapliwości. Jego *fragmenta*, *monita*, *przysłowia* noszą cechę obywatela, którego życiem jest polityka i statistika wewnętrzna kraju.

XCII. *Reinold Curiche* nar. 1610 † 1685 sekret. miasta: hist. i opisanie Gdańska (Amster. 1687).

XCIII. *Jan Leon* dziekan guttstadzki † 1691 wydał: *historia Prusiae.*

XCIV. *Jakub Henrik Zerneke: das bey den schwedischen Kriegen bekriegte Thorn* (Thorn 1712).

XCV. *De Hauteville* (czy Gaspar de Tende † 1697 francuz co dwadzieścia pięć lat w Polszcze gościł, skreślił: *relation historique dela Pologne* (Paris, 1687) spokojnie rozpatrując jak politiczne tak socjalne stosunki.

XCVI. *Samuel Puffendorf*, nar. w Misnji 1632 † 1694, jego *de rebus gestis Caroli Gust.* (Norimb. 1695, 1729) nieobojętne dla dziejów Polski.

XCVII. *Mikołaj Chwałkowski* zostawił *pamiętniki dziejów pruskich* etc. (Pozn. 1712) liche z Murinjusza przerobki; tudzież: *jus publ. Pol.*

XCVIII. *Kazimirz Zawadzki* w dziele swém *gloria orbi sarmatici consensu monstrata* (Varsaviae 1670) opisał burzliwą Michała Wiśniowieckiego elekcją; w drugim zaś *historia arcana* (Cosmopoli 1699) wystawując całe nieszczęśliwe panowanie króla tego, powstaje na skażone rodaków swych obyczaje, na zrywane sejmy i źle myślących obywateli. Toż traktując *super advertensiam defectuum in capitib. sarmat.* (Crac. 1676).

XCIX. *Bernard O'Connor*, irlandczyk nar. 1666 † 1698 medik, rok tylko 1694 bawił w Polszcze jako

nadworny Sobieskiego lekarz; wróciwszy do Anglji wydał: *the history of Poland* (London 1696) czyli *compendious plan of the body of Poland* (Lond. 1698) przełożone na niemieckie (Leipz. 1700), przez Miclera na łaciński (Varsav. 1762), przez Niemcewicza na polski (Warsz. 182); z rozmajitych względów swobodnie rozpatruje Polskę.

Vanderlinde, *vita et res gestae Joh. Sobieski* (Amstelod. 1685) w hollenderskim.

C. *de Beaujeu* przebiegającego po razy kilka Polskę *mémoires* (Paris 1698, Amsterd. 1700) od roku 1679 do 1683) kreślą różne widzenia i wyprawę wiedeńską, w któréj był.

CI. *Dalerac* Francuz, człek wojskowy, trzynaście lat bawił na dworze Sobieskiego, wydał *anecdotes de Pologne* (Paris 1698; Amsterd. 1699); ocenia i szczerze liczne zdarzenia wyłuszcza.

CII. *Michał David Bizardière*, długo w Polszcze gościł, ogłosił: *hist. dès diètes pour les electionis des rois* (Paris 1697); *histoire de la scission arrivée le 27 juin 1697 au sujet de l'election* (Paris 1699, 1700; Amsterd.).

CIII. *Jędrzej Chryzostom Załuski* narodz. 1694 † 1711 biskupem warmińskim; jego *epistolae historicae, sive acta publica in regno poloniae ab 1665 ad 1710* (Brunsbegae 1709—1711) są wielkim dla historyi zapasem.

CIV. *Samuel Friderik Lauterbach* † 1727, wydał *polnische Chronik* (Frankfort 1727) w stylu prostym, rubasznym.

CV. *Jan Jerzy Przebendowski* (uczeń la Croza) nar. 1638 † 1729, podskarbi kor. w dziele *mémoires sur les dernières revolutions de Pologne* (Rotterdam 1710) wyjaśnia przyczyny powrotu do kraju Augusta II, dzieło pełne zalety.

CVI. *Guyot des Fontaines, hist. des revolut.* (Amsterd. 1735.)

CVII. *Erazm Otwinowski* skreślił *Pamiętniki* swego czasu *do panowania Augusta II.* od 1696 do 1728 (ogłoszone przez Raczyń. Poznań 1837 w Krak. 1849) uczciwie pisane.

CVIII. *Jan bapt. Des roches de Parthenay* † 1766. Wydał: *histoire de Pol. sous le règne d'Auguste II.* à la Haye 1733, 1734; w Londinie z literami D. L. M, 1739); przełożoną na niem. przez Klose (Mittaw 1772); podobnież *Fassman, Leben und Thaten Friederichs Augusti* (Hamburg 1733); do czego doliczyć wypada: *Leben des Grafen Brühl* bezjimiennie ogłoszone; oraz życie primasa Radziejowskiego przez *Jungschultza*, które na polski przełożył Antoni Zagórski. — *Michał Ranft* bezjimiennie *Leben Stanislai* (Leszczyński) [1735, Frankf. 1736]; także też *Seyler* (Stokholm und Leipzig 1737) przełożony na francuzki (wyszedł w Londinie z literami D. C. 1741 i na polski (1747) opowiadają szczegóły zdarzeń owego czasu.

CIX. *Józef Jędrzej Załuski* nar. 1701 † 1774 biskup kijowski, wydał: *specimen historiae polonae criticae* (Varsaviae 1733) które rokosz gliniański zbija, otwiera wrota do kriticznych poszukiwań.

CX. *Kasper Niesiecki* jezuita † 1743, lubo heraldicznym jest autorem, jednak dzieło jego *korona polska* (Lwów 1728—1743; Lipsk 1839—1845), zawiera w sobie tyle ważnych zdarzeń, dokładnych szczegółów historicznych, że zasługuje na umieszczenie go w rzędzie dzieł do znajomości historij jistotnie potrzebnych.

CXI. *Władisław Łubieński* arcybiskup gnieźnieński † 1766 wydał dzieło *świat we wszystkich jego częściach* 1740, w którym jest *historia Polska, z opisaniem rządu, władz, urzędów i geografji*, oddzielnie w Wilnie 1763 przedrukowana. Dzieło poślednie.

PERIOD VI.

Powstanie krytycznych w historji poszukiwań.

CXII. *Jan August Hilzen*, † 1760, w dziele *Inflanty w dawnych swych i wielorakich dziejach i rewolucjach* (Wilno 1750), wystawia stan kraju tego, dobrowolne połączenie się z Polską, docieka przyczyn, dla czego się tak znaczna część Inflant poddała Szwedom.

CXIII. *Jerzy Piotr Schultz*, † 1753, badacz krytyczno-historiczny w dziełach *commentari. de cancellariis mareschalcis et succamerariis*, zgłębiał odmiany w organizacji rzeczypospolitéj.

CXIV. *Gottfried Lengnich*, n. 1689 † 1774, dla nauki Stanisława Augusta Poniatowskiego, napisał dzieło *historia Polona* (Lipsiae 1740. Gedani 1750), łaciną gładką i czystą, krótkie ale z doborem i na źródłach historicznych oparte. Tłómaczone na niemiecki, przez Schota; a przez Bohomolca na polski, służyło za wzór i źródło do czerpania i powtarzania dla wielu kompendjów następnych. Wydał nadto obszerniejszą historją Prus polskich *Geschichte der preussischen Länder* (Danzig 1722, 1755). Także też *jus publicum regni Poloniae* (1742, 1746), przełożone na francuski przez Formeya (à la Haye 1745) a na polski przez Marcina Moszczeńskiego; drugie wydanie 1765, przez Zygmunta Helcela uzupełnione, w Krakowie 1836 wyszło.

CXV. *Jan Bielski* jezuita † 1763, w dziele *widok królestwa polskiego* (Poznań 1763) skrócone dzieje i polityczny stan kraju obejmującym, a własnym poszukiwaniem ze zrzódeł podjętym, dostarcza wiadomości zalecających się wielką obfitością i niemałą dokładnością.

CXVI. *Jakób Lacombe* nar. 1724 † 1801, *abrégé chron. de l'hist. du nord* (Paris 1762).

CXVII. *Piotr Józef de La Pimpie Solignac*, nar. 1687 † 1773, *histoire de Pologne* (Paris 1750, Amsterdam 1751), z natchnienia Leszczyńskiego, pięknie skreślona do zgonu Zygmunta Augusta, przełożona na polski, w Wilnie 1768. Życie Leszczyńskiego w rękopiśmie zostało.

CXVIII. *Daniel Ernst Wagner: Geschichte von Pohlen* 1775 starannie skreślona.

CXIX. *Proyart, histoire de Stanislas* (Leszczyński) (Lyon 1784); — także *Aubert*, którego na niemieckie przełożył Junger (Leipzig 1770).

CXX. *Coyer, histoire de Jean Sobieski* (Amsterd. et Varsovie 1761; Amsterd. 1762) szczęśliwie i bardzo dobrze napisana.

CXXI. *Jonsac*, życie Stanisława Jabłonowskiego po francusku (Lipsk 1774), przełożone na polski przez A. F. (Warszawa 1789).

CXXII. *Tuczapski*, — *Krepsowa* — i jinnych naocznych, o rzezi humańskiéj powieści, wydał Raczyński w Poznaniu 1839—1844.

CXXIII. *Felix Łojko* † 1786, *w zbiorze deklaracij, not i czynności 1772* oraz w zbijaniu wywodów praw króla pruskiego i cesarza, rozbiór polski usprawiedliwić mające, jako też w notatkach statisticznych w rękopismach bibljoteki pułaskiéj najdujących się (a przez Czackiego użytych), okazał się niezmordowanym badaczem kriticznym.

CXXIV. *Antoni Karol du Houx de Viomenil*, nar. 1728 † 1792, *lettres particulières du baron de Viom. sur le affaires de Pol. en 1771, 1772.*

CXXV. *Rulhiere*, nar. 1735 † 1791, *hist. de l'anarchie de Pol. et du demembrement de cette republique* (wyszła dopiero 1807 w Paryżu), naoczny, mistrzowskim piórem, kreśli rozwijanie się wzruszeń narodowych, dzieło niewykończone, o sprawach konfederacji barskiéj,

w końcu same ułamki; w piśmiennictwie historicznym francuskim jedno z najcelniejszych, wzorowe.

CXXVI. *Jaubert: histoire de revolution de Pol. depuis la mort d' Auguste III, jusqu' à l'année 1774* (Varsovie 1775, Paris 1807). Zbiór dokumentów w 3 tomach.

CXXVII. *Jan Albertrandi*, nar. 1731 † 1808, biskup zenopolitański w dziele *dzieje królestwa polskiego* (Warszawa 1768), chronologicznie w krótkości spisane i 1768 wydane, jest tłómaczeniem francuskiego dzieła *Schmidta*, panowaniem Augusta III dopełnione. Następnie przez niego wypracowane *panowanie Henrika Walezego, Stefana Batorego, Kazimirza, Alberta i Alexandra Jagiellończyków* przez Zegotę Onaczewica wydane (Warszawa 1823, 1826); oraz *dwadzieścia pięć lat panowania Jagiełły*, wydania Raczyńskiego (Wrocław 1845), noszą cechę dokładności. Wiele jeszcze pozostało rękopismów jego w 14 tomach in folio w wileńskiéj bibliotece złożonych, a własną jego pisanych ręką, dziejów polskich dotyczących.

CXXVIII. *Theodor Waga*, pisarz, nar. 1739 † 1801 napisał *historją książąt i królów polskich*, od r. 1776, długo używaną w szkołach (nadto: inwentarz praw, 1782; kadencje tribunał. 1786).

CXXIX. *Franciszek Bohomolec* † 1790. z wielu względów zasłużony piśmiennictwu narodowemu, i historicznemu (zbiorem dziejopisów, Warsz. 1764.) skreślił *życie Jana Zamojskiego*, (1775, 1805) i *Jerzego Ossolińskiego*, (1777, 1805). — *Michał Dymitr Krajewski*, życie Stefana Czarnieckiego, Warsz. 1787, 1805) — *Kazimirz Kognowicki*, *życia Sapiehów* (Wilno 1790, 1805) biedne. — *Stanisław Staszic* † 1821 znamienitszy w *uwagach nad życiem Jana Zamojskiego* (Warszawa 1785,) oraz w *życiu Jędrzeja Zamojskiego*; z wielu jinnych względów wielce zasłużony.

CXXX. *Gralath, Versuch, einer Geschichte Danzigs* (Königsberg 1789).

CXXXI. *Adam Naruszewicz,* nar. 1733 † 1796, biskup smoleński, był poetą wzniosłym, tłómaczem wzorowym, historikiem znakomitym. Pierwszy on z oryginalnych po całym kraju zbieranych materiałów, w publicznych, prywatnych, duchownych i miejskich archiwach znalezionych, układał dzieje krajowe, a zgłębiając je i porównywając z rostropnością i kritiką pierwszy dźwignął prawdę z ciemnoty, odsłonił starodawnéj historji naszéj pewniejsze ślady i pierwszy wskazał jak historją pisać należy. Dzieło jego w 7 tomach *historja narodu polskiego,* (Warszawa 1780—1786, następnie przedrukowywana 1803, w Lipsku 1836) obejmuje tylko wieki Piastów; nosi na sobie piętno bezstronności i prawdy, stanowi prawdziwą historją pragmaticznie pisaną. Tłómacząc wprzód Tacita, przejął Naruszewicz moc, wyrazistość i jędrność tego pisarza rzymskiego, lubo jego sentencjonalnością swych w dziejach polskich narrucij niepodniósł. Styl jego pełen mocy, ognia i tęgości, trudnym jest do naśladowania.

CXXII. *Jan Potocki,* nar. 1757 † 1815, podróżując po całéj rozległéj krajinie dawnych Sławian, troskliwie obserwował i śledził początki narodu polskiego i jego dziejów. Dzieła jego *recherches sur la Sarmatie* (Varsovie, 1788); *voyage de Basse Saxe* (Hambourg, 1795); *fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves,* (Brunsvik 1796) okazują w nim biegłego badacza, który właściwym sobie tylko sposobem, ze znajomością języków i zrzódeł historycznych, odkrywa i wyjaśnia ciemne starożytności naszéj manowce.

CXXXIII. *Tadeusz Czacki,* nar. 1765 † 1813, lubo nie napisał historji, jednakże księga jego o *prawach polskich i litewskich* (w Warszawie 1800) tyle w sobie

zawiera poszukiwań historicznego badacza, że nowe rzucając światło na czasy najpiękniejszego wieku Jagellonów, za dzieło historiczne uważać się może. W dziele tem, nietylko prawnik, dziejopis, statista, filozof, wojownik, ale nawet zajmujący się gospodarstwem domowem lub handlem, znajduje bogaty skład wiadomości. Styl jego ucinkowy jest piętnem bystrego genjuszu, bogatéj erudicji, nawału wiadomości, uczuć i wyobrażeń, oraz cnoty i szlachetności pisarza.

CXXXIV. *Hugo Kołłątaj*, nar. 1750 † 1812, podkanclerzy koronny, w dziele swem bezjimiennie wydaném o *ustanowieniu i upadku konstitucji 3 maja 1791*, ważne wiadomości epoki téj dotyczące umieścił. W jego listach i różnych pismach dużo dla historji.

CXXXV. *Mehée, histoire de la révolution de Pologne en 1791* (Paris 1792), dziełko z żółcią pisane, powodwane niechęcią osobistą.

CXXXVI. *Pistor, mémoire sur la révolution de la Pologne trouvé à Berlin*, (Paris 1806), rapport urzędowy Pistora z 1794 igielstromowskiego adjutanta.

CXXXVII. *Jan Kiliński*, nar. 1755 † 1811, zostawił bardzo szczery pamiętnik powstania warszawskiego 1794, jile sam był w nim czynny, ogłoszone w Poznaniu i Warszawie 1830, 1831.

CXXXVIII. *Jan Filip Garran de Coulon*, nar. 1744 † 1816, w swym dziełku *recherches polit. sur l'état de la Pol. 1795*, ze swego rewolucijnego widzenia patrzy.

CXXXIX. *Józef Zajączek*, nar. † 1826, generał, potém książe namiestnik królewski, w dziele w Paryżu bezjimiennie wydanem, *histoire de la révolution de Pologne, par un témoin oculaire 1794* (Paris 1797), jako należący do ówczesnych wypadków, pominąwszy do króla niechęć, ważne i rzetelne podał wiadomości.

CXL. *Karol Wojde*, prezydent Warszawy, wydał bezjimiennie, *Versuch einer Geschichte der letzten polni-*

schen Revolution vom Jahre 1794, (Zürich 1796). Bezstronnie i dokumentami wsparte.

CXLI. *Jędrzej Kitowicz*, nar. 1728 † 1804, dwa zostawił dzieła: jedno: *opisanie zwyczajów i obyczajów polskich za Augusta III* (wydane przez Raczyńskiego w Poznaniu 1840, potym w Petersburgu 1855); drugie: *pamiętniki*, z których część od r. 1750 do 1787 (w skarbcu Karola Sieńkiewicza, Paryż 1839) a jinna część do 1796 (w Poznaniu 1845), niezupełnie powychodziły. Są i listy tego byłego wojskowego a od 1771 duchownego pijara. Nowinkarz w powieści swéj wzbudza interes. Zamiłowany w ojczystym, podrwiwa wszelkie reformy; burdy, intrigi, zdrady wywodzi na jaw z przekąsem.

CXLII. *Jan Baptista Komarzewski*, nar. 1744 † 1810, *coup d'oeil rapide sur les causes réelles de la décadence de la Pol.* (Paris 1807), powiernik Stanisława Augusta.

CXLIII. *Antoni Ferrand*, nar. 1758 † 1825, *les trois démembrements de la Pologne* (Paris 1820). Dzieło najzupełniejsze, poczytuje Rulhiera za swój wstęp, bieg rzeczy jasno ze zrzódeł wyłuszcza.

CXLIV. *Ségur aîné: histoire de Fréderic Guillaume III, roi de Prusse*, dzieło po kilka kroć przedrukowane pod tytułem: *dekadów*, albo *tableau politique de l'Europe depuis 1706 jusqu'en 1796*, w którym cały obrót sprawy polskiéj.

CXLV. *Michel Kleofas Ogiński*, nar. 1765 † 1833, *memoires sur la Pologne et les Polonais de 1788 à 1815* (Paris 1826).

CXLVI. *Pierre Maleszewski*, nar. 1767 † 1828, *essai historique et politique sur la Pologne* (Paris 1832).

CXLVII. *Glinka* po rossijsku; *Jullien de Paris*, po francusku 1818; *Falkenstein* po niemiecku o Kościuszce pisali. Wszystko przełożone na polski.

CXLVIII. *August von Kotzebue*, ältere Geschichte

Preussens (Riga 1808), wiele ma dobrego; jego *Swidrigaiło* trocha fantasticzny.

CXLIX. *Ignacy Czerwiński*, żyjący dotąd, autor dzieła: *rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego*, (Przemyśl 1816) z różnego względu ciwilizacją Polski rozpoznawać usiłuje i dobre zawiera uwagi.

CL. *Tomasz Swięcki*, nar. 1794 † 1837, dziełem *opis starożytnéj Polski*, (Warszawa 1828) upowszechnił obeznanie się z Polską, jaka była przed Janem Kazimirzem. Drugie dzieło jego, *historiczna wiadomość o ziemi pruskiéj, oraz o żegludze i panowaniu Polaków na morzu baltickiem*, bardzo jest interessujące.

CLI. *Jerzy Samuel Bandtke*, nar. 1768 † 1836, skreślił *dzieje królestwa polskiego*, (Wrocław 1810, 1820) dzieło jedno z najcelniejszych w języku polskim tak dla gruntownego i z obszerną znajomością wystawienia rzeczy, jako i dla bogatego zapasu, nietylko historycznych, ale statistycznych, finansowych i kulturę narodową wyjaśniających przedmiotów.

CLII. *Juljan Niemcewicz*, n. 1758 † 1841, twórca dwóch znakomitych dzieł, pierwsze *śpiewy historiczne* (Warsz. 1819 itd.), są krótkim zbiorem historji polskiéj wcale różnym od wszystkich tych jakie są znane, tak przez wyborne pieśni czyli dumy, które powtarzane przez Polki, przeniosą w dalsze pokolenia pamięć królów, znakomitych ludzi, męstwo jich, sławę i obyczaje ówczesne; jako też przez historiczną prozę w dodatkach wyjaśniającą tak osnowę opiewanych zdarzeń, jako też jinnych okoliczności zaszłych w przeciągu czasu śpiewami objętego. Miłość kraju, prawdy i cnoty, wrodzone autora uczucie, napiętnowały dzieło jego powagą i szlachetnością, oraz nadają właściwy mu urok. Drugie dzieło jego *panowanie Zygmunta III* zachowało też same zalety powabu, zgłębiając i pięknie wystawując daleko obszerniéj szczegółowe przed-

mioty. Trzecie dzieło *pamiętniki o dawnéj Polszcze*, dostarczają wybór pomników historicznych, wielki wzbudzających interes.

CLIII. *Joachim Lelewel*, żyjący badacz i pisarz w wielu przedmiotach historicznych. Rozpoznaje czasy Piastów i różne czyni postrzeżenia nad ogólnemi w dziejach narodu odmianami; dzieła jego: *uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa; rzut oka na dawność litewskich narodów; historja Theodora Wagi przerobiona i poprawiona*; Wilno 1824, *O pierwotném prawodawstwie polskim* i wiele jinnych rozpraw, jednają dla niego miejsce w rzędzie najpracowitszych dziejów krajowych wykładaczy. *Dzieje polskie potocznym sposobem opowiadane* zwracają uwagę na stan wewnętrzny kraju, na obyczaje narodu. *Panowanie Stanisława Augusta* 1831; *porównanie trzech konstytucij* i wiele jinnych. — Wszystko razem zebrane: 1) Rozbiory dzieł obejmujących albo dzieje, albo rzeczy polskie, Poznań, 1844; 2) Narody na ziemiach polskich, 1853, tom wstępny do: 3) Polska średnich wieków, 1851—1856; 4) Polska, dzieje i rzeczy jéj, 1855 —....; 5) przerobiona w roku 1824 historja królów Theodora Wagi, przedrukowane w Poznaniu 1857.

CLIV. *Kajetan Kwiatkowski*, nar. 1770 † 1852, przysłużył się dziełem, *dzieje narodu polskiego za panowania Władysława IV*, które chronolicznie pisane ma swoje zalety lubo stilowi brakuje dźwięku i gładkości.

CLV. *Józef Faleński*, żyjący, w dziele *historja Polski krótko zebrana*, skrócił tylko Bandtkiego.

CLVI. *Izabella* z Flemingów księżna *Czartoryska* wydała dzieło *Pielgrzym w Dobromilu*. Jest to pierwsze historiczne pismo, do początkowego czytelników i mieszkańców wiejskich z dziejami narodowemi obeznania służące, w sposobie opowiadania przez piel-

grzyma dzieciom włościańskim w stylu sielskim. Obejmuje nietylko do pojęcia łatwe obrazy historiczne, ale przytém trafne nauki i z rozmajitych zdarzeń wynikające przestrogi.

CLVII. *Łukasz Gołębiowski*, n. 1769 † 1849, pracowity zbieracz i objaśniacz przedmiotów historji narodowéj. Do czego mu ułatwia wielkie jego oczytanie i obeznanie się z historicznemi pomnikami; czego są dowodem dzieła jego: *o dziejopisach polskich, wiadomości z dziejów polskich, o ubiorach polskich; o budowach, o grach i zabawach; o zwyczajach ludu wiejskiego* i wiele jinnych jeszcze niewydanych.

CLVIII. *Józef Miklaszewski*, † autor *rysu historji polskiéj*, objął cały ciąg dziejów aż do zupełnego rozbioru Polski. W skróceniu swojim jasny i zwięzły, przez szczęśliwy rzeczy dobór, zastosowanie go do potrzeby naukowéj, kilkakroć przedrukowane, za elementarne dzieło to uznaném zostało.

CLIX. *Stanisław Plater* nar. 1782 † 1851 geogr. części wschodniéj Europy (Wrocław 1825); *atlas historique de la Pol.* (Posen 1827).

CLX. *Regina Korzeniowska*, żyjąca autorka, dla któréj poświęcone były w niniejszéj księdze zebrane artikuły moje. *Atlas historiczny polski*, przerwany w roku 1830, z nieodżałowaną szkodą niewykończony. Miklaszewskiego udział przepadł; jéj własne w znacznéj części; Leopolda Sawaszkiewicza ledwie się w cząstce ukazał.

CLXI. *Teodor Narbutt: dzieje starożytne narodu litewskiego* (Wilno 1834—).

CLXII. *Michał Baliński: historja miasta Wilna* (Wilno 1836) i wiele różnych pism.

CLXIII. *Józef Ignacy Kraszewski: Wilno od początków jego do 1750* (Wilno 1842).

CLXIV. *Stanisław Kaczkowski, tablice synchroni-*

sticzne do historij polskiéj (Poznań 1825); *rozprawy pierwotnych dziejów* 1847. Wiadomości o konfederacji barskiéj. Poznań 1842.

CLXV. *Fridrik Raumer, Polens Untergang* (Leipzig 1832), przez Karola Forstera przełożone na francuski: *chute de la Pologne* (Paris 1837).

CLXVI. *Richard Roepell, Geschichte Polens* (Hamburg 1840). Świetny początek rozciągłego a pożądanego dzieła, trafnym zrzódeł rozpoznaniem znamienitego.

CLXVII. *Edward Raczyński*, nar. 1780 † 1845, wydawca licznych pomników historicznych; własne jego *wspomnienia Wielkopolskie* (Poznań 1842) i jinne.

CLXVIII. *Adrjan Krzyżanowski* † 1845, *dawna Polska* (Warszawa 1843).

CLXIX. *Karol Mecherzyński, o magistratach miast* (Kraków 1845).

CLXX. *Kazimirz Stadnicki, synowie Gedymina* (Lwów 1849, 1853).

CLXXI. *Jędrzéj Moraczewski*, nar. 1802 † 1855, *dzieje rzeczypospolitéj polskiéj* (Poznań 1843—1856) z rozmiłowaniem a szczerym stanowiska narodowego rozpoznawaniem, do zgonu Jana Kazimirza dosiągnione.

CLXXII. *Alexander Wacław Maciejowski*, wielkich zasług poszukiwacz, niestrudzony i szczęśliwy polskich i sławiańskich żywiołów obserwator; główne jego dzieła: *hist. prawod. sławiańskich* (Warsz. 1832—1835) nowe powiększone wydanie w druku; *Polska pod względem obyczajów* (Petersb. i Warszawa 1842); *piśmiennictwo polskie* (Warszawa 1851, 1852); etc. etc.

CLXXIII. Mnogo jinnych dzieł badawczych lub monograficznych. *Augusta Bielowskiego* wstęp kriticzny 1850. — *Karola Szajnochy* szkice historiczne; Bolesław; pierwsze odrodzenie się Polski (Lwów 1849); Jadwiga. — *Alexandra Przezdzieckiego* ślady Bolesławów; Paweł z Przemankowa 1851. — *Zygmunta Helcel* klasztor

jędrzejowski 1852. — *Juliana Bartoszewicza* panowie niemieccy 1852. — *Ambrozego Grabowskiego.* — *Kazimirza Władysława Wojcickiego.* — *Edwarda Rulikowskiego. Dominika Szulca.* — *Kazimirza Szulca.* — *Stanisława Marońskiego.* — *Józefa Kazimirza Plebańskiego* — etc. etc.

Zbiory zrzódeł, kronik, pamiętników, diplomatów, dokumentów historicznych. — Dzienniki perjodiczne: Augustina Limmerusa fama w Lipsku (koło 1640, 1650); Merkury; gazety; lejdejska mianowicie. — Pisma ulotne. Diarjusze sejmów.

CLXXIV. *Jan Pistorius*, proboszcz wrocławski, poloniae historiae corpus, Basilea 1608. — Przy wydaniu Kromera w Kolonji 1589 jinne. — Respublica polona Elzevirorum 1626, 1627, 1642. — *Krauzego* czyli *ab Huysena* wydanie Długosza z jinnymi, Lipsiae 1711, 1712. — *Friderik Wihelm Sommersberg*, silesiacarum rerum scriptores, Vratislaviae 1729, 1730. — *Laurentius Colof Mitzler* historiarum poloniae scriptorum collectio magna, Varsaviae 1761, wspaniałe mniéj szczęśliwie prowadzone przedsięwzięcie, zatracone, przepadło.

CLXXV. *Hjeronym Stanisław Konarski*, leges, statuta, constitutiones etc. czyli volumina legum, Varsaviae 1733—1782. — *Jan Wincenty Bandtke* jus polonicum, Vars. 1831 (Joach. Lelewel, przekład polski, w Wilnie 1824). — *Zygmunt Helcel* ponowił wydanie, wraz ze statutami synodalnemi, Kraków 1857. — *Titus Działyński* (Ignacy Daniłowicz) zbiór praw litewskich, Poznań 1841.

CLXXVI. *Maciéj Dogiel*, codex diplomaticus, Vilnae 1758—1764; limites regni, Vilnae 1758. — *Titus Działyński*, acta tomiciana, Posnaniae 1852; *Edward Raczyński*, codex diplomaticus majoris poloniae, Posn. 1840; codex diplomaticus lithuaniae, Vratislaviae, 1845. — *Leon Rzyszczewski* i *Antoni Muczkowski*, codex di-

plomaticus Poloniae, Varsaviae 1847, 1848. — Jest zapas diplomatów w Nakielskiego miechovia 1634; w Szczygielskiego tinecia 1668; w Damalewicza series episcoporum — i w wielu jinnych; ex recens. *Joh. Burh. Menckenii*, eptlae Sig. Augusti et Batorii, Lipsiae 1703. — *Ciampiego* flosculi i jinne. — *Obolenskiego* sbornik, Moskwa 1838.

CLXXVII. W polskim języku lub w przekładach na polski: *Franciszek Bohomolec*, zbiór dziejopisów, Warszawa 1764—1766. — *Juljan Niemcewicz*, zbiór pamiętników o dawnéj Polszcze, Warszawa 18 . — *Karol Sienkiewicz*, skarbiec historji polskiéj, Paryż, 1839, 1840. — Kazimirz *Władysław Wojcicki*, bibljoteka starożytna, Warszawa 1843; archivum domowe 1856. — *Ambrozy Grabowski*, ojczyste spomniki, Kraków 1845.

II.

CHRONOLOGJA

DZIESIĘĆ
UPŁYNIONYCH WIEKÓW
DAWNÉJ POLSKI

CZYLI

CHRONOLOGJA

DO OBRAZU DZIEJÓW.

A. polityczny zawód.

B. zawód naukowy i piśmienny.

DZIESIĘĆ WIEKÓW POLSKI.

A.

POLITYCZNY ZAWÓD.

Następstwo. *Zdarzenia.*

I. POLSKA PODBIJAJĄCA

od roku 860 do 1139, lat 280.

1. SAMOWŁADZTWO LAT 260.

a. SAMOWŁADZTWO W SILE DO 1025, LAT 170.

Leszki.

700 Krakus w Chrobacji i Krakowie. Wizimirz u Pomorzan.

Popiele.

855 Konstanty Cyril przekłada słowo boże na słowianski.

Ziemowit.

860 Ziemowit tron Popielów opanował.

863 Method apostołuje, † 885.

891 *Leszek.*

884 Wyszewit w Wiślicy.

921 *Ziemomysł.*

900—907 Upadek Moraw. Zdobycze Ziemowita i następców jego: Mazowsza, Łęczycanów.

955 Król Chrobatów szle poselstwo do Hiszpanji do kalify Korduby.

958 Biskupstwo w Poznaniu założone.

962 *Mieczysław.*

965 Chrzest Mieczysława. Zdobycze za Odrą.

992 *Bolesł. wielk.*

Benediktini, kamedulini i jinni zakonnicy.

999 Zdobycz Szląska z Wrocławiem, Chrobacji z Krakowem, Moraw, Pomorza.
1000 Arcybiskupstwo i trzy biskupstwa założone. — Traktat gnieźnieński.
1002 Zdobycz Czech i strata, 1004. Wojna z Niemcami.
1007 Zdobycz Luzacji.
1012 Zdobycz Lubusza.
1018 30 stycznia pokój budiszíński. — Wojna z Rusią. — 14 sierpnia wjazd do Kijowa. Biskupstwo lubuskie. Szkoły i bibljoteki zakładają zakonnicy.
1024 (25 grudnia), koronacja z namaszczeniem Bolesława wielk.

b. SAMOWŁADZTWO WSTRZĄŚNIONE OD 1025 DO 1088, LAT 55.

1025 *Mieczysł. II* Kujawskie biskupstwo.
1032 *Bezbraim. Miecz. II*
1034 zawichrzen. 1034, 1835 Strata Moraw, Chrobacji zakarpackiéj czyli Ruhji, Pomorza, Rusi, Szląska. — Rixa z Polski ustępuje. Wojna kmieca.
1040 *Kazimirz.* 1036 Masław odrywa Mazowsze do 1041.
1042 Szląsk odzyskany. Benediktini i jinni zakonnicy na nowo osadzeni.
1054 Ruś wpada w podziały.

1058 *Bolesł. II.*	1070, 1077 Zdobycze na Rusi; wyprawy do Węgier.
	1077 25 grudnia koronacja Bolesława śmiałego.
	Stanisław biskup krakow. † 1079.
	Wojna kmieca.
	1080 Ustęp Bolesława śmiałego do Węgier. — Skarcenie i poniżenie kmieci.

c. SAMOWŁADZTWO WOLNIEJE OD 1080 DO 1139, LAT 60.

1081 *Wład. Her.*	1081 Strata Rusi.
	Napływ żydów.
	Sieciech wojewoda.
	Nadania prawem dziedzicznym poczynają się.
1102 *Bolesł. III.*	Obsaczenie Niemców na Psim polu.
	Zbigniew † 1116.
	1119 Pomorze podbite.
	1121 Zdobycie Lutików Wilków.
	1124 Ochrzczenie Pomorza.
	1139 Podział Polski na księstwa.

II. POLSKA W PODZIAŁACH
od roku 1139 do 1333, lat 200.

2. MOŻNOWŁADZTWO, LAT 234.

a. MOŻNOWŁADZTWO POWSTAJE OD 1139 DO 1180, LAT 60.

1139 *Wład. II.*	1139 Liczba wojewodów mnoży się.
1148 *Bolesł. IV.*	
	1157 Pokój Krisgowe.
	1157 Wielkie księstwo ruskie w osadach zaleskich nad Klazmą.
	1161 Nieszczęśl. wyprawa na Prusaki.

	1170 Chrześcjaństwo w Inflantach.
1173 *Mieczys. III.*	1173 Księstwo pomorskie nad Odrą ustanowione.
1177 *Kazim. II.*	1180 Synod Łęczycki.

b. MOŻNOWŁADZCZY NIEŁAD OD 1180 DO 1319, LAT 140.

	Senat urządza się.
	Getho biskup krakowski † 1186.
1190 *Mieczys. III.*	
1190 *Kazim. II.*	
1194 *Lesz. biały.*	
	1196 Bitwa nad Mozgawą.
	Intrigi Mieczysława III starego.
	Mikołaj wojewoda krakowski † 1206.
1200 *Mieczys. III.*	
1200 *Lesz. biały.*	
1201 *Mieczys. III.*	
1202 *Wład. Lask.*	
1205 *Lesz. biały.*	1205 Zwycięstwo pod Zawichostem.
	Kristin wojewoda mazowiecki † 1217.
	Rozruchy w Haliczu.
	1207 Gdańsk i Pomorze od Duńczyków zdobyte.
	Prusacy gnębią Mazowsze.
	1218, 1225 Świętopełk Duńczyków wygania.
	1220 Dominikanie.
	1222 Chełmińskie biskupstwo.
	1225, 1228 Sprowadzenie krzyżaków do Mazowsza.
1227 *Bolesł. V.*	1227 14 listopada zjazd w Gąsawie.
	Wojna o opiekę.
	Swiętopełk książęciem.

Henrik brodaty książę szląski † 1238.
1237 Franciszkanie.
1240 Najazd Mogułów.
1241 Trzy biskupstwa w Prusiech.
1245 Lublin Ruś zdobyła.
1245 Biskupstwo w Haliczu i Serecie.
1246 Koronacja Danjela.
1252 Koronacja Mindowego.
Nadania prawem niemieckim.
1260 Najazd Mogułów.
1264 Jadźwingowie pokonani do szczętu.
1266 Ruś u Piety pobita.
1270, 1290 Straty przez zastawy i grabieże Niemców: Luzacji, Lubusza, Krosna, Marchji.
1279 *Lesz. czarn.*
1282 Najazd Litwy.
1289 *Henr. prob.* 1289 Zamieszanie.
1290 *Wład. Łok.*
1295 *Przemysł.* 1295 25 czerwca, koronacja Przemysława.
1296 *Wład. Łok.*
1295, 1296 Pomorze gdańskie, Polska, Kraków, Sandomirz, Sieradz, Łęczyca, Brześć kujawski połączone.
1298 Część Pomorska stracona.
1300 *Wacław.* 1300 Władysław Łokietek na jubileuszu.
1300 Wołosza nad Mołdawą.
1302 Lublin odzyskany.
1302 Strata ziemi Michałowskiéj.
1305 *Wład. Łok.*
1307 Bunt Szwenców.
1309 Pomorze i Gdańsk stracone.

1310 Bunt w Poznaniu.
1311 Bunt w Krakowie.
1319 20 sticznia, koronacja Władysława Łokietka.

c. MOŻNOWŁADZTWO WOLNIEJE OD 1319 DO 1374, LAT 55.

1323 Ziemia Dobrzyńska wraca.
1325 Przymierze Łokietka z Gedyminem.
1327 Książęta szląscy odpadają.
1330, 1331 Gedymin stanowi namiestniki w Nowogrodzie wielkim i w Kijowie.
1331, 14 czerwca, sejm Chęciński — 27 września bitwa pod Płowcami.
1332 Strata Kujaw i ziemi Dobrzyńskiéj.

III. POLSKA KWITNĄCA

od roku 1333 do 1587, lat 250.

1333 *Kaz. wielki.*
1335, 22 listopada, układy w Wyszogrodzie.
1335, 1339 Zrzeczenie się Szląska.
1339 8 maja elekcja króla w Krakowie. *Jarosław Bogoria* arcybiskup gnieźnieński † 1376.
1340 Broń ognista.
1345, 1346. Pokój z Janem czeskim, Wschowa odzyskana, zrzeczenie się Świdnicy.
1347 8 marca, sejm wiślicki. *Kiejstut* książe na Trokach † 1382.
1349 Wojna z Olgerdem.

1355 Umowa w Budzie.
Gdańsk miastem hanzeadckim.
1363 Tatarzy przekopscy Litwie podlegają.
1665 Inowłocław, Bydgoszcz, Gniewków z Polską zjednoczone.
1366 Pokój z Olgerdem.
1368, 1370, 1373 Olgerd pod Moskwą.
1370 *Ludwik.* 1370 Kraków miastem hanzeadckim. Szmaciany papier upowszechniony; przepisywanie dawnych kodexów zaczyna się.

3. GMINNOWŁADZTWO SZLACHECKIE, LAT 233.

a. PANOWANIE SZLACHTY POWSTAJE OD 1374 DO 1468, LAT 94.

1374 17 września, przywilej w Koszycach.
1375 Cztery biskupstwa na Rusi i arcybiskupstwo Lwowskie.
1382 bezkról. 1382 Wojna Grzymalczyków z Nałęczami.
1384 *Jadwiga.*
1386 *Wład. Jag.* 1386 Władysław Jagiełło wielki książe litewski królem polskim.
1387 Litwa ochrzczona. — 20 lutego przywilej bojarom litewskim dany. — Biskupstwo wileńskie.
Osady Tatarów w Litwie.
1398 Klęska nad Worsklą.
1400 Uniwersytet krakowski.
1400 Kijowskie biskupstwo.

1410 17 lipca, zwycięstwo pod Grunwaldem i Tannenbergiem.
1411 Ugoda w Lubowli i Lewoczy.
1412 Spiż nabyty.
1413 2 października sejm w Horodle i przywilej Litwie dany.
1416 Arcybiskup gnieźnieński primasem.
1417 Żmudź ochrzczona. — Żmudzkie biskupstwo.
1422 20 lipca, sejm w Czerwińsku.
1423 28 października, sejm w Warcie. Pokój w Starym Siole. *Zbigniew Oleśnicki* n. 1339, biskup krakowski, † 1455.
1429 6 sticznia, zjazd w Łucku.
1430 12 sticznia, przywiléj w Jedlnie.
1433 Przywilej szlachcie ruskiéj łacińskiéj.

1434 *Wład. III.*

1443 Przywilej szlachcie ruskiéj greckiéj.
1443 Siewierskie księstwo kupione.

1444 bezkról.
1444 Bitwa pod Warną.

1447 *Kaz. Jag.*
1447 Kazimirz wspólnie Litwie i Polszcze panuje. — Litwa zagrabia Brześć.
1452 Litwa zagrabiła Łuck i Włodzimirz.
1453 Kazimirz zaprzysięga prawa. *Jan Gasztold* † 1460. *Buczaccy* † 1457.
1453 Oświecimskie księstwo nabyte.
1454 Prusy się poddają i jednoczą. Wojna z krzyżakami.

1454 11 listopada sejm w Nieszawie.
1457 Litwa zagrabiła Bracław.
Rytwiańscy.
1460 Litwa traci Psków.
1462 Rawa i Bełz do korony wraca.
1465 Podróżna w Krakowie drukarnia.
1466 19 października, pokój w Toruniu. Gorzałka.

b. RÓWNOŚĆ SZLACHECKA JINNE STANY PONIŻONE, OD 1468 DO 1562, LAT 94.

1468 Sejm w Nowym Korczynie. — Jizba poselska.
1475 Turcy zdobyli Krym i Tatarów przekopskich.
1476 Jan z Kolna, odkrył ciaśniny i pobrzeża północne nowego świata (Ameriki).
1479 Litwa traci Nowogród wielki.
1484 Strata Kilji i Białogrodu.
1490 Litwa traci Siewierz.
1491 Drukarnia cyrilicka cerkiewna w Krakowie.
1492 *Jan Albert.* 1492 29 lutego, sądowe prawo Litwie przepisane.
1494 Litwa traci Brańsk, Starodub.
1494, 1513 Zatorskie księstwo nabyte.
1495 Płock do korony wraca.
1496 29 maja sejm Piotrkowski.
1497 Klęska Bukowińska.
1499 Klęska nad Wiedroszą.
1499 24 lipca Wojciech Tabor w poselstwie od Litwy.
1500 Drukarstwo w Krakowie ustalone. Cygani.
1501 *Alexander.*

1505 Sejm Radomski; statut uzupełniony.

1506 *Zygmunt I.* 1506 Zygmunt wspólnie Litwie i Polszcze panuje.

Michał Gliński †

1508 Zwycięstwo pod Orszą.

Jan Łaski nar. 1456, kanclerz potym arcybiskup gnieźnieński † 1531.

1513 *Krzysztof Szydłowiecki* kanclerz † 1532.

Piotr Tomicki n. 1464 podkanclerzy † 1535.

Mikołaj Firlej hetman koronny † 1526.

Konstanty kniaź *Ostrogski* hetman litewski † 1534.

1514 10 lipca, strata Smoleńska — 8 września zwycięstwo pod Orszą.

1515 15 22 lipca, zjazd pod Wiedniem.

1515 poprawa kalendarza wniesiona.

1515 Arcybiskup gnieźnieński legatus natus.

1522 22 kwietnia, Zygmunt August na wielkie księstwo podniesiony.

1526 Mazowsze się z Polską jednoczy.

1526 Poburzenia w Gdańsku.

1528 Księga praw Macieja Sliwnickiego.

1529 Statut ziemski litewski pierwszy.

Jan Tarnowski n. 1433, hetman † 1561.

1531 22 sierpnia, zwycięstwo pod Obertinem.
Piotr Kmita wojewoda i starosta krakowski † 1553.
1532, 1534 Redakcja praw Taszyckiego.
1533 Pokój z Turcją.
1534 Pokój z Moskwą.
1537 22 sierpnia do 10 września, wojna kokosza. — 30, 34 sierpnia, rokosz.
1543 dzieło Kopernika ogłoszone.
1545 *Samuel Maciejowski*, biskup krakowski † 1550.
1548 *Zygm. Aug.*
1550 Drukarstwo po całéj się Polszcze krzewi.
1552 Zatarga szlachty z biskupami.
1555 Synody w Koźminie, w Pińczowie.
1557 1 kwietnia, urządzenie ekonomij królewskich w Litwie.
Gryka czy tatarka
1560 W Litwie jizba poselska i sąd ziemski.
1561 Układy o Inflanty i Kurlandją. Wojna z Moskwą.

c. PANOWANIE SZLACHTY URZĄDZA SIĘ I DOJRZEWA OD 1562 DO 1609, LAT 47.

1562 Naprawa rzeczypospolitéj poczęta.
1562 *Jakób Uchański* arcybiskup gnieźnieński † 1581.
1563 Archidjecezja lwowska, przyj-

muje ustawy soboru tridenckiego.
1564 Statut ziemski litewski drugi.
1564 Połock stracony. — 21 lipca zwycięstwo pod Ułą.
1566 Jezuici w Brunsbergu.
1567 Zwycięstwo pod Czaśnikami.
1568 20 września, Uła odzyskana.
1569 1 lipca, 11 sierpnia, unja Lubelska. — 19 lipca, hołd pruski.
1570 Synod Sandomirski.
Arjanie czyli socinjanie, unitarze, antitrinitarze.
Stanisław Karnkowski, n. 1520, bisk. kujawski, potym arcyb. gnieźń. † 1603.
1570 Niespokojność w Gdańsku.
Jan Firlej marszałek wielki koronny † 1574.

1572 bezkról.

1573 25 sticznia, konfederacja dissidencka.
Jan Zamojski n. 1541, z czasem hetman, kanclerz † 1605.
1573 Sejm elekcijny w Warszawie.
1573 20 maja ustawy kardinalne.

1574 *Henr. Wal.*
1576 *Stef. Bator.*

1576 Sejm elekcijny w Stężycy, potym pod Warszawą.
1576 Hetmani kozaccy.
1577 Gdańsk pokonany. — Synod w Piotrkowie, archidjecezja gnieźnieńska, ustawy soboru tridenckiego przyjmuje.
1578, 1581 Tribunały ustanowione. Jezuici.

1579 Uniwersitet wileński.
1582 15 sticznia, pokój w Zapolu i Chiwerowéj horce. Inflanty i Połock odzyskane.
1585 Poburzenie w Inflantach i w Rydze.
1586 *Zygm. III.*

IV. POLSKA UPADAJĄCA
od roku 1587 do 1794, lat 200.

1) SWIETNOSĆ ORĘŻA, WZRASTAJĄCE CIERPIENIA od 1588 do 1648, lat 60.

1588 25 sticznia, zwycięstwo pod Byczyną.
Lew Sapieha, n. 1568, kanclerz, potym hetman † 1633.
1588 Statut ziemski litewski trzeci.
1591 do 1599 Zygmunt królem szweckim.
1592 Sejm inkwizicijny.
1594 Uniwersytet na Rusi w Zamościu.
1595 Unja Brzeska.
Bernard Maciejowski, nar. 1548. biskup krakowski, † 1608.
1595 1600 Wyprawy do Moldawji.
1598 Korrektura ziemska Pruska.
1600 Wojna o Inflanty.
1681 8 grudnia, Wolmar zdobyty.
Jan Karol Chodkiewicz, n. 1560, hetman wielki litewski, † 1621.
Stanisław Żółkiewski, hetman wielki koronny, † 1620.
1605 27 września, zwycięstwo pod Kirchholmem.
1605 Osadzenie Dimitra na Moskwie.

1606 Rokosz pod Sandomirzem.
1607 6 lipca, bitwa pod Guzowem.
Tabaka, titoń, puder.

5. STAN SZLACHECKI OD MOŻNYCH ZAWICHRZONY OD 1607 DO 1795, LAT 188.

a. RZECZYPOSPOLITÉJ SKAŻENIE OD 1607 DO 1648, LAT 40.

1609 Wojna z Moskwą.
1610 8 lipca, zwycięstwo pod Kluzynem.
— 27 sierpn., Władysław carem.
1611 14 czerwca, Smoleńsk zdobyty.
1612 1616, wyprawy do Moldawji.
1613 Smoleńskie biskupstwo.
1613 1614 Związki wojska.
1617 26 września, pokój w Buszy.
1619 15 sticznia, pokój w Diwilinie.
1619 Lissowczyki w pomoc Austryi posłani.
1620 17 września do 6 i 7 października klęska pod Cecorą.
Stanisław Koniecpolski, n. 1587 hetman wielki koronny, † 1646.
Wojna ze Szwecją.
1621 Riga stracona.
1621 7 października, pokój Chocimski.
1623 Witebskie poburzenie.
1631 Związki wojska.
1632 *Wład. IV.*
1633 4 lipca, zwycięstwo pod Sasowym rogiem, odsiecz Kamieńca.
1633 1634 18 lutego i 1 marca, odsiecz i zwycięstwo pod Smoleńskiem.

1634 15 czerwca, pokój w Wiaźmie.
1635 12 września, pokój w Stumsdorfie.
1637 Pawluka bunt.
1638 Kozacy na sejmie w poddanych zamienieni.
1642 Pijarzy wprowadzeni.
Jerzy Ossoliński, nar. 1595. kanclerz † 1650.
Hjeronym Radziejowski, † 1666.
1645 Colloquium charitativum w Toruniu.
1646 Sejm wstrzymuje zamiary Władysława IV.

2) KLĘSKI I WYNISZCZENIE OD ROKU 1648 DO 1717, LAT 70.

b. PONIŻENIE TRONU, SWAWOLA SZLACHTY, OD 1648 DO 1764, LAT 116.

Jeremiasz książe *Wiśniowiecki*, nar. 1612, wojewoda ruski, † 1651.

1648 *Jan Kaźm.*

1648 Wojny kozackie. — 13 września ucieczka z pod Pilawców.
1648 Klęski, 2 maja pod Żółtemi wodami, 26 maja pod Korsuniem.
1649 19 lutego, ugoda pod Perjasławiem.
— 17 sierpnia, ugoda pod Zborowem.
1651 28 czerwca, zwycięstwo pod Beresteczkiem. — 28 września ugoda pod Białącerkwią.
1652 pierwsze przez pojedyncze veto sejmu zerwanie.
1652 1, 2 czerwca, klęska pod Ba-

towem. — 16 grudnia, ugoda pod Zwańcem.

1654 Chmielnicki poddaje się Moskwie.

Wojna z Moskwą.

1654 29 września, Smoleńsk stracony.

1655 Wojna Szwecka. — 25 lipca, pod Ujściem do Szwedów przystępuje szlachta, a 10 sierpnia Radziwiłł. — 29 grudnia konfederacja Tyszowiecka.

Jerzy Lubomirski, marszałek wielki koronny, potym hetman polny, † 1666.

Stefan Czarnecki, † 1665.

1656 Klęska pod Gołębiem, zwycięstwo pod Warką, odzyskanie Warszawy.

1656 Wojna z elektorem brandeburgskim. — 18 lipca, klęska pod Pragą. — 8 października, zwycięstwo pod Oleskiem.

1657 Wojna z wojewodą Siedmiogrodzkim, 23 lipca, wyparty.

1657 19 września, pokój w Welawie.

1657 16 września, ugoda w Hadziaczu.

1658 Socinjanie wywołani.

1659 17 lipca, zwycięstwo pod Konotopem.

Mikołaj Prażmowski, biskup łucki, potym primas, † 1673.

1660 3 maja, pokój w Oliwie.

1660 26 czerwca, zwycięstwo pod Lachowicami. — 17. września pod Cudnowem. — 1 paździer-

nika pod Połonnym. — 18 października pod Gubarami.

1661 Zwycięstwo pod Głębokiem.

1662 Związki wojska.

Drukarnie zakonne biorą przewagę.

Jan Sobieski, nar. 1624, marszałek, hetman, potém król, † 1696.

1666 19 lipca, bitwa pod Montwami, 31 lipca, ugoda w Łęgonicach.

1667 30 sticznia, pokój Andruszowski. Czerniechów, Ukrajina zadnieprska i Kijów odstąpione.

1667 Doroszeńko poddaje się Turkom.

1668 *Michał.*

1672 Konfederacja pod Gołębiem. — Wojna Turecka. — Kamieniec stracony. — 18 października pokój w Buczaczu.

1673 Ugoda Warszawska.

1673 *Jan III.*

1674 Wojna z Turcją odnowiona.

1676 17 października, pokój pod Żurawnem.

1683 12 września, Wiedeń oswobodzony. Wojna turecka.

1686 6 maja, pokój Grzymułtowski.

1696 *August II.*

1699 26 sticznia, pokój Karłowicki. 22 września Kamieniec odzyskany.

1700, 1704, sekta jewrejów chassidim.

1700 Bitwa pod Lejpunami. — Konfederacja Olkienicka.

	1701 Wojna Szwecka.
	1702 19 lipca, klęska pod Klissowem.
	1705 1713 order orła białego.
1706 *Stanisław.*	1706 11 wrześn., pokój Altranstadtski.
	1709 8 lipca, bitwa pod Pułtawą.
1706 *August II.*	
	1715 26 listopada, konfederacja Tarnogrodzka.
	1717 1 lutego, sejm niemy.

3) ODRĘTWIENIE, WPŁYW OBCY OD ROKU 1718 DO 1764, LAT 46.

	1720 1721 Pokój ze Szwecją.
	1720 Unja w Zamościu.
	1724 Poburzenie w Toruniu.
1733 *August III.*	1733 Prawa przeciw dissidentom.
	1734 28 czerwca, król Leszczyński z Gdańska uszedł, Gdańsk się poddał.
	1735 5 październ., pokój Wiedeński.
	1736 Sejm pacifikacijny.
	1738 do 1763 Przemarsze wojsk cudzoziemskich.
	1740 do 1763 Kurlandzkie zdarzenia.
	1740 chassidim wzmagają się.
	1740 1741 Reforma pijarów.
	1745 1757 bibljoteka Załuskich.
	1756 1760 Frankiści.

4) DŹWIGNIENIE SIĘ I UPADEK.

c. USIŁOWANIE NAPRAWIENIA RZECZYPOSPOKITÉJ OD 1764 DO 1794, LAT 30.

1764 *Stan. Aug.*	1764 8 kwietnia, konfederacja Wileńska. 7 maja, sejm konvokacijny i konfederacja Czartoryskich. — 7 września elekcja. — 25 listopada koronacja.

1765 8 maja order śgo Stanisława — w październ. szkoła kadetów. *Antoni Tyzenhaus* podskarbi litewski † 1785.
1766 25 listopada, rozwiązanie konfederacji Czartoryskich.
1767 konfederacje rozmajite. — 2 czerwca Wileńska, zpołączenia wielu. — 23 czerwca Radomska powszechna.
1767 5 października scjm extraordinarijny konfederacki. — Delegacja.
1768 1 marca, konfederacja Barska. — Jinne mniejsze konfederacje. Konfederatów wojna z Rossją.
1768, 1769 Rzezie ukrajińskie.
1768 4 października, wojna Turcji z Rossją.
1771 3 listopada, porwanie króla.
1772 15 sierpnia Częstochowa poddała się.
1773 19 kwietnia, sejm Ponińskiego, — 18 września traktaty. — Rada nieustająca.
1773 Komissja edukacijna szkoły świeckie. Kanały. Banki. Projekta handlowe.
1776 stupięćdziesięciu zbiednionym mieścinom w Litwie magdeburja odjęta.
1778, 1780 projekt praw Jędrzeja Zamojskiego odrzucony.
1782 Tyzenhauza upadek.
1784 kanał Ogińskiego ukończony.

1785 żądanie naprawy kraju, w licznych pismach ożywione.
1787 Zjazd w Kaniowie.
Stanisław Małachowski, marszałek sejmu † 1809.
Ignacy Potocki, nar. 1750 † 1808.
Hugo Kołłątaj, nar. 1750, podkanclerzy † 1812.
1788 6 października sejm czteroletni.
1789 19 sticznia, zniesienie rady nieustającéj.
1790 20 marca, przymierze z królem pruskim.
1790 16 listopada, na sejmikach tron dziedziczny i następca obrany.
1790 16 grudnia, podwójny skład posłów.
1791 18 kwietnia, prawo o miastach.
1791 3 5 maja, ustawa rządowa.
Thaddeusz Kosciuszko † 1817.
Jan Kiliński nar. 1755 † 1817.
1792 14 maja, konfederacja Targowicka, 18 maja, wojna z Rossją. — 17 lipca, bitwa pod Dubienką. — 23 lipca król przystępuje do konfederacji.
1793 16 sticznia, wkroczenie wojsk pruskich i manifest. — 20 marca manifest rossijski.
1793 17 czerwca, sejm Grodzieński i konfederacja. — 15 września, konfederacja targowicka rozwiązana.
1794 Powstanie. — Oblężenie Warszawy, 7 września oblegający

odparci. — 10 października bitwa pod Maciejowicami.
1795 26 kwietnia Rossja wciela Kurlandją.
1795 25 listopada złożenie korony.
1795 25 grudnia, ukaz wcielający Litwę.
1796 5 sticznia Austrjacy obejmują Kraków.
1796 6 sticznia, Prusacy obejmują Warszawę.

B.

ZAWÓD NAUKOWY I PIŚMIENNY.

I. Księgi i piszący z Włoch i Francyi przybywają od roku 950 do 1100, lat 150.

Bruno, biskup pisze żywot śgo Wojciecha 1009.
Jinny żywota śgo Wojciecha pisarz.
Miorsz, anglosaxon 1070.

II. Kronikarstwo ruskie pod wpływem greckim, łacińskie pod wpływem francuskim a potym niemieckim, od roku 1100 do 1300, lat 200.

Gallus, kronikarz 1110, 1130.
Nestor, kronikarz ruski † 1116.
Sylvester, kronikarz ruski † 1123.
Annalista krakowski 1140.
Oktavjan Woltzner, architekt, 1150.
Nifon, kronikarz ruski 1157.
Mateusz herbu cholewa, kronikarz, † 1166.
Wieszcz półku Igora, 1190.
Kijowska kronika 1198.
Kontinuator Nestora do 1203.
Jarosława z Płocka kronika 1219.

Wincenty syn Kadłubka, kronikarz † 1223.
Henrik łotwak, historik 1226.
Legenda o świętym Stefanie 1240.
Benedikt, podróżny do hordy 1245.
Wincenty i jinni pisarze żywota śgo. Stanisława 1260.
Piotr z Lubusza, opat, kronikarz † 1269.
Godsław Baszko, kronikarz 1273.
Marcin Strepa, kronikarz † 1278.
Kontinuator annalisty krakowskiego 1282.
Mirzwa Dzirzwa, kronikarz 1290.
Kronika wołyńska 1292.
Vitellio z Krakowa, optik 1300.

III. Skażenie kronikarstwa, zaniedbanie piśmiennictwa, wpływ Niemiec od roku 1300 do 1370, lat 70.

Różnych zdarzeń pomniejsi pisarze.
Jan, opat witowski, poeta 1330.
Annalista mnich 1340.
Jan z Kępy, łodzia, biskup, poeta, 1346.
Jan Grot, prawnik † 1347.
Jan, kronikarz 1359.
Piotr Ailer, architekt 1370.

IV. Piśmiennictwo ożywione. Przepisywanie; w łacinskim języku: theologia, kommentowanie biblji, kaznodziejstwo, prawodawstwo; na język polski tłómaczenie biblji, ksiąg religijnych, prawa krajowego, zielników, od roku 1370 do 1470, lat 100.

Przepisywacze dawnych kodexów.
Bezjimienny kronikarz 1388.
Jędrzéj z Jaszowic i jinni tłómacze ksiąg religijnych.
Jan parvus z Radlic, biskup krak. medik † 1392.
Jan, archidjakon gnieźnieński kronikarz 1395.
Psałterz Jadwigi 1390.
Agenda gnieźnieńska Trąby 1412.
Leczebnik Stanisława Gaczkowa 1432.
Jan z Przeworska, kancjonał 1435.
Stanisław ciołek, biskup poznański, poeta † 1438.

Mikołaj z Błonia, kaznodzieja theolog 1430.
Paweł z Zatora, kaznodzieja 1434.
Jakób Zeglar z Bochnji, medik 1437.
Jakób Parkoszow z Zorawicy, grammatik 1440.
Jakób z Paradyża, theolog 1440.
Adam Świnka, poeta łaciński 1400.
Paweł Kostka, prawnik.
Jędrzéj Gałka, wiklefista, wierszuje 1449.
Świętosław z Wocieszyna, prawnik tłómacz 1449.
Maciéj z Rożana, prawnik tłómacz 1450.
Jan Ostroróg, politik statista 1450 † 1499.
Tomasz ze Strzempina, † 1460.
Jan Dąbrowka, prawnik historik 1460.

V. Łacina się ulepsza, a z nią kronikarstwo i poezja łacińska. Wpływ Włoch: filologja, astronomja celuje. Prawo krajowe, filozofja i medicina zajmują. Proza polska kształci się i tłómaczy pisma mediczne, religijne i różne drobne, od roku 1470 do 1550 lat 80.

Grzegórz z Sanoka, filolog † 1477.
Marcin z Olkusza, astronom 1467.
Jan Długosz, historik nar. 1415 † 1480.
Piotr z Chotkowa, biskup, medik 1478 † 1497.
Stanisław z Wojcicz, theolog 1477.
Wojciech z Brudzewa, matematik astron. n. 1445 † 1497.
Kallimach Buonakorsi, historik, politik † 1496.
Annalista trzemeszeński 1490.
Swajbold Fiol, drukarz 1491.
Lekarz z ksiąg sławiańskich w domu Pileckich 1500.
Anzelm, franciszkan, podróżnik 1512.
Jan z Głogowa, filozof, geometra † 1507.
Jan ze Stobnicy, astronom, geograf 1519.
Cyprjan z Łowicza, medik 1520.
Maciéj z Miechowa, medik, historik nar. 1467 † 1523.
Wawrzyniec Korwin nowodworski, poeta łacińs. † 1527.
Jan Haller, drukarz † 1525.

Michał z Wrocławia, matematik, filozof † 1533.
Antoni Radułszyc, medik, mnemonik 1504.
Stanisław Zaborowski, prawnik, filolog 1507.
Jan Łaski, prawnik † 1531.
Paweł Krośnianin, poeta łaciński 1514.
Jodok Decjus, historik † 1550.
Szymon z Łowicza, medik † 1537.
Florjan Ungler, drukarz † 1536.
Hieronym Vietor, drukarz † 1536.
Baltazar Opeć, tłómacz 1522.
Marek Szarffenberger, księgarz i drukarz † 1547.
Maciéj Szarffenberger, drukarz † 1547.
Franciszek Skorina, tłómacz ruski 1525.
Bernard Wapowski, historik, geograf, astronom † 1535.
Jędrzéj Krzycki, poeta łaciń. nar. 1483 † 1537.
Klemens Janicki, poeta łaciński nar. 1516 † 1543.
Jakób z Kobylina, astronom.
Marcin z Olkusza, astronom † 1540.
Piotr z Kobylina, medik 1541.
Jędrzéj Glaber z Kobylina, medik 1542.
Józef Tektander, medik, chirurg † 1543.
Wit Stoss, malarz, sztycharz, rzeźbiarz n. 1447 † 1542.
Mikołaj Kopernik, medik, astronom n. 1473 † 1543.
Jan Dantiszek Flaschbinder, poeta łaciń. n. 1485 † 1548.
Stefan Falimirz, medik 1535.
Piotr Wedelicki z Obornik, medik 1535.
Tomasz Kłos, aritmetik 1537.
Stanisław Leopolita, prawnik 1524.
Mikołaj Jaskier, prawnik 1535.
Stanisław Górski, historik, prawnik, n. 1494 † po 1567.
Jan Cervus Tucholczyk, prawnik, filolog, 1530, 1542.
Piotr Goriński, prawnik 1541.
Grzegórz z Szamotuł, prawnik 1520, 1550.
Wacław z Szamotuł, poeta łaciń. 1545.
Sebastjan z Felsztina, muzyk 1540.

Walenty Wróbel, tłómacz 1540.
Hjeronym Spiczyński, medik 1534 1550.
Józef Struś, medik nar. 1510 † 1568.
Stanisław Chwalczewski, kronikarz 1549.

VI. Wiek najświetniejszy. Łacina w prozie i poezji wyborna. Język polski przewagę bierze: w tłómaczeniach biblji i starożytnych pisarzów, w sporach religijnych, w dziejopisarstwie, w kwestjach politycznych i prawnych proza jego wytrawiona. Poezja w surowym języku dużo naśladowcza, od roku 1550 do 1650, lat 100.

Proboszczowicz, astrolog, 1551, 1553.
Walenty z Lublina, medik 1545, 1592.
Wojciech Nowopolski novicampianus, medik 1551.
Stanisław Orzechowsk, mówca, historik, n. 1515 † 1566.
Wit Korczewski, wierszuje djalogi, 1557.
Mikołaj Rej z Nagłowic, moralista, poeta n. 1551 † 1568
Sebastjan Łęczycanin, drammatik 1550.
Szymon Marycki, pedagogik 1551.
Stanisław Lutomirski, theol. katecheta arjań. † 1575.
Jakób Przyłuski, prawnik 1552.
Jan Kirstein Cerasinus, prawnik 1559.
Łazarz Andrysowicz, drukarz 1550, 1573.
Stanisław Iłowski, filolog 1556.
Piotr Statorjus, grammatik 1568.
Jan Seklucjan, tłómacz 1556, 1578.
Wojciech z Nowegomiasta, tłómacz 1556.
Jędrzéj z Łęczyczy, geometra, 1555.
Falczewski, geometra 1557, 1587.
Wacław Grodecki, geograf 1558.
Bartłomiéj Groicki, prawnik 1560 † 1604.
Stanisław Rzeczycki, prawnik 1571.
Paweł Senicki, prawnik 1571.
Stanisław Pszonka z Babina, 1560.
Andrzéj Dębowski, wierszuje † 1577.
Marcin Krowicki, arjanin 1545 † 1575.
Piotr z Goniądza Gonesjus, kontrov. arjanin † 1580.

Jan Małecki, katecheta protest. 1536, 1574.
Jan Leopolita, tłómacz 1561.
Jan Mączyński, linguista lexikogr. 1564.
Marcin Kwiatkowski Blachta z Różyc, pedagog, lingwista, geogr politik 1567, 1569.
Marcin Siennik, medik, 1568.
Antoni Schneeberger szwajcar, medik botanik † 1581.
Piotr Ruiz Maureus hiszpan, prawnik † 1571.
Zygmunt Herberstein, historik n. 1486 † 1586.
Stanisław Grzebski, filolog matemat. poeta n. 1526 † 1572.
Marcin Bielski historik, n. 1495 † 1575.
Jan Herburt, prawnik tłómacz historik † 1576.
Jan Górski, retor, n. 1525 † 1585.
Walenty Kuczborski, katecheta † 1575.
Stanisław Hosjus, theolog n. 1503 † 1579.
Marcin Białobrzeski kaznodzieja † 1586.
Łukasz Dawid, historik † 1583.
Michajło Litwin, historik statista 1568.
Jędrzéj Patricy Nidecki, filolog, prawnik † 1586.
Filip Padniewski, poeta, mowca 1572.
Uri ben Simeon z Białéj, talmudista 1575.
Olrich Strumieński, hydraulik 1573.
Jędrzéj Trzecieski, poeta 1570.
Bruno Wosiński, poeta 1570.
Grzegórz Wigilancjusz Samborczyk, poeta łacin. 1572.
Jan Ponętowski łęczycanin, poeta statista 1569.
Stanisław z Rawy, tłómacz 1564 1569.
Mikołaj Lwowczyk, tłómacz asceta 1571.
Walenty Jakubowski, poeta tłómacz † 1582.
Melchjor Pudłowski, poeta parodji i fraszek 1586 † 1588.
Mikołaj Kochanowski, poeta 1585.
Józef Wereszczyński, bisk. kijow. politik † 1599.
Jan Kochanowski, poeta, n. 1530 † 1584.
Mikołaj Sęp Szarzyński, poeta 1581.

Tobiasz Wiszniowski, theolog, poeta 1580.
Cyprian Bazylik, tłómacz 1677.
Marcin Czechowicz, tłómacz 1577.
Małecki, prawnik 1571.
Marek Piotrowita, medik 1579.
Taranowski, podróżnik 1576.
Stanisław Pachołowiecki, geograf 1581.
Mateusz Cygański, myśliwiec 1584.
Jan Brant, jezuita kanticzkarz † 1601.
Niemojewski, kanonik 1587.
Jan Zawicki, tragik 1587.
Tomasz Rogaljus z Wrocławia, astrolog 1587.
Szymon Budny, tłómacz 1585.
Jędrzéj Prażmowski, evang. † 1592.
Benedikt Herbest, theolog rhetor. n. 1531 † 1593.
Stanisław Sokołowski, theolog n. 1539 † 1593.
Marcin Kromer, historik, mowca n. 1551 † 1589.
Jędrzéj Frycz Modrzewski, politik statista n. 1520 † 1590.
Stanisław Warszewicki, filolog n. 1527 † 1591.
Łukasz Górnicki, historik, tłómacz n. 1530 † 1591.
Piotr Statorjus, polemik † 1591.
Grzegórz Pauli z Brzezin, kontrov. arjan. † 1591.
Jakób Jan Niemojewski, polemik arjan. 1565, 1589.
Jan Stojiński Statorjus, polemik 1595.
Jakób Wujek, kaznodzieja, tłómacz n. 1540 † 1597.
Jędrzej Kochanowski, poeta 1590.
Erazm Gliczner, tłóm. pedag. hist. polemik † 1597.
Świętosław Orzelski, historik 1580, 1589.
Stanisław Sarnicki, historik, prawnik 1592.
Maciéj Ossestowicz Stryjkowski, historik poeta narodzony 1547—1580.
Alexander Gwagnini Włoch, historik n. 1538 † 1614.
Stanisław Niegoszewski, lingvista 1584, 1596.
Simon Simonius, medik † 1600.
Piotr z Klimont Umiastowski, medik 1591.

Walenty z Lublina, medik 1592.
Wojciech Oczko, medik 1580 † 1601.
Mikołaj Niewieściński, prawnik 1598.
Mamonicze, drukarze 1576, 1625.
Maciej Wirzbięta, drukarz 1591.
Daniel z Łęczycy, drukarz 1591.
Alexy Rodecki, drukarz 1595.
Augustin Rotundus Milesius, polityk 1595.
Wawrzyniec Goślicki, polityk n. 1527 † 1607.
Jan Zamojski, polityk n. 1541 † 1605.
Piotr Grabowski, polityk 1595, 1612.
Stanisław Karnkowski, historik, polit. thel. nar. 1522 † 1603.
Jan Demetrius Solikowski, historik n. 1539 † 1603.
Tomasz Treter, historik, poeta łaciń. n. 1549 † 1609.
Reinhold Hejdenstejn, historik n. 1556 † 1609.
Szymon Theofil Turnowski czech, polemik nar. 1544 † 1608.
Joachim Bielski, historik, 1797.
Stanisław Reszka, historik, † 1603.
Krzysztof Warszewicki, moralista politik, 1603.
Jan Rybiński, poeta, 1595 1607.
Maciéj Rybiński, poeta, nar. 1566, 1612.
Jędrzej Zygmunt Zbylitowski, poeta, 1587 † 1605.
Piotr Zbylitowski, satyrik, 1605.
Stanisław Kołakowski, jacwizjus, poeta, 1584, 1593.
Adam Czachrowski, wierszuje, 1599.
Piotr Ciekliński, poeta, 1598 1600.
Sebastjan Klonowicz, poeta, nar. 1551 † 1608.
Tomasz Bielawski, poeta myśliwiec, 1595.
Jan Abrahamowicz, ekonomista, 1595.
Wysocki, agronom, 1601.
Krzysztof Dorohostajski, hippik, nar. 1562 † 1611.
Krzysztof Pieniążek, ethik, hippik, 1607.
Bernat z Krakowa, astrolog, † 1613.

Bienjarz Budny, tłomacz, 1606.
Szymon Birkowski, tłomacz, 1602.
Szmalc, tłomacz, 1606.
Paweł Łęczycki, tłomacz, 1609.
Jędrzej Wargocki, tłomacz, 1608.
Jakób Cielecki, tłómacz, 1609.
Piotr Artomjus Kresychleb, kaznodz. protest., nar. 1552 † 1609.
Andrzej Wolan, theolog, † 1610.
Stanisław Grodzicki, kaznodzieja, nar. 1541 † 1615.
Piotr Skarga Pawęski, kaznodzieja, nar. 1536 † 1612.
Tomasz Treter, historik, nar. 1550 † 1611.
Marcin Murinius, historik, 1613.
Marcin Błażowski, tłomacz historik, fabulista, 1608 1611.
Just Rabe, tłomacz, 1617.
Tomasz Dresner, prawnik, 1613.
Paweł Szczerbic, prawnik, nar. 1553 † 1609.
Paweł Palczewski, podróżnik, 1608.
Szymon Sirenjusz, naturalista, 1613.
Jan Januszowski, filolog, prawnik, drukarz, † 1613.
Jan Hejdenstejn, historik, 1603.
Jan Krasiński, historik, † 1613.
Bartłomiej Paprocki jastrzębiec, historik, heraldik, nar. 1548 † 1614.
Salomon Neugebauer, historik, † 1615.
Hjeronym Powodowski, polemik, † 1613.
Theodor Zawadzki, prawnik. 1614.
Grzegórz Czaradzki, prawnik, 1614.
Erazm Sixtus, medik, 1617.
Jan Daniecki, tłomacz, poeta, 1608 1617.
Józef Moczydłowski, poeta, 1614.
Stanisław Grochowski, poeta, † 1612.
Antoni Wienikowski, komik.
Jan Jurkowski z Pilzna, tragik, 1604 1607.

Jędrzej Lechowicz, Loeaechius szkot, poeta polski, 1611, 1677.
Adam Romer, rhethor, 1616.
Przecław Mojecki, pisze o żydach, 1598, 1617.
Jakób Gostomski, ekonomik, 1588, 1606.
Stanisław Krzystanowicz, statista, † 1617.
Krzysztof Palczewski, statista, 1618, 1620.
Stanisław Witkowski, poeta, 1621.
Jędrzej Chrząstowski, polemik protest., 1585, 1618.
Felix Zebrowski, polemik, 1597, 1619.
Wojciech Rosciszewski, kontrowersista, † 1619.
Marcin Smiglecki, polemik, loik, nar. 1572 † 1619.
Kacper Cichocki, polemik, 1610 1615.
Kacper Sawicki, jezuita polemik, 1609, 1620.
Krzysztof Kraiński, kaznodz. reformow., 1599, 1611.
Jędrzej Grącki, bernardyn kaznodzieja, 1614, 1619.
Gabrjel Leopolita, kaznodzieja, 1616.
Felix i Jan Herburtowie dobromilscy, 1620.
Jędrzej Piotrkowczyk, drukarz, n. 1581 † 1620.
Marcin Broniewski, geograf, 1620.
Marcin Paszkowski, dziejopis, wierszopis, 1608 1620.
Adam Bursjus z Brzezan, loik, † 1627.
Wojciech Gostkowski, mineralog, 1622.
Piotr Ciachowski, medik, 1624.
Szymon Szymonowicz Bendoński, poeta, nar. 1557 † 1629.
Kacper Miaskowski, poeta, † 1622.
Szymon Wysocki odrowąż, tłómacz ascetr., † 1622.
Jan Ostroróg, historik, myśliwiec, 1608 † 1622.
Filip Kluverjus, geograf, nar. 1580 † 1623.
Jędrzej Lubieniecki, historik, nar. 1550 † 1622.
Paweł Demetrowicz, historik, 1625.
Mikołaj Mościcki, logik, 1625.
Hjeronym Moskorzewski, polemik, † 1625.
Sebastjan Petrycy, tłómacz, historik, † 1626.

Jan Achacy Kmita, poeta, 1594, 1621.
Jan Zabczyc, poeta, 1606, 1620.
Szymon Zimorowicz, poeta, nar. 1604 † 1629.
Jan i Piotr Bojanowscy, poeci, 1621, 1623.
Wawrzyniec Chlebowicz, wierszuje dzieje, 1608 1626.
Marcin Theofil, malarz, 1600 † 1629.
Izaak Aaronowicz, drukarz, † 1629.
Jan Kirsztejn Cerazyn, prawnik, 1630.
Iłowski, prawnik, 1631.
Stanisław Seraf Jagodyński, poeta tłóm. dramm., 1630.
Marcin Szyszkowski, theol. katecheta, nar. 1554 † 1630.
Konstanty Szyrwid, kaznodzieja, lexikogr., † 1631.
Kacper Siemek, politik, 1635.
Jan Jędrzej Próchnicki, prawnik geograf, 1600 † 1633.
Jędrzej Lipski, historik prawnik, 1631.
Wojciech Dębołęcki, historik, 1633.
Jędrzej Dębołęcki, historik, 1633.
Jędrzej Święcicki, geograf, 1634.
Paweł Paliurus, tłómacz, 1632.
Melecy Smotrycki, grammatik, polemik, † 1633.
Jan Józef Welamin Rutski, metropolita, theol., nar. 1544 † 1637.
Jakób Olszewski, kaznodzieja, † 1634.
Fabian Birkowski, kaznodzieja, 1566 † 1636.
Jan Makowski, theolog, nar. 1588 † 1644.
Marcin Chmelecius z Chmielnik, medik, nar. 1550 † 1632.
Jakób Zebrowski, tłómacz poeta, 1636.
Piotr Barycki, komik, 1637.
Abraham Bzowski, historik, nar. 1567 † 1637.
Teofil Szemberg, historik, † 1638.
Grzegórz Knapski, lexikograf, nar. 1580 † 1638.
Walerjan Otwinowski, tłómacz poeta, 1638.
Stanisław Łubieński, historik politik, nar. 1573 † 1640.
Maciej Kazimirz Sarbiewski, poeta łaciński, nar. 1595 † 1640.

Wojciech Madaliński, prawnik, 1630 † 1640.
Adam Zydowski, prawnik, 1640.
Jan Innocenty Petrycy, historik medik † 1641.
Adam Joachim Oelhafen, medik anatom., nar. 1570 1643.
Adam Grodzicki, politik, 1634.
Stefan Damalewicz, historik, 1643, 1649.
Ewerhard Wassemberg, historik, 1644.
Jędrzej Piotrkowczyk, drukarz, nar. 1581 † 1645.
Konstanty Iwanicki, filolog, 1641.
Abraham Goelnitz, geograf, 1636, 1642.
Friderik Szembek, biograf, 1617 † 1644.
Jan Rudomina, historik, † 1646.
Samuel Kuszewicz, historik 1645.
Paweł Kuszewicz, prawnik 1623, 1646.
Mateusz Bembus, kaznodzieja † 1645.
Maciéj Głoskowski, poeta 1636, 1641.
Michał Sędziwój, alchemik n. 1566 † 1646.
Bartłomiéj Paprocki jelita, panegyrista 1624 † 1650
Mikołaj Lancicius, asceta n. 1574 † 1652.
Augustin Wituński, kaznodzieja 1639, 1649.
Jan Karól Dachnowski, wierszuje 1616, 1650.
Sylwester Kossowski, biograf asceta † 1657.
Kassjan Sakowicz, polemik 1646.
Krzysztof Grot Falissowski, tłómacz 1646.
Stanisław Łochowski, prawnik 1641, 1644.
Jakób Sobieski, historik † 1647.
Sebastjan Slęszkowski, medik n. 1569 † 1648.
Paweł Piasecki, historik n. 1585 † 1649.
Mikołaj Smogulecki, poeta podróżnik 1629, 1648.
Henrik Chełchowski, poeta 1620, 1645.
Jan Cynerski poeta, 1617, 1641.
Jan Libicki, poeta 1647.
Godfrid Obriński, wierszuje łaciną 1652.
Garjel Ochocki, medik poeta 1622, 1634, 1655.
Maciej Woniejski, medik † 1648.

Jakób i Krzysztof Najmanowicze † † 1641, 1652.
Jacynt Mijakowski, kaznodzieja 1613 † 1648.
Jędrzej Węgierski, theolog historik n. 1600 † 1649.
Tomasz Węgierski, kaznodzieja br. czes. 1618, 1648.
Samuel Nakielski, historyk n. 1584 † 1651.
Mikołaj Swirski, hist. wierszuje 1655 1661.
Franciszek Cezary, drukarz 1651.
Kazimirz Siemionowicz, taktik artiller. 1650.
Jan Brosciusz, matematik n. 1581 † 1652.
Krzysztof Arciszewski, taktik artiller. n. 1592 † 1656.
Tomasz Porzecki, panegyrista 1636 † 1653.
Szymon Okólski, heraldik † 1654.
Krzysztof Opaliński, poeta statista † 1655.
Koryciński, politik 1652.
Mikołaj Oelhaf, medik, botanik 1643.
Daniel Beckher, medik n. 1594 † 1655.
Oswald Kryger, astronom, fizyk n. 1600 † 1655.
Wojciech Ines, poeta łacin. n. 1620 † 1658.
Wawrzyniec Bodocki, filozof logik n. 1607 † 1661.
Adam Makowski, kaznodzieja 1621, 1650.
Jan Rywocki, panegir. biogr. polemik 1636 † 1666.
Michał Boim, sinista † 1659.
Szymon Starowolski, polyhistor † 1656.
Wojciech Murzynowski, lingvista 1658.
Stanisław Kobierzycki, historik 1660.

VII. Najlepsze prace są niemczejącéj części narodu. Dzieła scjentificzne celują. Dziejów pisarze i poeci słabsi i mierniejsi. Ascety, panegyriści, kaznodzieje, zepsutego smaku i mięszanéj polszczyzny z łaciną od roku 1650 do 1750 lat 100.

Jan Amos Komenjus morawjanin, pedagog n. 1592 † 1670.
Samuel ze Skrzypny Twardowski, poeta historyk nar. 1600 † 1660.
Łukasz de Linda geograf 1660.
Jan Szlichting, n. 1592 † 1661.

Łukasz Opaliński poeta † 1662.
Aaron Alexander Olizarovjus tyrolczyk, polityk i prawnik 1651.
Reinhold Curiche, historik 1667.
Marcin Bernard Bernitz, medik botanik 1645, 1677.
Paweł Potocki pilawa, filolog biogr. 1642 † 1674.
Jan Sachs ze Wschowy (Franciszek Maryni), polityk 1665.
Jan Białobłocki, panegyrista 1648, 1661.
Kazimirz Wojsznarowicz, orator kaznodź. 1648, 1668.
Mikołaj Cichowski, theolog polemik † 1669.
Marcin Hińcza, asceta † 1667.
Jan Gawiński, poeta 1670.
Jan Jonston, naturalista, historik, n. 1603 † 1675.
Albert Bobowski, orientalista † 1675.
Maciej Dobracki, lingvista † 1681.
Stanisław Lubieniecki, astronom, historik n. 1623 † 1675.
Kazimirz Kołajowicz, tłómacz † 1674.
Albert Wijuk Kojałowicz, historik n. 1600 † 1677.
Jędrzéj Maximiljan Fredro, polityk, taktik † 1679.
Joachim Pastorjusz ab Hirtenberg, histor. polit. narodzony 1610 † 1681.
Jan Hevelius, astronom † 1687.
Krzysztof Piekarski, moralista 1665.
Mikołaj Chwałkowski, historik prawnik 1676, 1690,
Kazimirz Stanisław Herka, theolog medik 1660.
Simon Schultze, medik n. 1622 † 1679.
Hjacynt Pruszcz, historik 1650, 1662.
Stanisław Szczygielski, historik 1668.
Jędrzej Olszowski, politik † 1677.
Józef Bartłomiéj Zimorowicz, poeta histor. nar. 1597, 1633, 1673.
Jan Schmidt, medik n. 1624 † 1690.
Jan Zajączkowski medik † 1700.
Walerjan Gutowski, kaznodzieja † 1694.

Hjeronym Falk, sztycharz, nar. 1629 † 1709.
Grzegorz Szymonowicz, sztycharz.
Kunze, sztycharz.
Jan Alexander Gorczyn, muzyk, sztych. herald. histor. publicista 1661.
Jan Stefan Wydżga, historik † 1681.
Kazimirz Zawadzki, historik † 1691.
Krzysztof Hartknoch, historik badacz † 1687.
Wacław Potocki, poeta heraldik † 1693.
Albert Tylkowski, fyzik, matematik † 1695.
Jan Morawski, filozof n. 1631 † 1700.
Adam Krasnodębski, filozof 1678.
Szymon Stanisław Makowski, filozof 1679.
Stanisław Paczyński, rhetor 1665 † 1700.
Jan Chryzostom Pasek, historik od 1656, 1690.
Jędrzéj Młodzianowski, apologista 1668.
Tomasz Młodzianowski, theolog † 1686.
Paweł Boim, theolog 1670.
Wespasjan Kochowski, historik, poeta n. 1633 † 1698.
Samuel Grondski, historik 1676.
Jan Alan Bardziński, poeta, tłómacz † 1710.
Krzysztof Niemierzyc z Czerniechowa, bajkopis 1690 1699.
Wojciech Stanisław Chrościński, poeta, tłómacz † 1717.
Bartłomiéj Kazimirz Malicki, poeta, lexikogr. 1649, 1699.
Jakób Kazimirz Haur, agronom 1680.
Janusz Abraham Gehema, medik 1682, 1688.
Innocenty Gizel, historik, asceta † 1684.
Franciszek Meniński z Lotaringji, lingvista n. 1623 † 1680.
Łazarz Baranowicz, kaznodzieja, wierszuje † 1693.
Maciéj Marcjan Ładowski, prawnik 1685.
Michał Kraus, rhetor n. 1626 † 1703.
Joannicjus Galatowski, polemik 1681.
Mateusz Praetorius, historik 1688.
Stanisław Solski, geometra 1690.
Jan Schultz, historik 1694.

Jan Kwiatkiewicz, historik 1695.
Jędrzéj Gorzkowski, historik 1699.
Gabrjel Groddeck, bibljograf n. 1672 † 1709.
Jędrzéj Morsztyn, tłómacz poeta 1680.
Stanisław Morsztyn, tłómacz poeta 1698 1717.
Franciszek Poniński, theolog kaznodzieja 1697 † 1714.
Bernard Gutowski, kaznodzieja 1695.
Jędrzéj Wincenty Ustrzycki, tłómacz hist. 1686 1717.
Jędrzéj Chrysostom Załuski, mowca historik epist. † 1711.
Jan Aloizy Kulesza, historik 1704.
Mikołaj Zalaszowski, prawnik 1703.
Samuel Joachim Hoppius, bibljograf 1707.
Theodor Lubieniecki, malarz i sztycharz n. 1659 † 1729.
Grzegórz Lisiewski, malarz n. 1674 †..
Stefan Szczaniecki, pedagog kaznodź. n. 1658 † 1737.
Erazm Otwinowski, historik 1720.
Jan Kurdwanowski, kaznodzieja 1680 1724.
Stanisław Herakli Lubomirski, politik wierszuje † 1702.
Jan Jakób Potulicki, historik 1701 † 1726.
Krzysztof Grzegórz Hadziewicz, wierszuje 1676 1702.
Jan Stanisław Jabłonowski, poeta † 1731.
Sebastjan Piskorski, kaznodzieja, biograf 1681 1706.
Daniel Ernst Jabłoński, gdańszczanin, theolog n. 1660 † 1741.
Jan Fridrik Sapieha, historik orator † 1751.
Samuel Fridrik Lauterbach, historik n. 1662 † 1718.
Jan Leon, historik 1726.
Augustin Kołudzki, historik prawnik 1720.
Efraim Olof, historik, n. 1685 † 1735.
Adam Ignacy Naramowski, historik † 1736.
Ignacy Kulczycki, historik † 1747.
Stanisław Wincenty Jabłonowski † 1756.
Kajetan Jabłonowski, wierszuje 1764.
Antoni Poniński, poeta † 1742.
Stefan Puzyna, geograf ekonomista 1730 1737.

Gabriel Rzączyński, naturalista † 1737.
Kasper Niesiecki, heraldik † 1743.
Paweł Ernst Jabłoński, historik filolog n. 1693 † 1757.
Jan Konstanty Ferber, historik 1722.
Jakób Henrik Zerneke, historik 1727.
David Braun, historik bibljograf n. 1664 † 1737.
Gottfried Lengnich, historik † 1774.
Antoni Wiśniewski, historik n. 1718 † 1774.
Krzysztof Henrik Erndtel medik 1730.
Stanisław Kożuchowski, prawnik 1732.
Stanisław Mamczyński, prawnik 1736.
Thaddeus Krasiński, historik 1734.
Jerzy Piotr Szultz, historik badacz 1743.
Stanisław Leszczyński hist. polit., filozof n. 1677 † 1766.
Ernst Danjel Adami, muzyk 1755.
Szymon Czechowicz, malarz n. 1695 † 1778.
Elżbieta z Kowalskich Drużbacka, poetka † 1760.
Paweł Kuszewicz, prawnik 1746.
Abraham Troc, tłómacz lexikogr. 1740.
Jan Poszakowski, historik † 1757.
Benedikt Chmielowski, historik 1763.
Samuel Brodowski, prawnik 1753.
Godfrid Sellius, medik, historik † 1767.
Jan Daniel Hoffman, bibljograf n. 1701 † 1766.
Benjamin Grodeck, filolog orientalista n. 1728 † 1778.
Samuel Wysocki, kaznodzieja n. 1706 † 1771.

VIII. Nowe się życie zjawia, od roku 1750 do 1770 lat 20.

Stanisław Konarski, politik n. 1700 † 1773.
Józef Jędrzéj Załuski, bibljograf n. 1701 † 1774.
Józef Jabłonowski, heraldik, badacz n. 1711 † 1777.
Władysław Alexander Łubieński, geograf n. 1703 † 1766.
Jan Daniel Janocki, bibljograf n. 1720 † 1786.
Jeremiasz Ernst Nejfeld, medik, n. 1721 † 1773.

Józef Epifani Minasowicz, poeta n. 1718 † 1796.
Arnold Zeglicki, prawnik n. 1696 † 1768.
Marcin Paciorkowski, prawnik 1750.
Maciej Dogiel, historik diplomatik n. 1715 † 1760.
Stanisław Józef Duńczewski, heraldik 1762.
Wacław Rzewuski poeta politik n. 1705 † 1779.
Jan Bielski, historik 1763.
Franciszek Rzepnicki historik 1763.
Franciszek Bohomolec, kronik. historik † 1790.
Józef Rogaliński, fizik 1765.
Ignacy Nagurczewski, tłómacz n. 1719 † 1811.
Stanisław Kleczewski, badacz historik † 1766.
Wawrzyniec Kolof Mitzler, medik, drukarz † 1778.
Stanisław Rostowski, historik 1768.
Jan Bohomolec † 1796.
Jan Albertrandi, historik archeolog n. 1734 † 1808.
Anna Dorota Lisiewska, malarka 1766 1767.
Mikołaj Daniel Chodowiecki, rysownik, sztycharz n. 1726 † 1801.

IX. Wzrost oświaty pobudza do pisania ksiąg elementarnych, do badań historicznych, do politiki, wszystko w języku polskim. Język nabywa wysokiego poloru w stylu, w wymowie i w zakwitłéj pod wpływem francuskim poezji, od roku 1770 do 1795 lat 25.

Michał Grell, drukarz.
Ignacy Łuskina, gazeciarz † 1793.
Marcin Poczobut, astronom n. 1728 † 1804.
Hilarjon Karpiński, geograf 1766.
Karol Wyrwicz, geograf n. 1715 † 1793.
Felix Łojko, badacz historik 1740 † 1786.
Adolf Kamieński, tłómacz n. 1737 † 1781.
David Pilchowksi, tłómacz n. 1735 † 1803.
Adam Czartoryski, n. 1733 † 1823.
Michał Wielhorski, politik 1780.
Wilhelm Kaliński, kaznodzieja † 1789.

Michał Jan Hube, fizyk, n. 1737 † 1808.
Józef Wybicki, n. 1747 † 1822.
Franciszek Paprocki, tłómacz histor., † 1798.
Antoni Popławski, moralista, n. 1739 † 1786.
Jędrzej Sebastjan Ustrzycki, matematik, n. 1739 † 1783.
Jan Rejnhold Forster, naturalista podróżn., n. 1729 † 1798.
Jan Jerzy Adam Forster, naturalista podróżn., n. 1754 † 1792.
Wojciech Bogusławski, drammatik, n. 1760 † 1829.
Dominik Szybiński, historik, n. 1723 † 1799.
Grzegórz Piramowicz, n. 1728 † 1801.
Christjan Theofil Friese, historik protest., nar. 1711 † 1795.
Karol Benjamin Lengnich, archeolog numism. n. 1742 † 1795.
Onufry Kopczyński, grammatik, n. 1735 † 1817.
Wawrzyniec Gucewicz, architekt, n. 1753 † 1798.
Franciszek Smuglewicz, malarz, n. 1745 † 1807.
Maciej Kamieński, muzyk, 1734 1779 † 1821.
Ignacy Włodek, estetik † 1780.
Ignacy Stebelski, historik 1781.
Kajetan Skrzetuski, historik nar. 1743 † 1800.
Adam Naruszewicz, poeta, historik, tłóm. n. 1733 † 1796.
Józef Szymanowski, tłómacz, poeta n. 1748 † 1801.
Michał Dymitr Krajewski, biograf n. 1746 † 1814.
Kazimirz Kognowicki, biograf 1790.
Ignacy Krasicki, poeta n. 1734 † 1801.
Tomasz Kajetan Węgierski, poeta n. 1755 † 1787.
Stanisław Trębecki, poeta n. 1737 † 1812.
Franciszek Zabłocki, poeta komik n. 1754 † 1824.
Józef Jakubowski, taktik † 1814.
Michał Karpowicz, kaznodzieja n. 1744 † 1805.
Theodor Waga, historik, prawnik n. 1750 † 1802.
Theodor Ostrowski, historik, prawnik n. 1750 † 1802.

Remigi Ładowski, naturalista n. 1738 † 1792.
Mateusz Nielubowicz, prawnik.
Wincenty Skrzetuski, historik, politik n. 1745 † 1791.
Józef Herman Osiński, fyzik n. 1738 † 1802.
Stanisław Staszic, publicista, geolog n. 1755 † 1826.
Hjeronym Strojnowski, ekonomista n. 1752 † 1816.
Ignacy Zaborowski, matematik n. 1754 † 1803.
Jędrzéj Gawroński, matematik n. 1740 † 1812.
Józef Mikosza, podróżnik 1787.
Krzysztof Kluk, naturalista n. 1730 † 1796.
Jędrzéj Trzciński, medik 1787, 1791.
Paweł Czempiński, medik, zoolog 1778, 1789.
Andrzéj Krupiński, medik 1774, 1782.
Franciszek Xaweri Ryszkowski, medik 1786.
Ludwik Perzyna, lekarz n. 1740 † 1812.
Salomon Majmon, filozof n. 1753 † 1800.
Franciszek Kniaźnin, poeta n. 1750 † 1807.
Franciszek Dmochowski, poeta n. 1762 † 1808.
Franciszek Karpiński, poeta n. 1741 † 1825.
Juljan Niemcewicz, poeta, historik n. 1758 † 1841.
Jakób Jasiński, poeta † 1794.
Rajmund Korsak, poeta † 1817.
Jacek Przybylski, tłómacz, poeta n. 1757 † 1819.
Antoni Trębicki, prawnik 1789 1791.
Christjan Theofil Stejner, badacz, prawnik 1786 † 1791.
Adam Mędrzecki, badacz, prawnik 1789 † 1832.
Hugo Kołłątaj, politik, publicista n. 1750 † 1812.
Franciszek Makulski, publicista 1791.
Franciszek Jezierski, 1791.
Jacek Jezierski, n. 1750 † 1820.
Thaddeusz Morski, publicista 1791.
Kazimirz Sapieha, mowca.
Pius Kiciński, mowca n. 1753 † 1828.
Stanisław Potocki, mowca n. 1756 † 1821.
Kożmiński, lexikograf 1787.

Onufry Kopczyński, grammatik n. 1735 † 1817.
Kajetan Kamieński, grammatik.
Franciszek Siarczyński, historik, geograf n. 1758 †
Bonifacy Stanisław Jundziłł, botanik n. 1761 † 1846.
Jan Potocki, historik, badacz, podróżnik n. 1761 † 1815.
Michał Szulc, architekt n. 1772 † 1812.
Zalkind Hurwic, publicista n. 1744 † 1810.
Jędrzéj Kitowicz, historik, n. 1728 † 1804.
Jan Kiliński, historik n. 1755 † 1817.
Wincenty Wielądko, heraldik 1796.
Jan Komarzewski, historik n. 1744 † 1810.
Karol Wojde, historik 1796.
Józef Zajączek, historik 1797 † 1826.
Piotr Maleszewski, historik n. 1767 † 1828.
Jan Śniadecki, matematik n. 1756 † 1839.
Jędrzéj Śniadecki, chemik n. 1768 † 1838.
Thaddeusz Czaczki, badacz, prawnik n. 1766 † 1813.

III.

HISTORJA

OBRAZ DZIEJÓW

POLSKICH.

(skreślony w roku 1828.)

1. Niezmiernie dawnych czasów te ziemie, gdzie naród polski ogromne tworzył państwo, posiadane były przez plemie pod różnymi nazwiskami od ludów ościennych znane nim się lepiéj poznać dało pod jimieniem Słowian. Głównym jego powołaniem był rolniczy trud, a w towarzyskim urządzeniu braterstwo i gminnowładztwo. Liczne gminy dla spólnego zabezpieczenia się wiązały się często w jedno ciało politiczne: a między tak spojonemi ludami trwał pokój i braterska jedność. Ale gdy z domowych u ludu jakiego niesnasek podniósł się mocarz: taki zwykle panowanie swe podbojami rozszerzać i ustalać przedsiębrał.

2. Gmin brał pospolicie w pustkach lub włościach do uprawy skiby niepodzielne; gromadził się w potrzebie na wieca; miał swe hasła i chorągwie na których powiewały godła czyli herby. Ale prócz gminu wszędzie prawie podniósł się stan jinny, niejako dostojniejszy, gdy z niego pospolicie byli posiadacze włości. We wspólnych z gminem obradach, łatwo brał górę, przemożnością przewodził; gminne nawet chorągwie nosił, gminowi przywodził. Z pomiędzy tych najczęściéj podnosili się mocarze. Gdy jednak, jednoż prawo, jedneż sądy, wspólne obrady i wieca, a rodzinne powinowactwa między obu stanami trwały, zdarzało się że z pomiędzy gminu także, do naczelnéj władzy ludzie powoływani byli, i z nich ukazywali się mocarze.

3. Długie wieki, nic się z podobnych mocarstw nieustaliło. Zostało tylko w podaniach wspomnienie że w okolicach Odry i Wisły podobne czasowe rozwijały się potęgi. Taką była *Krakusów* i *Wandy* w krakowskich ziemiach; a *Leszków* i *Popielów* w okolicach Warty i jezora Gopła. Wnet większa od tych potęga rosła w Morawach nad Dunajem.

4. W okolicach nadwiślańskich, obywatelski gmin nosił miano kmieci. Kiedy on był górą, zwykle kmieć czyli kmieca najwyższa rada rządziła. Dostojniejszego rodu obywatele zwali się lechowie, lachowie, z lachów pochodzący lechici. Z powodu jich przewagi: Mazowszanie, Łęczycanie, Polanie, Pomorzanie — za lechickie uchodziły narody. Lechickie stronnictwa utrzymywały przy władzy królów lub księdzów; których wyrzucały kiedy jinnego podnosiły.

5. Król królów *Popiel*, wyniósł na dostojność wojewody, kujawskiego kmiecia Ziemowita syna Piasta. A gdy panowanie Popiela zmierziło się ludowi, Ziemowit ten 861, wytępił ród jego, sam za króla od lechitów przyjęty, dał początek panowania rodziny PIASTA, z któréj w długim ciągu wieków, bo w przeciągu lat przeszło 500, Polska miała ciągle królów następstwo. Za czasu tej rodziny, umocował się byt państwa polskiego, które potem jeszcze czterysta kilkadziesiąt lat trwało. Wyliczę szereg królów tego państwa; co znamienitszego zdziałali i co się za nich pamiętnego stało, powiem.

6. Przez ten przeciąg lat 930 uważać będziemy POLSKĘ w czworakiéj odmianie:

I. Od roku 860 do 1139 lat 280, jest *Polska podbijająca*, bo ma szereg królów wojennych i zaborców; ztąd samowolnéj władzy używających.

II. Od roku 1139 do 1333, lat 194 czyli 200, *Polska*

w podziałach, ponieważ podzieliła się była na liczne księstwa, trapione bezprawiem przemożnych.

III. Od roku 1333 do 1586 lat 254 czyli 250, *Polska kwitnąca*, bo to był czas jéj wielkości, potęgi i pomylności; w gminnowładną stanu szlacheckiego rzeczpospolitę przejistoczona.

IV. Od roku 1506 do 1794 lat 208, czyli 200, *Polska upadająca*, bo w tym ciągu, przy najświetniéjszych wypadkach, rozmnażały się przyczyny upadku, które żywioły gminnowładztwa szlacheckiego targały i popsowały, a Polskę wywróciły.

Tym sposobem, tworzy się cztery perjody czyli okresy dziejów polskich: lat 280, 200, 250 i 200. W pierwszym panują Piastowie królowie; w drugim Piastowie książęta; w trzecim najwięcéj czasu panują Jagiellonowie; w czwartym obierani Wazowie, Polacy i Sasi.

PIERWSZY PERJOD
od roku 860 do 1139 lat 200.

Panujący królowie Piastowie samowładni. Polska jest podbijająca.

7. ZIEMOWIT strąciwszy z tronu Popiela, podbijał. LESZEK, od 891 podbijał.

ZIEMOMYSŁ od 921 podbijał. — A te jich nierozciągłe podboje zaszły wtedy kiedy się toczyło ogromne całej Sławiańszczyzny przeobrażenie. Z odmianą czci, działał wszędzie wpływ obcy; jim gdzie silniéj takowy działanie swe wywarł tam żywioł gminny i lud więcéj uszerbku doznał. Sławianie w powszechności zcili jedynego boga, a do swych obrządków i uroczystości mieli bałwany i bóżnice czyli kontyny. Opowiadacze ewangelji, do jich obalenia a uwierzenia w Chrystusa powoływali ludy.

8. Method ochrzcił 861 króla bulgarskiego; a potym 863 szedł do Moraw krzewić Christusa naukę,

zachowując w obrządku kościelnym czyli cerkiewnym pospolitą sławiańską mowę. Swiatopług dał mu opiekę. Borzywoj czeski przyjął 971 chrzest; Wyszewit wiślicki 884 krzewiącą się koło Wisły naukę lekce sobie ważył. W Morawach spotkał Method niemieckich księży co łaciński opowiadali obrządek, oraz pretensje biskupów niemieckich, a w nich zaciętą nienawiść. Po zgonie Methoda 885 i Swiatopługa 894, uzyskali oni wnet przewagę: za czym z Czech i Moraw obrządek sławiański i duchowni jego precz ustąpić musieli, tak już ledwie jaka po nich pozostała pamięć. Utrzymywał się w Serbji, w Bulgarji, krzewił się po Chrobcji a nareszcie po Rusi dalszéj, gdzie Olga 955 grecki przyjmując chrzest, a później 955 Włodzimirz, słowiański po całéj Rusi ustalili obrządek, a z nim byzancki obyczaj, widzenie i pojęcie.

9. Chociaż opowiadanie evangelji zawad niedoznawało, wywoływały je, po różnych stronach, niemieckie opowiadania popierane orężem, podbojem, jarzmem, zdzierstwem, uciskiem. Po ziemiach nawracanych, cesarz zakładał biskupstwa, stanowił urzędniki swe. Pochrzczeni dowiadywali się, że dla zbawienia duszy mają służyć kościołowi czyli cesarstwu, po łacinie śpiewającym kapłanom dziesięcinę płacić, a rozkazów cesarskich urzędników słuchać. Wybuchał tedy opór i krew się lała mianowicie u Winulów nad Odrą. Na Polskę 958 naznaczył biskupom cesarz Jordana, który w Poznaniu i okolicznie pochrzczonym wśród bałwochwalczéj czci Jessy, Nii i Znicza, przewodniczył. Cesarz tedy mniemał nad Polakami panować, kiedy po upadku Moraw władzca ziem krakowskich dań mu płacił; a niemieckie apostolstwo słowiański ztąd obrządek wyganiało.

10. MIECZYSŁAW następując 962 po Ziemomyśle, wojując, był także zaborcą. Przez tyle zdobyczy

panował nad Polską, nad Kujawami i Mazowszem, nad Łęczycą i Sieradziem aż do Pilicy; nad częścią dolnego Szląska za Odrą, a w części nad Pomorzem przy Wiśle. Widząc krzewiące się chrześcijaństwo, za namową żony Dąbrówki czeskiéj księżniczki, chrzest 965 przyjął i służył cesarstwu jak pograniczny marchjo czyli dux. Schodził 992 ze świata, kiedy Bolesław II. czeski dzierżąc Morawę wdarł się w Chrobacją czerwoną do któréj uchodził od łaciny ciśnięty obrządek słowiański.

11. BOLESŁAW wielki, był dzielniejszego od wszystkich poprzedników umysłu i stał się prawdziwym państwa polskiego twórcą. Opanował on Wrocław z całym Szląskiem, Kraków z całą okolicą Karpatów i Pomorza. Otto III król niemiecki i cesarz miewając od niego zbrojną pomoc a słysząc o rosnącéj potędze, chciał osobiście państwo jego poznać. Wziął tedy pozór odwiedzenia ciała świętego Wojciecha w Gnieźnie złożonego. Przybywszy do Gniezna roku 1000, po nabożeństwie ustanowił arcybiskupstwo gnieźnieńskie i kilka jinnych biskupstw. Bolesław przyjąwszy najokazaléj, przez kilka dni podejmował go z wielką wspaniałością. To tak dalece Ottona rozradowało, że przy jednéj uczcie zdjął ze swej głowy koronę i włożył ją na głowę Bolesława. Uznał go być królem przyjacielem; zrzekł się praw swojich do ustanowionych biskupstw oraz wymagań jakiéjkolwiek zależności. Jakoż od owego czasu Bolesław sam i następcy jego stanowili biskupstwa, opactwa, urządzali hjerarchją sami i działali niepodległe.

12. Gdy po zgonie Ottona III, Henrik II królem niemieckim został, Bolesław prowadził z nim długo ponawiane wojny. Niemcy wdzierali się niekiedy za Odrę, a Bolesław gościł w Czechach i Pradze, oganiał okolice Elby aż do ujścia Sali. Naostatek 1018,

zawarty został pokój Budiszíński, mocą którego Bolesław utrzymał się przy posiadłości Moraw, Lubusza, Luzików, Milzienów po czarną Elsterę; Henrik zrzekł się swych wymagań z krajin tych i dał kilkaset jazdy do wyprawy na Ruś. Niezwłocznie też Bolesław pośpieszył do Kijowa, który zdobył; skarby z niego wywiózł i powrócił pogromiwszy Ruś a silną rozwinąwszy posadę wymagalnościom Polski do ziem ruskich.

13. Będąc Bolesław po zaborcach przodkach, zaborcą, panował nad rozmajitymi ludami, niegdyś niepodległemi, między sobą niejednostajnemi, powszechnym w Sławiańszczyznie przeobrażeniem poróżnionemi. Bolesław nietylko jich w posłuszeństwie utrzymać, ale umiał przekonać, że jich połączenie w jedno ciało było koniecznie potrzebne do odparcia Niemców, że przyjąwszy chrześcjaństwo łacińskie, można zostać niepodległym narodem. Szlązacy, Krakowianie, Mazury nie wzdragali się znać częścią państwa które Polską zwano. Bolesław władał samowładnie. Nie tak jednak aby gminny żywioł miał być dowolnością jego przyduszony. Szukając praw i zwyczajów miejscowych, stawał się prawodawcą; powagą swą niewolił do nowych chrześcjańskiego państwa porządków; uciszał obywatelskie zajścia, powściągał możnych wdzierstwa. Stosownie do nowego porządku, kazał się 1024 na króla kościelnym obrządkiem namaścić. Wkrótce potém 1025 umarł; przewidując rychły sprzecznych żywiołów wybuch.

14. MIECZYSŁAW II z woli ojca nastąpił, a starszy brat jego Otto Bezbrajim zakarpacką krajinę Wag-Ruhją otrzymał. Sprzeczne żywioły wnet spierać się poczęły. Królowa niemka Rixa, uchyliła się ode dworu, na którym stał górą narodowy. W Misnji i pod Budiszinem 1031 silnie on odparł cesarskie nastawania. Jinaczéj poszło gdy się wdarł z Ruhji do panowania BEZBRAJIM i cesarstwu poddał. Swéj nikczemności

padł ofiarą: ale Mieczysław wracając, merseburgską ugodą 1032 przyjął w udziały stryjecznych *Theodorika* który wnet zginął; i dłużéj żyjącego *Romana*, co Ruhją po ojcu odzierżył.

15. Po zgonie Mieczysława II, 1034 wróciła na dwór Rixa i chwyciła za rządy młodocianego syna swego Kazimirza. Obrażony żywioł narodowy nowym obyczajem, zawrzał w swych posadach. Możniejsi lechici łatwiejsi byli do gonienia za nowością, do polubienia cesarskiéj łaciny: ale lud przy swojim raczéj rodzinnym obstawał pojęciu. Tknięty ujmą jaką z nowym porządkiem doznał: wybuchnął. Rixa z kraju 1036 uszła; Kazimirz ustąpił niebawem. Obywatelstwo kmiece stanąwszy górą, samo swe chorągwie podniosło i lechickie docisnęło karki; a nierozróżniając w uszczerbku przesłości chwały bożéj, potłukło biskupów i księży, do zgasłéj czci bałwochwalczéj wracało. Czesi tymczasem opanowali Wrocław i zawzięcie ogniem i mieczem najludniejsze Polonji gniazdo w pustkę zamienili. Lud chronił się do Mazowsza, gdzie gminnym żywiołem *Masław*, świetnie władał (1036 do 1042).

16. KAZIMIRZ I po kilkoletnim tułactwie, na żądanie wielu wrócił do kraju 1040. Henrik III cesarz do tego mu dopomógł, a mieszkańcy przyjęli go otwartym sercem. Nie wygasła pamięć że pochodził z rodu kmiecego, miłym go ludowi czyniła i gmin nań liczył mianowicie w stronach południowych mniéj rozognionych. Wystąpił Kazimirz jak jednacz: wywracał dorywcze władze, kojił gmin, stosunki jego z lechitami umawiał. Nie obeszło się to bez boju: po walnych 1042 rozprawach Masław pokonany został: a zwycięstwem zjednane pośrednictwo, nie mogło dostatecznéj dla obywatelstwa kmiecego przynieść rękojmi. Kazimirz stał się restauratorem rozbitego statku; pofundo-

wał na nowo biskupstwa, opactwa i klasztory, szkoły, a liczne prawodawcze poczynił rozporządzenia, na które lechici nie narzekali. A czując że państwo było wysilone, ugodnie Wrocław od Czechów odzyskał, obowiązawszy się do pewnych rocznie opłat, za daninę poczytywanych.

17. BOLESŁAW II, szczodrym być mógł, bo w młodym wieku panowanie obejmując, znalazł już Polskę zamożną. Liczne były jego wyprawy, mianowicie do Węgier i na Ruś, gdzie prowadził królów i książąt pokrzywdzonych. W Węgrzech stał się rozjemcą zażartéj walki dawnego z nowym porządkiem, i zrządził, że się nowy z pod jarzma i wpływu cesarskiego wyrwał. Z Rusi wielkie dochody ciągnął a pobliższą czerwoną w posiadanie wziąść zamierzył. Dawał dowody wielkiéj w boju śmiałości, a swoją sławą pyszny, zwołał licznych biskupów i odbył uroczystą 1077 namaszczalną koronacją. Równie czynny w boju i w radzie, dawał dzielną otuchę dawnemu porządkowi i obyczajowi narodowemu, wstrzymując wymagania nowotne, narażał się na onych zawziętość.

18. Gmin kmiecy we wzrastającym nowym porządku, gorzko znosił wzmagającą się dolegliwość położenia, a poniżenie jakiego doznawał. Przewodzący lechici usuwali go od urzędów, wyosobniali się potępiając związki małżeńskie z nim; w sprawie wojennéj sobie jedynie dowództwo przywłaszczali, gminne hasła i godła zmieniali, swoje mu z chorągwiami narzucali, a przemożne pany nadużywali gminnego dostatku. Stawiał lud opór i zerwał się do boju; wsparty życzliwością lechcianek, obwarował się po zamkach. Bolesław za sprawą ludu obstawał, właśnie gdy z poślubionéj gminnéj niewiasty bratu jego Władysławowi, Zbigniew się rodził. Toczyła się po kraju ubijatyka, a na Bolesława knowania i spiski. Wedle prawa su-

rowo z winowajcami postępując, sam popędliwością uniesiony, biskupa Stanisława zabił. A nie mogąc ni gminnéj, ni swojéj utrzymać sprawy, z synem 1080 do Węgier ustąpił, gdzie pychą swą naraziwszy się, marnie zginął; a lud kmiecy, ledwie nieledwie przemożony, srodze był karcony, nowym obyczajem za niewolny poczytany.

19. WŁADYSŁAW HERMAN po bracie, gdy jinnych nie było, na tron wyniesiony, miałkiego rozumu, sam sobą władać nie umiejąc, powierzył się nowemu obyczajowi, cesarskiéj łacinie. Gminną żonę i syna Zbigniewa skłonił się odrzucić, jiść za radą prałatów cudzoziemców, Czechom opłacać; koronować się nie ważył, by się cesarstwu nie narazić; Mieczysława synowca z Węgier sprowadził, aby był 1089 otruty. Gmin w tym zgonie ujrzał zgasłe nadzieje sprawy swéj. Palatin wojewoda Sieciech, uzyskawszy wziętość dawał gminowi otuchę, dumą i potęgą fakcje nowego obyczaju oburzył. Wyszedł 1095 z nauki klasztornéj poduczony a ladaco Zbigniew, gminnéj sprawy popierać nie zdolny. Związał się z bratem Bolesławem przeciw Sieciechowi i ojcu swemu, który go miłował. W wojnie domowéj, starego obyczaju stolica, za Zbigniewem obstająca stolica Kruszwica 1096 zburzona. Ustąpił Sieciech, a niepokój trwał, rozniecały się niesnaski nowego obyczaju, które się do następnego przeciągnęły panowania.

20. BOLESŁAW III krzywousty, doznał niezmiernie wielkich niespokojności ze strony *Zbigniewa* któremu część kraju główny Polski zawiązek, do rządów wydzieloną była. Zbigniew na Bolesława i na Polskę ściągał nieprzyjaciół: Pomorzan, Czechów a naostatek i Niemców. Bolesław III był dzielny wojak, bił nieprzyjaciół bez końca. Niemiecką napaść którą był Henrik V cesarz przedsięwziął, 1109 zniszczył.

Pamiętne jest miejsce blisko Wrocławia zkąd Niemcy, obsaczeni, ogłodzeni, do ostatniego przywiedzeni do Czech uszli. Miejsce to na wzgardę Niemców, psiem polem nazwane. Wielokrotnie odnawianym bojem, obwarowanych nad Notecią Pomorzan przełamał, miasta jich pozdobywał, do podległości zniewolił; za Odrą nawet nad Lutikami i nad Rugją swe zwierzchnictwo rozciągnął. Lechitom szło bardzo o zupełne Pomorza pokonanie, bo w nim żywot gminnego żywiołu tłumili. Dołożono też starania aby chrześcijaństwo tam zaprowadzić. Otto bambergski biskup opowiadał 1124 evangelją, Bolesław biskupstwo w Kaminie założył.

21. Zbigniewowi po wiele razy przebaczano; a gdy mu 1116 zgon przyśpieszono, Bolesław III wyrzucał sobie, że stał się śmierci mniéj godnego brata przyczyną. Dobrowolnie tedy publiczną uciążył się pokutą, jałmużnami, pielgrzymkami, obdarzaniem kościołów. Bogobojny i cnotliwy a bardzo dobry, nie miał dość mocnego umysłu. Nieśmiał titułu króla używać, a równie jak ojciec szczodrzéj począł przywilejami biskupów, opatów i możniejszych panów od powszechnego prawa wyłączać. Z pomiędzy Lechitów ślachciców podnosiły się możniejsze rodziny, nobiles, przed jinnymi przewodzące. Gmin już jim nie zawadzał, w jich włościach osiadły podlegał. Sami podnosili i mnożyli dowolnie braterskie chorągwie na których sadzali herby na sposób rodzin krajów zachodnich. Bracia chorągiewni, milites, pod tymi stawali chorągwiami, rodziny swe chorągiewnemi odznaczając godłami. W sprawie wojennéj gmin do służebnéj tylko usługi powoływany, ponosił dla włości i kraju obowiązki które wnet postęp ciwilizacji uciążliwymi, a następnie niepodobnymi sprawiał, a takie zastąpione zostały jinnymi. Za Bolesława III i za ojca jego aristokracja mocy nabywając, władzę monarszą osłabiała.

22. Nie umiał jednak Bolesław III łakomstwu panów dosyć dogodzić. Doznał przeciw sobie spisków, za które przestępców musiał karać. Zdradzony w jednéj wyprawie swojéj do Węgier podjętéj i pobitéj, doznał przeciwnych losow w napaściach Rusi i Czechów. To wszystko niezmiernie go martwiło tak iż słabiał na umyśle i na ciele. Umierając, 1139 podzielił kraj cały między czterech synów, piątemu niemowlęciu nic nie dał.

DRUGI PERJOD
od roku 1139 do 1333 lat 200.

Panujący książęta. Piastowie z możnowładztwem. Lechja jest w podziałach.

23. WŁADYSŁAW II miał lat 29, *Bolesław* kędzierzawy miał lat 12, *Mieczysław* stary lat 8, *Henrik* lat 7. Władysław II otrzymał najwięcéj, bo Krakowskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Szląsk i Pomorze; Bolesław Mazowsze i Kujawy; Mieczysław właściwą Polskę; Henrik Sandomirskie. W tak podzielonéj Polszcze zginął dla niéj tituł króla, a nawet jimie Polski. Była to lechicka LECHJA na tyle państw podzielona.

24. Każdy tedy z synów krzywoustego w Lechji dostali księstwo, tak już oni i następcy jich tylko książętami (dux, duces) titułowali się. W każdém księstwie był wojewoda (palatin) i urzędnicy dworscy. Ci urzędnicy dworscy i możni panowie przy młodocianych książętach, mogli bardzo wiele; a na dworze Władysława II wiele mogła niemka małżonka jego Agnieszka. Nakłoniła ona męża, że zagarnąwszy braterskie wydziały, obległ jich w Poznaniu. Gromił i klął Władysława II arcybiskup; wojewoda sandomirski w obronie małoletniego pana swojego, poruszył naród do broni, i Władysław 1148 z kraju wygnanym został.

25. BOLESŁAW kędzierzawy, oparł się cesa-

rzowi Friderikowi I rudobrodemu tym sposobem, że gdy Fridrik w poznańskie wkroczył i w trudnym już znajdywał się położeniu, Bolesław w Krisgowie 1157, zelżywy pokój przyjął, którego nie dopełniwszy, na to przystać był zniewolony, że na usilne cesarza nastawanie, po zmarłym Władysławie II, pozostałym synowcom swojim oddał 1162 Szląsk, z warunkiem że się wszyscy Władysława II potomkowie, prawa swojego do korony wyrzekają. Od tych synów Władysława II poszli książęta szląscy, których dwie linje, Szląska dolnego i górnego, na wiele księstw jinnych podzieliły się. Książęta Szląska dolnego, byli potężniejsi i długo najwięcéj niepokojów w Lechji brojili, dobijając się nieraz o monarchją.

26. Synowie krzywoustego, nie umieli ojcowskich za Odrą aż do Rugji poczynionych zdobyczów utrzymać. W tych czasach wojen krzyżowych, Niemcy i Duńczycy ponawiając krzyżowe wyprawy, całą zaodrzańską Sławiańszczyznę, Obotritów i Rugją 1164 do 1168 ujarzmili, bałwochwalstwo wraz z ludem wytępili. Bolesław IV kędzierzawy, sam też podjął 1161 na pogan Prusaków wyprawę, która się niepomyślnie skończyła. Zginął w niéj Henrik książe sandomirski, a księstwo otrzymał najmłodszy z krzywoustego synów *Kazimirz* sprawiedliwy. Po zgonie Bolesława IV 1173 jego syn *Leszek* objął Mazowsze i Kujawy a brat Mieczysław stary monarchją.

27. MIECZYSŁAW III stary usiłował podźwignąć przez możnych panów osłabioną władzę monarszą. Urzędnicy jego dopuścili się niesprawiedliwości. Panowie krakowscy tym tknięci, Mieczysława III 1178, wygnali, a wezwali na tron Kazimirza, który objął Kraków, a wkrótce 1186 po zgonie Leszka, Kujawy i Mazowsze, które jemu Leszek testamentem przekazał. Ale odtąd otworzył się długi spór o następstwo

na tron, między linją starszą polską od Mieczysława III jidącą, a młodszą krakowskokujawską od Kazimirza pochodzącą. W tymże czasie powstało księstwo Pomorskie Szczecińskie, bo Kazimirz pozwolił 1179 *Bogusławowi*, z dawnych panujących pomorskich jidącemu, a monarchom polskim podlegającemu, titułu książęcego.

28. KAZIMIRZ II sprawiedliwy, starał się być sprawiedliwym. Za niego odprawił się synod w Łęczycy 1180, dla powściągnienia gwałtowności, jakich duchowni i kmiecie od różnych panów doznawali. Za niego utworzyła się rada czyli senat, bez którego nic Kazimirz nie przedsiębrał. Zasiedli w nim biskupi i pierwsi urzędnicy. Starał się Kazimirz swoję uzurpacją uprawnić, uzyskał tedy od papieża Alexandra III przyznanie, że jedynie tylko jego potomkowie monarchją dziedziczyć mają, z usunieniem starszych linij, tak szląskiéj, jak polskiéj. Lecz po zgonie Kazimirza II, sami panowie uznali, że to papiezkie postanowienie nie ma żadnéj mocy ni wagi.

29. LESZEK biały, po ojcu monarchą od panów uznany. Leszek był małoletni. Helena matka jego opiekę wzięła. Ale Mieczysław III stary dobijał się o panowanie. Do krwawéj przyszło bitwy nad Mozgawą 1196. Ta nic korzystnego Mieczysławowi nie przyniosła, wziął się do intryg.

30. MIECZYSŁAW III stary przekonał Helenę, że tylko jego monarsza wola może Leszka panowanie uprawnić. Ustąpiła tedy z Leszkiem z Krakowa do Sandomirza 1200. Mieczysław III Kraków objął. Gdy jednak oczywiście słowa nie dotrzymywał: Helena z Leszkiem do Krakowa wrócili. Lecz Mikołaj wojewoda krakowski, widząc ku sobie niechęć Heleny, przymusił Helenę z Leszkiem do ustępu. Mieczysław III jeszcze raz do Krakowa wrócił i wkrótce umarł 1201. Po jego zgonie wojewoda Mikołaj wzywał Leszka na

tron pod warunkiem jednak, jeśli swego wojewodę Goworka oddali. Leszek nie chciał kupować korony stratą przyjaciela i opiekuna swego.

31. WŁADYSŁAW laskonogi, syn Mieczysława starego niedługo w Krakowie panował. Pokłócił się z duchowieństwem. Tymczasem Leszek, walnem na Rusinach za pomocą wojewody mazowieckiego Kristina, pod Zawichostem odniesionem zwycięztwem, gdzie Roman książe Ruski zginął, uświetnił swe jimie, a Mikołaj wojewoda umarł: zatym za przywodem biskupa krakowskiego Pełki, do Krakowa 1206, wezwany został. Władysław laskonogi dobrowolnie ustąpił. Tak najmłodsza linja przy monarchji utrzymała się.

32. LESZEK biały był bardzo różnego usposobienia od brata swego *Konrada*. Leszek łagodny, cnotliwy i bezinteresowny. Konrad gwałtowny i dziki. Leszek objąwszy sam przez się państwo, bratu Konradowi 1207 wydzielił Kujawy, Mazowsze, Sieradź i Łęczycę. Od tego Konrada rozrodzili się książęta Kujawscy i Mazowieccy.

33. Konrad ten, zabił starego i zasłużonego wojewodę Kristina, ktory był Prusaków postrachem. Odtąd niebył w stanie oprzéć się pruskim najazdom. W Inflantach ustanowienie rycerskiego zakonu kawalerów miecznych bardzo się skuteczne okazało. Wojowali oni pogan Czuchonców i Łotyszów, chrzcili jich i podbijali. Ustanowienie braci Dobrzyńskich przeciw poganom Prusakom, nie wzięło pożądanego skutku. A zatym Konrad zaprosił do Prus rycerski zakon niemiecki Krzyżaków. Wdali się w to i papież i cesarz, bo Krzyżacy byli mnichy i Niemcy, i dali jim pozwolenie Prusy zdobywać. Konrad wielkie jim nadania poczynił 1228, z warunkiem, aby mu Prusaków podbili. Oni chrzcili, wytępiali i podbijali dla siebie.

34. Leszek miał wiele kłopotu z Rusią. Trzeba

Trzeba nam o téj RUSI cokolwiek powiedzieć. Koło Dniepru i Dźwiny były narody Sławiańskie szeroko rozsiadłe, a między nimi podnoszące się miasta: Nowogród, Połock, Smoleńsk i jinne. Do Nowogrodu wezwany z zamorza do rządów 862 *Rurik* z Rusinami i jinnymi Waregami, ziomkami swojimi, zbrojnie nad Sławianami zabezpieczywszy sobie panowanie, począł podbijać. Podobnie uczynili jego następcy. Ztąd podbita od nich Sławiańszczyzna Rusią nazwana. Wypadali oni przez morze czarne aż pod Konstantinopol dla łupu, a rozciągnęli panowanie swoje aż do Bulgarji. Za *Włodzimirza* wielkiego dawno już krzewiące się chrześcjaństwo greckiego obrządku zaprowadzone zostało.

35. Włodzimirz wielki powydzielał rządy miast licznym synom swojim. Ztąd od razu pokazało się rozerwanie, które ściągnęło 1018 do Kijowa Bolesława wielkiego, jako się wyżéj powiedziało. *Jarosław* wielki połączył jeszcze Ruś całą. On zaprzestał łupieskich napaści, zaprzestał sprowadzać Waregów; ale Ruskie państwo w rządy między synów rozdał, których potomstwo niezmiernie się rozrodziło i bez końca się pomiędzy sobą kłóciło. Wielki książe w Kijowie siedzący powinien był mieć najwyższą monarchiczną nad wszystkimi książętami władzę.

36. Jarosław wielki był prawodawcą. Jeden z wnuków jego *Włodzimirz* monomach 1113, 1125, jako wielki książe kijowski, nad całą Rusią władnący, zabezpieczył prawa i swobody miast i wieców jich. Lecz jeden z synów monomacha *Jerzy* długoręki (zmarły 1157) i syn jego *Andrzej* bogolubski, wyprowadzili liczne sławiańsko-ruskie do Włodzimirza nad Klazmą i do Moskwy w kraje Ugrów osady i tam sobie wielkie księstwo utworzywszy, łupili miasta wielkiego księ-

stwa kijowskiego i swobody miastom odejmowali. Jinni książęta tych swobód bronili.

37. Wśród nieustannych wojen władza wielkich książąt kijowskich całkiem upadła, a księstwa: Połockie, Smoleńskie, Włodzimirza wołyńskiego, Halicza na Rusi czerwonéj i wiele jinnych stawały sie niepodległe i niejako dziedziczne w pewnéj linji potomków. Królowie i książęta Polscy wdawali się do spraw ruskich i do niezgód książąt, a najwięcéj do przyległych Halicza i Włodzimirza. Nieraz i ruscy mięszali się do kłótni książąt Lechji. Ale bliskie sąsiedztwo i wpływ civilizacji zachodniéj na Ruś czerwoną tyle tam sprawiły, że możni panowie więcéj mogli jak gdziekolwiek na Rusi i utworzyli aristokracją, nieraz Polakom albo Węgrom przychylną, a niespokojną.

38. Po zgonie *Romana*, pod Zawichostem 1205 poległego, *Daniel* w małoletności pozostały doznał więcéj niż który z książąt tych niespokojności. Tułacz, szukał przytułku u Leszka białego. Za staraniem Leszka otrzymał Daniel Włodzimirz wołyński. Halicz zaś otrzymał *Koloman* królewicz węgierski, wziąwszy w małżeństwo Salomeę córkę Leszka. Lecz gdy Węgrzy ruski obrządek obrażali, Leszek opuścił interesa ruskie i sam wezwał z książąt smoleńskich *Mścisława* Mścisławicza, który z Nowogrodu wielkiego nadbiegł do Halicza, którym lat kilka rozrządzając, oddał go Danielowi.

39. Leszek niemiał komu obrony i spraw zakłóconéj Lechji poruczyć. W Polszcze kłócili się dawniéj *Otto* z ojcem Mieczysławem starym; potym *Władysław* plwacz ze stryjem Władysławem laskonogim, a *Świętopełk* wielkorządzca pomorski z książętami polskiemi. Jak Prusacy napadali na Mazowsze, tak Duńczycy na Pomorze, które 1207 opanowali i Gdańsk zdobyli. Sami Pomorzanie wyparli Duńczyków 1218, wyniósł-

szy na wielkorządzcę Świętopełka. Świętopełk 1225 odzyskał Gdańsk i zapragnął zostać książęciem, na co Leszek nie pozwalał. Leszek aby rzeczy zaspokoić, nakazał zjazd książąt i przedniejszych panów do Gąsawy. Lecz Świętopełk zamiast spokojnego przybycia jako urzędnik, wpadł zbrojnie i Leszka porwał i zabił 1227. Odtąd obok książąt Piastów podniosło się w Lechji księstwo Pomorskie Gdańskiem zwane, albowiem przy nim było jinne księstwo pomorskie szczecińskie.

40. BOLESŁAW V wstydliwy, bardzo długo panował, a zatym za niego bardzo się wiele wydarzyło. Pozostał małoletnim. Opieki nad nim dobijali się stryj Konrad i brat stryjeczny *Henrik* brodaty, książe Szląski. Henrik brodaty wiele pięknych postanowień poczynił i zjednał miłość mieszkańców tych księstw, w których choć krótki czas władał. Po jego zgonie 1238, Bolesław V doszedłszy nawet lat, nie zaraz się wydobył z pod kurateli stryjowskiéj.

41. Za Bolesława V wstydliwego niesłychanie się wzmagał odmęt w Lechji. Kłócili się między sobą książęta, doznawali niewierności przemożnych panów, a wielkie jim nadania czynili. Władysław plwacz, sam już w księstwie polskiem panujący, nadał 1232 wielkie biskupowi poznańskiemu przywileje, tak że go z panującemi równał. Podobnych nadań zapragnęli wszyscy biskupi we wszystkich księstwach. Podobnych zażądali panowie świeccy, o to oburzeni i buntujący się, i takież przywileje pozyskiwali. Tymi przywilejami uzyskiwali: sądownictwo i rządową administracją we włościach nadanych lub posiadanych, a jure haereditario rodzinom dziedzicznie zapewnianych; uwalniani byli od opłat i wojennéj posługi. Przez to wzrastała dowolność, prawo polskie nie było dopełniane, lud gminny tracił jego opiekę, na dowolność panów zdany; kraj coraz więcéj stawał się rozerwany i z obrony wyzuty.

42. Za Bolesława V wstydliwego wypadły pierwsze napady Tatarów Mogułów. Jich hordy z głębi Azji wyszłe, ujarzmiwszy 1224 wielkie księstwo włodzimirskie nad Klazmą i Ruś po obu stronach Kijowa czyli Dniepru: wpadli 1240 do Węgier i do Polski. Stawiony jim opór był bezskuteczny, rozleli się po wszystkich księstwach, łupili, palili, w niewolą uprowadzali. Spalili sam Kraków i posunęli się aż pod Lignicę. Tu dzielny znaleźli opór. Ustąpili Polacy z placu, zginął *Henrik* pobożny szląski, Pompo mistrz krzyżacki i wiele rycerstwa, lecz Mogułowie poszli na odwrót. We 20 lat potém 1260 za tegoż Bolesława V ponowili swój zagon, posunęli się aż do Krakowa, który znowu spalili. Bolesław V wstydliwy za każdy raz z kraju ujeżdżał. Taki odtąd na dalsze czasy nieprzyjaciel przybył, bo Tatarzy różnie srogo podobne napaści ponawiali.

43. Ucieczka Bolesława V 1240 dała powód, że się na monarchją wdzierał *Bolesław* łysy czyli rogatka książe lignicki. Konrad mazowiecki rugował go i mocno trapił Sandomierzanów i Krakowianów, chociaż już Bolesław wstydliwy powrócił. Bolesław łysy, zmarły 1278, dopuszczał się licznych bezprawi i całą Lechją, Szląsk, Polskę i Krakowskie niepokojem napełniał. A po wszystkich księstwach Lechji mnożyło się między książętami i panami ohydnych bezprawi, niewiary, zdrad, podstępów, gwałtów, zabójstw, zbrodni. Biskup krakowski Paweł z Przemankowa kłócił się z monarchą i Litwę na łupież wabił (1270—1273). Kraj i lud jego na wszystko złe wystawiony był.

44. Krzyżacy prędko podbiwszy Prusaków, oparli się o Sudawów czyli Jadźwingów i o LITWĘ, którą obudzili że z lasów swojich wybiegła. Osłabienie Rusi i Lechji ułatwiło jéj poczynić na Rusi zdobycze i łupieżą księstwa Lechji napełniać. Tak jeszcze nowy nie-

przyjaciel przybył. Jednak *Świętopełk* książe Pomorza gdańskiego, więcéj się obawiał Krzyżaków aniżeli tych pogan. Szukał tedy z Prusakami i Litwą przymierzy, aby ukrócić wzrost Krzyżaków. Trwała i odnawiała się ta wojna lat wiele. Papieże na Swiętopełka nakazywali krucjaty. Swiętopełk lubo zwojowany nie mógł być pokonany.

45. Papież podówczas, wielką miał w chrześcjaństwie władzę, uważano go za pana świata, słuchały go mocarstwa. Daniel książe ruski nad Haliczem i Kijowem panujący, sądził, że znajdzie pomoc przeciw Tatarom, gdy uzna władzę papieską. Obiecał tedy połączyć z kościołem łacińskim ruski, za to otrzymał koronę i był koronowany na króla ruskiego w Drohiczynie chełmskim 1246.

46. Podobnie *Mindowe* książe Litewski, poddawał się papieżowi i chrzest przyjmował, spodziewając się że papież powściągnie Ruś, Krzyżaków i kawalerów mieczowych że przez to Mindowe zdoła oprzeć się swojim synowcom, którzy go mocno ucisnęli. Mindowe był także koronowany na króla litewskiego pod Nowogrodkiem 1252. Lecz Daniel poznał, że z pokłóconego chrześcjaństwa łacińskiego, nic od papieża, więcéj w zakłócenia niż jednanie zaplątanego, skutecznéj nieotrzyma pomocy: porzucił więc i koronę i pojednanie kościołów. Mindowe zaś, widząc że Krzyżacy więcej niż kiedy mieszają się do Litwy i ujarzmić ją zamyślają, porzucił chrześcjaństwo 1261, i wziął się do boju.

47. Polacy spodziewali się, że papież wyjedna u Daniela oddanie Lublina, który był w jednéj napaści zabrał: ale na próżno. Podarował jim papież 1253 Jadzwingów, którzy sami się Polszcze poddawali. Tak atoli trudna chrześcjan z pogaństwem była zgoda, że przyszło do ostatniéj Polaków z Jadzwingami wojny, w któréj Jadzwingowie 1264 pobici, prawie wygładzeni,

rozpierzchli się, kraj opuścili w pustkę zamienony. Jich braci Sudawów pustkę osiadali przybysze Niemcy; Podlasie, osadnicy z Mazowsza, z Rusi i z Polski zaludniać poczęli. Bolesław V. wstydliwy, był wyprawie przeciw Jadzwingom obecny.

48. Zabity też został Mindowe 1263 w Litwie, a na Rusi umarł 1266, Daniel. *Swarno* począł na Rusi i w Litwie przewodzić. Krakowiacy i Sandomirzanie pod swymi wojewodami Piotrem i Janem, wyszli przeciw niemu, u Piety walne odnieśli zwycięstwo. Polska jakiś czas od napaści ruskich ubezpieczona: lecz Lublin w jéj rękach pozostał. Śmierć Mindowego posiągnęła za sobą zemstę. *Wojsielko* syn Mindowegi, zabił zabójcę, sam od księcia ruskiego *Lwa* 1267 zabity. Zemsta za zabójstwo w przywodzących Litwie rodzinach, wyzywała mordy. Jednak na łupież zaprawiona Litwa, odwiedzała Lechją i Ruś. Ruskie miasta od swych książąt zaniedbane lub prześladowane, wzywały rycerstwa litewskiego pomocy, i chętnie za swych książąt uznawały Litwinów.

49. Prócz tego że Tatarzy, Rusini i Litwini trapili po nieprzyjacielsku Lechją, cała Lechja lękać się mogła, aby od Niemców ujarzmioną niezostała. Krzyżacy Niemcy, nietajili się z niechęcią ku narodowi, a w potęgę mocno wzrośli. Margrabia brandenburgski wdzierał się na ziemie Polskie i grabił je. Książęta Szląscy i Polscy zaciągnąwszy długi, margrabiom i Niemcom obszerne w Luzacij i koło Odry pozastawiali ziemie. Lechja wyraźnego uszczerbku w granicach swojich doznawać poczęła. Potęga drobnych sąsiadów wzrastała, a słabość książąt Lechji wzmagała się.

50. Książęta Lechji szafując przywilejami, poczęli (koło roku 1250) w niezmiernéj jilości nadawać włości i miasta prawem niemieckim teutońskim. Wprawdzie przez to dogodne gospodarstwa i przemysłu w zni-

szczonych księstwach wchodziły porządki, ale przez to prawo ziemskie polskie, niesłychanego doznawało uszczerbku: miasta szczególniéj stawały się jemu niechętne, przez napływ cudzoziemców Niemców niemczejące, i ducha narodowego tracące. Szukały one wyroków w Niemczech, gotowe uznawać władzę cesarską niemiecką. Mody niemieckie tak się rozpowszechniały, że możni panowie i sami nawet książęta przestawali po polsku mówić.

51. LESZEK czarny, obejmując 1279 dziedzictwém po bezpotomnym Bolesławie wstydliwym tron, w opłakanym stanie monarchją nalazł. On sam strojił się z niemiecka. Wpadli Litwini 1282, 1283, od Pawła z Przemankowa biskupa krakowskiego sprowadzeni; wpadli Tatarzy i łupili 1287. Biskup, kasztelan i wojewoda krakowscy i sandomirscy zbuńtowali się na Leszka 1285, wezwali *Konrada II* z Mazowsza. A gdy Leszek umarł 1289 bezpotomny, monarchja w ostatni wpadła odmęt.

52. HENRYKA probus, książęcia Wrocławskiego sprowadzili do Krakowa Niemcy krakowscy jako niemieckiemu narodowi przychylnego. Wygnał go *Władysław* łokietek, kiąże z kujawskich Sieradzki. W tym umierający Henrik 1290, uznał za dziedzica korony *Przemysława* wielkopolskiego, a umierający *Mestwin* książe Pomeranji gdańskiéj 1295, swe państwo temuż Przemysławowi oddał; Gryfina zaś wdowa po Leszku czarnym, zmyśliła 1291, testamenta męża, zapisujące Polskę Wacławowi królowi czeskiemu. Wacław z Władysławem łokietkiem wojuje.

53. PRZEMYSŁAW chciał stan Lechji naprawić. W Lechji Kraków był uważany za stolicę monarchji polskiéj; lecz miasteczko Gniezno było drugą stolicą. Tu korony złożone, tu przebywał arcybiskup który nad duchowieństwem i nad narodem swę paster-

ską rozciągnął władzę. Duchowieństwo utrzymywało język narodowy. Biskupi i panowie księstw różnych przystali na życzenia Polaków i Przemysław 1295 w Gnieźnie koronowany królem. Lecz niedługo królował. W kilka miesięcy, margrabiowie brandeburgscy podstępnie go 1296 w Rogoźnie zamordowali. Tak wyginęli książęta polscy, Wielkopolski.

54. WŁADYSŁAW łokietek uznany był monarchą w Polszcze, w Krakowie i w Pomeranji, a zatym większa połowa Lechji w jedno spojoną została. Pysznił się tym a zaniedbał obowiązków. Książe szczeciński zabrał mu część Pomeranji. Polacy wezwali króla czeskiego. Wszyscy łokietka opuścili, poszedł na tułacza 1300 do Węgier i do Rzymu.

55. WACŁAW koronował się i rządził Polską przez swych starostów generałów. Uciszył rozruchy, wprowadził dobre pieniądze czeskie. Za niego Sandomirzanie i Krakowiacy Lublin od Rusi odzyskali. Niedługo panował Wacław. Śmierć jego 1305 ułatwiła Łokietkowi powrót.

56. WŁADYSŁAW łokietek, po swojim powrócie, dał dowody, że go przeciwności, jakich doznał, poprawiły; że miał duszę mocną i serce dzielne do oparcia się wszystkim przeciwnościom, nieszczęściom, jakie go w dalszéj koleji życia prześladowały. Bunt Szwenców w Pomeranji 1307, był wprawdzie poskromniony, ale się zdradą i rzezią 1308 wdarli do Gdańska krzyżacy; a niebawem, z wielkim gwałtem całą Pomeranją rozerwali: krzyżacy, książe szczeciński i margrabia brandeburgski; nieprawym przytym sposobem, 1307, krzyżacy zakupili od synowca łokietkowego *Leszka* ziemię Michałowską. Król czeski brał tituł króla polskiego a wdzierał się do Szląska.

57. Nie mógł się temu Łokietek oprzeć, bo Polanie poddali się byli *Henrikowi III* głogowskiemu;

Łokietek aż po zgonie Henrika III 1309 Polskę posiadł. Miasto Poznań 1310, a potém Kraków 1311 i niektórzy panowie buntowali się, to Szlązaków, to Czechów wzywając Łokietek jich uskromił. Skarzył się na Krzyżaków przed papieżem, lecz doznał że oni o papieża nie dbali. Łokietek koronował się w Krakowie 1319. To wzięcie korony tknęło książąt pokrewnych. Książęta mazowieccy sprzymierzyli się z krzyżakami i oddali hołd królowi czeskiemu, a szlązacy po poddawali się 1322, 1327 królowi czeskiemu.

58. Szukał Lokietek przymierza z Litwą. W Litwie *Lutuwer* i syn jego *Witenes*, coraz większą pozyskiwali władzę. *Gedymin* po Witenesie panujący, nietylko całą Litwą władał, ale zajął pod swe zwierzchnictwo wszystkie ziemie Ruskie dawnego wielkiego księstwa Kijowskiego i Kijów nawet, oprócz Halicza, który po kądzieli przechodził na książęcia Mazowieckiego *Bolesława*. Gedymin brał tituł wielkiego kniazia ruskiego i litewskiego, a królem bywał mieniony, wielką liczbę księstw ruskich porozdawał swojim synom i wnukom, jako feuda swym wassalom. Chciał się ochrzcić ale dzikie kawalerów mieczowych gwałty, odstręczyły go od tego. Zerwał 1324 umowy z papieżem, traktował z Lokietkiem. Zawarli 1325 przymierze. Aldona córka Gedymina, poślubiona Kazimirzowi synowi Łokietka.

59. Wrzała lata następne wojna. Przeciw sprzymierzonéj Polszcze i Litwie, wojowali zmownie krzyżacy, kawalerowie mieczowi, król czeski, margrabia brandeburgski, książęta mazowieccy, i z całej Europy ściągający się krzyżownicy na krucyatę przeciw pogańskiéj Litwie. Lokietek stracił jeszcze Dobrzyn, Kujawy, nietracił jednak serca.

60. W ciągu nieszczęść i znojów wojennych, urządzał Lokietek kraj cały i był prawodawcą. Powciągał rozboje. Pozwolił aby prawo teutońskie niemieckie

pozostało w Polszcze; ale sprawił to że miasta nim rządzące się, odetchnęły duchem narodowym polskim. Chciał też aby polskie ziemskie prawo, było w mocy. Kassował te przywileja które się civilnym lub kriminalnym prawom polskim sprzeciwiały. W śród wojen, stary król zwołał szlachtę wielkopolską i małopolską na sejm do Chęcin 1331, gdzie zapowiedział że dla wszystkich pod jego panowaniem będących ziem, będzie jedno prawo.

61. Zjazdu i obradowania podobnego niebyło przykładu w Polszcze czyli w rozerwaniu Lechji. Od czasu rozbitych narad w Gąsawie, nigdzie się książęta uroczyście niezgromadzili. Biskupi zjeżdzali się powielekroć, na synody i nanich uchwalali niekiedy rozporządzenia nabywające mocy po wszystkich księstwach. To były jedyne zjazdy które mogły się zwać powszechnemi tak że hierarchja jedna utrzymywała spójnią w rozsypce. Wreszcie po księstwach i powiatach gromadziły się osóbno większe i mniejsze wieca (conventus, collequia), na których, w obec licznego obywatelstwa, sąd wyrokował, sprawy publiczne załatwiano, uchwały miejscowy obyczaj obowiązające zapadały. Książęta u siebie radzili wkole dostojników i dworskich jakby w senacie. Ale powszechnéj kraju narody niewidzano i senat w rozerwaniu powszechnym uroczyście zasiąść niemiał pory. W Chęcinach zasiadł złożony z duchownych i świeckich dostojników, w kole licznego rycerstwa, w obec mnogiego obywatelstwa. W Chęcinach 1331 otworzył się pierwszy sejm (dieta, parlament): narodowa reprezentacja następnie się rozwija. Uchwalono tam prawo, opatrzono nagłe kraju potrzeby. Z Chęcin król i rycerstwo do walnego śpieszyło boju.

62. Zdrajca Szamotulski starosta generał wielkopolski, ściągnął w głąb kraju Krzyżaków. Łokietek wyszedł w pole. Zwycięstwo pod Płowcami 1331 od-

niósł. Szamotulski od Wielkopolanów rozsiekany zamknął długi szereg przeniewierstwa, przestępstw i zdrad, które Polskę wczasie jéj podziałów trapiły. Nieodzyskał strat poniesionych Łokietek, zostawił Polskę niezmiernie uszczuploną: ale on na nowo królestwo erigował, siłę szlachty Polskiéj do czynności wywiódł; w małéj reszcie spojony kraj, silniejszym i kwitnącym synowi swemu 1333 zostawił. Gedymin dłużéj się z Krzyżakami ubijał i od strzelby ognistéj pod Wieloną 1340 zginął.

TRZECI PERJOD

od roku 1333 do 1587 lat 250.

Panujący Jagiellonowie, gminnowładzwo szlacheckie; Narody jednaczą się z Polską. Polska kwitnąca.

63. W tym perjodzie panował wprzód Kazimirz wielki i Ludwik, nim Jagiełło tron osięgnął, a po zejściu Jagiellonów linji męskiéj, jeszcze Henrik i Batory panowali. Lecz już Kazimirz wielki miał małżonkę Annę Aldonę ciotkę Jagiełły, a Batory był małżonkiem Anny Jagiellonki. Wreszcie zaraz po zgonie Łokietka stan szlachecki podnosi się do działania, ostatecznie się za bezkrólewiów i za Batorego organizuje, a Polska przez ten cały 250 lat przeciąg, jest w stanie kwitnącym.

64. KAZIMIRZ wielki nie we wszystkim poszedł za wolą ojca swojego. Znalazł kraj dość zamożny i skarb w najlepszym stanie, ale kraj mocno umniejszony. Szukał jednak pokoju. Sąsiadowali z nim dwa domy, Luxemburgski i Andegaweński, które czatowały na korony jakieby pozyskać mogły. Jan Luxemburgski, król czeski, titułując się królem Polskim, chytrze nadskakiwał Kazimirzowi; Karol Andegaweński król Węgierski, w nadzieji że Kazimirz bez potomka umrze, myślał synów swych jako wnuków siostry Ka-

zimirza, na królestwo Polskie prowadzić i ofiarował pośrednictwo. Układy czynili Jan z Karolem: Kazimirz na nie przystawał.

65. Stanęły te układy w Wyszogrodzie w Węgrzech 1335, mocą których, Jan czeski, zrzeka się tytułu króla Polskiego, Kazimirz zaś na rzecz króla czeskiego ma się Szląska i Mazowsza wyrzec. Krzyżacy oddadzą ziemię Dobrzyńską i Kujawy a Kazimirz zrzecze się dla nich Pomorza. Traktat Kaliski 1343, ten z Krzyżakami układ do skutku przywiódł. Chciał Kazimirz na to upoważnienia stanów czyli narodu: tego niemógł uzyskać jak sobie życzył: ale królestwo rzeczywiście umniéjszone zostało.

66. Nie obeszło się jednak bez wojen z Janem czeskim. Pod Krakowem był Jan, gdy stanęło 1345 na tém, że Jan zrzeka się Mazowsza i ziemi wieluńskiéj, a Kazimirz dotąd sobie wiernemu księciu Swidnickiemu na Szląsku pozwolił przejść pod panowanie czeskie. W tych czasach, gdy umarł *Bolesław* z mazowieckich książe Halicki 1340 bezpotomnie, Kazimirz zajął Halickie Ruskie księstwo i województwa urządził. Ztąd przyszło do wojen. Z jednéj strony w księstwie Halickim koło Moldawy rzeki niedawno osiadła Wołosza z wojewodą czyli hospodarem swojim powinna była podlegać Haliczowi. Kazimirz nienajpomyślniéj się wyprawił przeciw téj Wołoszy, ale wojewodowie nie przestawali jego następcom królom polskim podlegać. Z jinnéj strony Litwa powdzierała się do księstwa Halickiego.

67. *Jawnuta* po ojcu Gedyminie nie długo władał. Oddalili go krewni od wielkiego księstwa. *Olgierd* wielkim książęciem został. Sam dzielny, przyjaźnią i dzielnością brata *Kiejstuta* wspierany, długie i rycerskie trzymał panowanie. Obu rzeczompospolitym, Pskowskiéj 1346 i Nowogrodzkiéj 1349 kazał zwierzch

nictwo Litwy uznać. Wiele bitew z Krzyżakami stoczył, ucierał się z wielkim książęciem moskiewskim i wplątał się w wojnę z Kazimirzem polskim 1349, 1350 o kraje nadbużańskie. Ważył się los wojny, gdy układami Kazimirz zastrzegł sobie posiadłość do rzeki Turzy, Podlasie zabużańskie puścił Litwie, a Łuck i Włodzimirz powierzył krewnym Olgierda i swojim jako lenność.

68. Zaspokojony Olgierd od strony Polski, w niezmiernie nagłych wyprawach swojich, podbił Tatarów przekopskich 1363 w obronie księcia Twerskiego, po trzy razy podstępował pod Moskwę 1368, 1370, 1373, a w tychże latach, wspólnie z Kiejstutem, bronił Litwy od napaści Krzyżaków, wpadał do Prus, wielkie bitwy od 1362 do 1369 staczał. Zestarzałych w boju ojców, synowie Jagiełło, Olgierda, Witowd, Kiejstuta, 1370 wyręczać poczęli.

69. Kazimirz był bogaty, dowiódł tego, gdy się Luxemburgom opłacał, gdy w Krakowie 1363 wydawał za mąż wnukę swoję za cesarza Karola IV luxemburgskiego. Dziwnym zbiegiem okoliczności, prócz cesarza zjechali się tam królowie węgierski, duński i cypryjski, i wielu książąt. Wierzynek, mieszczanin krakowski, podskarbi króla Kazimirza, sprawił tym panom ucztę. Kazimirz umocował miasta, aby Polskę obronniejszą i ozdobniejszą uczynić. Założył w Krakowie uniwersytet 1364.

70. Co ojciec w urządzeniu kraju i prawodawstwie rozpoczął, to Kazimirz wielki dopełnił. Zwoływał często na zjazdy prowincjonalne, albo całego królewstwa: biskupów, senatorów, urzędników i szlachtę. Były to zjazdy, wieca lub sejmy. Polska z różnych była cząstek złożona. Kazimirz łożył starania aby do jedności zbliżyć. Poczynił układy z duchowieństwem względem dziesięcin. Ustanowił dla Małopolski 1365 wyższe sądy

miejskie, tak jak je miała Wielkopolska. Prawo teutońskie czyli magdeburgskie do wielu miast ruskich 1356 rozciągnął. Tym sposobem utworzył się w Polszcze stan miejski, który zjazdom szlacheckim spólniczył. Przywileje jakie Żydzi w Wielkiéjpolszcze mieli rozciągnął na Żydy małopolskie. Zapewnił swobody Ormjanom i innych klass ludziom.

71. Dla szlachty i kmieci na sejmie w Wislicy 1347 ogłosił statut. Były to prawa małopolskie wielkopolskiemi wprzód w Piotrkowie ogłoszonemi, dopełnione. Głównym onych widokiem jest sądownictwo; a skupione w jeden statut przepisy, ściągały się następnie do zmienionego porządku. Dawne sądy gasły, gdy kasztelani i wojewodowie z jinnymi dostojnikami stali się reprezentacją narodu w senacie i radzie. Na onych miejsce podnosiły się sądy ziemskie i starościńskie czyli grodowe, którymi się następnie zajmuje ustawodawstwo. W statucie téż wiślickim lubo pozostały ślady różnic między panami a szlachtą, ta jednak różnica zacierała się i równość szlachecka mocy nabierała. Kmiecie byli niejako poddani panów swojich ale wolni i tegoż co jich panowie prawa.

72. Kazimirz dał początek elekcjom i umorzył dziedziczenie. Nie bacząc na prawo dziedziczenia Władysława białego z kujawskich gniewkowskiego książęcia, przychylił się do życzeń domu Andegeweńskiego, sobie przez siostrę pokrewnego. Na zjeździe w Krakowie 1339 wskazał następcą swojim siostrzeńca Ludwika, króla węgierskiego, a w ponowionych w Budzie 1355 układach, Ludwik zrzekał się swych do Rusi pretensyj, zaręczył narodowi, że większych nad exystujące podatków nie będzie wybierał, że przejażdżki swoje i zagraniczne wyprawy będzie opłacał.

73. LUDWIK przejechał się tylko po Polszcze, a zabrawszy insignia królewskie, wrócił do Węgier

i zajął się jich tylko losem. W Koszycach 1374 wszedł ze szlachtą polską w umowę: wyjednał przyznanie następstwa jednéj z córek swojich. Przyrzeczenia dawniéj czynione: zachowania całości kraju, praw, niepodnoszenia samowolnie podatku (nad 2 grosze stałego) i opłacanie przejażdżek i zagranicznych wypraw, obszerniéj w Koszycach opisał. Nadawszy Ludwik ten przywilej szlachcie, przycisnął 1381 stan duchowny do opłacania takichże podatków jakie szlachta opłacała.

74. Tymczasem zaniedbana Polska od swego króla, a źle zawiadywana przez jego powierniki, napełniła się bezprawiami i rozbojami; starostowie królewscy nadużywali swéj władzy. Król Ludwik Ruś czerwoną oderwał od Polski i do Węgier przyłączył. *Władysławowi* ze Szląskich Opolskiemu książęciu dał w rządy lenności wiele ziem polskich, z pomiędzy których Władysław ziemię Dobrzyńską dał w zastaw Krzyżakom. Zniechęcił sobie Ludwik wszystkie stany, cały naród.

75. *Bezkrólewie* 1382 pomnożyło nieład. *Zygmunt* luxemburgski zaręczony z Marją, córką Ludwika, wdzierał się do Polski. Ziemowit mazowiecki książe dobijał się korony. W Wielkiéjpolszcze ubijały się między sobą dwie chorągwiane fakcje pod hasłem i godłem starodawnych Nałęczów z nowszymi Grzymalczykami. Nie prędko Elżbieta królowa wdowa młodszą córkę Jadwigę na króla polskiego wyprawiła 1389.

76. JADWIGA gdy przybyła do Krakowa 1384 wszystko się uspakajać poczęło. Była zaręczona Wilhelmowi książęciu austrjackiemu, ale oświadczył się o nią Jagiełło wielki książe litewski. Jego sobie Polacy życzyli. Jagiełło w Litwie od niejakiego czasu panujący, nie pierwszéj był młodości; lubo wojny uciszył, ale w kłótniach domowych miał się stać stryja swego Kiejstuta zabójcą; był przytem poganinem. Ale obiecywał ochrzcić się i Litwę do Polski przyłączyć.

Jadwiga musiała z siebie tę ofiarę uczynić, i została małżonką ochrzconego i koronowego Władysława Jagiełły 1386.

77. WŁADYSŁAWOWI *Jagielle* Jadwiga pomogła chrzcić Litwę, w któréj bojarom na łaciński obrządek pochrzczonym, przywilej praw szlachty polskiéj 1387 nadał. Skłoniła téż Jadwiga Jagiełłę, że założenie uniwersytetu krakowskiego do skutku 1400 przywiódł, a sama Węgrów z Rusi czerwonéj powyganiała. Po jéj zgonie 1399 Jagiełło mniemał że i jego panowanie wzięło koniec, chciał do Litwy powrócić. Ale że go Polacy za króla wybranego uważali, a zatym zatrzymali go przy berle. Po zgonie Władysława Opolskiego 1394 trzymane od tego księcia księstwa do korony przyłączył, a za pieniądze, które 1404 szlachta i kmiecie złożyli, ziemię Dobrzyńską wykupił.

78. Ponieważ Jagiełło na wielkie księstwo pod swoją władzą naznaczył brata *Skirgiełła*: Witowd znosił się z Krzyżakami i knuł niepokoje; a gdy Skirgiełło źle się prowadził, wielkie księstwo nie bez boju *Witowdowi* powierzył. Tymczasem zapaliła się wojna z Krzyżakami, którym sprzyjał i pomagał cesarz Zygmunt luxemburgski. Walne zwycięstwo jakie 1410 pod Grunwaldem i Tannenbergiem odnieśli Jagiełło z Witowdem, dowodziło jak już słabi byli Krzyżacy. Lecz stracono wszystkie korzyści zwycięstwa tego, gdy źle wojnę prowadzono. Witowd się z niéj usunął, a po trzykroć ponawiana, skończyła się pokojem przy jeziorze Mielna 1422. Krzyżacy zrzekli się swych pretensyj do Zmudzi, oddali Nieszawę, resztę zatrzymali.

79. Zygmunt cesarz także téż ugody poczynił. W Lewoczy 1411 zwrócił insignia królewskie i hrabstwo Spiskie oddał. Późniéj w Starym siole 1423 wszystkie nieporozumienia uprzątnął. Nieprzestał jednak Zygmunt intrygować przeciw Jagielle, a Litwa

i Polacy protegowali hussytów w Czechach, którzy byli w wojnie z Zygmuntem.

80. Jagiełło zamiast wcielenia Litwy do Polski, coby naród litewski i książąt pokrewnych obraziło, umówił się z Witowtem i w Horodle 1413, na wspólnym narodów zjeździe, nadał przywilej Litwie. Przywilej ten był dokładniejszym i uroczystszym rozwinieniem przywileju bojarom litewskim czyli litewskiéj szlachcie wprzód nieco nadanego. Szlachta litewska łacińskiego obrządku ma odtąd być z polską szlachtą porównana, a zatém od niewolniczéj służebności feudalnéj uwolnioną zostaje. Radość z tego była niepomiarkowana: ściskali się dostojni Litwy mężowie z Polakami, wspólne herby polskie brali. Ale to obietnica tylko była tego, czego się szlachta litewska spodziewać może. Witowt nic ze swojéj władzy folgować nie chciał. Podwładni książęta szlachty z wassalstwa nie uwalniali.

81. Witowt był bardzo wojenny. Lubo poniósł od Tatarów 1418 klęskę nad Worsklą, wszelako nad Przekopcami władzę utrzymał, hanów u nich stanowił i Tatarów w Litwie osadzał, nad Nowogrodem wielkim powagę Litwy utrzymywał; krańców jéj od Moskwy u Wiazmy strzegł. Długo niedawał się usidlić intrygom Zygmunta cesarza. Na ostatek przyjął od niego ofiarę korony, zapragnąwszy zostać królem litewskim. Zygmunt wymyślił zjazd, aby o wojnie tureckiéj radzić. Przybył na niego 1429 do Łucka. Tu projekta z Witowtem ułożone, stały się jawne. Pomimo oporu Polaków, a nadewszystko Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego, naznaczał Witowt zjazd do Wilna na koronacją. Jagiełło chciał mu korony polskiéj odstąpić: téj Witowt nie przyjął. Gdy jednak szlachta polska niedopuściła Zygmuntowi nadesłania korony, strapiony stary Witowt 1430 z tym się rozstał światem.

82. Tymczasem uchwały prawodawczych w Pol-

szcze zjazdów, zastrzegały bezpieczeństwo swobód szlacheckich. Ponieważ statut wiślicki był zaniedbany: na zjeździe czerwińskim 1422 zastrzeżono jego, czyli praw Kazimirza całość, a w Warcie 1423 z małemi dodatkami po krótce go powtórzono. W starości z czwartéj żony doczekał się Jagiełło synów, chciał jim koronę wyjednać. W Jedlnie 1430 ponowił przyrzeczenie dochowania przywilejów, przyrzekł że bez wiedzy stanów pieniędzy bić nie będzie i uzyskał przyrzeczenie, że syn po nim nastąpi.

83. W Litwie naznaczył był Jagiełło swym namiestnikiem *Swidrygajłę*. Ten obrażony, że Podola nie dostał, uwięził Jagiełłę. Ruszyła się Polska w obronie króla swojego. Uwolniony Jagiełło Swidrygajłowi, że się źle prowadził, władzę odjął, a poruczył ją *Zygmuntowi*, który swą ostrością prędko Litwę sobie naraził. Rozpaliła się w Litwie wojna domowa, któréj końca nie doczekawszy się Jagiełło, 1434 żyć przestał.

84. WŁADYSŁAW III za staraniem Oleśnickiego biskupa krakowskiego utrzymał się na tronie. Swidrigajło został pokonany; mieszkał potem w Łucku, Zygmunt zaś przez zmowę wielu panów 1440 zabity: zaczym Litwa obrała sobie na wielkiego księcia *Kazimirza* królewicza, wtedy, gdy go właśnie brat Władysław na namiestnika wysyłał. Litewskie panowanie było obszerne. Jest ona państwem Ruskim, które coraz więcéj wpływ narodowości polskiéj przejmuje, ale książęta i wielcy panowie niechcą się do szlachty zniżyć, między sobą niezgodni aż do nienawiści. Ztąd Litwa w domowym rozerwaniu coraz słabsza.

85. W tych czasach na soborze we Florencji 1439 nastała unja kościoła greckiego z łacińskim. Za staraniem Izydora metropolity kijowskiego, cała Ruś litewska i polska uznały ten sobór. Zaczym, jak 1433 łacińska szlachta ruska w Litwie, tak 1443 i greckiego obrządku

ruska szlachta do przywilejów szlachty polskiéj przypuszczona. Przez to, interes stanu szlacheckiego w Litwie, coraz więcéj głowę podnosił.

86. Węgrzy ceniąc waleczność młodego króla polskiego, obrali go swojim królem. Władysław tedy, toczył wojnę z Turkami i pomyślny pokój zawarł. Wtym, przybył od papieża Eugeniusza IV legat Julian Cezarini i skłonił do złamania przysiąg i zerwania pokoju, ato w celu uratowania Konstantinopola, który Turcy bardzo dociskali. Władysław wystąpił pod Warnę i tam w bitwie 1444 poległ. W lat 9 Konstantinopol od Turków 1453 zdobyty, a potęga Turecka w Europie mocno wzrasta i Polszcze sąsiaduje,

87. KAZIMIRZA Jagiellończyka panowanie było długie i pełne niesnasek domowych. Ociągali się zrazu Polacy z wyniesieniem na tron Kazimirza, niepewni będąc Władysława zgonu. Uznany za króla Kazimirz, ociągał się z przybyciem do Polski, a gdy Polacy pogrozili że wyniesą na tron *Bolesława* Mazowieckiego, wtedy przybył i koronował się 1447, lecz jeszcze się ociągał ze złożeniem przysięgi, że praw dochowa. Dawał za przyczynę, iż przysiągł Litwie nieumniejszać ją, a koronie będzie musiał zaprzysiąc przyłączenie do niéj Wołynia, Ukrajiny i Kijowa, przezco by Litwa umniejszoną była. Narzekali Polacy na Kazimirza że Litwie przychylniejszy: a gdy Kazimirz 1453 w koronie przysiągł, Litwa niechęciła się ku niemu i ku Polakom. Rościła pretensje do Podola a upatrując dogodnéj pory, koło Brześcia i na Podlasiu różne ziemie pod swoje chwytała panowanie.

88. Tymczasem krzyżacy w Prusach osłabli, bo nie mieli już do wojowania pogaństwa, a do pomocy krzyżowników. Rozpasali się przytém na wszelką swawolę i rozpustę. Z zepsuciem obyczajów, jeszcze bardziej siły tracili. W jich państwie zjawiła się niezgoda, a za-

konnicy stany pruskie uciskali. Żalili się o to szlachta pruska, mianowicie Pomorza Gdańskiego i miasta, na sejmie rzeszy niemieckiej, gdyż krzyżacy do rzeszy niemieckiej należeli: lecz sprawiedliwości otrzymać niemogli. Bractwo jaszczurkowe, ze szlachty i mieszczan zawiązane, udało się do Kazimirza króla polskiego, który gdy się skłonił wziąć ją w opiekę: naród PRUSKI (Pomorski) dobrowolnie się mu 1454 poddał i z Polską połączył.

89. Rozpoczęła się tedy wojna pruska z krzyżakami, która trwała lat 13. Krzyżacy mieli pomoc z Niemiec i czasem się pokrzepiali. Szlachta polska wielkie czyniła ofiary by swych braci z pod jarzma zakonu wyzwolić; Prusacy jeszcze większe, i kraj jich okropnie był zniszczony. Naostatek pokój toruński 1466, województwa, pomorskie, chełmińskie, malborskie i księstwo warmińskie do Polski przyłączył; część wschodnia czyli właściwe Prusy, zostawione krzyżakom z obowiązkiem hołdu. Kazimirz z wielką szczodrobliwością udzielał przywileja, zapewniał je pozyskanym pomorskim Prusom; zostawując jim i miastom jich prawa i braterską udzielność. Tym sposobem, stracone dawniéj nad morzem baltickiém kraje, w wielkiéj części do Polski powróciły. Tegoż czasu 1453 księstwo oświecimskie zakupione zostało, a książe zatorski dobrowolnie się poddał. W przódy cokolwiek *Zbigniew Oleśnicki* biskup krakowski kupił 1443, i wszedł w posiadanie 1446 księstwa siewierskiego, jako książe panujący, on, i jego następcy. Przyrosło jeszcze królestwo polskie i tem: że po wygaśnięciu książąt płockich 1462, ziemie rawskie i bełzkie do korony przyłączone i w województwa obrócone zostały.

90. Wojna pruska dla tego się tak długo ciągnęła, że nie było jéj komu prowadzić, że rozboje po granicach szląskich, oraz Litwy napaści, Polaków siły roz-

rywały. Litwa zagarnąwszy po zgonie Świdrygajły 1452 Łuck z Włodzimirzem, nietylko w wojnie z krzyżakami pomocy nie dawała, lecz za przywodem Gasztołda, zamyślała zerwać z Polską. Zagarnęła 1457 wielką część Podola z Bracławiem i Winnicą aż po rzekę Murakwę; groziła otwartą wojną i chciała porzucić Kazimirza, obrać sobie oddzielnego wielkiego księcia. Kazimirz ogłoszeniem 1457 przywileju ziemskiego powtarzał horodelskie obietnice i jednał sobie szlachty litewskiéj serca, a nie mało miał pracy, aby niespokojności panów litewskich powściągać. Musiał zaś słuchać ostrych narzekań, przymówek i ostrych upomnień od polskiéj szlachty, która całą przyczynę złego w królu upatrywała. Kazimirz jak w Polszcze tak w Litwie nic nie mógł bez rady, bez senatu. Mógł jednak przyśpieszać, opóźniać. Łatwy w przyzwalaniu, w sprzecznem położeniu, sprzeczną powolnością, przewlekał, odkładał do czasu, a narody miały czas rozpatrzyć swe położenie, zbliżyć się, upamiętać, dla zbratania się.

91. Szlachta polska, narzekając że król Polskę zaniedbał, sama się losem ojczyzny zajmowała. Od stu lat jak do spojenia Lechji w Polskę powołaną została, nie przypuszczała więcéj dziedzicznego nad sobą panowania, które tyle szkody wyrządziło. Z dziedzictw tituły księstw uprzątnęła, od senatorskich dostojników swych w województwa zamieniła. Zaplątanie się dziedzicznych książąt mazowieckich w hołdownictwo i feudalną diplomacją, ułatwiło do rychlejszego wcielenia do korony i województw z książąt osierociałych ziem (Rusi, Płocka, Rawy, Bełzu). W kole obywatelskim podniosła równość. Bractwa chorągiewne ustąpiły miejsca braterstwu ziemskiemu stanu rycerskiego. Jinnym jak szlachectwa dziedzicznym tytułem nikt się nie mógł wynosić ni odróżniać.

92. Zbiegała się szlachta chętnie, radzić obrado-

wać, sejmikować: po swych ziemiach, powiatach i województwach, jak gdzie te sejmikowania obyczaj zaprowadził. Ogólne narodu sejmowanie, nie było dość zwyczajem ustalone. Do narad senatu i dostojników, zbiegali się z powiatów i ziem umocowani sposobem dorywczym, z czego wynikała niepewność czy zapadłe obowiązują uchwały. Mnogie w czasie wojny pruskiéj zbieganie się rycerstwa, odkryło ztąd wynikłe niedogodności; okazały że prawa stanu rycerskiego czyli szlachty, nie na udzielonych mają posadę przywilejach, ale na własnym jéj prawie że ona sama dla siebie prawodawczy.

93. Szlachta tedy w Piotrkowie, w Korczynie a nadewszystko w Nieszawie 1454 różne sobie ustawy pisała i podatki podnosiła. Bywały sejmiki przed sejmami. Przed sejmem Nowokorczyńskim 1468, na sejmikach wybrani zostali posłowie na sejm, mając sobie udzieloną instrukcją. Odtąd sejmiki zawsze przed sejmem dla wybrania posłów być musiały, a sejm złożony był z króla i dwu jizb. Senatorskiéj w któréj biskupi, wojewodowie, kasztelani i senatorskiego rzędu dostojnicy, i Poselskiéj, w któréj posłowie ziem i powiatów oraz reprezentanci wielu miast zasiadali. Jizba poselska w obradach wielkiéj przewagi nabywała.

94. Polska opływała w pomyślności. Ludność, handel, przemysł, oświecenie, dostatki żywo się podnosiły. Król miał wielkie dochody do czynienia dobrze, ale był w niedostatku popierania interesu synów, gdy jim korony ofiarowano. Czesi obrali królem 1471 jego syna Władysława i ten tron Czeski nie bez trudności objął. Węgrzy wzywali byli drugiego syna Kazimirza 1471 przeciw Maciejowi: lecz Kazimirz niemiał serca ubijać się o koronę. Po zgonie Macieja 1490 jedni Węgrzy wzywali jinnego jeszcze syna Jana Alberta do tronu: lecz przemogli ci, co prowadzili na tron

Władysława czeskiego. Kazimirz ojciec, niemiał czem życzeń swojich popierać, Jan Albert tedy musiał bratu z Węgier ustąpić, otrzymawszy za to księstwo głogowskie, które potem bratu Zygmuntowi spuścił.

95. Niesnaski i zatargi Litwy, narażały Polskę na klęski, a Litwę na większe jeszcze straty. Tatarzy łupili Podole utrzymując, że jich Litwa pobudza do tego. Turecka potęga wzrastając poczęła się do Moldawji wdzierać. Moldawią Stefan wojewoda mocno bronił, lecz Turcy opanowali 1484 Polskie porty Kilją i Białygród. Turcy wzięli 1475 Tatarów przekopskich pod swoje panowanie i Przekopcy przestali Litwie podlegać. Nieco wprzódy Pskow 1460 pożegnał litewskich namiestników i wyrzekł się litewskiej opieki. W tych czasach 1477 wielki książe Moskiewskie, pokonawszy 1477 hordy Tatarskie, które jeszcze mu rozkazywały, począł napadać ruskie ziemie Litwie podległe. Straciła Litwa 1479 Nowogrod wielki, 1490 książąt Siewierskich, którzy się do Moskiewskiego przyłączyli.

96. JAN ALBERT królem zostawszy, doznał nowego w państwie swojim rozerwania, bo Litwa obrała sobie wielkim książęciem jego brata *Alexandra*. Polska korzystała przez zakupienie 1494 księstwa Zatorskiego, a przyłączenie do korony 1495 księstwa Płockiego po zgonie bezpotomnego mazowieckiego książęcia. Litwa straciła: Brańsk, Nowogrod siewierski, Starodub, które Moskwa zabrała. Wyprawa do Wołoch 1497 pod pozorem odzyskania Kilji i Białygroda, była nieszczęśliwa, a pociągnęła za sobą wpadnienie Turków aż pode Lwów.

97. Szlachta przestraszona była powieścią jakoby Jan Albert przychylał się do projektów swego dawnego nauczyciela i poufalca Włocha Buonacorsi, Kallimachem zwanego, który mu radził, aby szlachtę poniżyć. Mniemano że wyprawa do Multan, na wygubienie

szlachty wymyśloną była. W téj obawie poczęli troskliwie władzę i panowanie swoje opatrywać i umacniać czego w krótce doznały wszystkie stany.

98. Przywileja miast i niemieckie prawo jich poczynało zawadzać ziemskiemu i szlachcie. Nakazano 1420, 1454 aby wojewodzińska władza z miéjską doglądały cen targowych, jiżby lud wiejski kmiecy niebył przez monopolja miejskie odzierany. A gdy mieszczanie utrudzali szlachcie nabywania miejskich domów, na sejmie Piotrkowskim 1496 uchwalono, że plebejom to jest ani kmiecego, ani miejskiego stanu osobom, niewolno posiadać, ani dóbr ziemskich, ani prelatur które są stanu rycerskiego fundacją. Zastrzeżono jednak doktorskie prelatury dla swiatłych mieszczan których niebrakło; a dla wyprzedania się z ziemskich posiadłości przeciągano lata, dozwalając raz na zawsze mieszczanom miast głównych posiadanie onych. Na sejmie Radomskim 1505 zabroniono bezbożnych magdeburgji praktik sądownictwu miejskiemu. A gdy szło o szlachcica w sądzie miejskim starościńska władza w to w glądać poczęła.

99. ALEXANDER, na sejmach Piotrkowskich 1503 1504 i Radomskim 1505, chciał prawodawstwa dopełnić. Ale to się skończyło powtórzeniem i potwierdzeniem wiślickich, warteńskich, nieszawskich, i różnych krakowskich, piotrkowskich i jinnych statutów, nieco odmienianych z przydaniem kilku ustaw nowych, między którymi było 1505 w Radomiu uchwalono, że odtąd król, na wieczne nic nowo nieustanowi bez wspólnéj rady czyli senatu i posłów zgody; a dóbr królewskich bez sejmu rozdarowywać, ani odłużać nie będzie. Tymże prawodawstwem swobodny ruch i przesiedlanie się kmieci ścieśnione, ustęp kmiecy zamienił się w odprawę; oddający się nauce za wyzwoleńcow poczytani. Ponowione żydom przywileje, wyraźnie powiedziano,

zostawiono w całości na jich poniżenie. Zebrane te ustawy kanclerz Jan Łaski 1506 wydrukował.

100. Litwa stratami jakie poniosła, skłoniona w Wilnie 1499, sama z siebie odnowiła akt unji z Polską; a kiedy Alexander tron Polski obejmował, wysłała Alberta Tabora biskupa Wileńskiego, z oświadczeniem szczeréj chęci, utrzymania związku. Tymczasem wzbił się w niéj w potęgę Michał Gliński z książąt Ruskich jidący, a przemożnym Zabrzezińskim niechętny. Ztąd wielkie w Litwie rosterki. Gliński pobiwszy Tatarów pod Kleckiem, tym więcéj się w dumę podniósł, o podźwignignieniu Rusi marzył.

101. ZYGMUNT I prawdziwie wielkim się pokazał, gdy zdołał niespokojną Litwą a prawdziwie roszhukaną już szlachtą Polską szczęśliwie rządzić. Był to pan lubiący pokój, zgodę, powolny i nieco opieszały, ale umiejący zachować powagę, dobierać ludzi, cieszący się wiernością poddanych i światłem wieku, a w dopełnieniu obowiązków panującego czynny.

102. Gliński zabiwszy Zabrzezińskiego zniechęcony w Litwie, podniósł bunt i uszedł do Moskwy, zamyślając Ruskie państwo wskrzesić. Obległ 1507 Mińsk. Wyprawieni przeciw niemu Polacy pod Mikołajem Firlejem, i sam król pośpieszył. Gliński ustąpił z kraju, z całą fakcją swoją wywołany. Za jego wpływem i podnietą cesarza Maximiljana habsburgskiego, Moskwa ponowiła najście, a Gliński ułatwił jéj zdobycie Smoleńska 1514. Lubo Konstanty Ostrogski Moskwę pod Orszą pobił, czasowy jednak pokój nie odzyskany Smoleńsk zostawił. Odnowiła Moskwa po trzeci raz 1534 wojnę, którą jeszcze raz czasowy pokój ukończył.

103. Maximiljan cesarz z domu habsburgskiego, zazdrościł że w ręku Jagiellonów wiele koron było, podniecał tedy Zygmuntowi nieprzyjaciół w Moskwie i w Krzyżakach: gdy atoli widzi, że nie wielką z tąd

korzyść odnosi, szedł w umowy. Na zjeździe w Wiedniu 1515 Jagiellonów z Maximiljanem, ułożono, że Ludwik słabowity, Władysława króla czeskiego i węgierskiego syn, pojmie Marją wnukę Maximiljana; Anna zaś, Ludwika siostra, przyrzeczona Ferdinandowi, wnukowi Maximiljana. Przewidywał Maximiljan, że tymi związkami odziedziczy koronę czeską i węgierską, co się też stało. Obiecywał Zygmuntowi pośrednictwo do zgody z Moskwą i Krzyżakami: lecz to przeciwny skutek miało.

104. Od niejakiego czasu mistrzowie krzyżaccy nie chcieli winnego hołdu królom polskim składać. Właśnie wielkim mistrzem był z margrabiów brandeburgskich Albert, siostrzeniec Zygmunta. Zygmunt na próżno siostrzeńca do zgody nakłaniając, ruszył 1512 z nie wiele wojska, i z łatwością tak buntującego się, jak i posiłki z Niemiec od cesarza mu przysłane, pokonał i dał czas do namysły. Na ostatek postanowił, że Prusy Krzyżakom będą odjęte. Albert, który zrucił habit a luteranem został, z tytułem książęcia pruskiego królewieckiego lennego i poddanego, Prusy te do wygaśnienia domu swego po mieczu otrzymał. Na co hołd uroczysty w Krakowie 1525 złożył. To zdarzenie dało pierwszy przykład sekularizacji posiadłości duchownych. Lennym też prawem siostrzeńcom swojim pomorskim książętom Zygmunt udzielił 1526 powiaty Lemburgski i Bytowski.

105. Tegoż czasu królestwo Polskie uzupełniło się, dołączeniem Mazowsza po zupełném książąt 1526 wygaśnieniu; jako też nieco wprzódy 1513 Zatora. Tegoż czasu 1526 Ludwik król węgierski i czeski, synowiec Zygmunta, zginął pod Mohaczem bezpotomny w wojnie przeciwko Turkom. Ferdinand habsburgski szedł do osierociałych po nim koron: lecz Węgrzy

wyniesli na króla Jana Zapolja, z którym Zygmunt podwójnie był spokrewniony.

106. Zygmunt i Polska na wielu punktach sąsiadowali z potężną Turcją. Przez Węgry, Multany i Wołoszę, oraz przez Tatary. Obrażony Bogdan, wojewoda wołoski w Moldawji, chciał sobie Pokucie przywłaszczyć, podbity nad Dniestrem przez hetmana Mikołaja Kamienieckiego 1509, powrócił do posłuszeństwa. We 20 lat potém, Piotr wojewoda, buntowniczo wpadł był do Polski. Pod Obertynem 1531 walném zwycięstwem małą garstką, przez hetmana Jana Magnus Tarnowskiego odniesioném, pokonanym.

107. Najprzykrzejszą stroną byli Tatarzy. Jich łupiestwa sięgały w Litwę, w Lubelskie i na Ruś czerwoną. Firlej, Ostrogski i jinni, ustawicznie jim klęski zadawali. Zaprowadzone na Ukrajinie koło Dniepru osady pod jimieniem Kozaków znane, rosnąc w liczbę, coraz skuteczniéj Polskę zasłaniały. Naznaczony Tatarom jurgielt, odwracał jich łupiestwo ku Moskwie. Lecz najskuteczniéj jich powściągnąć mogło stałe z sułtanem tureckim Solimanem II przymierze. Po wielu staraniach dokazał tego Zygmunt 1533. Przymierze to zapewniło Polskie nad Moldawią panowanie, wyjednało że sułtan Tatary i Wołoszę od napaści wstrzymywał, a zabeśpieczył dla Polski wolny na morzu czarnym handel. Odtąd Ruś, Podole i Wołyń szybko w ludność i zamożność podrastały.

108. Pomimo strat, jakie państwo jagiellońskie ze strony Litwy poniosło, pomimo praw, które szlachta na swoję jedynie dogodność ustanowiła, państwo Zygmunta było bardzo szczęśliwe. Każdy stan był w dobrym bycie i w dostatkach, każdy zgodą, pracą, przemysłem i naukami zajęty. Było wielu ludzi uczonych, którzy wybornie po łacinie i po polsku pisali. Między nimi Mikołaj Kopernik (zmarły 1543) astronom. Kra-

ków był siedliskiem nauk. Zdawna w Polszcze hussyci znaleźli przytułek. W te czasy luterska nauka krzewiła się. Nie prześladował jéj Zygmunt, ale zapobiegał gwałtownościom, jakieby z nowości wyniknąć mogły. Przykładnie i surowie ukarał 1526 poburzenie za luterską nauką jidących w Gdańsku.

109. Na różnych sejmach (od 1507 do 1521) popisano bardzo wiele ustaw. Pilnował w nich Zygmunt, aby wolność kmieci ocaloną była, aby miastom ujmy się nie działo; zapobiegł aby panowie góry nad szlachtą nie brali. Szły jednak rzeczy opak. Zawieszono wprawdzie 1511 nauce dzieci kmiecych zawadzającą ustawę: ale jinną, srogimi lud dociśniono więzami; a w Toruniu i Bydgoszczy 1520 uchwalono podniesienie pańszczyzny do dnia jednego w tygodniu, zachowując gdzie była wyższą.

110. Zamierzył Zygmunt 1513 prawodawstwa krajowe co rychléj wykończyć i w jeden kodex zamknąć. W tym celu Sliwnicki 1528 wygotował księgę praw, aby cudzoziemskie miast przepisy do narodowych zbliżyć. Zostało to bez skutku: miasta przy swojich w zatardze będących obstawały. Dla Litwy ogłoszony został 1529 i przyjęty statut, bo dla książąt i możnych panów litewskich dogodny. Wyniósł 1529 syna Zygmunta Augusta na wielkie księstwo i wyjednał że go Polacy za króla przyjęli i na koronowanie jego 1530 przyzwolili. Lecz dopełniona pod przewodnictwem Taszyckiego 1532 bardzo niedostatecznie redakcja praw polskich, za sprawą Kmity i Zborowskich na sejmie 1534 upadła. Różni też prawnicy, projektami cesarskiego prawa rzymskiego, szlachtę odstraszali. Mazowsze wejrzało szczęśliwiéj w swe ustawy i w jeden swój statut 1531—1541 spisało.

111. Szlachta powolna była królowi, ale dała się braciom starszym, to jest możnym panom uwodzić.

Tym braciom starszym podobała się litewska aristokracja i książęce w Litwie tituły, gdzie i Radziwiłłowie od cesarza książęcy uzyskiwali; jinni hrabskich szukali, choć Ostrogski z niektórymi kniaziowskich zrzekał się praw, by się ze szlachtą zbratał. Starsi tedy bracia w Polszcze uzyskiwali od cesarzów tituły hrabiów i pomimo zapobiegań Zygmunta, tworzyli sobie ordinacje, zamierzając nowy stan wyższy utworzyć. Między nimi, Kmita wojewoda i starosta krakowski, był w niezgodzie z hetmanem Janem Magnus, hrabią tarnowskim. Zygmunt w tych czasach potracił kanclerzów, Szydłowieckiego 1532, Tomickiego 1535, w których wielką pomoc znajdywał, a sam już był w wieku podeszłym.

112. Bona królowa z Włoch powtórném małżeństwem wzięta, niezmiernéj wziętości nabywała. Wynosiła ludzi, złych obyczajów, podłych i złego charakteru. Prześladowała Odrowąża, mającego za sobą księżniczkę mazowiecką, i chciała aby król pieczęć oddał Gamratowi biskupowi krakowskiemu, a rozjątrzoną została, gdy król według prawa w godniejsze ją 1537 oddał ręce. Zatym namnożyło się poszeptów i intryg od Bony, Kmity, Odrowąża i Zborowskich podniecanych.

113. Powołał król szlachtę do pospolitego ruszenia przeciw Wołochom. Lecz z wyprawy wołoskiéj nic nie było, bo pode Lwów zbiegłszy się półtorakroćstotysięcy rozhukanej szlachty, składali zażalenia na króla, że praw nie zachowuje, ludzi niższego stanu dźwiga; na królowę, na panów. Wiązali rokosz i rozbiegli się do domów, unosząc z sobą żal z nierostropnego zapędu i wstyd, że to zdarzenie na śmiech kokoszą wojną nazwane, gruchnęło po całéj Europie.

114. Widział odtąd Zygmunt stary, że nie zdoła uciszyć umysłów. Hamował tylko kroki braci starszych i braci młodszych. Musiał atoli cierpić, że szlachta

przyswojiła sobie prawo życia i śmierci nad swymi kmieciami. Mimo zapadłych 1538, 1543 ustaw znoszących monopolja, bractwa, cechy miejskie, zdołał swym veto przywileje miast ocalić. Trudno się stawało powściągnąć starostów i wojewodów, przeważnie i na krzywdy miast swéj władzy używających. Sejmy były burzliwe, zrywane. Domagano się unij narodów, prawodawstwa, ścieśnienia władzy duchownéj. Król widząc koniec panowania swego zakłócony, martwił się tym nie mało, lecz do ostatniego zgonu 1548 czynnym być nie przestał.

115. ZYGMUNT AUGUST, pod wpływem matki Bony, złe otrzymał wychowanie, a obejmując rządy, trafiwszy na te zakłócenia w narodzie, od razu doznał przeciwności, które szczęśliwie jego zdolności obudziły i uczyniły go jednym z największych królów polskich. Poślubił był drugim małżeństwem Barbarę z Radziwiłłów Gasztołdowę. Bona, biskupi i różni panowie usiłowali króla z małżonką, którą kochał, rozłączyć. Król uporem przy swojim obstając, w Piotrkowie 1550 przypomniał że są co po kilka dostojności piastuje, a uboga szlachta bieduje. Uciszył tym wnioskiem wrzawy. Ukoronował Barbarę, lecz ta w kilka miesięcy mu umarła. W kilka lat potém 1556 wyjechała do Włoch królowa Bona, wyniósłszy z sobą wielkie skarby, które pod nazwiskiem summ neapolitańskich znajome były, a które król hiszpański zabrał.

116. Jinne jeszcze zjawiły się wrzawy, to jest o władzę duchowną, mianowicie biskupów. O herezją obwinionych, biskupi przed siebie przyzywali. Szlachta narzekali, że tym, jich majątek i cześć są dotykane. Król przyznał 1552, że sprawy o religją właściwie do księży biskupów należą, wszelako biskupi zawiesili swe sądy, a chociaż do swego sądownictwa wrócili, wszakże znaleźli się różnemi ustawami mocno

ścieśnieni. Tak szlachta swą przewagą i stan duchowny dotknęła. Po skończeniu soboru tridenckiego 1563 jego ustawy były w archidjecezji lwowskiéj od duchowieństwa przyjęte; w gnieźnieńskiéj zaś za sprawą primasa Uchańskiego, nieprzyjęte. Na sejm nie śmiano je wprowadzać, bo wiele szlachty polskiéj od Rzymu się oderwało, a reszta o papieża niedbała. Legat Kommandoni tylko że je królowi wręczył.

117. Lecz Zygmunt August, dużo się, tak dla Rzymu jak i dla poróżnionéj nauki chrześcjańskiéj obojętnym okazywał. Przez to dla wszystkich wyznań wielka się swoboda otworzyła. Na odgłos że Polska jest przytułkiem nauk i światła, zbiegali się różnego wyznania ludzie po jinnych krajach prześladowani. Poróżnieni nauką odprawiali swoje w Koźminie 1555, w Pińczowie, w Sandomirzu 1570, synody. Socynianów, arjanami zwanych, którzy najwolniéj o religji myśleli, było dosyć.

118. Naukowa sława Polski utrzymywała się przez obszérne związki z ludźmi prawdziwie uczonymi i światłymi. Lubo nie przestawano pisać po łacinie, jednakże język polski kształcił się w poezji, w tłómaczeniach biblji, w sporach religijnych i w prawodawstwie. Już w te lata nie sam Kraków był nauk siedliskiem. Jak drukarnie z Krakowa po całéj rozbiegły się Polszcze tak i szkoły światowe wszędzie powstawały, które tym potrzebniejsze były, że dotąd od biskupów i jinnego duchowieństwa utrzymywane, niedostatecznemi się stawały.

119. Kawalerowie mieczowi zabili posła polskiego, wtedy, gdy się Zygmunt August za uwięzionym przez nich bratem swojim ciotecznym arcybiskupem Rygskim wdawał. To dało powód że król z wojskiem ruszył, a pod Pozwolem, mistrz uniżył się i wszedł w przymierze z Litwą. Związek takowy, uraził Iwana Wasi-

lewicza. Gwałtownie tedy wpadł 1558 do Inflant i wojował tę krajinę. Nowy mistrz Gottard Kettler, doświadczył również szweckiéj napaści, która mu Estonją 1561 zabrała. Podobnie Magnus królewicz duński, zakupiwszy biskupstwo Esel, wdzierać się począł. Zakon nie mający sił, rozwiązany został. INFLANTY zaś i mistrz Kettler, poddali się Zygmuntowi Augustowi tak, jiż *Kettler* z potomstwem, otrzymał w lenność księstwa Kurlandji i Semigalji. Inflanty zaś przy zachowaniu praw szlachty i miast, bezpośrednio do królów polskich należyć będą.

120. Iwan Wasilewicz, zdobył Połock na Litwie 1563, prowadził 1570 przez czas niejakiś na króla Inflanckiego Magnusa, i sam srodze mieczem Inflanty niszczył i podbijał. Zygmunt August widząc że samą Litwą nieprzyjaciela niezmoże, udał się do szlachty polskiej. Nieznajdując dość powolnych polaków, budził siły litewskie, przez udzielenie Litwie przywilejów, które jeszcze aktem Horodelskim obiecane jim były. Obrażona tym szlachta polska, poczęła domagać się, naprawy rzeczypospolitej, oraz unji Litwy i Prus z koroną. A tak wojna inflancka, stała się pobudką, do dokonania dwu wielkich dzieł które długiéj pracy, ze strony króla wielkiéj dotrwałości a ze strony stanów, nie małege swych interesów poświęcenia wymagały.

121. Król nadawszy 1560 w Wilnie przywilej i do skutku przywiódłszy, że Litwa ma równie jak Polska, ze stanu szlacheckiego na sejm posłów obierać i że Litwa równie jak Polska sądy ziemskie mieć będzie: ruszył do Polski i w groźnéj postawie 1562, do Piotrkowa na sejm zjechał: gdzie rozpatrzywszy wszystko co z skarbów w rzeczypospolitej wyszło, wszystko naprawiać począł.

122. Starostwa i królewszczyzny, jakie kto nieprawnie trzymał, musiał oddać. Wszystkie dobra kró-

lewskie zostały opisane. Jak w Litwie tak podobnie w Polszcze król ze wszyskich tych dóbr kwarty na utrzymanie wojska przeznaczył: tak na wojsko nadworne, jak i na jinne zaciągi, podług zwyczaju wieku czynionie. W krótce 1565, pozwolił, że z ramienia jizby poselskiéj, była do boku podskarbich dodawana deputacja. Zaczym dobra królewskie, zamieniały się w narodowe i dochody rzeczypospolitej, oddzieliły się od królewskich.

123. Sądy najwyższe, nie mogły podołać wielości spraw. Ustanowiony tedy był 1563, na jeden raz sąd najwyższy, aby zaległe sprawy, w jimieniu króla ostatecznie załatwił. Gdy wiele stanęło ustaw, ułatwiających handel, nakazano 1562, aby wszyscy, i miasta i szlachta, okazali przywileja na cła i myta niepokojić handel mogące. Fałszywe, nieprawne zostały poniszczone. Miasta pruskie uporny w téj mierze czyniły opór. Dla ludu kmiecego nic dogodnego z téj naprawy rzeczypospolitéj niewynikło: tylko obostrzewie dolegliwości jakie go cisnęły.

124. Prawodawstwa zredagowanie, niepowiodło się w Polszcze. Przyłuski 1551 nieodpowiedział potrzebie. Przez Herburta, przejrzane priwatnie, zostały tylko wszystkie ustawy, przewiedzione na język Polski. W Litwie, stosownie do czasu, przerobiony został i powtórnie 1564 ogłoszony statut. Król przytém zrzekł się 1560 własności ziem od szlachty posiadanéj, któréj był, jako feudalny suzeren, panem. Tak coraz więcéj szlachcie litewskiéj polskie zapewniał swobody. A gdy się na sejmie w Warszawie 1564 zrzekł dziedzictwa Litwy, tym krokiem uprzątał wszelkie ze swojéj strony zawady, do ostatecznego Litwy z Polską połączenia.

125. Szlachta litewska i ruska, która poczęła ruski język dla polskiego zarzucać, między którą bardzo wiele osiadło Polaków i Mazurów, pragnęła ściślejszéj jedno-

ści. Lecz wielcy panowie i książęta, a nadewszystko Mikołaj czarny Radziwiłł przeciwili się, narzekając, że Litwa w granicach uszczerbek poniesie, a książęta będący dziedzicznymi senatorami i senatorską i książęcą dostojność postradają. Podobnie, unji Prus polskich z koroną, opierał się Achacy Czema wojewoda Malborski. Radziwiłł 1567, Czema 1565 właśnie poumierali. Ostrogski, kijowski, Czastoryjski, wołyński, wojewodowie i jinni litewscy panowie, przychylili się do życzeń szlachty i króla, i pomimo nieukontentowania wielu litewskich panów, na sejmie Lubelskim 1569, unji dopełnili.

126. Na sejmie lubelskim, stanęły tedy unje. Podlasie Litwa oddała, Inflanty uznane za kraj dla obudwu narodów wspólny; Wołyn i księstwo Kijowskie do korony dołączone, zachowały drugi statut litewski. Korona Polska i wielkie księtwo Litewskie, jest jedna wspólna rzeczpospolita. Jeden pan, wspólnemi głosy obrany, będzie panował. Senat obu, pomięszany, urzędnicy senatorskiego rzędu podwójni, dla obu narodów. Sejmują i radzą zawsze wspólnie w Warszawie. Podobnie województwom Pruskim, miejsce w senacie i w jizbie posielskiéj oznaczone.

127. Od czasu téj unji panowie musieli szlachtę w Litwie wyzwolić; wielu panów litewskich tituły książąt zarzuciło: a w koronie przybywały ordynacje co i Radziwiłłowie naśladowali. Miasta w Litwie, w wielkiéj liczbie magdeburją cieszyć się mogły. Lecz stan wieśniaczy nic niezyskiwał. Był w Litwie niewolny. W Polszcze podobnież się takim stawał a panowie, szlachta, zapewniając sobie że mogą jich wedle upodobania swego karać, pozbawiali jich swobody.

128. Na tymże sejmie Lubelskim 1569 książe królewieckie Albert syn Alberta, winny hołd złożyło. Byli obecni margrabiowie brandeburscy na Ansbachu. Tym dopuszczono dotknąć się chorągwi co miało znaczyć

uznanie jich prawa do Prus, gdyby linja Alberta wygasła. Miasta anzeatyczkie największy handel na morzu baltickim mające, widząc że Zygmunt August nad Prusami i Inflantami panuje, szukały jego protekcji i zwierzchnictwa. Nieodrazu mógł się Zygmunt August zająć, wszelako tworzył lekką morską siłę pod nazwiskiem Frejbiterów, z czego przemożne miasto Gdańsk było nieukontentowane. Biskup kujawski Karnkowski z jinnymi kommissarzami 1570 był do załatwienia tych nieukontentowań do Gdańska zsyłany. W śród różnych jeszcze projektów Zygmunt August, ostatni z linji męskiéj Jagiellońkiéj 1572 życie zakończył.

129. *Bezkrólewie* zaczęło się od zawiązania powszechnéj konfederacji kaptur zwanéj i od zjazdów z których primas, naznaczył sejm konwokacyjny. Na nim 1573 przyznano primasowi władzę zwoływania; oznaczono czas elekcji i sposób na wnicsek Jana Zamojskiego, że wszystka szlachta, do elekcji należy; na nimże Firle maszałek koronny, wyjednał konfederacją zabespieczającą pokój poróżnionym wyznaniom, to jest dissidentom. Przeciw temu, primas Jakób Uchański, protestował się. Na elekcją zebrał się senat pod namiot czyli szopę przed nią posłowie ziemscy i miejscy utworzyli koło, a daléj rozłożyła się wojewodzwami w wielkim mnóstwie przybyła szlachta.

130. Wykryły się już były intrigi austrjackie i francuskie, popierające Ernesta arcyksięcia i Henrika andegaweńskiego. Na sejmie elekcji zalecani są obadwaj, oraz król szwecki Jan albo jego syn Zygmunt, i złożone żądania cara moskiewskiego. Lecz akt elekcji zawieszono, bo sejm przedewszystkim zadecidował ustawy kardinalne. Podług nich: król nie może za życia następcy naznaczać; nie może się bez pozwolenia senatu ani żenić, ani rozwodzić; dissidentów w pokoju zachowa, wojny nie podniesie, ni posłów do mocarstw

nie wyśle bez dołożenia się stanów; będzie miał przy boku radę z senatorów i posłów; sejmy co dwa lata zwołuje; a gdyby w czém praw i przywilejów nie dochował, naród znajduje się wolny od wierności i posłuszeństwa.

131. HENRIKOWI andegaweńskiemu głosy wyjednała zręczność posła francuskiego Montluca. Spisane pacta conventa, które wyliczały, co król dla rzeczypospolitéj z siebie uczynić obiecuje. Montluc je zaprzysiągł. Wysłani posłowie do Francji. Henrik przybył, a całe jego panowanie tym znamienite, że w czasie sejmu koronacyjnego 1574 wydarzyło się zabójstwo Wapowskiego, kasztelana przemyskiego, którego zabójca Samuel Zborowski, bez infamji na wygnanie skazany. Henrik dowiedział się o zgonie brata swego króla francuskiego i skwapliwie ujechał.

132. *Bezkrólewie* po niemałym czasie ogłoszone było, gdy mimo przyrzeczeń Henrik nie wracał, a razem Stężyca na miejsce elekcji naznaczona. Ale sejm Stężycki 1575 raczéj się rozsypał, z wielkim szlachty licznie na elekcją przybyłéj narzekaniem: uznano bowiem za przyzwojitą, wprzód konwokacyjny odprawić, i z niego dopiero elekcyjny pod Warszawę zwołać. Na ten pod Warszawą naznaczony sejm elekcyjny zrażona szlachta w małéj liczbie przybyła. Znowu się arcyksiążęta i król szwecki o tron uganiali, a między jinnymi Stefan Batory, wojewoda siedmiogrodzki.

133. Zaraz między nielicznie obierającemi wielkie pokazało się rozerwanie. Primas ze stronnictwem austrjackim zerwał się z miejsca obrad i cesarza *Maximiljana* mianował królem. Tym odraził wielu, że za przywodem Zamojskiego, *Annę* królewnę polską, królową obrali, Batorego jéj za małżonka przydając, za króla go uznali. Dla obu królów pacta conventa umówione. Ale biskupi przekonali się, że Batory był do-

brym katolikiem; Batory się pośpieszył i prędzéj przybywszy, tron objął i umiał skłonić panów, co za Maximiljanem głosowali, że go królem uznali. Jeden Gdańsk opierał się, orężem 1577 do podległości zniewolony.

134. STEFAN *Batory* miał dużo przeciwności do przełamywania. Szlachta na sejmie toruńskim nie chciała mu na nieodzowne wojny podatku postąpić. Dostarczyło pieniędzy duchowieństwo, które na synodzie piotrkowskim 1577 ustawy soboru tridenckiego z niektórymi modyfikacjami za przywodem Uchańskiego prymasa przyjęło. Dostał też Batory pieniędzy od domu brandeburgskiego, dla tego naznaczył 1578 za opiekuna obłąkanego księcia Alberta, margrabiów Anspachu, przyznając jim prawo następstwa, z czego stany pruskie i szlachta polska niekontenci byli.

135. Żeby się lepiéj od Tatarów zabespieczyć, utworzył Batory rodzaj trwałego wojska kozackiego i nadał jich 1576 wolnością obierania sobie hetmanów. Ujmując szlachtę polską aby chętniéj do wojny występowała, uwolnił dostojność królewską od sądownictwa, które przelał na postanowione tribunały, koronny 1578 i litewski 1581. Przyzwolił na to, że nikt bez sejmu do szlachectwa przypuszczony nie będzie. Wspólnie potém z Zamojskim ćwiczył wojska szlacheckie i do zwycięstw je wyprowadził.

136. Iwan Wasilewicz, gdy Stefan pod Gdańskiem bawił, całe opanował Inflanty, Batory z Zamojskim Połock 1579, następnie wiele jinnych miast zdobywali i Psków 1581 oblegli. Iwan szukał pokoju i wezwał pośrednictwa papieża. Uwiódł jezuitę Possevina obietnicą unji z kościołem łacińskim, a Possevin skłonił Batorego do pokoju w Zapolu czyli Chiwerowéj horce 1582 zawartego. Połock z całą okolicą zwrócony Polszcze, nadto Iwan, odzyskując niektóre swe miejsca, Inflanty całkiem opuścił. Inflanty zostały urządzone

na sposób województwa, prędko narzekając, że jich prawa były naruszone. Estonja zostawała w ręku szweckim, a z Piltińskiego biskupstwa Danją Batory 1584 spłacił.

137. W ciągu wojny fundował Batory 1579 uniwersytet wileński jezuicki, i jezuitom szkoły w Litwie powierzył. Późniéj nieco 1594, Zamojski uniwersytet ruski w Zamościu utworzył; i różne w Polszcze szkoły jinni panowie zakładali. Zamojski wielką był Batorego podporą. Zlały się téż na niego liczne dostojeństwa. Był kanclerzem, hetmanem, starostą krakowskim: na co Zborowscy z niechęcią poglądali. Samuel nie zważając na zapadły wyrok i przestrogi, przejeżdżał się się po kraju. Zamojski dopełniając starościńskiéj władzy, przytrzymawszy Samuela 1584, ściął. Powołani od umierającego bracia, jakoby na zdrowie króla nastawali, zapozwani przed sejm 1585, Krzysztof na utratę życia skazany.

138. Batory niechętnie był widzany, że jednak udało mu się okazać surowym i rzucić grozę, zamierzał czynić liczne urządzenia, znieść elekcje królów, powściągnąć rozhukaną rzeczypospolitéj swobodę, co miało ją od przepowiadanego upadku ocalić. Gotował się przytym do wojny. Sixtus V papież, zachęcał go do wojny z Turkiem. Lecz Batory chciał wprzódy Moskwę zwojować. Na ten jego projekt szlachta przyzwalać się zdawała. Jechał król w surowéj na sejm postawie, gdy niespodzianie w Grodnie 1586 życia dokonał.

139. Batory okazał wielką moc w działaniu swojim: lecz ugruntowanie elektorskiéj margrabiow linji w Prusiech, uzbrojenie kozaków, ściślejsze z dworem Rzymskim związanie się, wprowadzenie jezuitów, a zamysł ścieśnienia swobód rzeczypospolitéj, co obawą i podejrzeniem stan szlachecki zaraził: były okoliczności, które

w następnym perjodzie, smutny snowały tej rzeczypospolitéj upadek.

CZWARTY PERJOD
od roku 1587, do 1795 lat 200.

Panujący królowie obierani: Wazowie, Piastowie, Sasi; gminnowładztwo szlacheckie, arystokracją zawichrzone, nadużywa.
Polska upadająca.

140. *Bezkrólewie* groźnie się otworzyło, bo już na sejmie konwokacji, Zborowskich i Górki stronnictwo usiłowało Zamojskiego wziętość u szlachty wywrócić, a biskupi niechcieli podpisać zapewnienia pokoju i bespieczeństwa dissidentów, na co się stany świeckie zgodziły. Na sejm elekcyjny, strony zbrojno przybyły. Szlachta była długą niezgodą oburzona, i zniewoliła do przystąpienia do elekcji. Litwa się z pola elekcji oddaliła. Primas mianował królem Zygmunta Wazę królewicza szweckiego syna Jagiellonki, którego chętnie przyjmowano, gdy w pactach conventach, Estonji zwrócenie przyrzeczonym zostało. Stronnictwo Zborowskich przeciw temu, uznało za króla arcyksiążęcia Maximiljana.

141. *Maximiljana* strona, prędko sprowadziła króla swojego pod Kraków, do którego szturmowała: lecz Zamojski bronił. Tymczasem Zygmunt wcale pośpiesznie przybywszy, lubo się przeciw zwrotowi Estonji protestował, jednakże do Krakowa wprowadzony i koronowany został. Zamojski zaś, ruszywszy 1588 przeciw Maximiljanowi, na Szląsku go pod Byczyną dognał, pobił i jako jeńca wojennego, z powinnym dla dostojności uszanowaniem, do Krasnego stawu zaprowadził. Po niejakim czasie stanął 1589 z Maximiljanem układ, że się swéj pretensji do tronu zrzekł.

Świetność oręża, a wzrastające cierpienia,
od 1588 do 1648 lat 50.

142. ZYGMUNT III patrzał na to jak jeszcze szlachta o swoje przywileja i panowanie troskliwa, koń-

czyła naprawę czyli urządzenie rzeczypospolitéj to jest własnego stanu. W Litwie przerobiony był jeszcze raz po rusku statut 1588, statut trzeci i po polsku 1614 wydany, zupełniejszy, dla mniejszéj szlachty dogodniejszy, nazwy niewolnika nieprzypuszczający, ale dla ludu wiejskiego nic lepszego nieprzynoszący. Szlachta pruska od czasów krzyżackich, równie z miastami rządząc się prawem niemieckim czyli lubeckim, przepisała sobie 1598 szlacheckie odmiany pod jimieniem korrektury znane przez które szlachta od mieszczanów odróżnić się chciała. W Polszcze jeszcze się ukazało 1598 słabe żądanie poprawy nieforemnego prawodawstwa: lecz złożony 1592 Januszowskiego abecadłowy układ, Herburtowego nawet niezastąpił. Ale 1588, otaxowano człowieka, rodzinę i ruchomość kmiecia dla tych coby opiekując się losem jego nabyć go chcieli; różne ordinacje od 1598 do 1618, uzyskały urzędowne upoważnienie; a przystęp cudzoziemcom do obywatelstwa utrudzony został, gdy indigenaty 1589, 1601, jedynie tylko sejmowéj decizji zastrzeżone.

143. Prawo teutońskie przez panów szlachtę po wsiach poznoszone zostało. Lecz cierpiało i po miastach wpływ władzy starościńskiéj. Potracił nadto miejski stan polityczne znaczenie, przy którym zaledwie kilka miast głównych utrzymało się. Miasta będąc zbiegiem różnych wyznań, cierpiały niemało z pojątrzonych uczuć chrzescjaństwa. Zygmunt III pragnąłby widzić wszystkich poddanych prawowiernemi katolikami. Do siebie dał przystęp jezuitom, bo widział w nich niepomiarkowaną gorliwość w ugruntowaniu rzymskiéj nauki. Rozsiedlili się jezuici po całéj Polszcze bardzo prędko, a spory o nawracanie i zaprowadzanie szkół, zamięszały zgodę, podniecały 1591 gwałtowne poruszenia. W Brześciu 1595 duchowieństwo ruskie odnowiło unją z Rzymem, wielka część Rusi

była temu przeciwna, ztąd w schismie zobopólnéj, powstała dizunja i początek ciężkich kłótni i cierpień.

144. W te czasy w sprawie religijnéj, nie mało już krwi przelanéj było, a zanosiło się na większy. Dom habsburgski austriacki, w Hiszpanji i w Niemczech panujący, wziął w obronę sprawę Rzymu, a dobijał się w sąsiedztwie Polski dziedzictwa koron elekcyjnych, z ujmą znaczenia stanów. Będąc on w ciągłéj z Turcją wojnie, podniecał do niespokojności Kozaków, czego jawne były dowody. Szlachta przeciw Habsburgom i cesarzowi pojątrzyła się, a Zygmunt III przeciw jéj woli wziął żonę arcyksiężniczkę. Rozchodziła się przytém pogłoska, że chce tron Austrji odstąpić. Na pierwszym tedy sejmie 1592 inkwizycyjnym nazwanym, stan szlachecki i Zamojski, przycisnęli króla do sprawienia się ze swojich postępków. Doświadczyli jego dobroci, która pokryła tak rychło poczęte knowania jego i otrzymali przyrzeczenie że więcéj uchybiać nie będzie.

145. Dobroć Zygmunta III przyprawiła go o stratę dziedzicznéj korony szwedzkiéj. Ufał Szwedom i stryjowi Karolowi, a stryj intrigował: hydził go w obliczu Szwedów, jako króla, który chce protestancką Szwecją w katolicką zamienić. Mimo zwycięztwa 1597 odniesionego, skoro się Zygmunt III ze Szwecji oddalił, stryj jego poddał pod miecz głowy wiernych Zygmuntowi Szwedów, i wyjednał detronizacją 1599, a sam królem został 1599, 1604.

146. Szlachta w Polszcze nie chciała się w te prywatne króla straty wdawać, równie jak zaniedbywała sprawę Moldawji, gdzie Zamojski z pomocą różnych panów przez się zaciągnionym ludem Jeremiasza Mohiłę na województwie przeciw Siedmiogrodzianom i Turkom 1595 jako i przeciw Wołochom 1600 utrzymał, sprawy wołoskie rozporządziwszy. Również niechętnie

brała się szlachta, gdy w Inflantach do wojny przyszło.

147. Za napaść Farensbacha wojewody wendeńskiego 1600 na Estonją, Karól 1601 rozpoczął wojnę. Było to pole świetnego popisywania się wojowników polskich, ale razem pole strat rzeczypospolitéj. Karol wiele pozdobywał. Zamojski 1601 małemi siłami zdobywszy Wolmar, odzyskiwał straty. Mniejszemi jeszcze siłami Jan Karol Chodkiewicz, napaści Szwedów wstrzymując, pod Kirchholmem 1605 zwyciężył, gdzie trzy razy więcéj Szwedów legło, aniżeli wojska polskiego było. Ale zwycięstwa nie było czém popierać. Domowe w Polszcze rozruchy, przerwały wojny. Po nich 1609, Chodkiewicz wiele odzyskał: aż wojny w Moskwie i Polaków i Szwedów od Inflant odciągnęły.

148. Zygmunt III, przeciw woli senatu i Zamojskiego powtórném małżeństwem bierze znowu austrjaczkę 1605. Szlubu tego Zamojski nie dożył. Umiał on do zgonu dumę magnata, z braterską godzić równością; umiał grozić tronowi, bez ubliżenia podległości; zarówno bronić majestatu i swobody. Mikołaj Zebrzydowski wojewoda i starosta krakowski, zostawiony opiekunem jego syna, mniemał że odziedziczył po Zamojskim praw rzeczypospolitéj obronę, nie mając do tego ani wielkości umysłu, ani talentu.

149. Priwatną ku królowi urazą pobudzeni, poruszyli się hersztowie, ale szlachta nie mając priwaty, z rozżalonym uczuciem, na jich głos zbiegała się. Z pod Stężycy 1606, słali skargi na sejm do Warszawy, gdzie król umiarkowanie odpowiadał. Z sejmu pod Stężycę przybył z Litwą Janusz Radziwiłł. Zaczém z pod Stężycy, przenieśli się pod Lublin, zkąd naznaczyli rokosz pod Pokrzywnicę blisko Sandomirza. Pod Sandomirzem 60,000 szlachty, chętnie rokosz podpisali, na co patrzała tylko obecna ruska i litewska szlachta. Podpisujący jednak wojować nie myśleli; podnoszenie ro-

koszu nie wywoływało boju. Kiedy więc król do sejmu rzecz odkładał a na nich nastawał, rozbiegali się, Zebrzydowski z Radziwiłłem pod Janowem uniżyli się.

150. Lecz rokoszanie zaniedbawszy sejm, spokojnie w Warszawie odbywany 1607, pod jego bokiem koło Czerska stali, a pod Jeziorną bezkrólewie ogłosili. Król mając sejm po sobie, napróżno wyzywał oskarżycielów do obwinienia postępków swojich. Ruszywszy potém z siłą zbrojną, któréj dosyć ufać nie mógł, rokoszanów pod Guzowem przypadkiem pobił, a zwykłą sobie łaskawością powodowany, o poruszeniu się tylu tysięcy zapomniał, hersztom przeprosić się 1608 dozwolił i amnestją 1609 ogłosił.

151. Jak poruszenia narodowe, tak sejmy były obrazem żywiołów rzeczypospolite składających. Gmin szlachecki polski, w zgiełku obrad swojich, pojął, utworzył i rozwinął rzeczpospolitę. Zahaczywszy Ruś i Litwę, do zbratania się nęcił; naostatek sam gminem mazowieckiéj szlachty pomnożony, do spojenia się nowokształcący się ruski i litewski wezwał. Rzeczpospolita dwu narodów, niepomiernéj nabyła rozległości, na ziemi w obradach obojéj, ześrodkowanie i stolicę w Warszawie otrzymała. Kierunek i utrzymanie w jinne przeszedł ręce: poruszenia narodu i sejmów stały się wyrazem nowo spolonych żywiołów.

152. Sprawą rzeczypospolitéj kierowała równość braterskiego obywatelstwa. W obradach, po swojemu wymawiający Rusin, z Gdańszczaninem z niemiecka mówiącym zarówno zasiadali z obywatelami czystéj mowy sandomirskiéj; w senacie z biskupami radzili mnodzy heretycy. Nie rozrywało to wspólnych narad, owszem ułatwiło unją narodów, a kojiło partikularne zwady jakie czasem wynikały z poróżnienia wyznań. Mazowsze które w obradach dwu narodów wielkiego nabyło znaczenia, nie było z tego względu zamięszane.

W Wielkiéj i Małéj Polszcze rozgościły się, hussytism, luteranism, kalwinism, socinjanism; wszystko to zagościło się w Litwie, gdzie disunici i mahometanie spokojnie téż zostawali w równości obywatelskiéj.

153. Lecz kiedy wszystkie jinne Europy kraje płonęły ogniem religijnych bojów, a jezuici w rzeczypospolitéj sadowić się poczęli, przeczucie gorzkiéj przyszłości, niepokojiło poróżnione umysły. Konfederacja 1573 i pacta conventa, zagrożoną wolność wyznań zabezpieczać poczęły. Tymczasem jezuici na dworach królów, biskupów i panów wziętości nabywali, kollegja mnożyli; Zygmunt III zaprzągł się w habsburgską politikę. Rokosz i sejmy 1607, 1608 objawiły w gminie szlacheckim niejednostajność żywiołów, a religijny rozbrat. Rozprawa pod Guzowem rozproszyła jego sprawę. W bliskich latach następnych narzekał, a pędził za bojem w ustronne gonitwy gdzie od lat kilku nie mała już jego liczba, fortuny szukała.

154. Mniszech i Wiśniowieccy, osadzili na tronie moskiewskim 1605 Dymitra, którego Szujscy 1606 zabili i od Polaków Moskwę uwolnili. Lecz najdowali się coraz nowi fałszywi Dymitrowie od Polaków popierani: Moskwa w wielkim zostawała rozerwaniu; Różyński i Sapiehowie u Tuszyna pod Moskwą leżeli. Wtedy 1609 Zygmunt III ruszył przeciw Moskwie, obległ Smoleńsk, a Szujscy wezwali pomocy szweckiéj. Lecz Żółkiewski hetman wielki koronny, małą garsztką pod Kluzynem 1610 pokonawszy, szedł prosto pod Moskwę, gdzie Moskale, wydali mu Szujskich, a Władysława królewicza polskiego na cara obrali.

155. Zygmunt III mniemał że podbije i nawróci Moskwę, wzgardził tedy układami Żółkiewskiego, posłów moskiewskich uwięził i upornie przy Smoleńsku stojąc, niedał odsieczy w Moskwie zostawionemu Gosiewskiemu, który, lubo 1611 podpaleniem miasta długo

się bronił, jednak dla małéj liczby swojich, opuścić ją musiał. Zygmunt III, zdobywszy 1611 Smoleńsk, cieszył się triumfami na sejmie warszawskim, a Prusy w lenność brandeburgskim oddawał.

156. Długo niepłatne wojsko, opuszczając ziemie moskiewskie, potworzyło związki i osiadło w Brześciu litewskim, we Lwowie i w Bydgoszczy, żyjąc z dóbr królewskich i duchownych, nim ponawiane sejmy zebrały podatki na wypłatę żołdu. Odnowiła się po niejakim czasie wojna z Moskwą 1616, Jan Karol Chodkiewicz, hetman wielki litewski, podstąpił pod nią, zaczym stanął w Diwilinie 1619 pokój na lat 14, Smoleńsk i Siewierszczyzna przy Polszcze zostały.

157. Wyprawy panów polskich do Moldawii w obronie panującego tam domu Mohiłów 1612, 1616, przez książąt Koreckiego i Wisniowieckiego prowadzone, były nieszczęśliwe. Tak zaś słaba była ta strona, że Żółkiewski, zawierając 1619 pokój z Turcją, Multan zupełnie odstąpił. Wszelako niebawem poszedł na pomoc Gracjanowi wojewodzie, a zginął 1620 pod Cecorą. Chodkiewicz, kładąc koniec téj wojnie pod Chocimem 1621 umarł. Aż po jego śmierci zawarty pokój zatwierdził Żółkiewskiego traktat. Tak Polska Moldawią stracila. Poniósł tę stratę Zygmunt III, że dawał cesarzowi pomoc.

158. Rozpaliła się wtedy 1610 trzydziestoletnia w Niemczech wojna, cesarz z protestantami wojował. Zygmunt III dał mu w pomoc Kozaków Lissowczyków którzy od granic moldawskich i tureckich, aż w głąb Niemiec swoje jimie i Zygmunta III pomoc rozsławili; pozwalał zaciągania ludzi w Polszcze, a podniecany, chętnie się brał do wojny ze Szwecją. Wyzywany Gustaw Adolf wpadał do Inflant 1617, Rigę 1621 wziął i w Kurlandją się pomknąwszy, przeniósł wojnę 1626 do Prus, gdzie wielki postęp czynił, dopóki od

Torunia odpędzonego, nie wstrzymała biegłość hetmana polnego koronnego Koniecpolskiego.

159. Hollandja i Francja wdawały się, aby korzystny dla Polski wyjednać pokój, lecz Zygmunt III łudził się obietnicami domu austryackiego. W nadziei pomocy lądowéj od cesarza, a morskiéj od Hiszpanji, sam swoję flotyllę powierzył cesarzowi i zgubił ją, bo ją Duńczycy 1620 zniszczyli. Uzyskawszy zaś długo oczekiwane od cesarza 1629 lądowe posiłki, doznał że były mu raczéj uciążliwe i ciężko je opłacić musiał. Doznawszy tyle zawodów Zygmunt III przyjął 1629 pośrednictwo, które na lat 6 pokój wyjednało. Inflanty i niektóre miasta w Prusiech w ręku Szwedów zostały.

160. Polska różnemi klęskami dotykana była. Prócz wojen większych, napaści Tatarów, poburzenia Kozaków, własnego wojska związki 1631 ponawiały się. Na sejmach szlachta podnosiła wysoko podatki; utyskując na plątanie się króla w zmowy z domem austrjackim, na niedochowywanie praw, uskąpiała tych podatków i rzeczpospolitę w niedogodnym stawiała położeniu. Król ponawiał przyrzeczenia dotrzymania praw, a szlachta ustawy, jéj stanu przywileja oznaczające 1631 powtarzała.

161. Z domowych niezgód i domowych nieprawości, słabiało działanie Polski. Król ludzi dobierać nie umiał, a liczne talenta jakie jeszcze świeciły, nie znalazły w nim, ni w polu, ni w radzie wsparcia. Jak senat tak magistraty miast wielu i cechy rzemieślnicze, były z dissidentów oczyszczone. Podupadł przezto przemysł. Kościoły dissidenckie zabierane. Doznawali przytem gwałtowności protestanci i disunici. Ztąd wynikły poburzenia i mordy. Witepskie 1623 ukarane: lecz kozackie, lubo uśmierzone, wszelako okropną zapowiadały przyszłość.

162. *Bezkrólewie*, lubo nie miało tylko jednego

kandidata i jednozgodność zamiaru, wszelako było poruszone żądaniami kwarcianego wojska i Kozaków aby do elekcji przypuszczeni byli, co jim ostro odmówiono. Więcéj jeszcze poruszone i zakłócone było o prawa protestantów i niezgody między unitami i dissinitami. Niemiał środka Władysław takowe uciszyć. W dalszym panowaniu jeśli zdołał do milczenia przywieść: pogodzić i zaspokjić 1644 niebył w stanie. Podrażnione serca nieukojonym jątrzyły się sposobem.

WŁADYSŁAW IV. Zaraz ruszył na odsiecz Smoleńskowi, gdyż Moskwa wojnę odnowiła. Otoczywszy i do poddania się pod Smoleńskiem 1633 zniewoliwszy. pomykał się ku Moskwie, a w Wiaźmie 1634 na pokój przystał ze wzajemnemi zrzeczeniami do tego, co strony posiadały. Przyjął także Władysław IV pośrednictwo Francji i Anglji i w Stumsdorfie 1635 zawarł ze Szwecią na lat 26 pokój. Szwedzi całkiem Prusy opuścili, zostali przy Inflantach.

164. Kozacy narzekali że jich jezuici nawracają, a starostowie z panami, mając żydów w pomoc w poddaństwo zamieniają. Wzrastało w nich owszem żądanie pozyskiwania praw politycznych obywatelstwa. Postawienie twierdzy Kudak wśród jich posad, rokowało jim zamiary szlachty polskiéj na jich ujarzmienie. Ruszyli do broni. Pod Korsuniem i pod Borowicą, od hetmana polnego koronnego Mikołaja Potockiego zbici. Wódz jich Pauluk i jinni mimo przyrzeczenia, że nic jim nie będzie, straceni. Na sejmie 1638 konstitucja zatrzymała pod wodzą szlachty, 6000 tylko Kozaków pod bronią, małéj liczbie własność ziemską przyznała, resztę w poddaństwo zamieniła. Tak rzeczywiście kozaczyzna przez lat 10 ujarzmioną była.

165. Był pożar przytłumiony, były zawieszone wojny. Król chciał 1637 ustanowić order niepokalanego poczęcia panny Marji, wchodził w przymierza z We-

necją i papieżem, zabierał się do wojny z Turcją; coś nawet zamierzał wewnątrz kraju działać, w czém tajemnie wspierali go Hieronym Radziejowski i kanclerz wielki koronny Jerzy Ossoliński, coś z Kozakami zmawiający. Szlachta we wszystkim tym obrazę swych praw i zamachy królewskie na podniesienie władzy widziała. Sejmy tedy 1638 zakazały wszelkich distinkcyj i tytułów i order upadł; 1646 wzbroniły królowi wojowania, traktowania z mocarstwami bez wiedzy stanów; liczbę gwardji do 1200 ludzi oznaczyły, a poczynione świeżo zaciągi rozpuścić nakazały.

Klęski i wyniszczenie,
od 1648 do 1717 lat 70.

166. *Bezkrólewie* odkryło długi szereg klęsk i zniszczenia i nieprześcigłe Kozaków do broni wyzwanie. Bogdan Chmielnicki 1648 wywiódł Kozaków w pole. Pod żółtemi wodami, pod Korsuniem Potockich zniósł. Słysząc o zgonie Władysława IV nie wiedział co czynić, i poniósł pod Zwiahlem wielką klęskę od wojewody kijowskiego Jeremiasza Wiszniowieckiego zadaną. Pokrzepił się jednak, a lubo Ossolińskiego strona na sejmach nie utrzymała się, Chmielnicki jednak z niezgód korzystał. Obóz polski pod Piławcami haniebnie opuszczony, otworzył mu drogę. Chmielnicki stanął pode Lwowem i pod Zamościem, czekając elekcji. W Litwie Kozacy posiedli Bychów, Pińsk, Mozyr.

167. JAN KAZIMIRZ nie bez trudności obrany został: zaspokojiwszy pretensje młodszego brata swojego Karola Ferdynanda. Sejmy elekcyjny i konwokacyjny czyniły rozporządzenia do wojen kozackich, które chłopskiemi nazwano, jakoż takimi się stawały. Lud ukrajiński i ruski przeciw panom powstawał i z Kozakami się łączył. W postępie z ogniem i mieczem łupił, żydów w pień ciął i mordował, niemniéj

i lachów z nienawiścią do łacińskiego obrządku. W całéj Polszsze gdy od niejakiego czasu panowie ludowi wiejskiemu ścieśniając swobodę odmieniali powinności i mnożyli pańszczyzny, nastało ludu wiejskiego zbiegostwo do Kozaków. Ztąd Chmielnickiemu ogromną ilość ludu, nie trudno było w pole wywodzić, a z mnożniéjszym wracać.

168. Periasławska 1649 z Chmielnickim ugoda nie uciszyła zajadłości ludu i rozpoczętych wojen. Obległ Chmielnicki króla pod Zborowem i w trudnym trzymał go położeniu. Dowiadując się jednak, że Litwa u siebie zewsząd Kozaków wyparła, skłonił się do ugody i wyjednał 1649 całość swobód, panowanie disunji po rzekę Horyń, miejsca w senacie dla disunitów, regestrowych 40,000, usunięcie jezuitów i żydów z Ukrajiny. W odnowionéj wojnie Chmielnicki był pod Beresteczkiem 1657 pokonany; pod Białącerkwią przyjął ugodę zapewniającą swobody a tylko 20,000 regestrowych naznaczającą. Pomnożyło się kozaczyzny: lud roboczy miał być panom powrócony.

169. Ścieśniony pokojem Chmielnicki, nie miał co z ludem swojim robić, rozsyłał go po odległych stepach, na osady, a szukał przymierzy z Szwedami, Tatarami, którzy mu już nieraz pomagali; z Turkami i z carem moskiewskim. Pod Batowem 1652 pobił Chmielnicki Polaków, a pod Zwańcem króla obległ i znowu do odnowienia warunków pod Zborowem umówionych, skłonił. Lecz pokój pod Zwańcem nie mógł przyjść do skutku: disunja do senatu dopuszczoną być niemogła, taka na nią zawziętość była. Chmielnicki 1654, w Periasławiu, poddał się carowi moskiewskiemu. Tak upłynęło pierwsze lat 6 wojen kozackich za panowania Jana Kazimirza.

170. Moskiewskie wojska weszły 1654 i Smoleńsk opanowały. Radziejowski tymczasem, przekonany lis-

tami, że Kozaków poduszcza, uszedłszy z kraju, Szwecją podniecał. Karól Gustaw wziąwszy płonne powody do wojny, łatwy wstęp do Polski nalazł. Pod Ujściem poczęła mu się szlachta poddawać. Z łatwością wziął Warszawę i naparł na Jana Kazimirza, który na Szląsk ustępuje. Zdobyty i Kraków, wojska Polskie złożyły przysięgę Karolowi Gustawowi. Wtymże czasie Moskwa w dalszym postępie z Chmielnickim podemknęła się pode Lwów, a sama zajęła Wilno, pożogę, miecz i uprowadzenie brańca aż do Niemna pomknęła. Reszta Litwy za przywodem Janusza Radziwiła, poddała się Karolowi Gustawowi. Elektor brandeburgski a książe pruski, 1656 w Królewcu sprzymierzył się przeciw Polszcze z Karolem Gustawem.

171. Szlachta pruska i Częstochowa tylko broniły się Swedom, a lud kmiecy polski Szwedów bić począł: gdy duch w narodzie się podniósł i za przywodem Lanckorońskiego, Stefana Czarnieckiego, Jerzego Lubomirskiego i jinnych 1655 konfederacja w Tyszowcach zawiązaną została. Szlachta z powodu że Karol Gustaw przyrzeczeń wiarołomnie niedotrzymuje, a popełnia gwałty, więc, obowiązują się bić za wiarę katolicką i ojczyznę, mając obietnicę, że król Jan Kazimirz dopomoże. Jan Kazimirz przybył do Lwowa; gdzie z senatem i konfederacją, czczą, obłudną 1656 wyrzekł przysięgę, wyzwolenia ludu kmiecego od ucisku, a zachowania tolerancji. Z pode Lwowa ruszył w pole, a dziwnie nagłe Czarnieckiego obroty, rozpędzały Szwedów, otworzyły królowi do Warszawy drogę.

172. Karol Gustaw pojątrzony kojarzył tymczasem przymierza. Wielko polskę odstępował elektorowi brandeburgskiemu, przyrzekał udzielne Radziwiłłowi księstwo i przyzwalał na odstąpienie części Polski księciu siedmiogrodzkiemu. Pod Pragą 1656 Karol Gustaw wspólnie z elektorem, odnieśli zwycięstwo, i znowu

Warszawę opanował: ale nienadługo: a elektor był pod Oleskiem potężnie pobity. Jerzy Rakoczy siedmiogrodzki rzeczywiście wpadł do Polski 1657, Kraków i Brześć osadził. Lecz odcięty i oskoczony od wodzów polskich pod Międzybożem okupić się i z Polski precz ustąpić musiał.

173. Jan Kazimirz wyjednawszy zawieszenie wojny ze strony Moskwy: uzyskał nader ogromnemi summami opłacone i zastawą żup solnych, zastąpione, posiłki od cesarza, jako od króla węgierskiego. Wszedł w przymierza z Danją 1657, i poczynił traktaty z elektorem brandenburgskim w Welawie 1657, ponawiane w Bydgoszczy 1658, w których elektor z księstwa pruskiego od hołdu uwolniony, a za pięniądze, lennym prawem powiaty Lemburgski i Bytowski, wypuszczone, a w zastawę Elbląg z powiatem i Drahimskie starostwo dane. Swedzi muszą z Polski ustępować. Czarniecki jich sciga w Pomeranji i Holsztynie i po wyspach duńskich 1658.

174. Tatarzy pomogli nieco Polszcze i Kozaków wstrzymywali, w tak trudnem Polski położeniu. Gdy Chmielnicki 1657 umarł, rozerwał się interes kozacki. Jedni zostali przy Moskwie, jinni pod Wyhowskim szukali związków z Polską. Hadziacka 1658 umowa, nowy naród do związku z Polską wyprowadziła. Podług niéj trzy narody: Polski, Litewski i Ruski, tamte katolickie, a ten dyzunicki, składać mają rzeczpospolitę: zaszczycone jednostajnemi w urzędach, senacie, sejmie i szlachectwie prawami. Odtąd miał się w kozactwie stan szlachecki utworzyć. Wyhowski wojewodą kijowskim został. Ale Hadziackie umowy, skutku wziąść niemogły: gdy téjże chwili 1658 socinjanie są z Polski wywołani. Moskwa obrażona Hadziacką umową wzięła się do broni, pod Konotopem 1659 porażona.

175. W Oliwie 1660 za pośrednictwem Francji pokój ze Szwecją. Polska zrzeka się wszelkich do Inflant

pretesyj, prócz województwa które posiada: Jan Kamirz zrzeka się praw swojich do korony Szweckiéj, a Szwedzi resztę co jeszcze w Prusiech mieli, oddają. Tak upłynęło drugie lat 6, wojen szweckich i moskiewskich panowania Jana Kazimirza. Potym pokoju wszystkie siły mogły być obrócone przeciw Moskwie.

176. Sam król, Czarniecki i jinni wodzowie, po zwycięstwach pod Lachowicami, Połonnem, Cudnowem, pomknęli się za Dniepr. Lecz z za Dniepru, niepłatne wojsko, poczyniło zwiąski, w Litwie i Polszcze zasiadło. Trudne z nim o wypłatę żołdu 1662, 1663 były układy. Tymczasem za namową i intrygami królowéj, Jan Kazimirz 1661 proponuje stanom, aby za króla następcę przyjęły Henryka Juljusza książęcia Condé d'Enguien. Fredro, kasztelan lwowski w senacie, Powalski w jizbie poselskiéj, przerwali milczenie i pierwsi opór stawili. Lecz cała niechęć królowéj i króla spadła na zasłużonego hetmana i marszałka Jerzego Lubomirskiego.

177. Lubomirski przed sejm 1664 zapozwany, jako domową wojnę podniecać chcący, z dostojności wyzuty, a na utratę majątku i życia skazany, oddalił się na Szląsk. Lecz oświadczyły się za nim województwa wielkopolskie i rzeczywiście do wojny domowéj przyszło. Pod Palczynem król Lubomirskiego do wszystkiego przywrócić przyobiecał. Gdy atoli niedotrzymuje: województwa znowu 1666 pod bronią stają. Pod Montwami król pobity, przystąpił w Łęgonicach do ugody, mocą któréj Lubomirski miał wrócić, a król przyrzeka, jiż nikogo na następcę nie będzie prowadził. Lubomirski niedowierzając, jeszcze się na Szląsk usunął, a Łęgonicka ugoda 1667 na sejmie zatwierdzona.

178. Domowe rozruchy osłabiły popieranie wojny z Moskwą z którą nareszcie w Andruszowie 1667 za-

warty był na lat 13 pokój. Smoleńsk, Siewierz, Czerniechów, Ukrajina zadnieprska i Kijów zostały przy Moskwie i wspólne przymierze przeciw Turcji zawarte. Tak trzecie lat 6 wojen moskiewskich i domowych rozruchów panowania Jana Kazimirza upłynęło. Doroszeńko za niedopełnienie Hadziackich układów, żaląc się, z Kozakami poddał się Turkom. Na wojnę tedy zanosiło się turecką, gdy Jan Kazimirz sprzykrzywszy sobie panowanie, koronę 1668 abdikował i do Francji się usunął.

179. Straciła Polska kozaczyznę, z którą wielka mnogość ludzi z kraju się wynosiła, stepy były wyludnione, klęski wojenne, choroby powietrza wyniszczyły ludność do połowy: wypaliły się wsi i miasta. Handel i przemysł rękodzielny i rzemieślniczy upadł. W prawdzie w następnych latach mieszkańcy mogli się pokrzepić, lecz nie odzyskali straconego bytu, a nie na tém był zniszczenia rzeczypospolitéj koniec.

180. Wielkie miljony pozaciąganych długów trzeba było opłacać i kraj na ten koniec wycieńczyć. Pofałszowana od Tynfa i Boratyniego moneta, wielkie szkody sprawiła. Dissidenci poniżeni na krzywdy narażani. Lud kmiecy srożéj jeszcze uciśniony, robocizną obarczony; na zgliszczach miasteczek gnębiony. Szkoły świeckie i zakłady naukowe poupadały. Duchowne słabe były, jezuickie zaludniły się. Wielcy panowie między sobą niezgodni małą szlachtą lekceważą. W sejmowaniu w jizbie poselskiéj zupełna przewaga, a w niéj odkrył się 1652 przywiléj zerwania sejmów przez veto jednego posła.

181. *Bezkrólewie* okazało zabiegi primasa Mikołaja Prażmowskiego i hetmana Jana Sobieskiego, który dostojeństwa po Lubomirskim otrzymał za książęciem Condé d'Enguien czynione: czem szlachta do żywego oburzona będąc, z wielką łatwością 1669 na elekcją

z ubożałego przez kozackie napady brata Michała księcia Wisniowieckiego przystała. Był to najmniéj spodziewany wybór.

182. MICHAŁ *Wisniowiecki*, znalazł się w niemiłem położeniu, między partją francuską i austrjacką; miał sobie wszystkich możnych panów niechętnych; z płaczem trwogi wziąwszy narzuconą sobie koronę kwapił się 1670 umocować ją małżeństwem z arcyksiężniczką. Primas zawiązał ligę na detronizowanie: traktowała o to z dworem austrjackim zamówiła sobie do tronu księcia Longueville; hetman do niéj przystał. Szlachta na taki raz jeszcze dzielnie żywotność swę okazała. Pod Gołębiem stanęła 1672 konfederacja na obronę króla; a primas i hetman zbierali rady w Łowiczu i kojarzyli związek wojskowy. Ledwie nieledwie na radzie warszawskiéj w Ujazdowie w sejm zamienionéj 1673 pojednanie nastało.

183. Hetman Jan Sobieski, dawniéj już 1667 pod Podhajcami poraził był Tatarów, lecz teraz trudniejsza sprawa się otworzyła. Turcy wpadli do Polski 1672 zdobyli Kamieniec podolski. Król w rozterkach domowych nie był mocen zastawić się, skłonił się tedy do pokoju Budziackiego, którym Michał część Ukrajiny i Podola z Kamieńcem odstępując zobowiązał się opłacać daninę. Było to w lat 6 od czasu odpanienia Doroszeńki co jednak wojny Tureckiéj nie zakończyło.

184. *Bezkrólewie* otworzyło się wojną którą Sobieski przeciw Turkom odnowił, a których pod Chocimem pobiwszy spieszył na elekcją. Nigdy więcéj nie było o koronę ubiegających się książąt. Sobieski zgodnie wyniesiony niechciał przystępować do koronacji ażeby Turków poskromił. Odniosłszy tedy 1675 na Ukrajinie i na Pokuciu nie małą korzyść, odprawił 1676 koronacją i wraz wyprawił się na Turków. Pod Żura-

wnem oskoczony od Turków i Tatarów, gdy mu już żywności i prochu niedostawało, zawarł ugodę, która zostawując Kamieniec w ręku Tureckich, powróciła Polszcze wielką część Ukrajiny i haracz umorzyła. Na tém się kończyły wojny z kozackich wynikające.

185. JAN III *Sobieski* był przywiązany do Francji i gotów był działać przeciw domowi austrjackiemu a wspierać Węgrów z tym domem wojujących. Ale w tém wszystkim mięszały się życzenia priwatne, wyniesienia familji swojéj, czy to na Prusy czy na tron węgierski. Żona jego Francuska, od początku nad nim przewodziła. Ludwik XIV nie chciał jéj familji do téj godności wynosić, jakiéj żądała, ztąd stała się na Ludwika XIV zawziętą, i wymogła na Janie III, że się do interesów domu austrjackiego przychylił i wszedł w Warszawie w przymierze przeciw Turcji, mając nadzieję że Kamieniec odzyszcze, a Moldawią dla synów zdobędzie.

186. Uratował Jan III Wiedeń 1683 od Turków oblężony. Pod Parkanami pobity i zwycięsca, pierwszy krok do wyrugowania Turków z Węgier uczynił. Lubo wrócił, doznawszy nieprzyjemności, wszelako wysłał Grzymałtowskiego 1686 do Moskwy, aby Andruszowski rozejm w pokój trwały zamienić i sprzymierzeńca przeciw Turcji pozyskać. Po wielekroć w Moldawji przeciw Turkom działał, ale nie miał od Austrji dotrzymanéj pomocy i nie znalazł spodziewanéj pociechy.

187. Większych jeszcze doznał domowych zmartwień. Nie był mu w Litwie pomocny Pac. Jan III aby go powściągnął, wyniósł do potęgi dom Sapieżyński. Przeciw tego domu przewadze stanął z klątwami i ze szlachtą Brzostowski, biskup wileński. Jan III sprzyjał mu. Projekta zaślubin królewiczów pełzły, a gdy uzyskał Jan III synowę, królowa ją znienawidziła. Zrywane obrady sejmowe, miotane obelgi,

niechętni jemu, wyrządzali tym dolegliwsze przykrości, aby go do abdikacji przywieść. Nie był dalekim od tego Sobieski, gdy schorzały 1696 z tym się rozstał światem.

188. *Bezkrólewie* zerwaniem sejmu konvokacyjnego naznaczone, zabespieczone było od podobnego zrywania przez zawiązanie konfederacji. Na sejmie elekcji prędko między kandidatami nadzieje Sobieskich upadły, niechęcią własnéj jich matki obalone. Rozerwały się na końcu głosy i nominacje między *Ludwikiem* księciem Conti i Augustem elektorem saskim, który prędzéj mógł przybyć i daleko liczniejszą popierany liczbą, zniewolił Contego do powrotu, a tych co rokosz na stronę Contego zawiązali, do ugody 1698 skłonił.

189. AUGUST II wyzwolił z rąk austrjackich żupy solne wielickie; korzystając z pokoju, jaki w Karłowicach 1699 był zawierany, odzyskał przez układy Kamieniec i to co Turcy w Polszcze posiadali, co mu było w pactach conventach zawarowane. Pod pozorem dopełnienia tych pactów, obowiązujących go odzyskać Inflanty, wszedł 1700 w układy z Danją i z Rossją przeciw Szwecji, i saskie wojska przez Polskę do Inflant wyprawił. W tym rozruchy litewskie wybuchnęły, więcéj niżeli kiedy. Pod Lejpunami Sapiehowie od szlachty pobici, koniuszy Michał Sapieha rozsiekany, zawiązana przeciw niemu 1700 konfederacja Olkienicka. Sapiehowie nie znajdując dosyć w Auguście II wsparcia, łączą się ze Szwedami.

190. Karol XII spędziwszy 1701 od Dźwiny Sasów, postępuje w zamiarze wyzucia Augusta II z tronu. Zajął 1702 Warszawę; pod Klissowem pobił Augusta II i wziął Kraków. W Sandomirzu stanęła konfederacja na stronę Augusta II. Lecz Radziejowski primas 1703 i wielkopolska konfederacja 1704 do Ka-

rola XII przystępują i bezkrólewie ogłasza. Zaczym Karól XII przyspieszył elekcją Leszczyńskiego.

191. STANISŁAW *Leszczyński* musiał z Warszawy 1704 przed Augustem II uchodzić, lecz August II nie mógł się w niéj utrzymać. Karol XII, po wielu gonitwach, stratach i korzyściach większych, ukoronował 1705 Leszczyńskiego, wyparł z Polski Augusta II i ścigając go w Saxonji pod Alt Ranstad 1706 do zrzeczenia się korony, uznania Leszczyńskiego i wydania Patkula inflantczyka, pierwszéj niejako téj wojny podniety, przymusił. Niezgody w Litwie, sandomirskiéj konfederacji działanie nieustające; Piotra wielkiego z Rossjanami aż pod Grodno podemknięcie się, przemarsze Szwedów, kraj okropnie niszczyły. Karol XII szedł 1709 losu swego pod Pułtawą szukać.

192. AUGUST II do Polski 1709 powraca, ogłoszona amnestja ułatwia mu odzyskanie narodu. Lecz czasu było potrzeba i nie małego zniszczenia kraju, aby wojska polskie, saskie i rossyjskie: Szwedów i tych co się jeszcze jich trzymać chcieli, rozpędzić. August II po kilka razy widywał się z Piotrem wielkim, miał od niego pomoc i nie tracił nadzieji odzyskania Inflant.

193. Zaszły kłótnie o pobyt wojsk Saskich w Polszczee. Zawiązana 1715 konfederacja Tarnogrodzka z Sasami wojnę rozpoczęła. Umawiano się w Rawie o zgodę. Swoje pośrednictwo ofiarował Piotr wielki: nie skutecznie jednak w Lublinie Rossjanie działali. Układy w Kazimirzu i w Warszawie 1707 lepiéj poszły: król skłonił się, wojska Saskie wyprowadzić Nastąpił 1717 sejm kilkogodzinny Niemym nazwany na którym układy zatwierdzono, naznaczono liczbę wojska stałego 18 koronnego a 6 tysięcy litewskiego i płacę dla niego zapewniono. Konfederacje rozwiązane i pokój nastał.

Odrętwienie, wpływ obcy,
od 1710 do 1764 lat 46.

194. Na prośbę wojska Rossyjskie 1720 z Polski wyszły. Ostateczne też traktaty ze Szwecją 1720, 1732 stanęły i pokój i panowanie Augusta II zabezpieczyły. Sejmy od 1726 do 1736 nie dochodziły. Zaszły kwestje 1726, 1727 o przyszły los Kurlandji, gdyby dom Kettlera wygasł. Intrigi o otrzymanie buław hetmańskich tamowały obrady. Odnawianą była unja kościoła greckiego z łacińskim 1720. Ukarani byli Torunianie za wydarzone oburzenie przeciw jezuitom. Ale w Polszcze bardzo dobrze było.

195. Reszta ludności po tylu klęskach pozostała, natężyła pracę rolniczą, a wolny czas traciła na pijatyce. Szlachta w jezuickich szkołach uczona łaciny, potém pieniactwem zajęta: pyszniła się swemi przywilejami, i te troskliwie nadużywała, a nie rozumiała co się w Europie dzieje. Pamiętała o interesie stanu, zapominała o ojczyźnie. Zawadjactwo i burdy, były dowodem męstwa. Teodor Potocki, primas i inni niektórzy panowie; oburzeni, że król niedość prawa zachowuje, pisali do cesarza i do imperatorowéj rossyjskiéj, prosząc o wsparcie wolności. Wojska rossyjskie gotowały się wkroczyć, i wkroczyły, bo się bezkrólewie zaczęło.

196. *Bezkrólewia* tego sejm konwokacyjny 1733 usunął z urzędów protestantów i wzbronił jim do przystępu. Najuroczyściéj zapewnił, że jedynie Piast to jest Polak na tron wyniesiony być może. Wszakże elektor saski sobie życzył tronu. Dwory wiedeński i petersburgski były za nim. Na elekcyjnym, wielu panów z Hozjuszem, biskupem poznańskim wyniesło się z pola na Pragę. Zkąd po elekcji i przybyciu do Warszawy Stanisława Leszczyńskiego, osłonieni nadeszłém woj-

skiem rossijskiem, pod Kamieńcem Augusta III królem ogłosili. Z obu stron powiązano konfederacje.

197. STANISŁAW *Leszczyński*, nie mogąc się utrzymać w Warszawie, z primasem i jinnymi do siebie przywiązanymi, ustąpił do Gdańska, gdzie spodziewał się pomocy z Francji. Lecz ta była mało znacząca. Rossjanie nagle Gdańsk przycisnęli, król 1734 uszedł, a Gdańsk się poddał. Francja toczyła o Leszczyńskiego wojnę nad Renem i traktatem wiedeńskim 1735 zapewniła mu tituł króla Polskiego, pozyskała dla niego posiadłości księstw Lotaringji i Baru, a dla siebie tychże księstw własność po jego zgonie. W niedoli tego pana, odkryły się wielkie jego cnoty, którymi się Lotaringja pod jego władzą cieszyła.

198. AUGUST III widząc obaloną przeciwnika sprawę, przyjmował tych co go za króla przyznawali. Burzliwe były pierwsze sejmy, bo się domagano wyjścia wojsk cudzoziemskich. Bo szlachta za każdy raz wrzaskliwie się domagała wyjścia wojsk cudzoziemskich, które panowie sprowadzali. Ztąd odwlekł się nieco do 1736 sejm pacifikacijny, na którym przeciw dissidentom uchwały zatwierdzone. Po wygasłym domie Kettlera 1737 imperatorowa nakazała obrać księciem Kurlandji *Birena*. Gdy Biren zasłany był na Siberją a jinne elekcje w Kurlandji pod wpływem Rossji nastały 1741, 1758. Po niejakim czasie 1763, *Karol* królewicz zniewolony był na żądanie imperatorowéj, do opuszczenia księstwa Kurlandji, do którego Biren powrócił.

199. Z powodu tych zdarzeń w Kurlandji i z powodu wielokrotnych na wojnę do Turcji 1738, do Niemiec 1748 i do Prus 1757 do 1762 przemarszów wojsk rossijskich, wiele działo się chałasów, niekiedy groziła się szlachta siadać na koń; ale sejmy niedochodziły. O te przemarsze i z tąd wynikłe pretensje, czynione

były wielokrotne układy. Lecz prócz tego Polska będąca w pokoju, cierpiała napaści wojsk pruskich, furażowania, werbunki, i Friderik II, król Pruski nasyłał swoje do Polski fałszywe pieniądze.

200. Zabobon i obłąkanie, poczęły doświadczać wpływu światła. Zmartwiałe uczucia, zaczęły do życia przychodzić. Wielu dla Leszczyńskiego odwiedziło Francją i Europę. Konarski postawił zgromadzenie księży pijarów w możności rozwinienia edukacji narodowéj. Biskupi Załuscy 1757, wielką swojego jimienia bibliotekę utworzyli. Książęta Czartoryscy i różni panowie, szukając światła, dawali opiekę naukom. O podźwignieniu rzeczypospolitéj zaczęto przemyślać. Michał i August Czartoryscy, nie małe w téj mierze przygotowania czynili, aby Polskę w rządną przemienić monarchją. Widzieli przeciwności w republikanckim stronnictwie, spodziewali się jednak że uczyniwszy pierwszy z pomocą Rosji krok, reszty sami dokażą.

Usilności podźwignienia się i upadek,
od 1764 do 1794, lat 30.

201. *Bezkrólewie* otworzyło pierwsze do działań pole. Stany na konwokacją 1764 7 maja zebrały się zbrojnie. Adam Małachowski z Mokronoskim, z powodu że wojska cudzoziemskie pod bokiem sejmu stały, zerwali sejm. Lecz przeciwna strona, niezważając na to zerwanie, wyniósłszy na marszałka Adama Czartoryskiego, konfederacją zawiązała. Litewska Michała Brzostowskiego z tą się połączyła. Republikanie na których czele byli: hetman Jan Klemens Branicki i Karol Radziwiłł, ścigani, ustąpili zupełnie. Na konwokacji, kommissje rządowe ustanowione, ścieśniona władza hetmańska i zapewniona ważność zapadłych na sejmach zerwanych działań. Rzeczpospolita przyznała Rossji i Prusom tituły imperatorski i królewski, oraz dawne

traktaty. Elekcja stosownie do życzeń dworów peterburgskiego i berlinskiego, zgodnie 14. września na Stanisława Augusta Poniatowskiego padła. Na koronacijnym sejmie, ustawy konwokacijnego zatwierdzone. Tylko się wywikłać z pod pieczy wspierającéj Rossjan pomocy nie udawało.

202. STANISŁAW AUGUST *Poniatowski*, niezmiernie się czynny w początkach ukazał. Różne wojskowe zakłady, opieka naukom dana, uświetniały szczególniéj stolicę i zdawały się rozniecać ducha w narodzie. Postrzegły to dwory którym politika i traktaty, nieład w Polszcze utrzymywać kazały. Republikanie z nowych ustanowień, i z króla za wpływem Rossji osadzonego, oraz z powolności jego dla Rossji, niekontenci, sami jednak dali się uginać wpływowi posła rossijskiego Repnina. Potrafił tedy Repnin 1766 w październiku, rozwiązać konfederacją Czartoryskich i podrujnować jich urzędzenia.

203. Dwory uczyniły były wstawienie się za dissidentami. Repnin wyjednał, że liczne konfederacje od listopada 1766 za dissidentami lub przeciw królowi powiązane, w Radomiu 1767 w jednę się spojiły, pod laskami Karola Radziwiłła i Stanisława Brzostowskiego. Potrafił też Repnin skłonić króla do przystąpienia do konfederacji, i konfederacją do przyjęcia króla. Tym połączeniem tak różnych interesów, zawiedzeni zostali wszyscy. Z sejmu téj konfederacji, żarliwie przeciw dissidentom mówiących: Kajetana Sołtyka biskupa krakowskiego, Józefa Załuskiego biskupa kijowskiego, Wacława i Seweryna Rzewuskich, 13 października 1767 Repnin do Rossji wywieść zozkazał. Zaczém delegacja sejmowa pod presidencją Gabrjela Podoskiego, wyniesionego na primasa przymierza z Rossją i prawa dissidentów 1768 przepisała w czym Repnin niedopuścił

aby zadość uczyniono obywatelskim dissidentów oczekiwaniom.

204. Adam Krasiński biskup kamieniecki, miał nadzieję, że pozyszcze między mocarstwami Europy sprzymierzeńców. Tymczasem zniecierpliwieni Puławscy i jinni, w Barze 1768 29 lutego zawiązali konfederacją za religją i wyzwoleniem kraju od cudzoziemców. Senat nieśmiał konfederatów za buntowników uważać. Wojska rossijskie starannie związek konfederatów z wojskiem polskim przecinały. Lecz prędko po Litwie i Polszcze rozszerzyła sie wojna, obywatelów z porządnym rossijskim wojskiem: wojna różnem szczęściem, a zawsze z wielkim kraju zniszczeniem prowadzona. Na Ukrajinie disunja popełniła rzezie, w jimie, imperatorowéj wywołane. Uśmierzyło je rossijskie wojsko 1768 1769. Poczym polska w Rossji kozaczyzna i zaporożcy zostali umorzeni. Repnin odwołany.

295. Austrja pozwoliła była konfederatom założyć generalicją na Szląsku, lecz jedna tytko Francja prywatnie dosyłała pieniędzy i wojskowych, a ledwie że wyjednała wojnę Turecką, która niejaką diversją uczyniła. Zapozywali przed siebie króla konfederaci 1771 a niebawem 3 listopada z saméj stolicy porwali go byli, lubo uprowadzić do swojich niezdołali. To jich porwanie się na osobę króla, zdawało się jich sprawę rujnować.

206. Kaunitz, znalazł prawo do Spiskiéj ziemi, którą dla zaokrąglenia granic 1770 zajął, co równie się Marji Teresie pokoju pragnącéj, jak jéj następcy Józefowi II akwizicij pragnącemu, podobało. Józef II i Kaunitz zapoznali się z Friderikiem II, którego brat Henrik jeździł do Petersburga do imperatorowéj Katarzyny II, aby pierwszy rozbiór Polski umówić. Wojska Austrjackie i Pruskie weszły były 1771 do Polski, zaczym prawa jakie mocarstwa, do różnych ziem polskich rościły, i manifest rozbioru 1773 13 stycznia

ogłoszone zostały. Konfederatom barskim wymówiono przytułek w Austrji, jich sprawa 1772 upadła. Jedni tedy jako jeńcy w Siberji mieszkanie należli, jinni się za granice wynieśli i tam protestacje czynili, do których i król swoje dołączył.

207. Na zwołanym 1773, 19 kwietnia sejmie, mimo oporu Rejtana i Korsaka, wziął laskę Adam Poniński dla zatwierdzenia w jimieniu narodu ogłoszonego zaboru. Z sejmu naznaczona delegacja, pod prezydencją Antoniego Ostrowskiego biskupa kujawskiego od 1773, 19 maja do 1775, 19 maja zasiadająca, przyznała rozbiór i umówiła granice 1773, 13 września. Prusy wzięły: Prusy królewskie prócz Gdańska i Torunia i Wielkopolskę po Noteć i za Noteć; Austrja wzięła Ruś czerwoną z częścią Podola i część Małéjpolski po Wisłę; Rossja: Połock, Witepsk i Mścisław po Dniepr i Dźwinę. Na tym sejmie odjęto królowi rozdawnictwo starostw, dano mu do boku radę nieustającą z 15 senatorów i tyluż rycerstwa złożoną, bez któréj król nic niemógł. Tę nową konstitucję Rossja a całość kraju wszystkie trzy dwory gwarantowały.

208. Na tymże 1773 sejmie fundusze pojezuickie po skassowanym tym zakonie, przeznaczone na edukacją i kommissja edukacyjna utworzona. Zajęła się ona podźwignieniem universititów i potworzeniem szkół świeckich, które w krótce z najlepszemi księży pijarów szkołami porównać się mogły. Był wreszcie pokój w kraju i po tylu klęskach wypoczynek. Rząd cały był pod kierunkiem rossijskiego posła. Urządzenia dla ulepszenia porządku stawały i sejmy dochodziły. Lecz prawodawcze Jędrzeja Zamojskiego prace 1778 za stanem wiejskim i miejskim przemawiające, zostały bez roztrząsania 1780, 3 października i 21 listopada odrzucone.

209. Nie były te lata wolne od niejakich między

niektórymi pierwszymi osobami niesnasek. Stał się klęską dla Litwy upadek Tyzenhauza, który gwałtownie fabryki i rękodzieła zakładał. Różni obywatele chodzili jednak około ulepszenia losu stanu wiejskiego. Naruszewicz, Krasicki i wielka liczba pisarzy udowodniała, jak żywo smak się naprawił, jakie się życie w serca i umysły przelewało.

210. Widać było, że imperatorowa zamyśla o Turcji. Pewno było, że Anglja kojarzyła politiczne interesa przeciw Rossji. Podniecane do tego były: Szwecja i Polska, a król pruski Friderik Wilhelm II gorliwie wkroczył w widoki Anglji. Zdawało się że jest czas podźwignąć się, dla tego na sejmie konfederackim pod laską Stanisława Małachowskiego i Kazimirza Sapiehy 1788, 6 października rozpoczętym, uchylono rossijską gwarancją, a z królem pruskim 1790, 29 marca, przymierze odporne zawarto. Król Stanisław August do tego stronnictwa pruskiego przystąpił, był tedy król z narodem i stronnictwo było patrioticzne.

211. Lecz oppozicja Rossji przychylna, a nadewszystko stronnictwo Branickiego czyli potemkinowskie, bez końca przeszkód i trudności podniecało, a obrady sejmowe przeciągało. Wyprowadzono na stół sprawy o bunty ukrajińskie, o przewinienia Ponińskiego, o rozerwanie starostw, a kardinalne prawa, i wyexekwowanie uchwalonego stutysiącznego wojska mitrężono. Jednakże podatek dziesiątego grosza uchwalony, veto uchylono, a zatym wszelkie konfederacje za niepotrzebne uznano. Deputacja od 1789, 7 wrzesnia nad konstytucją pracowała, gdzie najczynniéjszymi byli długo Kołłątaj i Ignacy Potocki,

112. Czyli ma być tron dziedziczny, i kto po Stanisławie Auguście ma panować? odesłano do decyzji pojedynczych sejmików. Na tych 1790, 17 listopada, powszechną zgodą elektor Saski wnuk Augusta III

obrany i dziedzictwo przyjęte. Na tychże sejmikach obrani na następujący sejm zwyczajny posłowie, złączyli się 16 grudnia, z sejmującemi, tak jiż po dwóch leciech sejmowania, sejm w podwójnym składzie obradować poczynał. Ogłoszona nareszcie 3 maja 1791 konstitucja ustawą rządową nazwana, po małym oporze 3, i 5 maja przyjęta. W dziewięć miesięcy odwołano się z nią do pojedyńczych sejmików, i tam 1792, 14 lutego prawie bez oporu przyjęta i ochoczo zaprzysiężona. Sejm ten wielki ciągnąc daléj działania swoje, trwał lat cztery.

213. Ustanowiona konstitucja, dziedzictwo tronu wprowadzając, zapewniała wolność wyznań, całość praw szlacheckich, stan miejski do szlacheckiego zbliżała, wiejski pod opiekę prawa wzięła, sejmom zachowała prawodawstwo, władzę wykonawczą królowi poruczyła i dodała mu radę z ministrów i primasa złożoną, strażą nazwaną.

214. Kiedy szlachta ustawą tą wolność koniecznie ludowi zapowiadała, a mieszczaństwo do siebie zbliżała, z lekka się oczyszczała z grzechu postępu fałszywéj civilizacji; kiedy obywatelską wyznań tolerancją odświeżyła, wyznała grzech ulegania zdrożnym poddmuchom obcym. Dobrowolne wszakże téj ustawy przyjęcie okazało jak dalece nieufała sobie, o swéj przeszłości zapomniała. Oświadczenie wszechwładztwa narodu w sejmie, było świetnym téj przeszłości wspomnieniem. Przyjęcie tronu dziedzicznego zaparciem się siebie. Przeniesienie sejmikowych działań do sejmu umniéjszeniem gminnych obrad; a konfederacij i jinnych tego rodzaju, choć już zdefigurowanych i nadużytych żywotności umorzenie, rozbrojeniem stanu szlacheckiego. Powierzenie siły zbrojnéj królowi: nowy porządek dobiło.

215. Król pruski pochwalił tę konstitucją a niektóre dwory uznały ją. Lecz Anglja w te czasy opuściła swe zamiary; Friderik Wilhelm II zmienił plany

nadewszystko gdy od rzeczypospolitéj Gdańska i Torunia nieotrzymał. Rossja załatwiwszy się wprzódy ze Szwecją, śpieszyła kończyć wojnę z Turcją 1792, 9 stycznia. Tymczasem malkontenci, Szczesny Potocki, hetman Franciszek Xawery Branicki, Sewerin Rzewuski i jinni, uprosili imperatorowę Katarzynę II, że wyprawiła 1792, 18 maja wojska, wspierać przez nich 14 maja, na obalenie nowéj konstitucji, a ocalenie szlacheckiéj wolności polskiéj, ogłoszoną konfederacją Targowicką.

216. Wojna krótko trwała. Królowi poruczono dowództwo. Król kazał się wojsku cofać, do obozu nie wyjechał. Sprawa pod Dubienką 19 lipca, tylko że Kościuszki jimie podniosła. Na wyraźne żądanie imperatorowéj, król do konfederacji w jimieniu swojim i wojska 23 lipca przystąpił. Główne zalimitowanego sejmu osoby usunęły się za granicę. Targowiczanie założyli 25 października generalicją w Grodnie. W krótce weszły wojska pruskie do Polski i wyszły 1793 manifesta pruskie 6 stycznia i 24 lutego a rossijski 29 marca, oznajmujące, że ponieważ w rzeczypospolitéj polskiéj gnieździ się duch jakobiński, przeto, dla bespieczeństwa, przedsięwzięli Polskę w szczuplejsze zamknąć granice.

217. Prusy wzięły Wielkopolskę, Gdańsk i Toruń; Rossja, Podole, Ukrajinę, część Wołynia i połowę Litwy. Sejm Grodzieński miał ten zabór zatwierdzić. Poseł rossijski Siewers ponawiał najsurowsze rozkazy, groził i sekwestrował, a zaledwie wyjednał 23 lipca formy zatwierdzenia zaboru rossijskiego. Trudniéj było z pruskim. Wywiezieni byli z obrad z 22 na 23 września, Szymon Szydłowski, Mikorski, Krasnodębski i Skarżyński posłowie mazowieccy; do sali obrad wymierzone armaty. Na wniosek Ankwicza posła krakowskiego głuche i nieprzełamane milczenie poczytane zostało

25 września za potwierdzenie pruskiego zaboru. Targowicka konfederacja 15 września rozwiązana, jéj sancyta kassowane, i konstitucja czteroletniego sejmu 23 listopada zniesiona, a różne urządzenia dla pozostałéj rzeczypospolitéj przepisano. Przytym wszystkim, upadek handlu, bankructwa, ruina majątków wielu obywatelów, klęski niezmiernie pomnożyły.

218. Wojsko w resztce Polski pozostałe, miało być w wielkiéj części zwinięte. Nie mogąc tego znieść Madaliński 1794, podniósł sztandar powstania, do czego, wiele umysłów usposobionych było. Zaczym w Krakowie 24 marca, powstanie, za wolność, całość i niepodległość zawiązane; na naszelnika, z władzą nieograniczoną, Tadeusz Kościuszko wezwany. Zwycięstwo jego pod Racławicami 4 kwietnia przyśpieszyło powstania: w Warszawie 17 kwietnia, a w Wilnie 23 kwietnia, od Jasińskiego zdziałane. Dla obrony wielkie czynione ofiary niezważając że przychodzi z oczywitą walczyć przemocą, że nie wszyscy te ofiary składać mogli, i nie wszyscy chcieli, mianowicie ci którym powołanie ludu gminnego do broni nie przypadało do myśli.

219. Pod Szczekocinami 6. czerwca, gdzie klęskę poniósł, dowiedział się Kościuszko, że prócz Rossji ma nieprzyjaciół w Prusakach. Przedzierały się zewsząd oddziały wojska. Kraków był 15 czerwca od Prusaków zajęty, a Kościuszko zmierzał ku Warszawie, która od Prusaków i Rossjan oblężoną została. Powstanie Wielkopolskie od Mniewskiego podniesione, od Jana Henrika Dąbrowskiego wsparte, tak skuteszną sprawiło diwersją, że król Pruski 6 września od Warszawy odstąpił. Lecz chwiał się duch jedności, wynurzyły się stronnictwa. Ci co jątrzyli lud przeciw obwinionym o przestępstwa polityczne i podbudzili go do jich ukarania 9 maja i 28 czerwca, zwani byli hugoniści, jakoby na jich czele

był Kołłątaj. Kościuszko wiele miał z tego powodu strapienia.

220. Wilno raz od Jerzego Grabowskiego, 19, 20 lipca obronione, dostało się 12 sierpnia w moc Rossjan; a Suwarów, wstrzymany od Sierakowskiego pod Krupczycami 18 września, zmierzał aby się z Fersenem połączyć. Pośpieszył przeciw Fersenowi sam Kościuszko pod Maciejowice 10 października pobity, do niewoli się dostał. Wnet od Suwarowa z 3 na 4 listopada wzięta Praga. Warszawa 7 listopoda kapitulowała. Wojsko polskie na sercu upadłe, niknęło; pod Radoszycami i pod Końskiem 1794 18 listopada broń złożyło. Król, dostał rozkaz aby się przeniósł 1795, 9 stycznia do Grodna, gdzie abdikacją 25 listopada w rocznicę koronaji swojéj podpisał. Trzy sąsiednie mocarstwa tą resztą Polski 1796 w styczniu podzieliły się. Pilica, Wisła, Niemen i Bug rozgraniczyły: punktem zaś zetknięcia trzech granic był na Podlasiu Niemirów.

IV.

GEOGRAFJA

OPISANIE KRAJÓW POLSKICH.

(Udzielone 1829 do atlasu panny Reginy Korzeniowskiéj.)

A. opisy i mappy Polski.
B. krajiny z jakich się składała.
C. rzeki.
D. zamożność i produkta.
E. politiczny podział.
F. rozległość, osiadłość, ludność.
G. duchowieństwo.
H. skarb.
I. siła zbrojna, wojsko.
K. distinkcje.

A.

OPISY I MAPPY POLSKI,

polskie tudzież przewiady i podróże.

Wiadomo dobrze jak wiele podróżowali i obce ziemie ustawicznie zwiedzali Polacy, a ledwie z nich który opisanie jakie podjął. O swojim też własnym kraju niezbyt wiele pisząc, cudzoziemcom nie złych wiadomości, a najwięcéj objaśnień co do stanu i podziału politicznego, dostarczyli. Obcy tedy opisanie ziem polskich ustawicznie kreślili, bo w każdéj geografji powszechnéj o Polszcze jest powtarzano, po wielkiéj części z własnego też cudzoziemców widzenia.

Co do utworu krajobrazów, kart geograficznych, mapp, Polacy sami przyczynili się nie mało, a co w téj mierze wypracowali, wszystko prawie u obcych ogłoszone zostało, bo ledwie co z tego pod rylec na własnej ziemi poszło. Jak jinnych krajów, tak i Polski niezmierną moc krajobrazów ogłaszano. Secinami by trzeba liczyć geografów, wydawców, rytowników, aby się zbliżyć do onych zliczenia. Wymieniają się tedy te jedynie, które w postępie kreślenia kart geograficznych za pierwotne utwory uznane być mogą, albo kopje ulepszane, które następnym do mnogiego kopjowania służyły.

1110 Gallus, w kronice (Warsz. 1824).

1154 Edrisi afrikański arab, geograf sicilijski w Palermo (przekład fran. Jauberta, Paris 1840).

1245 Benedikt braciszek franciszkan, towarzysz, Plan Karpiniego do złotéj hordy: powieść jego ogłoszona przez D'Avezac, Paris 1839.

1413 1421 Guillibert de Lannoy w Polszcze (Mons du Haynaut 1840; Poznań 1844).

1474 do 1477 Ambrozy Kontareni venecjanin.

1476 Jan z Kolna, w służbie duńsko-norwegskiéj, zwiedza brzegi Labrador eskimosów.

1480 Jan Długosz, chorografia Polski w jego historji.

1500 Gaspar da Gama, z Poznania jewrej ochrzczony; powieść jego o Asji spisał Amerigo Vespucci.

1512 Anzelm franciszkan, zwiedza Palestinę, powieść jego ogłosił Jan ze Stobnicy z Krak.

1519 Maciej z Miechowa, jego Sarmatia.

1526 do 1528 Bernard Wapowski, jego mappy ogłosił w Krakowie Florjan Ungler.

— mappa właściwéj Polski, bezjimienna, znana z kopji Jodego 1570, jinnéj 1576, Jodego téż 1593, długo dla późniejszych wzorem.

1558 Wacław Grodecki, mappa Polski w Kolonji u Oporina 1558, kopjowana 1570 przez Orteljusa i następnie od jinnych.

1563 Stanisław Por(ębski), mappa Oświecimia i Zatora, długo od wielu kopjowana.

— Henrik Zellius, mappa Prus, kopjowana 1570 i następnie.

1567 Marcin Kwiatkowski Blachta, liflandzkiéj ziem opisanie.

1568 Marcin Kromer, jego Polonia w Bazilei, następnie liczne wydania.

1569 Jędrzej Pograbjus, mappa Polski w Wenecji użyta 1595 przez Orteljusa.

— Kacper Henneberg z Erlichhausen, mappa Prus kopjowana przez Orteljusa 1584 i następnie przez wielu bardzo długo.

1574 Jan Krasiński, Polonia w Bononji.
1576 Taranowski, podróż do Astrachanu.
1578 Alexander Guagnin, descr. Sarmatiae. Crac.
1580 Stanisław Pachołowiecki, descriptio ducatus Polocensis, Romae.
1582 Maciej Stryjkowski, w swych pismach i kronice.
1582 do 1584 Mikołaj Krysztof Radziwiłł, peregrinacja do ziemi świętéj; jéj opis w mnogich wydaniach.
1585 mappa bezjimienna Szląska i właściwéj Polski przez Gerarda Merkatora ogłoszona, następnie kopjowana; u tegoż Merkatora bezjimienna mappa Litwy przyrządzona, pozgonnie 1595 ogłoszona.
1585 Stanisław Sarnicki, descriptio Poloniae, Cracoviae, z Janem Sienińskim mappę Podola 1588 przyrządził.
1589 Maciej Strubicz, mappa Litwy, Colon. agripp.
1595 Marcin Broniowski z Bezdziedzy, Tartariae descr. Col. agripp., przytym mappa: typus camporum chersonesus Tauricae.
1606 do 1636 Hondjusze w Amsterdamie powtarzają mappy Merkatora z krótkim opisem.
1606 Stanisław Kristanowicz, brevis descr. statuum regni Pol. Moguntiae.
— Tomasz Makowski, mappa Litwy i Rusi, znana 1614 od Gerarda Hessela, a późniéj koło 1655 zdaje się, użyta przez Piotra Du Val.
1613 Franciszek Paweł Łęczycki, relacje powszechne z włoskiego Botera, Krak.
1613 mappa Litwy i Rusi Mikołaja Krisztofa Radziwiłła, ryta przez Gerarda Hessel, excudebat Guilhelmus Janssonius Amstelodami; potym od Honda, Blaeuva i jinnych kopjowana.
— Filipp Kluverjus.
1620 Krzysztof Palczewski.

1621 Jakób Gadebusch, encomium regni Pol. Dantisci.

1621 Adam Zaremba, topografia księstwa smoleńskiego.

1626 1627 1642 respublica Poloniae. Lugd. batav. ex offic. elzeviriana.

1632 Szymon Starowolski, status regni Pol. Coloniae; recogn. cum praefat. Hen. Conringi 1656, Wolfenbutel.

1634 Jędrzej Święcicki, topographica Mazoviae descr. Varsaviae.

1636 Abraham Gölnitz, compendium; Ulisses 1631.

1636 do 1666 Janssenowie i Blaeuvowie w Amsterdamie, opatrują ogłaszane mappy Polski opisami.

1640 do 1666 Mikołaj Sanson przyrządził cztery mappy Pol. rozmajitéj wielkości, a 15 szczegółowych.

1641 1646 Samuel Davida Jemsel syn, karaita z Trok, podróż do Pal. Egyptu 1690, 1847.

1642 Poloniae, Litvaniae, Prussiae, Livoniae status, Amstelodami.

1645 Jerzy Freudenhammer: mappa palatinatus posnaniensis, ryta przez Gerarda Coeck, excusa per Johan. Blaeuv, Amstelodami; od jinnych kopjowana.

1647 Marcin Zeiller, Beschreibung des Königreichs Pohlen, Ulm.

1648 Wilhelm le Vasseur de Beauplan, mappa Ukrajiny: delineatio generalis camporum, sculp. Guilhelmus Hondius, Gedani; a 1650, a potym 1660 w Rouen, wraz kopjowana przez Sanson Jaillota i amsterdamskich kartografów.

1648 do 1651 mappa Polski Beuplan, u Dankertza w Amsterdamie.

1653 Andrzej de Pilca, perspectiva politica regni Pol. Dantisci.

1653 do 1656 Michał Boim, Chin mappa, zielnik, medicina.

1656 Jan Theodor Sprenger, Polonia nos antiqua, Francofurti.
1659 Andrzej Cellarius, regni Pol. descriptio, Amstelodami.
1668 relation de l'état de Pol. et de leur republique, Cologne.
1669 Dahlberg, mappa właściwéj Polski do wypraw wojennych Karola Gustawa, ryta przez L. Cordier.
1670 Paweł Potocki: Moschovia.
1671 Jan Formankiewicz, geografji kompendium.
1677 Christof Hartknoch, de republica Pol., Lipsiae; potym 1687, 1697, 1699.
1680 plany miast: Gdańska, Torunia, Elbląga, Rigi, Wilna, Lublina, Zamościa, Krakowa, u Frederika de Witt w Amsterdamie, przeszły do rąk Covens i Mortier.
1688 Hauteville, (Gaspar de Tende), relation historique, Paris.
1693 A. Pherothee de la Croix, w jego geogr. universelle.
1698 Bernhard Connor, itinerarium polonicum, London.
1702 de Chevremont, état actuel de la Pol. Cologne.
1703 Henrik Scherer, geogr. polit. w Monachium.
1703 Delisle, mappa Pol. — Jaillot swe ponawia.
1706 Jan baptista Homan w Norinberdze, mappa; auctor sculpsit.
1710 Jan Hübner, w zapytkach: kurze geogr. Fragen i w geogr. powsz.
1721 Gabrjel Rzączyński, historia naturalis regni Pol. Sandomir.
1729 Naumański, geogr. novissima albo wielce pożyteczna, Warszawa.
1732 Dela Motraye, voyages, Londres.
1739 Adolf Grot, mappa Kurlandji, w Petersb. potym kopjowana.

1740 Władysław Łubieński, świat we wszystkich częściach, Wrocław.
1743 Bystrzonowski, informacja matemat. Lublin.
1746 Sałtszewicz, compendium geographicum, Cracoviae.
1747 Barnikiel, mappa Kurlandji Norimb. apud homanianis haeredib.
1748 Konstanty Prokop Szaniawski, geogr. civilis, Leopoli.
1749 Jan Nieprzecki, mappa Litwy, ogłoszona przez Tobjasza Mayer w Norimb.
1748 do 1760 Ludwik Antoni Nicolle de la Croix, geographie moderne z atlasem.
1750 Tobjasza Mayer mappa Pol. w Norimb. apud homan. haered.
1750 mappa Roberta Vaugondy i jinnych.
1753 do 1756 Bened. Chmielowski: nowe Ateny, Lwów.
1753 do 1758 Jan Friderik Endersch, mappy Prus polskich, w Elblągu.
1757 Kazimirz Aloizy Hołówka compendium geogr. Kraków Warszawa.
1759 Paweł Fiszer, geogr. czyli czterech części świata opisanie.
1760 Antoni Friderik Büsching w geografji powsz. i magasinie.
1761 Wawrzyniec de Kolof Mitzler ponawia wydanie geograficzne.
1762 Guettard, sur la nature du terrain de la Pol.
1765 Wincenty Gołębiowski, przełożył na polski Starowolskiego opisanie król. Pol. Wilno
1766 Karpiński, lexikon geogr. Wilno.
1767. Theodor Waga, opisanie Pol. w Supraślu; z tego Pozn. 1857,
1768 początki krajopisarstwa, Warsz.
1768 geographia królestwa Pol. z Büschinga, Warsz.

1768 do 1773 Karol Wyrwicz, geogr. czasów teraźn. Warsz.
1770 Folino, mappa Polski; rył sam w Warszawie.
1772 Rizzi Zannoni, mappy i atlas Polski; powododowany od Józefa Jabłonowskiego.
1772 Dominik Szybiński, atlasik dziecinny.
1772 Giecy, ziemi opisanie powszechne, Kalisz.
1774 Remigi Ładowski, grammat. geograficzna, Warsz.
1774 Karwowski przełożył Dorvilla opisanie różnych krajów, Warsz.
1776 X. A. M. s. p. krótkie zebranie geogr. natural. Wilno.
1777 Krajewski, lusus doctrinarum ad discendam hist. geogr. Cracoviae.
1778 William Coxe, voyage en Dannem. Suede, Pol. et Russie (Londre, Genève).
1778 1779 Jan Potocki podróżuje: voyages en Maroc; 1784 en Turquie et en Egypte; 1787 en Hollande; 1797 dans les stepes d'Astrakhane et du Caucase, 1805 do Chin.
1782 Józef Mikosza, podróż do Moldawji i Turek; przekład na niemiecki, przez Sam. Gottl. Lindego 1793.
1781 do 1783 Johan Filip de Carosi: reisen, mineralogischen inhalts, Leipzig.
1782 Kajetan Nagurczewski, geogr. krótka na lekcje podzielona, Warsz.
1784 do 1792 Karol Perthes, pod kierunkiem astronomicznych Rostana obserwacij: mappy województw płockiego, lubel., krakow., sandomir., rawsk. i okolic Warszawy.
1788 Sotzmana mappy.
1797 Theodor Stanisław Kurowski, mappa województwa krakowskiego, w Berlinie.
1808 Malte Brun tableau de la Pologne, gdzie o da-

wnéj Polszcze ponawiane wydania pod kierunkiem Leonarda Chodzki.

1816 Tomasz Swięcki, opis starożytnéj Polski. Warsz.

1842 Starożytności polskie, Poznań; w nich wiele geograficznego, gdzie i wiadomość o geografach.

1846 Mappografia (z katalogu Janockiego) przez Edwarda Rastawieckiego. Warszawa.

1852 Joachim Szyc, geogr. dawnéj Pol. Poznań.

B.

KRAJINY Z JAKICH SKŁADAŁA SIĘ POLSKA.

Różnym czasem nie jednostajnéj rozciągłości Polska, z rozmajitych składała się krajin i cząstek, z których, jedne dorywczo w jéj objętość wpadały; jinne czas dłuższy z nią spojone bywały; jinne nareszcie zlały się w jedną rzeczpospolitę. Zrazu w stronę zachodnią wychylały się jéj krańce, późniéj za pośrednictwem Litwy daleko się ku wschodowi sunęły.

Winuli.

Odra miała od zachodu Polskę odgraniczać, to jest część dolna rzeki téj, a co za nią *Winuli* posiadali to za niemiecką poczytywano ziemię, na któréj Winuli swéj udzielności, czci i niepodległości do upadłego bronili. Były tam bardzo liczne ludy z których Lutycy i Obotryci brzegi morza baltyckiego trzymali.

Lutycy, czyli *Weletabi* ze czterech złożeni narodów od ujścia Odry do Rugji siedzący, wczesno wchodzili w przymierza z Frankami (od 789) i Niemcami czyli Sasami; przez czas niedługi Polskie zwierzchnictwo uznawali. Rozciągnął nad nimi władzę 1121 Bolesław krzywousty, a za Bolesława kędzierzawego Sasi

i jinni Niemcy przez wyprawy krzyżowe przełamali Lutyków. Lutycy ci najdłużéj i najzacięciéj swojego bronili bałwochwalstwa. Jich ziemie 1163 po części zajęli margrabowie brandeburscy, a po większéj części książęta Pomorscy, gdzie się z czasem udziały książąt na Wolgaście potworzyły.

Obotryci był to jeden z tych ludów które w dzisiejszym meklenburgskim siedziały. Nigdy jich polski oręż nie ujarzmił. Królowie Obotrytów stawali się potężnemi, a choć ludność obotrycka wyginęła, oni ustalili w téj stronie panowanie swoje, bo książęta meklenburscy od nich pochodzą.

Luzyków i *Milzjenów* 1007; a *Lubusz* 1012, zdobył Bolesław wielki i zostały przy Polszcze aż do czasów w których się Pomorze i Szląsk od niéj odrywały: wtedy zastawami i wdzierstwem zagrabione były w niemieckie posiadłości.

Czechy, Morawy.

Bohemją osiedli i zaludnili Dulebi, Chrobaci, Czesi od Bugu, Sanu, Wisły i z Karpat przybyli. Przynieśli z sobą i odnowili u siebie podania o Kraku i potomstwie jego. Rozrywani lechickiemi fakcjami z których Werszowiczów do Polski ustąpiła. Mógł tedy Bolesław wielki 1003, 1004 o *Czechy* posięgnąć Był to dorywczy zachwyt, za który 1030 srodze się Czesi nad Polonią pastwili. Następnie w rozmajitych stosunkach Czechy ciążyły niekiedy nad Polską i Wacław Czeski w niéj panował 1300—1305.

Morawy jakiś czas 820—907 ogromnie w Sławiańszczyznie zajaśniały; stały się obrządku sławiańskiego pierwszym zarodkiem i rozwojem. Następnie Piastowie polscy posiedli ją czas jakiś 999—1034; a losy jéj poszły kolejami Czech.

Pomorze.

Pomorzem nazywano całą krajinę, od ujścia Odry do ujścia Wisły. Miała ta krajina dość handlowne miasta, rozmajite ludy i jich naczelników. Ludy liczyły się do lechickich narodów. Między naczelnikami Pomorzan był Ismar czyli Wizimirz który wojował z Duńczykami. z liczby tych naczelników może był też Borisław 955—974. Duńskich łotrów wikingów co się w Jomsburgu 980—990 zasiedlili wyparli Pomorzanie. Duńczycy za Kanuta wpadli do tych pobrzeżów, wdzierali się do nich i Polanie z którymi umowy braterskie zachodziły. Prędzéj Polszcze ulegać poczęła część Pomorza bliższa Wisły z miastem Gdańskiem, późniéj nadodrzańska słupską zwana z miastami Szczecinem, Kołobrzegą, Kaminem, Białogrodem. Zawadzały tam lechitom polskim, żywioł gminny i jego bałwochwalstwo. Bolesław krzywousty dołożył usilności że ją zagarnął i ochrzcił 1124. Odtąd podlegała Polszcze. Ale Kazimirz sprawiedliwy wydzielił w okolicy Szczecina cząstkę którą osobnym książętom Bogusławowi i Kazimirzowi powierzył. Ci 1180 od cesarza niemieckiego za książąt rzeszy niemieckiéj uznani, dwom panom podlegali. A gdy rozciągali panowanie swoje w krajinach lutyckich, za Odrą aż do Rugji, poczęli daleko więcéj Niemcom być przychylni.

Wreszcie na Pomorzu kaszubskim czyli gdańskim tenże Kazimirz sprawiedliwy ustanowił wielkorządcę czyli namiestnika. W powszechnym rozerwaniu Lechji, namiestnik taki osobnym się książęciem uczynił 1220. Tym sposobem cała Pomeranja od Wisły do Rugji na dwa albo trzy księstwa podzieloną została. Mrący książęta gdańskiéj wrócili 1295 całą od siebie posiadaną krajinę Polszcze. Ale szczecińscy z jednéj strony 1298, 1311 wdarli się w część słupską, Krzyżacy

z drugiéj 1311 w gdańską i rozerwali między siebie. Nieodzyskał tego Kazimirz wielki, szczecińskiemu pobłażał; poczym szczecińscy całkiem w Niemców przeszli, swe posiadłości już 1528 margrabiom brandeburgskim przekazali. — Pomorze gdańskie czyli kaszubskie wróciło do Polski i odzyskane zostało 1454—1466; składało część rzeczypospolitéj do końca do 1772, 1793

Polanie, Polska.

Polanów naród znany jest we dwóch miejscach. Jeden nad Dnieprem z miastem Kijowem i ten z jinnymi wziął jimie Rusinów; drugi nad Wartą z miastem Poznaniem i Gnieznem, a ten liczył się do Lechitów.

Lechici. Do Lechitów lubo cztery główne liczyły się narody: Pomorzanów, Polanów, Mazowszanów i Łęczycanów, wątpić atoli nie można, że równie Sieradzianie, Kujawianie nimi téż byli. Nie różnili się od nich mieszkańcy Szląska ani Chrobatowie, części mianowicie zachodniéj, ale tego jimienia dopóty nieprzybrali, dopóki nie weszli w jeden państwa polskiego związek. Lechitów zaś miano było pewnéj dostojniejszéj klassy która przed jinnymi réj wodziła: była w Czechach, w Chrobacji. Ona w potomkach z Lechitów rozrodzonych utworzyła stan szlachecki.

Politika królów Polskich umiała bądź orężem, bądź układami, związać pod jedno berło rozliczne Lechitów, Chrobatów i jinnych Sławian ludy. Różne zdarzenia niechęciły te ludy między sobą, albo krępowały między nimi braterskiéj jedności węzły. Z tąd różne wynikały zajścia. Zawsze jednak naród polski ze swymi królami na czele téj ludów jedności stał. Przy rozdziale królestwa między synów Krzywoustego, *Polska* właściwa osóbne księstwo stanowić poczęła. Wtedy, dotąd pod pojedyńczym berłem *Piastów*, zostające pro-

vincje Polski, rozsypały się. Razem uważane nosiły jimie *Lechji*, do których się i *księstwo polskie* liczyło. Ale w środku Polski, w Gnieźnie pozostał arcybiskup wszystkich Lechji biskupów, w Gnieźnie były złożone królewskie korony i miejsce koronacji, Polska nareszcie w osobie Przemysława, poczęła w jedno spajać rozerwane provincje, i powoływać niejako ludy lechickie do odnowienia braterskiéj spojni: tym sposobem jimie Polski państwu przywrócone było i ludy rozmajite jimie Polaków przybrały. Odtąd Polskę właściwą nazwano *Wielko Polską*, a provincje krakowską i sandomirską, *Mało Polską*.

Dom Piastów.

W panującéj familji Piasta, był zwyczaj dzielenia państwa między synów królewskich. Dla tego Mieczysław I podzielił kraj między pięciu synów. Nie zniósł tego pierworodny Bolesław i wygnał braci chcąc nierozdzielność państwa zaprowadzić. Ale zaraz między synami jego Mieczysławem i Ottonem miała być o to niezgoda. Bolesław II nie dopuścił działu, ale z kraju ustąpić musiał. Bolesław III ostatecznie królestwo podzielił, bo odtąd familja Piasta rozrodziła się na liczne potomstwo. W całéj tedy zupełności rozwinęło się dziedziczenie po mieczu czyli męskie, i podziały.

Z tym wszystkim, niezgody i niechęci braterskie, poczęły sprawować w dziedziczeniu odmęt. Wygnanie od braci i narodu Władysława II z monarchji, stało się zgorszeniem, że arystokracja krakowska przyswojiła sobie prawo rugowania monarchów a wzywania jinnych. Aristokracja przeniosła tedy tron do najmłodszego z synów Bolesława III, do Kazimirza II sprawiedliwego, i w jego potomstwie dziedzictwo ustaliła. Skłonności i życzenia narodu, na toż samo przyzwo-

liły, i tak, najmłodsza linja Krzywoustego, Mazowiecko-kujawska stale po mieczu następowała: przerywały ją tylko słuszne pretensje książąt starszych linij szląskiéj i wielkopolskiéj, przy każdéj sposobności o monarchją upominające się. Przytakiéj atoli zmianie, monarchja do prowincij krakowskiéj i sandomirskiéj zredukowana, już więcéj podziałom nieulegała: kiedy książęta szląscy, wielkopolscy, kujawscy, mazowieccy, pomorscy nie przestawali się dziedzicznie dzielić i znowu po mieczu spadki obejmować i łączyć.

Zdawało się książętom, że są zupełnymi swych księstw właścicielami, dla tego poczęli używać prawa testamentowego i ostatnią wolą swoją bieg dziedzictwa przerywać. Leszek, Mazowsze testamentem przekazywał to Mieczysławowi staremu, to Kazimirzowi sprawiedliwemu. I podobnie było aż do zmyślonych przez Grifinę testamentów Leszka czarnego. Odtąd bywało dwóch królow polskich, jeden w Pradze czeskiéj, drugi w Krakowie, a książęta Piastowie wedle namiętności swojich, dzielili się między jednego lub drugiego, uznając jich za swych suzerenów, a siebie za jich wassalów. Za Łokietka i Kazimirza wielkiego, rozerwanie z tego wynikłe zupełnie zdecydowane zostało.

Od owych czasów nastała myśl, umarzania dziedzictwa, a wcielania do korony księstw po bezpotomnych książętach. Umarł Henrik VI a wrocławski 1335 nie mając syna i brat jego lignicki książe, wrocławskiego księstwa nie mógł pozyskać, bo je korona czeska objęła. Podobnie jinne księstwa szląskie zajęte były na koronę czeską skoro potomka płci męskiéj brakowało. Ale termin niedostatku męskiego dziedzica, żadnym, ani prawem, ani zwyczajem nie był oznaczony. Po Rupercie, księciu lignickim, 1390 księstwo jego stryjeczny brat odziedziczył i korona czeska nie zbroniła tego odziedziczenia. Podobnie było z księ-

stwami mazowieckiemi: ale po zgonie bezpotomnych Ziemowita i Władysława książąt płockich, korona polska niedopuszczała stryjecznych od pradziada mazowieckich książąt do odziedziczenia księstwa płockiego.

Stały się tedy udziały książąt Piastów feudalnie prawem miecza ograniczone. Z tym wszystkim Kazimirz wielki zerwał dziedziczenie monarchji po mieczu i wprowadził w kądziel. Odmianę tę i do księstwa jaworskiego i świdnickiego 1345, 1368 zastosował, które Karol luxemburgski przez żonę odziedziczył. Ztąd też zjawiły się różne pretensje tak na Szląsku, jak i w Mazowszu, a ostatecznie i Odrowąża, dziedziczenia księstw po kądzieli. Książęta, lubo się wassalami korony uznali, wszelako mniemali, że są panami księstw swojich, że nimi disponować od upodobania mogą, z tąd nietylko zięciom prawo dziedziczenia przyznawali, ale z różnymi domami zawierali pakta, które zapewniały tym domom odzierżenie księstw, w razie wygaśnienia w nich panującego domu Piastów. Jinni odstępowali i sprzedawali księstwa swoje na sukcessorów, ani na swoje wassalstwo nie zważając, tym sposobem Polska nabyła księstwa siewierskie, oświecimskie i zatorskie.

Wreszcie szczególne rozpatrywanie, zastawów, sprzedaży, zapisów, testamentów, paktów familijnych, umów z postronnemi państwami, jakich mnóstwo było w linji kujawskiéj, szląskiéj, a nawet nie mało w mazowieckiéj i wielkopolskiéj, może dać wyobrażenie, jaka zmiana i mięszanina była zasad, które ożywiały dom Piastów i na wszystkie strony szkodę państwu i narodowi zrządziły.

Szląsk.

W stronie górnéj rzeki Odry, rozliczne siedziały ludy: *Łużice* Luzacy, *Diedesi*, *Boboranie*, *Ślązanie*,

Opolini i jinni. Wdzierali się do téj krajiny Morawcy, potym Czesi i Polanie czyli Polacy. Już Mieczysław część znaczną posiadał, kiedy Bolesław II czeski 992 większą resztę z miastem Wrocławiem opanował. Bolesław wielki, król polski wydarł to Czechom, nawet same Czechy w swoje państwo włączyć zamyślał. Od tego czasu obszerne ziemie po obu stronach Odry rozciągłe, poczęły składać jedną prowincją, która się ściśle w braterstwie i jedności z Polską trzymała, a za Władysława Hermana jedno wielkorządstwo składała. Kiedy Władysław Herman dzielił państwo swoje między synów, dostała się Bolesławowi krzywoustemu. Odtąd cała ta prowincja od Szlązanów *Szląskiem* nazywać się poczęła. Bolesław krzywousty wydzielając dla synów księstwa, zachował ją z jinnemi obszernemi ziemiami przy koronie, i zapewnił z jinnemi ziemiami i prowincjami najstarszemu synowi Władysławowi. Po wypędzeniu Władysława z kraju, Bolesław kędzierzawy synom jego wydzielił posiadłości na Szląsku i w Luzacji; i to stało się roku 1164 zadatkiem do odpadnienia téj obszernéj prowincji. Trzéj książęta od dziedziczenia korony polskiéj oddaleni, nie zaniedbali żadnéj pory do uzupełnienia posiadłości swojich, a jich stryjowie Bolesław kędzierzawy i Kazimirz sprawiedliwy odstępowali jim zamki i powiaty, które uzupełniały jich księstwa. Podzielili się Szląskiem, tak już górny dostał się Mieczysławowi, dolny Konradowi, a średni z miastem Wrocławiem Bolesławowi wysokiemu. Gdy Konrad 1172 umarł bezpotomny, Bolesław wysoki sąsiedni sobie udział jego Szląska dolnego z Luzacją zagarnął i posiadł, tak, jiż do niego Mieczysław trafić nie mógł. Od tych dwóch książąt Bolesława i Mieczysława rozdzielili się książęta dolnego i górnego Szląska, namnożyli księstw osóbnych.

W książętach Szląskich zachował się najdłużéj ród

Piasta. Trwał na Szląsku po oddzieleniu się od Polski przeszło lat 500 i dopiero w drugiéj połowie XVII wieku, 1675 wygasł.

Mimo zrzeczenia się swych praw starszeństwa, nieomieszkali jednak niektórzy z nich podnosić je i wrażać się w sprawy monarchji mianowicie gdy mieli naród czyli aristokracją po sobie. Henrik brodaty lignicki, dobijał się o opiekę nad Bolesławem wstydliwym 1228 — 1238, rozgościł się też i w Wielkiéjpolszcze. Bolesław łysy lignicki 1241 i Władysław opolski 1273 wzywani byli podczas długiego panowania tegoż wstydliwego. Henrik probus wrocławski utrzymał się na monarchji przekazując ją przy zgonie 1290 Przemysławowi. Henrik III głogowski dobijał się o koronę preciw Łokietkowi powtórnie przywróconemu, a fakcją wielkopolanów wyniesiony na księstwo wielkopolskie 1306 był panem téj prowincji do zgonu do 1309.

Lecz ustał wpływ książąt szląskich do Polski, gdy niepomni na matkę ojczyzne, bratniemu królowi niechętni, uchylili się z pod jich władzy, na stronę królów czeskich poszli. Odtąd coraz bardziej obyczajami i uczuciami rozróżnieni od Polski, ziemię sławiańską obracali w posadę niemiecką. Pierwszy z tych książąt co dał przykład przeniewierstwa był Kazimirz cieszyński, czyniąc potajemnie donacją księstwa opolskiego królowi czeskiemu 1289. Późniéj Henrik VI wrocławski, ksiestwo swe przekazał 1322 czeskiemu. Brat jego Bolesław III lignicki uznał się téż 1323 hołdownikiem Jana króla czeskiego. Za nimi poszli jinni drobniéjsi: opolski z bytomskim, oświecimski, cieszyński, kozleński; wnet potym, oleśnicki, głogowski, w blizkich latach 1322 — 1327. Jeden tylko Bernard książe na Swidnicy i Jaworze, i syn jego Bolesław, czeskie nalegania nieustraszenie odpierał.

Nieomieszkali królowie czeszcy wyjednać na Ka-

zimirzu wielkim zrzeczenia się Szląska co młody król w początkach zaraz panowania ugodą wyszohradzką 1335 uskutecznił; a później w Pradze 1356 odstąpił lennictwa ksiestwa świdnickiego i jaworskiego, które 1368 po śmierci Bolkona II małżonek córki jego Karol IV cesarz na rzecz czeską zajął. Następnie z Czechami Szląsk przeszedł w Austryjacką posiadłość, aż Friderik wielki pruski król 1740 zapragnął podzielić się nią.

Mazowsze.

Mazowszanie czyli *Mazury* byli jednym z lechickich narodów. Posady jich w północ rozciągały się do rzeki Ossy i do środka dzisiejszéj Warmji. Cyli *Kujawianów* od początku do Mazowsza liczyć można? godzi się wątpić. Królowie polscy wprzód musieli Kujawy opanować nim zdobyli Mazowsze. Ziemowit strącił Popiela z tronu w Kruszwicy kujawskim mieście. Kiedy więc dynastja Piastów panować poczynała kujawy składały część królewstwa polskiego. Mazowsze wcześnie też od królów polskich zdobyte było, gdyż Bolesław wielki już go nalazł być cząstką Polski, Długo Mazury byli Polakom niechętni, ztąd w czasie gminnego boju Masławowi nietrudno było swe panowanie w Mazowszu założyć. Władysław Herman lubił Mazowsze i kujawy i rad tam przebywał. W wojnie domowéj miłowany od niego Zbigniew nalazł tam stronników i w swym wydziale utrzymał je. Kruszwica sprzyjająca mu zburzoną została. Lecz i Bolesław krzywousty chętnie bawił w Mazowszu, z tąd bowiem łatwiéj czuwał nad całością granic od strony Pomorzan.

W podziałach między synów Krzywoustego, Mazowsze z Kujawami stały się wydziałem jednego z nich to jest Bolesława kędzierzawego. Leszek biały dzieląc sie z bratem Konradem 1207 krajami Lechji, jeszcze mu więcéj wydzielił, albowiem oprócz Mazowsza i Ku-

jaw, przydał *Łęczyckie* i *Sieradzkie* ziemie, które wraz z Kujawami i cząstką Mazowsza, z ziemiami Dobrzyńską i Michałowską, od 1241, składały jedną książąt Mazowieckich, to jest *Kujawskich* dzielnicę; a Mazowsze samo w sobie, stanowiło drugą dzielnicę czyli księstwo *Mazowieckie*, które dłużéj od korony oddzielone było.

Z Kujawskich podrobnieni książęta postępując na monarchją 1279, 1296 i tron królewski sprawili że ziemie dzielnicę kujawską składające wcześniéj do korony wróciły. Nikt bowiem przeczyć niemógł że Kazimirz wielki Dobrzyń i Inowłocław 1337, 1339 odziedziczał, a Władysław biały od korony usunięty, i ze swego gniewkowskiego księstwa zszedł 1353 — 1364. Michałowska tylko ziemia 1303 — 1317 podchwyconą była przez Krzyżaki; a Dobrzyńska po dwakroć przez nich 1329 — 1343, 1395 — 1408 zatrzymaną była.

Mazowieccy niechętni Łokietkowi sprzymierzyli się 1326 z Krzyżakami; a Wacław płocki zniewolony był 1329 uznać się vassalem czeskim. Kazimirz wielki skłonił 1355 Ziemowita książęcia całego Mazowsza do uznania się polskim, gdy 1353 Karol czeski zrzekł się swych pretensij. Gorzko jednak znosili mazowieccy że jich odpychano od otrzymania monarchji 1354, 1384. Weszli jednak w umowy z Jagełłem 1391, 1395. Nie małe jim było działów mazowieckich, Bełzkiego i Rawskiego 1463 do korony wcielenie. Jeszcze potym 1477 1495 nastręczali się do tronu; a zajęcie i wcielenie osierociałego 1495 Płocka żywiło zażalenia. Wygasł na reszcie dom książąt mazowieckich 1526. Zamyślano oddać się Ostrorogowi czyli małżonce jego siostrze zmarłych książąt: ale Zygmunt król tego niedopuścił i Mazowsze do korony wcielił 1526, i reprezentancja mazowiecka 1529 do rady i sejmu weszła.

Księstwo Mazowieckie w swojim pośrednim między Litwą a Polskim narodem położeniu, jak nieraz stawało

się drogą napaściom Litwy na Polskę łatwość otwierającą, tak z drugiéj strony stawało się pośredniczącym do zbliżenia i zjednania obu narodów litewskiego z polskim. Wiązało się przymierzami i pokrewieństwem z Litwą, a niemogło się wyrzec wspólnego z Polakami rodu i politicznego węzła. W Mazowszu więcéj niż w jakiéjkolwiek provincji polskiéj, utrzymywała się ludu swoboda, mniéj było możnych panów, a tłum drobnéj szlachty przy swéj ziemi i przywilejach utrzymywał się. Ta szlachta mazowiecka, rozbiegała się po Rusi, Polszcze i Litwie napełniając polskim narodem ziemie rzeczypospolitéj. Kiedy po zaszłéj unji Litwy z Polską, jeszcze się zjawiały zajścia o miéjsce wspólnych obu narodów obrad, jeszcze Mazowsze stało się do jedności pośredniczącym. Elekcje królów, miéjsce wspólnego sejmowania, na ostatek i stolica królestwa, obrały swe siedlisko w Mazowszu. Tym sposobem Polska z nad Warty przeniosła sie niejako nad Wisłę. Mazowsze stało się sercem rzeczypospolitéj, a usposobienie i charakter téj provincji wpływał nieodzownie nader mocno na losy całej Polski, co rozważać jest historików obowiązkiem.

Prusacy, Prusy.

Narody: *Pruski, Sudawów* czyli *Jadźwingów, Zmudzki, Litewski, Kuroński* i *Łotewski* składały jeden szczep ludów, obie strony ujścia Pregla, Niemna, Windawy i Dźwiny osiadających. Prusacy główne siedlisko mieli w Sambji i w jéj okolicy. Lud cichy do swego zakątka przywiązany; ale napadany od drugich, napaści odpierał, nimi do wzajemnych napaści wyzywany. Opłacał się niekiedy Polszcze, ujarzmionym niebył. Z postępem czasu, gdy się krzyżowe wyprawy rozogniały, wypadał z kryjówek swojich to jest z Sambji i Mazowsze niesłychanie naciskał, na jego ziemiach szukał posad i łupu-

Uciśnione Mazowsze widziało się być uszczuplonem, bo skraj jego północny posiedli Sudawi Palbo rusacy pod jimieniem Warmów, Galindów, Pomezanów. Krwawe Mazurów z Prusakami utarczki, dostarczyły rozlicznych kronikom pruskim, podaniem przechowanych gminnych powieści.

Konrad mazowiecki chcąc jich napaściom jakąkolwiek tamę położyć, chciał ustanowić rycerski zakon *kawalerów dobrzyńskich*. Ale jich wycięli Prusacy. Wtychże czasach upadała sprawa chrześcjan w Palestinie, zakon niemiecki braci szpitalnych najświętszéj Marii panny syońskiéj, czyli *krzyżaków* przeniósł się do Europy: tych więc 1222, do posługi wezwał Konrad i bogatym uposażeniem i obszernym ziemi chełmińskiéj nadaniem opatrzył, aby Prusaków zwojowali. Z pomocą polską powiodło się Niemcom, że w krótce prawie całkiem pruskie ziemie opanowali. Tylko utrzymać je było jim długi czas trudno. Swiętopełk pomorski z jednéj strony, a z jinnéj Mendog litewski podawali jim rękę i do powstania podniecali; Sudawi też mocniéj swéj niepodległości bronili. Wszakże, niestrudzony zakon niemiecki przełamał te trudności, wytępił prawie plemie Prusaków, a zupełnego nad krajiną pruską dopiąwszy panowania, pochwycił 1311 Pomorze gdańskie, a godził z jednéj strony na Kujawy, z drugiéj na Zmudź do czego mu działanie kawalerów mieczowych w Inflantach dopomagało.

Z czasem gdy się bałwochwalstwo pochrzciło zakon tracił swę moc i środki działania, od Polski 1410 upokorzony został. Następnie 1454 — 1466 odzyskała Polska Pomorze gdańskie, czyli Prusy gdańskie, *Prusami królewskiemi* zwane; krzyżacy z reszty obowiązani byli hołd. Naostatek Prusy jich 1525 sekularizowane w *księstwo pruskie* czyli *królewieckie* zamienione, jako lenność książe mógł w senacie rzeczypospolitéj zasiadać. Prusy

książęce stały się tedy cząstką Polski: ale szlachta pruska niedopuszczała polskiéj do reprezentacji w sejmie swojim; Prus nie wcielono do rzeczyposp. Po zgonie Alberta II 1618 odziedziczył księstwo pruskie dom elektorski brandeburgski, od hołdu należnego Polszcze 1657 uwolnił się i w królestwo 1700 zamienił. Tytułu królestwa długo nieprzyznawała rzeczpospolita aż dopiero 1764.

Jadźwingowie.

Jadźwingi może z Sarmatów Jazygi tu zasiedli, wspólną sprawę z Prusakami, Sudawami i Litwą czynili, stając się uciążliwszemi niż przed wieki Mazowsza i Polski sąsiadami. Z upadkiem Prusaków i Sudawów i oni utrzymać się nie mogli. Ostatecznie 1264 wyginęli albo się rozpierzchli i znikli. Puste ziemie jich osiadali Mazury i Ruś. Jestto jedyna krajina przez Polskę rzeczywiście podbita, w któréj powstało województwo Podlaskie.

Chrobacja wielka.

Chrobatowie i Chrobacja rozlegali się po obu stronach Karpat od Dunaju do Pilicy, od ujścia Morawy za Bug i do Zbrucza. A dzielili się na *Białych* czyli Wielkich i na *Czerwonych*. W Białéj czyli zachodniéj części, pod Karpatami do Dunaju provincja Wag czyli *Ruhja*, Rugja, Rusja; a nad Karpatami do Pilicy Chrobacja i w niéj *Wiślanie* z miastami Wiślicą i Krakowem, który pamiętny jest podaniem o Krakach.

Krajina ta nie zawsze mogła swoję niepodległość utrzymać. Zasięgał w nią panowaniem swojim Świętopług król Morawji, kiedy 884 w Wiślicy władał Wyszewit. Wtedy krzewił się po Chrobacji obrządek słowiański. Przy upadku Moraw 900 dotknęli ją może Węgrzy; a potym Ottonowie 940, 980 sascy zwierzchnictwo uzyskali, kiedy król góralski (z Chrobacji)

słał 955 posły do Hiszpanji do kalify Korduby, który na dworze swym (od 800) miał gwardją z zaciężnych Słowian.

Bolesław II czeski także też 992 opanował był Chrobacją, aż po jego zgonie 999 Bolesław wielki w królestwo ją polskie spojił. Prowincja Ruhja po jego zgonie 1025—1032 stała się Ottona Bezbraima i syna jego Romana wydziałem; poczym przeszła w posiadłość Węgrów. Spiż tylko z niéj przy Polszcze pozostały był też Węgrom 1108 od Krzywoustego dany a z niego cząstkę tylko 1412 odzyskała Polska. Chrobacja na północ Karpat położona, utworzyła województwa krakowskie i sandomirskie, z których łaciński obrządek rugował sławiański.

Chrobacji część, która patrzy na wschód, zwała się czerwoną czyli *Czerwieńskiem*, z miastami Halicz (Galis) i Czermno (Czerwno, Czerwieńsk) nad Hućwą.

Część ta musiała być czas jakiś 562—592 jarzmem Avarów czyli Obrzinów (olbrzimów) uciśnieni, tak jak jich sąsiedzi nadbużańscy Dulebi. Ale od upadku Obrzinów, utrzymywała swę niepodległość. Do niéj się chronił sławiański obrządek gdy go z zachodu łaciński wypierał. Była lacką czyli lechicką, kiedy Włodzimirz wielki 981, 993, na czele Rusi i Waregów zdobywał ją. Następnie poczęła przybierać nazwę *Rusi czerwonéj*. Bolesławowie polscy usiłowali ją zdobyć 1018—1079.

W rozpadnieniu Rusi na działy główne w niéj księstwo było *Przemyskie* (1055—1159); a potym *Halickie* (od 1300). Rozerwanie w nim bywało niewypowiedziane, w które wdawali się niekiedy Węgrzy, Polska zaś ciągle bez przerwy. Z pochyleniem się Kijowa, Halickie księstwo w południowéj Rusi stanęło górą. Oparte o Karpaty wglądało w sprawy Kijowa, posiadało krajinę całą od ujścia Dunaju do Polisia,

1240—1300, a wpływ narodowości nie przestał przygotowywać jedności jéj z Polską. Gdy Litwa kądzielą z Rusią się wiązała, Mazury po kądzieli 1327 zawładnęli Haliczem. Po zgonie Bolesława 1340, Kazimirz wielki niezwłocznie zajął to księstwo halickie czyli Ruś czerwoną i z Polską spojił. Utworzyło to województwo ruskie, z wyłączeniem Bełzkiego województwa.

Sławianie wschodni, Ruś.

Sławianie koło Wołchowa, Dźwiny i Dniepru siedzący, wielką przestrzeń ziemi zajmują: *Nowogrodzianie*, *Połoczanie*, *Krywicze* z miastem Smoleńskiem, *Dregowiczanie*, *Drewlanie* z miastem Iskorost, *Wołynianie* i *Łuczanie*, *Polanie* z miastem Kijowem, *Siewierzanie* i *Radimicze* i *Wiaticze* najwschodniéjsi koło Oki, okoleni plemienia finskiego, ugorskiego ludem: Czud, Jam, Wes, Mera, Murom.

W pokoju żyły między sobą te ludy, napaściami tylko dalekich ustrońców trapione. Kijów płacił dań Chazarom. Rozboje z morza baltickiego Waregów niepokoiły od strony północnéj. Zapraszani lub nieproszeni (od 862 do 1018) napływali i siedlili się po niezmiernych przestworach, szukając łupów i fortuny. Zasiadł Rochwołod w Połocku, Oskold i Dir w Kijowie, kiedy z *Waregów Ruś* pod dowództwem Rurika (od 862) rozgościła się nad Ladogą i w Nowogrodzie. Następcy Rurika szli w rozgon nakładając dań na ludy. Podchwycili 879 Kijów, opanowali 882 Smoleńsk; zgnietli 964 Chazarów; zamierzali 967—973 utrzymać w swéj posiadłości Bulgarją za Dunajem; zdobyli 988 Cherson i wszystkie grody Czerwieńska w Chrobacji 981—993. Cała ta przestrzeń Sławiańszczyzny, przybierała miano *Rusi*; panowanie w niéj potomków Rurika ustalało się; wprowadzony obrządek greckosławiań-

ski, stawał się ruskim. Mimo dorywczych wariagsko-ruskich wygonów powodziło się miastom, następnie w księstwa ruskie przechodzącym. Księstwa ruskie składały się pospolicie z miast, które były rzeczami-pospolitemi gminnemi, często nad okolicznemi ziemiami panującemi. Kniaziowie właściwie nie byli dziedzicami tylko z familji Rurika brani: sprawowali władzę namiestniczą, albo od miast wybierani, albo od wielkiego księcia naznaczani. Wszyscy ci kniaziowie i miasta uznawali zwierzchnictwo wielkiego kniazia w Kijowie siedzącego.

Kijów stał się naczelnych wielkich kniaziów stolicą. Dopadali do niego Bolesławowie 1018, 1077, Ruś czasowie danniczą czyniąc, co się stawało zadatkiem tych praw, z jakimi z czasem rzeczpospolita do tych ziem występowała. Następnie przestwory Rusi przed wieki w pokoju zostające, stały się pobojowiskiem rozbojów rozrodzonych kniaziów Rurikowiczów. Politika Długorękiego i Bogolubskiego, poczęła tworzyć w osadach zaleskich na granicach Asji, jinne wielkie księstwa stolice swe w Susdalu, Włodzimirzu nad Klazmą, w Moskwie mające. Rozerwała się Ruś dawna z nowo po wstającą i od nowo powstałéj prześladowaną była. Kijów coraz słabszy stawiał opór, przestawał być spójnią Rusi, złupiony i poniżony 1169 przez suzdalców tracił urok. Złupiony i zrujnowany następnie, 1202 przez Połowców, 1239 przez Mogułów nie podźwignął się więcéj. Rozwiązana dawnéj Rusi jedność, najściem Tatarów ciężkiego ciosu doznając, odróżniła jeszcze Ruś południową od północnéj.

Ruś rozpadła się we trzy części rozróżnionych żywiołów, z trzech stron od Polski, Mogułów i Litwy szarpana. Obojętną się stało dla Rusi kto jéj zwierzchnikiem, byle cześć, prawa i obyczaje szanował. Li-

twy lub Polski zwierzchnictwo wyzwalało ją z pod mogolskiego jarzma.

W południowéj części halicko-kijowskiego księstwa, kniazie rurikowicze i bojary przejmowali się myślą szlachty polskiéj i narodowością polską. Gedymin zdobywszy Wołyń i Włodzimirz 1319, następnie Kijów 1320, 1230 i wszystkie ziemie od Putywla do morza czarnego, pokrewnił swę rodzinę z rurikowiczami i sadzał swojich na ruskie księstwa.

W północnéj stronie dochowując żywioł gminny miasta od 1235 nieodrzucały litewskiéj pieczy osłaniającéj od niemieckiéj i rurikowiczów napaści. W skutek tego 1327 Połock, 1340 Witepsk, następnie Mścisław, stały się częścią Litwy; 1404 ze Smoleńska rurikowicze wyparci zostali i Smoleńsk w Litwę jęty. Psków i Nowogród osóbno stały z Litwą sprzymierzone.

W stronie wschodniéj za lasami w krajinach Ugrów po obu stronach Klazmy utworzyła się nowa Ruś wielka, w któréj samodzierzca zostawał pod Mogółów złotéj hordy panowaniem.

Litwa.

Litwa, długo w sąsiedztwie *Zmudzi* ukryta, nabrała sprężystości wtedy gdy pognębieni Prusacy i Łotysze, a wnet Jadźwingi u niéj schronienia szukali, kiedy wspólne tych narodów bałwochwalstwo uciśnione było.

Pierwsi książęta litewscy byli dowódzcy wojowników w obronie wolności stawających. Dopiero familja Lutuwera poczęła tworzyć *państwo litewskie*, które organizował Gedymin. Odtąd jest w Litwie monarcha, wielki kniaź litewski i ruski, całym państwem władnący, wszystkich kniaziow suzeren.

Zmudź osóbno do unji z narodem litewskim przystąpiła: ale na swojich prawach swobodę ludu pro-

stego zastrzegających, tak już Gedymina rozporządzenia do niéj się nie rozciągały.

Gedymin stale trwał w przymierzu z Łokietkiem; zajął Wołyń 1319, Kijów 1320; Podole, Witepsk, Połock 1327; do Nowogrodu wysłał 1331 syna aby tę rzeczpospolitę ubezpieczyć. Choć był wielkim kniaziem litewskim, państwo swe widział być ruskim. Za Olgierda, gdy Polska 1340 halickie księstwo objęła, upomniała się 1349 o zajęte ziemie. Ugodami, ostatnią mianowicie 1366 w części posiadła je, w części dopuściła jako lenność trzymać Litwie. Olgierd tymczasem resztę ku wschodowi Rusi zajmując, odparł Tatary i Krim pod swe zwierzchnictwo 1636 zajął.

Gdy Jagiełło na króla polskiego 1387 poszedł, stało się między litewskiemi kniaziami niepokoju dużo. Witold zostawszy 1392 namiestnikiem uciszył je nareszcie, księstwo Smoleńskie 1404 umorzył, u Wiazmy granice Litwy zakreślił; Podola do Polski dołączyć 1411 niedopuścił. Po jego zgonie 1430 zachwycili Polacy Podole, wnet 1434 w województwo obrócili. Następnie roztoczyły się przeciągłe 1447—1448, o prawo i posiadanie miast ruskich zatargi. Tymczasem poczęły odpadać od Litwy ruskie krajiny: Litwa swéj opieki nad Nowogrodem i Pskowem utrzymać nie zdołała: obie rzeczypospolite 1479 upadły. Nowogród siewierski 1490, a wnet Brańsk, Starodub, Czerniechów 1494, w ręce moskiewskie przeszły. Litwa (od 1499) szczerze poczęła się skłaniać do spojenia się z Polską, co unją lubelską 1569 uskutecznione zostało: rozgraniczenie między dwóma narodami umówione, księstwa i ziemie w województwa obrócone.

Inflanty, Kurlandja.

Krajina późniéj Inflantami zwana, zamieszkałą była od *Estonów*, *Liwów* czyli Inflantów, Czudą, Czu-

chońcami też zwanych, i od *Łotyszów;* a na boku téj krajiny za Dźwiną nad Windawą siedzieli *Kuroni*, a wzdłuż Dźwiny *Semgali* również łotewskie ludy. Kiedy nastały przedsięwzięcia krzyżowe, Mejnhard, świątobliwy kapłan, udał się z kupcami bremeńskiemi do Liwonów i naukę chrześcjańską jim opowiadał. Było założone miasto Riga a Mejnhard, uczyniony od papieża 1170 biskupem, rozpoczął szereg biskupów i arcybiskupów rigskich.

Po zgonie Mejnharda 1199 został biskupem Albert de Bunhoff i zafundował zakon *kawalerów mieczowych.* Z razu podlegali oni arcybiskupom Rigi, ale od czasu jak się 1234 z zakonem krzyżackim połączyli, nietylko się z pod władzy arcybiskupiéj wyzwolili, ale nawet rozciągając nad Liwonami, Łotwą, Kuronami panowanie, dla arcybiskupów groźnemi i niebezpiecznemi stali. W tymże czasie kiedy kawalerowie mieczowi swe zabory rozwijali, Duńczycy opanowali 1216 Estonją i pobliższe wyspy.

Kiedy już miejscowe bałwochwalcze ludy ujarzmione zostały, spotkał się oręż kawalerów mieczowych z chrześcjanami, Duńczykami, Pskowianami, Połoczanami, z Rusią i bałwochwalczą Litwą. Zakupili oni od Waldemara III Estonją, czym uzupełnili w téj stronie panowanie swoje.

W przód nim kawalerów mieczowych, zachwiał się zakon krzyżacki, wielki mistrz krzyżacki Albert 1513, wziąwszy okup czyli opłatę, wyzwolił mistrza kawalerów mieczowych Waltera Plettenberg. Ale niebawem sobie samym zostawieni kawalerowie mieczowi, zagrożeni zostali wzrastającą potęgą Moskwy. Szukali obcéj pomocy w Polszcze, Danij, Szwecji, a przez to więcéj jeszcze na siebie Moskwę wyzywali. Ostateczne 1568 mistrza Gottarda Kettlera z Polską układy, sekularizujące zakon mieczowy oddawały w ręce polskie

i litewskie *Inflanty z Estonją*, a tworzyły lenne rzeczypospolitéj polskiéj aż do wygaśnienia domu Kettlera, księstwo *Kurlandji* i *Semigalji*. Ale Szwedzi wraz osadzili Estonją, a Danja jeszcze czas jakiś wdawała się do spraw inflanckich, aż na ostatek prawa jéj do Piltina i jinnych okolic, opłatą 1583 zaspokojone zostały. W krótce potém Inflanty stały się przedmiotem całowiecznych Polski ze Szwecją bojów.

Moskwa.

Na wschód Smoleńska za lasami podlegali wcześnie waregskiéj rusi, koło Wolgi i Oki przesiadujący Ugry i wołżańskie Bulgary. Sadowili się między nimi sławiańskiego rodu Rusini, stawiali miasto Periasław zaleski, Włodzimirz klazmeński, Halicz północny, Nowogród niżny przy zbiegu Oki z Wolgą i mięszali się z miejscowymi Ugrami, tworząc nowy ród Ruski rossijski, którym zawładnęła z Rurikowiczów dynastja, od jinnych wyosobniająca się Rusi dawnéj niechętna, Ruś dawną pochłonąć mająca.

Z Suzdala przenosiła się do Włodzimirza klazmeńskiego. Ujarzmiona 1237 przez Mogułów, któréj hordy opieką rozwijała swę politikę. Stolicę 1294 do Moskwy przeniosła. W niéj osiadł 1308 metropolita i osobnym się stał 1448, 1458 od kijowskiego. W niéj wielki kniaź car, przyjął 1482 puściznę po zgasłym carstwie byzanckim. Otrząsnąwszy się 1380—1462 z jarzma tatarskiego, wszystkie wysilenie obrócił od 1490 na odrywanie Rusi dawnéj od Litwy i Polski. Batory zatrzymał 1579—1582 i odparł powodzenie, a wnet 1598 dynastja przepadła. Polska wiodła na Moskwę carów, w niéj 1605, 1606, 1610—1612 gościła, swój uszczerbek odzyskiwała, karmiąc się nadzieją, że dla swych zasad pozyszcze myśl bojarską. A choć zawarty pokój 1619 zawiesił sąsiedni zawód, sapieżyńskie wezwania powo-

ływały Moskwę do zjednania się braterskiego, czyby zostali z powołaną na tron Romanów dynastją, czy przyjęli rzeczypospolitéj urządzenie, jak jim dogodno: woleli nienawiść i carów, mają dziś imperatorow.

Multany, Wołosza.

Wołosza naród w XIV wieku wyszedł z gór siedmiogrodzkich i zadunajskich, i osiadał koło Aluty, Prutu i Moldawy. Sami zwali się *muntanami* to jest góralami; od jinnych zwani byli *Wołochami*, powszechną nazwą jaką dawano Serbom, Raskom, Bulgarom z trzodami na wypasy przeciągającemi się. Z czasem, z powodu, że jich mowa łacińską się być wydaje, przybrali nazwę *Rumianów*.

Ci Wołosi co koło Prutu siedli, wczesno od rzeki *Moldawami* nazwani zostali, a krajina jich *Multany*. Była to krajina księstwa halickiego, obierając sobie wojewodę, uznali tedy zwierzchnictwo książąt halickich. Kiedy Kazimirz wielki takowe 1840 na rzecz korony polskiéj zajął, wołoscy w Moldawji wojewodowie powinni byli króla polskiego za zwierzchnika uznać.

Jakoż poczęli hołd oddawać. Obowiązali się moldawscy wojewodowie, zachować wierność, niezawierać bez zezwolenia umów, uwiadamiać o niebespieczeństwie, dostawiać 7000 ludzi, a w nagłéj potrzebie z całemi siłami swemi i osobiście ruszać; udzielać polskiemu handlowi wszelką pomoc, nad Dniestrem nie stawiać zamków, nie pobierać ceł, ani zasadzać jazów; rocznie nadsyłać królowi 400 wołów na kuchnią, 200 wozów wyziny, 200 sztuk szkarłatu, 100 koni i jinne podarunki; a kiedy można winni byli osobiście dla oddania hołdu przybywać.

Jak do Halisza, tak wdzierali się do Moldawji Węgrzy; potym Turcy. Wołosi bywali na stronnictwa rozerwani; stawali się niewiernemi. Różne stronnictwa

popierała rzeczpospolita polska; albo znamienici panowie polscy usiłowali Moldawją osadzać wojewodami Polszcze wiernemi. Już od Zygmunta starego, sułtanowie tureccy poczęli się wdawać do wynoszenia i utwierdzenia wojewodów, a pokój w Buszy Żółkiewskiego 1617 potwierdzony pokojem chocimskim 1621 zdał to zupełnie na Turcją. Tak stopniami Moldawja przeszła pod tureckie panowanie.

Stepy zadnieprskie, Krim.

Po kolejnym ustępie, fińskich ludów, Avarów, Bulgarów, Madjarów, całą przestrzeń od ujścia Donu do ujścia Dunaju, z ludzi ogołoconą, zasiadły 885—895 hordy *Pieczingów* tureckiego plemienia. Porozbijali i spędzili te hordy koło 1050 pobratyńce jich tureckiego też plemienia *Połowcy* czyli *Komani;* i zasiedli od Wołgi i Donu niedaléj jak do Ingulca, ale się wdarli do półwyspu Chazarji czyli cherzońskiego. Chazary utrzymali jednak na Donem zbudowany (839) swój Białygród, Sarkel. Z koleji rozbili 1235 — 1240 komańskie hordy *Tatarzy Mogolscy*, zajęli stępy jich i cały półwysep chersoński, co się stało *Kapczaskiego* hanatu rozdziałem.

Kapczacka horda, ze śmiercią Uzbeka 1341, poczęła się domowemi kłutniami osłabiać, na mniéjsze hordy, hanaty, caraty rozrywać. Od niéj wyosobnili się *Przekopcy* którzy u przekopu w Krimie i na stepach czarnomorskich koczowali. Olgierd dokonywając wyparcia mongolskiego nad Rusią panowania, odwiedził zwycięsko 1363 stepy i Krim. Przekopcy poczęli uznawać zwierzchność litewską. Witold mimo klęski 1399 nad Worsklą poniesionéj utrzymał tę zwierzchność, w Kapczackiéj nawet coraz więcéj rozrywającéj się hordzie, hanów ze swej ręki powodował. Ustało wdawanie się Polski do Kapczaku ze zgonem 1506 Szachmata w Kownie i ha-

nat się rozwiązał. Przekopcy, choć się sułtanom i kalifom tureckim poddali, pozostali w stosunkach z Polską: wystawili na drugiéj stronie Oczaków i powtarzali, że z nim na ziemi polskiéj siedzą. Pobierali jurgielt aby rzeczypospolitéj służyć. Osaczeni niejako byli, gdy się kozaczyzny koło Zaporoża i za Donem tworzyć poczęły. Krwawa ukrajinnéj kozaczyzny i ludu ruskiego ze szlachtą polską ubijatyka jeszcze więcéj jich w ostęp kozaczyzny ujęła, gdy się naddonieckie okolice 1650 zaludniły i osiadła tu kozaczyzna Moskwie 1654 poddała. Po rozwiązaniu Zaporoża i kozaczyzny 1772; niebawem i przekopcy ze swym Krimem do Rossji wcieleni, byt swój stracili.

C.

RZEKI.

Do morza Bałtyckiego uchodzące.	*Z prawéj strony*	
	Uświata	
	Obol	
	Połota	
	Drissa	
	Dubena	
	Ewest czyli Labba;	
Dźwina czyli Duna.	*z lewéj*	
	Meża	
	Gobza czyli Kaspla	
	Widzba	
	Uła	Lessa *p.* Soreja *p.*
	Uszach	
	Dzisna	
	Rubiesz	
	Aa	Mümel Swola
Windawa.....	Mirwita	Musza *p.*

Memel czyli Niemen, uchodzi do Kurischhaffu	*Z prawéj*	
	Berezina	Wiazina *l.*
	Kotra	Narocz *p.*
	Mereczanka	Oszmiana *l.*
	Wilja.....	Zejana *p.*
		Wilenka *l.*
		Swienta *p.*
	Szoja, Niewiaża	Abella *l.*
	Dubissa	Szuszwa czyli
	Jura	Jaświojna *p.*
	Minga;	
	z lewéj	
	Molczad	
	Szczara	
	Zelwianka	
	Rosa czy Roś	
	Swisłocz	
	Łososna	
	Hańcza	
	Birszajka	
	Szeszupa	
Wisła.....	*z prawéj*	
	Skawa	
	Skawinka	
	Raba	
	Dunajec.....	Biała
		Poprąd
	Wisłoka	
	Kolbuszowka	
	San	Wisłoka *l.*
	Wieprz.....	Bystrzyca *l.*
	Swider.	Tyśmienica *p.*

Wisła trzema korytami do morza uchodzi, lewym Motławą zwanym w prost do morza Baltickiego, środkowym i prawym czyli Nogatem, przez Frischhaf do tego i morza Baltyckiego

- Bug z Narwią połączone
  - Bug
    - Muchawiec *p.*
    - Krasna *l.*
    - Lśna *p.*
    - Nurzec *p.*
    - Liwiec *l.*
  - Narew
    - Supraśl *p.*
    - Biebrza *p.*
    - Pisza *p.*
    - Szczkwa *p.*
    - Rosoga *p.*
    - Omulew *p.*
    - Orycz *p.*
  - Wkra
    - Działdowka
- Drwęca
- Ossa;

z lewéj

- Przemsza
- Dłubnia
- Srzeniawa
- Nidzica
- Nida
- Schodnia
- Kamienna
- Radomka
- Pilica
  - Czarna *p.*
  - Wolborka *l.*
  - Drzewica *p.*
- Bzura
- Noteć
- Brda
- Wda
- Fers
- Rodau

Warta uchodzi do Odry, a Odra do morza Baltickiego.

- Widawka *p.*
- Ner *p.*
- Prosna *l.*
- Rogoźna *p.*
- Obra *l.*
- Noteć *p.*..... — Głda czyli Kuddow *p.* z Dobrzicą i Złotawą.
- Drawa czyli Drage.

Do morza Czarnego wchodzące.

z prawéj

- Tyśmienica
- Stryj
- Swica
- Łomnica
- Bystrzica;

z lewéj

- Suchodołka
- Złotalipa
- Stripa
- Sered

Dniestr.....

- Zbrucz
- Smotricz
- Studzienica
- Uszica
- Bystrzica
- Wierzbica.
- Ladowa.
- Muraszka czyli Murawka.
- Rusawa.
- Markowka.
- Jahorlik.

z prawéj.

Boh.....

- Wock.
- Zhar, Zharczik.
- Deraźnia.
- Row.
- Selnica.

- Boh
  - Sawranka
  - Kodima
  - *z lewéj*
  - Bożek
  - Ikwa
  - Desna
  - Sob
  - Sinucha
    - Ugorski Tikicz *l.*
    - Gniły Tikicz *p,*
    - Wis
    - Tatran *p.*
    - Taslik czarny *l.*
  - *z prawéj*
  - Wop
  - Druck
  - Berezina
    - Hajna *p.*
    - Plissa *p.*
    - Bobr *l.*
    - Swisłocz *p.*
    - Olha *l.*
- Dniepr
  - Turja *p.*
  - Stochod *p.*
  - Pina *l.*
  - Jasiołda *l.*
  - Styr *p.*... Ikwa *p.*
  - Bobrik *l.*
  - Cna *l.*
  - Prypeć
    - Zachwa *l.*
    - Horiń *p.* Słucz *p.*
    - Ilwa *p.*
    - Słucz *l.* Morocz *p.*
    - Ubort *p.*
    - Pticz *l.*... Oreza *p.*
    - Słowieczna *p.*
    - Usza *p.*
  - Teterow
    - Hujwa *p.*
    - Myka *l.*
    - Irfa *l.*
    - Dzwiż *p.*

Dniepr.....	Irpień.....	Zarka *p.* Unawa *l.*
	Stuchna	Rastawica *l.*
	Krasna	Kamionka *l.*
	Roś.....	Olszanka *l.*
	Moszna	Olszanka *p.*
	Taśmin	Rosawa *l.*
	z lewéj	Wechra *p.* Ostr *l.*
		Turja *l.*
	Soż.....	Pronya *p.*
	Desna	Biesiedź *l.*
	Trubież	Iput *l.*
	Sula	

Rzeki spławne są: Dźwina, Windawa, Niemen, Wilja, Swienta, Niewiaża, Wisła, Bug, Narew, Wieprz, Wisłoka, San, Dunajec, Nida, Pilica, Boda, Warta, Prosna, Noteć, Dniepr, Berezina, Pripeć, Jasiołda, Stir, Horiń, Słucz, Soż. Wiele jinnych mogłoby być równie spławnych, gdyby z nich usunąć zawady. Dniestr w wielu miéjscach dla skał trudne ma przeprawy. Na Dnieprze porohy przerywają żeglugę. Oprócz Wisły i kilku rzek do niéj wpadających, oraz Dniestru, które biorą początek z gór karpackich, wszystkie jinne z wyższych tylko miéjsc wytryskują i płyną po płaszczyznach, często bardzo słabego spadku, jak jest bieg Pripeci. Bo kraj całéj Polski jest prawie bez gór. Prócz pogranicznych karpatów ledwie jakie wzgórza i małe tu i ówdzie ukazują się wyosobnione góry. Jednak są rzeki wcale bystro płynące jak najprzykład Niemen.

Kanały. Kanał Ogińskiego łączy z północy na południe Szczarę z Jasiołdą; Muchawiecki z zachodu na wschód łączy Muchawiec z Piną.

Jeziora. Po różnych stronach Polski są nie małéj

wielkości. Gopło w Kujawach; Switeź na Polisiu, blisko Buga. Na Podlasiu północnym i w województwie trockim blisko granic pruskich znaczne i liczne jeziora. W północnéj części Litwy, w Brasławskim, Dzisneńskim, około Uszacza i Uły pełno jezior. Polisie koło Pripeci jest mokre, błotne, często samym trzęsawiskiem.

Nie sięgając w odległe wieki utworu kuli ziemskiéj, z pewnością dają się dostrzegać świeższe na ziemi przejistoczenia: wiele bagien oschło; niektóre jeziora po załaziły lub ziemią pokryte zaskorupiały; szerokie niwy w XIII jeszcze wieku przez Sudawów i północnych Jadźwingów uprawiane, zapadły pod niezgłębioną piasków warsztwę; porozwiewane zostały piaszczyste wzgórza i odwieczne naspy; ziemia na Polisiu w niektórych okolicach zdaje się podnosić.

D.

ZAMOŻNOŚĆ i PRODUKTA.

Krajina Polska liczyła się do krajów z przyrodzenia zamożnych. Jeśli w Mazowszu ledwie się rolnik trzema ziarnami cieszyć może, w różnych okolicach korony i Litwy po kilkanaście a po kilkadziesiąt nawet zbiera. Grunta, choć umiejętnym sposobem niebyły sprawowane, wydawały okwite żniwa. Na Podolu, Wołyniu, Ukrajinie i części Rusi, rola tak jest tłusta, że bez nawozu i pracowitéj uprawy bujne przynosi urodzaje. Zyznosci Polski można brać miarę z tego, że po opędzeniu domowych potreb, różnemi drogami około 100,000 łasztów różnego zboża rocznie się rozchodziło; a drugie tyle trawiły gorzelnie, najwięcéj żydom arendowane, z czego winikało rozpojenie i zubożenie kmieciów. Najlepsze żyto, rodzi się w Litwie i w ruskich krajach; pszenica w krakowskim i sandomirskim; proso na Ukrajinie i Podolu; lny na Zmujdzi,

w Kurlandji, w wiłkomirskim i upitskim powiatach, oraz na Podgórzu; konopie na Białéj Rusi. Po lasach i polach, bujne najdują się pastwiska, na których liczne chodują się, krów, wołów, świn trzody; mnogie owczarnie i dzielnych mocnych a lekkich koni stada. Wołów co rok Polska do 30,000 za granicę przedawała.

Lasy i pola okwitują we wszelką zwierzynę i ptastwo; w dziki, łosie po różnych kniejach; jelenie w niepołomickich i radomskich puszczach; niedźwiedzie czarne w litewskich; żubry w białowieżskich puszczach; bobry w Litwie i na Polisiu; w sarny, rysie, wiewiórki, kuny, zające, wydry, żbiki, lisy, a najwięcéj w wilki. Dzikie konie bujają po Ukrajinie. Dzikiego ptastwa wszędzie moc jest wielka: cietrzewi, głuszców, gołębi, przepiórek, kwiczołów, bekasów. Największą mają zaletę kuropatwy podlaskie, jarząbki inflanckie, kwiczoły krakowskie, śnieguły łowickie, drozdy pruskie. Niemniéj ryb po rzekach i jeziorach: węgorze, szczupaki, jesiotry, łososie, karpie, liny, okonie, sandacze, sumy, minogi, sielawy, flądry, piskorze, czyli wiuny poliskie.

Jeszcze lasy niezmierną moc pszczół i barci zamykały, które wielką jilość wosku i miodu, lipcu kowieńskiego i rozmajicie syconych napojów dostarczały. Na Ukrajinie i na Podolu roją się pszczoły w dziuplach. Czerwiec czyli kermes w południowych województwach okwity, nieobojętnym dla kraju był kiedyś produktem. Lasy w rozmajite i donośne drzewo zasobne. Brak tylko lasów w poznańskim i na ukrajińskich stepach. Ale wielkie puszcze były w Sandomirskim, w Litwie, na Polisiu. Dęby starodrzewy po całej Polszcze i Litwie znajdowały się; modrzewy jeszcze w sandomirskim i rawskim niewytępione; sosny wszędzie dorosłe; świrki w koronie; jodły w Litwie; buczyna w województwach bliższych górom karpackim; olszyna, brzezina, lipa, topola, grab, jesion, klon, i rozliczny czarnodrzew,

lasy i bory po wszystkich województwach napełnia. Z lasów drzewo na budowę, klepki, wańczos, belki, Dźwiną, Niemnem i Wisłą do portów spławiano; puszcze litewskie i poliskie, dostawiały masztowego drzewa. Zioła apteczne znajdują się wszędzie. Manna polska po wielu miejscach obradza. Liczne kwiaty i owoce, rozmajitego gatunku, jabłka, gruszki, wiśnie, śliwki, morele, brzoskwinie na powietru otwartym się chodują a niektóre z tych dziko po lasach i polach rosną; winogrona dochodzą. Figi, pomarańcze, cytryny, ananasy pod dachem i za szkłem swéj dojrzałości dochodzić mogą. Grzyby, rydze, pieczarki, trufle, smarże, ogrodowizny. Szparagi, melony, arbuzy, smugi ukrajinne wydają wyborne i ogromnéj wielkości.

Olkuskie wzgórza, za sobne w kruszce złota, srebra, cyny i ołowu, wodą w XVII wieku zostały zalane. Mają się znajdować złote żyły w górach zwanych Grojec u Żywca, Koton i Strzebel za Myślenicami w gruntach Sądeckich; w Chęcińskich srebro, ołów, lazur i marmury; w Bieckich koperwas, miedź; srebro w Nowéjgórze w dobrach Tęczyńskich, a w jinnych górach tychże dóbr, miedź i węgle ziemne; w Babiéjgórze żywe srebro; w starostwie Nowotargskim, żyły złote, miedź, i krwawniki; w Tatrach kamienie od czeskich niepośledniéjsze; przy Secyminie srebro i lazur, przy Sławkowie ołów; w krakowskim przednie marmury, przy wsi Rudawie w górze Dębinku, i w Sielcu przy Czarnéj, przy miasteczku Skale; kamienie góry nierzadkie są w wojewodztwach krakowskim i sandomirzkim.

Jak w jinne metale i w rudę żelazną najbardziéj zamożna Małopolska. W niéj założone kuźnice w Siewierskim, Prudle, Zarkach, Kuźnicy, Rudniku, Kielcach, Samsonowie, Piotrkowie, Drzewicy, Przysusze, a nadewszystko w Końskich dodają dosyć, wcale dobrego żelaza na potrzebą domową kraju całego.

Sól bałwaniasta, dosyć zbogaca Polskę ale żupy Wielickie i Bochneńskie są jedne z europejskich w sól najzamożniéjsze, jednakże z nich na rok tylko 200,000 beczek niespełna dobywano. Sól ruska warzona wyrabia się w Samborskim i po różnych miéjscach ruskiéj prowincji. Z tego zapasu soli, tę miał naród dogodność, że prawie każdy w tę jistotną życia potrzebę był dostatecznie i tanio opatrzony.

Znali to Polacy, że jich zamożny kraj i jego produkta nie były tak użyte, jakby użytemi być mogły, i wcale się do onych przerabiania nie garnęli. Mało tedy w Polszcze rękodzieł lub fabrik było. Rękodzieła sukienne w Leśnie, Rawiczu, Koźminie, nie mógły jiść w zawody z obcymi. Jedne wyroby: pasów do stroju w Nieświeżu, w Drzewicy, we Lwowie, jistotnie znamienite były. — Strzelba najlepsza była mohilewska, szpady korszkiewskie w krakowskim, szable staszowskie w sandomirskim, różny oręż świątnicki.

Korzenne, rękodzielne i różnego rodzaju wyrobów towary, z dawna i do końca od cudzoziemców za gotowiznę kupowano. Wszakże tyle musiała mieć Polska swojich własnych prawie nieprzerobionych do sprzedawania przedmiotów, i tyle onych przedawała, że w czasach dla jéj handlu najmniéj sprzyjających, billans pieniężny jawnie się na stronę Polski okazywał: niemiała bowiem swojich własnych pieniędzy, tylko cudzy do niéj przybywał i kursował. Musztiny czyli hollenderskie i hiszpańskie talary na Zmujdzi, ruble rossijskie w Litwie, talary pruskie i rozmajita saska i niemiecka moneta w Polszcze.

Kiedy Stanisława Augusta panowanie nastało, naród był usposobiony do obudzenia się z letargu swojego, i rozwijania zdolności swojich. Wtedy niemało w dochodach i korzyściach handlowych straciła Polska, przez odpadnienie najbogatszych provincij: wszelako

zjawiły się dość liczne przedsięwzięcia do obrotów handlowych i zakładania fabrik. Pomnożyły się banki, powstał kredit, liczne kapitały szły w obieg; szukano dróg handlowych do morza czarnego, kopano kanały, otworzyła się mennica w stolicy i ludwisiarnia, fabrika farfurów i fajansów w Belwederze królewskim, porcellany w Korcu. Obywatele zwracali baczność na ulepszenie rolnictwa.

W podobnych przedsięwzięciach, stał się pamiętnym Antoni Tyzenhaus podskarbi nadworny litewski. Za jego staraniem budownictwo i naprawa dróg po Litwie się rozszerzyły. On pobudował w Grodnie Horodnicę i w bliskości Łososnę gdzie w krótkim czasie pozakładał fabriki, obrusów, sukna, bławatów, pasów, wyrobów żelaznych, robienie pojazdów. Czynił to z wielkim natężeniem i gwałtownie, obraził przeciw sobie niechęć. Jego upadek zadał niemały cios i samym zakładom. Zostawione swojemu losowi, nieprzestały jednak krajowi pożytek przynosić.

Jak z każdego stanowiska, tak i w przemyśle i handlowych zabiegach, oczywiście się zdolności narodowe rozwijały. Ale piętnaście lat pokoju i ostatnie bytu rzeczypospolitéj, były nadto krótkie aby mogły do swojéj przyjść pory. Wywrócenie ustawy rządowéj, związkiem targowickim, zadało gwałtowny cios całemu krajowi. Banki upadały, nikły kapitały i kredit, fundusze i fortuny obywatelskie porujnowane zostały; handel się zatamował, cena dóbr spadła, brak obiegu brzęczącego dał się uczuć i w takim zbiegu niedoli, rzeczpospolita z narodem, swego się upadku doczekali.

E.

POLITICZNY PODZIAŁ

na województwa, ziemie i powiaty.

W. województwo. P. powiat. Z. ziemia. G. gród. S. sejmiki.

WIELKOPOLSKA.

1. W. Poznańskie.	P. Poznań G*	
		Z. Wschowska G.
	P. Kościan G*	
	P. Wałecz G.	
2. W. Kaliskie.	P. Kalisz G*	
	P. Gniezno G*	
	P. Nakło G.	
	P. Pyzdry G*	
	P. Konin G*	
	P. Kcyń G*	

Dwa te wojewodztwa, poznańskie i kaliskie, miewają sejmiki wspólne w Srodzie. Do generała wielkopolskiego należy grodów siedm (gwiazdkami oznaczonych). Roku 1768 od wojewodztwa kaliskiego na osóbne województwo gnieźnieńskie oddzielone zostały trzy powiaty: Gniezno, Nakło i Kcyn.

3. W. Sieradzkie.	P. Sieradź G.	
	P. Piotrków G.	
	P. Szadek.	
	P. Radomsk.	
4.....	P. Wieluń G.	Z. Wieluńska.
	P. Ostrzeszow G.	
5. W. Łęczyckie.	P. Łęczyca G.	
	P. Brzeziny.	
	P. Orłow.	
	P. Inowłodź.	

6. W. Brzeskie-kujawskie.
P. Brześć G.
P. Radziejów G.
P. Przedecz G.
P. Kowale G.
P. Kruszwica G.

7. W. Inowrocław.
P. Inowrocław G.
P. Bydgoszcz G.

Oba te województwa Brzeskie i Inowrocławskie miewają sejmiki wspólne w Radziejowie.

8.....
P. Dobrzyń.....
P. Rypin.....
P. Słonsk..... } Z. Dobrzinska.

Ta ziema sejmikuje w Lipnie, ma swój gród w Bobrownikach.

9. W. Płockie.
P. Płock G.
P. Bielsk.
P. Raciąż S.
P. Sierpc.
P. Płońsk.
P. Srzeńsk.....
P. Niedzborz.....
P. Mława..... } Z. Zawskrzińska.

10. W. Mazowieckie.
P. Czersk G. S...
P. Grójec.....
P. Warka.....
P. Garwolin..... } Z. Czerska.

P. Warszawa G S
P. Błonie.....
P. Tarczyn..... } Z. Warszawska.

P. Wizna G. S...
P. Wąsosz.....
P, Radziłów..... } Z. Wizka.

Z. Wyszogród G.S.

	P. Zakroczim G S P. Serock ..... P. Nowemiasto...	Z. Zakroczimska.
	P. Ciechanów GS P. Sąchocin ..... P. Prasnysz.....	Z. Ciechanowska.
	P. Łomża G. S... P. Kolno .... P. Zambrów..... P. Ostrołęka.....	Z. Łomżinska.
	P. Rożan G. S.... P. Maków.....	Z. Rożańska.
		Z. Liwska. G. S.
	P. Nur. G. S..... P. Kamieńczik... P. Ostrów.....	Z. Nurska.

W tym województwie Mazowieckim, każda ziemia sejmikuje u siebie, a wspólnie miewają generała w Warszawie. Do starosty Wiskiego należy gród Wąsoski; do Łomżińskiego grody Kolno, Zambrow, Ostrołęka; do Rożańskiego gród Maków; do Nurskiego, grody Kamieńczyk i Ostrów.

11. W. Rawskie.	P. Rawa G. S..... P. Bielsk	Z. Rawska.
	P. Sochaczew GS P. Mszczonów ...	Z. Sochaczewska.
	P. Gostinin G.... P. Gąbin. S.....	Z. Gostińska.

Generał tego województwa w Bolimowie.

PRUSY KRÓLEWSKIE.

12. W. Chełmińskie.	P. Toruń..... P. Grudziądz .... P. Radziń S.....	Z. Chełmińska.

P. Brodnica ..... } Z. Michałowska.
P. Nowemiasto... }

To województwo Chełmińskie, odbywa sejmiki przedsejmowe w Kowalewie, deputackie w Radzinie. Starostwo grodowe w Kowalewie. R. 1764 pomnożona była liczba powiatów tak: Chełmiński, Toruński, Grudziąski, Radzimski, Kowalewski, Brodnicki, Nowomiejski.

13. W. Malborskie. Kiszbork G.
Sztum G. S.

Ale gród sztumski zależy od starosty Kiszborku. Roku 1764, województwo to było podzielone na cztery powiaty: Sztumski, Kiszporski, Elblągski i Malborski.

Księstwo Warmińskie jest pod absolutnym swego biskupa panowaniem.

15. W. Pomorkie. P. Tczew S.
P. Swiéce S.
P. Tuchol S.
P. Człuchow S.
P. Mirachów S.
P. Puck S.

Powiaty: Gdański, Nowski i Starogrodzki liczą się do Tczewskiego. Powiaty Lemburski i Bytowski od r. 1657 w ręku króla pruskiego. Sejmiki przedsejmowe, każdy powiat u siebie odprawia, po których zjeżdzają się razem do Starogrodu, zkąd posłów na generał wysyłają. Sejmik deputacki także w Starogodzie. Starostwo grodowe w Skarszewie. Roku 1764, województwo na dziesięć powiatów podzielone zostało: Tczewski, Nowski, Gdański, Swiecki, Tucholski, Człuchowski, Mirachowski, Pucki, Kościerziński, Skarszewski. Sejmikowało we czterech miejscach, w Pucku, w Tucholi, w Człuchowie i w Swieciu, dopiero na generalik zgromadza się do Starogrodu, a ztąd na generał i na sejm posłów wyprawia.

Trzy pruskie województwa po odprawionych u siebie sejmikach i generaliku pomorskim, jadą na generał pruski, raz do Grudziądza, drugi raz do Malborga; a późniéjszem postanowieniem po raz trzeci Gniewia. Jeżeli który sejmik niestanie, generała nie bywa, a jeśli się generał zerwie, posłowie na sejm niejądą.

MAŁOPOLSKA.

1. W. Krakowskie. P. Kraków G.
P. Sącz G.
P. Biecz G.
P. Proszowia S.
P. Książ.
P. Czchów.
P. Lelów.
P. Szczerzyce.

2. Księstwa..... Z. Oświecimska G.
Z. Zatorska G. S.

Spiskie Starostwo.

Księstwo Siewierskie zostaje pod władzą biskupa Krakowskiego. Starosta krakowski jest generałem małopolskim.

3. W. Sandomirskie. P. Sandomirz G.
P. Radom G.
P. Chęciny G.
P. Opoczno G.
P. Korczin G.
P. Stężyca G.
P. Wiślica.
P. Pilzno.

To wojewodztwo Sandomirskie sejmikuje w Opatowie.

4. W Kijowskie.... P. Kijów
P. Żytomirz G. S.
P. Owrucz G. S.

To województwo kijowskie sejmikuje na przemian w Żytomierzu i w Owruczu.

5. W. Ruskie.....P. ŻydaczewG..Z. Żydaczewka
Z. Lwowska G.
P. Przemyśl G.. } Z. Przemyska
P. Przeworsk.... }
Z. Sanocka G.

To województwo miewa sejmik generalny w Wiśni, na który i posłowie Haliccy przybywają; a dla jinnych ziem otworzyły się sejmiki we Lwowie, w Żidaczewie, w Przemyślu, w Sanoku.

6..... P. Halicki G. S. } Z. Halicka
P. Trębowla G.. }
P. Kołomyja..... }

7..... P. Chełm G. S.. } Z. Chełmska
P. Krasnystaw G. }

8. W. Wołyńskie.. P. Łuck G. S...
P. Włodzimirz G. S.
P. Krzemieniec G. S.

W wołyńskiém województwie, sejmik deputacki w każdym powiecie osóbno, ale sejmik przedsejmowy tylko w Łucku.

9. W. Podolskie...P. Kamieniec G. S.
P. Laticzew G.
P. Czerwony-gród

Starosta Kamieniecki, zwany generałem ziem podolskich, miał oraz pod swym sądownictwem grod Laticzewski.

10. W. Lubelskie..P. Lublin G. S.
P. Łuków G. . Z. Łukowska

P. Urzędów
11. W. Bełzkie.....P. Bełz G. S.
P. Lubaczew
P. Grabowie G.
P. Horodło G.
Z. Busk G.
12. W. Podlaskie..... Z. Drohicka G. S.
Z. Mielnicka G. S.
P. Brańsk G. S. } Z. Bielska.
P. Suraż..... }
P. Tikocin ..... }
13. W. Bracławskie P. Bracław
P. Winnica G. S.
14. W. Czerniecho- P. Zwinigród
wskie .....P. Czerniechów
P. Nowogród siewierski

To województwo czerniechowskie sejmikuje we Włodzimirzu na Wołyniu, a starostów grodowych liczy Czerniechowskiego i Nowogródzkiego. Ale ziemie województwa tego odpadły jeszcze 1667.

W. X. LITEWSKIE.

1. W. Wileńskie P. Wilno G. S.
P. Oszmiana G. S.
P. Lida G. S.
P. Wiłkomirz G. S.
P. Brasław G. S.

Powiaty tego województwa wileńskiego sejmikują u siebie, a województwo w Wilnie.

2. W. Trockie P. Troki G. S.
P. Grodno G. S.

P. Kowno G. S.
P. Upita G.

To województwo sejmikuje w Trokach, powiat Upitski w Poniewieżu jinne powiaty u siebie.

3. Zmudzkie księstwo
P. Ejragoła
P. Wilki
P. Wielona
P. Rosiejnie G.S.
P. Widukle
P. Kroże
P. Tendziagoła
P. Jaswony
P. Szawle
P. Wielkie Dirwiany
P. Małe Dirwiany
P. Berżany
P. Uzwenta
P. Telsze
P. Retow
P. Pojury
P. Wieszwiany
P. Korszew
P. Szawdow
P. Gondinga
P. Twery
P. Potumsza
P. Birżiniany
P. Połąga
P. Powenden
P. Mendingiany
P. Korklany
P. Zorany

Dawniéj mniéj powiatów liczono, do mniejszéj li-

czby Plotelski liczono; a jeszcze dawniéj żadnych powiatów nie liczono tylko jeden; a w XVI wieku Żmudź dzieliła się na trakty.

4. W. Smoleńskie P. Smoleńsk G.
P. Starodub G.

Starostwo grodowe tytularne, bo całe województwo odpadło 1654. Exulanci sejmikują, powiatu smoleńskiego w Wilnie, a powiatu starodubowskiego w Olicie.

5. W. Nowogrodzkie P. Nowogródek G. S.
P. Słonim G. S.
P. Wołkowysk G. S.
księstwo słuckie

6. W. Połockie.. nie ma powiatów.

Starostwo grodowe w Połocku, sejmiki w Połocku a od roku 1780 w Uszaczu.

7. W. Witebskie P. Witebsk G. S.
P. Orsza G. S.

Od roku 1773 oba powiaty sejmikują w Chołopieniczach.

8. W. Brzeskie litewskie P. Brześć G. S.
P. Pińsk G. S.

9. W. Mścisławskie powiatu nie ma.

Starostwo grodowe i sejmikowanie w Mścisławiu do roku 1775.

10. W. Mińskie P. Mińsk G. S.
P. Mozyr G. S.
P. Rzeczica G. S.

11. W. Inflanckie P. Dyneburg G. S.

To województwo Inflanckie jest Litwie i koronie wspólne.

KURLANDJA.

1. Księstwo Kurlandji	— Goldinga.....	Oberhauptmannschafty
	— Tukum.....	
2. Księstwo Semigalji	— Mitawa.....	
	— Seelburg	
3.....	P. Piltiński	

ROKU 1397 UCHWALONY BYŁ PODZIAŁ TAK.

W koronie. Województwa podzielone na powiaty.

I. Krakowskie: pp. krakowski, proszowski, żarnowski.

II. Sandomirskie: pp. sandomirski, radomski, chęciński.

III. Wołyńskie: pp. łucki, krzemieniecki, poliski.

IV. Chełmskie: pp. chełmski, parczowski, łukowski.

V. Włodzimirskie: pp. włodzimirski, dubienkowski, kowelski.

VI. Lubelskie: pp. lubelski, stężycki, krasnostawski.

Każde z tych województw miało obierać po 6 posłów na sejm.

Województwa podzielone na ziemie.

VII. Mazowieckie: zz. wiska, łomżińska, nurska.

VIII. Warszawskie: zz. warszawska, czerska, liwska.

IX. Ciechanowskie: zz. ciechanowska, zakroczymska, rożańska.

X. Podlasie: zz. bielska, mielnicka, drohicka. Każda ziemia tych województw, miały obierać po dwu posłów na sejm.

W Litwie. Województwa: I. Wileńskie, II. Brasławskie, III. Trockie, IV. Zmujdzkie, V. Mereckie, VI. Grodzieńskie, VII. Brzeskie, VIII. Nowogrodzkie.

KRAJE ODPADŁE

od rzeczypospolitéj przed 1764.

Szląsk oderwał się za Łokietka, traktatami odstąpiony za Kazimirza wielkiego.

Luzacja i *Nowa Marchja*, zastawami i grabieżą sąsiednią, odpadły w połowie XIII wieku.

Morawy, stracone po zgonie Mieczysława II.

Chrobacja zakarpacka stracona po ustępie Bolesława śmiałego.

Pomeranja, oderwała się od Polski w XIII wieku.

Inflanty, stracone przez zabór Szwedów w latach 1617, 1625 odstąpione traktatem oliwskim 1660.

Nowogród wielki, straciła Litwa 1479.

Psków, postradała Litwa 1460.

Część wschodnią Rusi białéj, z Wiazmą, Drohobużem, straciła Litwa 1514.

Smoleńsk straczony ostatecznie 1654.

Starodub, *Czerniechów*, *Siewierszczizna*, *Kijów* i *zadnieprska Ukrajina*, stracone 1667 za Jana Kazimirza.

Ukrajiny część, po niżéj Kriłowa do Oczakowa od r 1666, pozostała przy Turkach.

Bessarabji część zagarnęli Turcy 1484.

Moldawja ze wszystkim 1619, 1621, stracona traktatami Buczackim i Chocimskim Turkom zupełnie odstąpiona.

F.

ROZLEGŁOŚĆ, OSIADŁOŚĆ LUDNOŚĆ.

W roku 1791.

Prow. W. Polska.

	mil []	miast.	wsi.	dymów.	ludność.
Kraje odpadłe do Prus	629	—	—	—	860000
W. Poznańskie	228	74	1417	18905	297292
W. Kaliskie	121	50	1105	31926	188405
W. Gnieźnieńskie	64	18	642	11426	67266
W. Sieradzkie	202	45	1480	40756	286875
W. Łęczickie	82	20	762	13435	80731
W. Brzeskie kujaw.	85	11	471	7814	48076

W. Inowr. z Z. Dobrz.	100	11	439	8917	51507
W. Płockie	87	14	1093	13564	53768
W. Mazowieckie	385	68	3688	69129	402368
W. Rawskie	92	19	865	18273	62469
Gdańsk i Toruń	—	2	—	11715	91799
Prow. M. Polska.					
Kraje odp. do Austrji	1710	311	6395	—	2580796
W. Krakowskie	187	37	1015	48844	249258
W. Sandomirskie	319	99	2387	72075	381623
W. Kijowskie	945	91	1849	107895	405765
Z. Chełm. i część Bełz.	137	21	433	23087	126843
W. Wołyńskie	761	114	2234	130656	805170
W. Podolskie	264	55	939	95780	463087
W. Lubelskie	232	46	917	42224	186482
W. Podlaskie	214	34	1703	46088	226392
W. Bracławskie	837	78	1490	157492	933410
W. ks. Litewskie.					
Kraje odp. do Rossji	1586	—	—	—	1206618
W. Wileńskie	834	155	—	95456	572786
W. Trockie	675	109	—	70030	327018
Ks. Zmudzkie	402	71	—	43518	238200
W. Połockie	203	23	—	18308	109848
W. Nowogrodzkie	536	82	—	68243	409458
W. Witepskie	155	2	—	13022	78132
W. Brzeskie litewskie	756	48	—	63056	301188
W. Mińskie	727	19	—	51240	307440
Kurlandja	509	—	—	—	580000
Ze wszystkim zostało	9630	1416	—	1446634	7752586
W krajach odpadłych	3925	—	—	—	4647414
Była rozległa 1764	14064			ludności	12980000

ROZMAJITOSĆ LUDNOSCI.

Ludność rzeczypospolitéj nigdy dostatecznie obliczoną nie była. Wynosiła jednak przeszło 13000000. Z tych można liczyć:

co do różnic narodowych:	*co do różnic wyznań relig.:*
Polaków przeszło 9500000	katolików łaciń... 7000000
z tych poł. blisko nisk. ludu	unitów..... 1500000
Litwy i Łotwy koło 1000000	protestantów..... 1000000
Niemców blisko.. 1000000	disunji gr.-ross... 2000000
Izraelitów przeszł. 1500000	Mojżeszowego.... 1500000

Pewnie żydów daleko większa już wówczas była liczba. Karaitów wyznania Mojżeszowego mogło być około 20,000. Tatarów wyznania mahometańskiego do 50,000. Ormjanów wyznania unjackiego przeszło 30,000. Chrześcjan menonitów w Prusiech do 20,000 liczono. Wołosi z Moldawji w znacznéj liczbie około Dniestru posady obierali. Cyganów wiele tysięcy po kraju się tułało.

G.

DUCHOWIEŃSTWO.

Najdawniejsza fundacja jest biskupstwo Poznańskie czyli Polskie 958 za Mieczysława założone. — R. 1000 Otto cesarz założył arcybiskupstwo Gnieźnieńskie i biskupstwa Krakowskie, Wrocławskie i Pomorskie w Kołobrzegu. To ostatnie nie utrzymało się i późniéj dopiero 1128 w Pomeranji Kamińskie założone zostało i należało do archidjecezji gnieźnieńskiéj.

Bolesław wielki 1018 założył biskupstwo Lubuskie i wraz z Poznańskim do archidjecezji gnieźnieńskiéj doliczył. Mieczysław II założył biskupstwo Kujawskie, a Kazimirz restaurator Płockie; obadwa podobnież były poddane archidjecezji gnieźnieńskiéj.

Z tych Wrocławskie i Kamińskie ze stratą Szląska i Pomorza odpadły. Ze stratą Lubusza, biskup Lubuski stracił djecjezję. Koło 1306 biskupi lubuscy rezidowali w Biskupicach pod Sandomirzem, potém w Opatowie, i mieli sobie powierzone pasterstwo na

Rusi. Znikło to lubuskie in partibus biskupstwo w końcu XV wieku.

W XIII wieku wiele biskupstw założonych było. W Inflantach pierwsze 1186 biskupstwo, w arcybiskupstwo Rigskie 1236, 1255 podniesione, równie jak pozakładane, Rewelskie, Derptskie, Kurońskie czyli Piltińskie; przez rozszerzenie się luteranismu w XVI wieku poustawały.

Roku 1222 Chełmińskie od Konrada księcia Mazowieckiego utworzone.

Roku 1241 trzy biskupstwa w Prusiech założone były: Sambieńskie, Pomezańskie i Warmińskie, ale dwa pierwsze przez rozszerzenie się luteranismu w XVI wieku ustały.

Mendog 1252 założył był Litewskie, ale to wnet ustało, gdy do bałwochwalstwa powrócił.

Roku 1245 dominikanie i franciszkanie zakładali biskupstwa różnéj trwałości. Halickie przeminęło. Sereckie w Moldawji na Wołoszczyznie dłużéj się trzymało. Z Seretu czyli Ceretu 1403 przenieśli biskupi rezidencją do Bakonu czyli Bakowa, Bachowa, z Moldawją odpadło.

W XIV wieku, zapewnioną była Polszcze posiadłość Rusi i mieszkańców obrządku łacińskiego tam się mnożyło, zaczym król Ludwik tworzył 1375 hjerarchją Ruską. Papież Grzegorz XI przyznał, że ze starań zakonnych z dawna existowały biskupstwa Halickie, Przemyskie, Włodzimirskie i Chełmskie: pozwala przeto na onych podźwignienie; podnosi Halickie do arcybiskupstwa, które się do Lwowa przenosi: a poddaje onemu: Przemyskiego, Cereckiego, Kamienieckiego, Łuckiego (czyli Włodzimirskiego) i Chełmskiego biskupów.

Jagiełło ustanowił kilka nowych, Wileńskie 1387, Zmujdzkie 1417, w Litwie, a na Rusi 1400 Kijowskie.

Zdaje się, że w tymże czasie ustanowione było na Podolu Kamienieckie.

Od tego czasu, nie prędko ukazała się nowa potrzeba fundowania biskupstw. Stefan Batory dopiero, odzyskawszy Inflanty, założył 1583, biskupstwo wendeńskie czyli Inflanckie, które z cząstką Inflant przy Polszcze pozostało.

Zygmunt III odzyskawszy Smoleńsk, założył 1613 smoleńskie, które pomimo straty Smoleńska przy Polszcze tytularnie pozostało.

HJERARCHJA ŁACINSKA POZOSTAŁA TAK.

	Biskupstwa	*Obejmują*
I. Arcybiskupstwo *Gnieźnieńskie*, primas legatus natus obejmuje: WW. Kaliskie, Sieradzkie, Łęczickie i część Rawskiego, powiat Opoczińskí Tuchol, Szlóchów.	Krakowskie...	W W. Krakowskie, Sandomirskie i prawie całe Lubelskie.
	Kujawskie....	W W. Brzeskie, Inowrocławskie prawie całe Pomorskie, Bobrownik, Wolborz.
	Wileńskie.....	W W. Wileńskie, Trockie, Nowogrodzkie, Minskie, Mścisławskie, Witebskie, Połockie.
	Poznańskie...	Wctwo Poznańskie, Pyzdry, Koźmin; Z Z. Warszawską, Czerską, Liwską, Inowłodź, Brzeziny i część Rawskigo.
	Płockie.....	W Płockie. Z. Dobrzyńską część północną Podlasia, Mazowsze, po Bug i za Bugiem, Pragę. Stanisławów.
	Łuckie.....	W W. Bracławskie, Wołyńskie i Brzeskie po rzekę Słucz część południową Pod-

		lasia, kawałek Lubelskiego, Węgrów, Miedzyrzec, Lubartów, kawałek Rusi koło Oleska.
	Zmujdzkie....	Zmujdź.
	Chelmińskie..	W. Chełmińskie.
	Inflanckie.....	W. Inflanckie.
	Smoleńskie.	
II. Arcybiskupstwo *Lwowskie*, obejmuje: Lwowską, Zydaczewską Halicką i cząstki Bełskiego i Podola.	Przemyskie...	Z Z. Przemyską, Sanocką.
	Chełmskie.....	Z. Chełmską i część większą W. Bełskiego.
	Kijowskie.....	Od rzeki Słucza do Dniepru.
	Kamienieckie Podole.	

III. Biskupstwo *Warmińskie* zależało prosto od Rzymu, obejmuje Warmją i województwo Malborskie.

Biskupstwa te dobrze były uposażone; biskupi tych djecezij które mniéj dochodów miały, mogli posiadać opactwa, jako to: arcybiskup Lwowski, biskupi Przemyski, Zmujdzki, Chełmski, Kijowski, Kamieniecki, Inflancki. Ale były przykłady nierzadkie, że nawet najbogatszym biskupom opactwa dawano. Opactwa w duchowieństwie były tym, co starostwa w stanie świeckim.

Biskupów, opatów i jinnych prałatów stanowi król wszekże kapituły różnie zachowywały formę dawnych elekcij.

Niektórzy biskupi niejako po dwie katedry mieli. Biskup Łucki był razem Brzeskim; biskup Kijowski Czerniechowskim; Poznański, Warszawskim; Mieli swoje katedry pospolicie w głównych tegoż nazwiska

miastach, w Gnieźnie, w Lwowie, w Krakowie, w Wilnie, w Poznaniu, w Płocku, w Łucku, w Kamieniu, w Przemyślu; ale biskupi, Warmiński miał katedry w Fraumburgu; Kujawski w Wrocławku; Chełmiński w Chełmży; Chełmski w Krasnymstawie; Kijowski w Żytomirzu; Zmujdzki w Miednikach, czyli Worniach; Inflancki w Dyneburgu; Smoleński....

Niektórzy mają tituły książąt: gnieźnieński jest księciem Łowickim, warmiński Warmińskiem, krakowski Siewierskim; płocki Pułtuskim; a wileński księciem Iwanem tytułował się. Warmiński i Siewierski w swojich księstwach panowali. Kapituła płocka szczyciła się szczególniéj książęcą dostojnoscią bo zawsze w niéj zasiadali: sam biskup płocki książe pułtuskie; arcybiskup gnieźnieński który był z kanonji płockiéj księciem łowickim; i proboszcz Sieluński tytuł księcia Sieluńskiego mający.

Wielu biskupów, oprócz miejsc katedralnych mieli osóbne rezidencje. Gnieźnieński, albo w Skierniewicach albo w Łowiczu, w Warszawie pałac; Krakowski w Kielcach, w Warszawie pałac; Kujawski w Wolborzu; Chełmiński w Lubawie; Łucki w Janowie; Chełmski w Kumowie; Warmiński w Heilsbergu.

W niektórych djecezjach były dość liczne kollegjaty: 12 onych było w gnieźnieńskiéj; 17 w krakowskiéj, 8 w poznańskiéj, 2 w kujawskiej, w łuckiéj i tak daléj

liczono kościołów parafialnych około 4570

w djecezjach:		łuckiéj	195
gnieźnieńskiéj	879	przemyskiéj	158
lwowskiéj	103	żmujdzkiéj	56
krakowskiéj	1054	chełmińskiéj	160
kujawskiéj	294	chełmskiéj	81
wileńskiéj	500	kijowskiéj	26
poznańskiéj	598	kamienieckiéj	40

płockiéj..... 311 inflanckiéj..... 22
warminskiéj..... 90 smoleńskiéj..... 4

ZAKONY.

Dawnych zakonów, klasztory i opactwa, były daleko liczniejsze w Polszcze niż w Litwie; jinnych zakonów klasztory dość równo rozłożone, na różne dzieliły się prowincje.

Opactwa:

Benediktińskie od r. 1000 już powstawały

Lubień. Święty krzyż czyli Łysagóra. Troki.
Tyniec. Sieciechów. Horodiszcze.
Płock. Mogilno. Nieśwież.

ze wszystkim..... 9
klasztorów benediktinek..... 20

Cistersi w prowadzeni koło 1140, opactwa fundowane w latach:

1145 Lenda czyli Ląd. 1183 Koprzywnica. 1243 Koronowo.
1147 Wągrowiec 1221 Mogiła. 1258 Peplin.
1154 Jędrzejow. 1234 Obra. 1278 Prement.
1170 Oliwa. 1234 Paradiz. 1690 Wystricz.
1176 Sulejów. 1234 Szczyrzyca 1711 Dolina.
1176 Wąchock 1232 Bledzew.

ze wszystkim klasztorów..... 17
Cistersek klasztorów..... 3

Kanonicy regularni śgo Norberta, czyli premonstratensi, mieli trzy opactwa, Witów, Hebdów, i Nowy Sandecz..... 3
Norbertanek..... 9

Kanonicy regularni ś Augustina Lateraneńscy, mieli dwa opactwa Trzemeszno i Czerwińsk..... 2

Kanonicy śgo Augustina Stroże grobu bożego w Miechowie, Miechowici..... 1

Klasztory.

Kanonicy regularni śgo Augustina penitenci, weszli do Polski 1257 2
Kanonicy regularni ś Augustina hospitalni, zwani zakonem ś Ducha de Saxia sprowadzeni 1221 3
Kanoniczki de Saxia 1
Augustinianie eremici od 1352 r. 19
Augustinianki 1
Dominikanie, zakon kaznodziejski wprowadzony 1222 156
Dominikanki 10
Franciszkanie od 1187 69
Franciszkanki 12
Franciszkanie obserwanci Bernardinami zwani od roku 1454 112
Bernadinki 22
Franciszkanie ściślejszéj obserwancji Reformatami zwani od roku 1600 67
Franciszkanie Kapucini od 1694 15
Karmelici trzewiczkowi od 1186 65
Karmelitki 2
Karmelici bosi 26
Karmelitki bose 8
Trinitarze wykupujący niewolników od 1685 r. ... 18
Kartuzi 3
Kameduli od 1000 8
Paulini wprowadzeni 1380 24
Bonifratrzy, zakon ś Jana bożego od 1609 14
Niepokalanego poczęcie 7
Brigitki 8
Sakramentki 2

Zgromadzenia.

Jezuici od 1565 do 1772 roku. 106
Ojcowie Oratorji ś Filippa Neri 3

Missionarze od 1651 25
Kommuniści 15
Teatini, do 1775 2
Pijarzy od 1642 roku 28
Marjanie 2
Kanoniczki od 1744 1
Wizytki od 1667 4
Szare siostry od 1652 15

OBRZĄDEK GRECKI UNJACKI.

Biskupstw 9. Arcybiskup metropilita Kijowski, arcybiskup Połocki, arcybiskup Smoleński,
biskup. Łucki, Włodzimirski, Chełmski, Lwowski, Przemyski, Piński.
biskup Łucki reziduje w Zydyczynie....

Opactw 16.

S. Onufrego.	Leszczyn.	Dermań.	Dorohobusk.
Brasław.	Kobryń.	Dubno.	Uniów.
Mińsk.	Supraśl.	Zydyczyn	Owrucz.
Hleboborsk.	Grodno.	Mielc.	Kaniów.

klasztorów Baziljańskich liczono..... 110
Parafij obrządku unjackiego, przeszło 9000

ORMIAŃSKI OBRZĄDEK.

Arcybiskupstwo Ormiańskie jest we Lwowio, zjednoczone r. 1630 z kościołem łacińskim, ma w swéj djecezji kościołów 16.

H.

SKARB.

W początkach królestwa skarb miewał wielkie dochody z danin rozmajitego nazwiska. Najgłówniéjszy dochód był z podatku łanowym czyli poradlnym zwanego. Z czasem, rozmajite daniny ustawały i królowie od nich odpuszczali, a prawie jedynym dochodem

pozostało poradlne różnie wysoko podnoszone. Za króla Ludwika podatek ten był zamieniony w stały i raz na zawsze oznaczony. Od tego czasu w miarę potrzeby rzeczypospolitéj podnoszono go i jinne podatki stanowiono ale nie jinaczéj tylko na sejmach. Od roku 1717 gdy rzeczpospolita do długiego uciszenia i letargu przyszła, dochody i wydatki niejako ustalić się mogły. Rzadkie zdarzenie sprawiło zamięszanie jakie; a za Augusta III, gdy sejmy niedochodziły, jednostajność stała się trwalszą. Pod ów czas liczono tym sposobem.

Dochód.		*w koronie.*	*w Litwie.*
Pogłówne			
wielkopolskie	2000481	3940476	
małopolskie	1939995		
Podymne			626566
Hiberna, podatek włożony na dobra królewskie, na opłatę kwater zimowych			
wielkopolska	326871	698550	487661
małopolska	371679		
Hiberna duchowieństwa		353407	
Czopowe			492300
Pogłówne żydowskie		220000	60000
Kwarta. wielkopolska	60720	148617	200000
małopolska	87897		
Nowa Kwarta dla artillerji.			
wielkopolska	49324	117798	100000
małopolska	68474		
Łanowe z dóbr królewskich na piechotę		107200	
Myto szło		500000	300000
		6086048	2266527

Dochód litewski różnie się wyższym stawał, kwarta

podniosła się do summy 552000. Podymne do 927666 a nawet do miliona. Z tego wydatki były:

Na wojsko	5420856	2067027
na artillerją	147795	69600

Reszta na listę ciwilną i różne potrzeby.

Dochody tu wyliczone przed rokiem 1768 tyle się podniosły, że korona przeszło 10 miljonów a Litwa przeszło 3 miljony liczyła. Po skończonéj wojnie domowéj i odpadnieniu różnych krajów od rzeczypospolitéj gdy zwykłe dochody do połowy się z ubytkiem kraju umniéjszyły: okazały się znaczne, kilkanaście miljonów wynoszące długi. Łatwo w ów czas oznaczony był wydatek; ale z dochodem stało się trudniéj.

Wydatek roku 1776 oznaczony.

	w koronie	*w Litwie*
Królowi	2666666 20	1333333 10
Rada nieustająca i nadzwyczajne wydatki	595000 —	151241 20
Wojsko	6290000 —	2300000 —
Departament marszałkowski	203561 —	124000 —
Departament kanclerski	60000 —	106000 —
Departament skarbowy	642000 —	319758 10
Na opłatę długów	1100000 —	340000 —
Na różne wydatki	906333 10	650666 —
Razem	12463461 —	5100000 —

Całkowity tedy wydatek wynosił 17563461 złotych. Sejm 1775 powznawiał dawne zarzucone podatki podymnego, od tabaki, ustanowił półpodymnego. A ledwie w następnych latach zdołano znaleść sposoby podniesienia dochodów, za pomocą których i długi umorzone zostały.

W uszczerbionym kraju po różnych operacjach, długi umarzających w dwóch 1787 i 1788 latach nie liczono dochodu jak 26,981,718 złotych. Od tego dopiero czasu nagle podnosić poczęto, tak już od września

1788 do 2 czerwca 1790 przez rok i miesięcy osm liczono 63,756,406 złotych i 22 groszy wpływu; który uchwałą 1790 dwoma miljonami rocznie podnieść postanowiono.

Rok jednak 1790 dopełniając wielkich przedsięwzięć, a do większych się gotując, widząc potrzebę pomnożenia wojska, jeśli nie do 100,000, to przynajmniéj do 65,000, znalazł się znowu w trudném położeniu. Sejm uchwalił podatek 10go grosza na dobra szlacheckie, podjął tych dóbr lustracje, podjął nowe starostw lustracje i z dublował kwartę, a jednak jeszcze nie znajdował dostatecznych dochodów, jakich rzeczpospolita potrzebowała. Wszakże, jeżeli przed piętnasto laty dokazała tego, że dochody swoje do 17,500,000 i do 18 miljonów podniosła, w tym 1791 roku, dochód swój więcéj niż podwojiła, a to w sposób następujący.

Dochody rzeczypospolitéj 1790.

Podatki	*w koronie*	*w Litwie*	*razem*
Podymne	5465811	2547425	8013234
Półpodymne z miast i wsi królewskich	430403	64441	494844
Czopowe	1772182	276300	2048482
Dwiekwarty	3088275	2197344	5285619
Łanowe	59930	59813	119743
Pogłówne żydowskie	630534	336036	966570
Ofiara 10go grosza z dóbr dziedzicznych ziemskich	5244009	1515045	6759054
Ofiara 20go i 10go grosza z dóbr duchownych i pojezuickich	1382233	608728	1990961
Czynsz emfiteuticzny	166285	75014	241299

Intrata z różnych dochodów.

Cło szlacheckie, kupieckie, od soli, składne winne, czopowe, zagraniczne, pobory z ko-

rony, spławne i lądowe litewskie	4136000
Stępel papieru, kart, kalendarzy, żydowskich ksiąg, sigillaty przywilejów	711000
Tabaczny prowent	1206779
Loterja	300000
Miasta Gdańsk i Toruń	39000
Most warszawski	50000
Z biskupstwa krakowskiego	605042
Z dóbr Ostrogskich	300000
Prowizja od summ pogalicijskich	112000
Od skór spodziewać się można	340000
Subsidium charitativum	700000
Półprocentu z dóbr pojezuickich w Litwie	58903
Dochód leśny	18000
Dochody potoczne	20000
	*) 37577232

Jinaczéj, 1790 19 kwietnia dochód ten rozróżniał się:

w koronie, z dawna	14557145	zł.	11	gr.	28237306 zł. 23 gr.
nowo obmyślony	13680161	„	12	„	
w Litwie z dawna	5104682	„	29	„	9339931 zł. 18 gr.
nowo obmyślony	4325248	„	10	„	
razem z dawna	19571828	„	10	„	37577298 zł. 12 gr.
nowo obmyślony	18005410	„	2	„	

*) Zaszły tu w liczbach omyłki, tak już ta summa ogólna szczegółowe przenosi 2,060,090. Omyłki są w liczbach szczegółowych które sprostować nie mam środków.

Wydatek listy cywilnéj.

królowi rocznie w koronie....	2666666 zł. 20 gr.	4000000 zł. — „
w Litwie....	1333333 „ 10 „	
wydział marszałka wiel. w kor.	227461 „ — „	361461 „ — „
w Litwie....	134000 „ — „	
wydz. kanclerski w koron.....	60000 „ — „	166000 „ — „
w Litwie....	106000 „ — „	
wydz. skarbowy w kor.	436000 „ — „	676658 „ 15 „
w Litwie....	240658 „ 15 „	
opłacanie długów rzeczypospolitéj 991299 zł. 22 gr. oraz król. 700000 zł.		1901299 „ 22 „
w koronie..	1266285 „ 18 „	
w Litwie....	425014 „ 4 „	
marszałkom sejmu, trybunałów, poselstwa, gabinet, szkoła wojskowa, sędziom pogranicznym, naprawa		

zamków, spławy, książęta królewscy, nadzwyczajne w kor.	1606833 „ 10 „		2255741 zł. 20 gr.
w Litwie....	648908 „ 10 „		
Lista cywilna, w kor.	6263246 zł. 18 gr.		9151160 „ 20 „
w Litwie....	2786914 „ 9 „		
Lista wojskowa w kor.....	23546442 „ 23 „		33421665 „ 8 „
w Litwie....	9875222 „ 15 „		
wydatek ogólny kor.	29809689 „ 11 „		42572826 „ 6 „
litewski.....	12763136 „ 24 „		

Przenosi tedy wydatek nad dochód 4,995,596 zł. 23 gr. w czym deficit koronny 1,572,832 zł. 17 gr., litewski 3,423,205 zł. 6 gr. To deficit pokryte zostanie uchwalonym na jeden raz kominowym, składkami dobrowolnemi, oraz zaciągnięciem długu 10,000,000 na koronę a 3,000,000 na Litwę.

DOCHODY KRÓLEWSKIE.

Za czasów Jagiellońskich oddzielił się dochód królewski od dochodu rzeczypospolitéj, a za Zygmunta III, ściśléj go opisano. Roku 1589 na stół królewski zostały przeznaczone w Litwie ekonomje: Grodzieńska, Szawelska, Brzeska, Kobrińska, Olitska, i Mohilewska, oraz dawne ceł dochody. W koronie zaś 1590, wyznaczono dla króla wielkorządy krakowskie, żupy solne w krakowskim wielickie i bochneńskie, oraz na Rusi wywarzaną, miny olkuskie; ekonomje: Sandomirską, Samborską, Malborską, Rogozińską i Czowską, cła koronne i ruskie tudzież z miast Gdańska,

Elbląga i Rigi, zostawując przytém w całości dawniejsze intraty z mennic i z opłat za podwody, z których Władysław IV utworzył poczty.

Dochody te jedne się podnosić mogły, jinne podupadały lub odpadały całkiém. Jeżeli lepsze zagospodarowania ekonomij, dochody podnieść mogły, dochody dóbr wielkorządów krakowskich zmalały. Miny Olkuskie zalane, mennica zamknięta; niedole kraju i w cle i we wszystkich dochodach od czasu do czasu uszczerbek sprawiały. Z odpadnieniem krajów, stracone były dochody z Rigi; a w roku 1772 wiele ekonomij i zupy solne. Rzeczpospolita wynagradzajac ten uszczerbek, uczyniła 1775 ofiarę, przeznaczając z dochodów swojich 4,000,000 złotych dodatku.

Miał tedy król: pozostałe w koronie i w Litwie ekonomje; od rzeczypospolitéj rocznie 4,000,000; pocztę, mennicę, trzeci grosz z ceł od wszelkich towarów kupieckich w koronie i w Litwie; przyłączono nadto do ekonomij grodzieńskiéj i brzeskiéj, znaczne dobra pojezuickie funduszu edukacijnego, z których król do kasy edukacyjnéj po 13150 złotych rocznie wypłacał i pozwolono za półtora miljona dóbr do ekonomij litewskich dokupić. — Z tych rozmajitych zrzódeł, tyle miewał król dochodu, że takowy wynosił blisko połowę tego co miała sama rzeczpospolita. Zawiadywaniem skarbu i dóbr królewskich, trudnili się podskarbiowie nadworni. Od roku 1781, ustanowiona była kommissja ekonomiczna, zawiadywać mająca wszystkiemi dochodami, wydatkami i interessami prawnemi, tak stołu królewskiego, jako i dóbr dziedzicznych królewskich tyczącemi się.

I.

SIŁA ZBROJNA I WOJSKO.

Przed wieki siła zbrojna u ludów nadwiślańskich i nadwartańskich, prowadzoną była chorągwiami kmiecemi lub lechickiemi. Kmiece były gminne, lechickie rodzin. Z postępem civilizacji, za czasów rozszerzonego już chrześcjaństwa, potłumione zostały gminne kmieci chorągwie i zupełnie zagubione. Pozostały rodzinne lechitów przywodzące w czasie rozerwania Lechji za Piastów. Z czasem ustąpić musiały rozwiniętym ziemskim stanu rycerskiego czyli szlachty po ziemiach i województwach.

Siła tedy zbrojna z dawna zależała na rycerstwie obowiązanym służbę wojenną na koń *w pospolitym ruszeniu*. Dla utrzymania gotowości do boju, odbywały się okazki czyli revje, które odprawiać, obowiązkiem było wojewodów. Prócz téj siły narodowéj było wojsko stałe. W Litwie naprzód 1551, a wnet i w koronie, uchwalono na utrzymanie jego stały też dochód z kwarty ze starostw płaconéj przeznaczono.

Wojsko składało się z krajowego i cudzoziemskiego. Podług ustawy 1717 wynosiło:

w koronie:

16 kompanij ussarskich (szlachty)	1000	17959
77 kompanij pancernych (szlachty)	3990	
19 kompanij lekkich ułanów (tatarów)	1000	
7 regimentów dragonji czyli rajtarów	4000	
7 regimentów infanterji	7569	
2 kompanje węgierskie	300	
1 kompanja jańczarów	160	

w Litwie:

6 kompanij ussarów	400	
26 kompanij pancernych	2000	
20 kompanij lekkich czyli petihorców	700	
4 regimenta dragonów	1500	7000
4 regimenta infanterji	2000	
2 kompanje węgierskie	240	
2 kompanje janczarów	160	
Razem		24959

Do tego liczyć należy:

Z ordinacji Ostrogskiéj jazdy	300	
piechoty	300	800
Z ordinacji Zamojskiéj	200	

Garnizony, które są obowiązani utrzymywać starostowie.

Milicja województw Kijowskiego i Bracławskiego (kozacy).

Książe Kurlandji: jazdy	200	
piechoty	300	500

Roku 1790 chciała mieć rzeczpospolita wojska sto tysięcy, lecz na prędce tych sił wystawić nie zdołała. Tymczasowie 1791 wystawiła jak następuje:

w koronie:

Sztab generalny.....głów		45
Jazda:		
8 brygad kawalerji narodowéj, każda z 12 chorągwi szwadronowych od 150 koni; mająca głów ze sztabem swojim 1819, zamyka	14552	
Regiment gwardji koronnéj	465	20512
5 półków przedniéj straży, każdy z 8 chorągwi od 135 koni, mający głów ze sztabem 1099	5495	

Piechota.

Regiment gwardji	1556	
Korpus artilerji z 14 kompanij	2120	
Inżinjerowie	96	
Sapery	26	
14 regimentów, każdego 8 kompanij od 176 głów na 2 bataljony dzielący się, ze sztabem 1440 głów mający	20160	24295
2 chorągwie węgierskie	146	
Garnizon Częstochowski	191	
koronne razem		44852

w Litwie:

Wojsko wielkiego księstwa litewskiego w jeździe i piechocie, powinno było wynosić	20148
aby dopełniło liczbę	65000

Mundury wojskowe.

Dawniéj byli pancerni, jazda mająca kontusze granatowe, żupany karmazynowe; hussarze, mający kontusze karmazynowe, żupany granatowe; dragoni w kapeluszach i frakach niemieckim krojem granatowych, z białemi spodniami; piechota w niemieckich téż frakach różnie przybrana; jańczary pąsowo ubrani.

Ostatecznie 1789 organizacja zmieniła pancernych i hussarzów w kawalerją narodową; dragonów w lekką kawalerją, niektóre półki jazdy w piechotę obróciła; z jańczarów chorągwie buław utworzyła; w ubraniu kurtki polskim krojem powszechnie zaprowadzone zostały, dla officerów w piechocie fraki; a mundury co do kolorów przepisane.

Dla gwardji koronnéj konnéj pąs, z wyłogami niebieskiemi, guziki żółte, spodnie białe, a dla pieszéj wyłogi granatowe, spodnie palje.

Dla gwardji litewskiéj koronnéj i pieszéj, pąs;

z wyłogami granatowemi, guzikami żółtemi, spodniami białemi.

Brygady kawalerji narodowéj w liczbie 10 miały granat z karmazynowemi wyłogami, białemi guzikami i spodniami granatowemi; oprócz dwu, które miały guziki żółte.

Pułki lekkie jazdy, trzy koronne, miały granat, wyłogi pąsowe, guziki żółte, spodnie granatowe; dwa jinne były zielone z wyłogami czarnemi, guzikami także żółtemi, ale spodnie jednego żółte, drugiego białe.

Pułki lekkie jazdy litewskiéj wszystkie pięć granatowe, z wyłogami pąsowemi, białemi guzikami, a granatowemi spodniami.

Artillerja i inżynjerowie, mundury zielone, z wyłogami czarnemi, guzikami żółtemi, spodniami białemi.

Regimenta piesze koronne w liczbie 12, miały mundury granatowe, spodnie białe; różniły się wyłogami, 2 pomarańczowemi, 2 zielonemi, 2 paliowemi, 3 majowemi, 2 niebieskiemi; z każdych, jeden z żółtemi, drugi z białemi guzikami; 2, czarnemi, i jeden z żółtemi, miały żółte guziki; jeden z różowemi, białe. — Regimenta piesze litewskie w liczbie 8, miały mundur granatowy, spodnie białe, rozróżnione wyłogami: 2 pomarańczowemi, 2 jasnozielonymi, 2 czarnemi, każdy jeden z białemi guzikami, drugi żółtemi; jeden miał niebieskie wyłogi, jeden różowe, a oba guziki białe.

Strzelcy mieli mundury zielone, wyłogi pąsowe, spodnie białe, tylko koronni guziki białe, litewscy żółte.

Chorągwie buław, prócz hetmana wielkiego litewskiego, która miała mundur zielony, jinne trzy granatowy; wszystkie spodnie białe; wyłogi hetmana wielkiego koronnego czarne, hetmana polnego koronnego palje; hetmana wielkiego litewskiego niebieskie, hetmana polnego litewskiego jasno zielone; guziki hetmanów wielkich białe, polnych żółte.

K.

DISTINKCJE W STANIE SZLACHECKIM.

Kiedy równość schlachecka nastała, znikły wszelkie rozróżnienia, tituły i distinkcje. Szlachcic *nobilis*, klejnotny z urodzenia, urodzeniem jedynie i herbem odznaczony, do wszelkich zaszczytów, *bene natus et possessionatus* dochodził. Usilność panów 1420, 1476 — 1537, strojić się bądź obcymi, bądź własnym wymysłem przyswajanemi titułami spękały się. Przy unji 1569, pozwolono kniaziowskiego titułu, z warunkiem aby takowy w żaden sposób równości szlacheckiéj niedorogował. W skutek tego, bardzo mało jaki z kniaziów książęcy swój tituł podnosił. Z urzędu niedawano go, ani biskupom. Ale nie brakowało chętki pojedyńczych do pokątnego wynoszenia się nad jinnych. Największe przeciw temu powstały wrzawy za Wadisława IVgo, 1638, 1641, a potym 1673. Bezcześć *infamia*, rzucona na tych, coby się ważyli cudzoziemskie przyjmować distinkcje lub tituły. Obrażało nawet miano braci starszych i braci młodszych. W urzędowéj mowie nie miało być jinaczéj, tylko, bracia rozrodzeni. Prócz zaszczytów urzędu, żadnych titułów, ozdób, znaków, ani mundurów. Małe jednak wyjątków dopuszczenia, w ordinacjach i książęcych titułach z zastrzeżeniem, że to w równości obywatelskiéj znaczenia nie ma, pod koniec, po roku 1764 mianowicie, powodowały że prawa umilkły, a ponęta do distinkcij rosła. Mundury wojskowe nie należy poniekąd kłaść za distingwowanie się, ale zaprowadzone urzędowne obywatelskie mundury wykraczały przeciw obyczajowi.

Mundury obywatelskie.

Mundury obywatelskie województw, ziem i powiatów, zaprowadzone zostały koło roku 1777. Uległy

one wnet niejakim odmianom. Z razu noszono szlify pospolicie żółte, tylko województwa pozn. kalis. gnieźń. płoc. krak. podl. bracł. inflant. oraz rzeczycki powiat miały srebrne; Województwo kijowskie miało na nich wypisane: WOJEWÓDZTWO KIJOWSKIE. Ale już 1778 szlify dla ekonomiki zarzucać poczęto i nawet zupełnie zaniedbane zostały. — Guziki szlifom odpowiadały; mazowieckie miały na sobie W. M. rawskie R.

Składał się mundur z kontusza i żupana. Żupan powszechnie zaprowadzono biały; tylko w Kujawach brzeski i inowłocawski, oraz smol. starodub. połoc. i mozyrzki były granatowe; a płoc. mazow. chełm. upitski i słonimski palje; trocki, gródź. i miński zielone.

Co do kontusza i wyłogów jego, z razu było tak: pozn. kalis. gnieźń. płocki, bracł. jasno szafirowy z pąsowemi; sieradz. łęczyc. brzeskokuj. inowł. kijow. upitski, smoleń. starodub. połoc. mozyr. karmazynowy z granatowemi; dobrzyński, czerniech. lubo miały kontusz karmazynowy ale u jednego były błękitne wyłogi, u drugiego czarne; mazow. i słonim. szafirowy z palje wyłogami; podlaski, brzeski, lit. i piński szafirowy z amarantowymi; wileński. oszmian. lidzki, wilkomir. bracław. wołkow. granatowy z karmazynowemi; sandomirski bladobłękitny z pąsowemi; podolski majowy z czarnymi; rzeczcki amarantowy z białymi; inflancki niebieski z czarnymi. Pąsowy kontusz miało siedm różnych mundurów: ale w rawskim i nowogr. wyłogi były czarne, w krak. białe, w lubel. trockim. grodzień. zielone, w żmujdzkim błękitne. Zielone kontusze, czworakie wyłogi miały: w chełmskim czarne, w orszańskim białe, w mińskim zielone, w wołyńskim żadne.

W krótce zaszły odmiany w mundurach wielu województw i powiatów. W brzeskokuj. i inowr. kontusz granatowy, wyłogi i żupan karmazinowy; w krako. kontusz granatowy, bez wyłogów z kołnirzem i łapkami

amarantowemi a guzikami złotemi; w kijowskim kontusz turkusowy wyłogi czarne; w wołyńskim przydano kołnierz i łapki czarne; w bracław. zmieniono kontusz na granat. W Litwie liczniejsze zaszły odmiany: oszmiański i wołkowy. Kontusz granatowy wyłogi karmazinowe, żupan biały; trocki, grodź. kowień. (Który wprzód żadnego niemiał), upitski kontusz ponsowy, z wyłogami zielonemi, żupanem białym; słonimski kontusz amarantowy z wyłogami i żupanem szafirowemi; miński, mozyrski i rzeczicki, kontusz karmazinowy, żupan granatowy. Te odmiany były w swéj zupełności 1778.

W roku 1791, postanowiono mundur municipalny czyli obywatelski miéjski. Suknią wierzchnią ciemnogranatową, kołnierz i łapki blado-amarantowe, czyli blado-niebieskie, kamizelkę lub żupan białe, guziki gładkie.

Ordery.

Władysław łokietek miał w 1325 ustanowić order *Orła białego* noszony na złotym łańcuchu, Za Zygmuta order ten ustał, bo żadna distinkcja z równością szlachecką pogodzić się nie mogła. W reszcie śladu nie ma aby rzeczywiście był, a jeśli był to był jakiegoś bractwa niemającego związku z obywatelskim zaszczytami.

Władysław IV, ustanowił order *Niepokalanego poczęcia N. Marji Panny*, na łańcuchu noszony. Mogło być kawalerów nim ozdobionych tylko 72. Papież Urban VIII 1634 order ten potwierdził. Ale przeciw niezgodnéj z duchem narodowym innowacji, powstała szlachta i stany, za równo obu jizb członkowie, poselskiéj i senackiéj, zaczym zarzucony.

August III, walcząc przeciw Szwedom, dla jednania sobie przyjaciół, w Tykocinie 1705, 1 listopada, odnowił niejako dawne orderu *Orła białego* ustanowienie, a w 1713

ostatecznie jego kształt i statuta przepisał. Zawieszony jest na niebieskiéj wstędze z lewego ramienia do prawego boku. Kawalerów mogło być 72. W owe czasy działalność gminu szlacheckiego osłabła, znamienitych osób wyobrażenia odmieniły się, zwyczaj tedy i prawa umilkły, a order wziętosci i mocy nabrał.

Stanisław August, 1765 7 maja jeszcze nowy order *S. Stanisława* ustanowił. Noszono na czerwonéj z białemi brzegami wstędze, z ramienia prawego na lewy bok przewieszonéj. Nie miało być więcéj tego orderu kawalerów nad 100, wszelako w ciągu panowania Stanisława Augusta liczba nad oznaczoną jilość znacznie się podniosła.

Order *krzyża wojskowego* ustanowiony był przez Stan. Aug. 1792, w nagrodę rycerstwu, w obronie ojczyzny zasługującemu się. Na niebieskiéj, z dwóma czarnemi prążkami wstążce, na szyji, krzyż z napisem *virtuti militari*. W roku 1793, zagrożony był skassowaniem.

Tituły, księstwa.

Księstwa były: 1 te których tituły brał sam król; 2 posiadane od duchownych: Warm. Siewier. Łowic. Pułt. Sieluń.; 3 ks. Kurland. hołdownicze: a przed czasy Pruskie téż hołdownicze. 4 Radziwiłłowie utrzymywali, że posiadają ks. Słuckie; ale jich tituł książęcy był nie ziemski, tylko osobisty familijny. —

Lubo rzeczpospolita, żadnych księstw w stanach swojich znać niechciała i prawa się przeciw titułom oświadczały, wszelako: 1, liczne familje z kniaziów litewskich i ruskich pochodzące, poczytywały się za książęce, chociaż nie wszystkie ten tituł brały; 2, zwyczaj dopuszczał pozyskiwania titułów książęcych niemieckich ś. państwa rzym. Dali tego przykład Radziwiłłowie, a po nich, Lubomirscy, Jabłonowscy, Sapie-

howie, Sułkowscy, Czartoryscy; jinni nie przyjmowali ofiarowanych sobie titułów. 3, za Stanisława Augusta rzeczpospolita upoważniła książęce domy do brania titułów, nadto nadała tituł książęcy Poniatowskim i Ponińskim.

Ordynacje.

Ordynacje czyli majoraty różni panowie w Polszcze w XVI wieku za przykładem cudzozimskim tworzyć w jimionach swojich przed się brali. Król Zygmunt I niedopuszczał i wzbraniał téj distinkcji obrażającej równość szlachecką. Jakoż mało się podobnych ordinacij i niedługo ostało.

Jedna z pierwszych była *Jarosławska* koło 1470 od Rafała i Spytka Jarosławskich utworzona, miała przejść do linji Tarnowskich, a potem do Melsztińskich. Jakoż Jan Tarnowski kasztelan krakowski z koleji ją otrzymał, a mając pięciu synów Janów i córki, nie chciał jim krzywdy czynić i za namową i pomocą Zygmunta I ordinacją rozwiązał.

Jinna jest *Lubrańskich.* Jan Lubrański biskup i Mikołaj wojewoda pozańscy, zmarli 1520 i 1519, dobra swe dziedziczne obrócili w ordinacje, tak, jiż gdyby jimie Lubrańskich zeszło, domy kollateralne objąć je miały. Lecz niedługo ostatnia dziedziczka Lubrańskich, poślubiwszy Jakóba Chlewskiego, za pomocą Zygmunta Augusta tę ordinację rozwiązała.

Czwarta *Zamojska* od sławnego Jana Zamojskiego hetmana i kanclerza 1589 utworzona, z obowiązkiem utrzymywania fortecy Zamościa i garnizonu oraz akademji dla provincji Ruskiéj.

Piąta *Ołycka*, szósta *Nieświeżka* za pozwoleniem i potwierdzeniem rzeczypospolitéj 1589 przez książąt Radziwiłłów pozakładane.

Siodma *Ostrogska*, pozwolona 1609, Januszowi ostatniemu księciu Ostrogskiemu, kasztelanowi krakowskiemu † 1620, który z córką swoją w dom książąt Zasławskich ją oddał, a w jego braku kawalerom maltańskim przeznaczył, z obowiąskiem utrzymywania półku ordinackiego na obronę rzeczypospolitéj. Wszakże ordinacja ta po zgonie ostatniego z książąt Zasławskich 1673, odziedziczoną była przez Teofilę z Zasławskich Wiśniowiecką a drugim małżeństwem Lubomirską. Jéj córka Maria Lubomirska wniósła ją w dom Sanguszków. Jéj syn Jan Sanguszko ordinacją roztrwonił, ręsztę 1753 rozdzielił i obudził wielką sprawę o ordinacją ostrogską, która 1758 przerwaną została. Aż w latach 1766, 1773, 1774, zaszły rozporządzenia ordinacji na rzez rzeczypospolitéj i kawalerów maltańskich.

Miroszewskich ordinacja położona jest w Szląsku górnym.

Sułkowskich książąt na *Rydzynie* w Wielkéjpolszcze.

Myszkowskich na *Pinczowie*.

V.

POLITIKA

STAN I URZĄDZENIE RZECZYPOSPOLITÉJ.

(Udzielone 1829 do atlasu panny Reginy Korzeniowskiéj).

A. rzeczpospolita.
B. król.
C. szlachta.
D. dostojności i urzędy.
E. sądy i sądownictwo.
F. obrady narodowe.
G. senat.
H. jizba poselska.
I. liczba senatorów i posłów.
K. lista sejmów.

POLITIKA.

A.

RZECZPOSPOLITA, JEJ KONSTYTUCJA.

Skład rzeszypospolitéj i jéj konstitucja stopniami się rozwijały od czasów Łokietka. Władza prawodawcza w sejmach. Ściśnienie władzy królewskiéj, a wzrost szlacheckiéj następowały stopniami jak to w obrazie dziejów polskich widzić można. Roku 1496 (1454) i 1505 zawarowano, że król nic czynić nie może bez sejmików i sejmu. W tychże czasach nieszlacheckie stany od znaczenia politicznego usuwane były. W sejmach zaś cała moc przenosiła się do saméj jizby poselskiéj. Roku 1573 na sejmie elekcyjnym, uchwalono artikuły zastrzegające elekcją i władzę sejmową, z warunkiem, że naród znajdzie się wolnym od posłuszeństwa i przysięgi, jeśli król prawo przestąpi. Te artikuły przy każdych paktach konwentach zaprzysięgane, stały się główną w rzeczypospolitéj konstitucji posadą. Roku 1578, 1581, przez ustanowienie tribunałow, król sądownictwa prawie się wyrzekł, a sądownictwo stało się niepodległe. Od roku 1652 jednomyślność w prawodawstwie konieczną się stała. Dissidenci od posług publicznych usuwani byli, a roku 1733 ustawą znaczenie politiczne stracili. Roku 1764 veto i władze ministerjalne określone. Roku 1775 dissidentów w znaczeniu politicznym obwarowano; królowi rozdawnictwo starostw i dostojeństw odjęte; jego władza wykonawcza radą nieustającą skrępowana; 1768 prawa kardinalne i materje status oznaczone. Roku 1791 na dniu 3 maja ogłoszona i przyjęta ustawa rządowa, podzieliła

władze na trzy gałęzie. Władzę prawodawczą przy stanach zgromadzonych czyli przy sejmach zatrzymała; władzę wykonawczą królowi i straży oddała; władzę sądowniczą właściwym sądom zostawiła. Tron dziedziczny, panującą religją katolicką i króla katolika, całość przywilejów i praw katolickich, zbliżenie do stanu szlacheckiego mieszczan, oraz w reprezentacji mieszczan znaczenie polityczne, a klassę włościańską pod opiekę prawa wziętą mieć chciała. W roku 1793 ustawa ta uchyloną została. Dokładniejsze składu i konstitucji rzeczypospolitéj opisanie znajduje się pod tytułami król, szlachta, obrady narodowe.

B.

KRÓL.

Jak królestwo polskie zamieniało się w rzeczpospolitę, i w rzeczypospolitéj król na jéj czele pozostał, opowiedziane było w obrazie dziejów polskich.

W rzeczypospolitéj król był uważany za pierwszego między wszystkimi, za głowę rzeczypospolitéj, poczytywany niekiedy za stan między trzema, rzeczpospolitę składającemi (to jest król, senat i rycerstwo), za monarchę w zupełnéj majestatu powadze, przy królewskim znaczeniu i królewskim dworze. Mógł król wszystko dobrze czynić a nic złego. Wszystkie czynności rzeczypospolitéj w jego się odbywały jimieniu: dopełnianie ustaw, wyroki sądów, ogłaszanie praw, traktowanie z obcemi mocarstwami; cudzoziemcom może tituły hrabiów, margrabiów i baronów rozdawać. Król przyjmuje posłów mocarstw obcych, naznacza i wysyła do nich poselstwa, w przypadku wojny gdy chce może wojsku przywodzić. Król sam zwołuje sejmy,

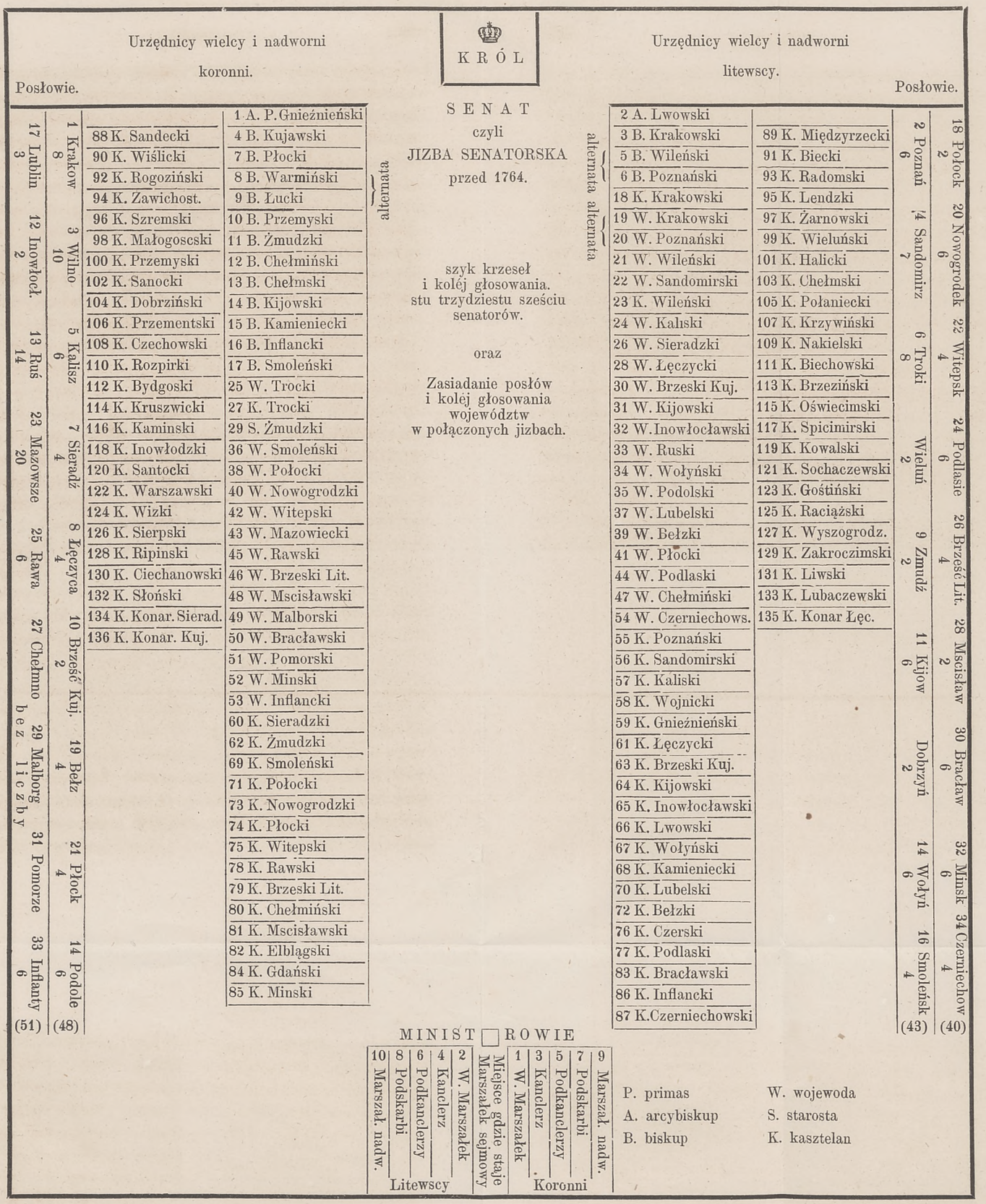

KRÓL

SENAT
czyli
JIZBA SENATORSKA
przed 1764.

szyk krzeseł
i koléj głosowania.
stu trzydziestu sześciu
senatorów.

oraz

Zasiadanie posłów
i koléj głosowania
województw
w połączonych jizbach.

Urzędnicy wielcy i nadworni koronni.

Posłowie.

1 A. P. Gnieźnieński	
4 B. Kujawski	88 K. Sandecki
7 B. Płocki	90 K. Wiślicki
8 B. Warmiński	92 K. Rogoziński
9 B. Łucki	94 K. Zawichost.
10 B. Przemyski	96 K. Szremski
11 B. Żmudzki	98 K. Małogoscski
12 B. Chełmiński	100 K. Przemyski
13 B. Chełmski	102 K. Sanocki
14 B. Kijowski	104 K. Dobrziński
15 B. Kamieniecki	106 K. Przementski
16 B. Inflancki	108 K. Czechowski
17 B. Smoleński	110 K. Rozpirki
25 W. Trocki	112 K. Bydgoski
27 K. Trocki	114 K. Kruszwicki
29 S. Żmudzki	116 K. Kaminski
36 W. Smoleński	118 K. Inowłodzki
38 W. Połocki	120 K. Santocki
40 W. Nowogrodzki	122 K. Warszawski
42 W. Witepski	124 K. Wizki
43 W. Mazowiecki	126 K. Sierpski
45 W. Rawski	128 K. Ripinski
46 W. Brzeski Lit.	130 K. Ciechanowski
48 W. Mscisławski	132 K. Słoński
49 W. Malborski	134 K. Konar. Sierad.
50 W. Bracławski	136 K. Konar. Kuj.
51 W. Pomorski	
52 W. Minski	
53 W. Inflancki	
60 K. Sieradzki	
62 K. Żmudzki	
69 K. Smoleński	
71 K. Połocki	
73 K. Nowogrodzki	
74 K. Płocki	
75 K. Witepski	
78 K. Rawski	
79 K. Brzeski Lit.	
80 K. Chełmiński	
81 K. Mscisławski	
82 K. Elblągski	
84 K. Gdański	
85 K. Minski	

alternata

Posłowie.	
1 Krakow 8	17 Lublin 3
3 Wilno 10	12 Inowłocł. 2
5 Kalisz 6	13 Ruś 14
7 Sieradź 4	23 Mazowsze 20
8 Łęczyca 4	25 Rawa 6
10 Brześć Kuj. 2	27 Chełmno
19 Bełz 4	29 Malborg
21 Płock 4	31 Pomorze
14 Podole 6	33 Inflanty 6
(48)	(51)

bez liczby

Urzędnicy wielcy i nadworni litewscy.

Posłowie.

2 A. Lwowski	
3 B. Krakowski	89 K. Międzyrzecki
5 B. Wileński	91 K. Biecki
6 B. Poznański	93 K. Radomski
18 K. Krakowski	95 K. Lendzki
19 W. Krakowski	97 K. Żarnowski
20 W. Poznański	99 K. Wieluński
21 W. Wileński	101 K. Halicki
22 W. Sandomirski	103 K. Chełmski
23 K. Wileński	105 K. Połaniecki
24 W. Kaliski	107 K. Krzywiński
26 W. Sieradzki	109 K. Nakielski
28 W. Łęczycki	111 K. Biechowski
30 W. Brzeski Kuj.	113 K. Brzeziński
31 W. Kijowski	115 K. Oświecimski
32 W. Inowłocławski	117 K. Spicimirski
33 W. Ruski	119 K. Kowalski
34 W. Wołyński	121 K. Sochaczewski
35 W. Podolski	123 K. Gośtiński
37 W. Lubelski	125 K. Raciążski
39 W. Bełzki	127 K. Wyszogrodz.
41 W. Płocki	129 K. Zakroczimski
44 W. Podlaski	131 K. Liwski
47 W. Chełmiński	133 K. Lubaczewski
54 W. Czerniechows.	135 K. Konar Łęc.
55 K. Poznański	
56 K. Sandomirski	
57 K. Kaliski	
58 K. Wojnicki	
59 K. Gnieźnieński	
61 K. Łęczycki	
63 K. Brzeski Kuj.	
64 K. Kijowski	
65 K. Inowłocławski	
66 K. Lwowski	
67 K. Wołyński	
68 K. Kamieniecki	
70 K. Lubelski	
72 K. Bełzki	
76 K. Czerski	
77 K. Podlaski	
83 K. Bracławski	
86 K. Inflancki	
87 K. Czerniechowski	

alternata alternata

Posłowie.	
2 Poznań 6	18 Połock 2
4 Sandomirz 7	20 Nowogrodek 6
6 Troki 8	22 Witepsk 4
Wieluń 2	24 Podlasie 6
9 Zmudź 2	26 Brześć Lit. 4
11 Kijow 6	28 Mscisław 2
Dobrzyń 2	30 Bracław 6
14 Wołyń 6	32 Minsk 6
16 Smoleńsk 4	34 Czerniechow 4
(43)	(40)

MINISTROWIE

Litewscy						Koronni				
10 Marszał. nadw.	8 Podskarbi	6 Podkanclerzy	4 Kanclerz	2 W. Marszałek	Miejsce gdzie staje Marszałek sejmowy	1 W. Marszałek	3 Kanclerz	5 Podkanclerzy	7 Podskarbi	9 Marszał. nadw.

P. primas
A. arcybiskup
B. biskup
W. wojewoda
S. starosta
K. kasztelan

które tylko w jego obecności stanowić mogą. Król sam w sądach sejmowych i zadwornych relacijnych preziduje, posiada oraz prawo ułaskawienia. Król udziela przywileja miastom, cechom i daje glejty nie przeciwiające się prawom. Ma zapewnione dostatnie dochody. Przy nim jest całe rozdawnictwo orderów orła białego i świętego Stanisława; starostw i królewszczyzn, dostojeństw senackich, ministerjalnych, prałackich, urzędów wielkich i w znacznéj części ziemskich oraz służby wojskowéj. Do króla przedewszystkim należy zachowanie praw i paktów. Powinien być katolik. Bez zezwolenia stanów nie może ani praw stanowić, ani traktatów zawierać, ani wojny wypowiadać; nie może myślić o następstwie, a tym mniéj o dziedzictwie tronu, ani titułu dziedzica używać; nie może bez zezwolenia brać małżonki, ani zagranicę wyjeżdżać. Wreszcie nic nie powinien czynić bez rady, która mu jest do boku dana; a do rady nie powinien cudzoziemców przypuszczać.

Roku 1775 królewska władza niezmiernie umniejszoną została. Odjęto mu rozdawnictwo starostw i królewszczizn co się stało sejmów atribucją. Odjęto mu rozdawnictwo dostojeństw, tak że tylko z kandidatów przez radę niustającą podanych, mógł osoby do nich przeznaczać: zostało tylko w królewskim szafunku pod skarbiostwo nadworne, prelatury, niektóre urzędy ziemskie, służba wojskowa i ordery. Wreszcie król stał się tylko prezidującym w téj radzie nieustającéj, w któréj słuchał większości głosów i równość głosów rozwiązywał. Mennicę i bicie pieniędzy oddano królowi.

Roku 1791 przywrócono i pomnożono władzę królewską. Król dziedziczny, miał władzę wykonawczą, bez mocy prawodawczéj, sądowniczéj, tłómaczenia praw, nakładania podatków lub opłat, zaciągania dłu-

gów, wypowiadania wojny lub zawierania pokoju. Mianowanie senatorów, ministrów, dowódzców wojska, przy królu. Dodana mu rada, strażą praw nazwana, w któréj decizja królewska przeważać powinna. Rezolucja z téj straży miała moc, gdy była podpisana przez ministra, a jeśliby przeciw prawu była, minister odpowiada. Zasiada w téj radzie jako obecny marszałek sejmowy, z mocą zwołania sejmu w przypadkach trudnych. Do porządnego władzy wykonawczéj dopełnienia były kommissje: 1 edukacji, 2 policji, 3 wojska, 4 skarbu.

C.

SZLACHTA.

Szlachta, czyli stan rycerski stanowił rzeczpospolitę polską. Szlachta wybiera królów, ze szlachty królowie, senatorowie, prałaci, dignitarze, urzędnicy, sędziowie, posłowie. Przez sejmy, senat i urzędy, wszystka władza przy nich. Sami tylko szlachta mogą posiadać ziemskie dobra, starostwa, dzierzawy i prelatury (z małemi dla plebejów czyli stanu mieszczańskiego wyjątkami). Nad swojimi poddanemi mają zwyczajem umocowaną jurisdikcją: jednak za zabójstwo swego poddanego, szlachcic prawem odpowiada. Nie może być więziony, chyba prawem przekonany, albo na gorącym uczynku przytrzymany.

Obowiązkiem stanu szlacheckiego jest, przy swojich prawach obstawać, radzić nad losem ojczyzny i bronić jéj całości i niepodległości. Jest to stan rycerski zawsze gotowy do boju, siadać na koń i w pospolitém ruszeniu występować. Jeden nad drugiego nie ma się wynosić, bo między szlachtą braterska jest równość.

Przed czasem, wolno było nieszlachtę do swego klejnotu, herbu i jimienia przypuszczać i uszlachcać. Wzbroniły tego ustawy 1602, 1633, a pozyskanie szlachectwa polskiego dla nieszlachty przez nobilitacje, a dla szlachty cudzoziemskiéj przez indigenaty, tylko zgodą sejmową dozwoliły ustawy 1578 i następne. Ale w tym razie zwyczaje mogły więcéj.

Szczycąc się wielorakiemi prerogatiwami szlachta, nie ma używać żadnych znamion ani orderów, któreby różnicę czyniły; nie ma używać jinnych titułów jak szlachcica. Wszakże jeszcze 1638 i następnie 1641, 1675, 1699, przyzwoliły stany na niektóre tituły kniaziów, książąt, a Tenczińskim i Ossolińskim titułu hrabstwa pozwoliły. Za Sasów ordery bez oporu rozdawane być poczęły. Roku 1764, 1775 stany same titułu książęcego udzielać poczęły. Zawsze jednak cudzoziemskim księstwem lub hrabstwem bez obrazy klejnotu szlacheckiego szczycić się niegodziło; a ustawa 1673 na tych którzyby nazwisk cudzoziemskich, herbów i pieczęci równość obywatelską przechodzących, zażywać śmieli, karę wiecznéj niesławy przepisuje.

Wszakże tak jest zaszczyt szlachectwa wrodzony, że trudno go stracić. Traci go podejmujący handel albo szynk, łokciem lub garcem mierzący, ale to dopóty dopóki tego przemysłu nie porzuci: wtedy wraca do swych prorogatiw. Traci go gdy ulegnie niesławie czyli infamji, która jednak odjąć mu go nie może, skoro się z niéj uwolni.

Roku 1768, za zabojstwo równie na szlachtę prawo głowę za głowę przepisało. Roku 1791, stanowi miejskiemu przystęp do szlachectwa ułatwiono i stan szlachecki, niektórych prerogatiw swojich, na korzyść króla odstępował. Roku 1793, konfederacja targowicka, stanęła w obronie złotéj wolności szlacheckiéj, ustawą 1791 zrujnowanéj.

D.

DOSTOJNOŚCI I URZĘDY.

Kiedy się tworzyło królestwo to i dwór dostojnikami swymy otoczony. Chorąży z dawnéj gminnéj służby przodkował; szatny (komornik), stolnik, cześnik, skarbny, kanclerz, łowczy, koniuszy, miecznik bliżéj osoby panującego byli. W zawiadowaniu kraju gminy miały włódarzy, a powiaty urząd grodzki, który kasztelanów miano wziął. Nad provinciami przełożeni bywali starostowie, wielkorządcy, namiestnicy co ustępowali gdy na dworze stanął przed wszystkimi palatin wojewoda.

Gdy od roku 1139 księstwa mnożyć się poczęły, to wojewodów liczba pomnożyła się i każdego książęcia dwór takimiż opatrywał się dostojnikami i urzędnikami, którzy, choć księstwo książąt traciło i gasło, w swéj liczbie pozostawali na miéjscu. Z czasem odosóbniające się ziemie, dla zaszczytu podobne tworzyły sobie dostojniki, aby uczcić panującego gościną gdy w granice ziemi wjechał. Takie tedy dworskie dostojności, z ubytkiem rozrodzonych książąt i gaśnieniem księstw stawały się obywatelskiemi, miéjscowemi, ziemskiemi.

Na dworach wojewodowie i kasztelani z książęty radzili, na radę wpływali dostojnicy i urzednicy dworscy, w porządku i liczbie których, zachodziły przemiany. Szatny znikł; koło 1220 przybył sędzia nadworny, który za kanclerzem przed jinnymi wyprzodkował; chorąży chodził niżéj; cześnika strącano jeszcze niżéj. Niektóre dostojności tegoż czasu podwojiły się zastępczymi: podkomorzy, podkanclerzy, podskarbi. Koło 1260 ukazali się marszałkowie.

Gdy księstwa gasły, w jedno spajały się królestwo, wojewodowie i kasztelani z urzędów poszli w senatory, a miéjsce kasztelanów w grodzkich urzędach zajmować poczęli od 1370 drobniejący starostowie. Dworskie urzęda po ziemiach zostawały, sędzia nadworny znikł; mnogość kanclerzy i podkanclerzych koło 1360 umorzona do pojedynczych; dwór zaś wypadło opatrzyć własnemi od ziemskich cale osóbnemi dostojnikami, co się stało za Jagiełły panowania. Marszałek przodkował, wreszcie w Brześciu 1436, chciano odświeżyć przestarzałą dostojności koléj, którą na dworze wola królewska nadwerężała. A w tym onéj naruszaniu, słusznie koło 1500 podnosiły się nad jinne piśmienne: pisarzy, referendarzy. W latach 1496, 1505 nastali hetmani, urząd cale nie dworski; na dworze podnieśli się w dostojność kuchmistrze.

Wielkoksiążęcy dwór litewski, poczynając od zaprowadzenia marszałków, na wzór polski, dla siebie téż dostojeństwa urządzał; a gdy się, czas unji zbliżał, szlachta powiatów i distriktów swoje ziemskie dostojniki, polskiemi pomnożyła.

W koronie tymczasem dostojeństwa te różniły się trojako: na senatorskiego rzędu, w senacie zasiadające ministrów; na dostojeństwa i urzędy nadworne i dworskie; na dostojeństwa i urzędy ziemskie. Porządek w nich zaprowadzono przy unji 1569.

Przed rokiem 1764 *senatorskiego rzędu*, obu narodów byli: wielcy marszałkowie, kanclerzy, podkanclerzy, podskarbiowie, marszałkowie nadworni koronni i litewscy; w liczbie ze wszystkim dziesięciu.

Wielcy i nadworni urzędnicy koronni i litewscy, przed rokiem 1764, szli tą koleją: sekretarz duchowny, referendarz duchowny i świecki, hetman wielki, hetman polny, podkomorzy, podskarbi, nadworny, cho-

rąży, miecznik, koniuszy, kuchmistrz, stolnik, podczaszy, krajczy, podstoli, cześnik, łowczy, pisarze wielcy duchowny i świecki (w Litwie trzech świeckich), pisarz polny, strażnik, obożny, generał artillerji. — Prócz tych urzędników byli: chorąży nadworny, podkoniuszy, łowczy nadworny, instigator czyli prokurator, viceinstigator, regenci, kusztosze, strażnik polny, sędzia wojskowy, pisarz wojskowy, i tak daléj. Porządek wielkich i nadwornych urzędników z dawną był niestateczny, a odmieniał się więcéj pod koniec bytu rzeczypospolitéj. Roku 1768 hetmani przenieśli się w rząd ministrów, a pisarze wielcy (w koronie w liczbie z litewskiemi z równani), pomieszczeni zostali między podkomorzym i chorążym. Roku 1775 podskarbi nadworny, przeszedł w rząd ministrów; marszałek rady nieustającéj pierwsze przed sekretarzami zajął miejsce; podobnież, po skassowaniu viceinstigatorów, po dwóch instigatorów pomieszczeni zostali przed chorążemi nadwornemi. Roku 1776 trzech generałów inspektorów kawalerji i piechoty w koronie, a wojsk litewskich w Litwie do urzędników policzeni, między instigatorami a generałami artillerji pomieszczeni.

Porządek urzędników ziemskich był następujący: — w koronie podkomorzy, starosta sądowy czyli grodowy, chorąży, sędzia ziemski, stolnik, podczaszy, podsędek, podstoli, czesnik, łowczy, wojski ziemski większy, pisarz ziemski, miecznik, wojski grodzki mniejszy, skarbnik: etc. urząd ten wszelako w niektórych ziemiach niebył pełny. — *W Litwie*: ciwuń, marschałek, podkomorzy, starosta grodzki, chorąży, sędzia ziemski, wojski, strażnik. stolnik, podstoli, horodniczy, skarbnik, łowczy, miecznik, koniuszy, obożny, krajczy, mostowniczy, budowniczy. — *W Prusiech:* podkomorzy, chorąży, sędzia, assessor, pisarz.

E.

SĄDY I SĄDOWNICTWO.

Przed wieki kiedy jedno tylko prawo krajowe w Polszcze było, królowie sami najwyższe sprawowali sądownictwo. W reszcie wojewodowie, kasztelanowie i jich sędziowie różnych sędziowskich dopełniali obowiązków za równo po grodach czyli miastach i po ziemiach. — Z czasem przywileja osłabiły to prawo i władze sądowe; przywileja wprowadziły do Polski cudzoziemskie prawo *niemieckie*, różnie teutońskim, saskim, magdeburgskim, szredzkim, nowomiejskim, chełmińskim, nareszcie powszechnym jimnieniem prawa *miejskiego* zwane. Prawo zaś krajowe narodowe *Polskie*, nazwisko prawa *ziemskiego* pozyskało. Łokietek i Kazimirz wielki prawo to ziemskie ocalili od upadku, prawu i sądownictwu dodali nowéj mocy: ale obok ziemskiego pozostało i miejskie prawo, azatym:

Sądownictwo miejskie było od ziemskiego oddzielne osóbne. Odbywało się po miastach i miało w Poznaniu, w Krakowie, we Lwowie wyższą miejską instancją.

W sądownictwie ziemskiego prawa, powoli się stało, że wojewodowie i kasztelanowie prawie zupełnie władzę swą sądową zarzucili i zostali w senacie narodu reprezentantami, a natomiast popodnosiły się rozliczne sądy szlacheckie.

Sądy grodzkie. Do nich należały sprawy, o zgwałcenie, o rozbój, o pożogę, o najazdy i tym podobne kriminały; oraz wiele jinnych, byle nie tyczyły umów, ni tranzakcij. Sądy te przywiązane były do niektórych srarostw, z tego powodu, nazywanych grodowymi. Starosta, któremu takie starostwo król powierzył, sądził

i sędziego ze swego ramienia stanowił. Gdy od roku 1775 rozdawnictwo starostw królowi odjęte zostało, na urząd starościński, obywatele obierali czterech kandidatów, a król jednego z nich na ten urząd dożywotnie naznaczał.

Sądy ziemskie. Do nich należą wszystkie sprawy dóbr ziemskich tyczące się, rozeznanie tranzakcij, i prawa w sobie zawierające, tudzież zapisowe, testamentowe, obligowe, o granice między dobrami ziemskiemi, o dziesięciny, ogólnie mówiąc, wszelkie ziemiańskie civilne. Sędziego, podsędka i pisarza obierają obywatele podając po czterech kandidatów, z których król naznacza na urząd do żywotni.

Sąd zjazdowy, czyli *kondescensja*, nazywa się od zjeżdzania urzędu ziemskiego lub grodzkiego na grunt dóbr jakich dla rozeznania sporów w miejscu. Zjazd takowy od sądu wyznaczony, a osoby urzędowe, najczęściéj przez strony umawiane bywały.

Kommissje są także sądem do zjazdowego podobnym. W rozgraniczeniu dóbr królewskich, kommissarze reskriptem królewskim bywali mianowani. Bywali i od stanów na sejmie wyznaczani.

Sąd polubowny, czyli *kompromiss*, w którym strony same sobie sędziów umawiają i rozsądzenie sprawy jakiéj ziemskiéj jim zupełnie oddają. Ustawa roku 1726 dodała mocy sądom takowym, warując że wyrok polubownego sądu jest bez appellacji.

Dekreta kondiktowe, w Litwie całkiem zakazane i w koronie wzbronione, oznaczały umowę dwóch lub więcéj osób w postępku jakim prawnym. Ustawą 1768 w koronie są dopuszczone, z zastrzeżeniem szkody trzeciego.

Sądy podkomorskie, zajmują się sprawami granicznemi obywatelskiemi do ziemstwa przychodzącemi; zaj-

muje się nimi podkomorzy ziemski, ze swymi komornikami.

Sądy pograniczne, albo na sejmikach relacijnych obierane, albo na sejmach wyznaczane, zajmowały się rozgraniczeniem z obcymi mocarstwami.

Tribunały skarbowe, ustanowione 1613, dla vindikowania zaległości do skarbu, i rozpatrywania krzywd wojsku czynionych, wyrokował bez odwołania. W koronie odprawiał się w Radomiu pod prezidencją biskupa senatora, a laską obranego z pomiędzy deputatów świeckich, marszałka. Z senatu deputatów, król co dwa lata mianował; ze stanu rycerskiego, każde województwo na swojich sejmikach po jednemu wybierało. W Litwie, odprawiał się w Wilnie, w Nowogródku lub Mińsku, pod tymiż deputatami, którzy na tribunał główny obierani byli. Ustały te tribunały 1764 gdy nastały sądy skarbowe.

Sądy kommissji skarbowéj, do tych się osobliwie spraw rozciągają które się skarbowych dochodów i handlu dotyczą. Sprawują je, podskarbiowie wielcy i nadworni, oraz kommissarze z senatu i stanu rycerskiego na sejmie wybrani.

Sądy wojskowe, dawniej od hetmanów zależały. Po ustanowieniu kommissji wojskowéj temuż departamentowi należały. Trudniły się sprawami ze służby wojskowéj wynikłemi.

Sądy kommissji edukacijnéj, po skassowaniu jezuitów, w osóbnéj kommissji ustanowione, potem poruczone kommissji edukacijnéj, rozpoznawały sprawy funduszu pojezuickiego.

Sądy marszałkowskie, w każdym czasie, podciągają pod wyroki swoje, wszystkie bez żadnego wyłączenia osoby i zdarzenia, wykraczające przeciw powadze królewskiéj, albo spokojność i bezpieczeństwo publiczne wzruszające w miejscu gdzie król przebywa i na milę

w okół. Sprawują je marszałkowie wielcy abo nadworni.

Sądy referendarskie, nastały za Zygmunta III, z początkiem XVII wieku. Sprawy do referendarji należące są, poddanych wsi królewskich, przeciw starostom i dzierżawcom, tudzież różne z dóbr królewskich czyli narodowych z prawa osadniczego wynikające, wyrokują bez odwołania. Sprawują sądownictwo, referendarz i instigatorowie, kustosz, metrikanci, regenci i pisarze.

Sądy assessorskie, czyli *zadworne*, czyli *kanclerskie*, nastały od Zygmunta Augusta, zajmują się sprawami miejskiemi, dissidenckiemi, przestąpienia przeciw przywilejom, gościnnemi, biednych. Są najwyższą instancją bez odwołania. Zasiadają pod prezidencją kanclerza lub podkanclerzego, sekretarze wielcy, referendarze, pisarze wielcy, oraz reskriptem królewskim mianowani, dwóch z senatu, a czterech ze stanu rycerskiego od sejmu wybranych. Deciduje większość głosów.

Sądy relacijne, *zadwornemi* też zwane, przed wieki przyjmowały odwołanie od wyroków ziemskich: na końcu, tylko sprawy kurlandzkie sądziły, oraz te którym appellacją, czyli jeszcze nowego przesądzenia od swojich assessorskich wyroków kanclerze dozwolili. Na sądach relacijnych sam król zasiada i sądzi z przytomnemi senatorami i ministrami, większością zdań stanowi. Były sądami najwyższéj instancji.

Tribunały główne, powstały od czasów Stefana Batorego, jako najwyższa instancja do któréj się odwoływały wszyskie sprawy ziemskie, od grodu, od ziemstwa, od wyroków podkomorskich, skarbowych, duchownych. Tribunał był osóbny dla korony, osóbny dla Litwy; złożony z osób świeckich i duchownych. Na dniu 15 lipca wybierały na *tribunał koronny*, wo-

jewództwa po dwóch, ziemie po jednym, a Wołyń trzech deputowanych. Podobnie kapituła gnieźnieńska prezidenta i wice-prezidenta, kapituła krakowska dwóch, jinne kapituły, prócz warmińskiéj, po jednemu tylko obierają z między siebie deputatów na tribunał główny koronny. Z deputatów świeckich obiera sobie tribunał marszałka obok prezesa zasiadającego. W wyrokach większość głosów stanowi, a gdyby onych równość się okazała, sprawa zostaje do następnego tribunału odwołaną. Miejsce tribunała koronnego wyznaczone prawem: Piotrków od d. 1 września, do niedzieli kwietniéj dla Wielkopolski i Prus; Lublin od poniedziałku po niedzieli przewodniéj aż do S. Tomasza apostoła dla Małéjpolski. — W *W. X. Litewskim* na dniu 2 lutego każde województwo i każdy powiat obiera sobie po dwóch deputatów, księstwo Zmujdkie czterech. W połowie zasiadają od 1 maja do ostatniego września w Grodnie, gdzie marszałek jest na prezidencją obrany. W drugiéj połowie od 15 listopada do 15 kwietnia na drugiéj kadencji w Wilnie. Oddzielnie działa w Litwie *tribunał duchowny*. Kapituła Wileńska trzech, Zmujdzka dwóch, Smoleńska jednego deputowanego wybiera, do których kadencja grodzieńska głównego tribunału, przydaje sześciu świeckich deputowanych, którzy wspólnie z duchownymi w Wilnie od 15 października przez tygodni sześć sądy nieprzerwanie odbywają, o zajścia miedzy świeckiemi i duchownemi, o fundusze duchowne, o bezbożność.

Sąd sejmowy jest resztką sądowniczéj władzy królewskiéj. Przed wieki, ostatnia we wszystkim instancja była do króla. Wielką jilość spraw, zdał król na sądy marszałkowie, referendarskie, kanclerskie, relacijne, na ostatek na tribunuały: tak że sądownictwo stało się niepodległe. Tyle tylko przy królu zostało, że prezidował w relacijnych, że miał prawo ułaskawienia, a zu-

pełną władzę sądowniczą utrzymał na sądach sejmowych. Do sądów sejmowych należały, sprawy obrażonego majestatu, zdrady i zmawiania się z nieprzyjaciołami ojczyzny, tudzież od tribunałów odesłane, sprawy przeciw ministrom, o skorumpowanie i wykroczenia sędziów najwyższych instancij i niektóre jinne zwyczajem zatrzymywane. Z dawna król sam wyrokował, zasięgając senatorów rady. Po wygasłym domu Jagiellońskim wzięła przewagę większość zdań. Od roku 1585, stan rycerski uzyskał przez deputatów z koła swojego obecność; od 1588 uzyskał prawo głosowania i liczba jego deputacji podnosiła się. Roku 1775 i 1776, sądu sejmowego organizacją pisano, tak że się stał nietylko w czasie sejmu zasiadający, ale od sejmu do sejmu swe kadencje miewający.

Sądy kapturowe, były w czasie bezkrólewia.

Sądownictwo duchowne, z chrześcjaństwem i prawem kanonicznym, do Polski weszło i samo się w Polszcze rozwinęło, a tym więcéj mocy nabyło, jim bardziéj sądowe władze ziemskie za Piastów osłabły. Sądziły konsistorze. Gdy sądy prawa polskiego swą dzielność odzyskiwały, zjawiły się między świeckiemi i duchownemi kollizje coraz liczniéjsze. Szło szlachcie o jich osoby i majątki. Po rozlicznych o sądownictwo zajściach, zawsze rzecz osób i funduszu duchownych pozostała przy *konsistorzach* albo tribunale mieszanem, czyli z obu stanów złożonym. Sprawy o wierze, świętokradztwo, małżeństw, ślubów, rozwodów, prawności urodzenia, nie mniéj od wyroków konsistorskich zależały: na co dwie instancje konsistorskie zachodziły. Ostateczne odwoływanie się do Rzymu przez Urbana VIII za Władisława IV, zostało uchylone. Arcibiskup gnieźnieński, jako primas, legatus natus, był najwyższą instancją. Wszelako gdy nuncjusz czyli posel papieski z Rzymu do Polski przybył, zakładał najwyższe *sądy*

nuncjaturskie i w czasie bytności swojej, mocy sądom primasa zaprzeczał. O to bywały niejakie zajścia.

Różnym też klassom, kondicjom ludzi, dozwalane były osóbne jich sądownictwa, tak jednak aby się bez ujmy krajowego odbywały.

F.

OBRADY NARODOWE.

Najuroczystsze obrady narodowe są *sejmy*. Żeby się zebrać mogły, wprzód odbywają się prōvincjonalne, wojewódzkie i powiatowe zjazdy, sejmikami lub generałami zwane.

Sejmiki, rożnie się po ziemiach, powiatach, województwach odprawiają, jak to wyliczone w politycznym podziale kraju wyłuszczone naleść można. Trudnią się wybieraniem posłów, deputowanych na tribunały, oraz kandidatów do różnych urzędów ziemskich, z których król urzędników wyznacza. Dają instrukcje posłom, radzą o potrzebach powiatu, ziemi, województwa.

Sejmiki relacijne, odprawiają się po sejmie jak niżéj powiemy.

Generały. Dawniéj bywały zjazdy, wieca sądowe. Został starosta generał wielkopolski, małopolski, podolski, którzy na zjazdowych sądach sądzili. Ale z czasem, zjazdy generalne, zostały przy sejmikowych zatrudnieniach, to jest wyborach i naradach. Na trzy tygodnie przed sejmem posłowie zjeżdżali się wraz z senatorami na generały, aby się nad zleceniami sobie powierzonemi naradzić. Takie generały odbywały się:

W Wielkiéjpolszcze: w Kole, województw: poznańskiego, kaliskiego, sieradzkiego, łęczyckiego, brzeskiego kujawskiego, inowrocławskiego, płockiego, rawskiego i ziem wieluńskiéj i dobrzyńskiéj.

W Małéjpolszcze, w Korczynie, województw: krakowskiego, sandomirskiego, podolskiego i lubelskiego.

Na Rusi, w Wisni, województw: ruskiego, bełzkiego, kijowskiego, bracławskiego, ziemi chełmskiéj.

W Prusiech, w Grudziądzu i w Malborgu na przemian.

W Litwie, w Wołkowysku, a od roku 1631 w Słonimiu, województw: wileńskiego, trockiego, smoleńskiego, połockiego, nowogrodzkiego, witepskiego, brzeskiego, mścisławskiego, czerniechowskiego i księstwa żmudzkiego.

Koło roku 1600, te generały poczęły być zarzucane, mniejsze się tylko po niektórych województwach utrzymały, jak to jest wyliczone w podziale kraju politicznym.

Generał pruski był zawsze zachowany. Na niego zjeżdżała się z całéj ziemi pruskiéj reprezentacja i we dwie jizby zbierała. W jizbie wyższéj senat prowincjonalny, to jest biskupi, wojewodowie, kasztelanowie, trzech podkomorzych, trzech podskarbich ziemskich, i trzech głównych miast, trzéj internuncjuszowie do prowincjonalnego senatu liczący się. W jizbie niższéj, posłowie powiatów, deputowani miast i urzędnicy ziemscy. Jizba niższa obiera marszałka, a jizbie wyższéj i całemu generałowi preziduje książe biskup warmiński, a w jego nieobecności biskup chełmiński.

Sejm zwyczajny. Według prawa co dwa lata przypada, kiedy do niego przychodzi, król zwołuje *sejmiki* dla obrania posłów. Posłowie ci ze swojich ziem, województw i prowincjów otrzymują instrukcje i lauda. Na dzień uniwersałem obwieszczony, zjechawszy się w miejsce sejmowania senat i posłowie, jidą do kościoła, z kąd po mszy i po kazaniu odprowadzają króla do jizby senatorskiéj, gdzie stanąwszy, marszałek staréj laski czyli przeszłego sejmu, a w jego niebytności

najpierwszy poseł téj prowincji, z któréj przeszłego sejmu marszałek był z kilku posłami przystępuje do króla i o pozwolenie udania się do jzby poselskiéj uprasza. Posłowie udają się do swéj jizby. Senat wita króla i wiadomości z jzby poselskiéj oczekuje.

W jizbie poselskiéj marszałek staréj laski, zagaja obrady zaleceniem obrania nowego marszałka. Obranemu w tymże dniu jak wypada z koleji trzech prowincij, oddaje laskę. Nowy marszałek wysyła deputacją z doniesieniem królowi i senatowi o swojim obiorze, oraz z zapytaniem: kiedyby do ręki krolewskiéj przypuszczeni być mogli. Tymczasem marszałek odbywa rugi tych posłów, którzy są nieprawnie obrani albo pod kondemnatą zostają. (Od roku 1768 rugi poruczone zostały staréj lasce).

Następuje połączenie jizb. Jizba poselska przenosi się do senatu. Marszałek sejmowy przemawia do króla, doprasza się ucałowania ręki. Odpowiada mu kanclerz i do ręki królewskiéj posłów wiedzie. Obu jizbom połączonym, odczytane są pakta konwenta a każdemu posłowi wolno się przymówić, jeśliby w czém co naruszone widział. Kanclerz czyta potém mowę do stanów, w któréj wymienia propozicje od tronu, nad którymi mają deliberować. Następuje czytanie pism przeszłego sejmu, w recess czyli tajemnicę podanych, dla czego arbitrowie ustępują z sali. Podobnie relacje posłów do dworów cudzoziemskich bez arbitrów odczytywane. Odczytywane też są narady senatu, jakie między sejmami zaszły. Marszałek po tem wszystkim dopomina się rozdawnictwa wakansów, jeśli są. Król zaraz wyznacza deputacją do układania konstitucij i delegacje do examinowania wspólnie z deputacją poselską, podskarbich i hetmanów. (A od roku 1775 departamentu wojskowego i komissjów skarbowéj i edukacijnéj). Przychodzą też deputowani od wojsk i swoje potrzeby prze-

kładają. Po czym jizby się rozłączają i posłowie do swojéj powracają.

Marszałek zaraz mianuje deputacją do układania konstitucij i examinowania podskarbich i hetmanów (czyli departamentu wojskowego i komissjów skarbu i edukacijnéj), wraz z deputacją senatu; mianuje razem 12, do sądu sejmowego. Toczą się diskussje nad propozicjami od tronu uczynionemi. Posłowie wprowadzają swoje propozycje jakie od swych ziem i województw mają i głosy porządkiem województw zabierają. Jeśli jaka trudność zachodzi, która się w wotowaniu objawia, król przyzwala na posiedzenia i narady prowincjalne odbywające się zwykle po kościołach. Zbierają się tedy razem posłowie i senatorowie każdéj osóbno prowincji i o wypadkach osóbnych narad wzajem sobie donoszą. Po uprzątnieniu trudności posłowie wracają do swéj jizby, dla utworzenia konstitucji. W osóbnéj jizbie deputecje do ułożenia konstitucji z ministrami układają. Ułożoną sekretarz sejmowy odczytuje i zapisuje; marszałek trzy krotnie pyta, czyli ją wszyscy pochwalają, a skoro bez przeciwności pochwaloną jest, mocy prawa nabywa.

Tymczasem król z senatem i sądową z posłów deputacją, odbywa sądy sejmowe; deputacje examinują wojsko i skarb, i kwitują.

Na pięć dni przed zakończeniem sejmu, jizba senatorska z poselską się łączy. Odprawia się jednomyślnych decizjów odczytanie. Gdy nie zajdzie żadne sprzeciwienie się, ni ze strony posłów, ani senatorów, marszałek z deputowanemi obu jizb do układania konstitucij wyznaczonemi podpisuje do zapisania do akt w grodzie i do druku odsyła.

Jeżeliby sejm miał się nad przepis dłużéj przeciągnąć, na to trzeba obu jizb jednomyślności.

Czyli sejm szczęśliwie się kończy, czyli zalimitowany zostaje do przyszłego zebrania i odnawiania działań swojich, zawsze stany żegnają króla, przystępują do ucałowania ręki królewskiej i w kościele śpiewają pieśń „Do Ciebie Panie“, poczém się rozjeżdżają. — Jeżeliby sejm był zerwany, toż pożegnanie nastąpić może; ale jeśli zerwany zostaje przed obraniem marszałka, wtedy, ani ręki nie całują, ani pieśni nie śpiewają.

Po niejakim czasie po sejmie, zwołane są *sejmiki relacijne*, na których ziemie i województwa uwiadomione są o uchwałach sejmowych i posłowie zdają sprawę z czynności swojich; jeżeli sejm nie doszedł ostrzegają o niebezpieczeństwach jakie nad ojczyzną wiszą.

Przy sejmie wszelka moc prawodawcza. Zastrzegały to i konstitucje 1764, 1775, 1791, 1793; ale sposób decidowania przepisały nieco odmiennie. Z dawna, pomimo zerwania sejmu, wyroki sejmowe przed zerwaniem zapadłe moc swą miały. Roku 1764, materje ekonomiczne i skarbowe od zniszczenia przez veto i zerwanie wyłączone zostały. Roku 1775 toż samo zachowano, że w tym większość stanowi tylko materje stanu jednomyślności podlegają. Roku 1791 wszystko oddane zostało wiąkszości głosów i liberum veto całkiém zniesione. Propozycje do jizby poselskiéj wniesione i większością przyjęte, szły do senatu, który mógł zawiesić przyjęte prawo. Jeśliby na sejmie następującym toż prawo jizba poselska powtórnie przyjęła, już go więcéj senat odrzucać i zawieszać nie mógł. Roku 1793 veto i konfederacje przywracane były.

Sejmy extraordinarijne, nadzwyczajne, odbywają się tym zupełnie porządkiem co i ordinarijne zwyczajne.

Sejm konwokacijny, odbywa się w czasie nastania bezkrólewia. Po zgonie królewskim, królewską niejako

władzę obejmuje primas, z tego powodu zowie się interrex, interrej. Wraz uwiadomia ziemie, województwa i sądy o śmierci króla i zwołuje sejmiki przedsejmowe. Sądy swe czynności zawieszają a na sejmikach obierani są posłowie i sędziowie kapturowi. Po miastach zaś głównych są wybierani deputowani na sejm.

Sejm zwykłym się zaczyna porządkiem, nabożeństwem w kościele, z kąd po wezwaniu ducha świętego, udają się stany do swych jizb. Następuje obór marszałka, połączenie się jizb obu do czego wzajemną deputacją senat poselską wzywa. Wyznacza się dzień i miejsce na wybranie przyszłego króla; rozpoznaje się stan rzeczypospolitéj, w czemby prawu uchybione było; opatruje się bezpieczeństwo powszechne i podpisuje konfederacja czyli związek kapturem zwany, przez czas bezkrólewia trwać mający. Kaptur ten podpisują wszyscy: primas z senatorami i marszałek sejmowy z posłami. Ztąd sejm ten nietylko sejmem konwokacijnym, ale się zowie kapturowym albo konfederacijnym. Kaptur ten przesłany zostaje na sejmiki relacijne.

Sejm elekcijny od jinnych wszystkich jinaczéj się odprawia. Miejsce jego zwykle jest pod Wolą przy Warszawie gdzie się sypie wał z rowem a w środku okopu, w jednéj części buduje szopa, gdzie senat zasiada a w drugiéj stawiają ławki na koło rycerskie dla jizby poselskiéj, która tedy pod gołym niebem obraduje.

Po nabożeństwie i wezwaniu ducha świętego w kościele św. Jana, wszyscy udają się za miasto, senat do szopy, a posłowie do swego koła wespół z deputowanemi miast główniejszych; wszystka zaś szlachta zostaje za wałem. W kole poselskim nastaje obranie marszałka, potém połączenie się jizb w szopie do czego wzajemną deputacją senat poselską wzywa. Odbywają

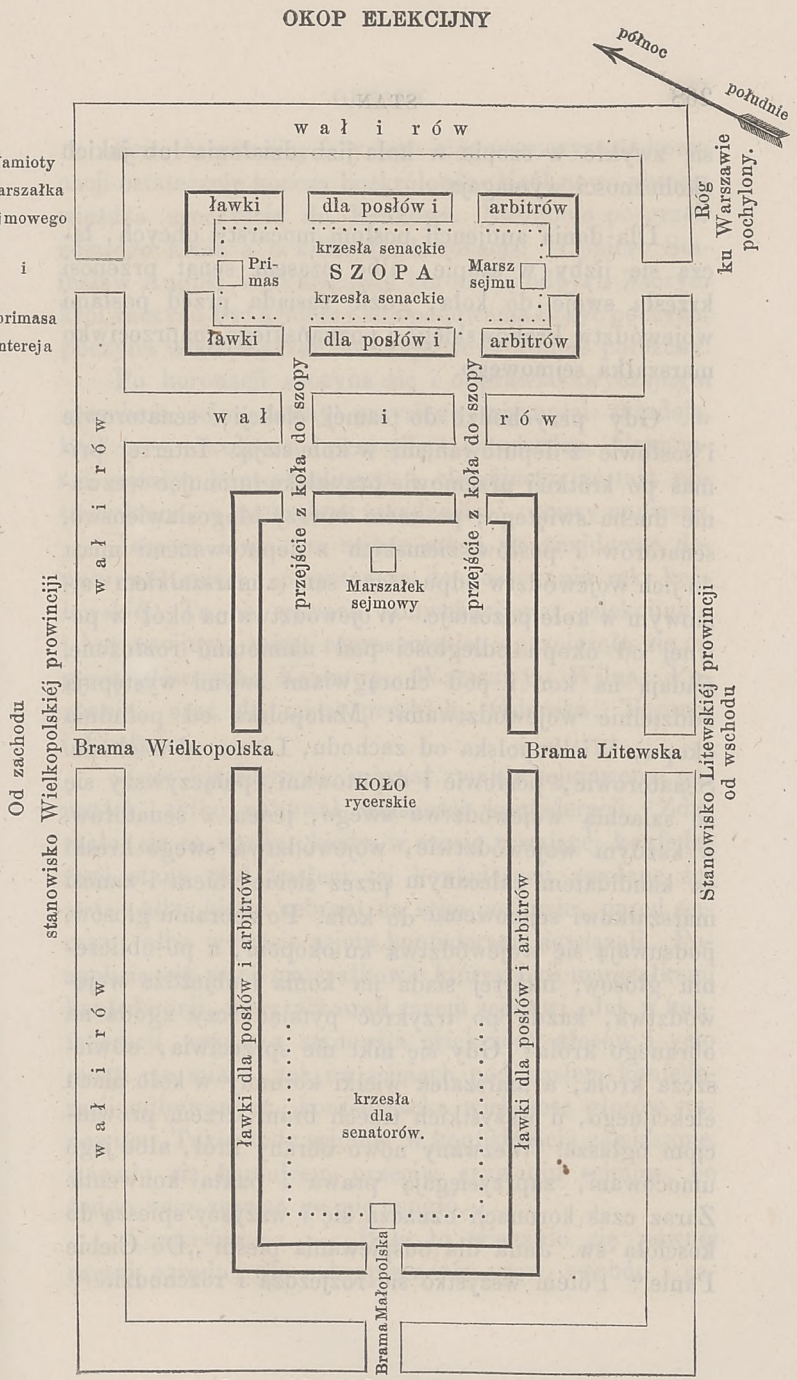
OKOP ELEKCIJNY
północ
południe
wał i rów
Namioty Marszałka Sejmowego i primasa intereja
ławki
dla posłów i
arbitrów
krzesła senackie
Prymas
SZOPA
Marszałek sejmu
krzesła senackie
ławki
dla posłów i
arbitrów
Róg ku Warszawie pochylony.
wał
i
rów
przejście z koła do szopy
przejście z koła do szopy
wał i rów
wał i rów
Marszałek sejmowy
Od zachodu stanowisko Wielkopolskiéj prowincji
Stanowisko Litewskiéj prowincji od wschodu
Brama Wielkopolska
Brama Litewska
KOŁO rycerskie
ławki dla posłów i arbitrów
ławki dla posłów i arbitrów
krzesła dla senatorów.
wał i rów
Brama Małopolska
Stanowisko Małopolskiej prowincji od południa

się zwykłe w szopie w kole jizb działania lub jakich okoliczności wymagaja.

Dla dania audjencji posłom mocarstw obcych, łączą się jizby w szopie, albo czasem senat przenosi krzesła swoje do koła, gdzie zasiada przed posłami województw krakowskiego i poznańskiego, naprzeciwko marszałka sejmowego.

Gdy przychodzi do saméj elekcji, senatorowie i posłowie z deputowanemi w kole stają. Interrej primas po krótkiéj przemowie przyklęka intonując wezwanie ducha świętego; po czém dawszy błogosławieństwo, senatorów i posłów ziemskich z deputowanemi miast do jich województw odpuszcza, sam z marszałkiem sejmowym w kole pozostaje. Województwa na okół w pewnéj od okopu odległości pod namiotami rozłożone, siadają na koń i pod chorągwiami swymi występują oddzielnie województwami: Małopolska od południa okopu, Wielkopolska od zachodu, Litwa od wschodu. Senatorowie, posłowie i deputowani, połączywszy się ze szlachtą województwa swego, jeden z senatorów, w każdym województwie, województwa swego kreski za kandidatem zalecanym przez siebie zbiera i zanosi marszałkowi sejmowemu do koła. Po zebraniu głosów, podsuwają się województwa ku okopom, a po obliczeniu głosów, interréj siada na konia i objeżdża województwa, każde po trzykroć pytając: czy zgoda na obranego króla? Gdy się nikt nie sprzeciwia, obwieszcza króla, a marszałek wielki koronny w koło placu elekcijnego, u wszystkich trzech bram, trzem prowincjom ogłasza. Wezwany nowo obrany król, albo jego umocowani, zaprzysięgają prawa i pakta konwenta. Zaraz czas koronacji oznacza się i wszyscy spieszą do kościoła św. Jana dla odśpiewania pieśni „Do Ciebie Panie.“ Potém wszystko się rozjeżdża i rozchodzi.

Sejm koronacijny i w jego ciągu uroczystość koronacji ostatecznie kończą bezkrólewie. Król nowo obrany wjeżdża uroczyście do Krakowa. Następuje po-grzeb zeszłego króla a w kilka dni koronacja. (Dopiero Stanisław August w Warszawie koronacją odbył). Zaczym król zaczyna być królem i lata panowania liczyć poczyna, poczyna władać przez co i kapturowi koniec położony.

Po koronacji zaczyna się i odprawia zwyczajnym sposobem sejm, stany przysięgę wierności składają, król prawa wolności i przywileja zatwierdza. Czynności sejmów konwokacijnego i elekcijnego zostają potwierdzane, a potrzebne urządzenia i ustawy napisane.

Jeszcze i na tym sejmie mogą się znajdować deputowani miast i przystępują do ucałowania ręki królewskiéj. Ta na sejmach konwokacijnym, elekcijnym i koronacijnym miast reprezentacja, ograniczała się do miast głównych: Krakowa, Warszawy, Wilna, Poznania, oraz do miast pruskich, Gdańska, Torunia i Chełmna.

Sejm konfederacki, miewał zwykły sejmowemu porządek, tylko nabywał własności konfederacji. Zdarzało się to wtedy, kiedy w czasie trwającéj konfederacji stany pod hasłem tej konfederacji zwołane zostają; albo kiedy zebrani na sejm posłowie, przed sejmem, albo w czasie sejmu konfederacją zawiązali. Pospolicie ciż sami marszałkowie którzy byli marszałkami konfederacji, marszałkowali razem sejmowi. Jak w konfederacji wszystko stanowiła większość głosów i veto mocy nie miało, tak na sejmach pod hasłem konfederacji odbywanych, konfederacka większość głosów stanowiła. Takie tedy sejmów w konfederacją zawiązanie, stawało się hamulcem przeciw zrywaniu sejmów, bo żadne veto zerwać go nie mogło.

Konferderacja. — Było to wiązanie się pewnéj części narodu, dla zabezpieczenie praw, swobód i ca-

łości ojczyzny. Jeszcze roku 1352, w Wielkiéjpolszcze zawiązana była konfederacja na nieprzyjaciela domowego. Roku 1382, zawiązane były konfederacje *kapturem* zwane, za córkami zmarłego króla Ludwika, oraz dla wzajemnéj pomocy przeciw burzycielom praw i spokojności. Roku 1397, podobnież obywatele Pomorscy, Pruscy, pod krzyżackim panowaniem zawiązali konfederacją pod jimieniem braci jaszczurkowych przeciw nadużyciom nieprzyjaciół domowych. Konfederacje tego rodzaju w ów czas i po jinnych Europy krajach doświadczane, były na pół jawne, wreszcie do tajemnych bractw podobniejsze. Były jednakże niejakim zadatkiem tych konfederacij które jawnie i otwarcie się tworzyły, w czasach gdy swobody rzeczypospolitéj w całéj zupełności stanęły.

Właściwie konfederacje poczęły się w czasię bezkrólewiów i na każdej konwokacji stawała konfederacja kaptur. Zaraz też po zgonie Zygmunta Augusta, stanęła konfederacja powszechna różniących się w wierze. Bywały i jinne w czasie bezkrólewia konfederacje.

Bunty niepłatnego wojska za Zygmunta III, roku 1611, i za Jana Kazimirza roku 1662, nazwane były konfederacjami. Ale te poburzenia, uśmierzane, albo przebaczeniem pokryte, niemiały politicznego znaczenia jak te konfederacje o których mówimy.

Pierwszy przykład konfederacji w ciągu panowania, były za Jana Kazimirza w konfederacji Tyszowieckiéj, 1656. Ale wtedy króla nie było w kraju, król był od narodu opuszczony, i naród tym aktem do króla powracał, upewniony że król przyjdzie jéj w pomoc, do konfederacji przystąpi.

Za Michała pod bokiem króla i niejako wspólnie z królem utworzyła się konfederacja w Gołębiu. A za Augusta II, rozwinął się do swojéj zupełności zwyczaj konfederacjów w całéj onych rozmajitości.

Równie on napełnił. panowanie Stanisława Augusta. Wiele ztąd dobrego doznała rzeczpospolita, ale może więcéj złego. W konfederacjach upadek swój znalazła, gdy nimi partikularne widoki powodywały a cudzoziemcze kierowało wdawanie się.

Przepisów na zawiązanie konfederacij nie było: dla tego były konfederacje prawie bez przewodników, jednak powinny były miewać marszałków z obu narodów: wszakże bywały z pojedyńczym marszałkiem a czasem hetmani bez marszałków dowodzili. Było że wojska osóbno przystępowały do konfederacji i same sobie hetmanów obierały.

Pospolicie mała garstka narodu początek konfederacji dawała, reszta do niéj przystępowała własnym przekonaniem a niekiedy przynaglona. Konfederacje przywłaszczały sobie ledwie niezupełną władzę wykonawczą, ogłaszały swe sancita, różne ustanowienia, tworzyły generalności czyli rząd główny konfederacki. Trwały dopóty, dopóki albo zniszczone nie były, albo swego nie dopięły. Dokonawszy to co sobie zamierzyły, urzędownie się rozwiązywały.

Już roku 1717 były zakazane, ale się odnowiły rzęsito. Roku 1791, zupełnie zniesione i zabronione zostały; ale zaraz 1792 i 1793 zjawiły się konfederacje, targowicka i grodzieńska, które się nieco jinnym sposobem od wszystkich jinnych zawiązały, odbyły i zakończyły.

Rokosz. Był to wyraz z Węgier do Polski przybyły, oznaczał powszechne narodu szlachty pod gołym niebem zebranie się dla okazania powszechnego nieukontentowania z nadużyć władzy. Rokosze nie miały na celu wojny, ani krwi rozlewu, ale w zbiegu stutysiącznéj ludności na wolnym powietrzu, spisywały grawamina, domagały się słuszności i całości praw a do swojich narzekań resztę narodu powoływały. Dwa tylko

przykłady takowego poruszenia dostarczają dzieje polskie: jeden za Zygmunta I, drugi za Zygmunta III. W drugim razie krwi rozlew był przypadkowy, niezgodny z powszechnym poruszeniem.

Dwukrotne te bez skutku poruszenia, gdy naród swój wigor tracił, więcéj nie były ponawiane. Owszem drugie poruszenie od Zebrzydowskiego źle kierowane, sprawiło, że na rokosz rzucono ohydę buntu. Wreszcie, w jinnych razach nazwisko rokoszu było użyte niewłaściwie, a liczne konfederacje w nieszczęśliwym położeniu i w przykrych narodu uczuciach, wybornie zastąpiły miejsce powstania, rokoszu, buntu.

Rady senackiéj zasięgali królowie, i przy boku swojim miewali tym końcem senatorow. Roku 1573, obwarowano, że z każdego sejmu po 16 senatorow wysadzono do kolejnego siedzenia przy królu. Roku 1641, 28 na ten koniec naznaczać poczęto.

W różnych razach, a nadewszystko po sejmach zwołany był senat w całéj zupełności na naradę, aby obmyślić sposoby dopełnienia praw, albo jakby trudnym rzeczypospolitéj okolicznościom zaradzić. Były to *senatus konsulta*, które się, w niedostatku ciągle prawie niedochodzących sejmów stawały potrzebniejsze a przeto coraz częstsze. W trudnych też razach, nadewszystko w potrzebie obrony kraju, zwoływane bywały *walne rady*, złożone, nietylko z senatu ale i z posłów tymkońcym wzywanych. Te walne rady w różnych rozporządzeniach zastępowały sejmy, nie miały jednak sejmowéj mocy, chybaby się w sejm zamieniły jak to było w czasię konfederacji pod Gołębiem.

Rada nieustająca, trwała od r. 1775 do 1790. Składała się z trzech rzeczypospolitéj stanów, na podobieństwo sejmów. Z króla zawsze w niéj prezidującego, z trzech biskupów, jedenastu senatorów świeckich, z czterech ministrów i z ośmnastu stanu rycer-

skiego. Przy połączeniu się obu jizb na początku sejmu' odczytywani są kandidaci, to jest: senat cały i podający się ze stanu rycerskiego, a na zajutrz następuje kreskowanie na nich, z tym w kreskowaniu zastrzeżeniem, że w liczbie 36, trzecią część dawnych zachować należy, oraz wzgląd aby z każdego stanu równa była liczba podkreślonych i równa na każdą z trzech prowincij i to na ostatek zastrzeżono, aby dwóch z jednegoż nazwiska nie kreskować: bo uchybienie tego w regestrze jakim, pociąga za sobą odrzucenie jego kresek. Rada ma swojego marszałka rycerskiego.

Dzieli się na pięć departamentów: 1, interessów cudzoziemskich; 2, policji; 3, wojskowy; 4, sprawiedliwości; 5, skarbowy. A jako najwyższa od sejmu do sejmu magistratura ma obowiązek: czuwać nad spokojnością i bespieczeństwem powszechnym, nad ścisłym praw dopełnieniem, dawać pieczę uciśnionym i krzywdzonym, pilnować dochowania przymierzy rzeczypospolitéj z jinnymi mocarstwami, wybierać kandidatów do dostojeństw od króla szafowanych, radzić nad po wszechnym dobrem, gotować projekta na sejm. Roku 1776, zobowiązaną została, aby nie dozwoliła jurisdikcjom tłomaczyć prawo, ale sama uzyskała moc rozwiązywania zachodzących wątpliwości. Jeżeliby kto widział, że rada w czémkolwiek występuje z pomienionéj władzy swojéj, może na nią skargę na sejm zanieść, o czém sejm większością głosów stanowi.

Trzy dwory ościenne gwarantowały tę radę nieustającą, a sejm czteroletni 1790 zniósł ją. Sejm grodzieński 1793 przywracał.

Straż prawa. Roku 1791 ustanowiona rada złożona: 1, z primasa lub zastępującego biskupa; 2, z pięciu ministrów: policji, pieczęci, wojny, skarbu i spraw zagranicznych; 3, z dwóch sekretarzów; 4,

z obecnego bez głosu marszałka sejmowego. Rada ta właściwie miała moc tylko doradczą.

G.

SENAT.

Od początku królowie polscy dobierali sobie *radę*, pospolicie z dwónastu złożoną. Do niéj bez wątpienia przywoływani bywali, wielkorządcy, starostowie prowincij, namiestnicy. Wojewodów tam nie było. Po ustępie Bolesława śmiałego, za Władysława Hermana dopiero ukazał się na dworze *palatin*, wojewoda. Powiaty i obwody w grodach swych miały kasztelanów. Stawiane dla obrony zamki niegrodowe, miały téż kasztelanów swojich. Po zgonie Krzywoustego 1139 każdemu z jego synów dodano palatina wojewodę tak już byli palatinowie księstw krakowskiego, sandomirskiego, polskiego, mazowieckiego. Wielkopolanom wnet podobało się mieć trzech w jich księstwie wojewodów tak już koło r. 1160 byli: gnieźnieński, poznański i kaliski wojewodowie. Więcéj powodów miało do pomnożenia wojewodów Mazowsze, jakoż koło roku 1220 obok mazowieckiego wojewody są czteréj jinni: płocki, kujawski, łęczycki, sieradzki. Kujawski 1268 rozdwoił się w brzeskiego i inowłocławskiego, niekiedy gniewkowskim zwanego. Pojawili się téż koło 1280 wojewodowie gdański i swiecki na Pomorzu, wnet 1309 przez krzyżaków umorzeni. Zgasł téż 1354 gnieźnieński. W Mazowszu zaś koło 1335 prowincja rawska wojewodę uzyskała.

Za Kazimirza sprawiedliwego, utworzył się w rozerwanéj na księstwa Lechji, *senat* koło roku 1177 noszący nazwę baronów. Naprzód w nim zasiedli biskupi, a za nimi mnożący się wojewodowie i dostojniejsi urzędnicy.

Senat ten coraz rzadziéj w zupełności się zbierał, ponieważ Lechja była na liczne niepodległe księstwa rozerwana. Liczba i koléj senatorów zmieniała się. Koło roku 1249 kasztelan krakowski wziął przed wojewodą pierwszeństwo. Kiedy Łokietek spajał królestwo z połączonych księstw, senat się pełniejszym stawał. Poczęto zacierać tituły księstw i księstwa i kraje z Polską spajane województwami nazywano. Pomnażał się senat 1340 przyłączeniem Rusi, Podola; 1466 przyłączeniem Prus, a koło jego straciło zupełnie nazwę baronów, zostało senatem. Roku 1506 po zaszłych sporach o koléj i miejsce, porządek w zasiadaniu był zaprowadzony. Przybyli Mazowieccy 1526, 1529; w krótce téż i Litewscy.

Litwa naprzód dla siebie saméj 1413, dwu wojewodów uzyskała: wileńskiego i trockiego. Nastał potym 1471 kijowski. Następnie 1500 nowogrodzki, miński, mścisławski, witepski: 1511 połocki, a przy unji 1569 wołyński, brzeski, litewski i podlaski. Koléj jich z koronnemi przeplatana, przy unji 1569 oznaczoną została. A gdy przed laty w Wielkiéj Polszcze oprócz grodowych kasztelanów, wdarli się do rady i senatu drobni kasztelanowie zamków, wypadło jich z rzędu drążkowych usunąć i byt jich umorzyć. Została jednak liczba kasztelanów znaczna na większych i mniejszych rozróżniana. Między 1582 a 1660 zasiedli téż biskupi, wojewodowie i kasztelanowie inflantscy; 1635, 1641 czerniechowscy i smoleńscy. Za Władysława IV, senat był najpełniejszy. Od tego czasu liczba inflanckich zmniejszoną była.

Roku 1764 przydano do mniejszych kasztelana buskiego. Roku 1768 przydani wojewoda gnieźnieński i kasztelan mazowiecki. Roku 1775 jeszcze trzech kasztelanów mniejszych weszło, to jest: łukowski, żytomirski, owrucki; nadto do senatorskiego rzędu przy-

puszczeni hetmani wielcy, zasiedli między marszałkiem i kanclerzem, a polni za marszałkami nadwornemi; a 1775 podskarbiowie nadworni zasiedli za hetmanami polnemi. Ale od 1775 ubyło czterech biskupów przez odpadnienie wielu krajów od rzeczypospolitéj. Tym sposobem pod koniec panowania Stanisława Augusta senat składał się ze 154 osób.

Kiedy 1775 arcybiskup lwowski, biskupi warmiński, przemyski i chełmiński ustąpili z senatu: wtedy wojewoda gnieźnieński miał po czerniechowskim ostatnie wojewody miejsce po lewéj stronie; kasztelan mazowiecki zajął po inflanckim ostatnie kasztelana większego miejsce, także po lewéj stronie. Z téj zaś lewéj przesiedli się na prawą w koléj swoję kasztelanowie: kijowski, czerski, podlaski i czerniechowski.

Roku 1793 pozostało kilku biskupów a z nowych dziesięciu województw koronnych a ośmiu litewskich, miało senat składać po jednym wojewodzie i jednym kasztelanie z każdego.

H.

JIZBA POSELSKA.

Od czasu jak Łokietek do Chęcin 1331, wieca czyli *sejm* zwołał, zjazdy sejmowe poczęły być coraz częstsze i czynniejsze. Wspólnie z senatem zbierali się różni urzędnicy i obywatele o sprawie publicznéj radzić. Roku 1404, odprawiły się *sejmiki* przed sejmem, i umocowani urzędownie lub obywatele z sejmików na sejm jechali. Odtąd poprzedzały sejm, sejmiki; a roku 1468 na nich *posłów* wybierać poczęto. Od tego czasu poczęła się tworzyć *jizba poselska*, która między 1496 a 1506 zupełnie się od senatu oddzieliła i osóbną utworzyła jizbę. Jizba poselska, liczniejszą się stała przyłączeniem Prus 1454, a 1466 i księstw mazowieckich

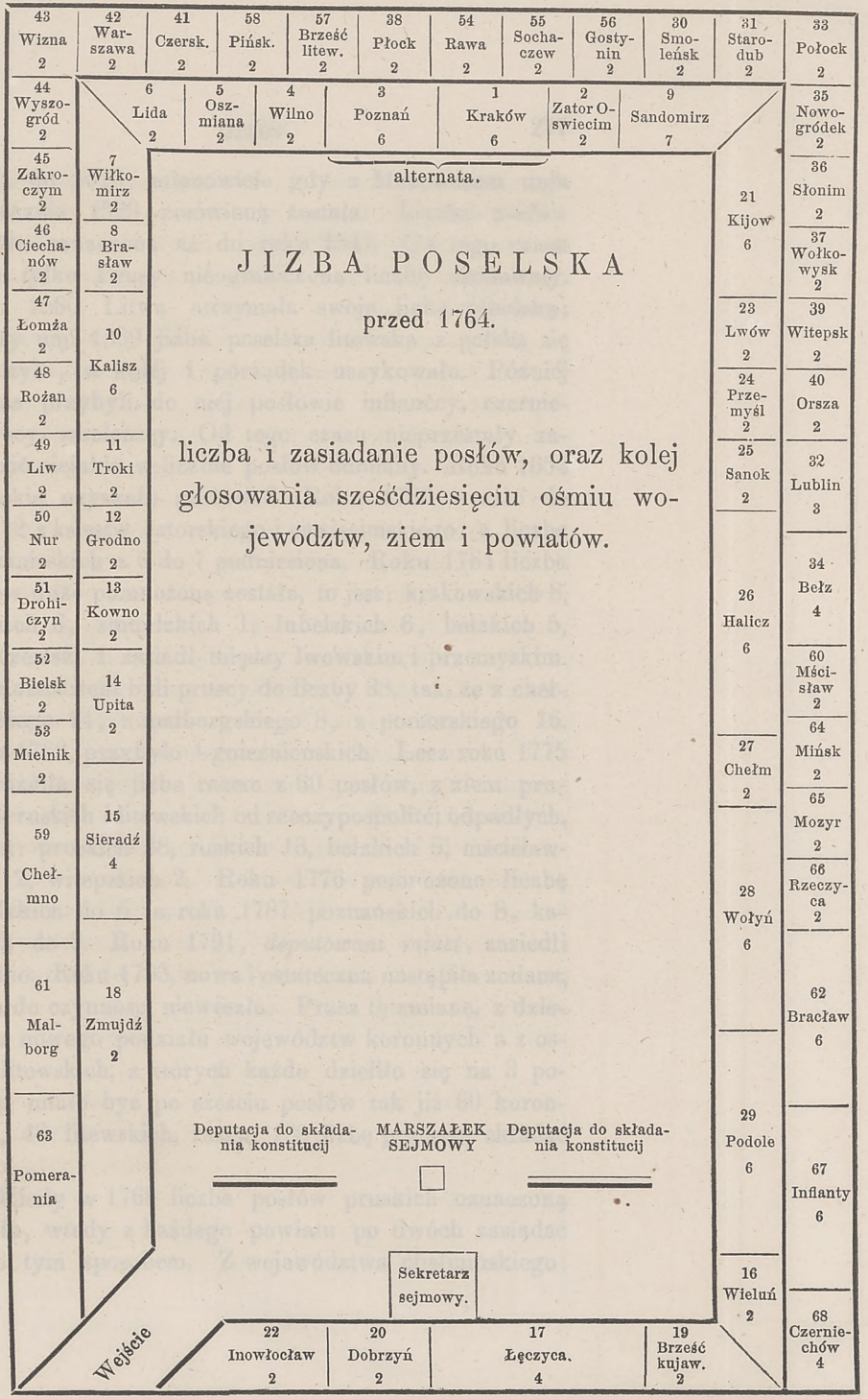

JIZBA POSELSKA

przed 1764.

liczba i zasiadanie posłów, oraz kolej głosowania sześćdziesięciu ośmiu województw, ziem i powiatów.

Deputacja do składania konstitucij

MARSZAŁEK SEJMOWY

Deputacja do składania konstitucij

Sekretarz sejmowy.

JIZBA POSELSKA

przed 1764.

liczba i zasiadanie posłów, oraz kolej głosowania sześćdziesięciu ośmiu województw, ziem i powiatów.

43 Wizna 2	42 Warszawa 2	41 Czersk. 2	38 Pińsk. 2	37 Brześć litew. 2	35 Płock 2	34 Rawa 2	35 Sochaczew. 2	36 Gostynin 2	39 Smoleńsk 2
44 Wyszogród 2	6 Lida 2	5 Oszmiana 2	4 Wilno 2	3 Poznań 6	1 Kraków 6	2 Zator Oświęcim 2	9 Sandomirz 7		
45 Zakroczym 2	7 Wiłkomirz 2								
46 Ciechanów 2	8 Brasław 2								
47 Łomża 2	10 Kalisz 6								
48 Rożan 2									
49 Liw 2	11 Troki 7								
50 Nur 2	12 Grodno 2								
51 Drohiczyn 2	13 Kowno 2								
52 Bielsk 2	14 Ujna 2								
53 Mielnik 2									
59 Chełmno	15 Sieradź 4								
61 Malborg	18 Żmujdź 2								
63 Pomerania									

Deputacja do składania konstitucji — MARSZAŁEK SEJMOWY — Deputacja do składania konstitucji

Sekretarz sejmowy.

22 Inowłocław 2	20 Dobrzyń 2	17 Łęczyca. 4		19 Brześć kujaw. 2

Wejście

1462, do 1526, mianowicie gdy z Mazowszem unja ostatecznie 1529 zmówioną została. Liczba posłów niebyła oznaczona aż do roku 1542. Od tego czasu same tylko Prusy nieograniczoną liczbę zachowały. Roku 1560 Litwa otrzymała swoję jizbę poselską; a przy unji 1569 jizba poselska litewska z polską się połączyła, w koléj i porządek uszykowała. Późniéj jeszcze przybyli do niéj posłowie inflanccy, czerniechowscy, smoleńscy. Od tego czasu nieprzestały zachodzić niejakie w liczbie posłów odmiany. Roku 1654 lubelskie uzyskało posłów 3. Roku 1736 weszło do jizby 2 z księstw zatorskiego i oświecimskiego, a liczba sandomirskich z 6 do 7 podniesiona. Roku 1764 liczba posłów dużo pomnożoną została, to jest: krakowskich 8, płockich 6, zmujdzkich 3, lubelskich 6, bełzkich 5, żydaczewski 1 zasiadł między lwowskim i przemyskim. Za to oznaczeni byli pruscy do liczby 38, tak, że z chełmińskiego 14, z malborgskiego 8, z pomorskiego 16. Roku 1768, przybyło 4 gnieźnieńskich. Lecz roku 1775 wypróżniła się jizba razem z 60 posłów, z ziem pruskich, ruskich i litewskich od rzeczypospolitéj odpadłych, to jest: pruskich 38, ruskich 13, bełzkich 5, mścisławskich 2, witepskich 2. Roku 1776 pomnożono liczbę żmudzkich do 6; a roku 1787 poznańskich do 8, kaliskich do 8. Roku 1791, *deputowani miast*, zasiedli w jizbie. Roku 1793, nowa i ostateczna nastąpiła zmiana, która do czynności nieweszła. Przez tę zmianę, z dziesięciu nowego podziału województw koronnych a z ośmiu litewskich, z których każde dzieliło się na 3 powiaty, miało być po sześciu posłów tak już 60 koronnych, 48 litewskich, razem 108 jizbę poselską składać miało.

Kiedy w 1768 liczba posłów pruskich oznaczoną została, wtedy z każdego powiatu po dwóch zasiadać miało tym sposobem. Z województwa chełmińskiego:

chełmińskich, toruńskich, grudziądzkich, radzyńskich, z malborgskiego: sztumskich, kiszporgskich, elblągskich, malborgskich; z pomorskiego: tczewskich, gdańskich, nowskich, świeckich, tucholskich, człuchowskich, mierachowskich, puckich.

Długo reprezentacja narodu bez głosowania, powszechnym przyzwoleniem lub wrzawą decidowała. Za Zygmunta starego 1536 wrzawa większości zrywała obrady. Kiedy nawet wielka liczba posłów opór wzniecała, lub sejm opuszczała, i to ciągnęło za sobą rozchwianie się sejmu, bo nie było *powszechnego przyzwolenia.* Ale z czasem wymaganą była *jednomyślność.* Z tego wynikło że pojedynczo poseł, nie tylko rzecz w diskussji będącą, ale całkiem sejmowe obrady przez swoje *veto,* zatamować mógł, i ważność jego uchwał niszczyć. Pierwszy tego przykład był za Jana Kazimirza 1652 i coraz to częściéj się ponawiał. Z ważnych lub płonnych powodów, rozchwianych lub zniszczonych sejmów było, za Zygmunta starego 3; za Zygmunta Augusta 5; za Batorego 2; za Zygmunta III 9; za Władisława IV 3; za Jana Kazimirza z 19, sejmów zepsutych było 7; z sześciu za Michała, 4; z dwunastu za Sobieskiego 6; z ośmnastu za Augusta II, 11; z jedenastu za Augusta III, 10. Roku 1764 konfederacja Czartoryskich zerwanemu sejmowi konvokacijnemu gwałt zadała, a kiedy uchylono veto, od czasu owego gwałtu już więcéj mocy nie miało.

I.

LICZBA SENATORÓW, STAROSTÓW, POSŁÓW I DEPUTOWANYCH.

Przed rokiem 1764.

	Senatorowie: krzesłowi	Senatorowie: miejsi	Starostowie grodów	Starostowie bez sądów.	Posłowie na sejm.	Deputaci tribunalscy.	Kommisarze skarbowi.
Wielkopolska.							
W. Poznańskie	3	6	3	6	12	4	2
W. Kaliskie	4	4	2	11			
W. Sieradzkie	2	3	2	—	4	2	1
Z. Wieluńska	—	1	2	2	2	1	1
W. Łęczyckie	2	3	1	1	4	2	1
W. Brzeskie kujawskie	3	3	5	—	4	2	2
W. Inowrocławskie	2	1	2	2			
Z. Dobrzyńska	—	3	1	2	2	1	1
W. Płockie	3	2	1	1	4	2	1
W. Mazowieckie	2	6	10	9	20	2	2
W. Rawskie	2	2	3	1	6	2	2
W. Chełmińskie	3	—	1	6	bez liczby	2	1
W. Malborskie	3	—	1	2		2	1
W. Pomorskie	2	—	1	17		2	1
			Od wojska				3
Razem	31	34	35	60	58	24	19
Małopolska.							
W. Krakowskie	4	2	3	19	6	2	1
Ks. Oświecimskie	—	1	1	1	2	1	1
W. Sandomirskie	2	7	6	11	7	2	1
W. Lubelskie	2	—	2	4	3	2	1
W. Podlaskie	2	—	3	6	6	2	2
W. Ruskie	4	2	4	11	6	3	3
Z. Halicka	—	1	2	5	6	1	1
Do przeniesienia...	14	13	21	57	36	13	10

Z przeniesienia.....	14	13	12	57	36	13	10
Z. Chełmska.....	1	1	2	3	2	1	1
W. Bełzkie.....	2	1	4	6	4	2	1
W. Podolskie.....	3	—	2	10	6	2	1
W. Kijowskie.....	3	—	2	7	6	2	1
W. Wołyńskie.....	3	—	3	1	6	3	1
W. Bracławskie.....	2	—	2	—	6	2	1
W. Czerniechowskie...	2	—	—	—	4	2	1
Razem.....	30	15	36	84	70	27	17
W. Ks. Litewskie.							
W. Wileńskie.....	3		—	5	2	2	
P. Oszmiański.....	—		1	12	2	2	
P. Lidzki.....	—		1	8	2	2	
P. Wiłkomirski.....	—		1	6	2	2	
P. Brasławski.....	—		1	1	2	2	
W. Trockie.....	2		—	12	2	2	
P. Grodzieński.....	—		1	4	2	2	
P. Kowieński.....	—		1	8	2	2	
P. Upitski.....	—		1	6	2	2	
Ks. Zmudzkie.....	3		—	17	2	3	
W. Smoleńskie.....	3		—	—	2	2	
P. Starodubowski....	—		1	—	2	2	
W. Połockie.....	2		—	1	2	2	
W. Nowogródzkie.....	2		—	1	2	2	
P. Słonimski.....	—		1	2	2	2	
P. Wołkowyski.....	—		1	2	2	2	
W. Witebskie.....	2		—	3	2	2	
P. Orszański.....	—		1	2	2	2	
W. Brzeskie litewskie	2		1	2	2	2	
P. Piński.....	—		1	—	2	2	
W. Mścisławskie.....	2		1	2	2	2	
W. Mińskie.....	2		1	2	2	2	
P. Mozyrski.....	—		1	1	2	2	
P. Rzeczycki.....	—		1	4	2	2	
W. Inflanckie.....	3		1	4	6	—	2
							2
Razem.....	26	—	18	105	54	49	—

Wcale jich nie było. Od wojska. Ciż sami co na tribunał główny.

Było tedy z trzech provincij:
Senatorów większych 87
mniejszych 49
razem wszystkich 136
Posłów 182
nieliczące w to Pruskich którzy nie mając oznaczonéj liczby, czasem z trzech województw po 70 się zbierali.

K.

SEJMY I ZNAMIENITSZE KONFEDERACJE

z wymienieniem czynności i marszałków.

WŁADISŁAW ŁOKIETEK

1331 Chęciny.....prawodawczy.

KAZIMIRZ WIELKI

1339 Kraków.....o następstwo
1343 Inowrocław.....zatwierdzenie traktatu kaliskiego
1347 Wiślica.....prawodawstwo
1355 Kraków.....następstwo i przywileje
1353 Kraków.....sądy miejskie urządzone.
1369 Kraków.....

LUDWIK

1374 Koszice.....następstwo i przywileje
1382 Radomski .....*konfederacja kaptur*, wielkopolska
1382 Wiślica.....*konfederacja kaptur*, małopolska

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO

1404 Korczin.....podatek, sejmiki przed sejmem
1413 Horodło .....związek z Litwą, jéj przywilej
1420 Warta.....prawodawstwo
1422 Czerwińsk.....prawodawstwo, przywiléj
1426 Brześć kujawsk..o następstwo
Łęczyca.....o następstwo

1430 Jedlna.....następstwo, przywileje zapewnione
1432 Sieradź.....o następstwo
1433 Kraków.....następstwo, przywileje zatwierdzone.

WŁADISŁAW III WARNEŃSKI

1434 Kraków.....o koronacją spór
1436 Brześć kujaw....traktaty
1436 Korczin.....
1438 Piotrków.....
1438 Korczin.....*konfederacja.*

KAZIMIRZ JAGELLOŃCZIK

1446 Sieradź.....elekcja Kazimirza
1446 Piotrków.....elekcja Bolesława
1446 Parczów.....*rozszedł się*, bo król nieprzybył
1447 Piortków.....prawodawczy
1448 Lublin.....wspólny koronny i litewski, o unji
1451 Parczów.....koronny i litewski, o unji
1451 Korczin.....prawodawczy
1452 Piortków.....o zaprzysiężenie królewskie
1453 Parczow.....o zaprzysiężenie
1453 Piortków.....dziewięciodniowy, król przysiągł
1454 Nieszawa.....prawodawczy
1454 Opoczno.....prawodawczy
1456 Nowykorczin....prawodawczy
1457 Piotrków.....
1458 Piotrków.....
1459 Piotrków.....skargi na Litwę, na króla
1465 Nowykorczin....o sądownictwie
1468 Nowykorczin....podatek: na poprzednich sejmikach posłowie na sejm wybierani
1474 Opatowiec.....prawodawczy.

JAN ALBERT

1493 Piotrków.....ustawy czasowe na lat trzy

1496 Piotrków .....prawodawczy
1497 Kraków.....
1501 Piotrków .....przymierze z Tatarami, sprawy moldawskie.

ALEXANDER

1501 Piotrków .....elekcja
1501 Kraków.....koronacja
1503 Piotrków .....prawodawczy bez królewskiéj obecności
1504 Piotrków .....prawodawczy
1505 Radom.....prawodawczy, zatwierdzenie przywiléjów
1506 Lublin .....o sejmowaniu, o służbie wojennéj, o monecie.

ZYGMUNT I

1506 Piotrków .....elekcja
1507 Kraków.....koronacja, prawodawstwo
1509 Piotrków .....
1510 Piotrków .....prawodawczy
1511 Piotrków .....prawodawczy
1515 Kraków.....podróż króla do Wiednia uchwalona
1516 Mielnik .....o bezpieczeństwie granic
1518 Kraków.....podatek
1519 Piotrków .....prawodawczy
1520 Bydgoszcz .....prawodawczy
1520 Toruń.....prawodawczy
1523 Piotrków .....prawodawczy
1525 Piotrków .....
1525 Kraków.....prawodawczy
1529 Piotrków .....elekcja Zygmunta Augusta
1530 Kraków.....koronacja Zygmunta Augusta
1532 Kraków.....prawodawczy

1533 Piortków.....burzliwy, bez wielkopolskich posłów uchwalił podatek
1534 Piotrków.....w nieobecności królewskiéj, podatek
1536 Kraków.....prawodawczy, Zygmunt August przysiągł, w nieładzie się *rozbiegł*
1537 Lwów.....*Rokosz.* kokosza wojna
1538 Piotrków.....prawodawczy, podatki
1539 Kraków.....prawodawczy, podatki
1540 Kraków.....prawodawczy
1542 Piotrków.....w nieobecności króla, podatki
1543 Kraków.....prawodawstwo, podatek
1544 Piotrków.....wojenne urzędzenia
1545 Kraków.....prawodawczy, fakcjami magnatów *skażony*
1547 Piotrków.....*skażony.*

ZYGMUNT AUGUST.

1548 Piotrków.....z powodu małżeństwa królewskiego, *skażony*
1550 Piotrków.....*rozszedł się*
1552 Piotrków.....sądownictwo biskupów, podatki
1553 Kraków.....koronacja Katarziny królowéj
1554 Lublin.....*rozszedł się*
1556 Warszawa.....*skażony* marszałek *Mikołaj Sienicki*
1557 Warszawa.....prawodawczy
1558 Krasnystaw.....dla niezwykłości miéjsca *rozszedł się*
1562 Piotrków.....naprawa rzeczypospolitéj
1562 Łomża.....przenosi się do Warszawy
1563 Warszawa.....o unji, naprawa
1564 Parczów.....*rozszedł się* marszałek *Mikołaj Sienicki* podkomorzy Chełmski
1565 Piotrków.....prawodawczy

1566 Lublin.....dla opóźnienia się Litwy, *rozszedł się*
1567 Piotrków.....prawodawczy
1569 Lublin.....unja, hołd. marszałek *Sędziwój Czarnkowski* referendarz koronny
1570 Warszawa.....naprawa, marszałek *Jerzy Bonawentura Potworowski*, sędzia ziemski kaliski
1572 Kraków.....zawiązanie *kaptura* po zgonie królewskim
1573 Warszawa.....konwokacja, posłowie per turnum codzień jinny, marszałkowali, *konfederacja* dissidentów
1573 pod Kamieniem..prawodawczy, elekcijny, podatki marszałek *Sędziwój Czarnkowski* referendarz koronny.

HENRIK WALEZY.

1574 Kraków.....koronacja
1575 Warszawa.....*niezupełny*, naznacza elekcją
1575 Stężica.....elekcijny, *rozchwiał się*
1575 Warszawa.....konwokacja
1575 pod Wolą.....elekcja, marszałek *Mikołaj Sienicki* podkomorzy chełmski
1576 Jędrzejów.....poparcie elekcji.

STEFAN BATORY.

1576 Kraków.....koronacja, prawodawczy, marszałek *Andrzéj Firléj* starosta sandomirski
1576 Toruń.....o podatkach i daninach
1578 Warszawa.....prawodawczy
1580 Warszawa.....podatek
1581 Warszawa.....prawodawczy, podatek, marszałek *Stanisław Przyjemski* starosta koniński
1582 Warszawa.....skażony i *rozchwiany*, marszałek *Świętosław Orzelski*, starosta radziejowski

1585 Warszawa .....*zerwany.* marszałek *Zbigniew Ossoliński* starosta drohicki

1587 Warszawa .....konwokacja. marszałek *Stanisław Uchański*

1587 pod Wolą.....elekcja, scissja. marszełek *Paweł Orzechowski* cześnik chełmski.

ZYGMUNT III WAZA.

1588 Kraków.....koronacja, prawodawstwo, marłek *Paweł Orzechowski* czesnik chełmski

1589 Warszawa .....prawodawczy

1590 Warszawa .....*rozchwiał się.* marszałek *Hjeronym Gostomski* kasztelan nakielski

1590 Warszawa .....*rozchwiał się*

1591 Warszawa .....prawodawczy

1592 Warszawa .....*rozchwiał się*

1593 Warszawa .....prawodawczy, beśpieczeństwo i podróż królewska, marszałek *Mikołaj Daniłowicz*

1595 Kraków.....podatek, marszałek *Stanisław Sasin Karśnicki* sędzia sieradźki

1596 Warszawa .....prawodawczy, podatek, marszałek *Piotr Myszkowski*

1597 Warszawa .....*zerwany*

1598 Warszawa .....prawodawczy, podatki podróż królewska M. *Florian Gomoliński* podkomorzy sieradzki.

1600 Warszawa .....*zerwany.* M. *Swirski* podkomorzy brzeski litew.

1601 Warszawa .....prawodawczy, podatki, M. *Zbigniew Ossoliński* starosta drohicki.

1603 Kraków. .....*skażony,* podatki. M. *Felix Kryski* referendarz koronny.

1605 Warszawa .....*zerwany.* M. *Jan Stanisław Białozor* podkomorzy Upitski.

1606 Warszawa .....*zerwany.* podatek

1606 Stężica.....*rokosz*, skargi spisane, dowodzi *Mikołaj Zebrzydowski* wojewoda krakowski i *Jan Radziwiłł.*

1606 Lublin.....rokoszanie

1606 pod Sandomirz..*rokosz* podpisany

1606 Wiślica.....*konfederacja* na stronę króla. M *Hieronym Sieniawski* cześnik koronny.

1607 Warszawa.....prawodawczy podatki. M. *Mikołaj Mielżyński*, kasztelan koniński.

1607 Jędrzejów.....*rokosz* odnowiony, pod Czerskiem, pod Jeziorną.

1609 Warszawa.....prawodawczy, amnestja, podatek, M. *Krzysztof Wiesiołowski*, stolnik wileński.

1611 Warszawa.....prawodawczy, podatek, hołd. M. *Jan Swoszowski* pisarz ziemski lwowski.

1613 Warszawa.....prawodawczy, podatek. M. *Maximiljan Przerębski*, starosta piotrkowski.

1613 Warszawa.....*nadzwyczajny*, rzeczy skarbowe, M. *Alexander Korwin Gąsiewski* referendarz litewski.

1615 Warszawa.....*zerwany*. M. *Jan Swiętosławski* referendarz koronny.

1616 Warszawa.....podatki, pospolite ruszenie. M. *Jakób Szczawinski.*

1618 Warszawa.....prawodawczy, podatki, pokój z Moskwą. M. *Krzisztof Wiesiołowski* stolnik litewski, pierwszy uchwały podpisał.

1619 Warszawa.....podatek. M. *Jan Swiętosławski* referendarz koronny.

1620 Warszawa.....prawodawczy, podatek, pospolite ruszenie. M. *Jakób Szczawiński.*

1621 Warszawa.....sprawa wojenna, skarbowa, podatek. M. *Jan Sokoliński* pisarz polny litewski.

1623 Warszawa.....prawodawczy, rzecz skarbowa. M. *Jakób Sobieski* wojewodzic lubelski.

1624 Warszawa .....prawodawczy, podatek. M. *Jan Łowicki* starosta brzeski kujawski.

1625 Warszawa .....obrona obmyślona bez podatku. M. *Jan Sokoliński* pisarz polny litewski.

1626 Warszawa .....podatki. M. *Jakób Sobieski* wojewodzic lubelski.

1626 Toruń.....*nadzwyczajny*, podatki, pospolite ruszenie. M. *Marcin Zegocki* sędzia ziemski wschowski.

1627 Warszawa .....podatki, pospolite ruszenie. M. *Alexander Chalacki*, marszałek powiatu lidzkiego.

1628 Warszawa .....*nadzwyczajny*, podatki. M. *Jakób. Sobieski* wojewodzic lubelski, starosta krasnostawski.

1629 Warszawa .....podatki. M. *Matusz Maniecki* podkomorzy poznański.

1629 Warszawa .....Umowy ze Szwedami, podatki, pospolite ruszenie. M. *Stefan Pac* referendarz litewski.

1631 Warszawa .....zatwierdzenie przywilejów, podatki, urządzenia, M. *Jerzy z Tęczina Ossoliński* podstoli koronny.

1632 Warszawa .....*nadzwyczajny*, podatki. M. *Marcin Zegocki* sędzia ziemski wschowski.

1632 Warszawa .....konwokacja. M. *Chrisztof Radziwiłł* hetman polny litewski.

1632 pod Wolą .....elekcja M. *Jakób Sobieski*, krajczy koronny, starosta krasnostawski.

WŁADISŁAW IV.

1633 Kraków.....koronacja, podatki, urządzenia. M. *Mikołaj Ostrorog* podstoli korony.

1634 Warszawa .....*nadzwyczajny*, podatki, pospolite ruszenie M. *Gedeon Michał Trizna* stolnik litewski.

1635 Warszawa .....prawodawczy, podatek, o pokój

ze Szwecją. M. *Jerzy Ossoliński* podskarbi nadw. koronny.

1635 Warszawa .....*nadzwyczajny*, pokój ze Szwecją, skarbowość. M. *Mikołaj Łopacki* podkomorzy zakroczimski.

1637 Warszawa .... .*rozwiązany*. M. *Lew Sapieha* pisarz wielki litewski.

1637 Warszawa .....pospolite ruszenie. pomnożenie wojska. M. *Jan Stanisław Jabłonowski* mieczn. kor.

1638 Warszawa .....podatki, urzędzenia. M. *Łukasz z Bnina Opaliński* starosta powiedziski.

1639 Warszawa .....*rozchwiał się*. M. *Władisław Kierdej* pisarz grodzieński.

1640 Warszawa .....Obrona kraju. M. *Jan Stanisław Jabłonowski*, miecznik koronny.

1641 Warszawa .....prawodawczy, urządzenia, M. *Bogusław Leszczyński*, wojewodzic bełzki.

1642 Warszawa .....*nadzwyczajny*, rzeczy skarbowe, M. *Krzysztof na Buksztach Zawisza*, pisarz litewski, starosta miński.

1643 Warszawa .....rzeczy skarbowe, M. *Jerzy Lubomirski* starosta sandecki.

1645 Warszawa .....bezczynnie się *rozchwiał*. M. *Hieronym Radziejowski*, starosta łomżiński.

1646 Warszawa .....podatki. M. *Jan Mikołaj Stankiewicz*, pisarz ziemski żmudzki.

1647 Warszawa .....*nadzwyczajny*, prawodawczy, podatki. M. *Stanisław Sarbiewski* starosta grabowiecki.

1648 Warszawa .....konwokacja, podatki, pospolite ruszenie. M. *Bogusław Leszczyński* generał wielkopolski.

1648 pod Wolą .....elekcja. M. *Filipp Kazimirz Obuchowicz* wojski mozyński.

JAN KAZIMIRZ.

1649 Kraków.....koronacja, podatek, pospolite ruszenie. M. *Franciszek Dubrawski*, podkomorzy przemyski.

1649 Warszawa.....podatki, urządzenia. M. *Bogusław Leszczyński* generał wielkopolski.

1650 Warszawa.....*nadzwyczajny*, podatki, Skarbowość. M. *Wincenty Korwin Gąsiewski*, stolnik litewski.

1652 Warszawa.....*zerwany* przez veto pojedynczego posła Sicińskiego. M. *Andrzéj Maximiljan Fredro* stolnik lwowski.

1652 Warszawa i Ujazdów.....król chorował w Ujazdowie, podatki, skarbowość. M. *Alexander Sielski* starosta stężicki.

1653 Brześć litew.....prawodawczy. M. *Chrzisztof Pac* chorąży litewski.

1654 Warszawa.....*zerwany* z powodu Bonkowskiego, przez Białobłockiego i pruskich posłów. M. *Franciszek Dubrawski* podkomorzy przemyski.

1654 Warszawa.....podatki, skarbowość, wojenne urządzenia, pospolite ruszenie. M. *Krzysztof Grzymułtowski* podkomorzy kaliski.

1655 Warszawa.....podatki, skarbowość, wojenne urządzenie, pospolite ruszenie. M. *Jan Kazimirz Umiastowski*, sędzia brzeski litew.

1656 Tyszowce.....*konfederacja* bez marszałków, pod kierunkim hetmanów *Potockiego i Lanckorońskiego.*

1658 Warszawa.....podatki, urządzenia, traktaty. M. *Władisław Lubowiecki* sędzia ziemski krakow.

1659 Warszawa.....skarbowość, traktaty. M. *Jan Gniński* podkomorzy pomorski.

1660 Warszawa.....bez króla zwołany, zatwierdza traktat oliwski, marszałek tenże.

1661 Warszawa .....podatki, skarbowość, propozycja elekcji. M. *Michał Kazimirz Radziwiłł* cześnik litewski.

1662 Warszawa .....*nadzwyczajny*, podatki, skarbowość M. *Jan Wielopolski* starosta biecki.

1664 Warszawa .....*zerwany* przez protestacje Zabokrzickiego i jinnych posłów. M. *Jan Gniński* podkomorzy pomorski.

1665 Warszawa .....*zerwał*, Władisław Łoś stolnik płocki. M. *Antoni Chrapowicki* podkomorzy smoleński.

1666 Warszawa.....*zerwał*, Teodor Łukomski. M. *Marcin Oborski* starosta liwski.

1666 Warszawa .....*zerwał*, Kacper Miaskowski. M. *Jan Odrowąż Pieniążek* starosta oświecimski.

1667 Warszawa .....podatki, skarbowość, urzędzenia, traktat, amnestja. M. *Andrzéj Kotwicz* pisarz litewski.

1668 Warszawa .....*rozszedł się*. M. *Karol Czartoryski* podkomorzy krakowski.

1668 Warszawa .....abdikacja. M. *Stefan Sarnowski* podkomorzy łęczicki.

1668 Warszawa .....konwokacja. M. *Jan Antoni Chrapowicki* podkomorzy smoleński.

1669 pod Wolą.....elekcja. M. *Felicjan Potocki* podstoli koronny.

MICHAŁ WIŚNIOWIECKI.

1669 Kraków.....koronacijny, *zerwał* Adam Olizar posel wołyński. M. *Andrzéj Krzicki* podkomorzy kaliski.

1670 Warszawa .....*zerwał* Benedikt Zabłocki. M. *Jan Kazimirz Kierdej* marszałek powiatu. grodzieńskiego.

1670 Warszawa ..... pogodzenie, potwierdzenie praw, podatki. M. *Stanisław Lubomirski* podstoli koronny.

1672 Warszawa .....*zerwał* Kazimirz Grudziński rawianin udający się za posła podolskiego. M. *Marcin Oborski*, starosta liwski.

1672 Warszawa .....*nadzwyczajny*, *zerwał* Stanisław Ubysz chorąży gostiński. M. *Gabriel Sokoliński* pisarz litewski.

1672 Gołąb.....*konfederacja* w obronie króla. M. *Stefan Stanisław Czarniecki* pisarz polny kor.

1673 Warszawa .....pogodzenie, podatki, skarbowość, obrona kraju. M. *Stefan Stanisław Czarniecki* pisarz polny koronny.

1674. Warszawa .....konwokacja, urządzenia. M. *Franciszek Bieliński* miecznik koronny.

1674 pod Wolą .....elekcja, marszałek *Benedikt Sapieha* podskarbi nadworny litewski.

JAN III SOBIESKI.

1676 Kraków.....koronacja, podatki, urządzenia. M. *Mikołaj z Granowa Sieniawski* chorąży koronny.

1677 Warszawa .....podatki, urządzenia. M. *Władisław Michał Skórzewski* chorąży poznański.

1678 Grodno.....urządzenie. M. *Franciszek Sapieha* koniuszy litewski.

1681 Warszawa .....*trzymiesięczny*, *zerwał* Andrzéj Przyjemski wojewodzic chełmiński. M. *Hieronym Lubomirski* chorąży koronny.

1683 Warszawa.....traktaty, urządzenia. M. *Rafał Leszczyński* chorąży koronny,

1685 Warszawa.....traktaty, urządzenia. M. *Andrzéj Giełgud* pisarz litewski.

1688 Grodno.....*zerwał*, Dombrowski podczaszy litewski i jinni posłowie przed obraniem marszałka.

1689 Warszawa.....*zerwał* Sokołowski, podstoli wiłkomirski, M. *Stanisław Szczuka* referend. kor.

1690 Warszawa.....podatki, skarbowość, obrona, urządzenia, M. *Tomasz Działyński* krajczy koron.

1693 Grodno.....*rozszedł się*, za przywodem łęczickich posłów, M. *Michał Krispin de Kirszensztein* pisarz polny litewski.

1693 Warszawa.....w nieobecności królewskiéj pod marszałkiem staréj laski, *rozszedł się* za przywodem posłów litewskich.

1695 Warszawa.... ..za przywodem litewskich posłów *rozchwiał się*.

1696 Warszawa.....konwokacja *zerwał* Horodiński poseł czerniechowski, *konfederacja* M. *Stefan Humiecki* podstoli podolski.

1697 pod Wolą.....elekcja, scissja. M, *Kazimirz Bieliński* podkomorzy koronny.

1697 Warszawa..... .poparcie, *rokosz*. M. *Stefan Humiecki* podstoli podolski.

AUGUST II.

1697 Kraków.....koronacja. M. *Krisztof Stanisław na Buksztach Zawiska*, starosta miński.

1698 Warszawa.....*zerwany* przed obraniem marszałka przez posłów witepskich.

1699 Warszawa.....*pacifikacja*, traktaty, urządzenia, M. *Stanisław Szczuka* referendarz koronny.

1700 Olkieniki.....*konfederacja* litewska.

1701 Warszawa.....*rozszedł się*.

1701 Warszawa.....*zerwał* Kazimirz Pac pisarz litewski, M. *Jan Szembek* referendarz koronny.

1703 Lublin.....pospolite ruszenie. M. *Michał Wiśniowiecki* hetman polny litewski.
1704 Warszawa.....*konfederacja.* M. *Piotr Jakób Bronisz* starosta pyzdrzki.
1704 Sandomirz.....*konfederacja.* M. *Stanisław Doenhoff* łowczy litewski.
1704 pod Wolą.....elekcja. M. *Bronisz.*

STANISŁAW LESZCZIŃSKI.

1705 Warszawa.....koronacja. M. *Bronisz.*
1707 Lublin.....bezkrólewie ogłoszone. M. *Doenhoff.*
1709 Toruń.....powrót Augusta II oznajmiony, M. *Doenhoff.*

AUGUST II powrócił.

1710 Warszawa.....poparcie, traktaty, podatek M. *Stanisław Doenhoff* hetman polny litew.
1712 Warszawa.....*nadzwyczajny*, skarbowość, zalimitowany. M. *Stanisław Doenhoff.*
1712 Warszawa.....*zerwał* Michał Puzyna starosta wizski. M. *Stanisław Doenhoff.*
1712 Tarnogród.....*konfederacja* M. *Stanisław Ledochowski* podkomorzy krzemieniecki.
1717 Warszawa.....*niemy*, zgoda i układy. M. *Stanisław Ledochowski* podkomorzy krzemieniecki.
1718 Grodno.....potwierdzenie, groźby, limita. M. *Krisztof Zawisza* starosta minski.
1719 Warszawa.....*zerwany* przed obraniem marszałka.
1720 Warszawa.....*rozszedł się* bez marszałka.
1722 Warszawa.....*zerwany.* M. *Maximiljan Ossoliński* podskarbi nadworny koronny.
1724 Warszawa.....sprawa toruńska, limita. M. *Stefan Potocki* referendarz koronny.
1726 Grodno.....urządzenia. M. staréj laski.

1728 Grodno.....*zerwany* bez marszałka.
1729 Grodno.....*zerwało* sześciu z Litwy bez marszałka.
1730 Grodno.....*zerwała* Litwa bez marszałka.
1732 Warszawa.....*rozszedł się* za protestowaniem Rudominy, Burzyńskiego i Hurki litewskich bez marszałka
1733 Warszawa.....konwokacja. M. *Jerzy Ożarowski* obożny koronny.
1733 pod Wolą.....elekcja króla Leszczińskiego. M. *Franciszek Radzewski* podkomorzy poznański scissja.
1733 pod Kamieniem..elekcja Augusta III. M. *Antoni Poniński* instigator koronny.

AUGUST III

1734 Kraków.....koronacja. M. *Antoni Poniński* instigator koronny.
1735 Warszawa.....*rozszedł się* bez marszałka.
1736 Warszawa.....pacifikacja. M. *Wacław Rzewuski* pisarz polny koronny.
1738 Warszawa.....*rozszedł się*. M. *Franciszek Rudziński* starosta kruszwicki.
1740 Warszawa.....*rozszedł się*. M. *Michał Karwowski* podczasy wizski.
1744 Grodno.....*rozszeał się*. M. *Tadeusz Ogiński* pisarz litewski.
1746 Warszawa.....*rozszedł się*. M. *Antoni Lubomirski* starosta kazimirski.
1748 Warszawa.....*rozszedł się*. M. *Wojciech Siemiński* starosta dembowiecki.
1750 Warszawa.....*zerwał* Wydżga poseł bielski bez marszałka.
1752 Grodno.....*zerwał* Morski poseł sochaczewski. M. *Kazimirz Massalski* obożny lit.

1754 Warszawa .....*zerwał* Strawiński poseł starodubowski bez marszałka.

1758 Warszawa .....*zerwał* Podhorski poseł Wołyński. M. *Adam Małachowski* krajczy koronny.

1760 Warszawa .....*zerwał* Łużeński poseł podolski, bez marszałka.

1761 Warszawa .....*nadzwyczajny*, *zerwany* bez marszałka.

1762 Warszawa .....*zerwał* Dylewski poseł starodubowski bez marszałka.

1764 Wilno.....*konfederacja* litewska. M. *Michał Brzostowski.*

1764 Warszawa.....konwokacja, *zerwał* Mokronowski poseł; *konfederacja* koronna, prawa, urządzenia. M. *Adam Czartoryski*, generał ziem podolskich.

1764 pod Wolą.....elekcja. M. *Józef Sosnowski* pisarz wielki litewski.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI.

1764 Warszawa.....koronacja, prawodawczy, urządzenia. M. *Jacek Małachowski* starosta piotrkow.

1766 Warszawa .....prawodawczy. M. *Celestin Czaplic.*

1767 Toruń.....*konfederacja* dissidencka. M. *Stanisław Goltz.*

1767 Słuck.....*konfederacja* dissidencka. M. *Jan Grabowski.*

1767 Radom.....*konfederacja* generalna. M. koronny *Karol Radziwiłł*, litewski *Stanisław Brzostowski.*

1767 Warszawa.....*konfederacki* sejm, ciż marszałkowie

1768 Bar .....*konfederacja.* M. koronny *Michał Krasiński*, litewski *Pac* starosta ziołowski.

1773 Warszawa .....*nadzwyczajny*, *konfederacki*, *delegacijny*, limitowany. M. koronny *Adam Łodzia Poniński* poseł liwski; litewski *Michał Radziwiłł.*

1775 Warszawa.....ciąg dalszy, prawodawczy, traktaty, ciż marszałkowie.

1776 Warszawa.....prawodawczy. M. M. koronny *Andrzéj Mokranowski* generał inspektor; litewski *Andrzéj Ogiński* miecznik litewski.

1778 Warszawa.....urządzenia. M. *Ludwik Tyszkiewicz* pisarz wielki litewski.

1780 Warszawa.....urządzenia. M. *Antoni Małachowski* sekretarz wielki koronny.

1782 Warszawa.....urządzenia. M. *Kazimirz Krasiński* obożny wielki koronny.

1784 Grodno.....urządzenia. M. *Franciszek Xawery Chomiński.*

1786 Warszawa.....bezczynny. M. *Stanisław Gadomksi.*

1788 Warszawa.....*czteroletni, podwojny, konfederacki,* prawodawczy, traktaty, limitowany. M. M. koronny *Stanisław Nałęcz Małachowski* referendarz koronny; litewski *Kazimirz Nestor Sapieha* generał artillerji.

1793 Targowica.....*konfederacja.* M. M. koronny *Szczesny Potocki* generał artillerji; litewski *Alexander Sapieha* kanclerz.

1793 Grodno.....*nadzwyczajny, konfederacki,* prawodawczy, traktaty. M. *Stanisław Bieliński* cześnik koronny.

VI.

KULTURA

NAUKI I ŚWIATŁO

PIŚMIENNICTWO.

(Udzielone 1829 do atlasu panny Reginy Korzeniowskiéj); pomnożone.

A. dzieła bibljograficzne.
B. szkoły.
C. bibljoteki.
D. drukarstwo.
E. język polski.
F. poczet znamienitych pisarzy.

NAUKI I ŚWIATŁO.

A.

DZIEŁA BIBLJOGRAFICZNE
dające wiadomość o literaturze polskiéj.

Krzisztof Warszewicki, reges, sancti, bellator eset scriptores Poloniae. Romae 1601 Posnan. 1629.

Jan Argentus † 1626, de rebus societatis Jesu. Cracoviae 1612, 1620.

Szymon Starowolski † 1656, scriptorum polonicorum hecatontas. Francof. 1625, Venetiae 1627, Vratislaviae 1734; de claris oratoribus Sarmatiae, Florentiae 1628, Varsaviae 1758.

Jan Petrici, sapientes Polonorum. Cracov. 1628.

Andrzéj Węgierski † 1649, Slavonia reformata. Amstelodami 1679, wprzód wydane pod jimieniem *Adrjani Regenvolscii*, systema historico-chronologicum ecclesiarum Slavonicorum. Trajecti ad Rhenum 1652.

Hiacynt Pruszcz, forteca duchowna królestwa polskiego z żywotów świętych. W Krakowie 1762.

Bartłomiéj Zimorowicz, viri illustres civitatis Leopoliensis. Leopoli 1671.

Stanisław Lubieniecki † 1675, historia reformationis polonicae, in qua tum reformatorum tum antitrinitariorum origo et progressus in Polonia narrantur. Freistadii 1685.

Christofor Sandius nar. 1641, † 1680, bibliotheca antitrinitariorum sive cathalogus scriptorum etc.. Freistadii 1684.

Samuel Joachim Hoppius, de scriptoribus historiae poloniae schediasma litterarium. Dantisci 1707, przy wydaniu Długosza Lipsiae 1711.

Marcin Hanke † 1709, de Silesiis indigenis eruditis. Lipsiae 1707.

David Braun † 1737, de scriptorum Poloniae et Prussiae in bibliotheca brauniana collectorum. Coloniae 1723, toż dzieło pod tytułem cathalogus bibliothecae braunianae. Gedani 1739.

Godfried Lengnich † 1774, polnische Bibliothek. Tanneberg 1718.

Jacob Woit, de incrementis studiorum per polonos et Prussos, Lipsiae 1723.

Jerzy Daniel Seyler, Elbinga litterata. Elbingae 1742.

Samuel Friderik Lauterbach † 1728, ariano-socinismus in Polonia. Francof. 1725.

Jan Daniel Hoffman † 1766, de typografiis earum initiis et incrementis in regno Poloniae et M. D. Lituaniae. Dantisci 1740.

Kasper Niesiecki † 1743, korona polska, herby i familje rycerskie, we Lwowie 1728—1743. folio vol. I—IV; dzieło heraldiczne, bardzo mnogie materiały do dziejów literatury obejmuje. Lipsk 1839—1846.

Efraim Olof † 1735, polnische Liedergeschichte, nebst einigen Anmerkungen aus der polnischen Kirchen- und Gelährtengeschichte. Dantzig 1744; toż samo z tytułem, Bayträge zu der polnischen Weltlichen-, Kirchen- und Gelährtengeschichte. Danzig 1764

Ringeltaube, Nachricht von den polnischen Bibeln. Dantzig 1744.

Godfried Centner nar. 1712, † 1774, Geschichte Vornemster von Thorn 1763; monum. gloriae Thorunen. 1765.

Alexander Mikołaj Tolkmit, Elbingischer Lehrer-Gedächtniss. Dantzig 1773.

Józef Alexander Jabłonowski nar. 1711, † 1777, museum Polonum. Leopoli1752.

Józef Jędrzéj Załuski † 1774, conspectus novae collectionis legum ecclesiasticarum Poloniae. Varsoviae 1744; bibliotheca poetarum polonorum, Varsoviae 1752; wprzód dzieło to wyszło pod tytułem: „Ostafi“ po polsku, „Eustachius“ po łacinie, „Placid“ po świecku, życie świętego etc. J. A. Jabłonowskiego, we Lwowie 1751; biblioteka historików, politików, prawników i jinnych autorów polskich o Polszcze piszących; w rękopiśmie wierszowana, w dość licznych znana kopjach, ogłoszona w Krakowie 1832, Magna bibliotheca polona universalis, w rękopiśmie 10 tomów in folio. Sześć voluminów tego dzieła z biblioteką Załuskich przeniesione do Petersburga, znajdują się w tamecznéj bibliotecę cesarskiéj. Załuski prawdziwie niezrównany u nas bibljograf.

Jan Daniel Janocki † 1786 direktor biblioteki Załuskich. Kritische Briefe an vertraut eFreunde. Dresd. 1745; literarum in Polonia instauratores, Dantisci 1744; literarum in Polonia propagatores, Dantisci 1746; Nachricht von deren in der Zaluskischen Bibliothek sich befindlichen raren polnischen Büchern, Dresden 1747; Polonia literata nostri temporis, Vratislaviae 1750; specimen catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Zaluscianae, Dresdae 1752; Lexicon derer jetzt lebenden Gelehrten in Polen, Breslau 1755. Polnischer Büchersaal, Breslau 1756; Janociana, Varsaviae 1776, 1779 tomy dwa, trzeci wydał Linde, Varsav. 1819. wszystko są to dzieła niezmiernie ważne, niezmordowanege bibljografa.

Schmit abrégé chronologique de l'histoire de Pologne, Vars. 1763; powtórzone przez *Contant d'orville* fastes de la Pologne, Paris 1770; tłómaczone na polski przez *Jana Albertrandego*, Warszawa 1766 obejmują wyliczenie pisarzów polskich.

Stanisław Rostowski, Lithv. societatis Jesu historiarum provincialium pars prima, Vilnae 1768.

Jan Samuel Dütschke, specimen de translatione S. codicis in linguam polonicam. Lugduni Batavorum 1722.

Tromler, de Polonis latine doctis, Varsav. 1776.

Duclos, essai sur l'histoire littéraire de Pologne. Berlin 1778.

E. N. Murray, de l'état des études des lettres et des moeurs en Pologne pour servir à l'essai critique (de Delicourt) sur l'éducation polonaise. Varsaviae 1800.

Ign. Krasicki † 1801. Zbiór potrzebnych wiadomości 1780, o rymotworcach.

Tadeusz Czacki † 1813, o litewskich i polskich prawach, Warszawa 1800; wiele wiadomości obejmuje.

Jan Wincenty Bandke † 1840 de studio juris polonici, Vratisl. 1806; oddział prawa w dziele Bentkowskiego.

Szymon Bielski † 1826, vita et scripta quorundam e congregatione scholarum piarum in provincja polona professorum, Varsaviae 1812.

Kazimirz Chromiński † 1815, o literaturze polskiéj czasów Zygmuntowskich, w dzienniku wileńskim na rok 1806.

Józef Sołtykowicz † 1831, o stanie akademji krakowskiéj, w Krakowie 1810.

Józef Maximiljan Ossoliński nar. 1748 † 1826 17 marca, wiadomości historiczno-kriticzne dziejów literatury polskiéj, w Krakowie 1819—1820. T. I—III; 1852 t. IV.

Felix Bentkowski † 1852, historja literatury polskiéj, w Warszawie 1814, vol. I—II, dzieło dotąd jedyne w swojéj zupełności. O najdawniejszych książkach drukowanych w Polszcze, w Warszawie 1812.

Jerzy Samuel Bandke † 1833, historja drukarń

w królestwie polskim, w Krakowie 1826; historja bibljoteki uniwersitetu Jagiellońskiego, w Krakowie 1821.

Aloyzy Osiński † 1842, życie i pisma Skargi, w Krzemieńcu 1812; o życiu i pismach Czackiego, w Krzemieńcu 1817 etc.

Hieronym Juszyński † 1830, dikcjonarz poetów polskich, w Krakowie 1820.

Joachim Lelewel, bibljograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła J. S. Bandtke hist. drukarń krak. i hist. bibljoteki uniw. krak., Wilno 1825, 1826, tom I—II. Oświecenie i nauki aż do czasu wprowadzenia druku (w tomie IV Polski średn. wieków, artikuł XVIII).

Łukasz Gołębiowski † 1849, o dziejopisarzach polskich, w Warszawie 1826.

Jerzy Christjan Arnold nar. 1747 † 1827, vita Neufeldi (in acti: phys. acad. nat. eur. 1775); o życiu Jonstona (w roczn. t. w. p. n. 1805); Matthias Vorbek, Varsaviae (1818); de monumentis historiae naturalis polonae literariis, Varsaviae 1818; physiker zu Lissa nach Jonstons tode, Warschau 1821; o hojności królów polskish dla rzeczy lekarskiéj, w rocznikach, tow. przyj. nauk w Warszawie.

Adam Tomasz Chłędowski † 1850, spis dzieł polskich, we Lwowie 1818.

Jan Gwalbert Styczyński, dodatek do historji literatury polskiéj w dzien. wileń. 1818.

Piotr Keppen bibliograficzeskije listy, w Petersburgu 1826.

Eugeniusz, metropolita kijowski † 1831 słowar istoriczeskij, o bywszych w Rossji pisatelach, duchownawo czina, Petersburg 1818.

Paweł Józef Szafarzik, Geschichte der slavischen Sprache und Literatur, Ofen 1826.

Sebastian Ciampi † 1847, catalogo di documenti

manoscritti e stampati relativi alla storia del regno di Polonia. 1825.

Jan Sowinski, o uczonych Polkach. Warsz. 1821.

Eustachy Marylski, wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków. Warszawa 1829.

Stanisław Potocki † 1821, mowa na pochwałę Szimanowskiego.

Tomasz Szumski, krótki rys historji i literatury polskiéj. Berlin 1807.

Euzebjusz Słowacki † 1815, rozbiory pisarzów, w jego dziełach pozostałych. Wilno 1825.

Leonard Chodźko, esquisse chronologique de l'histoire de la litterature polonaise, w dziele Jarry de Mancy, atlas hist. des litterat. Paris 1829.

Miscellanea Cracoviensia. Cracoviae 1814—1815 nova 1829.

Pisma perjodiczne, a mianowicie pamiętniki warszawskie, dzienniki wileńskie.

Rozprawy na otwarciu i zamknięciu uniwersitetów, szkół, na czele indexu kursów uniwersiteckich.

Pracowali i pracują nad bibljograficznemi poszukiwaniami i nad dziejami piśmiennictwa narodowego: *Kazimirz Brodziński*, *Jan Chyliczkowski*, *Titus Działyński*, *Mateusz Kozłowski*, *Mikołaj Malinowski*, *Michał Podczaszyński*, *Michał Poliński*, *Leon Rogalski*, *Ludwik Sobolewski*, *Konstanty Świdziński*, *Jan Tarnowski*, *Paweł Zaorski* i wielu jinnych.

Ze wspomnionych, nie wszystkim przyszło swe trudy okazać. Wystąpili na jich miejsce jinni.

Ignacy Chodyniecki, dykcjon. uczonych Pol. 1833.

Lesław Łukaszewicz † 1856, rys dziejów piśmiennictwa polskiego. Krak. 1836, 1838, 1844.

Michał Wiszniewski, historja literatury polskiéj. Krak. 1840—1851, t. I—VIII.

Adam Jocher, obraz bibljograficzno-historiczny lite-

ratury i nauk. Wilno 1840, 1842, t. I, II, trzeci czy skończony? — Widać w tym że wszystkich najbogatszym dziele jile Ludwik Sobolewski przyrządził.

Edward Dembowski † 1846, piśmiennictwo polskie w zarysie. Poznań 1845.

Józef Łukaszewicz, historja szkół do 1794. Poznań 1849—1851, t. I—IV.

Berwiński, studia o literaturze ludowéj. Poznań 1854.

Wacław Alexander Maciejowski, piśmiennictwo polskie od najdawniejszych czasów do 1650. Warszawa 1851, 1852, t. I—III.

Ludwik Gąsiorowski, zbiór wiadomości do historji sztuki lekarskiéj w Polszcze. Poznań 1839, 1853, 1855, tom I—IV.

B.

SZKOŁY.

Szkoły są naukowym zakładem, nietylko ażeby ludzi do nauk sposobić, ale ażeby kształcić godnych w narodzie obywatelów.

PERJOD I

od 1000 do 1250.

Szkoły wpływem obcym potworzone.

Kameduli, benediktini i cistersi pewnie zaczęli uczyć po łacinie czytać i pisać po wprowadzeniu do Polski chrześcjaństwa. Lecz i pod wpływem biskupów tworzyły się znamienitsze szkoły. Uczyli w nich często cudzoziemcy, a coraz więcéj Niemcy. Uczyli siedmiu sztuk: grammatiki, rhetoriki, dialektiki, aritmetiki, geometrii, astronomii i muzyki. Lecz w uczeniu łaciny wykładali na język polski dzieje narodowe przez Gallusa 1110 napisane, wierszowane. Wyższych nauk znamienici duchowni i możniejsi panowie szukali za granicą po tamecznych uniwersitetach.

PERJOD II

od 1250 do 1500.

Szkoły staraniem biskupów ulepszane.

Zupełną przewagę wzięły nad zakonnemi szkoły duchowieństwa świeckiego. Biskupi zachęcali plebanów i nakazywali jim ażeby każdy początkujące szkoły utrzymywał; większe szkoły po różnych miastach i miasteczkach ulepszane i podnoszone były. Do wykładu dziejów narodowych użyta była kronika Wincentego syna Kadłubka i niesmaczna onéj łacina, usilnie była objaśniana. Język narodowy zwracał na siebie uwagę. Pomimo że łaciny uczono, każda prawie nauka w polskim języku wykładaną była. Uchwały synodalne 1237, 1285, 1315, 1357, wymagają aby nauczyciele szkół byli Polacy, a przynajmniéj dobrze język polski znający. Nareszcie poczęto na piśmie różne dzieła na polski język przekładać i więcéj po polsku pisać.

Ale zawsze dla ćwiczenia się w wyższych naukach trzeba było jeździć do włoskich uniwersitetów i tam stopniów akademickich szukać. Załatwiając te trudności Kazimirz wielki usiłował 1347, 1364 założyć uniwersitet w Krakowie, co szczęśliwie uzupełnił Jagełło 1400. Urządzony był na sposób pariskiego, ale postępował sam żywo ze światłem wieku, nadewszystko w theologii i filozofji. W filozofji, lubo Aristoteles, a przy tym skotisci i tomisci byli znajomi, wszelako młodego Grzegorza z Sanoka († 1477) bystry umysł rzucił światło na ciemną scholasticznéj filozofji naukę; rozniecał do starożytnéj łaciny smak; rozpędzał astrologiczne urojenia. Wykład Euklidesa uczył matematiki, a biegłość uczniów krakowskich w astronomji, dostatecznie okazywała na jakim stopniu ta nauka w krakowskim uniwersitecie była.

PERJOD III
od 1500 do 1650.

Szkoły filologiczne swobodnie kwitną.

Cieszył się uniwersitet krakowski wspólnie ze swojim królem Zigmuntem starym, ze wzrastającego w owym wieku światła i widział potrzebę polepszenia swego naukowego zakładu. Książe królewiecki zamyślał i poczynał zakładać uniwersytet w Królewcu. Biskup poznański Jan Lubrański 1502 założył w Poznaniu akademią Lubraniecką. W Chełmnie 1574, w Wilnie 1579 i w Zamościu 1594, uniwersitety założone były. Wileński jezuitom powierzony i jezuici usiłowali jinne uniwersitety założyć: w Paniowcach 1600 na krótki czas akademja się ukazała.

Staraniem biskupów poformowane były seminarja diecezalne. Ale nad szkołami nie rozciągali biskupi tak skutecznéj pieczy jak dawniéj.

Wciskały się do Polski różne nauki nowe i herezje, napływali cudzoziemcy. Gorliwość naukami wieku napojonych tworzyła liczne szkoły różnowierców, które wielką usilnością uczonych zakwitły.

Znamienitsze różnowierców szkoły były:

W Wielkiéj Polszcze: Poznań — Ostroróg — Koźminek — Wieruszow — Lubicziniec — Barczin — Leśno — Szamotuły — Grodzisk. Wiele też szkół w Prusiech królewskich: w Gdańsku — w Chełmnie — w Toruniu i t. d.

W Małéj Polszcze: Kraków — Dubieck — Pinczow — Secimin — Bychowa — Lewartów — Turobin — Chmielnik — Oxie — Kriłow — Landshut — Paniowce — Krasnobrody — Bełżice — Kock — Raków.

W Litwie: Brześć — Nieśwież — Siemiaticze — Wilno — Szidłow — Birże — Kejdany — Słuck.

Miały w nich przewagę nauki filologiczne, ale w języku polskim zwracano młode umysły do moralności i do rozpoznania potrzeb kraju. Do nauki, ksiąg przepisanych nie było, dobór dziełek katechizmowych, aritmeticznych, grammaticznych, historicznych, logicznych, pisarzów starożitnych, zależał od nauczycielów.

Wielu panów katolickich, za przykładem Zamojskiego i tych szkół różnowierczych, usiłowało zakładać szkoły, ale te nie trwałe były. Zakonnicy tylko dla ocalenia funduszów po klasztorach podejmowali i uczyli nieliczną młodzież. Biskupi nakazali 1542 niszczenie szkół, drukarń, kościołów i wszelkich zakładów heretickich; ale nie byli w stanie, lub nie chcieli podźwignąć, jak tego wiek potrzebował, starodawne szkoły, lubo do tego z sejmu 1562 wzywani byli. Jedni tylko jezuici niezmordowanie pracując nad wywróceniem herezji i szkół różnowierczych albo światową wziętość mających, zdołali swoje szkolne zakłady tworzyć i podnosić.

PERJOD IV
od 1650 do 1750.

Szkoły jezuickie i pijarskie.

W środku XVII wieku niezmierne w szkołach odmiany zaszły. Szkoły dissidenckie podupadły, zaledwie w Prusiech, w Leśnie, w Kejdanach, w Słucku i w niewielu miejscach pozostały. Starodawne szkoły z pod pieczy biskupów wypuszczono, i pańskie, z podupadnieniem miasteczek podupadły.

Dawne uniwersitety swoję wziętość straciły, jednak w połowie XVIII wieku liczono:

Szkół głównych: uniwersitet w Krakowie — w Wilnie — w Zamościu — w Chełmnie.

Gymnazjum akademickie, w Poznaniu — we Lwowie — w Mittawie.

Gymnazjów: Gniezno, Łowicz, Wolborz, Pińczów, Nowy Korczin, Wieliczka, Bochnia, Biała.

Z tych wileński uniwersitet był jezuicki, jezuici i większe i mniejsze szkoły bardzo liczne zakładali. Niejaki czas zdawał się to być zakon cudzoziemski, hiszpański, albo austrjacki; ale się prędko krajowcami napełnił. W szkołach w infimie uczono łaciny, w grammatice i syntaxie uczono łaciny, w retorice uczono łaciny, w filozofji uczono łaciny. Młodzież wiele lat w szkołach siedziała i na pamięć się wszystkiego uczyła. Do łaciny była grammatika Alwara, przeczyszczeni i poprawieni autorowie starożytni: do różnych wiadomości po łacinie drukowane rudimenta, często przez pytania i odpowiedzi ułożone.

Jezuickie szkoły były:

W Wielkiéj Polszcze. Kalisz, Poznań, Toruń, Gdańsk, Piotrków, Rawa, Brunsberg, Warszawa, Pułtusk, Płock, Reszel, Grudziądz, Malborg, Chojnice, Łomża.

W Małéj Polszcze. Kraków, Lublin, Sandomirz, Lwów, Jarosław, Przemyśl, Ostróg, Stanisławów, Łuck, Krośno, Kamieniec, Krasnystaw, Sambor, Krzemieniec, Drohiczin, Bar, Winnica, Owrucz, Żytomirz, Jurowice.

W Litwie, Brześć litewski, Połock, Pińsk, Wilno, Kroże, Nieśwież, Kowno, Mińsk, Witebsk, Düneburg, Słonim, Grodno, Merecz, Słuck, Orsza, Mozyr, Iłłukszta, Nowogródek, Postawy, Zodziszki.

Nadto cztery kollegia nobilja: w Warszawie, we Lwowie, w Ostrogu i Witebsku.

Pijarzy późniéj do Polski 1642 zawitali. Zdawał się to być zakon węgierski. Zakładając szkoły używał

w nich swoje dzieła, które były od jezuickich jinne swojéj węgierskiéj łaciny i nieco odmiennych w nauce, sposobów.

Pijarskie szkoły były:

W Wielkiéj Polszcze: Warszawa, Łowicz, Piotrków, Góra, Wieluń, Szczuczin mazowiecki, Radziejów, Nowy Dolsk.

W Małéj Polszcze: Podoliniec, Rzeszów, Chełm, Kraków, Radom, Waręż, Łuków, Międzyrzec korecki, Złoczów.

W Litwie: Szczuczin litewski, Lida, Wilno, Poniewież, Woronow, Wiłkomirz, Rosiejnie, Zelwa, Witebsk, Walerjanów, Dąbrowica.

Stanisław Konarski, zjednawszy reformę zgromadzenia pijarów 1740 sprawił wielkie tych szkół ulepszenie. On założył w Warszawie collegium nobilium, które od razu wszystkie jezuickie przewyższyło.

Teatini mieli dwa konwikta, w Warszawie i we Lwowie.

Baziljanie mieli teologiczne nauki w różnych miejscach, ale właściwych szkół jeszcze wcale mało.

Missjonarze i niektóre zakony miewały maleńkie szkoły, ucząc dzieci pierwszych elementów.

Takie były szkoły w Polszcze w połowie XVIII wieku.

PERJOD V

od 1750 do 1795.

Narodowa naprawa.

Stanisław Konarski rozpoczął tę naprawę reformą zgromadzenia pijarskiego. I wszystkie szkoły coraz lepszemi się stawały.

1766. Korpus kadetów założony, był szkołą wojskową w Warszawie. Podobnie w Wilnie nieco późniéj otworzono korpus kadetów przy uniwersitecie.

1774. Z odpadłemi od rzeczypospolitéj krajami odpadło wiele szkół. Skassowani jezuici. Kommissia edukacijna starała się różnymi środkami pojezuickie szkoły utrzymać. Niektóre oddała pijarom, jinne baziljanom, jinne benedictinom, większa część stały się świeckiemi. Jak te odmiany zaszły okazuje lista następna.

I. Szkół koronnych wydziału szkoły głównéj krakowskiéj r. 1788.

Wielkopolskie: Poznań akademicka; Wschowa cistersi; Kalisz akademicka; Trzemeszno kanoników regularnych.

Małopolskie: Kraków akademickie; Kielce kommuniści; Pinczów akademickie; Sandomirz akadem.; Lublin akadem.; Rawa miechowici.

Ukrajina: Winnica akad.; Owrucz baziljanie; Lubar baziljanie; Żitomirz akadem.; Humań baziljanie; Kaniów baziljanie.

Wołyń: Krzemieniec akad.; Włodzimirz baziljanie; Łuck akad.; Ostrog baziljanie; Kamieniec akadem.; Bar baziljanie; Starogród baziljanie.

Pijarzy koronni: Piotrków, Wieluń, Ridzin, Radom, Łuków, Chełm, Warszawa, Szczuczin mazow., Łomża, Drohiczin, Góra, Łowicz, Międzyrzecz korecki, Radziejów.

Z tych: Poznań, Kraków, Warszawa, Krzemieniec, Winnica są gymnazjami.

II. *Szkół litewskich wydziału szkoły głównéj wileńskiéj roku 1788.*

Litwa: Grodno, akadem.; Wilno, akadem.; Wiszniew, akadem.; Postawy, akadem.; Białystok, akadem.; Wołkowysk, akadem.; Merecz dominikańska, Lida pijarska; Szczuczin lit. pijarska.

Ruś: Nowogródek akadem.; Mińsk, akadem.; Nie-

śwież, akad.; Słuck, akad.; Bobrujsk, akadem.; Mozyr, akad.; Chołopienicze, akadem.; Łużki, pijarska; Berezwecz, baziljańska.

Zmujdź: Kroże, akadem.; Kowno, akad.; Kretinga akadem.; Wiłkomirz, pijarska; Wierzbołów, dominikańska; Poniewież, pijarska; Rosiejnie, pijarska.

Polisie; Brześć litew., akadem.; Pińsk, akadem.; Biała, akadem.; Lubieszew, pijarska; Dąbrowice, pijarska; Żurowice, baziljańska.

Z tych: Grodno, Nowogródek, Kroże i Brześć są gymnazjami o sześciu lub siedmiu klassach, lubo i ze szkół jinnych powiatowemi zwanych, niektóre też o sześciu klassach były.

W szkołach tych ulepszony sposób uczenia jile usposobienie uczących tego pozwalało. Przy uniwersitetach krakowskim i wileńskim były seminaria czyli instituta kandidatów dla stanu nauczycielskiego. Na professorów do uniwersitetów szukano ludzi zdolnych. Podskarbi Tyzenhauz założył był w Grodnie wydział mediczny, ten został do Wilna przeniesiony i do uniwersitetu przyłączony.

W szkołach główną nauką była filologja czyli łacina, ale przytém matematika, logika i nauki przyrodzone; oraz historja, nauki moralne i politiczne na równo godziny swoje zajęły.

Towarzystwo elementarne miało obmyślać dzieła elementarne dla szkół narodowych. Niektóre dzieła uzyskały ten tituł, jinne upoważnione były do użycia szkolnego.

Jest to dowód ciągłych i trafnych działań kommissji edukacijnéj szczęśliwie nad podniesieniem oświecenia w narodzie pracującéj. Upadła rzeczpospolita, a jéj rozporządzenia szkolne i naukowe, przetrwały do drugiéj generacji, nim coraz nowy postęp, odmian zapotrzebował. Oprócz wspomnionych dzieł elementar-

nych pijarzy, używali niekiedy jinnych przez siebie wypracowanych; szkoła kadetów dla siebie miała jinne. Tak naprzykład: w szkołach pijarskich używane były dzieje polskie Wagi, u kadetów Schmita tłómaczone przez Albertrandego.

C.

BIBLJOTEKI.

Bibljoteki nieobojętnym są dla nauki i światła w narodzie zakładem, kiedy mogą być użyteczne. W Polszcze umiano jich ważność cenić.

PERJOD I
od 1000 do 1350.

Wzrost bibljotek rękopiśmiennych.

Z zaprowadzeniem chrześcjaństwa, przybywały i księgi wieku owego, rękopisma we Francji lub we Włoszech pisane. Benediktini, kameduli, cistersi i wszystkie duchowieństwo potrzebowało onych. Były to dzieła kościelne, liturgji, teologji, dzieła obejmujące wsystkie wiadomści jako to Boecjusza, dzieła prawne i dzieła fikcji w owym czasię wziętość mające a nieco i starożytnych pisarzów. Z tego rodzaju dzieł bibljoteki niekiedy po 50 voluminów miewały, co nie obojętną było na owe czary liczbą. Zakonnicy i uczeni duchowni mogli ztych dzieł korzystać.

PERJOD II
od 1350 do 1500.

Pomnożenie się rękopiśmiennych.

Wzrost politiczny umysłu narodowego wpływał i na byt bibliotek. Odkryty i upowszechniający się papier szmaciany, ułatwiał zaopatrywać bibljoteki księgami. Namnożyła się wielka liczba przepisywaczów po

zakonach i w duchowieństwie, ktróra foliały przepisywała. Przytoczę kilku niezmiernie czynnych:

1404 do 1407, brat Wacław Polak
1415 do 1449, Klemens ze Słupia
1422 do 1456, Jan Kanty Miechowita
1427 do 1447, Piotr z Borzykolwy
1449 do 1477, Stanisław z Wojcicz
1470 do 1493, Jędrzéj ze Słupia
1480 do 1500, Bartłomiéj Sosnkowski.

Jeździeli Polacy zagranicę a nadewszystko do Włoch i ztamtąd rękopisma przywozili i tyle umieli starożytnych pisarzy cenić, co Włosi. Jakób z Sienna przywiózł Plinjusza; Jan Długosz, Liwjusza. Uczeni i możni czynili ofiary. Tomasz ze Strzępina umierając 1460 biskupem krakowskim, wielkie ze swego zbioru bibljotekom ofiary poczynił i kilka bibljotek założył. Wydziały uniwersitetu, klasztory, seminarja, kapituły i różne priwatne osoby pielęgnowały swe bibljoteki. Pisarze starożytni byli największym w tych zbiorach skarbem. Uczeni teologowie, medicy, filozofowie, historicy, prawnicy, filologowie, astrologowie, z tych zbiorów korzystali.

PERJOD III
od 1500 do 1650.

Pomnożenie księgami drukowanemi.

Skoro druk odkryty został biblioteki z rękopiśmiennych poczęły się zamieniać na bibljoteki drukowanemi zapełnione księgami. Sprowadzono do zakonnych i różnych osobistych bibljotek, dzieła, w owym wieku najwięcéj po łacinie drukowane: theologiczne, liturgji, prawa kościelnego, prawa rzymskiego, ojców kościoła, kaznodziejskie, trocha filozoficznych, i wiele starożytnych pisarzów, nieco filologicznych i historicznych. Z tego się składały bibljoteki królewskie obu

Zygmuntów, Radziwiłłów, Wolskich, Tarnowskich, Szafrańców, Zamojskich, zakonne, akademickie i wszelkie jinne nabywające znaczenia.

Ze wszystkich pewnie najznamienitszą byla krakowska uniwersitecka około 2000 voluminowo rękopismów liczyła, pierwszego wieku druków, kilka tysięcy, i nowszych druków kilka tysięcy: tak że koło roku 1650 około 20000 ksiąg obejmowała.

Po kilka tysięcy ksiąg drukowanych i po kilka set rękopismów, a często i do 1000 miewały bibljoteki zakonne Łysogórska, Lendeńska, Miechowska, Siecie-chowska.

Uniwersitetów Zamojskiego i Wileńskigo bibljoteki doganiały téj liczby; dla ubogacenia wileńskiéj weszła Zygmunta Augusta.

Przy różnych szkołach zakładano bibljoteki, i zdaje się że były publicznego użytku. W prawdzie nie ma odróżnionych publicznych od priwatnych, dla uczonych atoli, składy te naukowe gościnne i przystępne się okazywały.

PERJOD IV
od 1650 do 1750.

Zaniedbanie i podupadnienie.

Wojny domowe i najazdy obce, pokątne napaści i ognie, wielkie zadawały szkody bibljotekom i niszczyły je. Szwedzi wiele ksiąg i całe bibljoteki zabierali. Kiedy nastał wypoczynek, to się objawiło wielkie bibljotek zaniedbanie. Do starodawnych pozostałych, dawniéj tak świetnie wzrosłych bibljotek, zaledwie dzieło jakie kaznodziejskie lub kommentarz nad pismem przybywał. Nastawały niekiedy jich rewizje i spisywania, które w zaniedbane bibljoteczne kryjówski nowe klęski roznosiły. Katalogi pisane bez sensu, a porządkujący przeczyszczał bibljotekę z dzieł źle oprawnych, obdar-

tych, heretickich, zakazanych, z rękopismów nieczytelnych, i takowe niszczył, palił.

Jezuickie tylko bibljoteki szkolnictwem wzrastały. Znamienitsze w Brunsbergu, w Wilnie, w Kaliszu.

Wszakże roku 1703 benediktin Jerzy Jonston anglo-saxonus de Castro, porządny wygotował bibljoteki łysogórskiéj katalog.

Roku 1735 cistersi w Wąchocku nie mniéj porządny spisywali katalog.

PERJOD V
od 1750 do 1795.

Ożywienie rzeczy bibljotecznéj.

Józef Jędrzéj Załuski stanowi epokę w bibljotekarstwie polskim. Jego niezrównana czynność zgromadziła około 300000 ksiąg. Tę bibljotekę familijną i swoję, uczynił 1740 publiczną i zamyślił uczynić narodową.

Za jego przykładem światłe zakony do pomnożenia bibljotek swojich gorliwie się brały. W Sieciechowie 1757, w Miechowie 1762, porządne ułożono katalogi. Na Łysągórę i do Sieciechowa nie małą liczbę dzieł ogromnych sprowadzono. Pijarzy, Missjonarze, Baziljanie dla swojich szkół i seminarjów sprowadzali dzieła nowsze. Ponieważ w owe czasy Francja w autorstwie pierwszeństwo trzymała, a zatym, bibljoteki te najwięcéj się francuskiemi napełniały. Jedne kościelnemi i historicznemi dziełami, jinne historicznemi i szkolnemi.

Różni obywatele możni, niemniej téż zamiłowali bibljotek tworzenie, Lubomirski, Chreptowicz, Czartoryski, Sapieha, Mniszek, Czacki, pamiętne z tego względu zostawili jimiona. Król Stanisław August Poniatowski nikomu się w utworzeniu swéj bibljoteki uprzedzić nie dał. W tych bibljotekach piękny dobór wydań sta-

rożytnych autorów bywał, a najwięcéj dzieł francuskich historicznych i belles lettres, nadto dzieł kosztownych przepychu i dawnych narodowych polskich, ktore umieli cenić Chreptowice, Czacki, Ossoliński i jinni.

Po skasowaniu jezuitów i po zgonie Załuskiego 1774, kommissja edukacijna miała wiele do czynienia około bibljotek. 1, utrzymanie narodowéj załuskich bibljoteki; 2, rozporządzenie pojezuickiemi; 3, potworzenie bibljotek szkolnych. Piękne jéj rozporządzenia nie miały uzdolnionych wykonawców.

Krakowskiego uniwersitetu bibljoteka, pojezuickiemi miała podrosnąć ale porządkowanie wielkie jéj szkody zadawało.

Wileńskiego uniwerzitetu była nieco w porządku zaniedbana, z pojezuickich pozostawszy pojezuickiemi księgami i rożnymi zakupionemi wzrastała.

Liczba ksiąg w bibljotekach.

W Załuskich narodowéj	200000
Królewska Stanisława Augusta	20000
Nieświezska Radziwiłłowska	20000
Missjonarska w Warszawie	18000
Pijarska w Warszawie	18000
Wileńska uniwersitecka	18000
Czartoryskich w Puławach	15000
Zamojska uniwersitecka	9000
Benediktinska na Łysejgórze	9000
Miechowitów w Miechowie	9000
Bazylianów w Wilnie	8000
Dominikanów w Grodnie	8000
Benediktinów w Sieciechowie	6000
Chreptowicza	6000

Nieświezska w 1771, Załuskich w 1795 zostały zabrane do Petersburga.

D.

DRUKARSTWO.

Drukarstwo ważnym jest w świecie naukowym przemysłem. Od czasu jak wynalezione zostało, odmiany jego na lepsze lub gorsze wiernie odpowiadają odmianom światła i nauk.

PERJOD I
od 1462 do 1530.

Wzrostu.

Wkrótce po wynalezieniu téj sztuki, drukarze w gościnę do Polski przybywali. Kraków stał się drukarstwa siedliskiem. Odwiedził go i co kolwiek podrukował *Günter Zajner*. Potem, wprzód drukowano ruskie i łacińskie dzieła. Polskie *Vietor* zaczął od 1522. Od tego czasu *Vietor*, *Ungler* i *Szarffenbergowie* wiele dzieł polskich ogłaszali. Były piękne Hallera druki, ale wszystkie prawie gockie, Vietora i Szarffenbergów piękniejszą i prostym łacińskim literom dały przewagę.

Drukarze i jich officyny.

W Krakowie *Günter Zajner* 1465. — *Światopełk Fiol* (cerkiewny) 1490, 1491.

W Gdańsku *Konrad Baumgarten* 1499.

W Krakowie: *Jan Haller* † 1525 od 1500 do 1526.— *Kasper Hochfeder* od 1503 do 1505. — *Wolfgang Kern* od 1512 do 1537. — *Florjan Ungler* † 1537 od 1511 do 1552. — *Hieronym Vietor* † 1546 od 1518 do 1550. — *Marek Szarffenberg* czyli *Ostrogórski* † 1545, od 1543 do 1549. — *Maciéj Szarffenberg* od 1521 do 1547.

PERJOD II
od 1550 do 1650.

Rozkwitnienie.

W tym wieku najświetniéj stało drukarstwo. Rozwinęło się po całym kraju, zawsze jednak Kraków był głównym siedliskiem i wzorem piękności druku oraz i poprawności.

Znamienitsi drukarze i drukarnie w Krakowie.

Izak z Prosticz od 1550 do 1610 i daléj trwająca drukarnia hebrajska. — *Stanisław Szarffenberg* od 1549 do 1587 lat 38. — *Mikołaj Szarffenberg* † 1606 od 1549 do 1609 lat 60. — *Siebeneicher* od 1541 do 1621 lat 80. — *Maciéj Wirzbięta* od 1556 do 1595 lat 40. — *Łazarzowski* od 1550 do 1650 lat 100. — *Piotrkowczików* od 1570 do 1673 lat 103. — *Szedelów* od 1620 do 1707 lat 87. — *Cezarów* od 1621 do 1730 lat 118.

Officyn trwalszych	9
krótko trwałych od 1540 do 1490 powstało	6
od 1600 do 1610...	4
od 1611 do 1621	9
od 1633 do 1642.....	4
Razem wszystkich w tym wieku pokazało się w Krakowie.....	32

Z razu powszechna kraju potrzeba, dla ułatwienia handlu księgarskiego dziełami krajowemi i dla ułatwienia potrzebom naukowym poczęła mnożyć drukarnie po różnych miastach i miasteczkach Polski i Litwy. Wnet niezgody religijne większą stały się do tego pobudką. Biskupi wszelkiemi sposobami zapobiegali szerzeniu się herezji: a różnowiercy po różnych miejscach od wpływu biskupiego uchylonych, swe zakłady tworzyli. Powstało tedy nie mało po Litwie i Polszcze drukarni nakładem przemyślnych drukarzy lub mo-

żnych panów i samych biskupów fundowanych. W takich przedsięwzięciach niektórzy *drukarze przenosili się z miejsca na miejsce, z tych znamienitsi byli.*

Daniel z Łęczycy od 1559 do 1600 lat 41. — *Alexy Rodecki* od 1580 do 1638 przez lat 60. — *Jan Kartzan* z Wieliczki od 1574 do 1620 przez lat 46. — *Walenty Łapcziński* w 1579, 1580 obozowy drukarz. — *Piotr Blazius Kmita* od 1591 do 1639 przez lat 48. — *Melchior Nering* od 1577 do 1594 przez lat 17. — *Jan Rossowski* od 1620 do 1632 przez lat 15. — *Jan Szeliga* od 1605 do 1632 przez lat 27.

Radziwiłłowie, Chodkiewiczowie, Ostrogski, Górka i wielu panów wspierało drukarskie zakłady.

Drukarnie po różnych miejscach Polski i Litwy ukazują się tym porządkiem: naprzód przed 1550.

W Królewcu od 1524 *trwale* — w Wilnie *ruska* Skoriny od 1525; — w Gdańsku od 1528 *trwale* — w Pułtusku od 1533 do 1540 — w Poznaniu od 1539 *trwale.*

Od roku 1550 do 1650.

We Lwowie *ruska* 1550 *trwale* — w Elblągu od 1559 *trwale* — w Pińczowie od 1556 do 1561 — w Szamotułach w 1558 — w Brześciu litewskim w 1559, 1566 — w Lublinie *hebrajska* 1559 *trwale* — w Koźminku w 1561 — w Nieświeżu od 1563 do 1609 lat 56 — w Nieświeżu *ruska* w 1562 — w Łowiczu 1566 — w Zabłudowie *ruska* 1568 — w Toruniu od 1569 *trwale* — w Białéj pruskiéj w 1579 — w Lucławicach w 1570 — w Łasku w 1570 do 1583 lat 13 — w Ropkowie w 1570 — w Węgrowie w 1570 — w Grodzisku od 1572 do 1580 lat 8 — w Rakowie od 1572 do 1638 lat 66 — w Wilnie od 1576 *trwale*; a od 1576 *ruska ciągnie* do 1671 — w Warszawie od 1578 *trwale* — we Lwowie od od 1578 *trwate* — w Ostrogu *ruska*

w 1580, 1594 (1640)—1 — w Malborgu w 1587 — w Ridze od 1589 do 1602 lat 13 — w Brunsbergu od 1590 do 1690 lat 100 — w Zamościu od 1593 *trwale* — w Baranowie od 1595 do 1647 lat 52 — w Nowym Wereszczinie *ruska* w 1594 — w Sejnach w 1603 — w Kaliszu od 1603 do 1635 — w Łaszczowie od 1604 do 1640 lat 36 — w Stratiniu *ruska* w 1604, 1609 — w Dermaniu *ruska* w 1605, 1628 — w Haliczu *ruska* w 1605 — w Kriłowie *ruska* w 1606 — w Iwie czyli Jewiu *ruska* w 1611, 1642 — w Uhorcach *ruska* 1611 — w Dobromilu od 1611 do 1616 lat 8 — w Paniowcach od 1611 do 1640 lat 29 — w Lubeczu od 1612 do 1652 lat 40 — w Oszmianie w 1615 — w Mohilowie podolskim *ruska* w 1616 — w Dąbrowie w 1618 — w Jarosławiu od 1618 do 1626 lat 8 — w Poczajowie *ruska* od 1618 *trwale* — w Kijowie peczerska *ruska* w 1619 *trwale* — w Rochmanowie *ruska* 1619 — w Lublinie od 1629 *trwale* — w Wielkiéj Nocy w 1625 — w Czetwertni *ruska* 1621 — w Lesznie od 1629 *trwale* — w Knyszinie w 1630 — w Łucku *ruska* 1628 — w Kutejńcu *ruska* w 1632, 1653 — w Krzemieńcu *ruska* 1638 — w Czerniechowie *ruska* 1642, 1689 — w Dolsku *ruska* 1647 — w Targowicy *ruska* w 1649, — w Kościanie w 1648, — w Kiejdanach w 1650. Klimowska *ruska.*

Było tedy miejsc 58, w których się drukarnie albo ukazały albo umocowały. A z tych:

Trwale pozostało 18, w miejscach 15
Nietrwale od 1550 do 1600..... 16
w tych ruskich..... 6
.... od 1590 do 1650..... 32
w tych ruskich.....17

Jezuickich drukarń przed 1650 ukazało się kilka.

W tych wszystkich miejscach, drukarń osóbnych pokazało się około 120, tak już z krakowskiemi wiek

ten od roku 1550 do 1650, półtorasta różnie trwałych, oglądał w Polszcze i Litwie drukarń.

Był to ze wszech względów świetny dla drukarstwa polskiego perjod. Szczególniéj w Krakowie, gdzie Wjetor i Szarffenbergowie starsi utorowali drogę do pięknego i ozdobnego drukowania. Szarffenbergowie młodsi uganiali się w staranności wydań dzieł większych niemniéj potrzebujących ozdób rysunkowych.. Już oni piękną italikę wprowadzili, wszelako bardzo piękna Wierzbięty drukarnia raczéj się w gockim piśmie miłowała. Łazarzowska, Piotrkowczików, na ostatek Cezarich, czystemu stojącemu pismu łacińskiemu, albo kursiwie dając przewagę, w czystości druku, w dobroci papieru, w pogodnym i przyjemnym wejrzeniu, dorównywali najcelniejszym w Europie drukarniom. Podróżne lub z miejsca na miejsce przenoszące się drukarnie, nie mogły tym wdziękom celnych krakowskich drukarń wyrównać, jakożkolwiek początek swój z Krakowa wiodły. Prześliczne niektóre choć gockie, Królewca i Szamotuł księgi okazują jinny od krakowskich początek i jinne mają wejrzenie. Ruskie przez żaden sposób łacińsko-polskim nie zrównały.

PERJOD III
od 1650 do 1750.

Podupadnienie.

Domowe prześladowania, ciężkie klęski które kraj przycisnęły, powywracały liczne naukowe zakłady i odejmowały środki do jich podźwignienia lub godnego utrzymania. Biedniejsi drukarze oprzeć się niezdołali; panowie z dissidenckich sporów dla rzymskiego kościoła zjednani, swe drukarnie porzucali lub zamykali. Równie tedy polskie jak i ruskie drukarnie nikły. Mnichy tylko i bractwa cerkiewne mogły utrzymać ruskie; a łacińskie po większych jedynie miastach na dalsze

lata przetrwały. A jedna okolica Pruska świetność drukarstwa polskiego utrzymywała czas nie mały, ożywiona związkiem swojim z drukarskiemi zakładami w Belgium i miejscowemi pracami naukowemi. Dla tego gdańskie druki w niczém belgickim nieustępowały, równie się sztychami na blasze napełniały i ozdobiały. Wreszcie rozciągnął się do wszystkich drukarni polskich niesmak i wielkie zaniedbanie nie wyłączając z tego ani Krakowa, który już nie samemu Gdańskowi pierszeństwa ustąpił: a zrównał się ze wszystkiemi jinnemi świeckiemi i zakonnemi. Drukarnie przez świeckich drukarzów utrzymywane w pruskich tylko miastach zachowały powagę; po jinnych ustąpiły pierwszeństwa jezuickim i jinnym zakonnym drukarniom, które w swojim przedmiocie miały co do roboty. Ale w nich, najczęściéj; zamiast papieru bibuła, druk lichy, krzywo i nieszykownie składany, ozdoby sztycharskie na blasze brzydkie. Lepsi artiści sztycharze Polscy wynosili się za granicę i tam zdolności doświadczali.

Miejsca w których drukarnie się z dawna utrzymywały były te:

Gdańsk, Elbląg, Toruń, Kraków, Warszawa, Wilno, Zamość, Poznań, Lwów, Lublin, Leszno, Kijów, Poczajów.

Oprócz tych świeckich drukarnie ukazują się:

W Białyniczach od 1652 — we Wschowie w 1660, w 1711 i daléj — w Słucku od 1674. — W Szlichtinkowie w 1693 — w Morzku 1732 — w Nieświeżu odnowiona 1750.

Hebrajskie były:

W Lublinie, w Wilnie, w Zółkwi 1694, 1753 — w Tartakowie od 17 do 1754 — w Sławucie, Brześciu i jindziéj.

Ruskie drukarnie:

W Kijowie — w Wilnie — w Poczajowie — w Nowogrodzie siewierskim 1678 — w Uniejowie 1733. — w Grodnie od 1735.

Klasztorne drukarnie trwałe.

W Brunsbergu jezuicka w 1589, 1700 — w Częstochowie Paulinów 1693 — w Kaliszu jezuickie od 1650 — w Kijowie pieczarska — w Krakowie jezuicka — w Lublinie jezuicka — we Lwowie jezuicka już 1646 — w Nieświeżu jezuicka od 1750 — w Oliwie cistersów w 1670, 1713 — w Pińsku jezuicka od 1729 — w Poczajowie bazyljańska — w Poznaniu jezuicka od 1651 — w Sandomirzu jezuicka od 1716 — w Supraślu bazyljańska od 1713 — w Warszawie pijarska koło 1694, jezuicka od 1576, franciszkańska od 1670, pijarska 1750.

W 33 tedy miejscach były drukarnie, kilka żydowskich, kilka ruskich cerkiewnych, koło dwudziestu zakonnych, a w reszcie świeckie. W tym całym wieku od 1650 do 1750, około 10 odmian zaszło w drukarniach krakowskich, kilkanaście we wszystkich jinnych, a we trzech tylko miastach pruskich, około 30 podobnych odmian naliczyć można: ale w tych drukarniach pruskich najwięcéj było niemieckiéj roboty.

PEJROD IV
od 1750 do 1795.

Odżycie.

Koniecznie odżyło drukarstwo w Polszcze, gdy się naród z letargu dobywał.

1748. *Jędrzéj Stanisław Załuski* biskup krakowski sprowadził giserów z Niemiec do Krakowa.

Michał Gröll Norimberczyk osiadł w Warszawie 1762 i piękną drukarnią założył, odżywił poprawność i staranność w druku.

Antoni Tyzenhaus w Grodnie kształcił giserów i zaprowadzał drukarnią.

Zatym tedy odżyły niektóre zakonne drukarnie i nowe się czynnie ukazywały: w Berdyczowie karmelicka w 1760 — w Przemyślu jezuicka od 1760 — w Łucku dominikańska 1790 — w Piotrkowie pijarska 1792 — w Warszawie i w Wilnie missjonarskie.

Panowie miewali drukarnie priwatne, jaką była w Słonimiu.

Różnych drukarzy: w Chełmnie koło 1762, w Rawiczu koło 1759, w Przemyślu koło 1753, a nadewszystko w Warszawie czynność się ukazała większa.

W Warszawie *Dufour* od 1775, wnet drukarnia *wolna* (Jana Potockiego), i jinne zakwitały.

Po skassowaniu jezuitów 1773 jich drukarnie różnego losu doznały, niektóre przemieniły panów, jinne pozostały drukarniami rzeczypospolitéj.

Rzeczypospolitéj w 1774 ubyło ziem, a zatym i drukarni.

W Łowiczu 1760, a w Kaliszu 1782 *primasowskie* powstały drukarnie.

1795, 1796 z upadkiem rzeczypospolitéj wiele drukarń upadło.

E.

JĘZYK POLSKI.

Uczony Dobrowski w swojim dziele: *institutiones linguae Slavicae. Vindobonae* 1822, dzieli djalekty na dwa szczepy:

Przykłady do rozróżnienia podaje te:

1. *raz...*	razum.....	*roz...*	rozum
2. *iz.....*	izdati.....	*wy....*	wydac
3. *l.....*	korabl.....	*'.....*	korab'
	zemla.....		ziemia
	postawlen.....		postawion

4.	sało.....	*d*.....	sadło
	prawiło.....		prawidło
	zerkało.....		zwierciadło, zerkadło
	molitisia.....		modlić się
5.	peszcz, pecz.....		pec
	moszcz, mocz.....		moc
6.	zwezda, ćw'et.....		gwiazda, kw'at
7. *e*.....	pepel, pczela.....	*o*.....	popel, pszczoła
8. *i*.....	ptica.....	*a*.....	ptak.

Do pierwszych ruskie i serbskie okolice zalicza, do drugich czeskie i polskie. Dowcipne mogą być te postrzeżenia; może jednak mięszanina tych szeregów trafne zkąd jinąd obserwacje zamięszała. Co bądź na ziemi dawnéj Polski, w każdym wieku odróżnić było można djalekty *polskie* i *ruskie*, które się z sobą koło Wisły, Sanu i Bugu spotykały. Mówiły niemi równie lud prosty, jak i wyższe klassy. Djalektami do polskiego i czeskiego bliskiemi równie mówili Lachowie, Chrobatowie, Czesi, Morawcy, Luzacy nad Elbą, około Odry i koło Wisły, ale w wymawianiu zachodziły niejakie różnice; były w tak wielkiéj przestrzeni prowincjonalne niejednostajności które od czasu do czasu odmianom ulegały, a pewnie z wiekiem jedne djalekty od drugich więcéj różniły, jak czeski z polskim, tak drugie więcéj zbliżyły, jak krakowski i mazowiecki z polskim. Głębsza tego rozwaga z czasem to lepiéj udowodni. Teraz uważamy że pomimo nie małych odmian:

Najdawniejszy język polski w wiekach które niepiśmiennemi, albo bardzo mało piśmiennemi słusznie nazywać się godzi, był zawsze ten sam. Ten sam był za czasów bałwochwalstwa jak i za czasów chrześcjaństwa. Dowodzą tego po dawnych kronikach i diplomatach koło Elby i Wisły pisanych wspominane pol-

skie wyrazy, które są zupełnie jednostajne i też same jakie dziś są w użyciu; na przykład: *ceber*, *karczma*, *kij*, *miecz*, *bójka*, *stróża*, *skarb*, *król*, *książe*, *dwór*, *żupan*, *wojewoda*, *wieś*, *bór*, *gaj*, *łąka*, *targowe*, *zupa*, *rataj*, *prawo*, *oprawca*, *sąd*; toż jimiona własne osób.

Pieśń *Boga rodzica*, pewnie że jest jeden z najdawniejszych języka polskiego pomników; (patrz Maciejowski, piśmiennictwo pol. t. I p. 314, dodat. p. 40). Pieśń *o Świętym Krzisztofie* (bibljogr. ksiąg dwoje t. I p. 148) i wiele jinnych *pobożnych pieśni* (patrz Chłędowski, w piśmie perjod. bibljot. polska; Maciejowski, piśmien. t. I p. dodat. p. 36); różnie w dawnych z XV wieku rękopismach wypisywane *ojcze nasz*, *wierzę w Boga*, *dziesięcioro przykazania*, *formuły przysiąg*, (Maciejow. piśmien. dodat. p. 33, 35, 36, 44, etc.) są bez wątpienia z bardzo dawnych wieków, bo je nałóg bez zbytnich odmian z wieku do wieku powtarzał i przepisywał. Są po polsku z XIV wieku wilkirze miast. Można w tych wszystkich starodawnych zabytkach języka dostrzegać właściwy wiekowi przekład wyrazów, (na przykład *nas dla*, zamiast *dla nas*), partikuły i wyrazy potém zaniedbane i zarzucone (na przykład *jenże*, to jest który, tenże), wyrazy zaniedbane potém, albo i całkowite frazesy nie zwykłe potém, które jinne postronne djalekty a nadewszystko czeski zachował.

Gdy trzeba było wyrazy polskie łacińskiemi wypisywać literami zachodziły niełatwe do przemałania trudności. Trudności te tym więcéj dały się uczuć gdy w XIV wieku poczęto więcéj piśmiennie języka polskiego używać, gdy poczęto tłómaczyć *psalmy* i *bibljȩ*. Psalm na przykład 50 (Maciejow. piśmien. t. I p. 280, dodat. p. 4). Zjawiły się tedy wielkie orthograficzne rozmajtości które za różnice djalektowe, albo odmienności od późniéjszego języka, poczytywać nie należy.

Pisano tedy:

zamiast ą	an, ǫ,	zamiast k	c, q, k,
ę	ą, e,	ś	sz, ś, sy,
ć cz	c cz, cy,	sz	ss, sch, sh,
cz	ch, cz, ć,	ż	sch, sz.
i, j	y, g, gy.		

Jadwiga, córka Ludwika, królowa polska, polubiła język polski; jéj staraniem 1390 wytłómaczony był, cały *stary i nowy testament*, a przy tym czytywano jéj z łacinskiego po polskn tłómaczenia: *żywotów ojców*, *homilje czterech doktorów* (to jest Ambrożego, Augustina, Leona i Grzegorza), *kazania* i *męczeństwa świętych*, *meditacje* i *modlitwy śś. Bernarda* i *Ambrożego*, *księgi objawienia Ś. Brigity* i niektóre jinne (Długosz t. I. lib. X p. 1161, Mat. miecho. p. 275.) Co do bibblji, cząstkowe onéj poprzednie przekłady posłużyły pewnie do utworzenia całości, która posłużyła następnym do nowych przekładów (Maciejow. pismien. t. I, p. 290 przekład ten dostrzega w kodexie Sarospatak.)

Wiek XV dość znaczną jilość rękopismów polskich dostarcza. Kopije modlitwy pańskiéj i dekalogów, pieśni nabożnych i dzieł obszerniejszych.

Na żądanie *Stanisława Gaszkow (Gasztowt)* wojewody trockiego w 1428 w Krakowie przełożono z łacińskiego na polski język *zielnik* obejmujący historją naturalną i medicinę. Rękopism tego tłómaczenia dostał się do Moskwy, gdzie był w 1589 tłómaczony na język ruski i stał się własnością bibljoteki Bause. Rękopism ten w ostatnim 1812 roku po gorzelisku Moskwy, ogniem sponął. (Richter, Geschichte der Medizin in Russland t. I. p. 525).

Psałterz w klasztorze S. Florjana kanoników regularnych w Austrji niedaleko Lintz i Ens znajdujący się jest jeden z najdawniejszych pomników języka (J. S. Bandtke, wiadomość o najdawniejszym może

psałterzu polskim, Kraków 1827), pod jimieniem królowéj Małgorzaty zmarłéj 1349 przez Stanisława Dunin Borkowskiego ogłoszony (Wiedeń 1834) jest raczéj królowéj Marii andegaweńskiéj 1382, zmarłéj 1392. Jinny w XV wieku przepisywany *psałterz* znajduje się z dawnéj Porickiéj bibljoteki w zbiorach puławskich. (Rakowiecki ruska prawda t. II. p. 211, 224, bibljogr. ksiąg dwoje, t. II. p. 153.) Jeśli się nie mylę tłómaczenia te tchną nieco dawniejszym sposobem, a przynamniéj djalektową odmianą od biblji o któréj mówić mamy.

Na rozkaz królowéj *Zofji*, *Andrzéj z Jaszowic*, przełożył na polski całą *biblją*. Roku 1455, Piotr z Radoszic, w Nowym korczynie przepisał ją. (Węgierski, systema hist. eccles. Slav. p. 23). Exemplarz ten znajduje się dotąd w Węgrzech w bibljotece kollegium reformowanych w Sarospatak (Niemcewicz, zbiór pamiętn. hist. o dawnéj Polszcze t. II, p. 5, 11; patrz co o tym Maciejow. piśmien. t. I. p. 290, dodat. p. 11). Późniejsza jeszcze jest książecka do nabożeństwa Nawojki (ogłaszana w Pozn. 1823, w Krak. 1849, patrz Maciejow. pismien. t. I. p. 363.)

Statuta wielkopolskie i małopolskie w Wiślicy zebrane, oraz Warteńskie, były tłómaczone 1449, przez *Świętosława z Wocieszina*, nietylko nieszykowną ortografją pisane, ale djalektem nie wygładzonym, może mazowieckim. Statuta mazowieckie w 1450 przez *Macieja z Rożana* na język polski przełożone, jeszcze mocniéj udowodniają że to jest mazowiecki nieukształcony djalekt. Nazywamg o niegładkim i niewyrobionym, bo z tego czasu jest tłómaczenie statutu Wiślickiego którego kopją zdjętą 1460 posiada Titus Działyński, a jinną zdjętą 1503 ma bibljoteka śgo. Jerzego w Wilnie, ato tłómaczenie jest wykonane językiem daleko gładszym i łatwiejszym od wszystkich wyżej wspo-

mnianych języka polskiego pomników. Jest prawie takie, jak języka XVI wieku, niewiele ma zbyt przestarzałych zwrotów lub wyrazów. Dowodzi to wczesnego w prozie języka polskiego wytrawienia. (Te tłómaczenia statutów drukiem ogłosił Joachim Lelewel księgi ustaw polskich i mazowieckich, na język polski w latach 1449, 1541 przekładane, Wilno 1824. Stronczyński i Wojcicki ponawiali wydanie przekładu 1541.)

Gdy język polski coraz piśmienniejszym się stawał potrzebował poprawnéj ortografji. Koło roku 1440 *Jakób Parkosz z Zórawic,* oceniał sposoby pisania odróżniał trafnie twarde od miękkich spółgoski, odróżniał spółgoski od samogłosek i podawał pewne prawidła ortografji, których jinni pisarze niemieli łatwości poznać. Niestateczność tedy w ortografji i nadal pozostała.

W tychże czasach, zdawna piśmienny język ruski, był używany do ksiąg kościelnych, do aktów, diplomatów, kronik i do prawodawstwa.

Wiek XVI. Bez wątpienia Polacy wszelkich prowincij, rozumieli się w potocznéj mowie, jakkolwiek z każdéj okolicy mieli swoje sposoby mówienia. Te się długo jeszcze przebijały w dziełach pisanych albo drukowanych w XVI wieku.

Najpierwsze dzieło polskie drukowane, był to *żywot Christusów* napisany przez śgo. Bonawenturę a dla królowéj *Izabelli* przez *Baltazara Opecia* tłómaczony, wydany w Krakowie 1522. W krótce bardzo wiele ksiąg bądź tłómaczonych, bądź originalnie inwentowanych, w języku polskim wydawano. Język ten był surowy, nawet często twardy, prosty, powlokły: ale pełen prostoty, bogactwa, zdolności do nabycia gładszego toku, łatwości i dobitności.

Lecz ujednostajnienie jego, w tak obszernéj jak była Polska ziemicy, nie odrazu stać się mogło. Jakoż w licznych dziełach owego wieku, przebijają prowin-

cjalnerozmajitości. Dość przytoczyć kronikę, *Stanisława Chwalczewskiego* starosty kobrińskiego, (z rękopismu 1549, ogłoszoną przez Łukasza Gołębiowskiego w Warszawie 1829) który przemawia do nas mazowiecko-podlaskim djalektem. A dość zwrócić baczności na adres księstwa mazowieckiego w roku 1526 do korony ażeby się przekonać że między polskim językiem który do piśmiennictwa powszechniéj użyty został, a między piśmiennym ruskim djalektem w którym statut litewski 1529 był pisany, znajdywały się pośrednie djalekta, tworzące odcienia i przéjścia z różnic ruskich do polskich.

Jim więcéj piśmiennym się stawał polski język, tym więcéj potrzebował ustalenia ortografji. Bystre i trafne *Stanisława Zaborowskiego* 1518, w téj mierze postrzeżenia, nie pozyskały wziętości. Ale *Stanisław i Mikołaj Szarffenbergowie* 1549 do 1600, z pomocą *Januszowskiego* 1594, ustalili otrografją, która z małemi wyjątkami, powszechnie przez pisarzów i drukarzów przyjętą została.

Alexander Wacław Maciejowski (pismien. t. II 226 — 323) jest pierwszy co podjął trud wydobycia mowy polskiéj zeszłych wieków z pismiennych jakie pozostały pomników. Wskazując jinnoty od pismiennéj późniejszéj: w ortografjowaniu niekiedy zrzódłosłowowi raczéj niż wymawianiu odpowiednim; w zmiennych zakończeniach; w zaniedbanych następnie formach i sposobach wyrażania się. Zwraca też baczność na stosunki z mowami ościennemi (p. 323 — 359). A jeżeli ruska sąsiednia mowa łagodziła polską, wynikało to z tego że polska parta na ruską i na jéj miejsce sadowiła się. Najlepsi z razu styliści zajasnieli z okolic Przemyśla, a język piśmienny najduje najczystszy odgłos w ludzie okolic Sandomirza.

Najlepsi prozatorowie owego wieku byli: Orzechowski, Górnicki, Skarga. Biblja miała licznych tłó-

maczów; w sporach teologicznych, religijnych i kościelnych, w kaznodziejstwie, prawodawstwie, w wymowie, w kronikarstwie, w zielnictwie i medicynie uprawiany był język i dobrze przetrawiany a na wzór łaciny kształcony. Schodziła z niego chropawość, suchość, powlekłość; styl nabył gładszego toku, lepszego perjodów wykończenia, harmonji, a przyswojił sobie i utrzymał prostotę dojrzałą, jasność moc i męską powagę. Bez wątpienia, że koniec XVI wieku i początek XVII, był wiekiem wzorowego kwitnienia języka i świetnego postępu.

Podobnie jak w prozie tak i w poezji czynił język wielkie kroki, ale nie doszedł téj dojrzałości co w prozie. Stopniowanie języka w poezyji widzić można w Reju, Janie Kochanowskim i Szimonie Szimonowiczu.

Język ten wziął stanowczą nad ruskim przewagę, rozszerzył się po całéj Rusi i po Litwie, powszechnie był znany w Prusiech, stawał się znajomy w Kurlandji w Inflantach. Były to jego rozwinięcia kolonje, osady, w których mógł doznać pewnych miejscowych odcieni, jak w wymawianiu tak, w sposobach wyrażania się. Z tym wszystkim w piśmiennictwie, nim go makaronizm ochłonął równie czysto na Białorusi, w Czerniechowskim i Siewierskim, w Królewcu płodów piśmiennych dostarczał, jak w Poznaniu lub Krakowie. A bywa językom że kształcąc się w osadach, macierzyste gniazda prześcigają i przeżyją.

F.

POCZET ZNAMIENITSZYCH PISARZY.

PISMIENNICTWA NEKROLOG.

NOTA. Rok ze znakiem pytania, jest rok w którym się dał poznać, gdy czas zgonu nieznany; a rok bez takiego znaku, jest rokiem zgonu. — O wielu napomknionych tu historikach wiadomość najduje się w pierwszym artikule dziejopisarstwa, do którego mają liczbą rzymską odsyłacze.

1009? Pisarz żywota św. Wojciecha.

1110? 1130? GALLUS kronikarz, w trzech księgach po części wierszuje, chwalca Krzywoustego (wydany 1824) (XII).

1116? NESTOR kronikarz ruski w Kijowie (X).

1150? *Oktavjan* WOLTZNER architekt, buduje kościół św. Stefana w Wiedniu.

1166? MATTEUSZ herbu *cholewa* biskup krak., kronikarz odmienia i kontinuuje Galla (wydany 1711, 1824) (XIII).

1219? JAROSŁAW proboszcz, kanonik płocki, kronika polska (tak nazwana ruska) cyrilicą pisana.

1223 WINCENTY syn *Kadłubka* biskup krak., historjograf monarszy, potém zakonnik, kronikarz niezgód braterskich (wyd. 1711, 1824) (XIV).

1226? HENRIK *Łotwak* w zakonie kawalerów mieczowych, kronikarz swego miejsca i czasu (wyd 1740) (XVI).

1245 BENEDIKT, towarzysz Plan Karpiniego w poselstwie do złotéj hordy (opisanie wydane w Paryżu 1839).

1253 BOGUFAŁ biskup poznański, historik (wyd. 1730, 1751) (XIX).

1269 PIOTR opat cisters. w Henrichowie, kronikarz zakonu (wyd. 1854) (XVIII).

1273? *Godsław* BASZKO, kronikarz (wyd. 1730, 1751) (XXI).

1278 *Marcin* STREPA spowiednik papieski, pisał *kronikę świata* wielkiéj wziętości (wyd. Basil. 1559, Antw. 1574. Colon. 1616).

1290 DIRZWA wypisywał z Wincentego (wyd. 1749, 1763, 1824) (XXII).

1292? *Kronika wołyńska*, ruska (ogłoszona 18) (XXIII).

1311? VITELLIO *z Krakowa* optik: *perspectivae libri* (Norimb. 1535, 1551, Basil. 1572, Frankof. 1604).

1346 JAN *z Kępy* herbu *łodzia*. biskup poznański poeta łacińskich pieśni.

1347 *Jan Grot* herbu *Rawicz* bisk. krak. prawnik.

1359? *Jan* kronikarz na Szląsku (wyd. 1729, 1752) (XXV.)

1370? *Piotr Arler* architekt. buduje w Pradze czeskéj.

1376 *Jarosław* herbu *Bogoria* arcyb. gnieźń. prawnik.

1395? *Jan archidjakon gnieźnieński* kronikarz (wyd. 1729, 1752) (XXVII.)

1430? MIKOŁAJ *z Błonia*, kaznodzieja teolog: *de sacrament.* (Strasb. 1492, Crac. 1519, 1529.)

1437? *Jakób* ZEGLER *z Bochnji* medik.

1434 *Adam* ŚWINKA sekretarz jagiełły.

1440 *Jakób Parkosz z Zorawic* gramatik. *de orthogr. polon.* (Crac. 1830.)

1440? JAKÓB *z Paradyza* teolog.

1450? *Jan* OSTRORÓG politik. statista, pisał: *monumentum pro reipublicae ordinacione congestum*, (przełożone na pol. niezupełnie w Warsz. 1818, 1831.

1466? *Jan* DĄBROWSKI prawnik i historik kommen-

tuje Wincent. Kadłub. 1440 (wydanie Lips. 1713). (NB. czytaj: *Jan Dombrowka).*

1467? MARCIN *z Olkusza* astronom: *tabulae directionum planetar*, które układał z Regiomontanem.

1477? STANISŁAW *z Wojcicz* teolog.

1477 GRZEGORZ *z Sanoka* filolog, naprawia gust, rozpędza uprzedzenia, zabobony, został arcyb. lwowskim.

1480 *Jan Długosz* nar. 1415 nauczyciel królewiczów wielką pisze *kronikę*, rozciągłości większéj od poprzednich i następnych (Lips. 1711); *żywot ś. Kunegundy, liber beneficiorum; lites inter Pol. et crucif.* (Posn. 1855) (XXX).

1496 BUONAKORSI *Kallimach* Włoch, nauczyciel królewiczów, pisał *dzieje Władisł. warneń.* (Colon. 1589), oraz *życie Grzegorza z Sanoka* (Kraków 1835).

1497 WOJCIECH *z Brudzewa* matematik, w uniwersitecie krak. professor, *commentar. in theor. planet.* (Mediol. 1495) etc.

od 1500 do 1600.

1507 JAN *z Głogowa* filozof, mnogo dzieł jego drukowanych w Krakowie (1501—1522).

1518? *Stanisław* ZABOROWSKI prawnik, filolog, *de natura jurium* 1507; *orthographia* wydana razy ośm 1518—1564, po polsku 1825.

1520? ANZELM franciszkan, podróż do ziemi ś. (1512, przełożona na polski 1595, wyd. 1723.

1520? RADUNSZIC zakonnik, mnemonik medik: *de arte memorativa* (Cracov. 1504).

1519? JAN *ze Stobnicy* astronom, geograf.

1523 MACIÉJ *z Miechowa* nar. 1456, medik, historik, astrolog, *chronica* (Crac. 1519, 1521, Basil. 1582), *pro conserv. sanitate* 1535.

1524 *Eram* CIOŁEK biskup płocki mowca.

1525? *Baltazar* OPEĆ tłómacz polski, *żywot Christusa*, Krak. 1522, 1538 etc.

1525? *Franciszek* SKORINA z Połocka, tłómacz na ruski biblii; różnych jéj części (w Pradze 1515, 1517, 1519); *apostoł* (Wilno 1525).

1531 *Jan* ŁASKI kanclerz, potym arcyb. gnieźnień., prawnik, wydawca statutów w 1506.

1533 MICHAŁ *z Wrocławia* matematik i filozof, *introduct. astron.* (Crac. 1507, 1513, 1517) etc.

1535 *Bernard* WAPOWSKI historik, geograf, astronom, poeta; jego *mappa Polski* ogłoszona przez Florjana Ungler 1526, 1528 (XXXIII).

1535 *Stefan* FALIMIRZ medik, pisał i wydał po polsku zielnik (Krak. 1534).

1535? *Mikołaj* JASKIER prawnik, wydał *Spaeculum saxonum* (Krak. 1535).

1535 *Piotr* TOMICKI bisk. krak., kanclerz, *acta tomiciana* (wychodzą w Poznaniu 1852).

1537 *Andrzéj* KRZYCKI nar. 1483, biskup płocki potym arcyb. gnieźnieński, biegły łacinnik, poeta łaciński w różnym rodzaju poezji, *descr. victoriae de Tataris apud Wisniowce; de negotio pruthenico* 1525; *elegiae; eptolae; de sacrificio missae; de afflic. eccliae; de primatu papae* (contra luteranos).

1539? *Jan* CERVUS *Tucholczyk* prawnik, filolog, *farrago magdeb.* (1531); grammat. (1533).

1540? SEBASTJAN *z Felsztina* muzyk (Crac. 1535).

1540? *Walenty* WRÓBEL tłómacz *psalmów* wielkiéj wziętości, od r. 1539 dziesięć kroć przedrukowywane.

1540? *Andrzéj* GLABER *z Kobylina* różnych dzieł tłómacz.

1541? *Piotr* GORYŃSKI wojewoda mazowiecki, zebrał *prawa* mazowieckie (Krak. 1541, Vars. 1831).

1542 *Wit* STOSS czy Stuosz nar. 1447 w Krakowie, sztycharz, rzeźbiarz, jego roboty ółtarz w kość. panny Marii; nagrob. Kaźm. Jagiel.; jinne w Węgrzech, w Norimberdze, w Lizbonie.

1543 *Mikołaj* KOPERNIK nar. 1473 w Toruniu; astronom, matematik; *system świata* poznał: *trigonometria*; *de revolutionibus* (Norimb. 1543, 1566, Warszawa 1852).

1543 *Klemens* JANICKI nar. 1516, poeta łaciński w Rzymie od pap. Klemensa VII uwieńczony. Wszystkie jego dzieła razem 1755.

1546 MARCIN *z Olkusza* matematik, *nova calendarij reformatio* 1515 na soborze lateraneńskim złożona.

1548 *Jan* DANTISZEK nar. 1485, biskup warmiński, poeta łaciński (1515—1539).

1549 *Stanisław* CHWALCZEWSKI starosta kobriński, pierwszy po polsku *kronikę* pisał (Warsz. 1829).

1550 *Jodocus* DECIVS historik (Crac. 1521) (XXXV).

1550? *Grzegórz* SZAMOTULSKI prawnik.

1554 *Jakób* PRZYŁUSKI sulima, prawnik, filolog, układał *zbiór praw* 1548, 1553.

1554? *Hjeronym* SPICZYŃSKI medik, autor zielnika i leczebnika (Krak. 1542, 1556, 1570).

1556? *Stanisław* IŁOWSKI filolog, tłómacz pisarzy greckich.

1558? *Wacław* GRODECKI geograf, skreślił *mappę* Polski, która dawne błędy poprawiła i długo dla geografów była wzorem (Kolon. 1558, Antv. 1570).

1560 *Wojciech* NOWOPOLSKI medik, anatom, *fabricatio hominis* (Crac. 1551).

1561 *Jan* TARNOWSKI wojownik, politik, prawnik.

1561? *Jan* LEOPOLITA tłómacz *biblji* (Krak. 1561, 1577).

1565? *Jan* MĄCZYŃSKI lingvista, lexicograf, *lexic. latino pol.* (Regiomonti boruss. 1564).

1566 *Stanisław* ORZECHOWSKI nar. 1513, mowca, theolog, historik, *quincunx* (1562), *fidelis subditus* (Crac. 1549, 1584, 1639: Leopoli 1632), *idea apocal.* (Leop. 1630, Crac. 1660, Varsav. 1696; po polsku sen na jawie, Krak. 1767), *annales* Dobromil 1611, Gedani 1643; po polsku, Krak. 1767), *orationes turcicae* (Crac. 1543, Basil. 1551) etc.

1567? *Stanisław* GORSKI nar. 1494, sekretarz kanclerski, po tym królowéj Bony, układał *akta koronne tomiciana* (wychodzą od 1852 w Poznaniu nakładem Titusa Działyńskiego).

1568 *Mikołaj* REJ *z Nagłowic* nar. 1507, moralista i poeta polski, wydał *wizerunek żywota człowieka poczciwego* (Krak. 1560); *zwierciadło* czyli *żywot człow. poczciw.* (1567, 1568, 1606); *zwierzyniec* stanów szlacheckich, którzy natenczas żywi byli 1562 (epigrammata); *postilla dla prostaków* (1556, 1594); *psałterz* dawidów wierszem, wielkiéj wziętości. Wydał i wiele jinnych dzieł, które zachęciły do uprawy języka polskiego, do wierszowania nim, do traktowania różnych narodowych przedmiotów.

1568 *Józef* STRUŚ z Poznania, nar. 1510, medik i filolog, zostawił: *sphygmicae artis libri* (o pulsie, Basil. 1555, 1602, Venet. 1573) i jinne w Wenecji 1535—1540; *Luciani astrologia* (Crac. 1531).

1568? *Marcin* SIENNIK medik, *herbarz* (Krak. 1568),

1569 *Benedikt* KOŹMIŃCZYK poeta łaciń.

1570? *Piotr* STATORIUS, Stoiński, francuz z Thionville, tłómacz biblji (Brześć lit. 1563); *polon. grammat.* (Crac. 1568).

1570? *Jędrzéj* TRZECIESKI poeta łac. *epigram. et epitaph.*; *żywot Reja*; przekład Krescentina *de evangelii origine* (Regiom. 1556).

1570? LUBELCZYK tłómacz psalmów, 1558.

1570? *Jędrzéj Frycz* MODRZEWSKI politik, statista: *de republ. emendanda* (Crac. 1551, Basileae 1554, 1559; przekład niemiecki Wyssenburga 1557; polski Bazylika w Łosku 1577, Wilno 1770); *de poena homicidii* (1543); *sylva* (Racoviae 1590); mowy, djalogi.

1570? *Marcin* KWIATKOWSKI *Blachta* z Różyc, pedagog, geogr., politik, wydał *książeczki rozkoszne* (w Królewcu 1561); *Lifflandzkiéj ziemi opisanie* (w Królewcu 1567).

1571 *Piotr* RUIZ *de Moros* hiszpan, poeta, prawnik: *decisiones* (1630).

1572 *Filip* PADNIEWSKI bisk. krak., mowca, poeta: *elogiae virorum.*

1572 *Stanisław* GRZEPSKI nar. 1526, matematik, filolog: *miernicka nauka* (Krak. 1566); *de multiplici sicio* (Antwerp. 1568); *duo poem. Greg. nazianz.* (Crac. 1561).

1572 *Wacław* SZAMOTULSKI muzyk.

1573 *Walenty* KUCZBORSKI katech. kaznodź.: *wykład na lament Jeremjasza* (Poznań 1843).

1575 *Marcin* KROWICKI arjanin: *chrześcjańskie napomn.* (Magdeb. 1545); *obrona nauki* (Pińczow 1566).

1575 *Marcin* BIELSKI prawdzic Wolski, nar. 1490, historik, *kronika świata*, czterykroć raz po raz drukowana (Krak. 1550—1565); *kronika polska*, obie w języku polskim; polską wydał i pomnożył syn jego Joachim (Krak. 1597, Warszawa 1764, 1829). (XXXIX, XLV).

1576 *Jan* HERBURT prawnik, tłómacz, historik; jego abecadłowy statutu układ, powszechnéj nabył wziętości (polski text, Zamość 1597, Krak. 1563, 1565, 1567, 1600, Gdańsk 1620, 1693, Lu-

blin 1756; text łaciński, Zamość 1557); *cronica* (Basileae 1571); *locor. de fide* (Crac. 1566). (XLI).

1577? *Cyprjan* BAZYLIK tłómacz: *hist. o prześl. kościoła* (Brześć litew. 1567); *o żywocie Kastrjota* (1569); *spraw Atyle* (Krak. 1574); *Modrzewskiego o popr. rzpl.* (Łosk 1577, Wilno 1770).

1578? *Jan* SEKLUCJAN tłómacz biblji, autor i wydawca różnych dzieł polskich w Królewcu (1545 do 1565); *gospodarstwo, ortografja.*

1579 *Stanisław* HOSJUS nar. 1503, bisk. warmiń. kardynał, jeden z prezesów soboru tridenckiego; theolog: *confessio cathol. fidei* (Moguntiae 1557, Viennae austr. 1560) etc. *opera* (Coln. 1584).

1580? *Wojciech* OCZKO medik: *o cieplicach* (Krak. 1578); *przymiot* (1581).

1580? *Marek* PIETRKOWITA medik: *przeciw morowemu powietrzu* (1579).

1580? URI *ben Simeon* z Białéj, israelita, wydał swój kalendarz (Venet. 1570, Frankf. 1594); przepracowane pismo groby patriarchów (Venet. 1575, po francusku Bruxelles 1847).

1581 *Mikołaj* SZARZYŃSKI *Sęp* poeta: *rytmy* (1601, Poznań 1827).

1582 *Maciéj Osestowicz* STRYJKOWSKI nar. 1547, podróżuje, historik, poeta: *kronika* (Królewiec 1582, Warsz. 1766); *goniec cnoty* (Krak. 1572); *o wolności pol.* a tyrań. turec. (Krak. 1575); *geneal. ks. lit.* (wydanie Dowgirda w Lubczu 1626); *zwierciadło kronik lit.* 1577; *geneal. Enosa; de Ungaria; o zdrowéj poradzie*, etc. (XLII).

1584 *Jan* KOCHANOWSKI nar. 1530, sekretarz Zygmunta Augusta, odrzucił senatorskie dostojności. Tłómaczył *psałterz Dawida* którego wkrótce dziesięć wydań wyszło od 1578 do 1641; *fenomena Aratusa; monomachją Parisa i Menelaja*

z iljady; *szachy* z Widy; z Anakreonta i Horacego do przekładu brał wzory. Originalne jego poezje znamienitsze są: *treny* na śmierć córki; *fraszki*, pięć wydań od 1584 do 1639; *pieśni*, *rotuły* i wiele jinnych, pięć kroć drukowane od 1585 do 1639; *fragmenta* po cztery kroć wyszły od 1590 do 1639; *odprawa posłów* etc. (razem zebrane dzieła jego, wychodziły w Warsz. 1803, we Wrocł. 1825, w Lipsku 1836).

1584? *Jan* KRASIŃSKI sekretarz król.: *Polonia* (1573); *elegia in Sig. Aug.* (Neapoli 1572); *oracia de electione Henrici.*

1585? *Mateusz* CYGAŃSKI: *myślistwo ptasie*, 1580, 1584.

1585? *Hendel* MANSACH, kommentował gemarę (Praga 1585); i szovad (Lublin 1596).

1585 *Jakób* GORSKI nar. 1525, retor, w zawodzie z Herbestem, pisał wiele piękną łaciną o prawidłach wymowy.

1586 *Marcin* BIAŁOBRZESKI biskup kamieniecki, kaznodzieja: *postilla* (Krak. 1581).

1586 *Zygmunt* HERBERSTEJN historik.

1586 *Jędrzéj Patricy* NIDECKI bisk. inflancki, filolog: *comment. in Cicer.* (Patav. Crac. 1583); *gratulationes ad Steph.*; *de ecclesia* (Crac. 1585); *parallela eccles.*

1587? FALCZEWSKI geometra.

1589 *Marcin* KROMER nar. 1512, wieśniak, potém książe biskup warmiński, mowca, tłómacz, historik, statista. Jego *Polonia* we dwu księgach; *de rebus gestis Polonor.*; tłómaczenia pisarzów greckich Focylidesa, Chrysostoma; *rozmowy mnicha z dworzaninem*; *catecheses* (Krak. 1570) i jinne.

1590? *Szymon* BUDNY tłómacz biblji (Nieśwież 1572); nowy testament (w Łosku 1574); *o wiary artikułach* (1576); *o urzędzie miecza* (1578, 1583).

1590? *Jędrzéj* PRAŻMOWSKI: *o małżeństwie kapłańskim* (1581); o *kościele bożym* (Królewiec 1585).

1590? *Jan* ŁASICKI historik (LIV).

1590? MICHAJŁO *Litwin*, statista, historik: *fragmenta* (Basilae 1615) (XXXIV).

1590? *Jędrzéj* KOCHANOWSKI poeta, tłómacz *enejdy* (Krak. 1590, 1640; Warsz. 1754).

1591 *Stanisław* WARSZEWICKI nar. 1527, filolog, tłómacz ethjopiki z greckiego na łaciński; od 1567 jezuita i kaznodzieja.

1592 *Łukasz* GÓRNICKI nar. 1530, sekr. i bibljot. Zyg. Aug., histor. tłómacz: *dzieje* (Krak. 1657; Warsz. 1750, 1754, 1800, 1828); *droga do zupełnéj wolności* (Elbląg 1650); *rozmowa o elekcji* (Krak. 1616, Warsz. 1750, 1828); *dworzanin* (Krak. 1566, 1639, Warsz. 1761, 1828), etc.

1592 *Stanisław* SARNICKI historik, prawnik: *statuta et metrica* (Crac. 1594); *annales* (Crac. 1587, Lips. 1712), etc. (XLIII).

1593 *Stanisław* SOKOŁOWSKI gozdawa, theolog, dzieła jego, *opera* (Crac. 1591, 1594).

1593 *Benedikt* HERBEST nar. 1531, theol. rhetor, od 1571 jezuita.

1595? *Rotundus* MILESIUS, prawnik

1596? *Stanisław* NIEGOSZEWSKI lingvista, poeta improvizator, 1584 improwizował w Wenecji w łacińskim, na kwestje, theologiczne, filozoficzne, mathematiczne; na cześć Zamojskiego, drukował tamże wiersz swój, w językach, hebrajskim, w greckim, hiszpańskim, łacińskim, włoskim, polskim.

1597 *Jakób* WUJEK nar. 1540, jezuita 1560, kaznodzieja: *postilla* (Krak. 1573, 1584, przekład czeski 1592, 1612); *mniejsza* (Poznań 1580); przekład nowego testamentu (Krak. 1593, 1594,

1617, 1621, 1647), psałterza (1594), biblji (1594); *passja, żywot Christusa* (Poznań 1582, Krak. 1597); *czyściec* (Pozn. 1579); *o transsubstanc.* (1689); *o bóstwie syna* (Krak. 1590) i jinne popolemiczne. Następnie czyniono z dzieł jego skrócenia, wyciągi.

1597 *Erazm* GLICZNER tłómacz Isokratesa o sprawowaniu państwa (1558)? pisał *o wychowaniu dzieci* (1558); *odpór* o mszy, czyscu (Grodzisk 1579), *confessją augszburgską* (Gdańsk 1594); *apellacją* czyli *obronę konfeder.* (Królewiec 1598, toż po łacinie); *chron. regum pol. pars ad Zemomysl.* (Torun. 1597, reszta w rękopiśmie).

1597 *Grzegorz* z ZARNOWCA kaznodź., polemik protest.: *postilla* (1566, 1580, 1597).

1598 *Jan* NIEMOJEWSKI szeliga, polemik: *obrona, ukazanie jiż kościół* (1583), listy. — Brat jego *Jakób* NIEMOJEWSKI, helvec. wyznania polemik też: *o jedności bożéj* (1566), *odpowiedź Herbestowi* (1569), *epidromus* (1572), *diatribe* (1579), *spongia* (1579).

1599 *Józef ze Zbaraża* WERESZCZYŃSKI, 1588 bisk. kijow. ogłosił: *excytarz do wojny przeciw turkom i tatar.* (1592); oraz do *fundowania szkoły rycer. na Ukrajinie* (Krak. 1594); kazania.

1599? *Piotr z Klimont* UMIASTOWSKI medik, napisał *naukę o morowym powietrzu* (Krak. 1591).

1600? *Jakób* GOSTOMSKI z Leżenic: *gospodarstwo ziemiańskie* (Krak. 1588, 1606, 1644).

1600? *Laurenty* ZYZANI: *hrammatika słoweńskaja* (Wilno 1596). — *Stefan* ZYZANI, polemik, tłómacz.

Od 1600 do 1650.

1603 *Jan Demetrius* SOLIKOWSKI, nar. 1539, arcyb. lwow. historik, poeta łacin: *comment rer. in Pol.*

(Ged. 1647); *urania; christjanor. fastor. disticha* (Crac. 1607); *ad Livones paraenesis* (Zamosc. 1600), do nich *życzliwe napomknienia* (Lwów 1600); *wizerunek utrapionéj rzplit. i naprawa* (pod jimieniem Piotra Grzegorzkowicza, lub Orzechow. Dobromil 1612, 1613, 1629, pod tytułem: lekarstwo na uzdrow. rzplitéj, przez *Wę.* P. (Krak 1649) (LV).

1603 *Stanisław* KARNKOWSKI arcyb. gnieźń. jego listy, pisma duchowne.

1603? *Krzysztof* WARSZEWICKI moralista, politik; dziełek liczba wielka: *caesar vitae* (Crac. 1603); *orationes turcicae* (1595); *de consilio, de łegato* (1595); *paradoxa* (1595); *memorabilium ab orbe condito* (1585); *de optimo libert. statu* (1598); *de orig. nom. pol.* (Vilnae 1580); *reges et script. pol.* (Romae 1601); orationes, etc. druków. i przedruk.

1604? *Bartłomiéj* GROICKI prawnik, pisał o prawie magdeb. miejskim i przełożył go na polski; dzieła jego wychodziły w Krak. lub w Przemyślu: *artikuły prawa speculi* (1559, 1565, 1568, 1618, 1619); *porządek sądów* (1559, 1562, 1566, 1619, 1630, 1760); *tituły prawa* (1567, 1573, 1575, 1615, 1629 1760); *obrona sierot* (1605) i jinne.

1605 *Jędrzéj Zygmunt* ZBYLITOWSKI, poeta: *Akteon* (1580); *o łowach* (1585), *wieśniak* (1600); witanie króla, etc.

1605? *Piotr* ZBYLITOWSKI, satirik: *przygana strojom* (Krak. 1600), *rozmowa szlachc. z cudzoz.* (1600), *schadzka ziemiańska* (1605).

1605 *Jan* ZAMOJSKI, nar. 1541, w Padwie był rektorem uniwersitetu, potym w rzeczypospolitéj kanclerz i hetman. Jego dzieło *de senatu romano* (Venet. 1563).

1606? *Bienjasz* BUDNY, tłómacz: jego *apophthegmata* mnogich wydań.

1606? *Piotr* GRABOWSKI, prob. poznań. wydał: *zdanie o pięciu rzeczach* (1595) względem wypraw na Turcją.

1607 *Wawrzyniec* GOŚLICKI, nar. 1530, bisk. pozn. mowca, politik, dzieła jego *de senatore* (Venet. 1568, 1585, Basil. 1593, przekład angielski, London 1733).

1607 *Jan* PISTORIUS, historik.

1608? *Marcin* MURINIUS, kaznodź. historik: *inventarz pisma ś. kronika mistrzów prus.* (1582, 1606).

1608? *Jan* RYBIŃSKI, poeta: *kanclerza triumfy* (Krak. 1590), *gęśli* (Toruń 1593), *wiosna, witanie* (1600), *ku czci Lwa Sapieże* (Wilno 1607).

1608 *Sebastjan Fabjan* KLONOWICZ, nar. 1551, poeta pol. i łaciń. *Acernus* zwany. W łacińskim języku, wielkie poema *victoria deorum* (Racov. 1600); *flis* (Krak., Warsz. 1643); *worek judaszów* (Krak. 1683), *equitis poloni in jesuitas actio prima* (bezjimiennie 1590), etc. etc.

1609 *Tomasz* TRETER, n. 1549, sekretarz królów, zostawił, *vitae eppor. poznan.* (Brunsb. 1604), *varmiens.* (Crac. 1684), oraz liczne łacińskie poezje.

1609 *Mikołaj* GOMÓŁKA, muzyk, dorobił muzykę do psalmów Jana Kochanowskiego 1580.

1609? *Paweł* SZCZERBIC n. 1553, prawnik: *promptuarium statutor.* (Brunsb. 1604, 1609, 1615), *prawa saskie* (Leopoli 1581); *politika lipsjusza* (po pol. Krak. 1595, 1608).

1610 *Jędrzéj* WOLAN n. 1530, kalwińskiemu wyznaniu w Wilnie przywodzi i pisze: *de liberate polit.* (Crac. 1572); pochwały Radziw. (Vilne 1584); *anabaptismus* (Vilnae 1586), spory *z samozwań* 1588, 1592, Spirae 1581), *caecitas eccliae* (1608).

1610? *Krzysztof* PIENIĄŻEK, wojak i sekret. królew. jego *hippika*, jego *ethika* (1607).

1611 *Christjan Moniwid* DOROHOSTAJSKI, nar. 1562, prozator, *hippika* (Krak. 1603, 1647).

1612 *Maciéj* RTBIŃSKI n. 1566, poeta. tłómacz psalmów (Gdańsk 1605, 1632, Toruń 1617, 1618, Raków 1624).

1612 *Piotr* SKARGA *Pawęski* nar. 1536, kaznodzieja: *żywoty świętych* dziesięćkroć za jego życia drukowane (potym w Krak. 1615, 1619, 1626, 1644, w Poznaniu razy kilka i jindziéj); *kazania na niedziele* (Krak. 1595, 1597, 1600, 1618, Warszawa 1738); *kazania o siedmiu sakr.* (Krak. 1600, Wilno 1738, 1787); processa na konfeder. dissidentium (1573, 1596, 1600, 1607); po polsku lub po łacinie, przeciw Moskarz., Smotric., Wolan., Zwingl.; i wiele jinnych.

1612 *Gaspar* PETRAWSKI filolog, orjentalista.

1613 *Jan* JANUSZOWSKI nar. 1550, sekretarz Zyg. Aug. filolog, prawnik nakoniec duchowny, drukował osmnaście dzieł, wydał zbiór praw (Krak. 1600); *cenzor obyczajów* (Krak. 1607), *wzór rzplitéj rządnéj* (Krak. 1613); *nowy karakter i ortogr.* (Krak. 1594); *trzy duchowne bractwa we Lwowie; jubileusz*, etc.

1613 *Szimon* SYRENIUSZ, naturalista, wydał wielki zielnik: *o przyrodzeniu i użyciu ziół* (Krak. 1613).

1613? *Tomasz* DRESNER, prawnik: *processus* (Zamośc. 1601, Warsz. 1636).

1613 *Hjeronym* POWODOWSKI, n. 1547, prałat, theolog, ogłosił: *wędzidło* (1582), *werifikacją* (1594) przeciw arjanom; *christologia sermones de Christo* (1604, 1610); *specul. clericor.* (1604) i jinne.

1613 *Adam Hipacy* POCIĖJ, n. 1541, ostatecznie metrop. kijow. z mnogich pism: *anthirrhesis* (Wilno 1600); *o przywil.; poselstwo do papieża* 1476; *harmonia* (1608); *kazania* (Supraśl 1714, Poczajów 1768); *listy* (Wilno 1847—1851).

1613 *Jan* NIEDŹWIEDZKI, grammatik.

1614? *Chryzostom* WOŁODKIEWICZ łabędź, pisarz ziemski żmudz. historik: *hist. decenn. belli livon.; cnotliwy Litwin* etc.

1614 *Alexander* GVAGNIN włoch, n. 1538, kronikarz, statista (XLVI).

1614 *Bartłomiéj* PAPROCKI, nar. 1540, historik, genealogista, poeta. Różnych dzieł liczbę wielką w polskim lub czeskim języku. *Panosza* herby familij ruskich i podolskich 1575; *gniazdo cnoty* 1578; *herby rycerstwa polskiego* 1584; *ogród królewski* 1599; *zdrcadło marghrabstwij morawskeho* 1593; *djadochos* herby czeskie 1602; *stambuch szląski* 1609 i wiele jinnych (XLVII).

1615 *Jalomon* NEUGEBAUER, historik (LVIII).

1615? *Krzysztof* KRAINSKI, n. 1556, wyzn. reform. *nabożeństwo* 1599, *katech.* 1602, *pieśni* 1603, *o mszy* 1608, *postilla* 1608, 1611.

1616 *Stanisław* GROCHOWSKI, poeta: satira *babie koło* 1600; *wiérsze i jinne pisma, księgi piérwsze* (Krak. 1608, 1609) i mnogo wiersza z okoliczności (1587—1611).

1616 *Mikołaj Krzysztof* RADZIWIŁŁ, nar. 1549, *peregrinacją* do ziemi ś. 1582—1584, z jego listów skréślił po łacinie Tomasz Treter (Brunsb. 1601, Antwerp. 1614), przełożył na niemiecki Laurent Borkan (Meyntz 1603), na polski Jędrzéj Wargocki (1601, 1609, 1611, 1617, 1628, 1683, 1745); jegoż staraniem mappa Litwy, Rusi i Ukrajiny.

1617 *Stanisław* KRZISTANOWICZ statista, *status Pol.* (Mogunt. 1606, Lugd. bat. 1626, 1627, 1642).

1618 *Marcin* SMIGLECKI nar. 1572, jezuita, polemik w Szkocji i Pol., pisał: *o lichwie* (Krak. 1596, 1604, 1613, 1619, 1621, 1635, 1640, Wilno 1641, 1753); *disputacja* (1594, 1599); *przestrogi* (1613, 1632) etc.

1620 *Piotr* KOCHANOWSKI nar. 1566, poeta, tłómacz *wyzwolonéj Jerozolymy* Tassa (Krak. 1618, 1651, 1687, Wrocł. 1820, Wilno 1826) i *Orlanda szalonego* Arjosta (Krak. 1799).

1620? *Kacper* CICHOCKI (i Kacp. Sawicki) polemik, jego *anatomia consilii* Crac. 1610, w polskim Łunowski); *colloquia osiecensia* (1615).

1620? *Kacper* SAWICKI jezuita przy carze Dimitrze 1606 na Moskwie; kaznodzieja, prócz dzieł pod jimieniem Cichockiego, są: *dial. cursoria de violenta gedanensium; replika na nowiny z Pozn.* (Krak. 1614); *triplika niedoperza* (1615); przekład z Bellarm. o błogosł. (1617); tudzież *foremna zgoda ewangelików* pod jimieniem Jana z Prus Gołubskiego (1616).

1620? *Felix* ZEBROWSKI, pisze: *zwierciadło* 1603 przeciw kalend. Latosza; *kąkol zyzanii* (Wilno 1595); *recepta na plastr Czechowicza* (Krak. 1597).

1620? *Przecław* MOJECKI, przełożył żywot ś. Kunegundy (1617); a wprzód wydał: *żydowskie okrucieństwa* (Krak. 1598). Po nim z równą zajadłością, *Szymon Alexander* HUBICKI: *żydowskie okrucień.* (Krak. 1602).

1620? *Marcin* PASZKOWSKI, przekład kroniki Gvagnina (Krak. 1611); a wierszuje: *dzieje tureckie i utarczki kozackie z tatary, dikcjonarz turecki*

i disputacja o zabobonach bisurmań. (Krak. 1616); *chorągiew saurom.* (1621), *Ukrajina* (1608), *bitwy* (1620) etc.

1620? *Marcin* BRONIOWSKI z Biezdziedzy, geograf: *Tartariae descriptio* (Colon. agripp. 1595, Lugd. bat. 1630); *pogrom tatarów* (1620).

1620 *Rejnhold* HEJDENSTEJN historik, sekretarz królewski (LIII).

1620 *Jakób* JANIDŁOWSKI prawnik duchowny.

1620? *Felix i Jan* HERBURTOWIE Dobromilscy.

1620? *Kacper* MIASKOWSKI poeta: *Herkules słowian.* (Dobromil 1612, 1616); *zbiór rytmów* (Krak. 1612, Pozn. 1622, 1856).

1622 *Jędrzéj* LUBIENIECKI, n. 1550, historik.

1622 *Jan* OSTRORÓG, wydał: *dziennik wojny turec.* (Pozn. 1649); *myślistwo z ogary* (Krak. 1618); *epistolae.*

1623? *Jan Achacy* KMITA, poeta: *łów Djanny* (Krak. 1588), *spitame geranomachia* (1595) zastosowana do wojen Batorego, *treny* 1608, jinne 1624, etc. a o rzeczach żydowskich: *proces sprawy bochińskiéj* (1602?), *talmud* (1610), *sendbrief, kruk,* bezjimiennic *Jericho* (1615), *peszach* (1623).

1623 *Filip* KLUVERJUS, nar. 1580, geograf badacz.; jego gruntowne poszukiwania w geogr. starożytnéj, wielkiéj nabyły wziętości: *introd. in geogr.* (Amsterd. 1624, 1659 etc.); *Italia antiqua* (Lugd. batav. 1624); *Sicilia* (1619): *Germania* (1616); *de trib. alveis Rheni; de Francis;* noty do Strabona.

1625 *Piotr* GRABOWSKI, politik: *o pięciu rzeczach rzplitéj* (1595), *Polska nizna* (1596), o armatach, o żydach; a w rękopisie acta confeder. 1612.

1625 *Hjeronym* MOSKORZEWSKI, polemik arjański.

1626 *Szymon* BIRKOWSKI, nar. 1574, filozof, medik.

1626 *Sebastjan* PETRYCY, medik, tłómacz Aristotelesa, *ekonomiki, etiki i politiki* (Krak. 1605, 1610); *nauka jak się sprawować czasu moru* (1613).

1626? *Theodor rogala* ZAWADZKI, w prawie biegły: *formulae proces.* (Zamość. 1602), *process. judiciarius* (Crac. 1612, 1619, Vars. 1647); *memoriale proces.* (Crac. 1614, 1623), *statuta i konstitucje kor.* (Krak. 1614), *specul. senator.* (Crac. 1623).

1626? *Grzegórz* CZARADZKI, prawnik: *proces sądowy* (Pozn. 1614, 1620, Warsz. 1640), *pobudka na wojnę turecką* (1621).

1627 *Adam* BURSJUS, biegły loik, prawnik: *dialectica Ciceronis* (1604), *speculum saxonum* (1602).

1629 *Szymon* ZIMOROWICZ, nar. 1604, poeta sielankarz: *roxolanki* 1654, *Moschus* z greckiego 1662; *sielanki* 1663, te ostatnie jego brata *Bartłomieja.*

1629 *Szymon* SZYMONOWICZ *Bendoński*, nar. 1557, jeden z najlepszych poetów: *sielanki i nagrobki* 1640, 1650, 1681; i wielka liczba poezji łacińskiéj uwieńczonego poety.

1630? *Adam Joachim* OELHAFEN nar. 1570, medik, anatom: *de seminario pestilente* (Gedan. 1624, 1626, Frankof. 1638), *de fetu* (1607), *de hepate* (1614), *de motu cerebri* (1615), *de usu renum* (1616), *de corde* (1643), etc.

1630? *Piotr* CIACHOWSKI, medik; *o przypadkach brzemiennych* (Krak. 1624), *o kółtunie.*

1630? *Jan* KIRSZTEJN, czyli *Cerazin*, prawnik.

1630 *Marcin* SZYSZKOWSKI, n. 1554, biskup, theolog katecheta: *compendium doctrinae, summarjusz nauki* (Crac. 1605, 1606, 1608, 1621); oracje; *instruct. ad visit. eccl.*

1630? *Jan* WĘGRZYNKOWIC bobowczyk, *posag śgo Benedikta* (Jarosł. 1623), *summariusz* 1623, dzieje benediktinów.

1631 *Jędrzéj* LIPSKI kanclerz, historik, *de reb. gestis Sig.* III (Posnan. 1626), *decas quaestion.* (Posnan. 1626) etc.

1631 *Jędrzéj* RUDOMINA missjonarz, orjentalista.

1632 *Marcin* CHMIELECKI nar. 1559, medik, nauczał w Bazylei: *de humorib.* (Basil. 1619); *de elementis* (1623); *epistolae.*

1633 *Melecjus* SMOTRICKI bisk. połocki, napisał grammatikę grecką (Colon. 1615), słowiańską (w Iwie 1619, w Moskwie 1640); polemik jako disunita bezjimiennie: *threnos* Theofila Orthologa 1610, *verificatio onego rusk. narodu, obrona verifik., appendix* i *elenchus* 1621, 1622; potym z Rzymem zjednany jimiennie: *apologia, consideratio, paraenesis, exethesis, protest. przeciw sobor. kijów.* 1628, 1629.

1633? *Wojciech* DĘBOŁĘCKI, historik (LXIV).

1634 *Hjeronym* ZAHOROWSKI pismem swym, *monita privata soc. jesu*, wywołał burze i obrony.

1634 *Jakób* OLSZEWSKI, kazania od 1627 do 1632, razem Wilno 1645.

1635 *Erazm* SIXTUS medik, *o cieplicach* (Zamość 1617, Warsz. 1780).

1635? *Kacper* TWARDOWSKI, poeta: *łódź młodzi z nawałności.* (Warsz. 1618), *bicz boży* (1625, Krak. 1649), *pochodnia miłości bożéj.* (Warsz. 1628), *katafalk kś. Zasław.* (Lwów 1630).

1636 *Fabjan* BIRKOWSKI n. 1566, kaznodzieja: *kazania pogrzebowe*, (w Krak. razy siedm 1612 do 1633, w Warsz. 1625, 1632); *z okoliczności* (w Krak. razy dziesięć 1624—1635, w Warsz. 1623); *niedzielne* (Krak. 1620, 1628).

1637 *Abraham* BZOWSKI nar. 1567, historik: *hist. Baronii*, (Romae et Antverp. 1616, Colon. 1617),

annal. post Baronium, (Romae 1616—1628, Colon. 1616—1640), wiele jinnych.

1637? *Jakób* ZEBROWSKI poeta, tłómacz Ovidjusza.

1638 *Grzegórz* KNAPSKI (Cnapius) nar. 1580, filolog, lexikograf: *thesaur. pol. lat. graec.* (Crac. 1621, 1643). *latino pol.* (1626); *adagia* (1632).

1638? *Walery* OTWINOWSKI poeta, tłómacz Ovidjusza *metamorf.* Virgiljusza *georg* (1614).

1639 *Jan* WIELEWICKI jezuita, pisał i wydał *list domus* od 1579 oraz różne wiersze pobożne i przeciw heret.; żywoty śś. etc.

1639 *Jędrzéj* LISIECKI, prawnik: *tribunał główny.* (Krak. 1638, dopełniony przez Franciszka Powalskiego 1660).

1640? *Jędrzéj* ŚWIĘCICKI jastrzębiec Jakóba syn, pisarz ziemski nurski, *topografja Mazowsza*, (Warszawa 1634, 1766), *vita eppi Noskowski*, (Crac, 1637).

1640 *Stanisław* ŁUBIEŃSKI n. 1573, bisk. płocki, historik politik: *opera posthuma*, (Antv. 1643 (LX).

1640 *Maciéj Kazimirz* SARBIEWSKI n. 1595, poeta łaciński, uwieńczony od papieża Urbana VIII: *lechias*, *lyrica* 1625 są dla wybornéj łaciny w Anglji i w Węgrzech elementarne: wydań mnóstwo.

1640? *Wojciech* MADALIŃSKI, prawnik: *inventarz konstit.* (Warsz. 1630, dopełniony 1632, a przez Jana Dzięgielowskiego do 1613, 1644, 1661).

1640? *Wojciech* GOSTKOWSKI, w dziełku *sposób jakim góry złote i srebrne naprawić* 1622, o cłach, o monecie: do tego *detectio accessu skarbu* (koło 1640) bezjimiennie.

1640? *Jan* ZABCZYC, poeta: *Mars i poseł moskiew. żegnanie ojczyzny* 1606 o wyprawie Mniszcha; *pożar Dubiecka*, *nenia*, *tren* (1606, 1617), *quater-*

nio i czwartak (1629, 1630), *lutnia* (1606), *symfonja*; prozą *dworskie* rzeczy (1615, 1638, 1650).

1641 *Jan Innocenty* PETRYCY syn Sebastjana, medik, historik, pedagog: *de hydrope*, (Crac. 1620), *uchrona moru* (1622), *o wodach Drużbaku* (1633); *de poenis parricidii*, (1619), *sapientes* (1628); *rer. in Pol.* (1622).

1641 *Jakób* NAJMANOWICZ nar. 1583, filolog, po wielekroć rektor univ. krak., bronił go od zawziętych jezuickich napaści.

1641 *Danjel z Chmielnika* KLEMENTINUS, historik kościoła słowiańskiego.

1641? *Jan* CYNERSKI, poeta łaciński.

1641? *Adam z Wyszyny* GRODZIECKI politik, wydał pod jimieniem Macieja Dargodzkiego *przestrogi o titułach cudzoziem.* (1634, 1637).

1643? *Abraham* GOELNITZ gdańszczanin, geograf, wydał: *Ulisses gallico-belgic.* (Lugd. batav. 1631, Paris. 1643); *compend. geogr.* (Amsterd. 1643); *princeps ex Tacito* (Lugd. bat. 1636).

1644? *Everhard* WASSEMBERG, historik (LXV).

1644 *Friderik* SZEMBEK jezuita, pisał: *życia świętych pruskich* (Toruń 1638, 1698); o wezuwjuszu 1632, o Tibecie 1628; *gratis plebański* 1627 etc.

1645? *Henrik* CHEŁCHOWSKI, poeta sielski 1630—1645.

1646 *Jan* RUDOMINA, pisał bezjimiennie o wojnie chocim., być może pseudonym Friderika Warsachtig *diariusz* (1624) (LXIII)

1646 *Michał* SĘDZIWÓJ n. 1566, alchemik: *cosmopolitani novum lumen chymicum*, (Pragae 1604).

1647 *Jakób* SORIESKI, historik: *comment. chotimen.* (Dantisci 1646) (LXVI).

1648 *Mikołaj* SMOGULECKI poeta łaciński, missjonarz w Chinach.

1648 *Sebastjan* SLESZKOWSKI n. 1569, medik: *opera*

med, duo, Crac. 1616, 1618), *tetras* (1619 toż thesaur. Brunsb. 1621), odkrycie zdrad żydów (Brunsb. 1621), *dowody o dokt. żydów*, 1623, 1649); *o leczeniu morowego*, (Krak. 1623); *Pedemontana tajemnice*, Krak. 1620 etc.

1648 *Samuel* karaita z Trok Davida JEMSEL syn; podróż swą do Palestiny opisał 1641, wydał ją w Upsalu 1690 Liljeblat, w Bruxelli 1847 Carmoly.

1649 *Paweł* PIASECKI nar. 1585, biskup przemyski: *chronica gestorum in Europa* (Crac. 1645) (LXIX).

1649 *Jędrzéj* WĘGIERSKI *Regenvolscius*, nar. 1600, zostawił: *kazania* (Baranów 1644, Gdańsk 1646); *syst. hist. ecclesiae slavon* (Traiecti 1652, Amsterd. 1679); przekład Commenjusa.

1650? *Stanisław* ŁOCHOWSKI prawnik: *processus juris limitanei* (Crac. 1641); *correctura jurium* (1641); *comitiorum firma* (1644), *regula juris* (1701), etc.

1650? *Benedikt* ŻELECHOWSKI, kanonik zamoj.: *digestum juris saxonici* (Zamosc. 1643).

1650? *Adam* ŻYDOWSKI doliwa, jego: *potioritas* (Varsaviae 1640).

1650 *Kassjan Kalixt* SAKOWICZ, wierszuje asceta: *problemata* 1620, *o duszy* 1625, *desidera* 1641: pisze *kalendarz* 1640, 1645; *djalog* 1641, *okulary* 1644; zrywa z greckim obrządkiem: *epanorthosis* 1641, *o zabobonach cerkwi i jéj soborze* 1642.

1650? *Augustin* WITUŃSKI, bernardin kaznodź. kazań: *chorągiew*, *róża*, *pierścień*, *tjara*, *okowy*, etc. 1636—1649.

1650? *Stefan* DAMALEWICZ, spisał *series archiep. gnesn.*

(Vars. 1643, 1649), *vitae vladislav. eppor.* (Crac. 1642), *stephanoma praepositor.* (Crac. 1643).

1650? *Andreas* KANON jezuita, poeta *lirica et lechica* (Crac. 1643).

1650? *Jan* LIBICKI, poeta, Horacjusza tłómacz.

1650? *Kazimirz* SIEMIONOWICZ, generał artillerii, skréślił *artis magnae artilleriae*, (Amsterd. 1650, przełożona na francuski, Amsterd. 1651, na niemiecki 1676, na angielski, London 1729).

1650? *Mikołaj* OELHAFF, medik, botanik: *elench. plantar. circa Dantisc.* (Dantisci et Stetini 1643).

od 1650 do 1700

1651 *Samuel* NAKIELSKI nar. 1584, swego zakonu historik: *miechovia*, (Crac. 1634).

1651? *Aaron Alexander* OLIZAROVIUS z Inspruga, prawnik, politik: *de politica hominum societate*, 1651.

1652 *Jan* BROSCIUS Brzoski n. 1581, medik, matematik: *geodesia*, (Crac. 1610), *plus astronomi quam geom.* (1616), *cometa* (1619), *aritmet.* (1620); *gratis* (1625); *de numeris* (1637); *kalendarz* (1641), *apologia* (1652); *de literar. in Pol. vetustate* (1780); *o kompozytach* dziesięcin, (Zbrożek, w Krakowie).

1652 *Krzysztof* NAJMANOWICZ medik, po trzykroć rektor univ. krak. *de plica* (Crac. 1610).

1654 *Szymon* OKOLSKI dominikan, heraldik, jego *orbis polonus* (Crac. 1641—1648); *djarjusz wojny kozackiéj 1637*, Zamość 1638, Krak. 1639); *góra cudami wsławiona*, *de incrementis ordinis in Russia*; *conciones* (1649).

1655 *Krzysztof* OPALIŃSKI, wojewoda poznań., poeta, politik: *satyry* 1653, toż *Juvenalis redivivus* (Venet, Toruń 1698); toż *icoń amicorum* (Ven, Posn. 1698).

1655 *Daniel* BECKHER n. 1594, medik *de pulmonib theriacolog., spagyria, anatom., disputationes.* etc.

1656 *Szymoń* STAROWOLSKI polyhistor, autor czterdziestu kilku dzieł przedmiotów bardzo różnych, znamienitsze: *monumenta Sarmatorum*, inscripcje 1655; *de rebus Sigismundi* 1616; *bellatores, oratores, scriptores*, biografje, pochwały; *Polonia* 1632 wiele wydań, a w języku pol. 1765; *institutorum rei militaris libri VIII*, (Crac. 1640, Amsterd. 1641, Florent. 1646); *reformacja obyczajów polskich*; *prawy rycerz*; o Turkach: *monita legalia* i jinne prawne; żywoty, kazania i tak daléj (LXX).

1658 *Wojciech* INES n. 1620, poeta: *lyrica* (Gedani 1655, Crac. Vratisl. 1686); *Lechias* (Crac. 1655, Francof. ad Viadr. 1680).

1658? *Sylwester* KOSSOW, episkop mścisł., wydał *paterikon*, i *exegesis o szkołach* (Kijów 1635).

1658? *Wojciech* MURZYNOWSKI, lingvista.

1659 *Michał* BOIM, missionarz, medik, chinista; mappa Chin. 1653; *flora sinensis* (Vindob. 1656); *Wangchoho sur les medicamens* (przywłaszczone jimieniowi Cleyer, Frankfort 1682); i więcéj.

1660 *Karól* KREITZ, jezuita, kontrov. polem. theol. dużo dzieł wydał w Brunsbergu.

1660 *Samuel ze Skrzypna* TWARDOWSKI, poeta, prócz historicznych, o legacji, wojnach i Władysławie; wielce ważnych dzieł: *Dafnis* (Lublin 1638), *Paskwilina* (Krak. 1701); *miscellanea* czyli *zbiór rytmów* (Kalisz. 1681, Wilno 1770) (LXXVIII).

1660? *Stanisław* KOBIERZYCKI, historik: *hist. Vlad.* (Gedani 1647); *obsidio Clarimontis* (Ged. 1659) (LXXII).

1660? *Wawrzyniec* RUDAWSKI, historik, prawnik: *hi-*

storiar. libri (Varsav. 1755); *repertorium juris* Viennae 1660) (LXXX).

1660? *Gotfrid* OBRYNSKI, franciszk. wierszuje łaciną: *epigram.* (1651); *berestecensis bellona* (1652), *magnanimitatis polonae specimen*, bohaterów rzymskich, *mavros Moises* (1653).

1661? *Jan Alexander* GORCZYN, muzik, sztycharz, heraldik, historik, publicista: *herby królestwa* (Kraków 1630, 1653).

1662 *Łukasz* OPALIŃSKI, marszał. kor. historik, filozof: *Polonia defensa contra Barclaium* (Dantisci 1648), *de officiis* (Crac. 1649) i wiele jinnych ogłoszonych lub w rękopiśmie: historia, judicium de bellis sveticis, listy, mowy.

1662 *Hiacynth* PRUSZCZ, historik: *klejnoty Krakowa* (1650).

1662? *Mikołaj* ŚWIRSKI, suffragan chełmski, historik, wierszuje: *relatio belli Szeremetici* (Zamość 1661); *staropolska prawda; epigr. de sanctis; Thalia moerens* (Zam. 1655) etc.

1666 *Jan* RYWOCKI, z licznych pism jego: *vita eppi Rudnicki* (Brunsbergae 1645), *panegyrici de reb. gestis Vlad. IV* (Vilnae 1636), *Leonis Sapieha* (Antverp. 1644) etc.; *arma cathol.*; *paraenesis ad calvinos* (Vilnae 1636, 1639) etc.

1667 *Marcin* HIŃCZA, asceta, *pląsy anielskie* (Crac. 1686) etc. etc.

1668? *Stanisław* SZCZYGIELSKI, swego zakonu historik. *tinecia* (Crac. 1668), *aquila benedictina* (Crac. 1663) i jinne dzieła.

1669 *Mikołaj* CICHOWSKI, jezuita, w mnogich pismach i kolloquiach, z arjanami walczył (ogłaszane 1649, 1661); *colloq. kijow.* (Crac. 1649); *tribunal ss. patrum* (1658, toż po polsku 1658, Lwów 1692, 1698).

1669 *Eliasz* DOWNAROWICZ, politik.

1670? *Jan* GAWIŃSKI, poeta, *sielanki i nagrobki* 1650, *dworzanki* 1664, *fortuna* 1690 i jinne.

1670? *Krzysztof* PIEKARSKI, podkom. brzeski, jego pisma moralne: *cnoty cel* (Warsz. 1662); *summarjusz Anzelma; supplement bohatera strasznego* 1665.

1670? *Kazimirz Stanisław* HERKA, medik, theolog: *bankiet narodowi ludzkiemu* (Krak. 1660) dziełko djeteticzne.

1670? *Kazimirz* WOJSZNAR, prałat, sekret. królew. ogłosił: *orator. polit.* weselny (Krak. 1648, 1677); *triumphale feretr. Vlad.* (Romae 1648, Crac.); *dom mądrości Christ.* (Antw. 1667); *arsenał miłosierdzia Mar.* (Paris 1668); kazania, panegyriki.

1674 *Paweł* POTOCKI pilawita, ogłosił swe *exercitationes orator.* (Venet. 1642), *quaestiones historicae Livii* (Crac. 1646), *Moschovia* (Dantisci 1670), gdzie lat 13 był jeńcem; *centuria clar. polonor.* (wyszła Crac. 1702): *opera omnia* Varsav. 1747.

1675 *Jan* JONSTON, nar. 1603, naturalista, medik, historik: *thaumatographia* (Amster. 1630, 1632, 1633, 1661, 1665); *theatrum universale historiae naturalis* (Frankf. 1650, 1657, Heidelber. 1755 przełożone na hollender. 1660, folio tomy cztery); *dendrographia* (Frankf. 1662, 1768); *notitia regni mineralis* (Lipsiae); *idea syntagma medicinae* Amster. 1644, Vratisl. 1674, 1722), wiele jinnych; *historia universalis* (1633, 1638, 1678, 1690), *horae subcisivae* (Lesnae 1639), *polyhistor.* (Jenae 1660, Amster. 1665); *polygmathiae philologiae* 1666; mediczne, rozmajite. Wszystkie, wielkie i małe w Europie po wiele kroć przedruko-, wywane.

1675 *Albert* BOBOWSKI *Alibej*, lingvista, orientalista

w niewoli tureckiéj; siedmdziesiąt znał języków, tłómaczył na turecki *biblją*, pisał kilka dzieł w tureckim języku, z ogłoszonych: *de turcarum liturgia* po łacinie (Londinii 1691). Rikot do swego opisu państwa tureckiego, od niego wiadomości zasięgał. Grammatiki i jinne jego pisma, leżą po bibliotekach, exploatowane przez orjentalistów Europy.

1675 *Stanisław* LUBIENIECKI, nar. 1623, arjanin tułający się po świecie, pisał bardzo wiele: *historja reformationis poloniae* (Amsterd. 1685); *theatrum cometicum* 1668).

1676? *Samuel* GRONDZKI, historik: *hist. belli cosacici* (Pestini 1789) (LXXXI).

1677 *Jędrzéj* OLSZOWSKI, podkancl. arcyb. gnieźn. jego *vindiciae contra Svecos* 1657; *censura candidator. sceptri* 1669; *de archieppatu; singularia juris patronatus.*

1677 *Kazimirz Albert Wijuk* KOJAŁOWICZ, n. 1609, historik: *hist. litw.* (Gedani 1655, Antwerp. 1669); *de reb. gestis contra cosac.* (Vilnae 1651); *miscell. rer. eccl. litv.* (Vilnae 1650) (LXXXIV).

1678 *Jędrzéj* WISZOWATY, arjanin theolog, najwięcéj przyłożył się do wydania dzieła: *bibliotheca fratrum Polonor.* (Amsterd. 1656 folio tomów sześć).

1679 *Szymon* SCHULTZE, nar. 1622, medik infusor w Gdańsku; *de plica.*

1679 *Jędrzéj Maximiljan* FREDRO, historik, politik, taktik; jego *gesta populi pol. sub Henr.* (Gedani 1652, 1660); *fragmenta* (1660); *monita polit.* (1664); *przysłowia* (trzecie wydanie Krak. 1660); *vir consilii* (Leop. 1729); colloquia, rozmowy theologa, panegyriki etc. (XCI).

1680? *Józef Bartłomiéj Odzimek* ZIMOROWICZ, nar. 1593, poeta: *sielanki* (1663 pod jimieniem brata

Szymona); historik: *Leopolis triplex* historja miasta do 1633 (na polski przełożona przez Marcina Piwockiego 1835); *viri illustres* (1671); *pamiątka wojny tureckiéj* 1621 (1623); *Leopolis* 1672 *obsessa* (1693).

1680? *Franciszek* MENINSKI (Mesgnien) z Lotharingji, lingvista: *thesaurus lingvar. orientalium*, z grammatiką turecką 1680; pisał grammatiki, polską (Gedani 1649), włoską, francuską.

1680? *Jakób Kazimirz* HAUR, ekonom wielkorządów królewskich, dzieła jego po wielekroć przedrukowywane: *ekonomika lekarska; ziemiańska; skład albo skarbiec ekonomji; wybór ekonomji ziemiań.*

1680? *Marcin Bernard* BERNICZ, medik, botanik: *catal. plantar.* (Gedani 1652), *fasciculi remedior.* (Lips. 1676, 1677): o kołtunie, kamieniu, użycie lekarskie roślin (w efemerid. germ.).

1681 *Joachim* PASTORIUS *ab Hirtenberg* Szlązak, nar. 1610, historik, politik, prócz historycznych *florus* i jinnych, *peplum sarmatic* (Dantisci 1645); *character virtutum* (1650); *de juventutis institutionis ratione* (1653); *Theodosius* (Jenae 1664); *ministri status* (1664) etc. (LXXXVI).

1684 *Maciéj Ignacy* TŁUCZYŃSKI, jezuita, ogłaszał żywoty, mianowicie świętych 1672, 1685; *anielska dobroczyn.* w Krak. 1677; *raj panieński* 1682.

1684 *Innocenty* GIZIEL, rodem z Prus, archimand. peczerski: *mir czełow. z bohem* 1669; *nauka o ispowiedi* 1671; *sinopsis o naczale sławien. narodu* 1674.

1685? *Maciéj Marcjan* ŁADOWSKI, prawnik: *inwentarz praw.*

1687 *Christof* HARTKNOCH, hist., badacz. (LXXXV).

1687 *Jan* HEVELIUS, nar. 1611, astronom w Gdańsku, miał swoję drukarnię, swoje observatorjum, wy-

dał wielkie i liczne dzieła: *selenographia* 1647; *prodromus cometic.* 1665; *cometographia* 1668; *machina coelestis* 1673, 1679; *hist. mirae stellae* 1662; *scutum sobiescianum* 1684; *firmamentum sobiescianum* 1690; i wiele jinnych foljałów. Pożar 1674 zniszczył jego zakład; *annus climactericus* 1685.

1688 *Reinhold* CURICHE gdańszczanin, n. 1610, pisał i ogłosił o przywilejach (Gdańsk 1652); o prawie morskim hanseackim (1666); o sekretarjacie; i historją Gdańska, którą wydał syn 1687, 1688 (XCII).

1689 *Tomasz* MŁODZIANOWSKI, jezuita, odbywszy missją do Persji, kaznodzieja, rektor w Pozn. wydał liczne *praelectiones theologicae philosophicae* etc. (Gedani, Leopoli, Lesnae, Cracoviae, Posnaniae, Calisiae, Lublini 1666—1706).

1690 *Jan* SCHMIDT n. 1624, medik: infusor: *dispensatorium* (Gedani 1662); observationes in actis philos. anglic.

1690? *Stanisław* SOLSKI, dzieła jego: *geometra* 1683; *architekt* 1690.

1690? *Mikołaj* CHWAŁKOWSKI, historik, prawnik (XCVII).

1690? *Janusz Abraham* GEHEMA, medik: observ. chirurg.; moxa 1682; de febrib.; plica 1683; feldmedicus 1684; observ. medic.; chinesische thee 1686; homicid. medicam.; hygiena 1688, wydawane, przedrukowywane po łacinie, po niemiec. po hollend., w Bremie, Hamburgu, Berlinie, Basilei, Frankfurcie nad Odrą, Haadze, Dortrecht, Lipsku.

1691 *Kazimirz* ZAWADZKI rogala, historik (XCVIII).

1693 *Wacław* POTOCKI śreniawita, poeta: *argenida*

(Lipsk. 1728); *jovialitates* (1747); *siloret* (Lipsk 1764); *poczet herbów* (Crac. 1696).

1693 *Łazarz* BARANOWICZ arcyb. czerniechowski, kaznodzieja: pisze po rusku i po polsku; *miecz duchowny* (Kijów 1666), *trubysłowiec* (1674); wierszuje *żywoty śś. Apollo pieje* (Kijów 1670), *lutnia* (1671); *przygody* (Czerniech. 1678); prócz tego, *błahodat* pochwała carów (1650) *zrzenice bożéj matki* (1686) etc.

1694 *Walerjan* GUTOWSKI franciszkan, kazania *panegiryczne* 1675, *postne*, 1688 etc.

1695 *Albert* TYLKOWSKI n. 1634, fizyk, *metheorologia* (Crac. 1669); *philosophia* (Oliva 1680); *medicus familiaris* Hercyniani (Posn. 1693) etc,

1695 *Jan* SCHULTZ badacz, historik: *polonia nunquam tributaria* (Dantisci 1694); *Joannis III panegyris* 1694.

1697 *Jakób* BREYN gdańszczanin, nar. 1637 botanik: *plantar. exotic. centuria* (Gedani 1678, 1699); *prodrom. rarior.* (1680, 1689).

1698 *Wespasjan* KOCHOWSKI, nar. 1633, historik, poeta, jego *klimaktery* (Crac. 1683, 1688, 1698): *commentar. belli viennensis* (Crac. 1684); *hypommena reginar.* 1662 etc.; a z poezji polskich: *lirika i epigramata niepróżnujące próżnowanie* (Kraków 1674); *wybawienie Wiednia* (1684); *Christus cierpiący* 1681; *ogród panieński* 1681; *różaniec* 1695 (XC).

1699 *Krysztof* NIEMIERZYC z Czerniechowa, poeta: *bajki ezopowe* (Krosno nad Odrą 1699).

1699? *Bartłomiéj Kazimirz* MALICKI, lingvista.

1699? *Jędrzéj* MORSZTYN, tłómacz Cornella *Cyd*, 1689, 1752.

1700? *Bernard* GUSTOWSKI, bernardin: *kazania na niedziele i święta* (Warsz 1695).

1700 *Krysztof* GOTTWALD medik; *thesaur. conchylior.*; *tabulae anatomicae* (Gedani).

1700 *Joannicy* GALATOWSKI polemik, pisze po polsku i białorusku: *biesiada, stary kościół* (Nowogr. siewier. 1678), *alphabet* (Czerniech. 1681), *fundament* (1683); *kazania, klucz* (Lwów 1665), *pouczenia* (Kijow 1666); religijne, *niebo nowog. Maria* (Kij. i Lw. 1665, Czerń. 1677, Mohilew 1699), *skarbnica jelecka* (Now. siew. 1676), *Messia* 1669); jinne, *alkoran, Lebed.* (1683) *sofia* (1686).

1700? *Jan* KWIATKIEWICZ jezuita, *roczne dzieje kościelne* (Kalisz 1595), toż *przydatek* (Kalisz 1706).

1700 *Theofil* RUTKA n. 1623, jezuita, polemik z disunit. *obrona cerkwi* 1675; *Goliat* 1689; *chorągiew zgody* 1691; *o znakach kość.* 1692, i mnogo jinnych; *alkoran zbity*; *o sposobie nawróc. mahom.*; *miecz* 1680, 1684.

od 1700 do 1800.

1702 *Stanisław Herakli* LUBOMIRSKI syn Jerzego, mar. w kor. politik, wierszuje: *opuscula* (Vars. 1701), *de vanitate* (Vars. 1702); *rozmowy polit.* (Częstoch. 1718); *melodja duchowna* (1703); *Tobias wyzwolony* (Warsz. 1706) etc.

1703? *Mikołaj* ZALASZOWSKI prawnik: *zbiór praw* (Pozn. 1699, Warsz. 1741); *de potestate capituli sede vacante* (Posn. 1706); *in materia censuum et decimar.* (Pozn. 1746).

1709 *Jeremjasz* FALK gdańszczanin, nar. 1629, sztycharz.

1709 *Gabrjel* GRODDECK gdańszczanin, nar. 1672, filolog, bibljograf, *de scriptor. pol.* (Gedani 1707); *pseudonymi hebr.*; *de cerem. palmar.* etc;

1710? *Jan Aloizy* KULESZA jezuita, historik, *wiara prawosławna* (Wilno 1704).

1710 *Jan Alan* BARDZIŃSKI, tłómacz *farsalji* Lukana.

1710? *Sebastjan* PISKORSKI, żywoty Hjeronyma przepolszczone 1688; *vita Salomeae* 1691; *kazania* 1705.

1711 *Jędrzéj Chryzostom* ZAŁUSKI, bisk. warmiń. historik, politik, jego *listy* in folio tomy cztery (CIII); mowy.

1711? *Jędrzéj* GORZKOWSKI sekretarz legacji do turek 1699, ogłosił ją drukiem.

1715 mediczne popularne częstochowskie dzieła: *vade mecum; compendium et promptuarium medicum*, w mnogich wydaniach jeszcze 1789.

1717 *Wojciech Stanisław* CHRÓŚCIŃSKI, tłómacz *farsalji* Lukana (Oliva 1691).

1717? *Jędrzéj* | *Wincenty* USTRZYCKI, tłómacz Klaudjana, Statjusza, Maimburga.

1717? *Stanisław* MORSZTYN, tłómacz Racina *Andromacha* i Seneki *Hippolit.*

1717 *Jan* ZAJĄCZKOWICZ, medik, *o apoplexii* (Krak. 1695).

1720 *Theodor* LUBIENETZKI nar. 1653, malarz i sztycharz; w Berlinie 1706 poswarzył się z powodu swego socinjanismu.

1720? *August* KOŁUDZKI, prawnik: *promptuarium legum* 1697; *tron ojczysty królów* (Pozn 1704, 1725, Supraśl 1727).

1726 *Jan Jakób* POTULICKI, wojewoda brzeski kuj. zostawił *hist. rewol. Szweckich i Duńskich* 1761.

1731 *Jan Stanisław* JABŁONOWSKI, poeta: *Ezop polski sto i oko bajek* (Lipsk 1731); *szkrupuł* (Lwów 1730); przekład *Telemaka* Fenelona (Sandom. 1716); żywot Jezusa (Lwów 1700) etc.

1733 *Stefan* PONIŃSKI, wydał: *Olympus sanctitatis*

1719; *exercit. spirit.* 1721; kazań cztery volumina 1721, 1723, 1725, wszystko w Poznaniu.

1733? *Stanisław* KOŻUCHOWSKI, prawnik: *zbiór praw* (Mokrzko 1732).

1736 *Adam* NARAMOWSKI, zostawił: *facies rer. sarmatic.* (Vilnae 1724, 1726); *encomia maresch. cancellar.* (1727); *splendor kazania* (Warsz. 1721).

1737 *Gabriel* RZĄCZYŃSKI, naturalista: *hist. naturalis Pol.* (Sandomirii 1721); *auctuarium.*

1737 *Stefan* SZCZANIECKI, nar. 1658, ogłosił: *fragm. philoph.* (Calis. 1694); *circa pueror. institut.* (1715); *szczéra prawda* (Poznań 1719, też po łacinie 1727); *contra luteran.; protrepticon;* kazania (1692—1730).

1740? *Stefan* PUZYNA, wydał *opisanie świata* (Lublin 1730); *supplement ekonom. Haura* (Warsz. 1730); wiersze o niepokal. poczęciu 1737.

1740? *Jan* FERBER, wydał dissertacją *publici juris prutenici* (Gedani 1722).

1741 *Daniel Ernst* JABŁOŃSKI, gdańszczanin, theolog dissidencki.

1743 *Kacper* NIESIECKI, genealog, heraldik: *korona polska* (Lwów 1728, Lipsk 1839) (CX).

1743? *Jerzy Piotr* SCHULTZ, historik badacz: *hist. interregni* 1733 (Gedani 1738).

1743 *Antonina* NIEMIERZYCOWA, poetka.

1747 *Ignacy* KULCZYŃSKI baziljan, historik: *de statu ruthenor.* (Romae 1727), *specimen eccliae ruth.* (Romae 1734, Poczaj. 1759); *appendix* (Romae 1734, Poczaj 1759); *menolog. basil.* 1771.

1750 *Franciszka Urszula z Wiśniowieckich* RADZIWIŁŁOWA drammaticzka: *komedje* i *tragedje na teatrum nieświezkim* 1746—1754.

1750? *Benjamin Wolf* GÜNZBURG lekarz, jego *medicina talmudica* (Götting. 1745).

1751 *Jan Fridrik* SAPIEHA, wydał o orderze orła białego (po łacinie Colon. 1730); geneal. domus sapiehanae; przekład rewol. rzymskiéj (Warsz. 1736); *swadę* pod jimieniem Danejkowicza (Lublin....).

1754 *Judas Thaddeus* KRUSIŃSKI nar. 1677 missjonarz w Persji, autor historji wojny tureckiéj z Persją 1729 po turecku; oraz *ad historiam revolutionis pars* (Leopoli 1733).

1756 *Stanisław Wincenty* JABŁONOWSKI ogłaszał swe dzieła: *uprowadzenie wojsk z Bukowiny; siedm łez; męczeń. Jana Nepom.; Tacit polski.*

1757 *Paweł Ernst* JABŁOŃSKI, nar. w Berlinie 1693, filolog orientalista: *de lingua lycaonica* (Berlini 1714); *pantheon Aegyptior.* (Frankof. 1750); *de Memnone* (Frankf. 1753) i wiele jinnych.

1757 *Benedikt* WORONOWSKI, lexikograf: *słownik polskołaciński* (Kalisz 1769, 1787).

1760 *Elżbieta z Kowalskich* DRUŻBACKA, nar. 1700, poetka; wiersze jéj wydane w Warsz. 1752; a historja Elefantiny w Pozn. 1764.

1760 *Maciéj* DOGIEL, zbieracz: *codex diplomat.* (Vilnae 1758): *limites regni* (1758).

1763 *Benedikt* CHMIELOWSKI, historik, utworzył dzieło niepospolite pod tytułem: *nowe Atheny* (Lwów 1753—1756); *zbiór herbów* (Warsz. 1763).

1763? *Jan* BIELSKI, zostawił *widok* królestwa pol. 1762

1764? *Kajetan* JABŁONOWSKI ogłosił wierszem, *Judith, Ester, Zuzanna*; tudzież *porównanie dwu Józefów.*

1764 *Jan Filip* BREYN gdańszczanin, n. 1680, botanik: *de fungis officinalib.* (Leyde 1702); *hist. naturalis cocci*, (Gedani 1731) i różne pisma w aktach towarzystwa londińskiego.

1765? *Józef* ROGALIŃSKI fizik, *doświadczenie skutków rzeczy* (Pozn. 1765).

1766 *Stanisław* KLECZEWSKI, poznaje język polski; *o początku języka* (Lwów 1767).

1766 *Stanisław* LESZCZYŃSKI n. 1677, król *oeuvres du philosophe bienfaisant* (Paris 1762, Leipz. 1764); *głos wolny szlachcica* (Nancy 1723, toż po francusku 1749); *hist. star. i nowego testamentu* (Nancy 1761) wierszem.

1766 *Władysław* ŁUBIEŃSKI nar. 1703, arcyb., geograf: *świat we wszystkich częściach*, (Wrocław 1740).

1767 *Godfrid* SELLIUS gdańszczanin, medik, historik: *hist. naturalis teredinis* (Utrecht 1733, Arnheim 1753); *hist. naturelle d' Irlande*; *diction. des monogrammes*; *hist. des revol. du globe terrestre*; *voyage de la baye de Hudson*; *descr. geogr. du Brabant hollandais*; *hist des prov. unies* (Paris 1757—1770), przekład po większéj części Waghenaera, w biedzie w Pazyżu życie kończył.

1770? ELIA z Pińczowa, medik, wydał aritmetikę (w Zółkwi i Berlinie); geometrją (Berlin 1765).

1770? *Stanisław Józef* DUŃCZEWSKI, nar. 1701, jego *heraldika* 1757; *kalendarze* w Zamościu od 1725 do 1770.

1772 *Israel Mojseh* HALEVI z Zamościa, kommentarze *ruach chep*, (Lesnitz 1744 Brun 1790); *o Chozarach*, (Wiedeń 1797).

1773 *Jeremjasz Ernst* NEJFELD ze Zdun, nar. 1721, wielkich zasług w rozkrzewieniu nauki lekarskiéj medik.

1773 *Stanisław* KONARSKI nar. 1700, politik, pedagog, mianowicie od 1748 nauczanie i liczne dzieła jego zmierzały do naprawy smaku i oba-

lenia przesądów: *o skutecznym rad sposobie* 1760; *de emendandis eloquentiae vitiis* 1741; *institutiones oratoriae* 1767; *listy przyjacielskie* 1733; *elegie; lyrica* 1767 i wiele jinnych mów, pochwał, wierszy, rozpraw; jego staraniem wydane *volumina legum* 1733—1782.

1774 *Józef Jędrzéj* ZAŁUSKI nar. 1701, bisk. kijow. bibliograf. jego *specimen historiae polonae criticae* (Varsav. 1735); *manuel du droit d'interregne* (Varsav. 1764); *dwa miecze katolickiéj odsieczy* (Warsz. 1731); a bibljograficzne ogromniéjsze jego dzieła, najwięcéj w rękopiśmie pozostały (CIX).

1774 *Gottfrid* LENGNICH historik: *hist. pol., hist. pruss.; jus publ. regni pol.*

1774 *Antoni* WIŚNIEWSKI n. 1718, pijar wydał: *histoire de Pol. et de son droit*; *tables chronologiques* (Varsov. 1759); oraz *grammatica gallica brevis* 1775.

1777 *Józef Alexander* JABŁONOWSKI n. 1711 wojewoda nowogrodzki, kilkanaście dzieł wydał: *heraldique* (Leopolae 1742, 1748); *tabulae jablonovianae* genealogiczne z różnemi titułami (Amster. 1743, Norimberg, Varsav. 1749); *dodecas ducum poloniae*; *l'empire des Sarmates* (Halle 1742); *museum pol.* (Lwów 1752); *astronomiae ortus* (Romae 1762); *trigonometria.*

1778 *Szymon* CZECHOWICZ malarz.

1778 *Wawrzyniec de Kolof* MITZLER medik, historik, niezmiernie czynny; trudy jego po większéj części zmarnowały się. Zajmowały go: wydawnictwo naukowych dzienników; mediczne rozprawy; ogłaszanie kronik (Rudawskiego 1755 i jinnych od 1761) a w tym tłómaczenie z języka na język.

1779 *Wacław* RZEWUSKI nar. 1705, wojewoda, hetman, kasztel. krak. wygotował i wydał wiele dzieł poetickich i politicznych; pisał *tragedje* z dziejów ojczystych (Zółkiewski trag. w Warszawie 1750, potym zabawki wierszem Józefa Rzew., Warsz. 1760); tłómaczył psalmy, ody Horacjusza.

1780 *Ignacy* WŁODEK, estetik: *o naukach wyzwolonych*, (Rzym 1780, Wrocł. 1814).

1780 *Anna* NARBUTOWA tłómaczyła: *djabeł kulawy.*

1780 *Abraham* TROTZ lexikograf, *słownik francuzko-polski* (Lipsk 1740, przedrukowywany).

1783 *Antoni* POPŁAWSKI n. 1739; moralista: *zbiór polit.* (Warsz. 1774; we francuskim la véritable politique, Vars. 1788); *o edukacji obywatel.* 1775; *nauka moralna* (Krak. 1778, 1785).

1783 *Jędrzéj* USTRZYCKI, matematik.

1786 *Felix* ŁOJKO, n. 1740, badacz historik: *droits des puissances* 1773; *insuffisance et nullité* 1774; toż po polsku, po angielsku, zawsze bezjimiennie; poszukiwań jego ekonomicznych i handlowych użył Czacki.

1786 *Jan Daniel* JANOCKI, n. 1717, bibljograf.

1786 *Piotr* ŚWIEKOWSKI, budowniczy.

1787 *Tomasz Kajetan* WĘGIERSKI, nar. 1755, poeta: poema żartobliwe: *organy; Pygmaljon*; przekład list. filozof. Voltaira; perskich Montesquieugo; powieści Marmontela.

1787? *Józef* MIKOSZA, statista, w missji do Turek; podróż do Moldawji; przełożył na niemiecki Linde.

1788 *Barbara* SANGUSZKOWA tłómaczyła Franciszka Kurcjusza *opis chorób* (Warsz. 1783); *hrabię Valmonta.*

1789 *Jędrzéj* BADURSKI, n. 1740, medik, *de variolis* (Crak. 1770).

1789 *Wilhelm* KALIŃSKI, kaznodzieja.

1790 *Franciszek* BOHOMOLEC, komik, przeszło 30 sztuk napisał i jinne dzieła; życie Zamojskiego i Ossolińskiego; *listy missjonar.* (1767); *hist. o podróżach* z La Harpa (1783—1794); *rozmowy o języku pol.* (1758).

1790? *Jędrzéj Jan* ORŁOWSKI, n. 1731, medik: *haemorrhoides morbus* (Regiom. 1761), *de plica*, *de tincturis*; *de plethora* (1783) etc.

1790? *Ignacy* STEBELSKI, historik, *żywot Eufrosyny i Parascewy* (Wilno 1781); *chronol.* (1782); *przydatek* (1783).

1791 *Wincenty* SKRZETUSKI, n. 1745, pisał: *prawo politiczne narodu polskiego* (Warsz. 1782); *traktaty* 1774; *dzieje Szwecji* 1752, 1772; *historją dla szkół* (Krak. 1782).

1792 *Remigi* ŁADOWSKI, n. 1738, naturalista: *hist. natur. król. pol.* (Krak. 1784, 1804).

1792 *Jędrzéj* ZAMOJSKI, wygotował i ogłosił projekt prawa 1778.

1792? *Thaddeusz* MORSKI. *Franciszek i Jacek* JEZIERSCY, *Franciszek* MAKULSKI i wielu jnnych, publiciści owego czasu, przez różne pisma politiczne pamiętni.

1793 *Ignacy* ŁUSKINA, gazeciarz.

1793 *Norbert* JODŁOWSKI, przełożył *historją angielską* Millota (Warsz. 1789).

1793 *Karól* WYRWICZ, n. 1716, wygotował: *hist. powszechną* 1766, *geografją* 1768.

1794 *Thaddeusz* NOWACZYŃSKI, grammatik, *o prozodji i harmonji* 1781.

1794 *Jakób* JASIŃSKI, poeta: prócz poezji: *wyciąg z filozof. dzieł hińczyka Good.*

1794 *Jan Jerzy Adam* FORSTER, syn Jana Rejnholda, nar. pod Gdańskiem 1754, z ojcem podróżował 1772 — 1775; od 1776 professoruje w Kassel, w Wilnie; na ostatek bibljot. w Moguncji do 1792; wydał drugą Cooka podróż (London 1777, w niemieckim Berlin 1779); rozmajitości geografji moralnéj i natury (Lipsk i Berlin 1789); replika na uwagi Walesa (London 1778) etc.

1795 *Christjan Theofil* FRIESE, n. 1717, prezes konsystorza warszaw., autor: *hist. eccles. regni Pol.* (Vratisl. 1786).

1795 *Karol Benjamin* LENGNICH, n. 1742, bibljograf, munism. w języku niemieckim (Dantzik 1776, 1780, 1782); o Heveljuszu (Dantz. 1780).

1795? KOŹMIŃSKI, bibljotekarz od 1787 główny bibljoteki Załuskich, lexikograf, wygotował dla szkół etymologicznie *diction. latino polonicum.*

1796 *Krzysztof* KLUK, naturalista, dzieła wszystkich części historji naturalnéj, rolnictwa i gospodarstwa: *zwierząt chowanie; roślin użycie* 1779; *rzeczy kopalnych* 1781; *botaniki* 1785; *dikcjon. roślin* 1788.

1796 *Adam* NARUSZEWICZ, n. 1733, exjezuita, bisk. smoleń., potym łucki, historik i poeta: *historja narodu pol.* (Warsz. 1780—1786, 1803, Lipsk 1836; tom pierwszy, War. 1824, Lip. 1836); *hist. Chodkiewicza* (Warsz. 1787, 1805); *Taurika* (1787, 1803); *djarjusz podróży* 1787, 1788, 1805); przekład Tacita 1772; dzieła rymotwórcze (Warsz. 1778, 1803, Lipsk 1835), ody, bajki, satyry (CXXXI).

1796 *Epifani* MINASOWICZ, poeta tłómacz.

1797 *Urban* SZOSTOWICZ, tłómacz lyrików Konarskiego.

1798 *Franciszek* PAPROCKI, historik, tłómacz.

1798 *Jan Reinhold* FORSTER, nar. w Tczewie 1729, naturalista, od 1766 w Anglji; towarzysz podróży Cooka 1772—1775, usunął się 1780 do Halli; jego główne dzieła są: *characteres generum plantar. maris australis* (Götting. 1776; po niemiecku przez Kernera 1776); postrzeżenia fyziczne, moralne, natury, w czasie podróży uczynione (w różnych językach: angiel. London 1778; niemiec. Berlin 1783; hollend. Harlem 1788; szweckim 1785; francuz. 1778); hist. odkryć na północy (Frankf. nad Odrą 1784; angiel. London 1786, franc...) etc.

1799 *Wacław* RZEWUSKI miłośnik nauk, znawca języków wschodnich.

1799 *Dominik* SZYBIŃSKI n. 1723, historik, *hist. powszechna*; przekład hist. tureckiéj 1778.

1799? *Paweł* CZEMPIŃSKI medik; *zoologja* (Warsz. 1789).

1799? *Jędrzéj* KRUPIŃSKI medik: *de febrib.* (Leopoli 1774); *opis chorób* (Lwów 1775); *o rozciekach* (Poczajow 1782); *anatomja* (Lwów 1774).

1800 *Kajetan* SKRZETUSKI n. 1743, historik: *hist. Francji* 1780; początkowa, grecka dla szkół.

1800 *Salomon* MAJMON n. 1753 filozof, pisze po niemiecku: badania umysłu ludzkiego (Lipsk 1797); o nieśmiertel. duszy, etc. etc.

Jaśniało też pod koniec bytu rzeczypospolitéj mnóstwo tych, których życie w daleko dłuższe przeciągnęło się lata: Michał Daniel Chodowiecki jaśniał sztycharstwem, † 1801. — Franciszek Smuglewicz malarstwem, zmarł 1807. — Ignacy Krasicki zmarły 1801. Franciszek Zabłocki zmarły 1824, Stanisław Trębecki, Franciszek

Kniaźnin, Franciszek Karpiński, Juljan Niemcewicz zmarły 1841 w poezji. — Michał Hube, Józef Osiński w fizyce. — Stanisław Jundziłł w botanice. — Ludwik Perzyna w medicinie popularnéj. — Józef Jakubowski, Ignacy Zaborowski, Jędrzéj Gawroński, Jan Śniadecki w matematice. — Marcin Poczobut w astronomji. — Onufry Kopczyński grammatik. — Ignacy i Stanisław Potoccy, Pius Kiciński i jinni mówcy. — Hugo Kołłątaj, Stanisław Staszic, Adam Mędrzecki w wewnętrznéj polityce czynni. — Hjeronym Strojnowski, Theodor Ostrowski, Antoni Trębicki różne stanowiska prawa rozpatrujący. Wielądko heraldik.

VII.

ABECADŁOWY ROZKŁAD

ZNAMIENITYCH LUDZI.

ABECADŁOWY ROZKŁAD
ZNAMIENITYCH LUDZI STANU, NAUKI I PIŚMIENNICTWA.

Ludzi piśmiennictwem odznaczonych obliczyło się w poprzednich artykułach (I_B, II_B, IV_A, VI_{AF},), w tym tedy abecadłowym rozkładzie do dwu z tych artikułów są odsyłacze: — 1, *patrz*, liczbę od 1 do 177, do artykułu na początku dziejopisów liczącego (1_B); — 2, *patrz*, liczbę tysiączną, do nekrologu znamienitszych pisarzy (VI_F).

Zostawało w abecadłowéj koleji, poszczególnić cokolwiek ludzi stanu, obywateli w radzie lub na polu boju zasłużonych. A w tym razie przyszło wytaczać daty do życia rodzin całych: bo w narodach, jak cząstki jego po prowincjach posadą rozstrychnione miewają swe własne miejscowe przymioty i usposobienia, tak rodziny szczególne, miewały sobie własne zalety lub wady, w różnych wiekach swój byt, swe życie i zgon.

Chrześcjaństwo nalaźło u nadwiślańskich i nadodrzańskich ludów brackie tak kmiece jak lechickie chorągwie. Godła i hasła tych chorągwi wynikały z obyczaju czci bałwochwalczéj, jich tedy obrazowość poczęła ulegać zmianom, tak że trudno dziś wskazać, czy jakie z pierwotnego obyczaju ocalały. Gmin kmiecy więcéj do swego przywiązany, oburzał się; potłuczony, pognębiony, od brackiego udziału odepchnięty, ze swego wyzuty, o swojim zapominał patrząc na dalszą niestateczność lechicką.

Pewnie z pierwocin szły: kroje, strzemie, skuba, topór, podkowa, która wnet krzyżem się ustrojiła; z nimi zajaśniały nałęcz, łodzia, łabędź, gryf, lis. Rej wodziły lub przewodziły dostojniejsze, możniejsze rodziny; zdolniejsi a wziętość pozyskujący. Szczepiły się tedy; a chorągwie i herby rozmajiciły się: zajaśniały: koźlerogi, połukoza, kościesza, pilawa, drużyna, leliwa, godziemba, zaremba, grzymała. Z podziałem mianowicie Lechji na księstwa, pomnożyło się rozerwania między chorągiewnemi; a rodziny przed jinnymi rej wodzące dały się niekiedy odróżniać pisząc się, z Kośkielca, z Czarnkowa, z Szamotuł, z Bnina, z Oporowa, ze Sprowy, z Melsztina, z Kalinowy, z Kurozwęk; łacniéj one od jinnych, dopinały wysokich dostojeństw; a koleje duchowne otwierały jinnym do zdobycia wyżyny, tak, że biskupstwa stawały się prawdziwym wdzierstw pobojowiskiem. Otrzymane biskupstwo, nie dla jednéj rodziny w różnych czasach, stawało się środkiem podniesienia jimion.

Rozerwane Lechji cząstki, spajać się poczęły 1295 do 1386; księstwa nikły; w województwach i ziemiach urządzały się ziemstwa; chorągwie ziem i województw po 1410 przygasiły zupełnie brackie herbowne, dla których pozostał czas jakiś bój awanturniczy. Z młodych lat szukano instrukcji w obcych krajach; a gdy ze spojeniem kraju i urządzeniem ziemstwa ucichły domowe ubijatyki, junaki wybiegły ćwiczyć się w sztuce wojennéj w ubijatykach cudzoziemskich. Z razu Węgry i Siedmiogrodź stawały się przestronym do tego polem: 1390 — 1438 — 1525 — 1570. Sąsiednia z Węgrami przyjaźń, sprawa jagiellońskiéj rodziny, stawienie czoła niewiernym, powoływały do tego: wszakże nieraz bywało w tym usłużyć Turkom i sąsiedniemu cesarstwu. Późniéj Nyderlandy 1570 do 1598 stały się niejaką rycerstwa szkołą: Sprawa wojenna narodowa nie wiele

na tym zyskiwała; więcéj od tego zależyć wówczas mogły losy wewnętrznego ładu, gdy wróciwszy do kraju. w radzie przewodzili.

Gmin szlachecki obojéj Polski dbały o domową swobodę a zupełną osobistą niezależność tworzył rzeczpospolitę i z poziomu swego poruszał jéj sprężyny: Ale kierunek wszystkiego w radzie i boju poruczony pojedyńczym osobom, zostawał w części większéj, w posiadaniu pewnych wysokich dostojności dzierzących rodzinach. Od jich zdolności i cnót, od jich nieudolności lub wad zawisły nieraz losy i byt rzeczypospolitéj. Niemałą w kierunku sprawy publicznéj sprawiał zmianę zgon dostojnika lub wymarcie senatorskiéj rodziny jakiéj; po których fortuna wzmagała jinne jimiona; a opustoszałe stanowiska dostawały się w dzierżenie rodzin, jinnych zdolności i usposobień.

Prusy gdańskie złączywszy się z Polską 1454 do 1466, traciły 1610 Konopackich, 1612 Bażeńskich, 1620 Cemów, wtedy kiedy nadchodziło wielkie przeobrażenie rzeczypospolitéj; Królewieckie 1618 swych Albertów. — W obojéj Polszcze gaśli: 1450 Melsztyńscy, Kościeleccy; 1592 Górka; niebawem 1608 Szafraniec, 1630 Tęczyński, Łaski; któtko jaśnieli i przeminęli: Buczacki 1430—1542, Kamieniecki 1490—1536. Rytwiański 1422—1477, Szydłowiecki † 1532, Mielecki 1530—1570; błysnęli czasowie w biskupstwach: Tomicki † 1535, Lubraniecki 1480—1537, Maciejowski 1530—1590, Karnkowski 1530—1603, Uchański 1550—1590; schodzili z widni dostojniczéj: Ostrorogi, Kmitowie, Oleśniccy; zaświecili zaś i rozwijali się: Tarnowski, Leszczyński, Herburt, Firlej, Potocki, Wapowski, Sienieński, Opaliński, Ligęza. Poglądając na jich stanowisko, z którego jimie swe uświetnili, dostrzegać można, że w powszechności, więcéj mieli potrzeby zalety swe rozwijać w radzie, aniżeli w boju,

Nadchodziły też lata, w których Jegiellońska rodzina gasła 1572, 1596; rzeczpospolita do swéj dojrzałości i zupełności dochodziła, ogromnemu ulegając przeobrażeniu. Wcieliło się Mazowsze 1526, 1541, 1577, a z nim nowy żywioł gminny do poruszania sprężyn rzeczypospolitéj z poziomu szlacheckiego. Spojiła się ostatecznie 1569 Litwa, a przytym część niegdyś ruska, bezpośrednio z Polską zlana, opatrzyła rzeczpospolitą żywiołem zamożnym i przedsiębierczym.

Od owego czasu zmalało, czas niemały ustało wietrzenie za granicę dla poloru lub prowadzenia żołdu. Zajęły na miejscu postronne wyprawy do Multan, wojny z Moskwą 1569—1582, i na Moskwę wyprawy 1605 do 1619; Inflancka też ze Szwedami 1600—1634; aż też wszystko zwinęło się wewnętrz do boju domowego 1648 do 1672. W koleji téj dostojne jimiona zalety swe rychléj na polu boju rozwijają aniżeli w radzie.

W Litwie od czasu jéj zetknienia sie z Polską, ustęp Glińskiego 1505, gaśnienie jimion Zabrzezińskich 1520, Gasztołdów 1542, podniesienie się niektórych rodzin, a mianowicie Radziwiłłów, osłabiło kniaziowskiego ducha. W czasie unji 1569 tituł kniaziowski rodzin jako tituł książęcy, utrzymali Radziwiłłowie co cesarski 1549 nabyli i Czartoryscy co w owym czasie kniahiń w małżeństwo poszukiwali. Zaniedbywano go przecie. Mimo tego, chociaż z wielkiéj liczby kniaziowskich, niemało było zamożnych i potężnych rodzin, w dostojnictwie ziemskim i senatorskim rzadcy są: duch szlachecki jim nie sprzyjał, oni o szlacheckie zaszczyty mniéj dbali; a niebawem niejednemu stawał na zawadzie obrządek grecki. Wymierali też: 1540 Zasławscy lit. 1591 Olelkiewicze, 1600 Pruńscy, 1610 Rożyńscy, 1620 Ostrogscy, 1631 Zbaraźscy, 1651 Koreccy, 1656 Koszyrscy, 1673 Zasławscy woł., 1677

Chlebowiczowie. Do prelatur i biskupstw kniaziowskie rodziny skłonności nieokazały: ledwie jimie Radziwiłłów i Czartoryskich po dwu dostarczyło.

Prelatury i biskupstwa były owocem dla jinnego rodzaju zasług i zabiegów: Tarło poczyna 1534—1565 od dwu biskupów, Tarnowski rolicz dostarcza 1595 do 1669 dwu, Pstrokoński 1600—1650, Szyszkowski 1604 do 1670, Grochowski 1632—1645 po dwóch, Gembicki 1600—1676 czterech, Łubieński 1622—1766 trzech. Zależało też od usposobień rodzinnych: Leszczyńskich pod owe czasy 1640—1658 w biskupach było trzech. W Litwie rodziny co wysoko stały, sadzały na dwu katedrach jimienników swych: Giedroic, Pac, Wojna, Wołowicz, Tyszkiewicz, Sapieha, Brzostowski. W koronie z tych co nad jinne górowali wcale niema. W rozmnożonym rodzie Potockich zdolnością, zamożnością, a zrozmajiconą obywatelską posługą nieraz jinne prześcigającym, w ciągu trzech wieków od 1500 w biskupstwie zaledwie jeden 1692—1738.

W stanie szlacheckim równość była posadą niezależności i swobody. Srodze obrażonym się okazał stan szlachecki, gdy kanclerz Ossoliński 1633 o orderach marzył; gdy Lubomirski 1636 ciężar książęcéj dostojności na swe barki przymierzył. Wielki i mały zarówno wysługiwali się ojczyźnie i dosługiwali zaszczytów. Dwojemi drogami można je było otrzymywać: oborem przez obywatelskie głosy, albo powołaniem przez kierowniczy urząd i nominacją. Poselstwo na sejm, niektóre ziemskie dostojności, białoruskie wojewodowanie, marszałkostwa sejmu, tribunałów, sejmików i różnych obrad, komissje, delegacje i deputacje z sejmów objawiały pozyskaną przez pojedyńcze osoby a czasem rodziny w obywatelstwie wziętość; ziemskie w części dostojności, wydział wojskowy, administracyjny, krzesła i senatorskie dostojności marszałków, kanclerzy, pod-

skarbich, hetmanów zapełniała nominacja oceniając zdolności i zasługi.

Na obu drogach tych, wnet po unji, dla osób i rodzin mnogich poczęły stawać wzmagające się zawady i przeszkody do otrzymania czego wedle zdolności i zasługi. Jezuici i biskupi podnieśli takowe przeciw dissidentom za reformą w kościele jidących lub przy greckim obrządku stojących. Nastały 1600 nawracania. Z reformy do rzymskiego kościoła przechodzili: Radziwiłł, Siemieński, Łaski, Firlej, Leszczyński, Lipski; dla łacińskiego obrządku zjednani, Wiśniowiecki, Sanguszko. Zwrót taki niekażdéj rodzinie równie sprzyjał, a tym co przy swych religijnych pozostali przeświadczeniach, z rzymskiemi niezgodnych, odejmował wszelki przystęp do wyżyn z których szedł kierunek sprawy narodowéj.

Rozprzestrzenienie kraju, zrozmajicenie żywiołów rzeczypospolitéj, jéj kłopoty i niedole, wyprowadzały na widnie nowe jimiona: Mniszech od 1570, Wessel 1590, Wejer (od 1600 do 1657), Farensbach, Dönhoff, Morsztyn (właściwie od 1660). Tymczasem niejedno ze starodawnych jimion albo rychło gasło, albo zanikało w cień ustronia domowego nim ostatecznie wymarło; marli 1650 Herburt, Daniłowicz, 1661? Zebrzydowski, 1680 Zborowski, 1684 Koniecpolski, 1716 Wapowski; już koło 1680 nikli, Ligęza, Szczawiński, a przeciągnęli swój żywot: Sieniawski, Czarnkowski, Myszkowski do 1626, 1727, Firlej do 1730, Warszycki do 1733, Wiśniowiecki do 1743, Opaliński do 1774. Stateczniéjsza od korony Litwa, niemiała takiego ubytku starodawnych jimion, ale krwawo ważyła losy niejednéj kiedy przyszło do wojny domowéj 1700 z Sapiehami jakiéj w koronie niewidziano.

Kiedy w radzie i na polu wojennym podnieśli blask swój Radziwiłł, Chodkiewicz, Potocki, Lubomirski;

z tego pola podnosili swe jimiona: Żółkiewski 1580 † 1633, Kazanowski 1608 † 1649, Kalinowski 1610 † 1652, Czarnecki 1610 † 1703, Sobieski 1590 † 1737, Jabłonowski. Swojim sposobem zaświeciło Radziejowskiego 1610 † 1706.

W ostatnich czasach kiedy żywot szlachecki na padole swym podupadły marniał, głośni są: Załuski w czterech biskupstwach 1680—1774, Tarło w trzech 1710—1732, Szembek w czterech 1699—1809; od roku 1670, 1690: Moszyński, Bieliński, Małachowski, Rzewuski, Gurowski, Poniatowski, Sołtyk, Sułkowski, Poniński, Podoski, i tak daléj.

A.

Acernus 1608. — *Adam* brem. 6.

Albert syn Fridrika margr. anspach i Sofji Jagiellonki, n. 17 maja 1490, wielki. mistrz krzyżacki 1512, książe Prus 22 listop. 1525, † 20 marca 1568 syn jego:

— Albert Fridrik, nar. 29 kwiet. 1553, ks. prus. 1568, obłąkany 1573; z pięciu córek jego; Anna n. 3 lipca 1576, † 30 maja 1625, zaślub. Janowi Zygm. elekt. brandeb. 1594; Zofja n. 31 marca 1582 † 1610, za ks. Kurlandji; Eleonora n. 11 sierp. 1583 † 31 marca 1607, zaśl. Joachimowi Friderikowi elekt. bran. (ojcu Jana Zygm.), od niéj książąt kurland. małżonki. Nad obłąkanym kuratela powierzona stryjecznemu bratu Jerzemu Fridr. margr. anspach † 26 kwiet. 1603; potém brandeb. elektorowi Joach. Fridr. † 1608; po nim synowi jego Jan. Zygm. który téż 1611 inwestiturę Prus otrzymał, a po zgonie obłąkanego Alberta 8 sierpnia 1618 zaszłym, księstwo Prus objął.

Albertrandi Jan, n. 1731, ex-jezuita, w Rzymie 1782, 1785 z archiwów przyrządza historiczne wypisy,

toż następnie w Upsalu i Sztokholmie; przełożył na polski dzieje rzymskie 1768; dzieje polskie ze Schmidta 1768; redaktor zabaw przyjac. 1769; biskup zenopolitański został prezesem tow. przyj. nauk 1800; wydał zabytki rzym. w pieniądzach 1805 † 10 sierpnia 1808; z jego skriptów wydawano panowania; patrz 127.

Aldobrandini, Antoni Martinelli de Hippolyti, legat pap. 1587, pod jimieniem Klemensa VIIIgo papież 1592 † 1605.

Alexander, biskup płocki 1129; żarliwy w utrzymaniu karności djecezji swéj; w Płocku stawiać począł murowaną kathedrę do któréj 1154 przyrządził brązowe podwoje (dziś w Nowogr. wielkim zawieszone), † 1156.

Alexander kr. p. Jagiełło.

Alexy metropolita ruski w Kijowie 1330—1364 ciało jego spoczywa w Moskwie, łacinnicy obchodzą jego święto 12 lutego.

Andegaveński (d'Anjou), Karol Robert (Carobert neapolitanus) kr. węgier. 1309 † 16 lipca 1342; z trzeciéj żony Elżbiety c. Wład. łokiet. zaśl. 1325 † 1383 miał dwie córki: Katarzynę za ces. Jodokiem luxemb.; i Elżbietę za Bolesł. II opolskim, Władysława matkę. — a synów trzech: — Stefan najmłodszy n. 1332, zmarł na księstwie Slavonji i Dalmacji; — Jędrzéj n. 30 listop. 1327, król neapolit. od królowéj Joanny żony swéj 18 września 1345 uduszony; — najstarszy,

— Ludwik wielki, n. 5 marca 1326 kr. węgier. 1342, polski 1370, koronowany 17 listop. 1370, † 11 wrześn. 1382; żony: pierwsza Małgorzata ces. Karola IVgo c. n. 1334, zaśl. † 1349; druga Elżbieta c. Stefana kr. bosnji, i Elżb. kujawskiéj (Wład. białego siostry), zaśl. 1353 † 1386, z niéj trzy córki: — Katarzyna zaręczona Ludwikowi orleańskiemu, † 1384. — Maria n. król. węgier. 1382, z tronu wyzuta 1385, zaśl. Zygm. luxemburg. 1388, † 1392. — Jadwiga n.

1372, królowa pol. koronowana 15 paźdz. 1384, zaręczona Wilhelm. austryjackiemu, ślubuje Jagiełłę 17 lut. 1386 † 1399.

Anna p. Batory, Jagiellończyk.

Andrzéj Olgierdowicz w Pskowie, a 1394 w Nowogrodzie wiel. † 1399.

Annibal de Capua arcyb. neapolit. nuncjusz pap. 1586.

anonymi kronik. 23, 26. — *Anzelm* 1520.

Arciszewski Krzysztof prawdzic, syn Eljasza, nar. 1592, arjanin, z powodu zabójstwa, uszedł z Polski 1622 w hollenderską służbę; pod Roszellą, w Brazylji 1630; wróciwszy 1645, generałem artillerji; szańce Lwowa i Zamościa 1648 opatrzył; był 1649 pod Zborowem, † 1656. — Eliasz posłuje w Danji 1637.

Arler Piotr budowniczy XIV wieku w Pradze czeskiéj 1300, 1375.

Arnold, Jerzy Christjan n. 1 lutego 1747, skończył mediczne studja 1768; poślubił córkę Neufelda; w Leśnie do 1777; z powodu zwad prostetantów z Kalwinami ustępuje do Warszawy, gdzie też zajmują go w scissjach w Sielcach i Węgrowie toczonych; w konsystorzu protest. zostaje do zgonu, † 19 listop. 1827. Zostawił kilka lekarskich, więcéj do historji mediciny i parę w jinnych przedmiotach pism rozruconych.

Aubert 119.

Augezd, Aujezdecki, Alexander, drukarz w Królewcu 1551, 1552, potym w Szamotułach 1558, 1559.

August p. Poniatowski, Sasi, Zygmunt.

B.

Babonaubek czyli Baubonaubek, rodem pers, z chorągwią swym kosztem utrzymywaną za Jana Kaźm. służył, szlachectwo pol. otrzymał 1663, żył jeszcze 1676.

Badurski 1789.

Bal, Michał z Nowegotańca, z usług obyw. do zakonu franciszk. wszedł, hussitów w Czechach nawracał; arcybisk. pragskiego nieprzyjął, zakonowi provincji polsk. gorliwie przewodził † 1495.

Baliński 162. — *Bandtke* 151, 175. — *Baranowicz* 1693.

Baranowski, Wojciech jastrzębiec, n. 1549 † 1615, postępował na bisk. płockie 1590, kujawskie 1606, na arcyb. gnieźń. 1608; odznaczając się żarliwością ryzy kościelnéj, budował biskupie pałace.

Baranowski, Piotr Bogusław ostoja, dzielny żołnierz, marszałek konf. wojskowéj 1696, submittuje się hetmanowi 11 maja we Lwowie.

Bardziński 1710. — *Bartoszewicz* 173.

Baryczka, Marcin syn Jana, kanonik krak. utopiony w skutek popędliwości Kazim. wiel. 8 stycznia 1349. — Wojciech na dworze ces. 1590, wróciwszy w boju okaleczał, koniuszy nadw. i sekrt. † 1643. — Stanisław artillerzysta, odznacza się w kozac. wojnach † 1680.

Baszko 21, 1273.

Batory de Somlio, Stefan syn Stefana, n. 1533, kś. siedmiogr. 1571, na króla do Polski 14 grudnia 1575 powołany, z królową Anną 1 maja 1576 koronowany, poślubił ją 2 maja, † 13 grudnia 1586 synowiec jego: — Jędrzéj, Jędrzeja syn n. 1566, kardynał 1584; powodowany od Kromera na bisk. warmiń. 1589; poszedł na kś. siedmiogr. 1599 poległ w boju; stryjeczny jego brat: — Zygmunt Krzysztofa syn, n. 1572, wziąwszy za żonę 1595 arcyksiężniczkę, dopiął księstwa 1599; zsadzony 1602, zastrzelony 1613. Siostra jego Grizelda za Janem Zamojskim.

Bazylik 1577. — *Bażeński* p. Beissen. — *Beaujeu* 100. — *Beauplan* 71. — *Beckher* 1655.

Bekiesz z Siedmiogrodzia, Gabriel poległ 1581 pod Pskowem. — Kasper zmarł późniéj, synowie jego otrzymali indigenat 1593.

Von *Beisen, Beizen,* spolszczone Bażeński; rodzina mnoga i zamożna, silnie się przyczyniła do wydobycia 1454—1466 Prus gdańskich z pod jarzma krzyżackiego. — Jan wielkorządca i wwda gdański 1454 †..... — Gabriel wwda malb. 1454, potym chełmin. 1466 † 1476. — Scibor, rządca i wwda królewiec. 1455, malb. 1466 † 1481: są trzéj bracia. — Jinni podkomorzami, następnie kasztel. wwdy; wygaśli na Ludwiku † 1612.

Benedikt 1245,

Beniowski Maurycy August, węgrzyn, n. 1741, po wielu avanturach 1768 konfederat barski, dostał się do niewoli 1770 do Kamczatki, zkąd wyrwawszy się na morze, dotknąwszy Japonji, Indji francuskiéj, złożyw. w Paryżu archiva z Kamczatki wzięte; 1774 puścił się do Madagaskaru, zkąd od wyspiarzy wyparty wszedł w służbę angielską i zginął 1786 23 maja szturmując do francuskiéj w Madagaskarze twierdzy; jego podróże i pamiętniki ułożył J. H. de Magellan, Paris 1791, przełożone na polski.

Bergonzoni, Michał, n. w Bononji 1748, doktor mediciny 1772, przybył do Pol. 1775, w Lublinie od 1780 do 1787, ogłasza hygjeniczny jego opis; przybył do Warszawy 1790 jako naczelny lekarz wojsk rzeczypltéj, urządza służbę do 1794; jeden z tworców tow, przyj. nauk 1803; znowu naczelny wojskowy 1807 do 1812; † 1820, syn jego jedynak legjonista zginął w boju.

Bernicz 1680.

Bezbrajim, (Besper) Otto, Bolesł. wgo pierworodny, z królewny węgierskiéj zrodz. 988, ma w dziale 1025 Ruhją czyli zakarpacką prov. Wag; dorwał się panowania i zabity 1032, syn jego: — Roman dzierży

Ruhją: córka jego Dobrogniewa za Kazim. restauratorem.

Białobrzeski 1586.

Bieganowski, Mikołaj, w boju i radzie niestrudzony; poseł do Turcji 1640, 1653; kasztel. kamieniecki 1661 † 1672.

Bieliński, Franciszek Jan junosza; na Moskwie 1660 odzyskał Grodno; marsz. tribunału 1663; posłował na sejmy 1667, 1670, 1676, wwdą malb. 1678; ubespieczał 1683 Elbląg; syn jego: — Kazimirz Ludwik, marsz. na sejm. elekc. 1697; nadw. 1702, wielki kor. 1703, † 1713: syn jego: — Franciszek, marsz. w. k. 1742, † 1766; stronnik Leszczyń.; za Aug. IIgo surowie urządził policją w stolicy; przełożył na polski, recueil de Rousset concernant les prétent. de la Pol. sur la Livonie, Warsz. 1751. — Stanisław synowiec poprzedń. a Michała syn, marszałkował na sejmie grodzień. 1793.

Bielowski 173. — *Bielski* 38, 45, 61, 115; 1575, 1765.

Bieniewski, Stanisław Kazimirz radwan, kaszt. wołyń. 1655, w układach z Teterą 1664; wwda czerniech., kończył traktat andruszow. 1667; był w Moskwie kiedy Nifona z patrjarchatu ruszano 1676.

Biren, Jan Ernst, kurlandczyk, podkomorzy Anny imperatorowéj favorit, obrany kściem Kurl. i Semigalji 14 maja 1737; decizją rady senatu potwierdzony, otrzymał investiturę 1739; z całą rodziną zasłany 1740 na Sibir. Wybrany na księcia Ludw. Ernst Brunświk Wolffenbuttel 20 czerwca 1741, niedopiął. Biren przywołany z Sibiru, w Jarosławiu zatrzymany; radą senatu ogłoszony vakans; z przyzwoleniem improwéj Elżbiety księciem Karol syn Aug. IIIgo 18 listop. 1758 ogłoszony, otrzymał investiturę 8 stycz. 1759, przyjęty 19 listop., poślubił Franciszkę Krasińską 20 marca

1760. Biren całkiem uwolniony, upomina się o księstwo 20 lipca 1762; wstawia się za nim improwa Katarzyna II, 3 sierpnia, wrócił tedy; syn jego Piotr, za ojca i siebie homagjum złożył; po zgonie ojca 1772 objął księstwa Kurlandji i Semigalji, do Rossji potém 26 kwietnia 1795 wcielone.

Birkowski 1626, 1636. — *Bizardière* 102. — z *Błonia* 1430.

Z *Bninà* łodzia, Jędrzéj kaszt. pozn. 1306 do Czech po Wacława. — Piotr generał w. pol. 1369, w legacji do Węgier 1370. — Piotr kaszt. gnieźn. 1429, 1446 w legacji do ces. Zygm. w sprawie krzyżac. — Piotr na dworze kr. cyprijskiego 1432. — Jędrzéj wda pozn. 1440 towarzyszy Władysł. do Węgier, † 1449. — Jędrzéj bisk. pozn. 1438 hussitów zbąskich 1439 na stosie spalił; odbiera przysięgę Prus 1454, w legacji do szlachty płockiéj 1462, do umów z krzyżak. w Brześciu 1463, † 1479. — Piotr Mosziński, n. 1441, bisk. przem. 1480. kujaw. 1484, † 1493. — Maciéj z Moszina, gener. w pol., wda kaliski 1476, pozn. 1477; towarzyszy królewnie Zofji do Brandeb. 1499; w Kołomyi 1485 gdzie hołd mołdawski; przywodzi w boju z Żegańskim; żył jeszcze 1491.

Bobola Jędrzéj, n. 1645, podkom. kor. i powiernik Zygm. IIIgo oraz jezuitów, † 1617; synowiec jego: — Jędrzéj, Mikołaja syn, n. 1591, żarliwy jezuita, apostołując koło Pińska w Janowie 10 maja 1657 zamordowany, kanonizowany 1852.

Bobowski 1675.

Bodzanta, szeliga, od Ludwika 1382 na arcyb. gnieźn. wyniesiony; popierał 1383 Ziemowita; koronował 15 paźdz. 1384 Jadwigę; chrzcił 14 lutego 1386 Jagiełłę; ordinował 1387 biskupa w Wilnie; † 1389.

Bogufał 19, 1253.

Bogumił, syn Mikołaja, poraj, kaszt. gnieźn. sie-

strzeniec arcyb. Janika; po nim 1167 na arcyb. gnieźn. powołany; opuścił archidjecezją, w Venecji potkawszy pap. Alex. IIIgo 1170, zrzekł się jéj; wrócił przez Węgry i żył pustelnik nie daleko Dobrowy, † 1182, poczytany za błogosławionego. — Brat jego Bogufał cisters.

Bogusławski, Wojciech z poznańskiego, nar. koło 1760, aktor sceniczny od 1778, urządza widowiska we Lwowie i Warszawie, gdzie je utrzymuje do 1814; rzadko się potym ukazując, † 1829; napisał lub przełożył blisko 80 sztuk, z których własnego utworu: krakowiacy i górale, spasmy, Henrik na łowach przed jinnymi celują.

Bogusz, starosta gdański, bronił go od krzyżaków, ocalić 1306 niezdołał.

Bohomolec, 129, 177; 1790.

Bohowityn, Bohusz korczak, posłował do Moskwy 1508, 1516, 1521. — Jan, posłował téż do Moskwy 1530.

Bohusz Siestrzeńcewicz (ze szląskich kotficz strzałów) marsz. lit. wraz z bisk. Erazmem ciołkiem, posłował 1513 do Rzymu, † 1532.

Boim 1659, patrz Buin.

Bolesław wielki, chrobry (w piątéj od Piasta rodni), Mieczysława syn, z Dombrówki 967 narodzony; obejmuje państwo 992; w Krakowie 999; przyjmuje Ottona i zawiera z nim traktat w Gnieźnie 1000; w Magdeb. 25 maja; w Czechach gości 1003, 1004, w Merseb. 24 maja 1013, w Budiszinie pokój 18 stycznia 1018; w Kijowie 15 sierpnia, do 15 czerwca 1019, koronuje się 25 grudnia 1024, † 3 kwietnia 1025; prawnuk jego:

Bolesław śmiały, szczodry, Kazimirza syn, n. 1041; w Węgrzech 1061, 1063, 1064, na Rusi 1064, w Kijowie 2 maja 1068, we Wrocławiu 1072, w Węgrzech

1074, 1077, koronuje się 25 grudnia 1077, ustępuje do Węgier 1080, † 1081; synowiec jego:

Bolesław IIIci, krzywousty, Władysława Hermana syn, n. 2 września 1085; wojuje niepokoje domowe i Pomorzany; w Bambergu 1110; pokutuje 1117, 1127; zajął lutickie ziemie 1121, w Merseb. 1135, † 28 paźdz. 1139, podzieliwszy kraj między syny, z których z koleji drugi:

Bolesław IVty kędzierzawy, n. 1127, ma w dziale Mazowsze 1139; w krakowie nad całym królestwem 1149, przyjmuje umowę w Krisgowe w sierpniu 1157, † 23 paźdz. 1173; syn jego — Leszek w Mazowszu, † 1185; — a synowca Leszka syn:

Bolesław Vty wstydliwy, n. 1221, małoletni 1128, więziony w Sieciechowie 1133, włada sam 1138; ucieka do Węgier i Moraw 1141, raz drugi 1160, † 10 grudnia 1279; ze stryjecznych jego:

Bolesław, Ziemowita syn, książe Mazowsza, † 1343; z jego synów: — Trojden na Czersku, † 1341, zaślubił Marię Daniela ruskiego wnukę, a z niéj:

Bolesław książe ruski halicki 1327, † 1340, po którym Ruś czerwona do korony wcielona.

Bolesław wysoki, syn Władysł. IIgo, nar. 1127, otrzymał 1164 Szląsk średni, zagarnął po zgonie brata Konrada 1179 Szląsk dolny, † 1201; prawnuk jego:

Bolesław łysy, rogatka, Henrika pobożnego syn, n. 1217, ks. lignicki 1241; w Polszcze i Krakowie 1242; wyparty, wichrzy, w zwadzie z bisk. wrocł, † 1278; wnuk jego:

Bolesław, Henrika otyłego i Elżb. c. Bol. pobożnego syn, zmarły 1343 jest ojcem książąt lignickich i brzegskich, wygasłych 1675.

Bolesław pobożny, syn Wład. odonicza polskiego, ks. 1239, trapiony bratnią Przemysława niezgodą, jego syna 1257 opiekun, † 7 kwietnia 1278, z Jolanty córki

Beli IV kr. węgier. zostawił dwie córki: Jadwigę za Wład. łokietk.; Elżbietę wydaną za Henrika otyłego lignickiego, matkę dalszéj Piastów rodziny.

Bołoban, Gedeon, episkop lwowski, † 1600, synowiec jego. Jurewicz, † 1625.

Bolognetto, legat papiezki lat cztéry 1583—1587.

Bonar, Boner, Jan (z trzema braci) szwajcar, burgrabia krak. i żupnik; zamożny, wydatkiem około dwukroćstutysięcy czerwonych złotych, mnogie ziemie koronne z zastawy wyzwolił, zamek krak. budował, † 1523; synowie jego: — Severin, żupnik téż, urządzenie zup bocheńskich kontinuował, budował téż; kasztel. żarnowski 1532, biecki, sandecki, † 1546; syn jego. — Severin, kaszt. krak. 1588, † 1592.

Boner, Ambroży Izaijasz, augustinjanin, n. 1380, † 1471; między błogosławionych liczony, ciało jego podniesione 1633.

Boratini, Filip i Titus Livius, indigenovani 1618; drugi dzierżawiąc mennicę, bił 1659—1667 lichą zdawkową monetę.

Boratyński, Jan korczak, rotmistrz, chorąży przemyski sprawnie się okazał w Multanach 1502; pod Połockiem 1517; w Węgrzech stając przy Janie 1526; syn jego: — Piotr odprowadził 1539 Izabellę do Węgier; 1555 Bonę do Włoch; kaszt. bełz. 1554, † 1558.

Borecki, Job, od patrjar. jerozolym. Theofana na metropolitę kijow. święcony 1621, † 1632.

Borkan 1616.

Boryszewski, Jędrzéj poraj. biskup przemy. 1489, arcyb. lwow. 1490; wysłany 1501 do wybranego kr. Alexandra; arcyb. gnieźn. 1503, Zygmunta 24 stycznia 1507 w Krak. koronował, † 1510.

Branicki, Jan Klemens z Ruszczy gryf, Jana podkomorzego krakowskiego syn, n. 1688, † 1771, wda krak. 1745, hetman wielki kor. 1752, kasztel. 1761;

z sejmu konvok. 1764 ustępuje przed stronnictwem Czartoryskich; żona Poniatowska.

Branicki, Franciszek Xavery, korczak; poufalec Stan. Aug.; łowczy kor. regimentarz 1768 na uśmierzenie humańszczyzny; hetman polny kor. 1773, wiel. 1774 do 1793, † ....

Breyn 1697, 1764. — z *Breznicy* p. Klemens. — *Broniowski* 1620.

Bronisława, córka Stanisława Prandoty odrowąża i Anny z gryfów, n. 1219 zakonnica premonstrateńska czyli norbertanek, † 19 sierpnia 1259; błogosławiona.

Broscjus 1652.

z *Brudzewa*, Brudzewski, Wojciech, prof. astron. i matem. w Krak. do 1494, przeniósł się do Wilna, gdzie † 1497, w kwietniu 1495 w Medjolanie ogłoszone zostało jego commentariolum supra theoricas novas Georgii Purbach pro introductione juniorum.

Bruno, biskup apostołujący; w Polszcze koło 1000 pisze żywot śgo Wojciecha; sam poniósł w Prusiech męczeńską koronę 1008 14 lutego.

Brunvillerski mnich 5.

z *Brzezia* zadora, Mikołaj, marsz. w. k. 1389. — Zbigniew Jana Kropidło 1394 pojmał; Konrada białego kozleńskiego księcia, Piotra Skałę prześladującego powściągnął; Witowdowi w wyprawie na Rezan 1401 towarzyszył; w pruskiéj wojnie; marsz. w. k. 1413; zajścia z pomówioną królową Anną; † 1425. — Mikołaj, marsz. w. k. 1440, † 1458, posiadał Landskoronę.

Brzostowski strzemię, Jan półkownik † w Wilnie 1638; syn jego: — Cyprjan Paweł, kaszt. trocki 1680 poseł do Moskwy, wda 1684 † 1689; syn jego: — Konstanty Kazimirz, bisk. smol. 1684, wileń. 1687, w zatardze z Sapieh. † 1722. — Michał koniuszy lit., marsz. konfed. 1764, podsk. lit. 1764, † 1787; brat jego: — Adam kaszt. połocki 1758—1776. — Stanisław, marsz.

konfed. 1768, wda infl. † 1769; brat jego: — Paweł n. 1739, prałat wileń. † 1827. — Robert, kaszt. połocki 1790.

Budek, kanonik co wywołał rzeź jewrejów w Krak. 27, 29 maja 1407 wydarzoną.

Budny 1590, 1606.

Buczacki abdank, Michał na Podole 1430 wyprawiony, Litwę, Wołochy odpiéra, zginął 1438 w napadzie tatarskim; brat jego: — Theodor, zarządza i broni Podole, w rozprawie z Wołochami u Krasnego potoku, prawemu skrzydłu przywadząc 1450 poległ; trzeci brat: — Jan Muzył, zawiadywał téż podolem. Wygaśli Buczaccy 1542 na Jakóbie biskupie płochim; jimie jich przeniosło się na Tworowskich pilawitów.

Buin, urządza artillerją chinom 1656, działa lane z jego jimieniem 1697, patrz Boim.

Buonacorsi 1496. — *Bursius* 1627.

Butawa, Konstanti Borys, Olgierda syn, † 1399, od niego Koreccy.

Bykowski, Jan (Tysza), poseł do Moskwy 1567, tam więziony 1568.

Bytomski 79. — *Bzowski* 1637.

C (patrz téż K).

Candidus veron. patrz Szczuka.

Cema (Zehma, Czema), wczele, Achacy, podkom. malb. 1513; kaszt. gdań. 1532; wda malb. 1546, † 1565; brat jego: — Fabjan, kaszt. gdań. 1549; wda pomor. 1556, malb. 1565, † 1566. — Achacy (Achacego syn), wda pomor. 1565 † 1569. — Fabjan (drugi Achacego syn), wda malb. 1566 † 1607, syn jego: — Fabjan † 1629 bezdzietni i Cemowie wygaśli.

Cerazin 1630. — *Cervus* 1539.

Cezary, Franciszek ukazał się w Krak. z drukarnią

swą 1616 † 1651; drukuje wdowa, potym jimiennicy. — Jan Paweł do 1675; potym Franciszek młodszy; potym Michał † 1724; drukarnia sprzedana 1731.

Chaim malach, manaloch, to jest anioł podróżujący 1700, 1704, pierwszy twórca między talmudistami w Polszcze sekty chassidim, to jest zagorzałych pietistów.

Chełchowski 1645. — *Chevalier* 76.

Chlebowicz (Hlebowicz) leliwa Stanisław, posłował do Moskwy 1492, 1503; starosta wda połocki 1505—1511. — Jerzy, namiestnik witepski, legat do Moskwy 1506. — Mikołaj (Jerzego wwdy smoleńskiego 1501 zmarłego syn), jeniec w Moskwie z nad Wiedroszy 1493, uwolniony 1500, bronił Smoleńska, wnet umarł; brat jego: — Jan, marsz. lit. 1516 odznaczał się w boju z Moskwą, posłował do niéj 1536, 1541; kancl. wda wileń. 1542, † 1548; syn jego: — Jan, z dziedziczki zasławskiéj 1544 zrodzony; broniąc Zapołocia, 1559 jeniec w Moskwie, wypuszczony 1565; kaszt. miński i podsk. 1573, kaszt. trocki 1584, wda 1586, † 1591; syn jego: — Mikołaj wda smoleń. 1611, w umowach z Moskwą 1611, kaszt. wileń. (1616) 1620, † 1633; syn jego: — Jerzy Karol wda wileń. 1670—1677; po nim fortuna cała z córką do Sapiehów przeszła.

Chmielecki, bończa, Stefan, z pod Cecory 1620 umknął; tatary gromił pod Białącerkwią 1626, na Podolu 1629; wda kijow., † 1630.

Chmielecki 1632.

Chmielnicki Bogdan, powołuje 1648 kozaczyznę do boju; Pilawce 23 września, Żółte wody 2 maja, Korsun 26 maja, pode Lwów i Zamość; Zborów 1649 17 sierp. Beresteczko 1651 28 czerwca, Zwaniec 16 grudnia; poddaje się Moskwie w styczniu 1654, pobici pod Humaniem; zagon pode Lwów 1655, † 15 sierpnia 1657, synowie jego: — Tymofiej wdziera się na Moldawją 1650, 1652. — Jerzy hetman kozacki 1661.

Chmielowski 1763.

Z *Chodcza* Halicki poraj, Stanisław, kaszt. halicki 1460, wda ruski 1465, † 1468; dwaj synowie jego: — Stanisław kaszt. lwow. 1488, marsz. w. k. 1507, na kongr. wiedeń. 1515, † 1529; — Otto kaszt. lwow. 1507, wda podol. 1507, ruski 1518, sandom. 1526, krak. 1533 † 1536. — Paweł z Chodcza Chotecki, kaszt. połań. 1501, radom. 1506, † 1514?

Chodkiewicz, Jan Hjeronymowicz, wojował Moskwę 1564, wraz wysłany urządzać inflancką krajinę † 1579. — Jan karól, n. 1560, podrużuje pierwszy wojenny zawód na Wołoszczyznie 1597; hetman 1602, tłucze Szwedów 1604 pod Rewlem, Derptem, Białym kamieniem, znosi 1605 27 września pod Kirchholmem, Parnawę, Wolmar odzyskuje; na prawym skrzydle stał 6 lipca 1607 pod Guzowem; z pod Smoleńska i Mozajska 1610 swojich w Moskwie zasila; Władysława 1617 do Moskwy prowadzi; wda wileń. 1616; w Chocimie gromi Turki † 24 września 1621, — Hjeronym kaszt. wileń. 1595—1616; syn jego: — Krysztof kaszt. trocki 1633, wil. 1636, wda 1642 † 1650; synowie jego: Jan Kazimir kaszt. wil. 1651, † 1661; — Alexander Krzysztof, bisk, infl. 1669 † 1676.

Chodźko, p. dopis do dziejop.

Chojeński, Jan abdank, sekr. kor.; bisk. przem. 1531, podkancl. 1535; bisk. płocki 1536, krak. i kancl. 1537 † 23 marca 1538.

Chomętowski, pieczynga lis (bończa?), Stanisław po ojcu Marcinie 1706 wda mazow.; umocował 1714 traktat z Turcją; wysłany 1720 do układów z Rossją; hetm. pol. kor. 1726 † 1728.

— n. 1735, utrzymywał powstanie w Lubelskim i Chełmskim 1794, gdzie poległ.

Chreptowicz Littawor odrowąż, Joachim, n. 1717,

marsz. tr. lit. 1765, podkancl. 1772 podał projekt ustanowienia komiss. eduk. kanclerz 1793 † 1812.

Chrościński 1717.

Chrzanowski Samuel, z jewreja neofyta, wsparty dzielnością żony, broni 1675 Trębowli; nobilitowany poraj 1676.

Chwalczewski 1549. — *Chwałkowski* 97; 1690. — *Ciachowski* 1630. — *Cichocki* 1620.

Cichocki, Jan Augustin, generał, prezes komissarjatu wojskowego, zakwitowany 1793; będąc kommendantem garnizonu warszaw. 1794, ułatwił powstanie w stolicy.

Cichowski 1669.

Ciekliński Józef, marsz. konfed. wojsk. pod Moskwą stołecznéj 6 sticznia 1612 pode Lwowem; rozwiązanéj 8 kwietnia 1614. — Dobiesław, kaszt. czechow. 1648—1652.

Cimbarka, c. Ziemowita płockiego i Alexandry Olgierda córki, zaślubiona 1421 arcyksięciu austrjac. z Habsburg Ernestowi † 1429, austryjackiego domu matka.

Ciołek 1524. — patrz Vitelljo.

Ciołek, Stanisław, bisk. poznań. 1428 † 1438, poeta satyrik; jeden z Polski na soborze bazilejskim, miał zatargę z Abrah. Zbąskim. — Erazm, bisk. płocki 1503, na kongr. wiedeń. 1515, do sejmu rzeszy legat 1518, † w Rzymie 1522. — Stanisław żyjący w Mazowszu koło 1428, niezmierną siłą obdarzony.

Cluverius 1623.

Commendoni, Jan Franciszek, n. 1524, † 1584; nuncjusz do Polski i kardinał 1565, jest po nim czyli po jego sekretarzu Antonim Maria Graziani relacja o Polszcze w żywocie Commendoniego.

Coxe, Wiliam, nar. 1747 † 1828, z mnogich dzieł

jego: voyage en Pol. en Russie, Suède et Danem 1784; hist. de la maison d'Autriche 1802.

Coyer 120. — *Craig* 52. — *Curiche* 92; 1688.

Cydebur króla Mieczysława brat, pobił Sigfrida pod Cidinem 24 czerwca 972.

Cygański 1585. — *Cynerski* 1641.

Czacki świnka, Wojciech n. 1621, rotmistrz pod Chocimem 1673, półkownik 1683, w Bełzkim poślubił Katarzynę Zahorowską Porycka dziedziczkę; syn jego: — Michał Hjeronym kaszt. wołyń. 1739; syn jego: — Szczesny, podczasy w. kor., od 1768 lat siedm więzień w Rossji; syn jego: — Thaddeusz, nar. 1765 28 sierpnia, starosta nowogr. zasiadał w komiss. skarbowéj; prawu i nauce oddany; dzieło o lit. i pol. prawach 1800 wydał; lyceum krzemienieckie 1805 otworzył; w Charkowie i Petersb. 1807, † 20 lutego 1813; patrz 133.

Czajkowski, Adam Dębno Tymkowicz; Tatarów od Przemyśla odegnał; poległ pod Cecorą 1620.

Czapla, scholastik, mazowiecki kanclerz, od księcia 1239 powieszony.

Czaradzki 1626.

Czarnecki, Stefan, n. 1599, poruczn. towarz. 1610, poruczn. usarski 1635; pod Kumejkami 1637, Ochmatowem 1644, pod Żółtemi wodami 1648 jeniec u kozaków do 1650; półkownik i chorąży sendom. pod Beresteczk. 1651 28 czerwca; obożny kor. i starosta 1652; twarz przestrzelona pod Monasterzyskami w styczniu 1653; ranny pod Buczą w grudniu 1654; kaszt. kijow. 1655, opuszcza Kraków 18 paźdź.; zawięzuje 1655 29 grudń. i 1656 8 stycznia konfeder. tyszowiecką; wymyka się 8 lutego z pod Gołębia, tłucze Szwedów nad Sanem 12 marca, pod Sandomierzem 25 marca, pod Warką 17 kwietnia; koło Gniezna od 8 maja, pod Warszawą 1, 18, 20 lipca; postrzelony w nogę koło Rawy 24 sierpnia; pro-

wadzi królowę do Gdańska.....; koło Międzyboża 1657 23 lipca; w Danji 1657, 1658; wwda ruski 1657; pod Lachowicami i Połonką 1660 26, 27 czerwca, pod Gubarami 18 paźdź., pod Głębokim 1661 rozprawia się z Moskwą; starosta tykociń. 1661, wwda kijow. 1664; pod Stawiszczami z kozaki 1665 w październiku; hetman. † 1665. — Liczni bracia jego, odznaczali się w boju na Węgrach lub w domu; Franciszek jezuita n. 1610 † 1676. — Stefan Stanisław synowiec a Marcina syn, odznaczał się w boju z kozaczyzną; wespół z Pacem przeciw Moskwie; marszałkował w sejmie 1673, był pod Wiedniem 1683, † 1703.

Czarnkowski, nałęcz. Rodzina ta wczesno liczne senatorskie posiadała dostojności: — Wincenty ojciec dwu synów, owdowiawszy objął arcyb. gnieźń. 1220. synod odprawił, wyjednał sobie przywileja które szlachtę obraziły, † 1233. — Tomasz, bisk. wrocł. w zatardze z Henr. wrocław, tuła się; o niego synod łęczycki 1285, żali się na lugduńskim 1292, † 1292.

— Sędziwój, kaszt. miedzyrz. wojuje z Brandeb. 1325, mienia Czarnków na Rogoźno 1343. — Sędziwoj kaszt. bniński, wojuje ze szczecińskim 1379.

— Jędrzéj, n. 1507, † 1562, odprawiwszy różne legacje bisk. poznań. 1553. — Sędziwój, kaszt. przemęt. zniósł oddział tatarów na Litwie pod Lindą 1506; syn jego: — Stanisław Sędziwój, n. 1526, referend. kor., poseł do Hiszp. 1559; marsz. sejmu lubel. unji 1569; od koadjutorji arcyb. gnieźn. odrzucony 1577; stawał ze strony Zborowskich 1581, 1585, † 1602. — Adam, synowiec poprzedniego, Sędziwoja wdy łęczyc. syn, n. 1555, generał w. p. 1593, wda łęczycki 1605, † 1627; — na wnuku jego wymarł dom 1727.

Czartoryski, Iwan, rusin, wgo kniazia lit. Zygmunta 1440 w Trokach zabił. — Michał, rusin, starosta bracław. polski zaciąg, 1463 na obronę Kaffy

ciągnący, w pień wyciął. — Alexander, tatarów 1527 pobił, brańców odbił; w unji lit. 1569, zastrzega dla jimienia swego kniaziowski tituł; wda wołyń. † 1570. — Mikołaj na Klewaniu kaszt. woł. 1633, wda podol. 1655, woł. 1656, † 1662; z Anny księżniczki Koreckiéj trzech synów jego: — Florjan, ciało śgo Bonif. z Rzymu do Klewania 1642 sprowadził; bisk. pozn. 1650, kujaw. 1654; koji związek świderski 1663, arcyb. gnieźn. 1673, przewodnicząc elekcji 1674, zmarł; — Jan Karól podkom. krak. marsz. sejmu 1668; małopolskę wiedzie do konf. pod Gołębiem 1672; — Michał, wda bracł. 1658, woł. 1662, sendom. 1680 † 1692; syn jego: — Kazimirz na Klewaniu i Żukowie, n. 1670, podkanc. lit. 1710, wziął od syna kasztelanją wileń. 1724 † 1741; z podskarbianki Morsztynówny zostawił: Konstancją wydaną 1720 za podsk. lit. Poniatowskiego; synów zaś trzech:

— Friderik Michał, n. 1696, kaszt. wileń. 1722; wziął od ojca podkancl. lit. 1724, kanclerz 1752 † 1775; z Walsztéjnówny zostawił córki: dwie za Flemingiem, jedną za hetm. Michałem Ogińskim. — Kazimirz Theodor, n. 1705, bisk. pozn. 1738 † 1767. — August Alexander, n. 1698, wda ruski 1731, regimentarz konfed. na konwok. 1764, † 1782, z Marji córki hetm. Sieniawskiego, zostawił: córkę za marsz. w. k. Lubomirskim; tudzież syna: — Adam Kazimirz, n. 1734, gen. ziem podol., marsz. trib. wil. 1763, marszał. konfed. i sejmu konwokacji 1764; komend. gwardji pieszéj lit. i korpusu kadetów; generał feldzeugmeister austracki 1795; marsz. sejmu i konfed. 1812 † 1823, żona podskar. lit. Fleming. — p. 156.

Czechowicz 1778. — *Czempiński* 1799. — *Czerwiński* 149.

Czerniewicz Stanisław † 1795, jezuita; oparł się

kassacie zgromadzenia swego, tak że pozostali w Połocku i na Białorusi zajętéj przez Rossją 1772.

Czesław odrowąż, Eustachego syn, Iwona bisk. krak. synowiec, dominikan 1220, w Czechach, na Szlązku kazał i zakon zaprowadził, † we Wrocławiu 1242; święto jego 1735 na dzień 20 lipca naznaczone.

z Czyżowa, p. Zaklika.

D.

Dąbrówka 1466. — patrz Dombrowka.

Dąbski Stanisław godziemba, bisk. chełmski 1672, łucki 1676, płocki 1680, kujaw. 1691; nominował i koronował Aug. IIgo 1697; bisk. krak. 1699 † 1700 nie wjechawszy.

Dagon, sędzia, towarzyszy Odzie i małoletnim jéj z Mieczysława wygnanym synom do Rzymu 992.

da Gama, patrz Gasparre.

Dahlberg Erik, n. 1625 † 1703, obożny wojsk Karola Gustawa, wygotował dla obrotów wojennych swego czasu 1655—1660 mappę Polski między Odrą, Niemnem i Bugiem rozciągłą, na niewielką skalę 1796 ogłoszoną.

Dalerac 101. — *Damalewicz* 1650. — Danejkowicz 1751.

Daniel, po zgonie ojca Romana co poległ 1205 pod Zawichostem, małoletni, zasłany na Węgry, wraca 1212; posadzony na Włodzimirzu tylko 1213, wprowadzony do Halicza 1219, wyparty 1226, wrócił 1241, w czasie gdy nawała Mogułów resztę Rusi ujarzmiła; od legata papieskiego w Drohiczynie chełmskim 1246 na króla koronowany; uniża się złotéj hordzie, zwabia Moguły 1260, wojuje Mendoga; zwierzchnictwo swe do zrujnowanego Kijowa rozciaga † 1264. — Swarno

po nim przewodzi; — a syn Lew Daniłowicz, miastu Lwowi początek daje.

Danjel z Łęczycy, drukarz w Pińczowie 1559 do 1561, w Laszczowie 1561, 1562, w Nieświeżu 1562 do 1575, w Łosku 1576, w Wilnie 1576, gdzie mu drukarnią złupiono, więziony, od Hlebowicza wsparty, od jezuitów 1591 zjednany, drukował jeszcze.

Daniłowicz herbu sas, Jan, kaszt. lwow. 1608; wda ruski 1614 † 1624, z Zofji Żółkiewskiéj hetmana córki zostawił syna Stanisława w niewoli tatarskiéj 1640 zamordowanego; córkę Theofilę Sobieską. — Mikołaj (brat Jana), marsz. sejmu 1592, kaszt. lwow. 1614, podsk. kor. 1616 † 1624; syn jego: — Jan Mikołaj, podsk. kor. 1632 † 1650. — Dom zamożny liczne w senacie zasiadał krzesła.

Dantiszek, Jan Flaschbinder, Linodesmon de curiis von Hoffen, n. 1485, podróżował po Azji i Grecji; od zjazdu wiedeń. 1515 posłował, zjednał w małżeństwo Bonę 1518, z Karolem V w Hiszpanji; posłował do Klemensa VIIgo 1530; bisk. chełmiń. 1530, warmiń. 1537, † 1548; poeta łaciński, de congressu regum crac. 1515, sylva de clade Moschor, Romae 1515, elegia amatoria Crac. 1518, de nostror. tempor. calamitate, Bononiae 1530; carmen paronetic. Crac. 1539, liber hymnor.; via propria, Dantisci 1693, etc. — patrz 1548.

Dargodzki 1641. — *David* 49.

Dawidowicz litwin, starosta grodzień. i zięć Gedymina, tłukł krzyżaki 1314, 1319; posiłkuje Psków 1323, Revel opala; w Mazowszu 1324 łupieże roznosi; posiłkuje Łokietkowi w Brandeburgji 1326, w odwrócie w Mazowszu zabity.

Dębiński (Dębski) rawicz, Jakób z Dębna (odrowąż ze Szczekocina?), koji gniew Czecha 1460; walczy Niemców pod Wałczem 1461; uspakaja krakowskie zajścia o zabójstwo Tęczyńskiego 1462; podsk. 1462;

wysłany do Rzymu 1466, do Czech 1467; kanclerz; znowu do Czech 1468 i do Rzymu; wda sendom. 1472; potłukł Komorowskiego na stronie Węgrów stojącego; wda krak. 1479 † 1490. — Z téj rodziny senatorów było wielu.

Dębiński rawicz, Maciéj, w Inflantach 1577—1580, Moskwę wojuje; wda infl. 1604, † 1610.

Dębołęcki 64; 1633. — *Decjus* 35; 1530. — *Ditmar* 2. — *Długosz* 30; 1480.

Dmochowski Franciszek, n. 1762 † 1800, pijar, poeta, miał udział w powstaniu 1794; tłómacz Homera, Wirgiljusza, Miltona.

Dogiel 176; 1760.

Dołęga, Paweł syn Włodzimirza z Brudzewa, kanonik krak. stawał w sprawach krzyżackich na soborze konstanc. 1415 w Rzymie 1421, w Budzie, † 1432.

Dolski, kniaź, kościesza. — Beata Sołomerecka, w czasie wesela swego, strzałem armatnim odstraszyła 1575? Tatarów z pod Dubna. — Jan Karol, zabitego od Kozaków Mikołaja syn, n. 1541, podkom. piński 1561, marsz. powiatu; krajczy lit. przed 1570, podczaszy przed 1678, marsz. nadw. 1684, marsz. w lit. 1691, † 1695.

Domański p. Hebanowski.

Dombrówka, Bolesława czeskiego córka, zaślub. Gunterowi margr. Misnji, z którego był syn Guncelin † po 1011; porzucona, weszła w śluby z Mieczysławem polskim 965, z którego miała 967 Bolesł. wielkiego † 1025 i Włodoweja † 1003; sama † 976.

Donhoff, Otto wda derpt. 1588. — Ernst, wda parnaw. 1588. — Theodor wda wendeń. czyli infl. 1620; od tego ostatniego mianowicie rozrodził się dom ten, wyznanie protestanckie porzucił i mnogie krzesła zasiadał. — Kacper Theodora syn, n. 1588, wda derpt. potem 1633 sieradzki, jeździł po Cecil. Renatę 1637,

tituł książęcy principis s. r. i. dla całego jimienia otrzymał, † 1645. — Jan Kazimirz (chrzesny kr. Jana Kaź.), Theodora syn, bisk. casenacki; zawiózł do Rzymu zdobytą pod Wiedniem 1683 chorągiew tur., za co na kardinała scti Joh. ante portam latinam uczyniony, † 1697. — Alexander, Kacpra syn, opat jędrzejowski, sprowadził do Częstochowy ciała śś. Honorata i Kandida, posłował 1654 do cesarza. — Gerard, Theodora syn, wda pomor. 1643, Ludwikę Gonzagę 1645 prowadzi i marszałkuje; syn jego: — Władysław podk. pruski, wda pomor. 1677, był pod Wiedniem, poległ w boju pod Strygoniem 1683; syn jego: — Stanisław wda połocki 1700; marszał. konf. sandom. 1704; hetman pol. lit. 1708; marsz. sejmów 1710, 1712, † 1728.

Domarat p. Grzymała.

Dorohostajski, leliwa Mikołaj, wda połocki 1573, Tatary z pod Dorohoja 1577 odegnał; przeciw Moskwie pod Połoc. Pskowem, Newl. 1580 † 1597. — Krysztof Mikołaj, nar. 1562, marsz. nadw. lit. 1593, wielki 1603, ogłosił dzieło hippiki † 1611. — p. 1611.

Doumand, Hurda (który 1362 Kowna bronił) syn; z zamku nad Sessarską kawal. miecz. dojeżdżał; na polach Widzimskich (ośm mil od Wilna), klęskę jim zadał; od Witowda wyzuty z posiadłości, które synom 1440 zwrócone zostały; syn jego Wojtko Gedroic.

Doumund, Timotheusz, Traba syn, Germunda wnuk, na Ucianach 1270; powołany do Pskowa 1266 który od Niemców i Tatarów ubespiecza; zdobył Połock 1280 † 1299; żona jego księżn. twerska, Marty Mendogowéj siostra.

Downarowicz 1669.

Dowojna szeliga, Stanisław, wda połock. 1542, odprawował poselstwo do Moskwy 1542, z Połockiem 1546 dostał się tamże do niewoli; znowu 1552, 1553 posłuje, † 1572.

Dresner 1613. — *Drużbacka* 1760.

Drużbicki, Kacper, n. 1591 † 1662, jezuita, asceta, mortifikacje, visje, cuda; a dwadzieścia ośm osóbnych traktatów jego, w większéj części zebrane i przedrukowane we dwu tomach, pierwszy w Kaliszu 1686, drugi w Pozn. 1691.

Drzewicki, Maciéj, podkancl. kor. 1504, bisk pozn. 1505, kujaw. 1513; posłuje do Wenecji, do Węgier, 1517; pierwszeństwo bisk. kujawskich przed poznań. 1530 utrzymał; arcyb. gnieźń. 1531 † 1535.

Duditius, Andrzéj, bisk. węgierski, człon. soboru trident., indigenowany, nabył Szmigiel i ożenił się z Elżbietą Zborowską, † 1589.

Dufour, Piotr, księgarz i drukarz w Warszawie † sukcessorem jego Le Brun.

Duisburg 24.

z Dukli Jan św., 1484; obchód jego święta 12 lipca.

Duńczewski 1770.

Dunin łabędź, Piotr Włoszczowicz ze Skrzynna, Świętosława syn, wiodąc swaty, jedna sobie podstępnie księżniczkę ruską w małżeństwo, a z nią rękę śgo Stefana pozyskuje; stawia kościoły mnogie, zakłada klasztory, na ten koniec mienia za Kościan i zbywa Bolesławowi rękę śgo; porywa Wołodara 1124; przeszło siedmdziesiąt fundacji; sprawą Dobiesza, od Władysł. IIgo we Wrocławiu 1144 oślepiony. — Mszczuj ze Skrzynna, dworzanin, odznacza się pod Grunwaldem 1410; Koronowem; w obronie czci królowéj Zofji przeciw Janowi Straszowi 1431 stawa. — Piotr z Prawkowic odznaczył się w wojnie pruskiéj pod Puckiem, pod Chojnicami; marsz. nadw. 1460, z Kazimirzem na Węgry 1472; kaszt. sieradz. 1478. — Piotr, jezuita, n. 1610, w Nowogródku od schismy 1639 zamordowany. — Piotr, jezuita, ogłaszał swe panegyriki i kazania 1683—1704 w Krak., Lublinie, Warszawie.

Dyamentowski, Przybysław Mutyna, n. 1694, † 1774. stolnik urzędowski; zbieracz czy twórca zmyślonych kronik Prokosza, Kagnimira, Nakorsa i jinnych.

Dyr i Oskold, z waregami wyparli z Kijowa Chazary 862; sami od rusina Olega podchwyceni 882 poginęli; mieli być ochrzczeni 866.

Dziaduski, Jan biskup, przemyski 1546, † 1559.

Działyński, ogończyk; rodzina liczne krzesła zasiadająca, mianowicie pruskie i kujawskie. — Jan, kaszt. elbląg. 1547, wda pomor. 1551, chełmiń. 1556, † 1585; syn jego. — Mikołaj, wda chełmiń. 1585, † 1602; syn jego: — Paweł, wda pomor. 1629; umówił pokój sztumsdorf. 1635 12 września, † 1643, syn jego: — Adam, nie utrzymał Malborga Szwedom oddanego; zginął pod Cudnowem 17 września 1660. — Stanisław, Jana wdy chełm. syn, kaszt. elbl. 1588; wysłany dla jednania Szwedów 1609; wda malbor. 1611, potępia 1612 upór Elbląga, że kościoła nie oddawał; przyrządza 1612 królewieckie Prusy dla Jana Zygm.; wda chełm. 1615, † 1618. — Paweł, starosta raduński, posłował 1597 do Hollandji i w Anglji. — Kacper Michała wdy brzeskokujaw. syn, n. 1595, bisk. chełmiń. 1639, † 1646, uroczyste processje w Toruniu utwierdził. — Tomasz, marszałkował sejmowi 1690, tribunałom 1692, 1712, wdą chełmiń. 1699, jeździł do Moskwy, † 1714. — patrz 175, 176.

Dziedzicki, p. Hebanowski.

Dziekoński, Bartłomiéj, uczy w szkołach rolnictwa, po jedénastu leciech nauczania wydaje przepisy rolnictwa i ogrodowe, Supraśl. 1796.

Dzierżek, Krzysztof, lingvista, przebywał z młodu w Stambule, gońcem od Batorego do Moskwy, odznaczył się pod Połoc. Pskowem 1579, 1581.

Dzierzgowski, Mikołaj, bisk. kamieniec. 1540, chełmski 1542, kujaw. 1543, arcyb. gnieźn. 1546, † 1559; więc

céj żarliwości niż nauki, hrabski swojim tituł przywłaszczył; koronował Barbarę i Katarzynę 1549, 1553; synod piotrk. 1551 trzymał; arcybiskupich inkwizytorów i sądów niepowodzenia.

Dzirswa 22; 1290.

E.

Edrisi, Abuabdallah Mahommed ben Mahommed, nar. w Tetuan w Africe 1099, odbył studja w Kordubie; zwiedził brzegi Anglji, Portugal., Franc.; 1117 był w Azji, osiadł w Palermo, gdzie podzielał trud króla Rogera i sicilijskich geografów, o którym 1154 zdał sprawę w dziele: rozrywki pragnącego znać okolice świata: w nim daje opis Polski; text arabski niezupełny wyszedł w Rzymie 1589; przełożony na łacinę przez Gabrjela Sionitę i Jana Hesronitę w Paryżu 1619; cale zupełniejszy przekład francuski Amédéc Jaubert, ogłoszony w Paryżu 1836, 1840.

Elia 1770.

d'Eon de Beaumond, Charl Geneviève Louis Auguste Timothée, n. 1728, † 1810, wojskowy i diplomat do 1763, w którym wygnany, wraca do Francji 1777 w stroju niewieścim do 1783; znowu wygnany umarł w Londynie; avanturny chevalier, za hermafroditę ogłoszony, odwiedził Polskę koło 1750, o jéj konstitucji i urządzeniu, w dziełach swych les loisirs Amsterd. 1774 cale dobrą wiadomość skréślił; bez jimiennie osobno odbitą, essais politiques sur la Pol. à Warsovie imprimaire Psombka 1764; późniéj bezjimiennie téż, ogłoszona przez Kurzwejla idée de la republ. Paris 1840.

F.

Falck, Jeremiasz, nar. w Gdańsku 1619, sztycharz, przebywał w Paryżu od 1641 do 1646, zajrzał do Hol-

landji; w Gdańsku od 1647 do 1653, zkąd bywa w Sztokholmie; a w 1654, przez Sztokholm i Kopenhagę do Amsterdamu 1655 do 1658, zkąd wybiegał do Hamburga, gdzie na ostatek zasiadł 1658 do 1663, poczym niéma o nim wzmianki, pozostało po nim trzysta kilkadziesiąt sztuk sztychu.

Falczewski 1487. — *Faleński* 155. — *Falimirz* 1535. *Falkenstein* 147.

Farensbach, Jerzy Wolmara syn, z młodu służył w obcych krajach; wysłany z Inflant do Moskwy, uwięziony, usłużył jéj przywodząc zwycięstwu nad tatarami; potym u cesarza, w Danji; zkąd wezwany 1576 od Gdańszczań przeciw Batoremu; stanął potym przy Batorym, pod Wielkiemi łukami 1578; indigenowany, wda infl. 1588; z Zygm. III w Szwecji; zastawia się Szwedom 1600 koło Karkus, † 1604.

Fassmann 108. — z *Felsztyna* 1540. — *Ferber* 1740. — *Ferrand* 143.

Ferrerius, Zacharias Vincenti, bisk. gardiens. legat. 1521.

Fiedrowicz, Iwan, drukarz w Moskwie; uszedł do Zabłudowa 1568, do Lwowa 1574, drukarnią zastawił żydom 1579, † 1584.

Filip gozdawa, arcyb. gnieźn. 1271, † 1278, od papieża odrzucony, święcił biskupa poznań.

Fiol, Veil, Sweybold, Franciszek z Lublina, w Krak. drukuje cerkiewnym pismem 1491, rzniętym i lanym przez brunswiczanina Rudolfa Borsdorf; sam Fiol doznawszy przeciwności, wyniósł się 1511 do Węgier, do Lewoczy.

Firlej, lewart, Mikołaj, poseł do Turcji 1491; kaszt. lubel. 1501, wda 1503; pokonywa Moskwę pod Orszą; w wiedniu 1515; hetman oraz wda sendom. 1515; pokonywa krzyżaków 1520; kaszt. krak. 1520, † 1526; syn jego: — Mikołaj, zginął 1519 pod Sokalem; syn też:

— Piotr, kaszt. chełm. 1512, wiślic.; wda lubel. 1534, ruski 1546, † 1553; syn jego: — Jan, n. koło 1520, po zlustrowaniu obcych nauk, Afriki i Asji; do sejmu rzeszy 1545 wysłany; kaszt. bełzki, wda bełz. 1545, lubel. i marsz. w. kor. 1561, wda krak. 1572; w bezkrólewiu i na koronacji, przy wolności wyznań staje, † 27 sierpnia 1574; brat jego: — Mikołaj, Piotra syn, kaszt. wiślic. przed 1569, rawski 1572, wda lubel. 1587, † 1588; brat jich: Jędrzéj, Piotra syn, na zjeździe jędrzejowskim 1576, obrany kaszt. lubel.; marsz. na sejmie koronac. w maju; pod Gdańskiem 1577, żył jeszcze 1581. — Henrik, Jana (kalvin) syn, a chrzesny króla Henrika, n. 1574, legat, od i do Klemensa VIIIgo; podkanc. 1618 i łucki bisk. 1616; bisk. płoc. 1618, arcyb. gnieźn. 1624, † 1626. — Mikołaj, Jana syn, kaszt. biecki 1577, wda krak. 1588, † 1600; titułu hrabstwa hiszpań. nie przyjął. — Rodzina zabiegami jezuitów do kość. rzym. nawrócona, na licznych przesiadując się krzesłach, wygasła 1730.

Fleming, Jan Jerzy (brat koniuszego lit. a ministra Aug. IIgo w Saxonji), podsk. lit. 1746; wda pomor. 1764, † 1772, do ogromnéj przyszedł fortuny; córka jego Isabella za Adamem Czartoryskim gener. ziem podolskich.

Folino, kapitan artill. kor. wygotował i sam serwasserem sztychował mappę Polski na czterech arkuszach w Warsz. 1770.

Fontaines 106. — *Forster* 1794, 1798.

Frank, Jan Jakób Berachja z Wołoszczyzny, twórca sekty mozajizmu bratającego się z christjanismem, Polskę za siedlisko swego powodzenia widzącéj, od talmudistów nienawidzonéj; opowiada na Podolu, opiekowany przez biskupa Dembowskiego; po którego zgonie 1756 Frank ze swymi, wezwany do Lwowa przed biskupami oświadczył, że przyjmuje naukę chrześcjańską; z Warszawy, by go od nienawiści talmudistów ocalić, 1770

w Częstochowie zamknięty, zkąd 1772 udał się do Wiednia, bawił w Brün; ruszony ztąd, osiadł w posiadłościach księcia Isenburg, w Offenbach, pod Frankfurtem, gdzie † 10 grudnia 1791, uroczyście pochowany 12 grudnia.

Fredro, bończa, w boju i w kole obywatel. odznaczająca się rodzina. — Jędrzéj Maximiljan, marsz. sejmu 1652, kaszt. lwow. 1653, wda podol. 1677, † 1679. — p. 91; 1679.

Fridrichowicz, dominikan; dwadzieścia ośm klejnotów, seu poema de totidem monarchiae russicae sceptro Petri Alexovicii moschoviae czari, parentibus provinciis.

Friese 1795; patrz też Proszechowski.

Fulko, Pełka lis, bisk. krak. 1186, † 1207, co Mieczysławem starym i Leszkiem białym przerzucał; synowiec jego: — Fulko (Piotr), arcyb. gnieźn. 1230, † 1258, otrzymuje nadania od kks. pol. 1232 co szlachtę obraziło; Konrada mazow. powściągnął synodem łęczyckim za zabojstwo Czapli 1239; równie za najazdy 1242; Bolesł. łysego podobnie 1244 synodem wrocławskim.

G.

Gaetano, Henrik, legat papieski 1596.

Galatowski 1700. — *Gallus* 12; 1100.

Gamrat, Piotr, bisk. kamieniecki 1533, przemyski 1536; podkanclerstwo chybiło go; płocki 1537, krak. 1538, razem arcyb. gnieźn. 1540; Katarzynę Melchjorowę Zalaszowską, ośmdziesięcioletnią babę, jakoby judaizującą, spalił.

Garran de Coulon. 138. — *Gąsiewski* p. Gosiewski.

Gassparre da Gama, jewréj nar. w Poznaniu koło 1440, z ojcem do Egyptu 1456 uszedłszy, zwiedzał długo wschodnie okolice; od rajaha Goa, użyty 1497 do traktowania z Portugalami, na wyspie Ankediba,

z rozkazu Vasco de Gama na torturę wzięty przyjąwszy chrzest, otrzymał jimie Kacpra da Gama da Indja i służył Portugalji. Z Kabralem 1500 w Kalikucie, ułatwił przystęp do króla Koczim; w powrócie na przylądku zielonym nalazł Amerika Vespucci, który 4 czerwca 1501 skreślił jego powieść o brzegach Afriki i Indji wschodniéj czyli Azji (ogłoszoną 1827). Kończył życie w Lizbonie jako kawaler dworu, poważany.

Gasztold Jan, rzuca się na Podole 1431; ochmistrz i wwda trocki 1440; wileński 1443; Olelkiewicza na w. ks. powoduje, † 1460. — Albert Marcinowicz, wwda nowogr. 1586, odparł tatary; połocki 1514, trocki 1520, wileński oraz kanclerz 1522 † 1539; syn jego: — Stanisław na zjeździe 1515 w Wiedniu kaszt; trocki 1541 † 1542, ostatni tego jimienia: wdowa po nim królowa Barbara.

Gaudentius czyli Radzijn., towarzysz pielgrzymek Wojciecha, pierwszy arcyb. gnieź. 1000 † 1009.

Gawiński 1670.

Gawroński Jędrzéj, n. 1740 † 1813, kanonik krak., lektor Stan. Aug., tłomacząc aritmetikę 1778, geometrją 1785 i algebrę Lhuiliera, uprawił i wyrobił polski matematiczny język.

Gedeon, Getko gryf, bisk, krak. 1166 † 1186: ciało śgo Florjana z Rzymu 1184 sprowadził, miechowitów opatrzył, cistersów w Jędrzejowie, w Wąchocku 11 79 fundował; wespół z wwdą Stefanem, Miecz. starego 1177 wyrzucał, Kazimirza sprawiedl. w prowadzał; Stefana po duchownemu gromił.

Gedigold, Jerzy, wojewodował w Kijowie 1411, wysłany na sobór konstancjeński; starosta podolski 1421, wwda wileński 1430, 1431.

Gedymin, n. 1257, po zgonie ojca Witenesa 1315 Litwie przywodzi; zajął Połock, Wołyń 1319; Kijów 1330; Nowogród wielki 1331 pod swą zwierzchność

wziął; król litewski i ruski, przychyla się do Rzymu 1323; sprzymierza z Wład. łokiet. 1325: poległ pod Wieloną 1341. Dość liczne zostawił potomstwo: córki Anna Aldona za Kaź. w.; Elżbieta Danuta za Wacł. mazow.; Marja za Bolesł. ruskim; synowie: Moniwid na Słonimie i Kiernowie; Narymund...; Olgierd...; Kejstut...; Lubart...; Jawnuta...; Koriat...

Gembicki nałęcz, Wawrzyniec, n. 1560, biskup chełmiń. 1600; w Rzymie 1607, kancl. 1609—1613 oraz bisk. kujaw. 1610; arcyb. gnieź. 1615; synod piotrkowski 1621 † 1624; synowiec jego: — Piotr Jana syn n. 1585, poseł do ces. 1633, podkancl. 1635; bisk. przem. 1637 oraz kancl. 1638, bisk. krak. 1642 † 1657; dwa synody, przem. 1641, krak. 1643; brat jego: — Jędrzéj Jana syn, suffr. gnieźń. koadj., poseł do Rzymu, z powrotem bisk. łucki 1630 † 1634; dwa synody, łucki 1641, kijow. 1640; brat jego: — Jan, Jana syn, bisk. chełmiń. 1653, płocki 1656, kujaw. 1674 † 1676. — Z téj rodziny zasiadali też różne krzesła świeckie.

Gedroic (od Gedrusa na Zmudzi, kniazowski ród), Michał błogosławiony reguły śgo Augustina, martirum de poenitentia 1475, † 4 maja 1485 w Krak.; relikwje jego podniesione 1624. — Romuald, wojskowo do 1792, w powstaniu 1794, w Paryżu 1795; w domu od 1797; organizator 1812, jeniec 1813, generał 1815, † 1823.

Gehema 1690.

Gerbisz, czyli traditor, Jan bisk. poznań. 1286, † 1298.

Gerward, bisk. kujaw. 1301; w Avignonie od 1316 gości dla spraw krzyżackich, gdzie † 1323.

Gie.. patrz Ge....

z *Gielniowa*, Władysław † 1505, błogosławiony.

Gilibert, Jan Emmanuel, nar. w Lyonie 1741 † 1814, medik, naturalista, od 1775 w Polszcze, założył ogród botaniczny w Grodnie, wydał anarchie me-

dic., Neuchâtel 1772; florę litewską, objętą też w dziele hist. des plantes d'Europe, ou élemens de botaniq. Lyon 1798. Wróciwszy do ojczyzny uczył, i jinne dzieła wydawał.

Gisse, Gize, Tideman, n. w Gdań. 1480, sekretarz królów; bisk. chełmiń. 1537, warmiń. 1548 † 1550, przyjaciel Melanchthona, Erasma rotterodama, Kopernika, skłonił tego ostatniego do ogłoszenia jego de revolut. orb., odeń skłoniony, wydał swe, flosculor. luteranor. anthilogicon 1524; jinne zawieruszyły się.

Giżanka Zygmunta Aug. 1570, 1572 faworita

Giziel 1684.

Giżycki gozdawa, Wincenty, marsz. dworu Bolesł. ruskiego 1340- — Paweł, bisk. płocki 1439, ostatnich kks. płockich 1455 do 1462 opiekun, † 1463. — Rodzina senatorska; — jinna herbu nałęcz posiadała też krzesła.

Glaber 1540.

Gładysz, Piotr, Spiż od Węgrów 1403 odebrał i administrował.

Gliczner 1597. — *Glinka* 147.

Gliński kniaź, Michał Lwowicz, po dwunastoletnim w Saxonji pobycie, marsz. nadw. 1499; walne nad tatarami pod Kleckiem 7 sierpnia 1506 odnosi zwycięztwo; marszałka Zabrzezin. 1508 zamordował; z pod Mińska odparty, ustępuje do moskwy 1508; jedna jéj zdobycie Smoleńska 1515; więziony w Moskwie, opiekun Iwana Wasilewicza syna synowicy swéj Heleny 1533; niebawem w więzieniu oślepiony zamarł.

Z *Głogowa* 1507.

Gniewosz z Dalewicz, kościesza, podkomorzy krak. pomawia królowę Jadwigę 1397; sprzyjał on Wilhelmowi austrjackiemu i skarby jego sobie zatrzymał; syn Jan takowych zrzekł się na rzecz kościoła stéj Katarzyny w Krak.

Gniewosz rawicz, Jan starosta latowicki 1591, 1595 dzielny junak; dwóch synów jego: — Krzysztof pod Chocimem 1620 poległ; — Mikołaj, starosta radom. pod Chocim., pod Zborowem, Jan Kaź. miał go swym salvatorem zwać, † 1650. — Mikołaj Albrycht (Krzysztofa syn?), bisk. kujaw. 1642 † 1654.

Gniński trach, Jan, we Francji 1646; marsz. sejmu 1654, 1664; wwda chełmiń. 1669, odprawia mnogie legacje; obrawszy stan duchowny podkanc. kor. 1680 † 1685.

Gnoiński warnia, Lenard, posiłkując Ludw. węgierskiego i zbrojno i planem boju, gdy rady jego niesłuchano, zginął pod Mohaczem 1526.

Godsław 21. — *Goelnitz* 1643.

Golanczewski, Maciéj, w Avinionie na bisk. kujaw. 1324 wyświęcony; z Kazimirzem w Węgrzech 1339; synowcowi biskupstwa ustępuje 1364, † 1368. — Zbilut, synowiec, Zbiluta syn, bisk. kuj. 1364 † 1383.

Gołębiowski 108, 157

Z *Golina*, Marcin koło 1260, u Krzyżaków dokazuje przeciw Prusakom, Sudawom i Litwinom.

Golubski, p. Sawicki, 1620. — *Gomołka* 1620.

Z *Goraj*, Gorajski korczak, Dimitr, Szczebrzeszinem od kr. Ludw. obdarzony, marszałek; strzeże Jadwigę od zabiegów Wilhelma austrjac. 1389, wysłany dla zjednania krzyżaków; synowiec jego: — Prokop, Iwonji syn, wydał jedynaczkę za Jana Amor Tarnowskiego a z nią Szczebrzeszin. — Zbigniew, podróżuje, kaszt. chełmski, w colloq. toruńskim, 1645 ze strony kalwińskiéj; poseł do Szwecji 1646; kaszt. kijow. 1652, ma jechać do Szwecji, † 1655.

Gorczyn 1661. — *Gorecki* 40.

Górka, łodzia, Łukasz, generał w. p. 1448, potym wwda pozn. 1449, w potrzebie pod Chojnicami 1449 jeniec u krzyżaków; szlachty płockiéj 1461 nie

zjednał; był na umowach w Głogowie; z krzyżakami 1464 nic niedokazał; pod Chojnicami i w umówieniu pokoju toruń. 1466; obecny umawianiu się Wład. czesk. z Matjaszem 1473 w Opawie; stojąc pod Kościanem, łupiestwu matjaszowych nie oparł się † 1477; syn jego. — Urjel, pozyskawszy wczesno expektatywę u króla i papieża, bisk. pozn. 1479 † 1498. — Łukasz, Mikołaja kaszt. gnieźń. syn, n. 1482; kaszt. łęczycki, potym 1501 poznań. razem generał w. p. prowadzi Barbarę Zapolę i Bonę 1512, 1517; w Niemczech tituł hrabi uzyskał; spuścił swe dostojności 1530 na syna Jędrzeja, sam wwda pozn.; owdowiawszy został bisk. kujaw. 1538 † 1542; syn: — Jędrzéj † 1551 zostawiwszy synów trzech, jak następuje: — Łukasz wwda brzeski kuj.; łęczyc. 1557, pozn. 1564, generalstwo zaraz 1566 na Ostroroga spuścił, † 1573. — Jędrzéj, opierał się elekcji Henr.; do paryża 1573 jechał; w drodze na koronacją Stefana 1576 od Szlązaka Korzboga schwytany, od kś. brzegskiego odbity; kaszt. międzyrzecki † 1584. — Stanisław, wda pozn. 1573, przywodzi sile zbrojnéj 1576 na zjeździe jędrzejowskim; stawał 1584 za Zborowskim † 1592 i dom wygasł.

Górnicki 44; 1591, — *Górski* 1567, 1585. — *Goryński* 1541. — *Gorzkowski* 1711.

Gosiewski korwin, Alexander, jeniec w Moskwie 1606—1608, potym zostawiony 1610, 1611 na załodze; walczy w Litwie; marsz. sejmu 1615, wwda smoleń. 1616, umawia pokój z Moskwą 1634 † 1641, po nim wwdą syn — Krzysztof. jeździł do Francji 1638 z powodu uwięzienia Jana Kazim.; drugi syn Alexandra: — Wincenty, marsz. sejmu 1651, walczy w Litwie kozaczyznę; podskarbi lit. 1652, het. pol. lit. 1654, jeniec u Szwedów, wyrwał się z niewoli i stanął pod Warszawą 1656; zbił 1657 brandeburców pod Prostkami blisko Łyka i Oleska; gromi Szwedów w Infl.; Mo-

skwę koło Kowna, uwięziony 1659; wróciwszy, od nieopłaconego wojska pod Ostrinją 1662 zamordowany.

Goski, Kacper, lekarz, w Poznaniu burmistrz 1556, 1557, 1563, wydał dziełko 1565 o powietrzu morowym; burmistrz 1568; w Venecji że pokrzepił przepowiednią Venetów męstwo, 1570 patricjuszem i posąg dlań uchwalony; jeszcze 1574, 1575 burmistrzem w Poznaniu † 1578.

Goślicki 1607. — *Gostkowski* 1640. — *Gostomski* 1600.

Gostomski nałęcz, rodzina dosyć krzeseł zasiadająca. — Hjeronym, marsz. sejmu 1590; kaszt. nakiel.; wda pozn. 1593 † 1609, człowiek wojenny; — Elżbieta Łucja Anzelma wdy rawskiego (heretyka) córka nar. 1573, zaśl. 1581 Prokopowi Sieniawskiemu marsz. w. kor., owdowiała 1595 † 1624, przebywając w Łucku i Ratnie, w wielkiéj pobożności, żydów bluźniących chłostą i szubienicą karała.

Gottwald 1700.

Goworek wda sandom. 1185—1202, Leszka białego, wraz z matką jego opiekun.

Grabowski, 173, 177; 1606, 1625.

Grabowski, zagłoba zbicswicz, Andrzéj Theodor, kaszt. chełmiń. 1733, † 1737; synowie jego: — Adam Stanisław, posłany do Rzymu, biskupem chełmińskim został 1733, kujaw. 1739, warmiń. 1740, † 1767; — Jan Michał, kaszt. gdań. 1746, elbląg. 1765, † 1769.

Grądzki 81, 1676. — *Gralath* 130.

Granowski, Wincenty, gener. w. pol. 1341. — Wincenty, kaszt. nakiel. i gen. w. polski 1409, 1410, z Elżbiety córki Ottona z Pilcy wdy sendom. miał synów, z których: — Jan, dla niego utworzenie hrabstwa, pileckiego nieudało się.

Graziani p. Commendon. — *Grochowski* 1616.

Grimaldi, nuncjus papieski 1720.

Grochowski junosza, Stanisław, poeta, arcyb. lwow 1634, † 1644, synod. archidjec. 1641 złożył. — Achacy brat poprzedniego, przywiózł z Rzymu głowę śgo Stan. Kostki; bisk. przem. 1623, łucki 1627, † 1632, palił księgi heretickie.

Groddek 1709. — *Grodecki* 1558.

Grodzicki łada, Paweł, ćwiczy się w sztuce wojennéj w Belgji, za Wład. IVgo, generał artill., którą reformuje; po jego zgonie, brat jego: — Krzysztof równie w Belgjum wyćwiczony, Kudaka bronił, pod Korsuniem 1648 26 maja jeniec u kozaków i tatarów; wróciwszy, obronił Lwów 1655; kaszt. kamieniec. † 1659.

Grodziecki drya, Adam z Wyszyna, kaszt. nakiel. 1629, międzyrz. 1632, marsz. trib. kor. 1634, żyje jeszcze 1641. — p. 1641.

Groicki 1603.

Gröll, Michał, drukarz i wydawca, osiadł w Warsz. koło 1768, † , drukarnia przeszła do zięcia Ragoczego.

Grondzki 81; 1676.

Grot, Jan, przez papieża 1328 na biskupstwie krak. utrzymany; posłuje do Avinionu 1336, gdzie dla krakowskich palljusz. pozyskuje, † 1347. — p. 1347.

Grudziński grzymała, Jerzy Karól, Zygmunta syn, po ojcu wda kaliski 1653, poznań. 1661, † 1678, z razu stanął przy Karolu Gustawie, wnet sprawnie stawał przeciw Duglasowi i Szwedom pod Toruniem. — Z téj rodziny dosyć zasiadało w senacie.

Gruszczyński poraj, Jan bisk. kujaw. razem kancl. 1455; krakowski, po nie małych trudnościach Sienińskiego 1462 rugując; wnet 1464 arcyb. gnieźn. synod w łęczycy 1466 złożył; pieczęć opuścił 1467, † 1473. — Rodzina ta nieraz zasiadała w senacie.

Gryfina † 1296, Rościsława kijow. córka, Leszka czarnego małżonka, owdowiawszy 1289 w Pradze u

siostry Kunegundy, siostrzeńcowi Wacławowi koronę polską przekazuje.

Grzegorz 1477. — *Grzepski* 1572.

Grzymalczyk, Domarat z Pierzchna, kaszt. pozn. i starosta w. polski 1377—1383, 1386; — z Oleśnicy kasztelan kostrzyński 1383, 1386; i jinni, wojują z nałęczami.

Grzymisława Jerzego ruskiego córka, zaśl. 1208 Leszkowi białemu.

Grzymułtowski, Krzysztof, marsz. sejmu 1664; kaszt. pozn., wda 1678; mowy sejmu 1685 w druku; pokój z Moskwą 1686 w Kadiniu umówił, † 1687.

Gucewicz, Wawrzyniec n. 1753, † 1798, architekt, exekwował 1797, przerobienie katedry wileńskiéj, przyczym zwalono jagielloński zamek.

Guebriant, Renée du Bec, roku 1646 towarzyszyła Marii Ludwice Gonzaga do Polski, zmarła 1659. — patrz 68.

z *Gulcza*, prawdzic, trzéj bracia, jeden po drugim bisk. płoc. — Mikołaj 1367, — Stanisław 1369, — Dobiesław Sówka 1371, † 1379. — W Mazowszu, dostojniki, senatorowie.

Günzburg, rodzina israelska lekarzy, współczesnych Hertza synów trzech: — Moseh w Pińczowie, — Selig w Słucku, — Leb w Wiedniu, a od roku 1670 w Przemyślu, tego synowie: — Itzig w Przemyślu; — Meir od 1680 w Lublinie.

— Benjamin Wolf, medik, ogłosił de medicina talmudica, Götting. 1745. — patrz 1750.

Gurowski wczele, Jan Melchjor, kaszt. międzyrz. 1685, gnieźn. 1694, pozn. 1697, † 1702; syn jego: — Melchjor, kaszt. gnieźn. 1738, pozn. 1749, † 1754, poślubił 1714 ostatnią z Przyjemskich; synowie jego: — Alexander n. 1719, kaszt. buski 1791, † 1795. — Roch Władysław Józef, n. 1717, poseł od dworu sask. do

Petersb. 1740, marsz. nadw. lit. 1775, marsz. w. lit. i kaszt. kaliski 1782, poznań. 1789, laskę oddał; † 1790. — Rafał n. 1716, na dworze saskim, kaszt. przemęt., potym gdań., gnieźn. 1780, kaliski 1781, pozyskał 1787 grafostwo pruskie, † 1790; synowie jego: — Nepomucen, kończył w służbie rossijskiéj; — Wład. n. 1769 na dworze pruskim, bierze udział w powstaniu 1794, więziony do 1797, † 1818.

Gutowski 1694, 1700. — *Gvagnin* 46; 1614.

H (patrz Ch).

Halevi 1772.

Haller, Jan, winiarz w Krak. opiekuje i wspiera naukowe przedsiebierstwa, papiernie, księgarstwo; jako księgarz od 1494 wydaje swym nakładem w drukarniach, norimb., lips., meteńskiéj; sprowadza do krak. 1503, 1505 meteńskiego Kacpra Hochfedera; mając swoję 1509 officinę; wspierał od 1511 Florjana Unglera i dał mu od 1513 do 1521 u siebie przytułek, † 1525; synowie, jeden medik, jinny kuśnierz, w lat kilka 1528 pozbyli się drukarni.

Hanover 74.

Haraburda, Łukasz w legacji do Moskwy 1557. — Piotr czy Jerzy od Litwy do Moskwy goniec 1573, w legacji 1577 więziony. — Anicetus arcyb. połocki od Moskwy 1564 jęty. — Michał sześć razy do Moskwy posyłany 1560, 1562, 1563, 1570, 1582, 1584. — Mikołaj kaszt. miński koło 1600.

Hartknoch 85; 1687. — *Haur* 1680. — *Hauteville* 95.

Hebanowski, księgarze przedsiebiercy w Krakow. i Warsz. toczą 1711—1730 o introligatorkę wielki spór z introligatorskim cechem. — Jędrzéj, zostawił synowi Mikołajowi księgarnię w Warsz. — Ignacy, objął 1717 po teściu podupadłym Janie Domańskim, drukarnią w Krak.; synowie jego: — Ignacy Antoni, księgarz

i introligator; — Fabjan Sebastjan, drukarz; drukarnia przeszła do jego zięciów, naprzód do Kazimirza Jąhowskiego, gisera; któremu odebrał Jakób Dziedzicki, po którego zgonie 1791, Anna wdowa utrzymywała do 1812, w którym ja, objął Maciéj Dziedzicki.

Hejdenstejn 53; 1620. — *Helcel* 175.

Helena, Wszewołoda bełzkiego córka, po zgonie męża Kazim. sprawiedl. 1194, opiekunka syna Leszka białego. — patrz Olga; Jolanta; Jagiełło.

Helicz, Paweł w Krak. drukuje pismem hebrejskim 1540.

Henrik sandomirski krzywoustego syn, nar. 1132, zginął w boju z Prusakami 1163; miał do ziemi świętéj pielgrzymować.

Henrik brodaty, Bolesława wysokiego syn, a Wład. IIgo wnuk, n. 1168, książe szląski 1201, dobija się o opiekę nad Bol. wstydl. 1227, schwytany od Konr. 1228, opiekun 1237, † 1238; ż. Jadwiga Meran; syn:

Henrik II pobożny, n. 1191, objął rządy po ojcu 1238 poległ w boju z Mogułami pod Lignicą 1241; z Anny † 1265, Przemysława Ottokara córki, synów trzech: Bolesł. łysy lignicki, Konrad głogowski i

Henrik III wrocławski, n. 1222 † 1266; syn jego:

Henrik IV probus, na monarchją wezwany 1289 † 24 czerwca 1290; stryjeczny jego:

Henrik V otyły, Bol. łysego syn, n. 1248, na Lignicy, 1278, obejmuje Wrocław 1290 † 1296; synowie jego: Bolesł. na Brzegu i Lignicy: a

Henrik VI, nar. 1294 ostatni na Wrocławiu † 25 listop. 1335.

Henrik król p. Valezy.

Henrik 16; 1226. — *Herbest* 1593.

Herberstejn, Zygmunt n. w Stirji 1486 † 1566; jego comment. rer. moscov. Basil: 1556, 1571, Antv. 1557; przełożone na niem. Wiedeń 1557, na włoski

Venet. 1558, najdują się w rer. moscov. auctores, Francof. 1600.

Herbinius, Jan, szlązak n. 1633 † 1676, delegowany z Polski 1664 do protest. niemieckich; między jinnymi wydał: religiosae kijovienses cryptae, Jena 1675; de statu eccliae august. in Pol. 1670.

Herburt pawęza, Piotr odnowski kaszt. biecki 1499. — Mikołaj z Fulsztina czyli Dobromila, kaszt. przem. 1548, wda sendom. 1553 † 1554. — Mikołaj, odnowski wda krak. 1552—1555.

— Walenty, bisk. przem. 1460; poseł na sobor trideński 1562, † 1572; brat jego: — Jan kaszt. lubaczew. 1550, bełz. 1559. — Jan, z polecenia sejmu 1564, tłómacz statutu, kaszt. sanocki 1576. — Dom rozmnożył się mocno od 1450, dostarczył senatorów, a wygasł około 1650. — patrz 41; 1576; 1620.

Hevelius 1687.

Hilsen, Job, mistrz kaval. mieczowych 1374, † 1394, utrzymał Skirgajłę w Pskowie. — Rodzina inflancka, została przy Polszcze, miała miejsce w senacie. — patrz 112.

Hińcza 1667. — *Hirszowicz* p. Israel. — ab *Hirtenberg* 1682. — *Hofhalter* p. Skrzetuski.

Holszański, kniaź, Holsza † 1282, syn jego Mindow, ochrzczony 1320; drugi Algimunt zarządza kijowem 1330 po wyparciu Stanisława. — Iwan Algimuntowicz, z Witoldem w Prusach 1388, córkę jego do Moskwy 1391 prowadzi; kijowszczyzną zarządza 1395; wnuk jego: — Jerzy Siemionowicz od Świdrigajły 1433 utopiony, syn jego: — Alexander kaszt. wileń. 1499, † 1507; syn jego: — Paweł bisk. łucki 1507, na soborze lateran. 1512; bisk. wileń. 1535, † 1555. — Dom wygasł.

Hondorf, Jan Krzysztof, cześnik nowogr. generał maj. pod Batow. 1652, Kaługą 1664, Żurawn. 1677,

Wiedn. 1683, a mianowicie na Pokuciu odznaczający się lat 50 w boju; żył jeszcze 1701 ośmdziesięcioletni.

Hondt, Wilhelm, Henrika młodszego syn, urodzony w Hadze 1601, rytownik, osiadł w Gdańsku 1623, gdzie rytował do 1652; on naprzód rył mappę Bauplana.

Honoratus, vice conti, arcyb. Larissy, legat pap. 1632.

Hornostaj, Iwan, poległ 1503 w bitwie z tatarami. — Iwan marsz. i podskarbi 1547, razem wda nowogrodz. 1549.

Horski, kniaź Drucki, Grzegórz, wda mścisł. 1626, † 1659.

Horwitz, Pinka Levi, syn Zebida Hertza, rabin w Witowie, w Lachowicach, na ostatek we Frankf. nad Menem, gdzie zmarł 1805, wydał nową rzecz o talmudzie, w Offenbach 1787, 1801; syn jego: — Zebi, rabin we Frankf., zmarł 1817.

Hosjus, Stanisław, Ulrika prokuratora wileńskiego syn, n. 1503, bisk. chełmiń. 1549, wraz legat do Niemiec i Hiszp.; bisk. warmiń. 1551, spieszy na synod Piotrkowski 1551, wydaje confessjonem christianam; nuncjuszem od papieża do ces. 1560 i kardinał; prezyduje na sob. trid. 1561—1563; w Parczowie 1564, sprowadza jezuitów do Brunsberga; niedopuszcza 1566 wywołania arjanów; posłany do Rzymu 1571, penitencjarjusz 1572, tam † 5 sierpnia 1579, zostawiwszy koadjutorem na warmińskie Kromera. — patrz 1579.

Hube, Michał Jan, n. 1737 † 1808: uczył w korpusie kadetów, z jego łacińskiego dzieła, wstęp do fyziki przepolszczył 1783 Koc; oraz fyzikę dla szkół narodowych 1792 w Krak. wydano.

Humiecki, Stefan, marsz. sejmu konvok. 1696, komissarz do rozgran. po traktacie karłowic. 1703 wydał relacją komissji, circa evacuationem Kamieńca, oraz

rozgraniczenia z Turcją, Leopoli 1729; wda podol. 1704 † 1736.

Hunjad, Jan korvin wda, obronił Belgrad i Hermanstadt 1442, 1443 Turków odparł przy Vasu i Jałowacz pobił; po klęsce varneńskiéj 1444 zatrzymał; rządził w małotn. Wład. pogrobka; poniósł klęskę 17 paźdź. 1448 na polach Kossowa, obronił 1456 Belgrad † 10 września, synowie jego: — Władysław od pogrobka ścięty; — Maciéj n. 1441, z więzienia na tron powołany 1458, poślubił córkę Podziebrada; zachwycił Morawy, część Szląska 1469, królem czeskim ogłoszony; po zgonie Podziebrata 1471 22 marca; Wład. Jagielloń. w Czechach: godzą się w Ołomuńcu 1482; zwycięstwo nad Turk. 1475 pod Kongermeza w siedmogrodzkim i rozejm z nimi 1483; Maciéj zachwycił Austrją 1482, Wiedeń 1483, ugodą 1487 zatrzymuje, † 1490; sejm prawodawczy 1486; ożywienie naukowego światła, bibljoteka.

ab Huysen 174.

I. J.

Jacek odrowąż, Eustachego syn, biskupa Iwona synowiec, n. 1185, uczy się w Krak. i Bononji; dominikan 1219; pierwsza fundacja w Krak. 1223, każe i podróżuje: do Kijowa 1239? do Gdańska gdzie funduje; wraca do Krak. i † 1257; wyznawcą uczczony 1523 na dzień 16 sierp.; kości jego podniesione 1543, 1545; święto 1607 na pierwszą niedzielę po wniebowzięciu przeniesione; w liczbę patronów policzony 1686.

Jabłonowski, prus, Jan Stanisław, mieczn. kor. marsz. sejmu 1637, 1640 † 1647; syn jego: — Stanisław Jan, n. 1634, wojenny zawód zaczął pod Czarneckim; hetm. pol. kor. 1676, wielki 1682, razem kaszt. krak. 1692 † 2 kwietnia 1702. — Jan Stanisław, wda wołyń. 1693, ruski 1697 † 1731, ogłosiwszy

wiele dzieł swojich; synowie jego: — Stanisław Wincenty wda rawski 1735 † 1756; i Kajetan wda błacław. 1755 † 1764 ogłaszali też dzieła swe. — Józef Alexander, Alexandra syn a kaszt. krak. wnuk, n. 1711 otrzymał dla rodziny swéj tituł księcia rzeszy niemieckiéj, wda nowogr. 1753 † 1 marca 1777; zafundował w Lipsku: jabłonowskische societät der wissenschaften; sam pisał i ogłaszał wiele. — Antoni Józef Barnabasz. Stanisława Wincent. syn, n. 1732, kaszt. pozn. 1760, wnet wda; na ostatek kaszt. krak. 1781, † 1796 — patrz 1731, 1756, 1764, 1777.

Jabłoński 1741, 1757.

Jadwiga, Bertholda kś. Meran córka, zaśl. 1188 Henrikowi kś. wrocław. jedna zgodę opiekunów Bol. wstydl. 1237 † 15 paźdź. 1293, kanonizowana 1267.

Jadwiga kr. patrz Andegav. Jagieł.

Jagiełło, Władysław, Olgierda syn, n. 1348, w. kś. lit. 1377, ochrzczony w Krak. 14 lutego 1386, zaśl. 17 lutego królowę Jadwigę, królem polskim koronowan 18 lutego. Jadwiga powiła mu 1398 Bonifacją Elżbietę † 1398, sama † 1399; powtóre ślubuje 1401 Annę hrabiankę Cillej, córkę Hermana i Anny Kaź. wielkiego córki, † 1416; po trzecie 1417 Elżbietę wojewodowę z Pileckich Granowską † 1419; po czwarte 1422 Sofję rusinkę Iwona kijow. córkę; odumarł ją 21 maja 1434, ona powiła mu synów dwóch jak następują, a † 1461.

Jagiellończyk, Władysław III, n. 31. paźdź. 1423, wyniesiony na króla, koronowany 29 lipca 1434, wezwany na króla do Węgier 1439, ginie pod Warną 11 listop. 1444.

— Kazimirz, n. 29 listop. 1427, wysłany na w. kś. lit. 1439, powołany na króla, koronowan 25 czerwca 1447 † 7 czerwca 1492; żona Elżbieta habsburg-

ska, córka Alberta IIgo ces. i Elżbiety Zygm. luxemburg. córki, n. 1439, ślub. 10 lutego 1454 † 1 września 1505, wydawszy na świat jedenaścioro potomstwa, córek pięć: Jadwiga n. 1457 † 1502 zaśl. 1475 Jerzemu dives bawarskiemu na Landshucie, zostawiła dziedziczkę; Sofja n. 1464 † 1513, zaśl. 1479 Friderikowi margr. Anspach, zostawiła Alberta ks. Prus, i Wilhelma arcyb. Rigi; Elżbieta, n. 1472 † 1517, zaśl, 1515 Fridrikowi lignic.; Anna, n. 1476 † 1503 zaśl. 1490 Bogusławowi pomorsk. matka dalszéj książąt rodziny; Barbara, n. 1478 † 1517, zaśl. 1496 Jerzemu brodatemu ks. sask.; synów zaś sześciu jak następują:

— Władysław, n. 1456, król czeski 1471, węgier. 1490, † 13 marca 1516, żony: Beatrix, Ferdin. króla neap. córka, po Macieju korvinie wdowa, wnet odpędzona, † 23 wrześn. 1508; druga Anna, Gastona de Foix Candale córka, † 1506, z niéj córka Anna n. 1503, † 1547, zaśl. 1521 arcyks. Ferdinand.; tudzież syn Ludwik II, n. 1 lipca 1506, kr. czeski i węg. 1516, poległ pod Mohaczem 28 sierpn. 1526, zaślubił 1521 arcyks. Ferdin. siostrę, n. 1505, † 1558.

— Kazimirz, n. 1458, na Węgry prowadzony 1472, świętobliwy, † 1482, w poczet świętych policzony.

— Friderik (najmłodszy), n. 1468, bisk. krak. 1488, arcyb. gnieźn. 1493, kardinał † 1503; koronował brata Alexandra.

— Jan Albert, n. 1459, dobija się o Węgry 1490, księciem głogowskim; król. 17 sierpnia 1492, † w Toruniu 17 czerwca 1501.

— Alexander, n. 1461, na w. ks. lit. wyniesiony 1492, obrany królem, koronowany 12 grud. 1501, † w Wilnie 19 sierpnia 1506; żona Helena, Iwana w. ks. mosk. córka, zaśl. 1500, † 1513.

— Zygmunt, n. 1467, książe głogowski 1492, wy-

niesiony na w. ks. lit. 1506, na króla powołany, koronow. 24 styczn. 1507, † 1 kwietnia 1548; żony: pierwsza Barbara Zapolia zaśl. 2 paźdz. 1512, † 1515; druga Bona Sforza medjolanka, n. 1491, zaśl. 1518, † 1540; prócz tych z nałożnicy Katarzyny Telniczownéj szlązaczki, którą wydał za Kościeleckiego, miał Janusza bisk. wil. 1519, pozn. 1535, † 1538, i Bietę wydaną za Ilsę Ostrogskiego. Ze ślubnych zaś żon były córki: — Jadwiga n. 1513, † 7 lutego 1573, zaśl. 1 wrześ. 1535 Joachimowi elekt. brandeb. matka Zygmunta, n. 2 grud. 1538, arcyb. magdeb. 1554, † 14 wrześn. 1566, i Elżbiety Magdaleny n. 1537, † 1595, zaśl. 1559 Franciszkowi Otto lüneburg, który wraz † 1559 29 kwietn. — Anna n. 1515, † 1520. — Izabella n. 1519, † 1551, zaśl. 1526 Janowi Zapolia siedmiogrodz. kr. węgier. matka kr. Jana Zygm. — Zofia n. , † 1575, zaśl. 1536 Henrikowi brunsw. — Anna n. 1524, † 1596 obrana królem, koronowana z narzeczonym Batorym 1 maja 1576, zaślubiła go 2 maja. — Katarzyna n. † 1583 matka Wazów. — syn Zygmunta:

— Zygmunt August, n. 1 sierp. 1520, wyniesiony na w. ks. lit. 18 paźdz. 1529, król 18 grudn.; koronow. 21 styczn. 1530, objął rządy 1548, † w Knyszynie 7 lipca 1572; żony: pierwsza Elżbieta austrjaczka, ces. Ferdinanda córka, n. 9 lipca 1526, zaśl. 21 kwiet. 1543, † 15 czerw. 1545; druga Barbara Radziwiłłowna n. 1523, wdowa po Gasztołdzie, zaśl. 1546, koronowana 9 grudnia 1550, † 12 maja 1551; trzecia, Katarzyna, pierwszéj żony siostra, n. 25 wrześ. 1533, wdowa 1550 po Franciszku Gonzadze mantuańskim, zaśl. 5 lipca 1553, † 28 lutego 1572.

Jakób ze Znina, arcyb. gnieź. 1118, za niego 1117 czy 1127 naleziona głowa śgo Wojciecha i zwłoki od czasu łupieży czeskiéj zaniedbane przez niego podniesione, † 1144. — Jakób p. 1440.

Jakubowski Józef missjonarz, w roku 1794 wojskowy, wrócił do missjon. † 1814; wydał taktikę o sztuce wojskowéj.

Jan, Janik, Janisław gryf z Brzeźnicy bisk. wrocławski 1146, arcyb. gnieźń. 1152 † 1167; wespół ze swymi krewnymi w Brzeźnicy (Jędrzejowie) cistersów osadza. — Brat jego Klemens, ojciec Gedeona krak. biskupa.

Jan 25, 27; 1346, 1347, 1359, 1395, 1507, 1519 *Jan* kr. p. Sobiecki. — *Jan Albert* p. Jagiellończyk. — *Jan Kazim.* p. Waza.

Janicki 1543. — *Janidłowski* 1620. — *Janockt* 1786. — *Januszowski* 1613. — *Jarosław* 15.

Jarosław Bogoria (Skotnicki), rektor univ. bonoń.; arcyb. gnieźń. 1342 załatwił kwestją dziesięcin w djecez. krak.; Ludwika 17 listop. 1370 w Krak. koronował; arcybiskupa w Haliczu 1364 ordinował; wiele kościołów i gmachów wystawił † 1376.

Jarosław wielki Jerzy, Włodzimirza syn, po zgonie ojca 1015 z Kijowa 1016 Swiatopełka wyparł, sam przed Bolesł. 1018 ustąpił, u Nowogrodzian schronienie nalazłszy, Swiatopełka z Kijowa ostatecznie 1019 wyrzucił; z nowogrodzianami uchwala 1020 ruską prawdę; po długim i świetnym panowaniu † 1054; synowie jego po nim, rozrywali ruś między siebie, a z córek jego były królowe, Anastazja węgierska, Elżbieta norwegska, Anna francuska; do nich liczą małżonkę Kazimirza Marję.

Jarosławski, leliwa, Jan z Tarnowa, wda sendom. 1380, 1401; miał trzech synów: — Jana na Tarnowie wdę krak. od którego rozwinęli się Tarnowscy; — Rafała na Przeworsku kaszt. wojnic. 1452, 1460; — Spytka na Jarosławiu starostę ruskiego; z tych: — Rafał kaszt. wojnic. 1480 † 1492; — Spytek wda ruski 1468 send. 1480, krak. 1490, kaszt. 1500 † 1520; — we-

spół z Janem Tarnowskim, urządzali 1470 ordinacją jarosławską która weszła w działy Tarnowskich.

Jasieński poronia, Paweł, n. koło 1425, odznacza się w wojnie Pruskiéj 1454 jeniec pod Starogrodem; w wyprawach do Czech 1471 do Węgier 1472, w legacji do ces. 1473; kaszt. sendom. i podsk. 1477, 1478 † koło 1481.

Jasiński 1794. — *Jaskier* 1535.

Jastrzębczyki, Borziwój, Zbilut, Dobrogost, Zema, Odolaj, Jędrzéj po zabójstwie bisk. Stanisława, ustąpili 1080 do Węgier; wrócili z Mieczysławem 1088.

Jaubert 126.

Jawnuta, Gedymina i Jewny syn, n. 1306. w. kś. 1340, wyparty 1345; ochrzczony jimieniem Iwana, 23 września 1346 w Moskwie; zostawiony przy Zasławiu litewskim † 1366, od niego Zasławscy.

Jaxa, gryf z Syrbji (winulskiéj haveldun), poślubił 1140 córkę Piotra Dunina, † 1159, synowie jego: — Jaxa w Palestinie 1152; zaprowadza 1162 do Miechowa zakonników grobu jerozolym. i funduje miechowitów, † 1198; — Stefan wda krak. popiera 1177 Kazimirza sprawiedliwego.

Jazłowiecki, Jerzy, pod Kamieńcem 1528, pod Oczakowem 1529 Tatary potłukł, zdradą przez nich schwytany; hetman p. kor. 1561, wda podol. 1567, wnet ruski i hetm. w. kor. 1569, posłował do Turcji, † 1575.

Jędrzejowczyk p. Łazarz.

Jermak, hetman kozacki, zdobył Siberją i Moskwie oddał 1583.

Jerzy jastrzębiec franciszkan, spowiednik królowej węgier. Elżbiety Kazim. wielkiego siostry, pierwszy 1370 w multanach biskup w Serecie, Cerecie; przeniósł się 1387 na nowo utworzone wileńskie, † 1399.

Jezierski, Jacek, n. 1750 † 1826, publicista, jego:

Goworek 1789, Rzepicha 1790 i jinne pisma. — patrz 1792.

Ilinicz, Krysztof Janowicz 1522 marsz. nadw. lit. starosta lidzki; gdy mu chciał król Alexander 1504 starostwo odjąć, wielka w senacie wrzawa powstała.

Iłowski 1556. — *Ines* 1658. — *Jodłowski* 1793.

Jolanta córka króla węgier. Beli IVgo, a Kunegundy siostra, zaśl. Bolesł. pobożnemu polskiemu.

Joly, p. dopis do dziejop.

Jonsac 121. — *Jonston* 1675.

Jordan, pierwszy biskup polski w Poznaniu 958 od ces. ustanowiony † 983, do archidjecezji magdeburskiéj liczony.

Jordan, Jan z Zakliczina, Mikołaja syn, zupnik bocheń. i wielicki, kaszt. biecki 1504, trzyma w zastawie starostwo spiskie od Bonera wykupione † 1507; brat jego: — Mikołaj kaszt. wojn. 1515, wielkorząd. krak. † 1521; syn jego: — Jan, a wnuk: — Wawrzyniec Spytek z Melsztina Jana syn, kaszt. sądecki 1549 oraz podsk. kor.; wda sendom. 1556, krak. 1563, kaszt. 1563 † 1568. — Od Jana zupnika rozmnożone potomstwo, stawało w boju i krzesła senackie zasiadało.

Isiora p. Łaszcz.

Israel Hirszowicz z Międzyboża 1740 między polskimi talmudistami chassidimów sektę, ogromnie pomnaża.

Julien de Paris 147.

Jundziłł, Bonifacy, n. 1761 † 1846, botanik w uniwers. wileń. wydał opisanie roślin Warsz. 1791; początki botaniki, Warsz. 1804; zoologją, Wilno 1806.

Jungschultz 108.

Jutta (Zengwir) Sangershausen, n. pod Chełmżą 1220, wydana 1235 za Jana z Konopat na Bielczanach, † 5 maja 1260, błogosławiona, spoczywa w Toruniu.

Iwo odrowąż, po ustępie Winc. Kadł. 1218 biskup krak., będąc w Rzymie do zakonu śgo Dominika synowca swego Jacka rekommenduje; z fortuny swéj liczne fundacje czyni, w zajściu 1226 o pierwszeństwo z bisk. wrocł. jedzie do Rzymu, w Burgu pod Modeną † 1229.

Izabella Zygmunta starego córka, n. 1519, wydana 1538 za wdę siedmiogr. króla węgier. Jana Zapolia, wraz z kardinałem Jerzym Martinuzzi (Utiszenia przeor częstochowski), opiekunka syna swego Jana Zygmunta 1540; gdy kardinał do Ferdinanda przeszedł, ustąpiła do Polski 1551 † 1559; Ferdinand wnet kardinała zamordować kazał.

Izasław Jarosławicz, w. kniaź w Kijowie 1054; schwytał Wszesława połockiego 1067, lud więzienie odbił 1069 aby Wszesław Kijowa od Połowców bronił. Izasław wsparty od Bol. śmiałego wrócił 1069; zmyka 1073 przed napaścią Światosława czerniechowskiego i tuła się błagając pomocy cesarza lub papieża. Od Bolesława znowu 1077 wprowadzony † 1078.

Izydor, rusin czy greczyn na soborze florenckim ablegat patrjarchy antiochejskiego, kardinał śś. Piotra i Marcellina 1439 z unją do Polski 1440 przybył; w Moskwie więziony; metrop. kijow.; z Rzymu legat do Konstantinopola, jeniec niepoznany po zdobyciu 1453 u Turków; metropolją na Grzegorza spuścił, trzy biskupstwa we Włoszech otrzymał † 27 kwietnia 1463.

K (patrz też C).

Kaczkowski 164. — *Kadłubek* 14; 1223.

Kadzidłowski Wojciech, kaszt. inowłodz. 1671, † 1678; kilku też kaszt. mniéjszych.

z Kalinowy, zaremba, Mateusz wda sieradzki, zginął 1288 w odwrócie z Mazowsza. — Marcin kaszt.

sierad. 1290. — Mikołaj wda kaliski 1286—1302. — Janko kaszt. kalis. 1330—1343. — Wawrzyniec wda sieradz. 1357—1360 zastawił się Tatarom, — Marcin kaszt. sieradz. 1400 † po 1417; syn jego:

— Wawrzyniec marsz. nadw..kor. 1420, w suspicjach o królową Zofją 1427; kaszt. kaliski 1433, potłukł Szlązaki 1438; goniec do Swidrigajły; w Węgrzech 1443; wda kaliski 1450 † koło 1460. — Marcin ze Sławska kaszt. sier. 1422, wda 1430—1436. — Marcin wda kaliski 144. — Jan Łopata kaszt. sier. 1429. — Jan kaszt. santocki 1460, sieradz. 1461, staje przeciw krzyżakom jeszcze 1475; wda kaliski 1478, 1479.

— Jan kaszt. pozn. 1505, wda łęczyc. 1510, kaliski 1513, w pruskiéj wojnie 1520, wnet †... — Jan k. kalis. 1540. — Wacław k. nakiel. 1549, 1550. — Krzysztof k. nakielski.

Kalinowski, kalinowa, Walenty Alexander zginął pod Cecorą 1620; syn jego: — Marcin wda czerniech. 1635, hetm. p. kor. 1646, pod Korsuniem 26 maja 1648 kozacki jeniec; występuje 1650 koło Winnicy pod Beresteczkiem; pod Batowem poległ 1652; syn jego Samuel, z nim również.

Kaliński 1789. — *Kallimach* 31; 1496.

Kalonymus ben Mardochaj Jafe, drukarz hebrejski w Lublinie; syn jego: — Abraham tamże 1611—1620; tego syn: — Zewi do 1682.

Kamieniecki pilawa, Mikołaj, kaszt. sendom. 1497, wda lubel. 1505, sendom. 1506, krak. 1508 pierwszy hetm. kor.; najazd Bogdana mołdaw. odpiera 1510 aż pod Soczawę, nad Dniestrem 4 paźdż. do ostatka zniszczył; w walnéj pod Łopuszną z Tatarami rozprawie 1512, † 1515; bracia jego: — Henrik kaszt. sanocki 1480; — Jan kaszt. lwow. 1507 † 1512 ojciec Mikołaja sanockiego 1526 kasztelana; — Marcin towarzysz

broni brater., wda podol. 1515, zgromił Tatary pod Trębowlą 1516 † 1530, syn jego Klemens kasztelan sanocki.

Kanon 1650.

Kanty Jan, urodził się w Kentach pod Krakowem 1412, nauczał i 1474 w Krakowie zmarł; zapisany w poczet świętych 1767 na dzień 25 października.

Kapistran Jan, włoch n. 1385 † 1456, kaznodzieja do krzyżowych wypraw powołuje, na niewiernych umysły oburza, hussitów nawraca; Kraków odwiedził 1454, lud przeciw żydom rozjątrzył, bezprawia wywołał; dawał ślub Kazimirzowi Jagiellończykowi z Elżbietą austrjacką.

Karliński, Kacper, siedmiu już synów w boju stracił, kiedy maximiljanowi Niemcy 1487 do Olsztinu szturmując, ósmego mając w swym ręku, na ogień wystawili; strzał ojca to dziecko zabił: zostało jeszcze dwu.

Karnkowski junosza, Jan n. 1429, żołd cesarski prowadzi; posiłkuje 1485 Stefana wołoskiego przeciw Turkom; starosta głogow. 1491; szedł 1500 na Moskwę; kaszt. gnieźń. 1500 † 1504. — Jan, synowiec poprzed. bisk. przem. 1527, kujaw. 1531 † 1538. — Stanisław synowiec poprzedn. n. 1522, bisk. kujawski 1567, Henrika popiera i wita 1573, 1574; na zjeździe jędrzejowskim 1576 za Batorim staje; kujawskim pierwszeństwo po arcybiskupach zapewnia; Gdańszczan prawa 1578 określa; arcyb. gnieźń. 1582; Annę austrjaczkę koronuje 1587; w Kaliszu jezuitów osadza, † 1603, trzymał synod; pisał dzieła polit. i duchowne: historiae interregni 1575; de jure prov. prussiae; de primatu senatorio; compend. annal. Baronii; de casib. consc.; de sacramentis (euchar.); de dignitate sacerdotali (de ecclia); de efficatia verbi (Messie); jego listy. — Zasiadali w senacie. — patrz też 56; 1603.

Karpiński, Franciszek z Pokucia, n. 4 paździer. 1741 † 4 września 1825, poezje jego sielskie i pobożne wychodziły we Wrocł. 1806, 1826, Warszawie 1830, w Lipsku 1836.

Karpowicz, Michał, n. 1744 † 1805, kazania, Krak. 1806, Warsz. 1807.

Kartzan Jan z Wieliczki, drukarz w Łosku 1576, w Wilnie 1583, 1586. — Józef drukarz w Wilnie 1610 do 1620.

Kassjan 1650. — *Kaszowski* p. Pszonka.

Kątski, Marcin, w boju wszędzie, kaszt. lwow. 1678 oraz generał ziem podol. i artillerji, wda kijow. 1683, odbiera Kamieniec podolski od Turków 22 września 1699; wda krak. 1702, kaszt. 1706 † 1710.

Kazanowski grzymała, Adam, kaszt. sendom. 1637 oraz podkom. kor.; potym 1642 marsz. nadw. k. † 1649, zostawiwszy wdowę Elżbietę Słuszczankę wojewodziankę trocką. — Marcin, kaszt. halicki, w Inflantach pod Guzowem, pod Smoleń. na Moskwie; pod Cewrą 1620 jeniec; bojuje następnie w Prusiech; hetman pol, kor. 1624; wda podol. 1632, zagania się pod Mozajsk 1634 † 1636; syn jego: — Dominik Alexander wda bracł. 1647 tegoż czasu pod Kumejk. ranny † 1648. — Maria Anna, n. 1643, wydana 1658 za Stanisł. Jabłonow. wdę wówczas ruskiego; zmarła 1687 23 lutego w zapachu świątobliwości.

Kazimirczyk, Stanisław, augustianin w Krak. 1433 do 1489 błogosławiony.

Kazimirz, restaurator Miecz. IIgo i Rixy syn, n. 1016, za matką z Polski ustąpił do Węgier 1037, w Leodjum 1039, wraca 1040, koronowany, † 20 listop. 1058; prawnuk jego:

Kazimirz sprawiedliwy, najmłodszy Bolesł. IIIgo syn, n. 1138, objął panow. 1178, obejmuje Mazowsze 1185 † 5 maja 1194; wnuk jego:

Kazimirz, Konrada syn, książe kujawski † 1268; tego wnuk:

Kazimirz wielki Władysł. Łokietka syn, n. 1310, objął rządy 1333, konorowany 24 kwietnia † 5 listop. 1370; żony: pierwsza Anna Aldona, Gedimina córka, zaśl. 1325 † 1339, córka z niéj Elżbieta za Bogusławem pomor. na Szczecinie, matka Kazimirza † 1378 i Elżbiety Karola IVgo ces. małżonki; druga Adelaida landgrabianka hasska, więziona, odrzucona † 1361; trzecia Jadwiga Elżbieta Henrika głogow. córka, zaśl. 1365 † 1390, z niéj Anna za Hermanem hr. cillej, matka Barbary, ces. Zygmunta, i Anny króla Jagiełły, małżonek. Prócz żon nałożnice: Rokiczana czeszka: Esterka z któréj Niemirza, Pełka i córki; z jinnych Jan Boguta i jinni synowie i córki.

Kazimirz kr. p. Jagiellończyk.

Kazimirski biberstejn, Jan bisk. chełmski 1479, przem. 1484 † 1487. — Piotr, w boju pod Ułą 1568, wnet jeniec z Moskwy dla wymiany jeńców 1569 wysłany, pod Batorim wojował jeszcze; brat jego: Mikołaj kasztelan † 1598; brat jich: Krzysztof, bisk. kijowski 1599 † 1618.

z Kempy, łodzia, Jan bisk. pozn. 1335 † 1346, jego hymny kościelne. — Wincenty wda pozn. 1372 † 1386, wojnę podnosi na Domarata grzymałę 1383.

Kettler, Gothard, mistrz kawaler. mieczow. w Infl. 1559, książe Kurlandji i Semigalji 1561 † 17 maja 1587; synowie jego: — Fridrik, n. 1569, książe 1587 † 1639; — Wilhelm, n. 1574, z powodu zabójstwa 1617 Noldenów, przebywa w Pomeranji, † 1640, z Zofji córki Alberta brandeb. księcia pruskiego zaśl. 1609 † 1610, syn: — Jakób, n. 28 paźdz. 1610, książe kurland. 1639; porwany i więziony jak jeniec w Iwangorodzie przez Szwedów 1658; Anglicy poniszczyli mu osady w Americe, † 31 grudnia 1682; z Ludwiki Karlotty, elektora

brandeb. córki, Alb. pruskiego prawnuki, zaśl. 7 paźdz. 1645 † 29 sierpnia 1676, zostawił synów i córki: najstarszy:

— Friderik Kazimirz, n. 6 lipca 1650, ks. kurl. 1682 † 22 stycznia 1648; z drugiéj małżonki Elżbiety Zofji, córki elektora brandeb., praprawnuki Alberta prus. (siostry pierwsz. kr. prus.), zaślub. 29 kwietnia 1691, został syn: — Friderik Wilhelm, nar. 19 lipca 1692, ks. kurl. 1698, najściem Szwedów nawiedzony; poślubił Annę cara Iwana Alexiewicza córkę, 18 czerw. 1710; zmarł 21 sticznia 1711; stryj jego:

— Ferdinand, Jakóba syn, n. 2 listop. 1655; mało do księstwa zagląda, w zwadzie ze stanami. Wdowa Anna Iwanówna rządzi. Zamysły inkorporowania Kurlandji do rzplitéj, odparte obraniem następcy 1726 w czerwcu, Mauricego saskiego, Aug. IIgo i Königsmarkowej syna. Rzplita unieważnia ten wybór 1727; Anna Iwanówna zostaje imperatorową 1730; rzplita śle Ferdinandowi inwesturę 1731, a imperatorowa oświadcza 1732 że inkorporacji niedopuści. Wolna po wygaśnieniu Kettlerów elekcja zapewniona 1736; Ferdinand † w Gdańsku 1737.

Kiejstut, Gedimina i Olgi syn, n. 1297, od 1342 stoji przeciw Krzyżakom, jeniec u nich 1360, traci Kowno 1362; bitwa Rudau 1370; wpadł do Wilna 1381, tam od synowca Jagiełły schwytany i uduszony 1382; z Biruty liczne potomstwo: Witowd; Zygmunt; Anna Danuta za Janem mazow.; Maria za Iwanem twerskim; Ringała za Henr. bisk. płoc.; jinna jeszcze za Iwanem kijowskim, Sofji Jagiełłowéj matka.

Kiejzgało, Michał, kasztelan wileń. 1440, starosta żmudz. 1443; wysłany z bratem Janem 1440, zapraszać Kazim. na w. ks. lit.

Kiemlicz, rotmistrz, ratował 22 listop. 1432 wojsko nad Murakwą i Fiedora Ostrogsk. z Litwą zniósł.

Kierdéj, Hryczko Kierdejowicz z Pomorzan, napada z Buczackim 1430 na Podole i Kamieniec; przywodzi w Ratnie 1431; po pierwszym colloquium wdztwa ruskiego 1435, kasztel. lwow.; wda podol. 1438; Nosę świdrigajłowego dowódzcę pobił, do niewoli jął, † 1461.

Kietlicz, Henrik Theodorika (bremeńs.) margr. Landsbergu i Dobrogery Eudoxji krzywoustego córki syn, powiernik Mieczysława IIIgo; od Kazim. 1191 na wygnanie na Ruś zasłany; wrócił 1194, na arcyb. gnieźn. 1199 przez Miecz. IIIgo osadzony; w Rzymie 1200, uzyskuje dla arcyb. gnieźn. tituł legati nati; składa 1210 synod względem małżeństw księży; zapewnia sądownictwo kościelne, † 1219.

Kietlicz, Henrik franciszkan, arcyb. gnieźn. 1280, † 1283.

Kietlicz, Adam, biskup lubuski 1282.

Kiliński 137. — *Kirsztejn* 1630.

Kisiel, Adam, Grzegorza syn, sędzia kapturowy 1633, kaszt. bracł. 1640, kijow. 1646, wda bracł. 1647, kijow. 1648, staje przeciw kozakom, radzi łagodność i jednanie 1649, † 1653; brat jego: — Mikołaj, rotmistrz pod Gniewem 1626, chorąży nowogr. siewier. pod Winnicą, przedziera się przez kozaki.

Kiszka, Leon, archim. bazylian 1703, bisk. włodź. i brzeski 1713, metropol. uniacki † 1728, wydał synod zamojski 1720, Romae 1724, synod odbył się pod prezidencją nuncjusza Grimaldi.

Kiszka Zgierski drya, Stanisław, posłem do Moskwy 1497; dowodzi i jeniec nad Wiedroszą 1499; wda smoleń., odpiera 1502 Moskwę, obstawał 1503 za Iliniczem. — Piotr Stanisław, wda podol. posłuje do Moskwy 1521, 1526, kaszt. trocki i star. żmudzki 1533, wda trocki, † 1544. — Stanisław, n. 1584, wda smoleń. 1616, poszedł na bisk. wileń. 1619, † 1684. — Janusz

wda połocki, hetm. pol. lit. 1633, wielki 1640, † 1653, ostatni tego domu.

Kitowicz 141. — *Kleczewski* 1766.

Kleczkowski, Wojciech, przywodzi lissowcz. poległ w Niemczech pod Horn 1620.

Klemens z Brzeźnicy gryf, wojewody Stefaną syn, kaszt. krak. fundator klasztoru staniąteckiego, poległ 1241 pod Chmielnikiem w potrzebie z tatarami; ojciec świątobliwéj Wisenny.

Klemens z Ruszczy gryf, Sulisława syn, wda krak. utrzymując sprawę Bol. wstydl. pobił Wirzbiętę ślepowrona Konradowego, 1 czerwca 1243 pod Suchodołem (tymczasem wojewodują w Krak. Mistui jastrzębiec 1241, 1243; Mikołaj do 1250); Klemens wraca do województwa 1249, † 1256.

Klementinus 1641. — *Klonowicz* 1608. — *Kluk* 1796. — *Kluverius* 1623. — *Kmita* Achacy 1623.

Kmita Blastus, Piotr drukuje przed 1592; wileńską drukarnię zdaje 1623 na Jana Kmitę; a lubiecka jego drukarnia przechodzi 1639 na Jana Lagjusa; zgasła 1655.

Kmita, Filo Siemionowicz Czarnobylski; zniósłszy 1552 pod Ostrzem Moskwę, trzymał ją na szabli pod Czerniechowem, pod Starodubem; zniósł nad Snowem; z Litwy 1564 oddział wojsk moskiew. wyparł, Poczapów 1565 wziął; wycieczką ze Smoleń. 1568 poraził; Starzycę Rusę, 1579 palił.

Kmita sreniawa, Jasko starosta sieradz., pogromił 1374 Władysława mnicha; starosta krak. goniec do Elżbiety 1376, od Węgrów zabity; syn jego: — Piotr, kaszt. lubel. 1389, wda sendom. 1403, krak. 1406, † ... — Mikołaj, wiódł śreniawitów chorągiew 1410 pod Grunwaldem; z Wiśnicza, kaszt. przemyski 1436, lwow. 1451. — Jinni też w senacie. — Piotr z Wisnicz, kaszt. lubel. 1508, marsz. nadw. kor. 1518, kaszt. wojnic. 1526,

marsz. w. kor. 1530, kaszt. sendom. 1532, wda 1535, krak. 1536, † 1551.

Knapski 1638.

Kniaźnin, Franciszek Djonyzy z białorusi, n. 4 paźdz. 1750, wpadł w obłąkanie 1796, † 25 sierp. 1807, poetą dramat. przełożył Ossjana.

Kobierzycki 72; 1660. — *Kochanowski* 1584, 1590, 1620. — *Kochowski* 90; 1690. — *Kognowicki* 129. — *Kohen* 74, p. Sabataj. — *Kojałowicz* 84; 1677.

z *Kolna* Jan (scolnus), w służbie duńskiéj, wysłany 1476 z Norvegji na zwiady do Groenlandji, odkrywa i zwiedza ciaśninę Anjan i brzegi (amerikańskie) ziemi Labrador (którą późniéj 1500 opatrywał Cortereal).

Kołontaj, Hugo, n. 1 kwietnia 1750, † 28 lutego 1812; kanonik 1774, rektor univ. krak. 1777, podkancl. kor. 1790; uchodzi do Drezna 1792; w radzie narodowéj 1794, więzień austrjacki do 1803; politik, w piśmiennictwie wzór prozy: wyłożenie nauk dla szkół nowodworskich 1777; listy anonyma do Małach. o poprawie rzplitéj 1788—1790; uwagi nad pismem Sev. Rzewus. 1789, o sukcessji tronu 1790, ostatnia przestroga 1790; mowy 1791; uwagi nad kś. warszaw. Lipsk, 1808; porządek fyziczno moralny, Krak. 1810; i mnóstwo mów, ulotników. Kojsiewicz zaczął zbiór cały w Krak. wydawać, t. Iszy badania historiczne 1842; t. IIgi listy 1844. — patrz 134.

Kołudzki 1720.

Komarzewski Jan, n. 1744, † 1810, generał, dopełniał polecane diplomaticzne missje, 1796 na dworze petersburgskim; 1803 w Paryżu ogłasza swój grafometr podziemny, zastąpić mający busolę; 1806 swe coup d'oeil; 1809 kartę hydrograficzną Polski Perthesa. — patrz 142.

Komorowski, korczak, Mikołaj liptowski, wdarł się z Czajką do Eperjes 1440; schwytani przez Jiskrę; wy-

szedł z niewoli czeskiéj 1448. — Piotr, pomaga staroście krak. Pieniążkowi rozpędzić rabusiów; z Węgier 1474 wyparty, osiadł w Polszcze, otrzymawszy Żywiec. — Kilku z téj rodziny kasztelanów. — Adam arcyb. gnieźn. 1749, † 1759.

Konarski gryf, Michał, kaszt. wiśl. 1730, sendom. 1739, † 1742; brat jego: — Stanisław, n. 1700, † 8 sierp. 1773; zgromadz. pijarskiego reformator, założyciel collegii nobilii; wielu dzieł zdziełca; wiersze jego łaciń. przełożył na polski, Urban Szostowicz, pijar, w Warsz. 1778. — patrz 175; 1773.

Konarski osoria, Stanisław, generał gwardji, kaszt. gdań. 1607, jeniec u Szwedów 1610, wda malbor. 1618, † 1626. — Jinni téż w pruskim senacie.

Konarski skarbek, Jan, n. 1447, bisk. krak. 1503, ustąpił 1523, † 1525. — Adam, bisk. pozn. 1564, fundator jezuitów w Pozn.; jedzie zapraszać Henr. 1573, † 1577.

Konarzewski wręby, Adam, † 1676, w Gostiniu congreg. oratorii sti Phil. Nerii osadził; pisał dzieła.

Konaszewicz, Piotr sajdaczny od 1594 przywodzi kozaczyznie; za niego unja brzeska 1595, przeciw niéj Theofan patrjarcha jerozolymski 1617—1621 ordinuje i ukrzepia hjerarchją schismatycką; Borecki na metrop. kijow. osadzony; kozaczyzna tu uznała i przyjęła, poczym Konaszewicz usunął się do monasteru; na odgłos że Borodko czyli Brodawka unji sprzyja, z monasteru wychodzi Brodawkę w lipcu 1621, zabija, kozaki wiedzie pod Chocim, gdzie we wrześniu przełamani turcy pokój zawarli.

Koniecpolski pobóg, Jakób wda sieradzki 1398, † 1429, wiódł swę chorągiew pod Grunwaldem. — Jan Taszka, pomówiony 1427 o poufałość z królową Sofją; kancl. 1433, † 1455 26 marca; kleji 1436 w Kesmarku z Węgr. pokój; jedna przybycie Kazim. z Litwy; uma-

wia w Wieluniu 1447 ugodę wielkopolan ze szląskiem; odbiera 1448 hołd Piotra moldaw.; za niego 1454 Prusy do korony wracają; syn jego: Jan. — Przedbor, wdy sieradz. Jakóba syn, kaszt. rozpir. 1436, goniec na Litwę 1438; kaszt. sendom. 1443, po trzykroć w Litwie; wiedzie wyprawę na multany 1450, 1452 † 1454.

— Stanisław, wdy sieradz. Alexandra syn, w legacjach do Francji 1607, hetm. pol. kor. 1608, pod Cecorą 1620 jeniec; wróciwszy wda sendom. 1623, hetm. w. kor. 1624, wraz gromi tatary pod Satanowem, Dunajgrodem, a 1626 pod Martinowem; w Prusiech, zatrzymał 1626 Gustawa Adolfa; Tczew, Puck odebrał; potłukł 25 czerwca 1629 pod Sztumem; zwycięża tatary 24 lipca 1633 pod Sasowym rogiem; kaszt. krak. 1633; ciśnie kozaki, stawia 1637 Kudak; znosi tatary 30 stycznia 1644 pod Ochmatowem nad Sinemi wodami, † 1646; bracia jego: — Remigian bisk. chełmski 1626, † 1640; — Krzysztof wda bełzki 1638, † 1659, ojciec Jana Alexandra wdy bracł. 1704, sieradz. 1711 † 1720; — Jan, kaszt. sieradz. 1643, wda 1647, † 1661.

— Alexander, hetmana Stanisł. z Lubomirskiéj syn, n. 1620, w posługach cesarskich, posyłany do Rzymu 1633, książęciem rzeszy, bojuje w Belgji; był pod Ochmatowem 1644; wnet zastawił się tatarom; wystąpił pod Tomaszpolem i Konstantinowem przeciw kozakom; pod Pilawcami 1648 i następnie we wszystkich głównych potrzebach; wda sendom. 1655 przychylił się do Szwedów; stawał następnie przeciw nim, pod Warsz., Malb., Toruniem, † 1659; syn jego: — Stanisław z matki Zamojskiéj Tomasza córki, szedł o zamojską ordinację; co zajął oddaje 1674, kaszt. krak. 1682, † 1684 bezdzietni.

Konopacki (patrz Jutta), rodzina senatorska w Prusiech. — Jan podsk. ziem prus. potym 1514 bisk. chełmiń., podejrzany w wierze. palił jednak 1521 heretickie

księgi † 1530; synowiec jego: — Maciej szósty kaszt. chełmiń. Jerzego syn podkomorzy, potym wda chełmiń, spłodziwszy trzy córki a sześciu synów, został 1610 bisk. chełmin. † 1613; z pomiędzy synów jego piąty: — Jan Karól podróżował od Hiszp. aż do Moskwy, nominat warmiński † 1643.

Konrad, syn Kazim. sprawiedliwego, n. 1191 otrzymał w dziele Mazowsze i Kujawy 1207, dobija się 1227 opieki nad synowcem Bol. wstydl., więzi go 1233; wdziera się do Krak. 1241, 1242 † 1247; z wielu synów jego: Kazimirz staje się głową kujawskich, a Ziemowit mazowieckich.

Kopczyński Onufry, n. 1735 † 14 lutego 1817, pijar, w 1794. 1795 więziony, w swym zgromadzeniu prowincyał; dzieła jego: gram. pol. i łać. dla szkół z przypisami 1778—1785; o duchu 1804, o dobrym piśmie 1807, poprawa błędów 1808, essaye de la grammaire 1809, grammat. pośmiertna 1817.

Kopernik, Mikołaj, n. 19 lutego 1473, w univ. krak. 1491, w padev. 1496, doktor i prof. matemat. w Rzymie 1499, obserwował niebo w Bononji, w Rzymie, 1500; wraca, wnet 1501 na studja mediciny do Włoch; wrócił 1503; pomysł jego zatrzymuje bieg słońca 1506; obserwuje we Frauenburgu, a w Olsztinie 1518; determinuje południk Frauenburgsko krakowski, zajmuje się kalendarzem 1501, 1524; nastaje na poprawę monety 1521, 1528. po odwiedzinach Retikusa 1538 wygotowywa dzieło, do druku 1542 posłane, które wydane przyszło z Norinbergi po zgonie zaszłym 1543 2 czerwca; za czym 26 lipca protestacja biskupa Gizego o sfałszowanie jakiego się dopuścili niemieccy wydawcy. — patrz 1543.

Kopylscy kniazie patrz Olelko. — *Kordecki* 73.

Korecki kniaź, olgierdowicz butawa. — Bohusz Fiedorowicz, wda wołyń. 1570 † 1571; syn jego Joa-

chim. — Samuel Joachima syn, teściowi Mohyle, wespół z innymi multany 1600 odzyskuje; ubijając się powtórnie z Turkami, dostał się 1617 do niewoli, z któréj się wymknął 1618 do Rzymu; pod Cecorą 7 paźdź 1620 znowu jęty, zamordowany 1622. — Jan Karól, drugi Joachima syn, wpadł w ręce Szwedów, po latach pięciu wyzwolony, słał swe poczty pod Chocim 1621 † 1633. syn jego. — Samuel Karól, † 1651 i dom wygasł.

Korniakt, Karól Franciszek, bronił Przemyśla 1648, i następnie, poległ w obronie 1672.

Korjat, Michał, Gedimina syn. n. 1301, nowogrodzki lit. 1329; zatrzymany 1349 u tatarów, Moskwie wydany; umarł koło 1360; synów jego Korjatowiczów czterech Polszcze przychylnych; wraz z Olgierdem 1357 zdobyli Podole i posiadali. — Konstanty, kandidat do korony pol. koło 1340, dzierży Podole jeszcze 1388; — Jerzy powołany do Multam, 1360, tamże otruty; — Alexander dostał Wołyń z Włodzimirzem 1366, w Krakowie 1370; zamek włodzimirski litwa zrujnowała; poległ w boju z Tatarami 1375; — Theodor na Węgrzech, buduje Munkacz koło 1360, następnie w Nowogr. litew.; obejmuje Podole i hołd Jagielle oddaje koło 1390; ruszony z Podola przez Witolda 1393; traci téż Nowogródek, żył jeszcze 1401, 1403; — na nim Korjatowicze zgaśli.

Korybut kniaź, Dimitr Olgierdowicz, pod Niedohudowem od Witowda pobity; z Nowogrodu siewiersk. 1395 jeniec. † 1399; synowie jego: Iwan, Jędrzéj, Skinder nad Worsklą 1399 poginęli, zostali Iwan Zygmunt na króla czeskiego 1421 powołany; w Pradze; Karlstejnu zdobyć niemógł; ugodą w Kesmarku czyli Starym Siole 1423 odwołany, wdziera się powtórnie, w Pradze 1427 uwięziony; stając na stronie Swidrigajła, pod Wilnem 1435 chwycony i utopiony. — Theodor czyli Fiedor 1422, 1433, ojciec Daszka, którego syn Wasil, zosta-

wił synów: Michała, od którego Wiśniowieccy; Siemiona od którego Zbaraźscy; Fiedora. od którego Poryccy i Woronieccy.

Koryciński topór, rodzina senatorska małopolska. — Stefan, kaszt. sandeckiego Mikołaja syn, kaszt. oświecimski 1643, podkancl. 1652 i kanclerz 1652 † 1658. — Wojciech, kaszt. oświecimskiego Jana syn, sekr. król. bisk. kamieniec 1666, arcyb. lwow. 1669 † 1677.

Korzeniowska 160.

Kos rodzina w Prusiech senatorska, z niéj: Adam bisk. chełmiń. 1657 † 1661. — Jan wda infl. koło 1710, koadj. bisk. chełmiń. niedoczekawszy się zmarł. 1713.

z *Kościelca* Wisław, bisk. krak. 1229, przełamał 1231 zawady współubiegającego się Jędrzeja gryf.; † 1242.

Kościelecki, ogończyk. senatorska rodzina. — Mikołaj z Kościelca wda kaliski, więziony przez Kazim. kujaw. sieradz. † 1285. — Wojciech z Kościelca, krzyżaki 1331 pod Radziejowem potłukł, Pakościa bronił, podjazdami raził; wda Brzeski 1332, 1356. — Janusz wda inowłocł. czyli gniewkow. 1413—1422; w legacji do umów 1420 z krzyżak. — Jędrzéj kaszt. biecki 1508, podsk. kor. 1510 tudzież żup. solnych administr.; z żupnikiem Betmanem, gaszą 1545 pożar.; kaszt. wojnic 1512. był na kongresie wiedeń. 1515 gdzie tituły cesarskie odrzucił; † 1515 ze zmartwienia: z żoną jego szlązanką Katarzyną Telniczówną, król Zygmunt miłostki prowadził; córka ztąd Bieta poszła za Ilję Ostrogskiego. — Koło 1600 rodzina całkiem z krzeseł schodzi; występuje wyżéj szczep jéj Działyńskich.

Kościuszko, Thaddeusz nar. 1746 † 1817, z korpusu kadetów; zasłużony w wojnie amerik. o niepodległość stan. zjednocz. wrócił 1783; odznaczył się 1792 18 lipca pod Zieleńcami, 18 czerwca pod Dubienką; we Francji obywatelem przyjęty, stanął w Krakowie

1794 24 marca, na czele powstania narodowego; 4 kwietnia pod Racławicami zwycięża; 6 czerw. z pod Szczekocin ustąpił; po obronie Warszawy, zniesiony 1 paźdz. pod Maciejowicami, dostał się do niewoli. Po dwuletnim więzieniu, uwolniony 1796 przez imperatora Pawła, odwiedził Amerikę; od 1798 osiadł we Francji. Niezłudziły go 1812 propozycje Napoleona; obietnice czynione 1813 przez Alexandra niedopisały. Usunął się nareszcie Kościuszko do Solury w Szwajcarji gdzie życia dokonał 15 październ. 1817.

Kosmas 8.

Kossakowski, Józef bisk. infl. 1780 † 9 maja 1784; — Szymon konfed. barski 1768, hetman 1793 † 25 kwietnia 1794; oba wyrokiem.

Kossow, Sylwester, mnich, bazyljan, archim. 1632, episkop mścisł. 1634, metrop. kijow. 1649 † 1658. — patrz 1658.

Kostka dąbrowa, Stanisław kaszt. elbląg. 1539, chełmiń. 1544, wda pomor. 1545, chełmiń. 1531 † 1555; syn jego: — Jan podsk. prus. kaszt. gdań. 1556; występuje przeciw Erikowi 1563; w missiach do Królewca, do Gdańska 1567; agenta austrjackiego Cyrusa przytrzymał; wda sendom. 1574, kanditat do korony 1576 † 1581. — Stanisław kaszt. zakroczymskiego Jana (który † 13 listop. 1607 jezuitą) syn, nar. 1550, uczy się w Wiedniu, gdzie zapragnął zostać jezuitą, provincjał Magjus wzdragał się go przyjąć, więc uchodzi do provincjała Canisjusa w Dillingen, który go wyprawił 1567 do generała Franciszka Borgja w Rzymie, gdzie wycieńczony mortifikacjami młodzieniec † 1568 15 sierpnia; w błogosławionych zapisany 1604, błogosławionym 1670 uznany, kanonizowany 1714, 1726. — Zofia wdy sendom. Jana córka, n. 1575, poślub. wdzie wołyń. Alexandrowi ostrogskiemu 1592, wdowa 1603, wielkiéj pobożności † 1635 29 paźdz. —

Jerzy, wdy pomors. Krysztofa syn, kaszt. chełmiń. 1605, wda 1607, w missji do Prus królewiec 1609, † 1611. — Piotr, Macieja syn, n. 1533, uczeń jezuitów w Paryżu, bisk. chełmiń. 1571, Maxymiljanowi sprzyja 1576, złożył synod 1583 † 1595. — Stanisław Macieja syn, n. 1534, podkom. chełmiń. w legacji do Hiszpanji; zdobywa 1569 Leal, generał artill. † 1587.

Koszyrski kniaź sanguszko, Grzegórz Lwowicz kaszt. bracł.; wda 1571 † 1575; syn: — Adam Alexander, wda wołyń. 1629 † 1656 ostatni téj gałęzi; siostra jego Alexandra Krasicka, wniosła Koszyr w rodzinę Krasickich.

Kot Wincenty doliwa, arcyb. gnieźń. 1436, poseł do ces. Alb. 1438; koronuje Kazim. Jagiel. 1447; pierwszy w Polszcze kardinalski kapelusz od Felixa Vgo przyjął, który potym Mikołajowi Vmu odesłał, † 1448.

Kotwicz, Stanisław, w Avignonie 1318 na arcyb. gnieźń. wyniesiony; w zatardze z krzyżak.; Łokietka 1319 koronował, † 1341; brat jego: — Jakób kaszt. łęczycki 1339.

Kotzebue 148.

Kownacki, Hippolyt, n. 1761, w młodszych latach ogłosił w Warsz. dziełko swe: o starożytn. kopalń. w kluczu sławkowskim 1791; jinne o górach 1792; w wieku podeszłym zajmował się przekładem pierwotnych kronik Galla, Kadłubka i zmyślonych pisarzy; † 1854.

Koźmińczyk 1569. — *Koźmiński* 1795. — *Kożuchowski* 1733.

Krajewski, Michał Dimitr, n. 1746 pijar; dzieło historiczne; życie Czarneckiego 1787, 1805; a przypowiastkowe: podolanka 1784, przypadki Zdarzyńskiego 1786, podczaszyna 1787, Leszek biały 1789. — patrz 129.

Krajewski trzaska, Jan chryzostom, n. 1714, instigator kor.; kaszt. raciąż. 1772, wda płocki 1779 †

1781. — Jan Stanisław, kapitan, więziony od Igielstroma, poległ pod Krupczycami 1794.

Kraiński 1615.

Krakus, krok, założyciel Krakowa i prawodawca; dzieci jego: — Krakus IIgi zabity od brata: — Lecha IIgo; po którym siostra jich: — Wanda, choć pobiła Ritigera, w Wisłę się rzuciła. Są jich mogiły pod Krakowem.

Krasicki rogala, Stanisław, exekwował 1563 wyrok ścięcia Tomży moldawskiego; pod Połockiem 1679, kaszt. przem. 1596; syn jego. — Marcin, kaszt. lwow. 1620, wda podol. 1629 † 1633, wyjednał sobie tituł hrabiego rzeszy. — Dzierżą krzesła. — Ignacy kaszt. chełmskiego Jana syn, n. 1735 4 lutego, bisk. warmiń. 1767, arcyb. gnieźń. 1795 † 11 marca 1801; pierwszy jego zawód piśmienny w dzienniku monitor; następnie: myszeis Warsz. 1775, monachom., antimonach., satyry 1778; wojna chocim. 1780; pieśni Ossjana; bajki 1780, listy 1789; w prozie pan podstoli, doświadczyński; żywoty, o rymotw., hist. na dwie księgi podzielona; rozmowy zmarłych, o ogrodach; zbiór potrzeb. wiadomości; razem w Warsz. 1803 † 1804; następnie w Wilnie, Wrocławiu; dopełnienie, Warsz. 1830, 1832.

Krasiński, ślepowron, korvin, Franciszek, uczył się pod Melanchtonem i w Krakowie; archidjak. kaliski, w legacji do Niemiec 1563 gdzie wyzwolił z więzienia Stef. Batorego; i znowu 1566 już podkancl.; bisk. krak. 1572, podpisuje konf. wolności wyznania 1573 † 1577. — Rodzina zasiadała krzesła mazowieckie; z synowców bisk. a sędziego ciechanow. synowie: — Jan, kantor krak. sekr. królew. jego poem. in obit. Sig. Aug. Neapoli 1572, Polonia 1573. — patrz 1584. — Franciszek, pod Pskowem 1579, kaszt. ciechan. 1591, 1601. — Stanisław wda płocki 1593 † 1614;

z dziesięciu synów jego, najmłodsi: Gabriel, kasztelan płocki 1648 † 1673; Stanisław, Dominik, Ludwik, kasztelanowie ciechanowscy; Jan Kazimirz, kaszt. warsz. 1638, płocki 1644, wda 1648, podskarbi 1658 † 1668; tego syn: — Jan Bonaventura wda płocki 1690, 1697; a tego syn: — Stanisław kaszt. płocki 1710, etc. — Adam, n. 1720, bisk. kamieniecki 1759 † 1805, uszedł z Warsz. 1767; kołacze po obcych dworach, aż do gaśnienia konf. barskiéj † 1805.

Krassowski, szlachcic karłowatéj postaci z dowcipem, poznawszy dwór francuski, zachwalał przed swymi Henrika Walezjusza. Po zgonie Zygm. Aug. 1572, pośpieszył zachęcić dwór francuski do zabiegów o koronę: co gdy się stało: na miejscu pomyślnie stronników jednał.

Kraszewski 163. — *Krause* 174. — *Krebsowa* 122. — *Kreitz* 1660. — *Kromer* 39; 1589. — *Kroniki* 17, 23; 1292.

Kropidło, Jan Holit, opolskich książąt, Władysława synowiec, a Bolesława syn; na bisk. poznań. 1382, z krzywdą Mikołaja nałęcz wprowadzony; na kujawskie 1384, z krzywdą Trojana; wdziera się 1389 na arcyb. gnieźn. niedopuszczając Nowodworskiego; schwytany i z Polski wyrzucony, otrzymał 1394 bisk. kamińskie, † 1421; sprawki książąt i schismy papieskiéj.

Krowicki 1575. — *Krupiński* 1799. — *Krusiński* 1754.

Kryski prawdzic, Wojciech podkom. płocki, dworzanin, w legacjach do papieża, ces. anglji; mianowicie 1566 do Hiszp. †.....; brat jego: — Stanisław wda mazow. 1576, w legacji do Moskwy, † po 1593; syn jego: — Wojciech kaszt. sierpski 1609, w komissji do Królewca; potym 1612.... naostatek kaszt. płocki 1635; brat jego: — Felix, Stanisława syn, n. 1562, marsz. sejmu 1603; podkancl. kor. 1609, kancl. 1613 † 1617. — Jinni jeszcze w mazowieckich krzesłach.

Krystyn, wda płocki, postrach Prusaków, opiekun Konrada księcia, od niego oślepiony i zamordowany 1221.

Kryszpin, Hjeronym bisk. żmudzki 1692 † 1710, zostawił oracją o Janie Kantym, Krak. 1674; brat jego: — Jędrzéj, marsz. sejmu 1693, wda witepski 1697, z pism jego: stateczność umysłu podczas złych czasów, Warsz. 1769.

Krzycki, Jędrzéj, n. 1453, poeta łaciń. theol. politik; bisk. przem. 1524, w legacji do Węgier 1524, do brandeb. 1525; bisk. płocki 1527; do ces. do Ołomuńca 1527, do Mazowsza 1529, zmawia małżeństwo Odrowąża z ks. mazow. 1536; arcyb. gnieźn. 1535 † 1537. — patrz 1537.

Krzyczewski przywodzi kozakom pod Łojowem 1649 zniesiony.

Krzystanowicz 1617.

Krzysztoporski, Jan, w legacjach 1551 do Rzymu, do brandeb. i do Izabelli do Węgier; kaszt. wieluń. 1567, sieradz. 1581 † 158....

Krzyżanowski 168. — *Kuczborski* 1573. — *Kulczyński* 1747. — *Kulesza* 1710.

Kuńcewicz, Jan, Gabrjela i Mariny syn, n. 1580, w zakonie bazyljan. 1604 Józafat, wyświęcony 1609; przełożony w Zurowicach; wnet archimandrita wileń.; arcyb. połocki, żarliwie nawracając, od schismy w Witepsku 1623 zamordowany, w liczbę błogosławionych 1642 przyjęty.

Kunegunda Beli IVgo kr. węgier. córka, zaślub. 1239 Bol. wstydl. opiekuje się kopalniami soli, † 1292, kanonizowana.

Kuriche 1688.

z *Kurnika* łodzia, Wissota, wzywa mnicha Władysł. białego do powrotu 1373; z Domaratem grzymałą

w wojnie 1383. — Mikołaj w Avignonie 1374, na bisk. poznań. święcony † 1382.

Kurowski, Mikołaj, bisk. poznań. 1394; kujaw. 1398, kancl. i arcyb. gnieźń. 1402 † 1411; handlował, okręta za morza wyprawiał i wielkie pieniądze zebrał, które się dostały bratu Piotrowi.

z *Kurozwęk*, poraj, Dobiesław, bojuje w Węgrzech; wda krak. 1370, jeden z trzech namiestników Ludwika 1381, Litwę odparł; staje przy Jadwidze i Jagielle, † 1387; syn jego: — Zawisza, z archidjak. i kanclerza królowéj w Strigoniu 1380 na bisk. krak. święcony; jeden z trzeh namiest. Ludwika 1381, mocno świecką zajęty sprawą † 1382; brat jego: — Krzesław z Chodowa, Dobiesława syn, bojuje na Węgrzech; kaszt. sandecki; z Litwą; kaszt. sendom. 1382 † 1390. — Mikołaj z Michałowa, biskupa synowiec, kaszt. sendom. 1398, wda 1407, staje pod Grunwaldem 1410 i w Prusiech; kaszt. krak. 1431 † 1438. — Krzesław, generał w. pol. i kaszt. wiśl. 1440, lubelski 1448 † 1458; syn jego: — Piotr, marsz. nadw. kor. 1475, 1479; podskarbi kor. 1485, 1495; kaszt. sendom. 1495, 1496. — Stanisław, Gruszczyńskiego popiera 1462, w legacji do ces. 1473; podkancl. kor. 1475, bisk. poznań. niedopiął, † 1479. — Krzesław, kancl. kor. 1488; bisk. kujaw. 1494, w legacji do Stefana moldaw. 1497 † 1503. — Dobiesław, kaszt. rozpirski 1475, lubel.; wda 1488, sendom. 1490, † 1495; syn jego: — Stanisław podsk. nadw. † 1513. Mikołaj kaszt. lubel. 1488, wojnicki 1500 † 1505. — Kurozwęskich jimie przeszło w Pioruny, Wrzody i Męcińskich.

Kurpski, kniaź Jarosławski, Andrzéj Michajłowicz, n. 1529; po niepomyślnéj rozprawie pod Newlem 1563, uchodzi przed tyranją Iwana Wasilewicza do Polski; tłukł Moskwę 1565 koło Wielkich łuk; pisał o sprawach cara.

Kuszewicz 67.

z *Kutna* Mikołaj ogończyk, jedna szlachtę gostyńską 1462 do połączenia się z Polską; wda łęczycki 1471, prowadzi Władysł. do Czech; królewnę Jadwigę do Bawarji 1475, umawia rozejm z Maciejem 1478, towarzyszy królewnie Sofji do Brandeb. 1479; gener. w. pol. † 1493.

Kwedlimburgskie annały 4. — *Kwiatkiewicz* 1700. — *Kwiatkowski* 154, 1570.

L, Ł.

z *Łabiszyna*, Jędrzéj czy Wojciech, wda brzeski kuj. 1383. — Maciéj wda brzes. kuj. 1413, 1421, inowlad. 1422. — Jan wda inowlad. 1459. — Mateusz z Władisł. w Węgrzech, bisk. tussiński w Siedmiogr. 1445, 1455.

Laboureur 68.

Lacki, Iwan Wasilewicz, przed Owczyną z Moskwy do Polski uchodzi; syn jego: — Theodor, zwiedził obce kraje, dzielnie w Infl. staje, pod Kirholmem 1605 † po 1613; z siostrą swą Theodorą Pielgrzymowską, niesłychaną siłą obdarzony; — syn jego; — Jan Alfons, starosta żmudzki † 1646.

Lacombe 116.

Łączyński, nałęcz, Józef, broni Kudaka 1637; dwakroć jeniec u Kozaków, wraca do swego Kutkorza; generał maj. piechoty 1665; pod Chocimem 1673 11 listop.; krzeseł w senacie odmawia.

Ładowski 1685, 1792. — *Lambert* 7.

Lancicius, Łęczycki, Mikołaj jezuita, n. 1574 † 30 marca 1652, w łasce niebieskiéj.

Lanckoroński zadora, Przecław, starosta chmielnicki † 1531, pielgrzymował, potym w boju, z Kozakami, Tatar. Turkami. — Stanisław, w boju przeciw Tatar w Moldawji 1511, pod Bilką 1512; pod Wiśniowcem

;

pod Trębowlą 1516; pod Chmielnikiem i Międzybożem; wda sendom. 1533 † 1535. — Stanisław, z młodych lat zaprawiony w boju przeciw Tatarom; kaszt. halicki 1646, występował przeciw kozaczyznie; kaszt. kamieniecki 1649, wda bracł. 1650, ruski 1651, hetm. pol. kor. 1654, mniéj szczęśliwy pod Wojniczem 1655 † 1657. — Wielu z téj mnogiéj rodziny w krzesłach.

Łasicki 54; 1590.

Łaski korab, Jan n. 1456, kanclerz 1503, ogłasza drukiem zbiory praw, statutów 1506, 1512, 1525; arcyb. gnieźn. 1510, na soborze lateraneń. 1512 legatus natus; synod łęczycki 1523 † 1531; brat jego: — Jarosław wda łęczyc. 1507, sieradz. 1510—1519; synów jego trzech jak następują: — Jan, n. 1499; bisk. wesprinski w Węgrzech; 1524 poznaje Zwingljusza, 1525 Erazma roterodama w Bazylei w niedostatku nalazłszy, zasila i opatruje; sam z beneficjów w Polszcze wyzuty 1540, ożenił się i bawił 1543 w Embden we Frisji, potym 1548, 1550 w Anglji, zkąd 1553 Maria królowa, zatrzymawszy dwu synów jego, ustąpić kazała; z Frankfurtu 1555 pisze do króla i swojich, do reformy wzywając; wraca 1556 † 1560, zostawiwszy na usługi ojczyzny swéj, syna Samuela, który posłował do Szwecji 1598, był w legacji do Królewca 1609; — Hjeronym czyli Jarosław, wda inowłodz., wnet sieradz. 1524, jedna Turcją Janowi Zapolia 1527, administrator Siedmiogr., zawiera 29 lutego 1528 traktat w Stambule; ruszony z adminis. więziony, nagrodzony, do Polski 1534 wraca; przenosi się do Austrji, odwiedza Stambuł † 1542, syn jego Albert; — Stanisław, służąc we Francji, dostał się do niewoli 1525 pod Pavją; w legacji potym do rzeszy; kaszt. przemęt. 1540; wda sieradz. 1542 † 1550. — Albert Hjeronyma syn, wda płocki; wnet sieradzki 1566, katolik, konfederacji de pace niepodpisał; odwiedził Anglją 1583 † po 1597; na jego synach dom wygasł.

Lasocki dołęga, Mikołaj, Michała syn, w Rzymie 1424 dla rozszerzenia djecezji chełmińskiéj; na soborze bazylej. 1434; do bisk. poznań. 1439 przez Eugeń. IVgo niedopuszczony; w Węgrzech od 1440 wierna rada Władysława; od Mikoł. Vgo na kujaw. bisk. promowowany 1449, ledwie nieledwie od króla uzyskał † 1450. — Z tych Lasockich, byli krzesłowi.

Łaszcz prawdzic, Jan, tłukł tatary na Podolu i zginął 1457. — Alexander, kaszt. czerski 1580. — Alexander, ogromnéj fortuny, kaszt. bełzki koło 1698, wda 1706 † 1720, po zgonie jego syna fortuna weszła w dom Potockich.

Łaszcz, Marcin, jezuita; jemu przyznawana 1597 recepta Zebrowskiego; a on wydał w Wilnie, rozsądek o konterfekcie Wolana, pod jimieniem Mikołaja Isiora.

Latalski prawdzic, Janusz kaszt. gnieźn. 1504, 1505. — Jan n. 1463, sekret. królew. kanclerz królowéj; bisk. pozn. 1525, krak. 1535, arcyb. gnieźn. 1537, złożył synod, † 1540. — Janusz z Labiszyna, pod Oczakowem 1529 jeniec tatar.; wda inowłoc. 1535; w legacji do ces. 1538; wda pozn. 1539; w legacji na przyjazd Elżbiety 1542 † 1557.

Lauterbach 104.

Łazarz Andrys czyli Andrysowicz, w Krak. otworzył drukarnią 1550 † 1577; syn jego: — Jan Łazarz Januszowski (patrz to jimie) zmarły 1613, zostawił ją pod zawiadywaniem Macieja Jędrzejowczyka, po którym od 1638 dziedzice firmy łazarzowskiéj używali do 1648.

Łazowski, Józef, medik w służbie kompanji indij. francuskiéj koło 1780; urządza służbę zdrowia od 1789 we Francji; wszedł do konvencji, usługując ludzkości.

Lebel, Loebel, Arieh, Saula z Ridzina syn, kontroversista, rabin we Lwowie, wezwany do Amsterd. 1740, zmarł 1755; syn jego: — Hirszel kontrovers. z Polski,

rabin w Londinie; od 1772 w Berlinie, zmarł 1800. — Hirszel syn poprzedn. ogłosił kwestje Rosza z notami Khasadeharssana w Berlinie 1793, zaczym schronił się do Londinu, gdzie zmarł 1794. — Saul drugi syn Arjeha, rabin w Dubnie, a od 1755 w Amsterd. zmarł 1790, zostawiwszy kommentarz nad pentateuchem, Amsterd. 1778.

Lech, wyobraziciel ojca lechitów i z lechitów zrodzonéj szlachty. — z *Łęczycy* patrz Daniel.

Ledochowski szalawa Stefan, kaszt. bracł. 1673; wołyń. 1675 † przed 1677. — Stanisław, marz. trib. koron. 1701; konfeder. tarnogrodzkiéj 1715, sejmu niemego 1717; wda czerniech. czy wołyń. 1723 † 1725. — Franciszek, n. 1728, podkomorzy 1765; wda czerniech. 4 grudnia 1776, usunął się z kraju, † 1783.

Leibnitz, Wilhelm Godfrid, n. 1646 w Lipsku, historik, prawnik, politik, mathematik, theolog, filozof, poeta, † 1716; miał lat 13, kiedy w Wilnie 1659 wyszło specimen pod jimieniem Jerzego Ulicoviusa, zalecające do tronu Neuburga; ponowione 1669 drukiem gdańskim pod własnym Lejbnitza jimieniem; w tłumie dzieł jego, jest obrona trójcy przeciw Wiszowatemu etc.

Lelewel 153. — *Lengnich* 114; 1774, 1795. — *Leon* 93.

Leopardus, kapelan krzywoustego, rzeźbiarz, towarzyszy Ottonowi bamberg. w apostołce 1124, prowadzi na zakonnicę do Zwifalten królewnę Gertrudę i sam zakonnikiem zostaje koło 1137? — trudniąc się rzeźbiarką.

Leopolita 1561.

Leśniowolski pierzchała, Stanisław, kaszt. ciechanow. 1557, warsz. 1560, bije Moskwę pod Newlem 1563; kaszt. czerski 1564 † przed 1568. — Jan, kaszt. zakrocz. 1585, czerski 1589, 1599. — Marcin z Obór, kaszt. podlaski 1583, wda 1587, ma wziętość u dworu

1587, traci ją i usuwa się 1590 † 1599. — Prokop, kaszt. podl. 1648.

Leszczyński wieniawa, Rafał z Gołuchowa, dziedzic na Leśnie 1450; syn jego: — Rafał na dworze ces.; w legacjach do Polski 1470, 1476; cesarz herb i Leśno w hrabstwo mu zamienił; potym kaszt. spicim. 1487, marsz. nadw. 1488, kaszt. gnieźn. po 1495, poznań. 1499 † 1501. — Rafał, kaszt. lędski, w legacjach do Venecji 1515, do Rzymu 1518, do rzeszy 1519; zostaje bisk. przem. 1521, a 1524 płockim, † 1527 wyjednawszy wzbronienie wstępu religijnych nowości do Mazowsza. — Rafał wda brzeski kuj. po 1544, zrzekł się wdostwa 1550 by przy starostwie radziejowskim pozostał; późniéj kaszt. szremski 1580, w legacji do Moskwy 1582; z pomiędzy synów jego: Jędrzéj ojciec starszéj, Wacław młodszéj linji.

— Jędrzéj w boju od 1555, wda brzeski kuj. koło 1590 † 1606; synów jego pięciu: — Jan † 1606; — Jan kaszt. szrem. 163, gnieźn. 1640, na colloquium toruńskim 1645; wda łęczycki 1655, w legacji do Szwecji; wda pozn. 1656 w legacji do Wiednia; podkancl. kor. 1661, do Moskwy; kanclerz kor. 1663 do Prus; marsz. tribun. kor. 1667, wda krak. 1677 † 1678; — Przecław, n. 1605, bojuje w Belgji 1625, wraca 1629; wda derpstki 1638; bliźniak jego: — Wacław n. 1605; bisk. nominat warmiń. 1643, w legacji po Marią Ludwikę 1646, umawia się z brandeb.; arcyb. 1658 † 1658; — Rafał, wda bełzki 1622 † 1636, kalvin, poeta łaciń.; zostawił synów czterech, z tych: — Jędrzéj wda derptski † 1648; — Wacław czy Władysław wda derptski 1667, postąpił na łęczyckie † 1679; — Bogusław, marsz. sejmu 1641, 1648, 1650, podsk. kor. 1650, podkancl. kor. 1658 † 1660; synowie jego: — Bogusław, bisk. łucki 1688 † 1691; — Rafał, marsz. sejmu 1683, wda kaliski 1685, poznań. 1687, gener. w. pol. 1690, schodzi na woje-

wództwo łęczyckie 1692, w poselstwie do Turek 1700, bierze podskarb. kor. 1702 † 31 stycznia 1703; syn jego:

— Stanisław n. 1677 20 paźdź. posłuje na sejmie, elekcji Aug. IIgo 1697, otrzymał 1699 wojew. poznań.; na tron koron. od Kar. XIIgo przeznaczony i obrany 1765 12 lipca; koronowany 4 paźdź.; w Szwecji 1709, w Benderze 1713; otrzymał 1714 palatinat dwóch mostów, z którego wyzuty 1718, przebywał we Francji w Strasburgu, gdy córkę jego z Opalińskiéj zrodzoną Marię 1725, 15 sierpnia poślubił Ludw. XV; powołany na tron oborem 1733 21 września, ustępuje do Gdańska, zkąd 1734 20 czerwca uchodzi; otrzymuje kstwo lotaringji 1736, którym zawiadywał jak philosophe bienfaisant do zgonu, † 1766 23 lutego. — patrz 1766.

— Z linji młodszéj: Wacław, wdy bres. kuj. Rafała syn, po naukach w Strasburgu 1597 porzucił kalvinism; bojuje; kaszt. kalis., wda 1611, podkancl. kor. 1620, kancl. kor. 1624; gen. w. pol. 1627 † 1628; synowie jego: — Jędrzéj, bisk. infl. 1640, kamieniecki 1641, podkancl. kor. 1644, bisk. chełmiń. 1647, kancl. 1651, arcyb. gnieźn. 1652 † 1658; — Jan bisk. kijow. 1648, chełmiń. 1656, w legacji do rzeszy, † 1657; — Rafał zginął w ks. opolskim 1647; — Wacław wda łęczyc. 1656 † 1659; syn jego: — Wacław wda podlaski 1670, 1678; synowie jego: — Stefan wda kaliski 1709 † 1722; — Kazimirz Ignacy, kaszt. lwow. 1724 † 1730.

Leszek i Leszek, dziad i ojciec Popielów. — Leszek † 921 syn Ziemowita, Ziemomysła ojciec. — Leszek † 1185, Bol. kędzierzawego syn; a stryjeczny jego:

Leszek biały, Kazim. sprawiedl. syn, n. 1188, pod opieką matki Heleny, królem uznany 1194, stryjowi z Krakowa ustąpił 1200; przywołany 1201, ustępuje, wraca 1206, zabity w Gąsawie 15 listop. 1227, zostawił Bol. wstydliwego i Salomeę.

Leszek czarny, Kazimirza syn, Kazim. sprawiedliwego prawnuk, książe sieradzki 1267, objął monarchją 1279 † 31 września 1289; żona Gryfina ruska.

Libicki Jan, przełożył ody Horacjusza, Krak. 1647; Bacchus miraculosus, wierszem polskim, somnium de vino et aqua inter se litigantibus pro praecedentia, po łać. i po pol, 1647, 1684 — patrz 1650.

Ligęza półkozic, senatorska rodzina, już w 1379 Dobiesława między kaszt. krak. liczy; z razu w łęczyckim, potym w małéj polszcze, liczne zasiadała krzesła; z tych: — Mikołaj n. 1533, kaszt. czechow. 1563, zawichoj. 1567, wiślicki 1576 † 1603; syn jego: — Mikołaj z Bobrka, kaszt. czechow. 1609, żarnow. 1613, sendom. 1624 † 1637. — Hermolaus, marsz. tribun. kor. 1620 i kaszt. zawichoj.; sendom: 1622; podskarbi kor. 1624 † 1632. — Felix, arcyb. lwow. 1555 † 1560.

Linage 75. — *Lindenblat* 29.

Lingvenis Simon, Olgierda syn, upomniał się 1389 o posiadłości Ladogi i Orzeszka, i takowe otrzymał; odparł i pogromił Szwedów 1393; na wymaganie Witowda, kniazie smoleńscy ustępują z Nowogrodu, a Lingven znowu 1407 Ladogę i Orzeszek obejmuje; zdobyli je Szwedzi 1411; Lingven pustoszy okolice Wiborga 1413; ustępuje 1419; Nowogrodzian z Litwą zajścia, uciszone 1428 oblężeniem Porchowa przez Witowda, a pokojem z Zygmuntem 1432; syn Lingvena: — Jurja Siemionowicz, przesiaduje u nich od 1433 do 1440; poczym otrzymał Mścisław, z którego wnet rugowany; od niego Mścisławcy,

Z *Lipnicy* Szymon, w czasie powietrza w Krak. 1482, posługą ludzkości na niebo zasłużył, w świętych policzony.

Lippoman Aloizy, n. 1500 † 1559, bisk. moden. verony, bergamu, pisał żywoty świętych, nuncjusz do cesarza 1548, do Polski 1556, zostawił o niéj relacją.

Lipski, grabie, Jędrzéj, w legacji do rzeszy; biskup łucki 1617, podkancl. kor. 1618; kancl. 1620; bisk. kujaw. 1622; ogłasza swe dzieła 1626; synod piotrkow. 1628; bisk. krak. 1631 † 1631; zebrane pieniądze, przekazał królom i książętom: — patrz też 1631 — są w senacie. — Jan Alexander, n. 1696; podkancl. kor. 1722, prezes tribunału 1724, bisk. łucki 1731, krak. 1732, wjeżdza nań 1734 i Aug. IIIgo koronuje, kardinał 1738; arcybiskupstwa odmawia, † 1745.

Lipski łada rodzina miała swych w senacie. — Franciszek Felix, kaszt. sochacz. 1633, rawski 1639 † 1643; syn jego: — Konstanty arcyb. lwowski 1675, † 1692. — Jan Albert, brat biskupa, wda rawski 1670, † 1676; syn jego: — Alexander Felix, kaszt. sieradz. 1692, marsz. trib. kor. 1694, 1698, wda kaliski 1699 † 1701. — Jan bisk. chełmiń. 1635; w legacji o Cecilją Renatę 1637, pozyskał dla jimienia swojich, tituł hrabi imperji; arcyb. gnieźń. 1639 † 1641; brat jego: — Kacper Zygmunt kaszt. rawski 1643.

Lismanin Franciszek z Korfu, spowiednik i powiernik Bony; w schadzkach socinjań. 1546; wysłany 1553 na zwiady oraz dla nabycia ksiąg dla króla, w Genewie żeni się; wracając 1556 z kraju wywołany, † w Królewcu 1563.

Lisowski, jeż, Alexander Józef Janowicz, z bracią Stanisławem i Janem służył w inflanciech jak rotmistrz; potym od 1608 w sprawach Dimitra, 1609 partizant na Moskwie, przebiega ją we wszystkich kierunkach od Pskowa do Astrachanu; wrócił do króla; wyprawiony 1612, pod Brańskiem 30 sierpnia ogonił Moskwę, nad pszczolną 10 grudnia, wrócił do Warszawy; szedł pod Smoleńsk, † 1614. — Bracia jego: Stanisław po wyprawie na Węgrzech, pod Trójcą na Moskwie zginął; Jan na Węgrzech, z Wołoch posłuje w Turcji 1511, w wyprawie moskiewskiéj 1612, woło-

skiéj 1616. — Stefan zginął pod Smoleń. 1611. — Mikołaj jeniec w Moskwie 1612 do 1619.

Litta Laurentius, n. 1756 † 1820, ostatni w Polszcze 1794 nuncjusz.

Littawor, potym Chreptowicz; starostami i marszałkami po księstwach; w senacie. — Fiedor Bogdanowicz, podskarbi lit. † 1495 (wnuk jego?) — Juri władika włodzimir. arcyb. połocki 1594 † 1599; syn jego: — Adam, fundator bazyljanów w Nowogrod. syn jego: — Jerzy Adamowicz Chreptowicz, kaszt. smoleń. 1610, żmudź. 1615, wda mścisł. 1626, nowogrodzki 1632 † 1635.

Littawer czy Lettow Vorbek, Maciéj, n. 1593, ze studjów w Bononji, zasłużył się rzplitéj weneckiéj wojskowo; wyjednał u niéj udzielanie doktoratu niekatolikom, i sam 1614 w Bononji takowy w medicinie otrzymał; przywołany za późno do Wład. IVgo, był przy jego zgonie 1648; potym na fortunie podupadł.

Loebel patrz Lebel. — *Łochowski* 1650.

Łodzia; chorągiewni z Bol. śmiałym w Węgrzech 1061. — Bogufał kaszt. gnieźn. 1145. — Jarosz wda kaliski 1145. — Jaśko, kaszt. kaliski 1361, 1370 — patrz z Kurnika, z Bnina, z Kempy, Opalińscy — patrz 1346.

Łojko 123; 1786.

Łopacki, Jacek Augustin krakowiak n. koło 1690, wystąpił z panegyrikiem laurea apollinaris; Crac. 1707; doktor medicinae we Włoszech, w Rzymie w ciągu dziesięcioletniéj praktiki lekarskiéj 1724 został theologiem i księdzem, opatrzony archipresbiterją kościoła Marii w Krak., praktikuje i biednych opatruje do zgonu 1762 17 sierpnia; miasto pamięć jego uczciło medalem.

Łoś dąbrowa, Władysław z Krzywonogi, kaszt.

chełmiń. 1681, wda pomor. 1683, malborg. 1694, podpodskarbi Pruss, umiera 1694. — Jinni w Mazowszu lub w Prusiech.

Łotwak 1226.

Lubart Fiedor Dimitr, Giedymina syn, n. 1299, poślubił Buczę, córkę ruskiego Leona wołyńskiego, a po jéj zgonie 1349 córkę kń. rostowskiego; posiadł koło 1330 Łuck, który po trzykroć 1349, 1354, 1366 od Kazim. wielkiego otrzymał; zdobywa Krzemieniec, Sniatiń, Przemyśl 1382, † 1383; synowie jego; — Fiedor, łucki i włodzim. kniaź, towarzyszy 1386 wypieraniu Węgrów z Rusi; ruszony z wołynia, otrzymuje 1393 ziemie siewierskie; potym koło 1410 gród żydaczowski, † 1464; — Dimitr bawił u Paleologa w Carogrodzie, † 1449. — Od nich pochodzą: Koszyrscy, Kowelscy, Korbińscy, Sanguszkowie.

Lubelczyk 1570.

Z *Lubienia* doliwa, Jan śledź, bisk. przemyski † 1435. — Mikołaj parawa, starosta halicki 1431, 1441; zginął 1450, dowodząc lewym skrzydłem przy Krasnym potoku przeciw Wołochom. — Marek, wda brzeski kuj. 1440 † 1441; synowie jego: — Jakób, podskar. kor. 1448; — Stanisław, kaszt. lwow. 1461; — Jędrzéj, kaszt. brzeski kuj.; wda 1469.

Lubienetzki 1720. — *Lubieniecki* 1622, 1675.

Lubieński pomian, Stanisław, Swiętosława syn, n. 1573, bisk. łucki 1622, płocki 1627, usunął się 1630 † 1640, liczne pisma jego wyszły razem w Antwerpii 1643, vitae eppor. ploc. cracov.; brat jego: — Maciéj n. 1571, bisk. kamieniec 1614, chełmski 1622, poznań. 1626, kujaw. 1631, złożył synod 1641; arcyb. gnieźń. 1642, złożył synod w Uniejowie, koronował Marją Ludwikę 1646; interrex 1648; koronuje Jana Kazim. 1649 17 stycznia, † 1652; synowiec jego: — Kazimirz bisk. chełmski 1704, krak. 1711 † 1720. — Bogusław,

kaszt, sendom. 1727 † 1739. — Władysław Alexander, n. 1703, arcyb. lwow. 1737, gnieźń. 1758, interrex 1764 † 1766, jego jest świat we czterech częściach Wrocł. 1740; brat jego: — Florjan wda poznań. 1758 † 1761 — patrz 60, 111; 1640, 1766.

Lubomirski sreniawa, Sebastjan n. 1537, żupnik, swą szybę solną koronie odstępuje, funduje kamedułów na Bielanach pod Krak. Stawał pod Byczyną 1588 25 sticznia; wykupuje 1590 Spiż, nabywa Wiśnicz i pozyskuje 1598 nań tituł hrabstwa imperii, kaszt. małogoski, wojnicki 1403, szle synów pod Smoleńsk 1610 † 1613, córki jego: za Ostrogskim, kaszt. krak.; za Oleśnickim wdą lubel.; za wojewodzicem Zebrzydowskim; za kaszt. krak. Koniecpolskim; syn: — Stanisław na Wisniczu, n. 1583, pod Smoleń. 1610 pod Chocimem 1621, kończy wyprawę umawiając pokój 7 października; przywodzi wojsku narodowemu sam do 1622, wda ruski 1624, poskramia tatary 1629; przyjmuje tituł książ. imperii 1637 jako ciężar, wda krak. 1638 † 1649; z Zofji Ostrogskiéj, synów trzech: Alexander Michał, Jerzy Sebastjan i Konstanty Jacek † 1663, z tych:

— Jerzy Sebastjan, marsz. sejmu 1643, staje pod Zborowem, Berestecz. Zwań., marsz. nadw. kor. 1649, wnet w. kor.; w konfed. tyszowieckiej 1655, koło Krakowa sprowadza króla, w Siedmiogrodzie, dociska pod Międzybożem Rakoczego 1657 23 lipca; pod Toruniem, rusza Szwedów z Prus 1659, w umawianiu w Oliwie 1660 3 maja; pod Cudnowem 17 września z Moskwą, pod Słobodyszczami z kozakami; prześladowany, zwycięzca pod Częstochową, z dostojności wyzuty 1665, z konfederatami zwycięża pod Montwami 1666 19 lipca, ugoda; umiera we Wrocławiu. Z mnogiego a rozrodzonego potomstwa jego dosyć marszałków, wdów; z tych, syn jego. — Hjeronym Augustin, marsz. sejmu 1681, m.

nadw. kor. 1683, podsk. kor. 1692, wda krak. i hetm. pol. kor. 1702, kaszt. krak. i het. w. k. 1702 † 1706.

— Alexander Michał (Stanisława syn, Jerzego brat), wda krak. 1668 † 1676; z Heleny Jerzego Ossolińskiego córki, syn: — Józef Karól, marsz. nadw. w. kor. 1692, w. kor. 1702 † 1703; z Theofili ordinatowéj ostrogskiéj, po Wiśniowieckim wdowéj a dziedziczki Zasławszczyzny, córek trzy: — Józefa † 1720; Teresa † 1712 wydana 1701 za Karola Filipa Neuburg; Józefa Maria, n. 1691 † zaślub. 1710 Januszowi Sanguszce, a ten, przez małżonkę dzierżąc ordinacją, rozwiązuje ją i umową Kolbuszoską 1753 sześcioro prawnuków Jerzego Lubomirskiego otrzymuje z niéj działy; zachodzą protestacje i komissja która załatwiła rzecz 1758. — patrz też 1702.

z *Lubrańca*, godziemba, Jędrzéj z Gosławic, Laskarego syn, bisk. poznań. 1414, na synodzie kostancjeń., † 1426. — Grzegórz Deitarus, w legacji do ces. 1469, podkancl. k. 1481, żupnik 1488 † 1496; synowie jego: — Jan, bisk. płocki 1498, poznań. 1499, założył szkołę lubraniecką; na weselu Zygm. z Zapolią 1512, na zjeździe wiedeń. 1515 † 1520; — Mikołaj Gardzina, kaszt. lendzki 1496, wda kaliski 1499, pozn. 1510 † 1510, przekazał z bratem wszystkie dobra na Tomasza. — Tomasz kaszt. brzeski kuj. zabity 1537, ostatni z Lubranieckich; córka jego Chlewicka.

Ludwik kr. patrz Andegav. — *Lukas* David 49.

Łukomski kniaź, przez Wigunta koło 1385 napadnięty, przez Jagiełłę utrzymany. — Konstanty pod Ułą 1568, zdobył 1579 Turowlą.

Lunowski 1620, patrz Cichocki. — *Łuskina* 1793.

Lutek, Jan z Brzezia, prałat kilku djecezij, posłował 1454 do Ratisbony; podkancl. kor. 1455, słany do Świdrigajły; umawia w Bytoniu z Czechami 1461, wysłany do Rzymu, bisk. kujaw. 1463, krak. 1464; od-

pierając żwawo na zjeździe krak. 1471 Dersława Rytwiańskiego, apoplexją nagle skończył.

Lutomirski, Stanisław, proboszcz koniń., sekret. królew. pisze 1554 i biskupom wyznanie wiary śle, od primasa 1555 5 kwietnia klęty, przesyła swe pismo 1556 25 sierpnia królowi, i w Królewcu drukuje; przechodzi do arjanów.

Łyszczyński, skarżony przez Brzoskę o bezbożność wyrokiem sejmu skazany na stós i spalony 1689.

M.

de Mably, Gabriel Benedikt Condillaca młodszy brat, n. w marcu 1709, † w Paryżu 1785 23 kwietnia, abbé prawy, w niepodległéj swobodzie zamiłowany; gdy się dał poznać swymi filozoficzno diplomaticznemi dziełami, radzono się go względem naprawy rzeczypospolitéj polskiéj; jego rady koło 1770 dane zmierzały do reformy, za którą poszli konstitucji 3 maja twórcy.

Maciéj 32. — *Maciéj* Mathias kr. p. Hunjad. — *Maciejowski* 172.

Maciejowski ciołek, Bernard, kaszt. czechow. 1531, lubel. 1536 † 1542; syn jego: — Samuel, n. 1498, bisk. chełmski 1538, płocki 1542, krak. 1545, kancl. kor. 1547 † 1550; brat jego: — Stanisław, kaszt. lubel. 1545, wojnic. 1550, marsz. nadw. k. 1553, kaszt. sendom. 1555 † 1563; brat jich: — Bernard, kaszt. radom. 1549, lubel. 1550; syn jego: — Bernard, n. 1539, na polu boju do 1582, w Rzymie; bisk. łucki 1588, na wileńską djecezją 1591 Litwa niedopuszcza, w legacji do Rzymu 1591, 1605; bisk. krak. 1600, kardinał 1604 21 czerwca, 27 listop. razem arcyb. gnieźn., daje ślub Marinie z Dimitrem 1605, Konstancji z Zygm. IIIcim 11 listop.; synod 1607 † 1608; brat jego: — Kacper, kaszt. lubel. 1608, 1611. — Mikołaj (synowiec bisk. Samuela) wda lubel.

1572 † 1574; syn jego: — Jan, kaszt. czechow. 1581, z nim dom zgasł.

Mączyński 1565

Madaliński, Bonaventura, biskupom i Janowi Kaź. sekretarzował, bisk. płocki 1676, kujaw. 1681 † 1691. — Madaliński generał brigady, niezwijając jéj 1794, w marcu pierwszy ruch powstania czyni; pod Końskiemi w połowie listopada rozpuszczając zapowiedział, aby na każde zawołanie gotowi byli. — patrz 1640.

Majmon 1800.

Makowiecki, Rafał Kazimirz z Borzymin, kaszt. sanocki 1673, kamieniecki 1678 † 1689.

Makulski 1792.

Małachowski nałęcz, Mikołaj lustrator dóbr koron.; kaszt. spicim. po 1572; prawnuk jego: — Jan, Alexandra Theodora, chorążego sieradz. syn, owdowiawszy, refer. kor. 1655, bisk. chełmiń. 1676, podkancl. kor. 1678 do 1680, bisk. krak. 1681 † 1697 21 sierpn.; brat jego: — Franciszek, kaszt. sieradzki 1689 † 1690; z jego synów dwaj: — Józef, kaszt. inowłodzki koło 1700; — Stanisław w wyprawie pod wiedeń 1683, wołoskiéj 1687, kasztel. sierad. 1690, wda kalis. 1692, poznań. 1698, pełnomocnik do pokoju karłowickiego 1699 26 stycznia † 1699; syn jego: — Jan, kancl. kor. 1736—1762; z jego synów, trzéj: — Mikołaj, wda sieradz. 1774 † 1783; — Jacek, podkancl. kor. 1780, kancl. 1790 do 1793 † ; — Stanisław, n. 1736, marsz. sejmu 1788—1792, tułacz od 1793; prezes senatu kś. warszaw. 1808 † 1809 29 grudnia.

Malcherowa p. Zalaszowski. — *Maleszewski* 146. — *Malicki* 1699.

Malski, Wojciech de Male (z małego), z Węgier wróciwszy, staje w obronie obrażonéj królowéj 1431,

wda łęczycki 1438 i czasowie gen. wielkopol. 1439, namiestnik królewski 1439 † 1453.

Mamonicz drukuje w Wilnie 1551; — Łukasz i Kosmas 1576. — Leon Kosmy syn do 1617.

Mansach 1585.

Manyoki, Adam, malarz portretów, nar. w Sokola przy Novigrad w Węgrzech 1673; pensjonowany od dworu, zmarł w wielkiéj starości 1741.

Marchocki 61. — *Marcin* 1278, 1467, 1546.

Marcin (Wisława z Zabawy syn) arcyb. gnieźn. 1094, jedna chwilowo braci panujących 1102, napadnięty od Pomorzan 1108 ocalał, dla arcybiskupów uzyskał prawo konfirmowania biskupów, † 1118.

Maroński 173.

Masalski kniaź, Włodzimirz w poselstwie do Moskwy 1477? — Iwan Timoteusz Piotrowicz, podobnie 1487. — Alexander Jurjewicz, kaszt. derpt. 1629, smoleń. 1631; wda 1638 † 1641. — Jędrzéj, kaszt. brzeski lit. 1632, wda 1645, 1648. — Michał Józef, marsz. sejmu 1733, wda mścisł. 1733, kaszt. trocki 1742, wileń. 1743, 1749; syn jego: — Ignacy, bisk. wileński 1761, kancl. universitetu wileń. w komissji rozdawniczéj i edukacij. 1775, na sejmie w Grodnie 1793, stracony 1794.

Maskiewicz 62.

Maszkowski, Zyndran, przywodzi w Kamieńcu 1390, pod Grunwaldem 1410.

Mateusz 13; 1166.

Mateusz z Krakowa, w Rzymie 1373, od ces. Ruperta IIgo 1402 do Tamerlana poseł, biskup wormacjeń. 1405, kanclerz rzeszy, do Rzymu poseł, kardinał śgo Cyrjaka 1407, legat w Czechach 1409 † 5 marca 1410.

Mauricy de Saxe, Aug. IIgo z Königsmarkowéj syn, n. 1696, puścił się rychło na wojenne i zalotne awantury, ubiega się o księstwo Kurlandji 1726—1728,

następnie służył Francji, gdzie marszałkiem 1743, marszałkiem całéj armji 1746 zostawszy, kończył swe głośne życie 1750.

Mazepa, Jan, podolanin, z pazia Jana Kaź. dworak u jakiegoś pana, za bałamucenie żony jego do znarowionego konia przywiązany, uniesiony został w kozaczyznę, gdzie nalazł zachowanie u hetmana Samoiłowa, którego gdy 1687 z hetmaństwa ruszono, Mazepa hetmanem zostawszy trwał wierny Moskwie; potym na próżno wyzywając kozaczyznę do wyzwolenia się, po bitwie pod Pułtawą 8 lipca 1709, przeprowadził Karola XIIgo do Benderu, gdzie sam wnet 1709 zmarł.

Mecherzyński 169.

Męciński poraj, z Kurozwęk), rodzina zasiadała krzesła. — Wojciech, Wojciecha syn, n. 1601, po zgonie rodziców, jezuita missjonarz wyświęcony w Portugalji 1630, zkąd 1631 ruszył do Indji, w Malabar 1635, w Makao 1637; z Manilji, do Japonji 1642, gdzie w Nangasaki umęczony 1643 23 marca.

Mędrzecki Adam; w czasie sejmu 1789, 1790, czynny w sprawie miast, ogłosił: prawa miast do władz prawod.; wiadomość o pierwiastkowéj zasadzie; zbiór praw; w roku 1807 mecenas † 1832.

Mehée 135. — *Meir* 74.

Mejerin, Urszula, niemka z frauencymeru arcyks. Anny 1592, została na dworze niezamężna, w niezachwianych Zygm. IIIgo favorach: jest przy jego zgonie 1632, sama † 15 kwietnia 1635.

Melchjor (Gedroic), kustosz kathedry wileń. 1575, jeździł do Henr. do Francji; od niego zalecony, przy żmudzkim 1575 utrzymał się biskupstwie, † 1608.

Z *Melsztyna*, leliwa, Spicimir przybysz z nad Rhenu, od niego wyszedł: — Spicimir wierny Łokietka sprawie, wda krak. koło 1320, kaszt. 1331, † po 1337, założył Melsztyn i Tarnowo; syn jego: — Jasko

z Melsztyna, kaszt. krak. po 1337 † 1352 od Łokietka do rządów Kaź. wielkiemu przydany, wytępia łotrostwa, wiedzie króla 1440 na objęcie Rusi; synów jego czterech: — Spytek, n. 1362, wda sendom. 1377, krak. 1380, Ziemowita do tronu wdzieranie się 1385 odpiera, odzyskuje Wieluń 1396, ziemia podolska jemu 1396 powierzona, zginął 1399 nad Worsklą, wraz z synem Rafałem. — Rafał z Melsztyna i Tarnowa na Jarosławiu, kaszt. sendom., marsz. wielki kor. 1391. — Spytek z Melsztyna, kaszt. zawichoj. koło 1410.

— Byli też znani w radzie i boju jinni z Melsztyna Melsztyńcy: Jan, kaszt. krak. † 1376; Spytek wda sendom. † 1435 którego syn Spytek zabity 1439; Jan, co biskupowi Sienińskiemu 1461 dawał schronienie; — jinni też: wnet jednak jimienia Melsztyńskich zabrakło

— Jan (czwarty syn kaszt. krak. Jaśka), na Tarnowie, wda sendom., miał trzech synów: patrz Jarosławscy, Tarnowscy.

Mencken 176.

Mendog, Mindowe, Ringolda syn, 1240 przewodzić poczyna; przeciw niemu, synowcowie właśni z Rusią, Danjel, krzyżacki i Jadźwingi; dociskany, chrzci się i królem 1252 w Nowogródku koronowany; zrywa się jak poganin 1255, z nim Litwa, Zmudź, Kuroni, Prusacy, Sudawi 1261; zabity 1263 i synowie jego Rukla i Repika pomordowani; trzeci Wojsielko czyli Wolstinik, mnich Ławr, mordercę Strojnata zabił, sam od Lwa Daniłowicza halickiego, we Włodzimirzu zdradą zamordowany 1267.

Meniński, Franciszek Mesgnien, lotaryńczyk, n. 1623 † 1698. lingvista, w Konstantinopolu 1652 zaciągnął się w usługi Polszcze; już 1661 oddał się Austrji. Dzieła jego: institutio polonicae linguae, Gedani 1649, oraz jinnych języków grammatiki; thesaurus linguarum orientalium, Viennae 1680; onomasticon łacin,

tur. arab. pers. 1687 grammatika arabska; thesaurus przedrukowany w Wiedniu 1780—1802.

Meszczerin, Siemion, zostawił trzech synów: — Ignacy półkownik zginął pod Smoleń. 1611; — Fjedor w rozprawie ze Szwedami pod Bolchowem; — Iwan za sprawą Władysława cara stawał 1611, zawiadywał Newlem † 1633.

Methodius i Konstanty, Leona z Thessaloniki synowie, apostołują w Bulgarji i Sławiańszczyznie 885; Konstanty obmyśla pismo słowiańskie; apostołują w Morawji 863, oba w Rzymie 867, gdzie Konstanty zostaje mnichem pod jimieniem Cyrilla, pismo jego otrzymuje tedy zwę cyrylicy; Method chrzci Borzywoja czeskiego 871, znowu 879 Rzym odwiedza, wzywa do chrztu Wyszewita wiślickiego 884 † 885.

Mężyk, Jan z Dąbrowy, pod Grunwaldem 1410, przy boku królewskim; do Witowda 1417 posłany, wda ruski 1436 † 1437.

Miaskowski, leliwa, Wojciech, po dwakroć w legacji do Rudolfa przed 1611; do Ibrajima tureckiego 1640 † 1648. — patrz 1620.

Michał kr. p. Wiśniowiecki. — *Michajło* 34; 1590. — z *Miechowa* miechowita 32; 1528. — *Micler* p. Mitzler.

Mieczysław, Ziemomysła i Górki syn, n. 931, pobity od Gerona 963, ślubi Dombrówkę 965, chrzest przyjmuje 967, pobił Udona 972, w Kwedlimburgu 973, porwał z Kalau mniszkę Odę 978 † 25 maja 992; wnuk jego:

Mieczysław II, Bolesława wielk. i Kunildy Dobremira córki syn, n. 990, ślubuje Rixę 1001, w Magdeburgu 1013, więziony w Pradze 1015, król, koronuje się 1025, wygnany 1031, wraca, w Merseburgu 7 lipca 1032 † 25 kwietnia 1034; prawnuk jego:

Mieczysław, Bolesława śmiałego syn, nar. 1069,

z ojcem ustępuje do Węgier 1080, sprowadzony do Polski 1088 z rusinką ożeniony, otruty 1089.

Mieczysław III stary, Bolesława IIIgo krzywoustego syn, n. 1131, ma w dziale Polskę 1139, objął panowanie 1173, wyrzucony z Krakowa 1177, z Polski 1178, wraca, w Krak. 1190, 1200, 1202 † w Kaliszu 1202; synowiec jego:

Mieczysław syn Władysława IIgo, otrzymał 1164 szląsk górny, † 1211; od niego poszli książęta górnego Szląska.

Mielecki, gryf, Stanisław, kaszt. zawichoj. 1531 † 1534; syn jego: — Jan, kaszt. wiśl. 1540, wda podolski 1547, marsz. wielki kor. 1551, naczelny w Inflt. 1557 † 1561; syn jego: — Mikołaj wda podol. 1560, prowadzi Bogdana do multan 1572, hetman 1575, zdobywa Połock, Sokół 1579, buławę składa 1580 † 1585. — Sebastjan, Stanisława zawichojskiego syn, kasztel. wiślicki 1564, † 1575.

Miklaszewski 158. — *Mikołaj* 1430.

Mikołaj lis, wda krak. 1175 † 1206, Mieczysławem starym i Leszkiem białym przerzuca, pod Mozgawą 1196. — Mikołaj na bisk. poznań. wysadzony w Rzymie 1264 przeciw Falancie, stara się o kanonizacją Jadwigi, † 1273.

Mikosza 1787.

Milesjus Augustin Rotundus, burmistrz wileński, do poprawy statutu lit. 1569 naznaczony, żył w przyjaźni z Hosjuszem, pisał: de dignitate ordinis ecclesiastici, oraz 1581 list do Radziwiłła, qua cuidam anonymo haeresim persuadendo respondit. — patrz też 1595.

Minasowicz 1796.

Mirzwa czyli Miorsz, przybył z Anglji koło 1030; syn jego: — Robert, kaszt. sieradzki 1081, ojciec: Roberta bisk. krak. 1142 † 1144. — patrz 22.

Mitzler, 174; 1778. — *Młodzianowski* 1689.

Młodzianowski, Andrzéj Stanisław biskup poznań. i kanclerz kor. 1767 † 1780.

Mniszech, Mikołaj z wielkich Kończyc, czech rodem, podkom. kor. w wielkich łaskach u dworu † 1553; trzej jego synowie z Kamienieckiéj zrodzeni, starostwami opatrzeni; z tych: — Jerzy, kaszt. radom. 1586, wda sendom. 1591 † 1613, ojciec pięciu synów i tyluż córek, z których Marinę ojciec 1605 na Moskwę prowadzi; z synów: — Franciszek Bernard, kaszt. sądecki 1638 † 1661; syn jego: — Jerzy wda wołyń. 1684 † 1693; syn jego: — Józef, marsz. wielki lit. 1704, wielki kor. 1713, kaszt. krak. 1741 † 1747; synów jego dwu: — Jerzy August Wandalin z Kończyc, n. 1715, marsz. nadw. kor. 1742 do 1768, kaszt. krak. 1771, † 1778; synowiec jego: — Michał Jerzy, Jana Karola syn, n. 1748, marsz. nadw. lit. 1781, wielki kor. 1784 do 1793 † 1806, pisał rozbiór czyli treść statutu wiślickiego.

Moczarski łada, Mikołaj dowódzca lisowczyków, pod Kumejkami postrzelony † 1637.

Modrzewski 1570, 1577.

Mohiła, Ventile, Jan ojciec czterech synów: — pierwszy Jeremiasz, indigenowany 1593, na Moldawji od Zamojskiego 1595 osadzony, ustąpił 1599 wrócił do 1600 † 1608; synów trzech: Konstanty wda 1612; Alexander wda 1615, 1616; Bogdan; córek cztery: Regina za Michałem Wiśniowieckim; Maria za pilawitą Stefanem Potockim † 1631, potym za Michałem Firlejem † 1635; Katarzyna za Samuelem Koreckim † 1622; Anna za Janem Sędziwojem z Czarnkowa kaszt. kaliskim † 1616, potym za Maximiljanem Przerębskim wdą łęczyckim, sieradzkim † 1647, potym za Władysławem Myszkowskim † 1658, nakoniec za pilawitą na Podhajcach Stanisławem Potockim † 1667 wdami krakowskiemi. — drugi Jerzy metrop. Molda-

wji żył 1596. — trzeci Szymon wda † 1608 pięciu synów miał, z których Michał wda 1610; Mojzeh wda 1630 i 1633; Piotr metrop. kijow. — czwarty Stefan którego wnuk Myron Bannowski Bazylego syn, wojewodą 1626?

— Piotr, Szymona syn, n. 1590, został mnichem 1625, metrop. kijow. 1633, wyświęcony od Theofana patrjarchy jerozolym. z przyzwoleniem carogrodzkiego, opiera się wpływowi obrządku łacińskiego, trzyma sobór w Kijowie 1640, kozaczyznie błogosławi † 1647; jego śpiewy; katechizm po polsku i po rusku Kijów 1643, 1645, 1646; po grecku w Antwerp. 1672, po łacinie w Lipsku 1695, w cerkiewnym w Moskwie 1696, 1769, po niemiecku Berlin 1727, 1751.

Mojecki 1620.

Mokronowski, Jędrzéj, n. 1714, wysłany od senatu do konfed. barskich 1768; śpieszy za granicę; wróciwszy 1776 gener. inspektor jazdy, marsz. sejmu w sierpniu, wda mazow. 1780 † 1784.

Mokrski, Florian, Piotra kaszt. sendom. syn, bisk. krak. 1367, klął Kazimirza wlgo za wymaganą ze wsi Złotéj robociznę do zamku; jeździł do Ludwika i koronował go w zastępstwie arcybiskupa 1370, wymagał folgi w podatkach † 1678.

Moniwid, Albert wda wileń. 1422, syn jego: — Juchno wda trocki 1460, przeciwny wynoszeniu Olelkowicza na w. kś. — Moniwid wda wileń. † 1432. — Jan, wda wileń. 1460 † 1469.

Monwid na Słonimie i Kiernowie, Giedymina syn, umarł po zgonie ojca, to jest po 1340.

Moraczewski 171. — *Morski* 1792.

Morsztyn, weszła rodzina z Niemiec koło 1580 i rozmnożyła się mnogim potomstwem. — Jędrzéj wyznaczony 1662 do traktowania z Moskwą, podskarbi kor. 1668, ustąpił czyli umknął 1684 do Francji. —

Stanisław, pod Cudnowem, Chocim. Zurawn. Strigoń. stawał, kaszt. czerski 1676, wda mazow. 1696, sendom. 1704 † 1717. — Jakób wda sandom. 1717 † 1728. — patrz 1699, 1717.

Moskorzewski pilawa, Janusz kaszt. krak. 1230 w Węgrzech umawia pokój i jedna Kunegundę 1239. — Mikołaj podkancl. kor. 1387 wysłany do obrony zamku wileń. — Klemens podkancl. kor. 1392, kaszt. wiślic. † 1408. — Hjeronym arjanin odpiera zarzuty Skargi: pudefactio 1606 etc. 1607, 1610. — patrz 1625.

Moszyński, nałęcz, Jan Kanty, podsk. nadw. kor. potym 1736 marsz. kor. † 1737, syn jego: — Friderik pogrobek, n. 1737, służy w Saxonji, potym vicekommendant kadetów, w radzie nieustaj. 1777 referendarz, sekret. wielki lit., marsz. w kor. 1793, 1794.

Mścisław, Rościsławicz, ze smoleńskich kniaziów chrobry, niemałéj między swymi sławy † 1178; został po nim syn: — Mścisław Mścisławicz, zajął 1208 Torżek, zaczym Nowogród wielki wyzwala się z nadzoru zaleskich; z Kijowa 1215 wyrzucił Olegowiczów, oddał go stryjecznemu swemu; Nowogród i Smoleńsk znowu go zapotrzebowały, zaczym zaleskich koło Periasławia zniósł 1218 we Włodzimirzu klazmeńskim pokój przepisał; poczym z Nowogrodu spieszył do Halicza przyrządzać go dla Daniela 1219; prowadzi Ruś przeciw Mogułom nad Kałkę 1224 gdzie w boju poległ.

Muczkowski 176. — *Müller* 55. — *Muratowicz* 58. — *Murinius* 50; 1608. — *Murzynowski* 1658.

Muskata, biskup krak. 1296 † 1320, miał zajścia z Wacławem czeskim, a sprzyjał mu; ostrzejsze z Łokietkiem; Bolcsława opolskiego 1311 do Krak. wpuścił; od toporczyków więziony.

Myszkowski, jastrzębiec, z dwu braci rozgałęzili się: — pierwszy Piotr z Mirowa, kaszt. wieluń. 1493, rozpir. 1496, wda łęczycki 1501, marsz. w. kor. 1505,

† 1507; zostawiwszy czterech synów kasztelanów: — Piotr, sądecki, potym wieluń. 1527 nareszcie wda bełzki; — Stanisław, kaszt. międzyrzecki 1538; — Wawrzyniec, co Jana kniazia Ostrogskiego 1413 zabił, kaszt. sądecki 1540; z jego synów: Mikołaj, radomski 1552, wojnicki 1556 † 1557; Krzysztof, oświecim. 1563, rawski 1569 † po 1572; Jędrzéj, lubelski koło 1560, ojciec Piotra kasztelana lubel. od którego dalsza procedencja. — Marcin czwarty Piotra z Mirowa syn, kaszt. wieluń. koło 1530, ojciec Stanisława kaszt. sendom. 1563 potym wdy krak. 1565 † 1570; także Jana kaszt. oświeć. koło 1570 czy 1577.

— drugi z dwu braci Mikołaj, ojciec Jana kaszt. oświecimskiego koło 1520, a dziad: — Jana Mikołajowego syna, który z córki zabitego księcia zatorskiego Jana, miał: — Piotra który nar. 1505, przyzwany do dworu 1555, podkancl. kor. 1560—1566, bisk. płocki 1570; krak. 1578, nabył Pinczów † 1591; brat biskupa, — Zygmunt jinny Jana syn, kaszt. oświeć. koło 1580, miał synów czterech jak następują: — Jan kaszt. żarnow. 1586, 1587; Alexander, oświecimski koło 1590; Piotr marsz. sejmu 1596, kaszt. wojnic. 1597, wda ruski 1601; Zygmunt, kaszt. oświeć. oraz marsz. w. kor. 1601. Ten z bratem Piotrem tworzą 1601 ordinacją, od księcia mantuańskiego do herbu i jimienia Gonzagów przyjęty od papieża Klemen. VIII 1604 margrabią na Mirzwie (Pinczowie) uczyniony, jedzie 1605 w dziewosłęby Konstancji do Austrji; szle półki pod Smoleńsk 1611 † 1615; syn jego: — Władysław wda bracław. 1648, sendom. 1650, krak. 1655 † 1658; ordinacja przechodzi do linji starszéj do:

— Franciszka, (Jana Alexandra wdy bełz. syna, a Piotra kaszt. lubel. 1598 prawnuka), kaszt. sochacz. 1656, bełzk. 1658, 1664; synowie jego: — Stanisław Kazimirz, i Józef kaszt. sendom. 1698 † 1727 bezpo-

tomny. O ordinacją szli, Jordanowie po matce Anastazji z Myszkowskich córce Stanisława Kazim.; otrzymali ją wyrokiem tribunału Wielopolscy.

N.

Nahajus, Kacper, z tatarzyna, jezuita, 1585, 1590, 1600, nawraca kniaziów i panów.

Najmanowicz 1641, 1652. — *Nakielski* 1651.

Nałęcz, od pierwszego zaranku w wysokich dostojnościach — Tomisław kaszt. poznań. 1246, podejrzany, z synem Sędziwojem 1249 więziony, uwolniony 1250. — Mikołaj, do bisk. płockiego 1382 przez Ludwika i opolskich książąt niedopuszczony, w Treviso we Włoszech przytrzymany, wnet umarł. — Jinnych Nałęczów, patrz jak się pisali: z Bnina, z Czarnkowa, z Szamotuł etc.

Nalewajko naczelnik kozaczyzny, 1594, pokonany, wydany, mimo słowa, niesennością 1596 zadręczony.

Nankier, szlązak opolski, bisk. krak. 1320, z jinnymi biskupami o pierszeństwo się spierał: w zatardze z Łokietkiem 1326, na wrocławską przenosi się djecezją; z Janem czeskim w zwadzie klątwą go okłada, † 1341.

Napierski Kostka, zasiadł 1651 w Czorsztinie, usiłując gmin rolniczy do powstania wywołać.

Naramowski 1736.— *Narbut* 161.— *Narbutowa* 1780.

Narbut, zadora, ubieżał 1440 na kniazia Michała Zygmontowicza wieleński zamek. — Bazyli n. 1663 † 1722 jezuita, z sejmu 1733 z jinnymi do kanonizacji podany.

Narimund Gleb piński, Gedimina syn, n. 1277, na żądanie Gedimina, wezwany 1330, 1333, 1338 od Nowogrodzian, Ladogę i Orzeszek; zdał je 1338 na syna; trzymając stronę Jawnuty, udał się 1345 do Krimu, gdzie uwięziony; poległ 1348 w bitwie z krzyżakami nad Strawą; synowie jego: — Alexander na

Orzeszku i Ladodze 1338, opuszcza je; od niego Rożyńscy; — Jerzy otrzymał Krzemieniec 1340, a Bełz i Chełm 1365; po przebójce 1376, 1377 z Bełza ruszony do Lubaczowa; syn jego Roman bełzki do 1387, stronnik Witowda w zakładzie u krzyżaków 1390, wraca do Litwy 1392; — Patrik, trzeci syn Narimuntów, odwiedził Nowogrodzian 1397, od niego wywodzą się: Butaki, Trubeccy, Chowańscy, Kurakiny, Galiciny. — Jan 1386, zginął nad Worsklą 1399.

Naruszewicz, wadwicz, znane od 1500 jimie w różnych dostojnościach litewskich. — Adam Stanisław, n. 1733, jezuita 1748, zwiedza Francją, Włochy, Niemcy; uczy w Wilnie i Warsz.; poeta; zaleca się królowi, pracuje nad dziejami polskiemi; nominat smoleński 1773, ogłasza swe dzieła rymotwórcze 1778, przekład łacita 1772, hist. Chodkiewicza 1787, historją narodu 1780 do 1786, Taurikę 1787, djariusz podróży 1788, w któréj 1787 towarzyszył królowi do Kaniowa, wraz biskup smoleń. 1787, zwątlony ustał w swych trudach; bisk. łucki 1790 † 1796 6 lipca — patrz też 131; 1796.

Nejfeld 1773.

Nekanda, Grzegórz, czuwał nad osobą królewicza pod Płowcami 1331, patrz Trepka.

Nering Melchior, drukarz w Grodzisku 1572, w Poznaniu 1577, ciśnięty cenzurą biskupią, znowu w Grodzisku 1579, w Toruniu 1580.

Nestor 10; 1116. — *Neugebauer* 58; 1615. — *Nidecki* 1586.

Niebaba, jeden z przywodzców kozackich w napaści jich na Litwę nad Sożą 1650 pokonany.

Nieczaj, Jan, z zaporożców kozak, bronił Bychowa do 1660, w którym się Moskwie dostał. — Jiny Neczaj wprzód w powstaniu Chmielnickiego 1648, 1649.

Niedźwiecki 1613. — *Niegoszewski* 1596.

Niemcewicz, Juljan Ursijn z brześciańskiego, n.

1758, poseł 1790 w czteroletnim sejmie; poeta, w bajkach, w powrócie posła; pod Maciejowicami dostał się do niewoli; wyszedł z niéj 1800 i udał się do Ameriki; w królestwie kongresowym sekretarz senatu, prezes towarz. przyj. nauk 1828; kasztelan 1831 † 1841 21 maja; wierszem i prozą mnogie pisma, powieści historiczne, dramaticzne, tłómaczone, naśladowane i własnego utworu — patrz 152, 177.

Niemierzyc 1699. — *Niemojewski* 1598. — *Niesiecki* 110, 1743.

Niewieściński, Maciéj z Hejdenstejnem układał jus terrestre nobilitatis prussiae, czyli korrekturę 1598.

Nolden, Magnus kurlandczyk, komissarz do jednania sprawy Riżan z jezuitami, z bratem z rozkazu Wilhelma Kettlera 1617; w Mitawie zamordowany.

Nowaczyński 1794.

Nowodworski, nałęcz, Dobrogost, Tomlsława syn, arcyb. gnieźń. 1382 obrany, Ziemowita mazow. do ustępu z pod Łowicza skłonił; z archid. na rzecz Kropidła od króla Ludw. wypierany; w Treviso 1384 przytrzymany, wnet w Neapolu konsekrowany, wrócił; do Rzymu wysłany 1394 wyjednał zatwierdzenie fundacji bisk. wileńskiego i żmudz.; sam tamże arcybiskupem ogłoszony, Annę cillejską 1401 koronował, † 1402. — Dobrogost kaszt. warszaw. 1436, 1458. — Adam, biskup kamieniecki 1620, przemyski 1628, poznań. 1632 † 1632. — Jan kaszt. raciąż. 1640. — Bartłomiéj z młodu występuje do boju z Moskwą, od 1584 bojuje we Francji, od 1601 jako kawaler maltań. dokazuje w wyprawach z Malty; wróciwszy 1609, łamie bramy i mury Smoleńska 1611 † 1623.

Nowopolski 1560.

O.

Oborski, kolumna ukazują się w dostojnościach ziemskich i senackich od 1490. — Jan, kaszt. wyszogr.

1536 statuta spisuje. — Prokopa synowie: Mikołaj, n. 1576 jezuita 1602 † 1640; Tomasz n. 1570, biskup laodicejski † 3 lipca 1644 świętobliwością sławieni — Mikołaj Jana syn poprzednich synowiec n. 1611, laodicejski bisk. † 1689. — Marcin marsz. sejmu 1666, 1672, kaszt. podlaski 1682 wda 1687 † 1799.

Obryński 1660.

Obuchowicz, Filip Kazimirz, marsz. sejmu 1648, wda smoleń. 1651, poddał Moskwie Smoleńsk 1654, stawał w boju pod Warsz. 1657.

Ochin, Bernard, n. w Siennie 1487 przymierzywszy habit różnych zakonów, generał kapucynów, kaznodź. papieski, opuścił klauzurę 1542 i wydał swe kazania, conciones w Siennie 1543, które królowa Bona Lismaninowi udzieliła; w Londinie ogłasza 1549 adversus papam dialogi; wypędzony 1554, w Genewie żeni się i ogłasza dialogi, a po włosku w Basileji 1563; z Zurich 1564 ze czworgiem dzieci wypędzony, stracił żonę; przybył do Polski w któréj niepewne najdując schronienie, straciwszy troje dzieci, † 1564 w Sławkowie na Morawach.

Ocieski, Jan, w różnych legacjach, do turek 1542, kaszt. biechow. 1548? podkancl. kor. 1548, kancl. 1550, jedzie po Katarzynę 1553, † 1563; syn jego: — Joachim, kaszt. sądecki † 1609.

OConnor 99. — *Oczko* 1580.

Oda, Theodorika margr. misnji córka, mniszka Kalau, porwana od Mieczysława 970, matka kilkorga dzieci; przez pasierba Bolesława, wyrzucona z nimi z Polski, w Rzymie 992 † w klastorze w Szwajcarji 1023.

Odrowąż, patrz Iwo, Jacek, Czesław, Bronisława; ze Sprowy, Szydłowiecki, ze Szczekocina.

— Stanisław ze Sprowy, Jana wdy ruskiego i kasztelanki Tarnowskiéj syn, kaszt. żarn. 1518, biecki

1580, lwow. 1534, wda bełzki 1536, ruski 1538 † 1546; żony: piérwsza Katarzyna Łukasza Górki wdy pozn. córka; druga Anna, Konrada mazow. córka, z któréj: — Zofja n. 1540 † 1580 zaślubiona naprzód Janowi Spytek Tarnowskiemu, kaszt. wojnic. 1550, na sieradzkim wdztwie 1556 zmarłemu; powtóre, Janowi Kostka, wdzie sendom. † 1581.

Odrzywolski, nałęcz, Jan, n. koło 1590; wymknął się z jinnymi 1620 z pod Cecory; kaszt. czerniech. 1646, pod Korsuniem 1648 27 maja jeniec u kozaków; poległ 1612 2 czerwca pod Batowem.

Odyljen, stronnik Ody Mieczysława wdowy, oślepiony 992.

Oelhaf, 1630, 1650.

Ogiński kniaź, rodzina w senatorstwach mianowicie białoruskich i litew. — Alexander w boju pod Kirchh. 1604, pod Smoleń. 1611, pod Chocim. 1621, wda miński 1641, kaszt. trocki 1648 † 1653. — Marcjan, stawa w wojnach, przeciw Rakocz. 1656, wda trocki 1670, kancl. w. lit. 1684, w legacji do pokoju grzymułt. 1686 † 1690; syn jego: — Jan, wda mścisł. 1674, połocki 1679, hetm. pol. lit. 1682, wracając z pod Wiednia, † 1684 25 lutego; synów jego czterech jak następują: — Mikołaj podskarbi nadw. lit. kaszt. trocki 1700 † 1712, ojciec Ludwika bisk. smoleń. 1716 † 1718; — Grzegórz Antoni starosta żmudzki 1696, hetm. pol. lit. 1703, marsz. trib. lit. 1706; hetm. w. lit. 1708 † 1709. — Marcjan Karol, kaszt. mścisł. 1702. — Kazimirz, marsz. trib. lit. 1726, wda trocki 1703, wileń. 1730 † 1733, ojciec Józefa.

— Marcjan, Szymona syn a Karola Marcjana wnuk, marsz. trib. lit. 1712, 1718, 1723, kaszt. witep. koło 1700, wda 1730; ojciec: Stanisława kaszt. mścisł. witep. 1740 † 1747; oraz Ignacego kaszt. wileń. 1749, marsz.

w. lit. 1750 † 1774. — Tadeusz Jędrzéj, kaszt. trocki 1743, wda 1769 † 1786.

— Józef, Kazimirza syn, wda trocki 1730 † 1737, syn jego: — Michał Kazimirz, wda wileń. 1764 do 1767, hetm. w. lit. 1764 do 1793; w konfed. barskiéj, rozprawy 1771 pod Chomskiem 6 września, pod Stołowiczami 23 września, jego kanał poliski 1784. — Elżbieta Puzynowa † 1767, przykłada się od 1753 do wykończenia obserwatorjum astron. w Wilnie. — Michał Kleofas, n. 1765, z sejmu 1790 poseł do Hollandji; w powstaniu 1794; i potym czynny, † 1833. — patrz też 145.

Okolski 1654. — *Oktawian* 1150.

Olelkowicz kniaź. — Włodzimirz Olelkowicz, z posiadłości kijowszczyzny wyzuty 1394, na Kopyl i Słuck przeniesiony, synów dwóch: — Iwan w Nowogrodzie wielkim 1443, wedle umowy Nowogrodzian z Kazimirzem jagiellończykiem zawartéj, wojuje koło Narwy 1444, od niego kniaziowie Bielscy. — Alexander czyli Olelko, od wiel. księcia Zygmunta 1433 więziony, odzyskał 1443 kijowszczyznę † 1455; z dwu synów jego: — Siemion † 1470, zaślubiony z Gasztołdówną Jana córką, na kijowszczyznie zostawiony; chciała go Litwa na wielkie księstwo; sam się tego 1461 domagał; dzieci swe małe królowi powierzył; odjęto jim 1471 kijowszczyznę, Marcinowi Gasztołdowi jako województwo powierzono; pozostali na Słucku, gdzie 1591 wygaśli.

— Michał na Kopylu, syn Olelka, wnuk jego zmarły 1542 zostawił córkę jedynaczkę Zofją, która z Kopylem i Słuck 1591 odziedziczyła: poślubił ją Janusz Radziwiłł, n. 1597 wdowiec po niéj koło 1612; wniosła mu całą fortunę, potomstwa być nie mogło, ale ją zapisała, tak jiż księstwa Słuck i Kopyl przy Radziwiłłach pozostały. — Olelkowicze świetnie się odznaczyli w boju mianowicie z Tatarami; siedzieli dziedziczni w senacie kniazie, którym, jeszcze 1572 Juremu

Jurewiczowi przedostatniemu z domu, a Siemiona prawnukowi prawa tego nieodmówiono.

Oleśnicki, dębno, z Krzesław małopolskich. — Zbiegniew Jana sędziego krak. syn, n. 1389, pod Grunwaldem 1410; w legacji do ces. do Budy 1419; zostaje z proboszcza bisk. krak. 1423, na zjeździe w Łucku, w Wilnie 1429, 1430 niedopuszcza Witowda do królestwa; opiekun Władysł. warneń. jedna jemu koronę 1434, kardinał; wojuje z Melsztyńskim 1438 i szlązakami; kupuje Siewierz 1443; jedna obór Kazim. 1446 32 kwietnia; utwierdzony na kardinalstwie 1447, o pierwszeństwo z arcyb. gnieźn. w zatardze, lubelskiego od swéj djecezji oderwać niedopuścił; Jana Kapistrana zakonu franciszkanów obserwantów 1454 sprowadził i zakon jego pod tytułem śgo Bernarda zakłada, ztąd bernardini, † 1455 1 kwietnia.

— Jan Głowacz, broni Wilna 1390, marsz. w. kor. 1425, w legacji do ces. 1435, jedna mazowsze z litwą 1440; wda sendom. 1443 † 1457. — Dobiesław z Sienna, kaszt. wojnicki 1413, lubel. 1433, sendom. 1436, wda 1438 † 1443. — Zbigniew bisk. kujaw. 1473 i podkancl. zdaje pieczęć 1475, arcyb. gnieźn. 1480, synod złożył; Zygmunta do tronu stręczy 1492, Jana Alberta 17 sierpnia ogłasza i koronuje † 1493. — Stanisław, bisk. poznań. 1538 † 1539. — Mikołaj, n. 1558, kaszt. małogoski 1602, radom. 1604, poseł do Moskwy 1606, tam przetrzymywany; wda lubel. 1619 † 1629.

Olga, mści się na Drewlanach za zgon męża Igora Rurikowicza 945; w Byzancie ochrzczona 955 8 września, szle poselstwo do niemiec 959, z niemiec tedy Adalbert, na biskupstwo ruskie 962, przedrzéć się usiłował.

Olgierd, Gedimina i Olgi syn, n. 1296, wielki kniaź 1342; zagroził Pskowowi i Nowogr. 1346, 1349, pobity na równinach Onkain 1346, nad Strawą 1347;

pokój z Moskwą 1350; bój z Kazim. wielkim 1349, 1350; w Krimie 1363; pod Moskwą 1368, 1370, 1371; z krzyżakami pod Rudau 1370, pod Wilnem 1371 † 1377. Liczne zostawił potomstwo; córki: Maria za Wojdyłą; Alexandra za Ziemowitem płockim; synowie: Jagiełło, Skirgiełło Kazimirz † 1394, Swidrigiełło, Koribut, Vigunt Alexander † 1399, Włodzimirz (od którego Olelkowicze), Mingajło, Jędrzéj † 1399, Butawa † 1399.

Olizarovius 1651. — *z Olkusza* 1467, 1546. — *Olszewski* 1634.

Olszowski, prus, Jędrzéj, n. 1613, sekret. królew.; poseł do rzeszy 1657; bisk. chełmiń. 1661, podkancl. kor. 1666; oparł się zamachowi elekcji za życia; budował kościoły, protestantom odbierał; wyjednał arcyks. Eleonorę dla Michała 1670; postąpił na arcyb. gnieźn. 1674, złożył pieczęć 1676, Sobieskiego 1676 2 lutego koronował, † 1677, brat jego: — Hjeronym, wda rawski 1677 † 1677; synowiec jich: — Marcin Konstanty Mikołaja syn, marsz. trib. kor. 1676. — patrz 1677.

Omiecińska, Anna Rozalja, n. 1709 9 grudnia, pobożności oddana, od rodziców za mąż wydana, otrzymała rozwód 1730 † 1731 10 grudnia; z sejmu konvokacijnego 1733 do kanonizacji zalecona.

Opacki, Zygmunt, wda derptski 1634, syn jego: — Wojciech, podkomorzy warszaw. w różnych od Jana Kazim. missjach, do Wiednia, do Berlina; ciało jego z Francji 1676 prowadził, † 1680.

Opaliński, łodzia, mało co przed 1500 poczęli się pisać tak we dwie gałęzie rozrodzeni: — z pierwszéj linji: Piotr, kaszt. lędzki 1504, 1505; z synów jego: — Jan kaszt. santocki koło 1530. — Piotr, wezwany do prowadzenia młodych lat Zygm. Aug., kaszt. lędzki 1530, w legacjach do rzeszy, do Solimana 1532, do Karola Vgo 1535, kaszt. gnieźn. 1538, towarzyszy Iza-

belli do Węgier 1539, umawia przybycie z austrji Elżbiety 1542, powolny dla Bony, † 1545; synowiec jego: — Jędrzéj, kasztel. lędzk. Macieja † 1558 syn, kaszt. przemęt. 1568, szrem. 1572 oraz marsz. nadw. kor., stanął 1575 za Maximil.; z Stefanem 1577 pod Gdańskiem, prowadził 1583 Grizeldę; na sejmie inkwizyc. 1592 staje za królem † 1593; z Kościeleckiéj synowie jego: — Jędrzéj, n. 1575, w legacjach, z Rzymu 1594 do Zygm. IIIgo, od tego do Rudolfa 1600, do Pawła Vgo 1605; bisk. poznań. 1608 † 1623. — Łukasz, n. 1574, wojuje ze Stadnickim zabitym 1608; kaszt. pozn. 1616, marsz. nadw. kor. 1618, wielki 1630, składa 1649, wda rawski, † 1654; jich synowiec: — Piotr, krajczego Piotra syn, n. 1600, wda podol. 1659, kaliski 1661 † 1661; synów jego trzech: — Kazimirz, bisk. chełmiń. 1683 † 1693; — Jan wda inowrocł. 1660, kaliski 1667, przeszedł na brzesk. kuj. oraz generał w. pol. 1678 † 1684; — Piotr, wda łęczycki 1679, marsz. trib. kor. 1681, gener. w. pol. 1684 † 1692, ojciec Adama † 1696, ostatniego téj linji.

— z drugiéj linji: Jan (chorąż. pozn. i cześń. kor. Jana syn, a Mikołaja, brata kaszt. lędzk. Piotra wnuk), kaszt. santocki koło 1560; syn jego: — Jan, kaszt. rogoź. 1580 † 1598; synów jego dwu: — Jan n. 1581, kaszt. kaliski 1624, wda 1625, poznań. 1628 † 1637, tłómaczył Tacyta; ojciec Jana Leopolda, kaszt. nakiel. † 1673, którego wnucy bezpotomnie pomarli. — Piotr, n. 1587, kaszt. pozn. 1619, wda 1622 † 1624; synów jego dwu: — Łukasz, marsz. nadw. kor. 1649 † 1662, zostały po nim ogłoszone i nieogłoszone pisma; ślubował Izabellę Tęczyńską † 1667, z którą tęczyńskich fortuna weszła; z niéj Jan na Tęczynie i Stanisław † 1704, bezdzietni. — Krzysztof, wda poznań. 1637, w legacji po Marią Ludw. 1646, wydaje swe satyry 1653 † 1655; syn jego: — Jan Henrik, kaszt. pozn. 1687 † 1694, z Zofiji Ka-

tarzyny Czarnockiéj † 1701 8 grudnia, została córka Katarzyna, n. 1680, poślubione 1698 Stanisławowi Leszczyńskiemu wdzie poznań. wnet królowi. — Wojciech wda sieradzki 1764 † 1774; na nim dom wygasł.

— patrz 1655, 1662. — *Opeć* 1525.

Oporowski z Oporowa, sulima, wojewodowali na kujawach i w łęczyckim. — Jan, łęczycki 1357 † 1374. — Mikołaj, łęczycki 1418 w sierpniu † 1425. — Piotr, łęcz. 1455. — Władysław, podkancl. kor. 1427 do 1434, bisk. kujaw. 1433, arcyb. gnieźn 1449 † 1454. — Jan, wda łęczyc. 1483. — Jan, brzeski kuj. 1475—1493. — Jędrzéj (Henrik) bisk. przem. 1474, podkancl. kor. 1479 do 1481, warmińskiéj djecezji niedopiął, kujawski 1481 † 1483. — Władysław kaszt. inowrocł. 1498. — Jędrzéj, kaszt. kruszwicki 1505, łęczycki 1519, wda brzeski kuj. 1526, łęczycki 153?. — Jan kaszt. inowrocł. 1527. — Jędrzéj gnieźn. 1551. — Erazm kruszwicki.

Orłowski 1790. — *Ortholog* 1633.

Orzechowski, oksza, Stanisław, Stanisława i Jadwigi Baraneckiéj syn, n. 1513; mając plebanją kończy nauki w Wiedniu 1527, w Wittenbergu 1529 gdzie się zapoznał z nowatorami; w Rzymie zostaje archidjak. przemys. dziekanem krak.; wróciwszy oświadcza się przeciw luteranism. i celibatowi, obstając za obyczajem kościoła ruskiego; mienia beneficia 1526; bierze Annę Zaparcianką; oskarżany 1547, wyparł się z razu swych kroków, z bisk. Dziaduskim pojednał; na synodzie officjałem uczyniony, officjalstwa sam się zrzekł 1548 11 kwietnia; biskupów na sejmie 1550 oskarża, porzuca stan duchowny i żeni się 1551 z Magdaleną Chełmską; Dziaduski i arcybisk. Dzierzgowski miota nań 1551 z piotrkowskiego synodu 8 kwietnia klątwy; Orzechowski odwołuje się do Juljusza III papieża; rozgrzeszony 1552 17 lutego; Rzym umilkł; żyjąc w niedostatku, walczy z różnowiercami i stanem świeckim;

owdowiawszy z pięciorgiem dzieci 1566 w kwietniu, sam † 1567 przed 12 lutego; patrz 36; 1566, łacinik, statista, mowca, kontroversista, mało po polsku pisał: quincunx, to jest wzór korony polskiéj 1564, djalogi około exekucji kor. pol.; żywot Jana Tarnow. 1777, 1805; politja rzplitéj; opowiadania upadku (niewyszły). Łacina jego po wielkiéj części miała wraz tłómaczów Jana Januszowskiego, Włyńskiego.

Ortlieb mnich zwifalteński, na żądanie królowéj wdowy Salomei, wespół z Ottonem de Stuzelingen jéj bratem, i Gernodem zakonu braciszkiem odwiedzają Salomeę w Małogoszczu 1140; z bogatemi darami wracają 1141 16 marca; o tym sam Ortlieb opowiada; został opatem w Nereshejm 1142 † 1146.

Orzelski, Świętosław, marsz. sejmu 1582, na zjeździe dissid. w Toruniu 1589; zostawił opisanie zdarzeń bezkrólewia 1576, tłómaczenie polskie wyszło 1856, Petersburg, w trzech tomach przez Włodz. Spasowicza z rękopismów cesarskiéj bibljoteki p. t. bezkrólewia ksiąg ośmioro.

Oscik, Oscikowicz, Grzegorzewicz, kasztel. wileń. 1421 † 1440. — Grzegorz Stanisławicz, jeniec nad Wiedroszą 1499, wyzwolony 1506, wda trocki 1508; niedopuszcza wyjazdu królowéj Helenje 1517. — Grzegorz Wierszułowicz, za zmowy z Moskwą 1580 ścięty.

Osiński, Józef Herman, n. 1738 † 1802, pijar, dzieła jego: fyzyka, Warsz. 1779, opisanie polskich żelaza fabryk 1782, przekład nauki o rudzie 1782.

Oskold p. Dyr.

Ossoliński, topor, Mikołaj kaszt. wiślic. 1377—1387, od Słupeckiego zabity? — Mikołaj z Babic, kaszt. radom. po 1413, wojnicki 1447 † 1451. — Jan, kaszt. radom. 1456, wiślic. 1457 † 1459. — Hjeronym kaszt. sądecki 1568, wojnic. 1568, sendom. 1569 † 1576; syn jego: — Jan Zbigniew, n. 1561, marsz. sejmu 1601,

kaszt. żarnow. 1605, wda podlaski 1607, sendom. 1614 † 1623, na sejmie inkwyzyc. 1592, trzyma stronę króla; pisał zdarzenia swego czasu (niewydane), synów jego trzech: — Maximiljan, kaszt. czerski 1648 † 1655; — Krzysztof, n. 1587, kaszt. sądecki 1633, wojnicki 1637, wda sendom. 1638 † 1645; ojciec Jerzego zawichoj. i Józefa czechow. kasztelanów koło 1670;

— Jerzy, n. 1595, w legacji do Anglji 1621; komissarz do rozejmu Altmark 1629, marsz. sejmów 1631, 1635, poseł do Rzymu 1633, order niepokalanego poczęcia wymyślił 1634, wda sendom. 1635, w legacji do rzeszy 1636, tituł książęcia na Ossolinie od papieża Urbana VIIIgo otrzymany, ces. Ferdinand IIgi per principem imperii ponawia; Cecilją Renatę 1637 wita; podkancl. kor. 1638; równość braterska zawrzała na sejmach 1638, 1641; kanclerz 1642; colloquium charitat. w Toruniu 1645, wita Marią Ludwikę 1646 † 1650; mowy jego w poselstwach i legacjach wyszły w Wiedniu 1716. — Franciszek Maximiljan, marsz. sejmu 1722, podkancl. kor. 1726 do 1736, syn jego, Józef Antoni wda wołyń. 1761, tego stryj, Kazimirz kaszt. czechow. marsz. trib. kor. 1716, kaszt. czerski 1716. — Jan Stanisław kaszt. gostyń. 1753 † 1769.

Ostrogorski p. Szarfenberg.

Ostrogski, kniaź ruski, Fjedor Wasilewicz, opatrzony od Jagiełły posiadłością Ostroga, wziął stronę Skirgiełły. pobity nad Murakwą 1432 22 listop. wnet od Buczackiego pojmany; syn jego: — Iwan zapędzonych 1453 ku Trębowli tatarów, pod Krasnowem poraził; syn jego: — Konstanty hetman od 1598 nad Wiedroszą jeniec 1599, niewolony do usług Moskwie gromił tatary; wyrwawszy się z niewoli, jako hetman bije 1512 tatary pod Wiśniowcem, a 1514 moskwę pod Orszą; z triumfem do Wilna wjeżdża; podobnież po nowych zwycięstwach do Krakowa; porażony 1519 pod

Sokalem; wdą trockim 1522 † 1533; z Olelkowiczówny miał synów dwu, jak następują: — Ilja † 1539 z Beaty Kościeleckiéj (za córkę Zygmunta starego mianéj), zostawił jedynaczkę Helszkę, którą porwał i poślubił Dimitr Fjedorowicz Sanguszko, dognany i zabity przez Zborowskiego 1554 w Jaromirzu w Czechach; poślubiona Łukaszowi Górce, w klasztorze do 1559, gdzie wzięła ślub z Siemionem kniaziem Słuckim zmarłym 1563; owdowiawszy † 1573 w obłąkaniu. — Konstanty Bazyli wda kijow. 1557 gromił tatarskie napaści; stojąc przy unji florenckiéj pragnął jedności; odradziła go unja brzeska 1595, † 1606; synów jego trzech: — średni Konstanty † przed 1600; najmłodszy Alexander wda wołyń. 1593 † 1603 ojciec Adama, Konstantego pomarłych 1618, oraz Zofji małżonki Stanisława Lubomirskiego wdy krak. † 1649: ztąd Lubomirskich pretensje do umarzanéj ordinacji. — Trzeci najstarszy wdy kijow. syn, Janusz n. 1554, wda wołyń. 1585, kaszt. krak. 1593 † 1620, ustanowił 1609 ordinacją; straciwszy syna Jana Włodzimirza i synowców 1618, przekazał ordinacją na zięcia Alexandra Zasławskiego wdę kijowskiego zaślubionego z jego córkę Eufroziną.

Ostroróg, nałęcz, ukazują się w dostojnościach wielkopolskich. — Sędziwój Swidwa wda pozn. 1401, pod Grunwaldem 1410 i Koronowem; w umawianiu małżeństwa Jadwigi z Brandeb. 1421; generał w. pol. 1432; pustoszy pomorze i marchją 1433; z Kazim. w Czechach pod Taborem 1438; z Władysł. w Węgrzech 1439 † 1439; brat jego: — Dobrogost bojuje u Witolda; w legacji do Amurata więziony, poległ pod Warną 1444. — Stanisław, kaszt. międzyrzecki do 1450, gnieźn. 1450, generał w. pol. 1440, do 1450; wda kaliski 1451, poznań. 1475 † 1477, w legacjach wielu, mniéj szczęśliwy przeciw krzyżak., lepiéj w Węgrzech 1440 pod Jaurinem — Jan, utr. juris doctor, kaszt. międzyrz. 1465, w legacji

do Rzymu 1466, kaszt. pozn. 1476, gener. w. pol. 1496 † 1499; pisał congestum pro rei publicae ordinatione. — Stanisław wda kaliski, w legacji na sobór lateran. 1516, u ces. Max IIgo wyjednał sobie tituł comitis imp. towarzyszy przybywającéj Bonie 1517. — Jinni jeszcze w senacie. — Jan kaszt. pozn. koło 1600, wda 1610 † 1622, wydał dzieł kilka; syn jego: — Mikołaj marsz. sejmu 1632, niechciał krzeseł; w boju pod zbarażem 1649 † 1652. — patrz 1450, 1622.

Ostrowski grzymała, Antoni bisk. infl. 1751, kujaw. 1763, preziduje delegacji sejmowéj od 1773 15 września do 1775, arcyb. gnieźn. 1776 † 1783.

Ostrowski rawicz, Tomasz Adam n. 1739, kasztel. czerski 1777, konsil. rady nieustającéj, podsk. nadw. kor. 1791, w senacie ks. warsz. 1808 † 1817.

Ostrowski, Theodor, n. 1750 † 1802, pijar, kontinuator inventarza praw; przełożył Blakstona o prawie krimin. angiel. 1786; pisał o prawie ciwiln. pol. 1784; dzieje kościoła, Warsz. 1793, Pozn. 1846.

Otto, szwab, n. koło 1060, nauczyciel w szkólce krakowskiéj koło 1080; na dworze Władysława Hermana, słany 1087 do cesarza, swata małżeństwo Judity 1088; kanclerz imperji, biskup bambergski 1100, apostołuje w Pomeranji 1124 † 1139.

Otto 9; patrz Bezbraim. — *Otwinowski* 107; 1638.

Otwinowski, trąby, Hjeronym, w legacji do Osmana 1619 zapowiedzenie wojny 1620; kilku braci jego w boju polegli. — Alexander jeniec u tatarów pod Skałą, potym w legacji do Turek.

Ożarowski Jerzy, komiss. w sprawie toruń. 1723, poseł do Francji z konfeder. dzikowskiéj 1733 marsz. sejmu 1732 † . — Piotr hetman stracony 1794.

P.

Pac, gozdawa, Mikołaj, Mikołaja syn, bisk. kijow. 1564, na wymaganie papieża Piusa Vgo 1566 25 marca ustąpił; potym kaszt. mścisł. i kijow. † 1588; brat jego: — Stanisław wda witep. 1565, 1589; z tego synów: — Jan czy Jerzy wda połocki 1596, 1599; — Paweł kaszt. witep. 1573, wda miński, mścisł. 1587; z jego synów: — Mikołaj, biskup żmudzki 158 † 1619; — Piotr wda trocki koło 1626; ojciec dziewięciu synów, z których trzéj: — Kazimirz bisk. smoleń. 1661, jeniec w Moskwie 1662; bisk. żmudzki 1668 † 1692; — Michał Kazimirz odznaczył się przeciw szwedom pod Parnawą, w Kurlandji 1659; z pod Wilna, Dyneburga, z Bychowa moskwę wyparł 1660 a 1661 od Witepska, Szkłowa, Mohilewa; wda sendom. 1665, hetman pol. lit. 1666, kaszt. wileń. i hetm. w. lit. 1667, staje pod Chocimem 1673 18 listop. elekcji Sobieskiego przeciwny, jemu niechętny, wda wileń. 1677, z Ukrajiny 1674 ustępuje, † 1682; — Hjeronym w boju jeńcem w Moskwie 1662 umarł; syn jego: — Piotr czy Paweł Michał starosta żmudz. 1682 † 1696.

— Wacław Dominik czwarty Mikołaja syn, kaszt. smoleń. 1569, głowa drugiéj gałęzi, w któréj syn jego: — Jan wda miński 1599 † 1615; a wnuk: — Stefan Mikołaja syn, jeździł z królewiczem Władysł. 16.., podskarbi lit. 1631, marsz. sejmu 1633, podkancl. lit. 1635 † 1640; z jego synów dwaj: — Krzysztof, kaszt. połocki 1630, marsz. sejmu 1653, kancl. lit. 1656, przeciwny elekcji Sobieskiego 1674, i niechętny † 1684, wykończył fundacja Pożajścią; — Mikołaj Stefan, marsz. trib. lit. 1666. wda trocki, kaszt. wileń. 1670; biskup wileń. 1672 † 1684. — Jan Michał, starosta ziołowski, marsz. konfed. lit. 1769.

Padniewski Filip, za granicą i na polu boju; bisk.

przem. 1559 oraz podkancl., wnet bisk. krak. 1560 † 1572. — patrz 1572.

Pakosław Lassota senior, stoji przy Bol. wstydl.; kaszt. krak. 1222 wda sendom. 1224—1228, 1231; kaszt. sendom. 1234, wnet umarł; brat jego: — junior wda sendom. 1234, poległ pod Chmielnikiem 1240.

Pakosław ze Msticzowa, Wojciecha syn, stronnik Konrada mazow. wda sendom. 1232; kaszt. żarnow. 1237, wda wiślicki 1239, kaszt. sendom. 1248; wnuk jego: — Pakosław lis czyli mżura, kaszt. sendom. 1315, krak. 1317 † 1319, którego syn Jan posiadł Rzeszów.

Paléj dowódzca kozaków 1712.

Pallavicini nuncjus papieski 1588.

Pampowski, gozdawa, Ambroży, kaszt. rozpirski 1493, wda sieradz. gen. w. p. 1496, traktuje z krzyżak. † 1510; — dom wygasł 1571.

Paniowski Felix, z warneńskim na Węgrach, zostaje ze swym zaciągiem u Hunjada, poślubiwszy Karisinównę siostrzenicę Macieja tłucze turki; kasztel. lwow. † 1488.

Paprocki 47; 1614, 1798. — z *Paradyza* 1440. — *Parkosz* 1440. — *Parthenay* 108.

Parys, prawdzic, Florjan, kaszt. zakrocz. należał do spisywania statutów mazowieckich 1536. — zasiadali w krzesłach Mazowsza; a Zygmunt kaszt. lubel. 1674 † 1695.

Pasek 59. — *Pastorjus* 86; 1681. — *Paszkowski* 1620.

Patkul, Jan Reinold, n. 1660; wysłany 1689 do Sztokholmu, bez skutku przekładał ponoszone krzywdy; z sejmu wendeńskiego któremu przewodniczył, złożył zażalenia gubernatorowi Rigi; wezwany do Sztokholmu choć kartą bezpieczeństwa zasłoniony, ratował się ucieczką: wyrok śmierci nań zapadł 1692; Patkul z Moskwy wysłany do Drezna przywiązał się do dworu sa-

skiego od którego umocowany do Piotra wielkiego i wzajem od Piotra do Augusta II, marząc wyzwolenie Inflant, wzywał do tego ziomków, odwagi w nich nie nalazł. Sam tedy od 1702, na czele oddziału rossyjskiego walczył. Popadł w podejrzenie u Augusta II, uwięziony 1705 w Königsteinie, Karolowi XII wydany, do Kazimirza pod Kalisz przeprowadzony, 10 paździer. 1707 ćwiertowany, członki w koło wplecione.

Perzyna Ludwik, n. 1740 † 1812 zakonu braci miłosierdzia, medik, napisał i ogłosił w Kaliszu: porządek życia 1789, 1793; lekarz dla włościan 1793; nauka cyrulicka 1792; położnicza 1790, anatomja 1790 i jinne dla pospolitego ubytku dzieła.

Petrawski 1612. — *Petrycy* 59; 1626, 1641.

Pfeffel, Christjan Friderik, alzatczyk n. w Kolmar 1726 † 1807, jego etat de la Pol. avec un abrégé de son droit public et les nouvelles constit. Paris 1770; tegoż abrégé chron. de l'hist. d'allem. 1776, 1777.

Piasecki 69; 1649.

Piast Choszisczka syn, kmieć z Rzepichy miał syna Ziemowita który z upadkiem Popiela stał się głową rozrodzonych panujących książąt i królów.

Pibrac, Gui du Faur de, dostojnik, poeta, francuz n. 1529 † 1584; poseł na sobór tridencki; a 1573 towarzyszył Henrikowi Walezjuszowi do Polski. — Karól Pasquali (Paschal) n. 1547 † 1625 skreślił Pibracii vita, Paris 1584, we francuskim 1617.

Piekarski, Michał, króla Zygmunta 1620 czekanem w głowę ugodził; lubo obłąkanego umysłu, wyrokiem sądu zamordowany.

Piekarski 1670. — *Pielgrzymowski* 57. — *Pieniążek* 1610. — *Pietrkowita* 1580. — *Pikus* patrz Zawadzki.

z *Pilcy* leliwa, Jan kaszt. wojnicki 1451, wda krak. 1459, kaszt. 1469 † 1477. — Jan wda ruski 1485 †

1496. — Mikołaj, kaszt. bełz. 1500, wda 1509, sendom. 1515 † 1523. — Mikołaj kaszt. lwow. 1537.

z *Pilcy*, topór, Jędrzéj, wda krak. 1336. — Jan z Jabłonny, kaszt. sendom. 1368; brat jego. — Marcin kaszt. zawichoj. 1370; stryj jich: — Otto, wda sendom. 1369, 1369, tego córka Elżbieta porwana przez morawczyka, potym poślubiona Wincentemu Granowskiemu leliwa, kaszt. nakiel. 1396 generałowi w. pol. 1400, 1409 z którego miała syna Jana; naostatek zaślubiona z Jagiełłem 1417 † 1419, wyjednać dla syna hrabstwa nie zdołała; syn zaś miał być wdą sendom. 1445, 1450.

Pieniążek odrowąż, Prokop, dokazuje na morzu jako kawaler maltański do 1575, pod Gdańskiem 1577, pod Sokolem i Pskowem 1581, 1583, pod Byczyną 1587. — Jan, marsz. sejmu. 1666, trib. kor. 1681, 1688, wda sieradz. 1682 † 1711, Skargi kazania niedzielne, na łacinę przełożył 1691.

Pinocci z Krakowa, Hjeronym, do prerogatyw szlachec. przypuszczony 1622, faktor na dworze 1638, burmistrz krak. 1649, sekret. królews. i metrikant kancell. 1650, zawiad. mennicy lwow. 1660 † 1676, zostało po nim: relatione storiche dall Pol. dell a. 1656 all a. 1663; notitie stor. dall 1655 all 1668; relatione della dieta 1661; principio della guerra contra i Turchi 1675, vilis moneta reipubl. (w rękopiśmie), notitie stor. della Pol. negletto del conte Galeazzo Gualdi, nel storia di Leopoldi (co wydano w Wiedniu 1670).

Piotr, metropolita ruski 1307, pamiątkę jego jako świętego Ruś obchodzi 21 grudnia.

Piotr, 18; 1269.

Piotrkowczyk, Jędrzéj w Krak. otworzył drukarnie 1576 † 1620; syn jego: — Jędrzéj nar. 1581 † 1645; wdowa Anna Teresa z Pernusów, officinę z dziedzicami utrzymuje do 1666, kiedy: — Stanisław Theodor wziąwszy ją, dał jéj koniec 1672.

— jinny drukarz Piotrkowczyk, za wydrukowanie pism Broscjusza o jezuitach: traci przywiléj i konsens przez starostę Gabrjela Tarnowskiego 1623 na chłostę skazany.

Piramowicz Grzegórz, n. 1733 † 29 grudnia 1801, tłómacz dikcjonarza starożytn. Furgulta 1779; wymowa i poezja dla szkół 1792.

Piskorski 1510. — *Pistor* 136. — *Pistorius* 174.

Plater, bronił wdztwa smoleń. 1654. — Jędrzéj wda infl. † 1696. — Konstanty Ludwik kaszt. trocki 1769 † 1777. — Kazimirz Konstanty wda trocki 1787 do 1794 †..... — patrz 159.

Plebański 173.

Pobiedziński, Wacław, marsz. konfed. wojsk sapieżyńskich pod Moskwą 1612; potym w Prusach.

Pociej Adam Hipacy podskarbiego Lwa syn, nar. 1541, przy boku królew. 1550, protestant, kaszt. breski lit. 1579, owdowiawszy mnich, baziljan i władyka brzesko włodzimirski 1590, w unji brzeskiéj 1595, w Rzymie 1596, metropol. 1598 † 1613; z pism jego niewiele co wyszło, gdy mu je za życia jeszcze w rękopiśmie zatracono; syn jego: — Piotr zostawił z jednej matki trzy córki i dwunastu synów, z których najmłodszy: — Lenard wda witebs. 1683 † 1695; jego synów dwu: — Ludwik kaszt. wileń. 1701, podsk. lit. 1702 hetman 1709, marsz. trib. lit. 1714, wda wileń. 1722 † 1730; — Kazimirz Alexander marsz. trib. lit. 1711, 1719. kaszt. witeb. 1697, trocki 1736, przeszedł na wdztwo witeb. 1736 † 1748; syn jego: — Alexander, kaszt. witeb. 1739, trocki 1740, wda 1742 † 1769, ojciec Leonarda, którego syn pogrobek przeciągnął życie jimienia rodziny. — patrz 1613.

Poczobut Odlanicki, Marcin, nar. 1728, po skassowaniu jezuitów rektor uniw. wileń. własnym nakładem z pomocą komiss. edukac. i Elżbiety z Ogińskich Pu-

zynowéj od 1753 zafundował observatorjum; observuje w nim od 1765 do 1807, observacje swe astronomiczne w wielkiéj części ogłosił † 1810.

Podkowa, naczelnik kozacki za niesworność stracony 1578.

Podoski, Jan kaszt. raciąż. 1611, 1626. — Mikołaj kaszt. ciechanow. 1734, wda płocki 1735 † 1760; z synów jego: — Józef wda płocki, przyczym poseł do Turek † 1778. — Gabrjel, arcyb. gnieź. 1767 † 1777.

Połubiński, kniaź, jastrzębiec, Iwan wda nowogr. 1507; syn jego: — Alexander, regiment., broni infl. z Moskwą rozprawa pod Wenden 1560, Isborg odbiera 1569, jeniec † w Moskwie 1577; wnuk jego: — Konstanty Alexandra syn, kaszt. mścisł. 1627, wda parnaw. 1633, syn jego: — Alexander Hilary, pod Warsz. 1656, pod Tykocinem 1657, przeciw Rakocz. 1657, marsz. w. lit. 1669 † 1679.

Poniatowa Kristina córka zakonnika w Leśnie 1610 narodzona; visjonerka, jéj vizje na łaciń. przełożył Amos Comenius, Amsterdam, 1657, 1665.

Poniatowski, Stanisław, n. 1675, służąc wojskowo Austrji, wróciwszy przywiązał się do Karola XIIgo, po bitwie pod Pułtawą 1709 w Turcji do 1714 sprawnie rzecz jego na dworze sułtanu prowadził; po jego zgonie 1718, odpuszczony od Leszczyńskiego, wróciwszy do Aug. IIgo; podskarbi lit. wnet regimentarz kor. wda mazow. 1731, kaszt. krak. 1752 † 3 sierpnia 1762; z wojnianki Jasienieckiéj wdowy Ogińskiéj nie miał potomstwa; z Konstancji Czartoryskiéj poślub. 14 września 1720 † 1759 miał córek dwie: Ludwika nar. 1728 † 1800 za Janem Jakóbem Zamojskim ordinatem † 1790; Izabella nar. 1730 † 1804 za Janem Klemensem Branickim hetm. i kaszt. krak. † 1776; a synów którym tituł książąt 1764 nadany, pięciu:

— Kazimirz, podkomorzy kor. nar. 1721 † 1801,

z Ustrzyckiéj miał Konstancją za Ludwikiem Tyszkiewiczem pisarzem lit. potym 1790 podskarbim lit. i Stanisława n. 1754 podskarbiego lit. 1787 do 1790 † 1833 który włoskie dzieci swe legitimował.

— Franciszek, kanonik krak. † 1754.

— Stanisław August, n. 1732 17 stycznia, poseł do Petersburga 1757, poseł mielnicki na sejm 1762, warszawski na 1764 obrany królem 26 września, koronowany 25 listop. abdikuje w Grodnie 25 listopada 1795 † w Petersb. 1798 12 lutego.

— Jędrzéj, n. 1734 † 1775, zniemczały w austryjackiéj służbie generał, z Kińskiéj miał Marię Teresę n. 1763 † 1836 za referendarzem koronnym Wincentym Tyszkiewiczem † 1816; tudzież Józefa, n. 1766: z ojcem w austrjackiéj odznacza się służbie; przywołany 1789, stanął na czele siły zbrojnéj narodowéj jako generalissimus, przywodząc 1792 z rozkazu stryja króla odwrót; w powstaniu 1794 stanął pod rozkazami Kościuszki; rozpuściwszy swój oddział, przepędzał czas swój w obcych ziemiach; za księstwa warsz. 1806 minister wojny, przywodził 1809 całéj świetnéj kampanji pod Raszinem, pod Sandomirzem; miał udział w wyprawie napoleońskiéj do Moskwy 1812, w bitwie pod Lipskiem, mianowany 1813 16 października marszałkiem Francji, w ustępie 19 października utonął w rzece Unstrut.

— Michał Jerzy n. 1736 12 paździer. arcyb. gnieź. 1784 † 1793.

Poniński łodzia, Hieronym, kaszt. rogozin. 1695, gnieźn. 1697 † 1701; z synów jego: — Adam, kaszt. przemęt., gnieźn. 1732, poznań. 1729 † 1732; — Franciszek od konfed. tarnogrodzkiéj wysłany do cara, † 1740. — Antoni marsz. sejmu elekcji 1733, konfed. na koron. 1734, pacifikacji 1735, wda poznań. 1738 † 1742 którego syn Józef w licznych legacjach † 1770.

— Adam Macieja syn, bierze laskę sejmu 1775 19 kwietnia, zawięzuje konfeder. 20 kwietnta; marszałkuje do końca sejmu delagacijnego 1775 marca; pozyskuje dla siebie i Kalixta tituł księcia 1775, podskarbi kor. 1775 do 1790, wyrok nań 1790 1 września wykonany, † . — Adam Poniński, generał 1794 10 październ. pod Maciejowice nienadszedł — patrz 1733.

Popiel, Leszka syn, król polski, miał mieć mnogie potomstwo; z tych: — Popiel II, król królów i książąt, wymordowany z całą rodziną w Kruszwicy przez stronnictwo kmiecia Piasta. — Popielami, popielowiczami zwano panków których rodzina Piastów wytępiła.

Popławski 1783,

z *Potoka* pilawici, znani w początkach w sandomir. i sieradzkim. — Sulisław 1217; Bogusław czy Bogufał 1256, 1257, kasztelani sendomir.; Sulisław 1256 zawichojski; Jędrzéj 1287 wojnicki; Klemens 1307, 1318 sieradzki; Jakób 1398 radomski. — Jan Alexandra syn cześnik dworu, ochronił Karola Roberta węgierskiego i królowę Elżbietę 1330 od morderczego ciosu Felicjana.

Potocki, pilawa, Jakób Macieja syn a Bernarda wnuk, marsz. nadw. 1545, osiadł na Rusi, od jego syn Mikołaja, rozrodziło się trzy gałęzi tego domu. — Jan Mikołaja syn, n. 1555, wespół z braćmi w boju, z kozak. 1594, w Mołdawji 1595, 1600, pod Guzowem 1607 6 lipca; wda bracł. 1608 † 1611; — Jędrzéj w boju z braćmi, kaszt. kamieniecki 1607 † 1609; syn jego: — Stanisław na Podhajcach, revera, n. 1579 w boju pod Smoleń., Cecorą, Chocimem, Barem; kaszt. kamieniec. 1626, wda bracł. 1631, podol. 1631 hetm. pol. kor. 1652, wda kijow. 1653, pod Zborowem 1653, hetm. w kor. 1654 wojewoda krakowski 1655 pod Ochmatowem 1655; Szwedów pod Lublin. 1656 a Rakoczego 1657 23 lipca, a walne pod Cudnowem 1660 17 czerwca

zwycięstwo † 1667. — Jędrzéj na Stanisławowie, revery syn, wda kijow. 1668, krak. 1682, kaszt. 1684 † 1692; syn jego: — Józef marsz. tryb. kor. 1700, 1723 regimentarz hetm. w. kor. 1736—1752; syn jego: — Stanisław wda smoleń. 1736, kijow. 1748, poznań. 1753 † 1758.

— Felix Kazimirz na Podhajcach, revery syn marsz. sejmu 1669, wda sieradz. 1669, krak. 1682, w boju wszędzie; hetman pol. kor. 1692, h. w. kor. 1702 † 1702; synowie jego: — Michał w konfed. tarnogrodzkiéj 1715, marsz. trib. kor. 1696, 1722, wda wołyń. 1725 † 1735; — Stanisław, marsz. konfed. wojsk pod Kowalem 1716, marsz. trib. kor. 1719, 1725, wda bełz. 1727 † 1732.

— Franciszek Salezy, Józefa syn, a Felixa Kazimirza wnuk, marsz. trib. kor. 1726, wda kijow. 1748, konfed. barski 1768 † 1771; syn jego: — Stanisław Szczesny, n. 1750, ogromne swe posiadłości, na ukrajinie mianowicie, dobrym zagospodarowaniem pomnażał, czym zjednał miłość ludu; generał artillerji, wda ruski 1781 opuścił województwo dla poselstwa w sejmie 1788; malkontent udał się do Petersburga, dla ocalenia złotéj wolności szlacheckiéj w Tulczynie; konfed. targowickiéj, 1792 14 zawiązanéj, 15 września 1793 rozwiązanéj marszałkował, za co zaocznie 1794 jak zdrajca potępiony; zamierzał usunąć się do Ameriki, do dóbr swych wrócił, mianowany w styczniu 1795 generałem rossyjskim † 1805 ogromne dobra licznemu zostawiwszy potomstwu.

— Ignacy Eustachego syn, Jerzego wnuk, Felixa Kazimirza prawnuk, n. 1751, marsz. nadw. lit. 1784, w. lit. 1790, czynny mówca w sejmie czteroletnim, w napisaniu konstytucji 1791, usunął się 1793 do Saxonji, gdy mu Rossja dobra konfiskowała; wystąpił w powstaniu narodowym 1794; z więzienia rossijskiego

wyszedłszy 1796, uwięziony był 1798 przez Austrją; wróciwszy do pozostałych mu dóbr † 1809; brat jego: — Stanisław Kostka, n. 1757, posłował w sejmach 1776, 1786, 1788 i lat następnych, mówca; w 1794 przez Austrją więziony, oddał się następnie naukom; nadzorca lyceum w Warszawie 1805; w komiss. rządzącéj ks. warsz. 1807, naczelnik rady stanu i rady ministrów jizby edukacijnéj direktor 1807, minister oświec. w królest. 1815 do 1819, od 1818 prezes senatu † 14 września 1821, liczne zostawiwszy dzieła: mowy jego, Warsz. 1816, Winkielman polski 1815, o wymowie i stylu 1815, swistek etc.

— Jerzy, revery brat, w Mołdawji 1616; poległ 1683 24 lipca pod Sasowym rogiem. — Krzysztof, revery brat, marsz. trib. lit. 1662, 1673. — Jędrzéj, Jakóba syn, revery synowiec, zwycięża pod Konotopem 1659 17 lipca, wda bracł. 1662 † 1664.

— Jakób Mikołaja syn n. 1554, w Mołdawii 1600 lewe skrzydło wiedzie; kaszt. kamieniec. 1609 pod Smoleńskiem 1611 na murach; wda bracł. 1611 † 1613; syn jego: — Mikołaj pod Cecorą 1620 jeniec, w rozprawach z tatarami, kozak. i szwed. w prusiech; gen. ziem podol. 1634, hetm. pol. kor. oraz wda bracł. 1636, pod Kumejkami, Borówicą zgnębił Pawluka 1637; hetm. w. kor. 1648, pod Korsuniem 1648 23 maja jeniec; pod Białocerkwią 1651 † 1651; z synów jego: — Piotr, wda bracł 1651, broni Kamieńca 1650, 1652 1655, † 1658; — Stefan pod Żółtemi wodami 1648 jeniec, z ran umarł; — Mikołaj, generał ziem podol. 1667; — Jakób, strażnik kor. 1662, pisarz polny; — Dominik, podsk. nadworny † 1683.

— Stefan, Mikołaja syn, w Infl. zdobył Felin 1608, w Mołd. 1616 jeniec; wda bracł 1629 † 1634; Złoty potok założył, poślubił Mohylankę z któréj synowie: — Jan (młodszy), jeniec u kozak. 1649, wda bracł.

1667 † 1670, ojciec Stefana wdy bełz 1720 † 1726. — Paweł (starszy syn), trzynaście lat w Moskwie jeniec do 1667, kaszt. kamieniecki 1674 † 1674, pisał wiele, zostawił synów ośmiu, z których: — Stanisław kasztelan kamieniec., kijow. przed 1709, ojciec Jana kaszt. bracł. 1728 † 1742 ojca Theodora wdy bełz. 1790; — Theodor bisk: chemiń. 1694, warmiń. 1711, arcyb. gnieźn. 1722 królem Leszczyńskiego ogłosił † 1738; — Stefan marsz. sejmów 1724, 1726 wda pomor. 1724, mazow. 1726, marsz. nadw. kor. 1726 † 1730, ojciec Joachima posła do Francji 1733; — Piotr kaszt. bełz. 1719, wda czerniechowski 1723 † 1726; — Alexander (drugi w téj koleji Pawła syn), kaszt. kamieniecki 1704, wda smoleń. 1710 † 1714; dwaj synowie jego: — Józef kaszt. lwow. 1759 † 1764; — Antoni wda bełzki 1732 † 1762, ojciec Jana ojca Prota co 1794 zbankrutował.

— Joachim, konfed. barski, ustępuje z pod Podhajc. 1768, w Turcji Pułaskim zawzięcie niechętny.

— Jan Józefa krajczego kor. syn, a Stanisława wdy poznań. zmarłego 1748 wnuk, n. 1761 † 20 listopada 1815: podróżował wiele od 1778 do 1805; odwiedził Marok, Kaukaz, Chiny; miał w Warszawie własną drukarnię wolną 1788—1790; nie dość znał język własny, pisał wiele po francuzku djalogi: scen rewolucji francuzkiéj; les dix journées de Alfons van Worden, mscrit trouvé à Saragosse, którego część wyszła w Petersb., pięćkroć przedr. w Paryżu z tytułem Avadoro 1813, 1814, 1840; z podróży: voyage en Turquie et en Egypte, Paris 1788, Vars. 1789 i po polsku, en Hollande Vars. 1789, à Maroc, dans la basse Saxe Hamburg 1795, dans les stepes d'Astrakhan et du Caucase, periple du pont euxin Vienne 1796 (te dwa i następne trzecie razem wydał Klaproth, Paris 1829); hist. primit. des peuples de la Russie Petersb.

1802; hist. des gouvern. de Volhy. de Podolie et de Cherson Petersb. 1804, 1805; fragm. hist. et géogr. sur la Scythie Brunsv. 1796, 4 voll. czego część czwarta chroniq. et mémoires des peuples Slaves, Varsovie 1793; essaye sur l'hist. et recherches sur la Sarm. Vars. 1788, 1790, 4 voll.; dynasties de Manethon, Florence 1803, chronol. de Maneth. Petersb. 1805; examen du fragm. egypt.; principes de chronol. Petersb. 1810, Krzemieniec 1814; atlas archeol. de Rusie 1810, 1823; descr. de la machine pour battre monnaie, Petersb. 1811. — patrz 132; 1692, 1674.

Potocki sreniawa 1693.

Potulicki grzymała, Stanisław, kaszt. międzyrzecki 1504 i jinni w senacie.

Powodowski 1613.

Prandota Jan z Białaczewa odrowąż, bisk. krak. 1242 † 1266 20 września; świątobliwy jak święci jego czasu, za niego kanonizacja św. Stanisława.

Prażmowski Mikołaj, Jędrzeja kaszt. warszawskiego syn, n. 1517, kancl. w. kor. 1658, bisk. łucki, podpisuje pokój w Oliwie 3 maja 1660, wjeżdża na swą katedrę 1664; arcyb. gnieźń. 1666, interrex 1669, koronuje Eleonorę 1670; tworzy ligę dla posadzenia Longuevilla na tronie Michała; przeciw temu konfed. gołębiowska, przeciw któréj wojskowa pod Łowiczem; jednanie ujazdowskie i sejm pacificationis, a primas Prażm. † 15 kwietnia 1673 zostawiwszy w druku wywód niewinności przeciwko wyrokowi konf. pod Gołębiem 1672; brat jego: — Samuel Jerzy wda płocki 1767 † 1688. — Jinni też w senacie. — Patrz też 1590.

Pretficz Bernard zapędza się 1541 pod Oczaków, pod Belgrad † 1561; syn jego: — Jakób kaszt. kamieniecki 1605, wda podol. 1607, stłukł tatary pod Zbarażem 1575 pod Torubiem i Rastawicą † 1613.

Pribuwoj, stronnik Ody po Mieczysławie wdowy, oślepiony 992.

Próchnicki, Jan Jędrzéj, w legacji do Hiszp. 1598 lat ośm; bisk. kamieniecki 1607, arcyb. lwow. 1614 † 1633; wydał: brevis descr. provinciar. ac magistratuum Polon. Romae 1600.

Proyart 119.

z *Prosticz* Izaak Aaronowicz, drukarz jewrejski w Krak. 1603, 1605, † 1620.

Proszechowski Jan Bogusław (sas Christjan Theofil Friese † 1795); wydał: Peregrinus sive laesae virtutis querela Stanislai Sokolovii, żywot jego, Varsav. 1759; notitia libri graeci omnium primi in Polonia typis excusi (anonyme circa 1750).

Protaszewicz Walerjan Szuszkowski, pisarz litew. 1546, bisk. łucki po 1547, wileń. 1555 † 1579, dał początek akademji wileńskiéj przy któréj kollegium jezuickie fundował.

Prowana, Abraham, koło 1590 zostawił: żona wyćwiczona czyli złote jarzmo małżeńskie, przedrukowane w Krak. 1700.

Pruński kniaź, Jerzy wyzuty z posiadłości przez Moskwę 1423, z niewoli tatarskiéj 1434 wydobyty, osiadł w Polszcze; syn jego: — Chleb. poległ w boju z tatarami pod Mińskiem 1513; syn jego: — Friderik czy Siemion wda kijow. 1543, w expedicji 1544 † 1555; syn jego: — Alexander w legacji do Paryża 1573, kaszt. trocki 1591 †1595, z jego synami dom wygasł.

Przecław z Pogorzelca, bisk. wrocł. 1341, kanclerz Karola IVgo 1355, przy wcieleniu Szląska do cesarstwa, nabył księstwo grotkowskie † 1376.

Pruszcz 1662. — *Przebędowski* 105.

z *Przemankowa* Paweł półkozic, Jacka syn, na biskupstwo krak. 1266 wjeżdżał w towarzystwie kardin. legata Guidona; składa synody 1267 16 października w Dankowie, 1270 20 września w Sieradzu; na polowaniu łowczego zabił; żył z mniszką; przez Leszka czarnego 1271 w styczniu więziony w Sieradzu; poluje, wichrzy; 1282 4 paźdz. do więzienia do Sieradza od Leszka znów porwany; ugoda 1284, na synodzie łęczyckim 1285, ugoda 1286, przyjmuje łokietka; przez Henrika wrocł. 1289 uwięziony; † 1292 29 listopada.

Przemysław Leszek, złotnik, ślusarz, czy kowal, gdy polerowną w lesie zawieszoną zbroją nieprzyjaciela odstraszył, na króla wyniesiony.

Przemysław, Władysława odonicza syn, n. 1221, książe polski 1239, kłóci brata Bolesława i więzi † 4 czerwca 1257; syn jego:

Przemysław pogrobek, n. 1257, ślubił 1273 słowiankę Lutgardę, zamordowaną 1283; powtóre Rixę królewnę szwedzką; objął Pomorze gdańskie 1295, koronowany królem 26 czerwca 1295, od krewniaków swych margr. brandeburskich zamordowany w Rogoźnie 6 lutego 1296; zostałą po nim córkę Rixę Elżbietę, n. 1286 † 1337, poślubił 1300 Wacław król czeski i polski.

Przerębski, posiadali od 1480 kasztelanją sieradzką; z nich: — Wincenty Jana syn, podkancl. 1497, bisk. płocki 1503, wraz kujaw. 1503 † 1513; synowiec jego: — Jan Jana syn, podkancl. kor. 1550 do 1559, bisk. chełmiński 1557, arcyb. gnieźn. 1559 † 1562. — Maximiljan, kasztelana Stanisława Jakóba syn, marsz. sejmu 1613, kaszt. zawich. 1616, sieradz. 1620, wda 1643 † 1647, żona jego Mohylanka, syn: — Zygmunt Karol, kaszt. konar. sieradz. wda sieradz. 1665 † 1669. — Samuel konar. 1618, łęczycki 1635, marszałkując trib. kor. † 1639.

Przybylski, Jacek, n. 1757 † 1819, wierszuje w Krak. przekładem Luzjady 1790, raju utrac. 1791 i odzys. 1792, enejdy 1811, georgik 1812, Homera 1813; prócz tego w prozie, wieki uczone Gr. i Rzym. 1809.

Przezdziecki 173.

Przyjemski, Stanisław, marsz. sejmu 1581, nadw. kor. 1589, wielki kor. 1593 † 1595; syn jego: — Jędrzéj kaszt. gnieźn. 1600, marsz. nadw. kor. 1615 † 1618; stryjeczny brat: — Stanisław, kasztelana łęczyc. Woj-

ciecha syn, wda pozn. 1624, a od 1628 inowrocł. i gen. w. p., marsz. nadw. kor. 1630 † 1643. — Krzysztof (z bratem Rafałem) żołduje we Francji, generał artill. pod Korsuniem 1648 jeniec; poseł do Szwecji 1655; synowiec jego: — Władysław, kasztelana Jędrzeja syn, żołduje we Francji, w boju przeciw kozak. kaszt. kaliski 1695, wda 1698 † 1699.

Przyłuski 1554.

Pstrokoński poraj, Maciéj, n. 1553, sekretarzuje w legacjach, bisk. przemysł. 1601, starostę Drohojewskiego klątwą dociskał, podkancl. kor. 1603, kancl. 1606, bisk. kuj. 1608 † 1609; synowie jego: — Stanisław, kasztelana wieluń. Jana syn, bisk. chełmski 1644 oraz opat tyniecki † 1657.

Pszonka janina, Stanisław na Babinie † koło 1570, wespół z Piotrem Kaszowskim rzplitéj babińskiéj twórca, któréj protokuły do roku 1677 dochodzą.

Puffendorf 96.

Pułaski, Józef, n. 1705, stronnik Leszczyńskiego 1733, adwokatuje, swojim położeniem zajęty; z trzema synami podnosi 20 lutego 1767 konfeder. barską; ustępuje do Turcji, podany w podejrzenie † w grudniu 1768 w więzieniu tureckim; synowie jego: — Franciszek, w odwrocie z Litwy w sierpniu 1769 poległ pod Łomazami; — Antoni, w Barze 20 czerwca 1768 dostał się do niewoli; na Siberji przyłożył się do uśmierzenia kozaczyzny Pugaczewa; pozostał w Rossji, zkąd do konfed. targowickiéj powołany † ; — Kazimirz n. 1749, wraca z Turcji 1769 pod Sambor; wyprawa na Litwę, pod Słonimem 20 czerwca; rozbity pod Łomazami w sierpniu; broni Częstochowy, opuszcza ją w sierpniu 1772; w Americe 1777, przywodzi jeździe, pod Saratogą przy Savanah 1779 9 paźdz. poległ; wdzięczność narodowa stanów zjednoczonych postawiła mu 1855 pomnik przy Savanah.

Pusiljo 29.

Puzyna kniaź, Paweł, biskup unjacki łucki 1644 † 1650. — Jędrzéj, kaszt. miński koło 1700. — Krzysztof, kaszt. mścisł. 1724, marsz. trib. lit. 1727, wda miński 1730 † 1730. — patrz 1740; patrz Ogiński.

R.

Raczyński, nałęcz, Michał Kazimirz, Zygmunta syn, nar. koło 1650 w legacji do Wiednia 1680, kaszt. gnieźń. 1701, kaliski 1720, wda 1729, pozn. 1737 † 1738; miał synów dwóch: — Leon kaszt. santocki; drugi Viktor; tego syn: — Kazimirz nar. 1739 marsz. konf. w. pol. 1764, pisarz koronny 1768, marsz. nadw. k. 1788 do 1793, prezes komiss. bankowéj trilateralnéj 1795, hrabia pruski 1798, okryty orderami prus. orła czarn. i czerw.; ross. Alex. new. † w Warsz. 1824. — Ignacy, praprawnuk Zygmunta, n. 1741, bisk. pozn. 1792, arcyb. gnieź. 1805, złożył go po 1820 † w Galicyi 1823. — patrz 167, 176.

Radevik 9.

Radoliński leszczyc, Maciej z Radolina wda inowładysł. 1400, 1403. — Piotr Wisz, obojga pr. dr. kancl. królowéj, przeciw Setegowi z Chmielnika od kapituły obranemu, przeciw włochowi Mamfiolemu od papieża narzuconemu wolą Jadwigi 1392 na bisk. krak. osadzony; otwiera kursa niedawno założ. uniw. krak.; na soborze pisańskim 1409, odwiedza Jerusalem, wraca 1410 osłabiony, z krak. 1412 na bisk. pozn. wolą Jagiełły strącony i przerzucony; sobór konstancjeński 1414 o jego krzywdę upomina się, † 1414.

Radomicki kotwicz, od 1630 zasiadali w krzesłach kujaw. i wpol., wda pozn.

Radziejowski junosza, Jędrzéj, kaszt. sochacz. koło 1500, wda płocki 1511, 1512. — Mikołaj, kaszt. gostin. 1562. — Stanisław, kaszt. rawski, koło 1615, wda 1618,

łęczyeki 1627 † 1633, z Katarzyny Marka Sobieskiego córki (króla Jana ciotki) miał synów; z tych: — Hieronym marsz. sejmu 1645, podkancl. kor. 1655, owdowiawszy po wdowie Eufrozinie Eulalji z Tarnowskich Wiśniowieckiéj, poślubił wdowę Elżbietę ze Szłuszków Kazanowską; z tą w rozwodzie, napadł na nią w końcu 1651 i na brata Słuszkę; gdy małszałkow. sądu wyrok bezeceństwa nań zapadł, usunął się do Szwecji; w czerwcu 1652 podniesiono na sejmie zmowę z kozakami, pisze obronę, a napaścią Szwedów w lipcu powoduje; Maria Ludwika wyjednała dlań 1662 wyroków uchylenie; wysłany w poselstwie do Turek † 1666; syn jego: — Michał Stefan bisk. warmiń. 1681 oraz podkancl. kor., kardinał śtéj Praxedy 1686; arcyb. gnieź. 1681, wichrzy; interrex 1697, popiera Contego, zjazd w Łowiczu 1698 8 lutego; uznaje Aug. IIgo, 8 maja ogłasza 1704 12 lutego bezkrólewie; usunął się do Gdańska gdzie † 1706 13 października; na nim dom ten wygasł.

Radzimiński, brodzic, mazowiecka rodzina, Maciéj marsz. dworu 1382 wda mazow. 1400. — Jan kaszt. warszaw. 1490. — Stanisław od szlachty 1575 wdą wybrany, gdy stał upornie przy Max. z województwa od Batorego 1576 wyzuty; potym kaszt. zakrocz. 1583, ... czerski 1587, wda podlaski 1589 † w legacji do Moskwy 1601. — Adam Wojciech, kaszt. zakrocz. 1596, czerski 1601.

Radziwiłł, trąby, na chrzcie 1386 Mikołaj, zalecił aby wzięte jimie niewychodziło z rodziny; potomek tedy jego: — Mikołaj Radziwiłłowicz, prowadzi 1445 na hanat do Krimu Hadżigereja; porzuca sulimę, bierze trąby 1451, wda wileń. i kancl. koło 1490 † koło 1508 w wielkiéj starości spłodziwszy Annę za Konradem ks. mazow.; synów zaś czterech: — Mikołaj Radziwiłłowicz, w poselstwie do korony 1499, wda trocki,

1505, sprowadza 1506 zbiegłego Szachmata hana kapczackiego; wda wileń. i starosta żmudz. koło 1508; otrzymuje 1509 Goniądz i Medele po Glińskim; zatrzymuje 1511 ujeżdżającą do Moskwy Helenę; książe imperii 1518 † 1522; syn jego: — Jan, odparł 1516 napaść krzyżak, starosta żmudz. † 1542.

— drugi syn Mikołaja Radziwiłłowicza, Albert jałmużnik, bisk. łucki koło 1500, wileński 1505 † 1519.

— trzeci, Jerzy (głowa szczepu) na Birżach i Dubinkach, w wyprawach 1511 pod Kijow., 1512 Wiśniowcem, 1514 Orszą; wda kijow. 1519, przeciw krzyżak.; wda trocki z tatar.; hetm. lit. i kaszt. wileń. 1533, zdobył Homel, Owczynę zniósł, † 1541; zostawiwszy dwie córki: Annę Holszańską, i Barbarę Gasztołdową Stanisława wdy trockiego małżonkę, z którego owdowiawszy, poślubiona Zygm. Augustowi, koronowana 1550 † 1551; syn zaś jeden: — Mikołaj wda trocki 1551; bojuje w Inflantach, pod Ułą 1564 21 lipca Szujskiego; wda wileń. 1565, hetm. lit. 1569, książe imperii 1570; w wojnie 1580, pod Sokołem Szeremeta zatrzymał, Uświatę wziął † 1588; dwóch synów jego: — Mikołaj wda nowogr. 1579, ojciec Jana Jerzego kaszt. troc. 1595 † 1626; — Krzysztof, hetm. pol. lit. 1571, kaszt. trocki 1579; koło Sitna, Turowli, Wielkłuk z Moskwą goni 1582; pod Rzów, Starzycę; kaszt. wileń. i kancl. lit. 1584 do 1588, wda wileń. i hetm. w lit. 1588, staje pod Kokenhausen, Wenden, † 1603; synów dwóch: — (młodszy) Krzysztof, hetm. pol. lit. 1603, niezdołał skutecznie zastawić się Szwedom w Infl. 1625, Birże złupione 1625; źle położony u dworu, marsz. sejmu konwok. 1632, wda wileń. i hetm. w. lit. 1633, podpisuje pokój w Polanówce 1634 27 maja, † 1640; syn jego: Janusz, hetm. pol. lit. 1640, marsz. trib. lit. 1648; z Turowa, Bobrujska, Rzeczycy, Mozyra, Łojowa 1649 kozaczyznę wyparł, Krzyczewskiego zgnę-

bił; Niebabę 1650 nad Sożą; zajął Kijów, pod Białącerkwią prawe skrzydło 1651 28 września trzymał; mniéj pomyślnie 1654 rozprawił się z Moskwą pod Szkłowem, wda wileń. 1650, hetm. w. lit. 1654 † 1655: z Iliny czy Marii Mohylanki Bazylego córki, córka Maria Anna wydana za wuja Bogusława. — Janusz (starszy syn Krzysztofa) n. 1579, malkontent ze dworu, marszałkuje w konfed. lubel. i rokoszu sendom. 1606; jedna się 1608, kaszt. wileń. 1616 † 1620; ślubował Olelkowiczównę co mu wniosła księstwa Słuckie i Kopyla, potym Elżbietę Sofją, Jana Jerzego kurfürsta brandeb. córkę, z któréj syn: — Bogusław nar. 1620, 1 maja; zawiadywał Prusami królewieckiemi, jako generał gwardji pod Beresteczkiem 1651 28 czerwca; Słuck, Nieśwież, Tykocin 1655 Szwedom wydarł; z nimi stawał pod Brześciem, w Prusach, pod Warszawą, marząc o księstwie nowogródzkim dla siebie; wrócił do posłuszeństwa 1658 † 1669 31 grudnia; poślubił 1666 Annę Marią stryjecznego brata Janusza córkę, zmarłą 1667 która zostawiła mu jedynaczkę Ludwikę Karlottę n. 1667, i ta, owdowiawszy 1687 28 marca po margr. brandeb. zmówiona z Jakóbem Sobieskim pod utratą dóbr swych, gdy poślubiła 1688, 24 lipca palatina Neuburgskiego: Birże, Dubinki, Słuck, Kopyl skonfiskowane zostały na jimie Sobieskich; potym w dom Radziwiłłów wróciły.

— czwarty Mikołaja Radziwiłłowicza syn, Jan brodaty z Muśnika, głowa dalszego rozrodzenia się, marsz. w. lit. † 1542; syn jego: — Mikołaj czarny, marsz. w. lit. 1544, poseł do ces. uzyskuje 1549 dla całego jimienia tituł księcia imperii, wda wileń. 1549, kancl. lit. 1551 w legacji po Katarz. mantuań. 1552, wielkorządzca Infl. 1560, przeciwny unji; ogłosił 1563 polski biblji przekład w Brześciu, † 1567; synów jego czterech: — Stanisław (najmłodszy) na Ołyce, n. 1556,

marsz. nadw. lit. 1587, w. lit. 1593, zeszedł na starostwo żmudz. 1595 † 1599, z braćmi urządził ordinacje; syn jego: — Albert Stanisław n. 1594, podkancl. lit. 1620, kancl. 1623, towarzyszy podróży królewicza 1624 † 1656, pisał książeczki pobożne, oraz rerum suo seculo in Europa gestarum. — Jan Albert (trzeci Mik. czarnego syn), na Klecku, marsz. nadw. lit. 1579, w. lit. 1586 † 1596; na jego prawnuku gałęź ta wygasła. — Jerzy (drugi Mik. czar. syn) n. 1556, kościołowi zjednany, pielgrzym do Kompostelli, przybywa na bisk. wileń. 1580, książki heretickie pali; kardinał 1582, wyświęcony 1583; wielkorządca Infl.; bisk. krak. 1590 † 2 lipca 1600. — Mikołaj Krzysztof sierotka (pierworodny Mik. czarn. syn), na Nieświeżu i Ołyce, n. 1549, marsz. nadw. lit. 1572, w legacji do Paryża 1573, marsz. w lit. 1579, pielgrzym do Jerusalem 1582 do 1584, kaszt. trocki 1586, wda 1591, wileń. 1603; jego staraniem krajobraz Litwy i Ukrajiny, † 1616, z pięciu synów jego, czterech w senacie; z tych: — Alexander Ludwik n. 1594, z wdy bresk. lit. podkancl. lit. 1635, kancl. 1638 † 1654 zostawiwszy synów dwu: pierwszy:

— Michał Kazimirz na Nieświeżu, Mirze i Ołyce, marsz. sejmu 1661, kaszt. wileń. 1661; w uśmierzeniu konf. wojsk. Zyromskiego 1662, marsz. trib. lit. 1664, wda wileń. 1666, w traktowaniu andruszow. 1667; podkancl. i hetm. pol. lit. 1669, poseł do Wiednia, Venecji i Rzymu, wracając † w Bononji 1680 16 listopada; żona jego Katarzyna z Sobieskich zasławska † 1694 29 września siostra króla Jana; z synów: — Karól Stanisław podkancl. lit. 1690, kancl. 1699, marsz. trib. lit. 1701 † 1711; z synów: — Michał Kazimirz, kaszt. trocki 1736, wda i hetm. pol. lit. 1737, kaszt. wil. 1742, wda 1743, hetm. w. lit. 1744 † 1762; z synów: — Karol (panie kochanku) wda wileń. 1762, przeciw elekcji, wyzuty że wszyst. 1764; marsz. konf.

radom.. i sejmu 1767; w konfed. barskiéj, Nieśwież zdobyty, złupiony 1768, tuła się, powróciwszy † 1790; ordinacja przeszła do synowca Dominika † 1813 11 listopada, syna Hjeronima.

— Dominik na Klecku (drugi syn Alexandra) podkancl. lit. 1680, kancl. 1690 † 1699, od którego rozrodzone jimie; prawnucy: — Józef wda trocki † 1783. — Michał n. 1744 10 paźdz. wda wileń. 1790 † 1831 20 marca; synowie jego: — Ludwik, Antoni, Michał, Valenty. — Patrz 77; 1616, 1750.

Ragoczy p. Gröll.

Rahoza Misael bisk. smoleń. metrop. kijow. 1474, zgłasza się do Rzymu † 1477. — Michał, metrop. kijow 1588, odnawia unją 1595 † 1600.

Ranft 107. — *Ratomski* 108. — *Regenvolscius* 1649. — *Rej* 1568. — *Reszka* 48. — *Reumer* 165.

Rent Jan, jezuita, missjonarz † 1713 w Perssji.

Rixa, córka palatina Ezona i Mathildy Ottona II ces. córki, zaśl. Mieczysławowi II 1001; usuwa się ode dworu i rozwodzi 1032, rządzi 1034, uchodzi z Polski w sierpniu 1036 † w Brunviller 1063.

Rizzi Zannoni Włoch, geograf we Francji, wydał za staraniem Jabłonowskiego, carte de la Pologne 1772 to jest atlas 24rech kart.

Robert korab, kaszt. sier. Roberta syn, bisk. wrocław. 1126, powołany, przeniósł się 1141 na krakowskie † 1144.

Rochwołod z Waregów, zagnieździł się w Połocku; Włodzimirz ruski starając się o rękę córki jego Rognedy, napadł Połock, ojca Rochwołoda 976 zamordował.

Rodecki, Alexy drukuje w Krak. i Rakowie; więziony za druk arjański 1585, osiadł całkiém w Rakowie † 1595; jedynaczka jego wniosła rakowską dru-

karnię małżonkowie swemu Sebastjanowi Sternackiemu drukarzowi krak.; rakowska trwała do 1638.

Roepell 166. — *Rogaliński* 1765.

Rogaski rola, Valerjan czy Jan, dowódzca lissowczyków 1619 pod Poson, Wiedniem.

z *Rogowa* Hynek w poselstwie do Litwy 1399; podsk. kor., czuwa nad Jagiełłem 1410 pod Grunwaldem. — Hińcza, kaszt. rozpir. przed 1451, sieradzki 1451, do traktowania z krzyżak. 1455, podsk. kor. 1457, kaszt. sendom. 1460 † 1474.

Rokita, Jan rodem Czech, od 1659, minister braci czesk.; w Moskwie 1670 † 1691.

Roman p. Bezbraim.

Rombold, Rumbold marsz lit. przywodzi pod Moskwą 1407, na Żmudzi 1409; od Witowda wysłany do Korczyna 1429, do ces. 1430; stronnik Swidrigajły, jeniec 1431, od Zygmunta pod Oszmianą 1434 zbity i zabity.

Rossowski Jan drukarz w Poznaniu 1620—1623, w Warsz. 1624 † 1634, wdowa po nim 1634, 1635.

Rousseau Jan Jakób, n. w Genevie 1712 28 czerwca † 1778 2 lipca, filozof towarzyskie i usposobień ludzkich zadania rozważający; radzono się jego względem naprawy rzeczypospolitéj polskiéj; poznał i upodobał jéj urządzenie; kréśląc koło 1770 swe considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa reforme projetée, radził złe uchylić, żywioł jéj ukrzepić: nie słuchano go.

Rozrażewski albo Rozdrażewski, Stanisław, w wyprawie moskiew. 1535, kaszt. rogozin.; we Francji, w Africe, kasztelaństwo porzuca, wynosi się na Szlask 1552 † 1564; synów czterech: — Jan n. 1539 we Francji się poleruje, zkąd 1561 do Zygmunta Augusta posłuje, † 1585; — Stanisław n. 1538, pierwszy w polszcze co się do jezuitów zaciągnął, w Pułtusku, w Kra-

kowie, † 1619; — Hjeronym n. 1543, z Rzymu w legacji do Francji koło 1570; w legacji do Niemiec 1576, bisk. kujaw. 1581, odzyskuje kościoły, zaprowadza karność, funduje jezuitów w Gdańsku, Annę 1592 koronuje, † w Rzymie 1600; — Krzysztof n. 1547, pod Gdańskiem 1577 w wyprawie na Moskwę ranny † 1580. — Kacper z Nowego miasta, szrem. 1611; — Hjeronym międzyrz. kasztelanowie jeden 1623 jinny 1631 pomarli. Franciszek międzyrz. przed 1685.

Rożyński narimuntowicz kniaź, Michał, ma trzech synów: — Cyril z tatarami bojując, rozgranicza województwa 1581, 1598; — Bogdan hetman kozaków niżowców; — Mikołaj ubija się z tatarami. — Dymitr półkownik odznacza się mianowicie pod Czaśnikami 21 lipca 1564. — Jan Roman n. 1576, hetm. i marsz. wojsk Dymitra samozw. pokonawszy pod Bolchowem i nad Chodinką, do Moskwy Szujskiego 1609 zaparł; crzeszedł do obozu królew. i † 1610 8 kwietnia, ostatni z rodziny.

Rudawski 80; 1660.

Rudomina, Jędrzéj wstąpił do jezuitów 1618, misjonarz do Chin, † 1631 5 września. — Jana Wojskiego bracław.; synowie: — Paweł zabity pod Derptem; Jerzy poległ 1621 pod Chocimem; Jan 1621 rotmistrz pod Chocimem, opisał wojnę chocimską wierszem, kaszt. nowogr. 1637 † 1646; Piotr postrzelony pod Moskwą, kaszt. smoleń. 1638, 1647; Krzysztof kaszt. połocki 1646, 1653 wda miński 1656 † po 1659. — Piotr, marsz. trib. lit. 1679. — Patrz 63; 1746.

Rudzki albo Rutski, Józef Welamin, metrop. kijow. 1600, poczyna niewolić do unji 1613? z Józefatem pracuje, Smotryckiego pozyskuje 1627, trzyma sobór we Lwowie 1629; ustąpiwszy z metropolji 1621 rządził w Wilnie † 1637.

Ruggieri, legat papieski 1568.

Ruiz 1571. — *Rulhier* 125. — *Rulikowski* 170. — *Runau* 51.

Rurik, Rorik, Hrerek, Halfdana duńczyka syn, ochrzcony 826, otrzymał ziemię Rustingen we Frysji; wyparty z téj posiadłości 841, opanował 850 Dorestad, zkąd przywodząc Rusom przywróciwszy 852 na tron szwedzki Amunda; odwiedza brzegi słowiańskie; a 859. 860 wyciska opłaty, gdzie się téż 862 siedli; a straciwszy posiadłości w Batavji łupi 863 Frisją oraz okolice Dorestadu i Rhenu aż do Kolonji.

— Rurik z Waregów, osiadłszy z Rusinami 862 u Sławian koło Ladogi, wraz z Sineusem i Truvorem, stanowi swe namiestniki i umiera 879.

Rusinowski Stanisław dowodzi lissowczykami nad Elbą 1620, pod Pragą 8 listopada; zginął 1621 pod Chocimem. — Rusiocwska wsłaniona rozbojem, powieszona 1505.

Rutka 1700. — *Rzączyński* 1737.

Rzeszowski Jan, arcyb. lwow. 1411 katedrę z Halicza do Lwowa przenosi 1414, biskupa zmudz. w Miednikach 1417 ordinuje; ślub daje i koronuje z Pileckich Granowską 1417 † 1436. — Jan pod Warną 1445 w przewiadach o zgonie Władysł. bisk. krak. 1471, † 1488.

Rzewuski, Michał Florjan zacząwszy od rozprawy pod Gołębiem 1656 we wszystkich bojach, pułkownik 1674, podskarbi nadw. kor. i regimentarz 1685 † 1689; syn jego: — Stanisław Mateusz, generał piechoty 1688, rozprawia się ze Szwedami 1702; po dwakroć do Turcji wysyłany 1700, 1714, wda podlaski 1717 i hetm. pol. kor.; hetm. w. kor. 1726, wda bełzki 1728 † 1728; synowiec jego: — Severin wda wołyń. 1736 † 1755. — Wacław n, 1705, stoji 1733 przy Leszczyńskim; wróciwczy, marsz. sejmu pacifik. 1736, wda podol. 1736, marsz. trib. kor. 1737; hetm. pol. kor. 1752, wda wołyń.

1757, krak. 1761; oborowi Stan. Aug. przeciwny, zaciągnął się do konfed. radom. 1767, z sejmu uwieziony do Rossji, wrócił 1773 przyjąwszy hetmaństwo w. kor. zrzekł się go 1773; kaszt. krak. 1777 † 1779; syn jego: — Severin uwieziony z sejmu 1767 do Smoleńska i Kaługi, hetm. pol. kor. 1774 do 1794 † 1805. — Adam kaszt. podlaski koło 1720. — Stefan wda podl. 1699 † 1717. — Michał wda podl. 1749, podol. 1761—1770. — patrz 1779, 1799.

Rzyszczewski 176. — *Rybiński* 1608, 1612.

Ryngold zasiadłszy w Kiernowie z Litwą, szerzy się po białorusi, Połock 1235 opanował † koło 1240; synowie jego: — Montwił czyli Mingajło i Mendog; a córka była matką Strojnata.

z *Rytwian*, jastrzębiec, Marusz kaszt. zawichoj. 1422, zostawił synów dwódziestu, z których ośmiu w wojnie pruskiéj poległo; dwónastu było kasztelanami, z tych: — Jan marsz. w. kor. 1458 przywodzi wyprawie pod Wrocław 1474, kaszt. sendom. 1474, wda krak. 1477 † 1480; — Dersław wda sieradzki 1440, sendom. 1457, krak. 1470, kasztel. 1477 † 1477; syn jego: — Dersław kaszt. rozpir. koło 1460, wda sieradz. † przed ojcem 1471; córka jego wniosła Rytwiany Kurozwęskim. — patrz Zborowski.

Rywocki 1666.

S.

Sabataj Zebi, Mardoszaja syn, n. w Smyrnie 1625, zmarły 1676, ogłasza się messjaszem; wsparty pomocą Nathana Benjamina z Jerusalem i Samuela Pennja, zrazu przeciwnika potym zwolennika swego, porusza talmudistów; sam w podróżach, z Gazy gdy się do Stambułu udaje 1666, w marcu uwięziony w Abydos; poswarzył się z Nehemjaszem Kohen z Polski; stawiony w Adrjanopolu w styczniu 1667 przed sułtanem, przyjął

mahommetanism, poturczony, pod protekcją turka Vanni uwodził wielu swojich do zgonu; zostawiwszy pierwsze zarzewie do dalszego w talmudismie rozerwania.

Sacrarius wieniawa, Jan kanonik krak. † 1527, słany do Litwy od Jana Alberta; zdzielca: elucidarii errorum ritus ruthenici 1500.

Sadoch, zakonnik, zabity od tatarów w Sandom. 1257 do świętych liczony.

Sakowicz 1650.

Salomea, Leszka białego córka, n. 1211, królowa halicka, Kolomanowi 1214 ślubiona † 1267, kanonizowana.

Sando albo Sądo, kaszt. wojnic. 1232, wda sendom. 1242 † 1252. — kaszt. lubel. 1325.

Sanguszko kniaź lubartowicz, Roman na Niesuchojeżach i Łokaczach, n. 1537, wda bracł. hetm. pol. lit. 1562; Serebrnego na polach lwanickich 1567 zniósł, Ułę 1568 20 września zdobył; pod Humaniem tatarów † 1571, na nim gałęź ta ustała. — Dimitr uprowadzając Elżbietę Ostrogską w Jaromirze w Czechach 1554 zabity.

— Simeon Samuel Andrejowicz, na Kowlu i Smolanach, porzucił schismę, kaszt. mścisł. koło 1615, witebs. 1619, wda miński 1628, witebs. 1636 † 1638; synowie jego: — Hjeronym bisk. smoleń. 1654 † 1657; — Jan Władysław † 1652, zostawiwszy syna: — Jeremiasz † 1685; jego synów dwóch: — Antoni Kazimirz, marsz. nadw. lit. 1713, wielki lit. 1734 † ; — Paweł Franciszek Karol, marsz. w. lit. 1740 † 1750; z Marii Lubomirskiéj ordinację ostrogską po matce dziedziczącéj, miał Jana Alexandra ordinata ostrogskiego † 1775, który ordinacją ostrogską, kolbuszowską 1752 z Lubomirskiemi umową rozwiązał. — z jinnych Pawła synów: Józef, marsz. nadw. lit. 1763, wielki lit. 1774 † 1781; Jeremiasz wda wołyń. 1775 † 1812. — patrz 1788.

z *Sanoka* 1477.

Sapieha, Jan Piotr (na Bychowie), kasztelana kijow. Pawła syn, rotmistrz pod Orlą 1601; powoduje prawe litewskie skrzydło 1605 27 września pod Kirchholmem; działa na swą rękę, 1609 pod Trojcą, Borowskiem Szujskiego cara poraził, łączy się z królem † w Kremli 1612 24 września; z synów jego: — Jędrzéj Stanisław kaszt. trocki, marsz. trib. lit. 1644, kaszt. wileń. 1644 † 1651; — Paweł Jan, rotmistrz pod Smoleń. 1633, w rozprawach z kozak. szwed. siedmiogr., wda wileń. oraz hetm. w. lit. 1655; z Moskwą 1660 pod Lachowicami i Połonką 26, 27 czerwca † 1667; czteréj synowie jego: — Franciszek marsz. sejmu 1678 † 1688; — Benedikt, marsz. sejmu 1674, podsk. lit. 1676 † 1702; — Leon, generał i podsk. nadw.; — Kazimirz Paweł Jan, na Bychowie etc., z pierwszéj żony na Zasławiu, wda połocki i hetm. pol. lit. 1680, wielki, oraz wda wileń. 1682, marsz trib. lit. 1686, 1689, z Austrją Sobieskiemu 1688 bruździ; z bisk. wileń. Brzostowskim 1692 zadziera, szlachcie się naraża; jednanie 1698 zerwane; pokonany pod Lejpunami 1700, syn jego Michał zamordowany; konfed. olkienicka Sapiehów łamie; łączą się ze Szwedami 1702 do 1709 † 1720; syn jego Michał miał od ces. udzielony tituł księcia imperji; jinny syn: — Alexander Paweł, marsz. nadw. lit. 1691, wielki 1697 do 1703, wraca 1712 † 1733, żona Maria de Bethune siestrzenica królowéj; synowie: — Michał wda podl. 1728, podkancl. lit. † 1737; — Kazimirz generał artill., żona Karolina Radziwiłł, siestrzenica króla Sobieskiego; syn: — Alexander Paweł wda połoc. hetm. pol. lit. 1763 do 1775, kancl. lit. † 1794.

— Iwan z Rusi, wziął herb lis i obrządek łaciń., założył 1511 Kodeń, † 1519; syn jego: — Friderik Jan czyli Fiedor, wojewoduje na Podlasiu 1515, jego wnucy Jana synowie: — Jędrzéj w legacji do Szwecji, wda

miński 1670, mścisł. 1677 † 1679; — Lew n. 1557, odznacza się w boju z Moskwą, podkancl. lit. 1584, dopilnował trzeciéj redakcji statutu 1588, kancl. lit. 1588, posłuje do Moskwy 1598, czynny w jéj sprawach 1600, 1609; porzucił kalvinism, w boju w Infl. wda wil. 1621, opuszcza pieczęć 1623, bierze buławę wiel. lit.; marsz. trib. lit. 1604, 1624, 1630; w boju ze Szwed. 1625 niepowiodło się, broni Kurlandji † 1633; z synów jego: — Stanisław Jan, marsz. trib. lit. 1612, 1621; nadw. lit. 1605, wielki 1619 † 1635; — Kazimirz Lew, marsz. sejmu 1637, nadw. lit. 1638, podkancl. lit. 1643 † 1656; stryjeczny jego: — Alexander Dadzibóg odznacza się pod Smoleń. 1614, wda mścisł. 1615 † 1621.

— Paweł, n. 1481, wda nowogr. 1569 † 1588, jinny Iwana syn, ma sobie 1546 zapewniony założony Kodeń, głowa kodeńskich szczepów, ciągle mnogie wojewodzińskie lit. zasiadających krzesła; z tych, szczep syna Bogdana, wygasł; jinny syn: — Mikołaj n. 1516, poseł do ces. otrzymał tituł hrabi imperji na Kodniu, wda miński do 1588, brzeski, witeb. 1589 † 1599; z synów: — Mikołaj na Kodniu, marsz. trib. lit. 1634, wda miński 1635, brzeski lit. 1638, kaszt. wileń. 1642 † 1644; od jego synów, Kodeń 1659 przeszedł do stryjecznych, Friderika zmarłego 1626 synów; z tych:

— Alexander bisk. żmudzki 1659, wileń. 1667 † 1671; — Jan n. 1590 jeniec u kozaków, przystaje do Szwedów † 1664; z synow jego: — Paweł bisk. żmudz. 1714 † 1715; — Kazimirz kaszt. trocki 1690, wda 1697 † 1703; syn jego: — Jan Friderik, kaszt. miński, trocki 1712, marsz. trib. lit. 1729, kancl. lit. 1736, † 1751, pisał i wydawał wiele. — patrz 1751.

— Krzysztof Friderika syn, bisk. i Jana brat; ojciec rozrodzonego wojewodów grona, z którego prawnuk: — Kajetan, n. 1750, marsz. konfed. połockiéj w czasie barskiéj, poległ 1771 pod Lanckroną; pra-

prawnuk: — Nestor Kazimirz, marszałkował litwie na sejmie czteroletnim 1788—1792 † 1797. — Podnieśli dla jimienia całego tituł książąt, przyznany 1775.

Sarbiewski 1640. — *Sarnicki* 43; 1592.

Sasi kr. — Fridrik August, syn Jana Jerzego elek. saskiego † 1691 i Anny Sofji królewny duńskiéj † 1712, n. 1670 12 maja, elektor 1694, królem obrany 1697 17 czerwca August II, koronowany 5 czerwca; zrzekł się tronu 1706 11 września, wrócił 1710 † 1733 1 lutego. Prowadził miłostki i uboczne miał dzieci: z Aurory Königsmarkowéj syn Mauricy de Saxe, na księstwo kurlandzkie 1726; z turczynki Fatimy, syn Rutowski generał i córka Aurora Rutowska wydana 1724 za Michała Bielińskiego; z Cosel Cossel, wdowy Hoyhm czy Hohoyn a z domu Broachstorffówny, córki: jedna za Friese szambelanem; druga Friderika Cossel zaślubiona 1730 18 lutego Janowi Kantemu Moszyńskiemu; z Henrjetty Duval czy Renard w Warszawie 1702 w sierpniu urodzona Anna Orzelska, wydana 1730 10 sierpnia za Karola księcia Holstein Beck. — Z małżonki ślubnéj Kristiny Eberhardiny margrabianki brandeburg beureut n. 1671, poślubionéj 1693 10 stycznia † 1727, miał August syna:

— Friderik August n. 1696 7 października, elektor 1733, powołany na króla i ogłoszony 5 października August III, koronowany 1734 17 sticznia † 1763 5 października, zaślubił 1719 Marią Józefinę arcyksiężniczkę, n. 1699 8 grudnia, † 1757 17 listopada, z niéj miał sześć córek, pięciu synów, z tych: Maria Amelja n. 1724, wydana za Karola króla neapolu, potym hiszpanji; Maria Anna n. 1728 za elektorem bawarskim Xavery August n. 1730 administrator elektorstwa 1763 † 1806; Maria Józefina n. 1731, za delfinem; Karól Kristjan n. 1733, książe kurland. 1758 † 1796; Albert Kazimirz, n. 1738, książe cieszyński 1766 † ;

Klemens Wacław, n. 1739, elektor arcyb. trewirski † 1812; a najstarszy:

— Fridrik Kristjan Leopold, n. 1722 5 września, elektor po ojcu 1763 † zostawiwszy z Marii Antoniny córki Karola VII ces., zaślub. 1747, synów pięciu i dwie córki; z synów: Antoni n. 1755, saskim królem 1827 † 1836.

— Fridrik August, n. 1750 23 grudnia, elektor 1763, król saski i książe warszawski 1807 † 1827, zostawiwszy z Marii Amelji księżniczki Dwóch mostów córkę:

— Marią Augustę, nar. 1782, 21 czerwca elekcją 1791 na króla polskiego zamówioną, † 1829.

Sawicki 1620.

Sch. patrz Sz. — *Schmidt* 127; 1690.

Schmaltz Valenty, niemiec z Gota, pastorował unitarzom w Szmiglu, Lublinie, Krakowie † 1612; nieznając dosyć polskiéj mowy, pisał wiele po niemiecku, a refutacje po łacinie, wszystko drukowane w Rakowie.

Schomberg, Theofil, generał artill. pod Smoleń. 1614, pod Cecorą, Chocimem; Kamieniec szańcuje; z legacji do Persji wracając 1638, pod Astrachanem zabity; syn jego: — Jacek, kasztel. kamieniecki 1659 † 1661.

Schultz 113; 1695, 1743. — *Schultze* 1679. — *Schütz* 13.

Scibor sciborzyc, pociągnął do Ludwika do Węgier; został przy Zygmuncie, wraz z nim z bitwy pod Nikopolem 1396 28 września ocalał; od Zygmunta do krzyżak. i Jagiełły 1410 dla jednania traktatów wysłany; napadł Sącz, pod Bardejowem pokonany, gdzie się na stronie polskiéj odznaczyli Bochenek i Dalibor.

Scipio de Campo, Jan marsz. trib. lit. 1703, w legacji od Litwy do Szwedów 1709, w jednaniu 1717,

kaszt. smoleń. 1720 † 1738; syn jego: Józef pojął Werenę Firlejównę, ostatnią Firlejów dziedziczkę.

Secygniowski, Jakób, dokazuje przeciw tatarom na Podolu, potym 1521 przeciw krzyżakom. — Paweł w wyprawie do Moldawji 1551, z Izabellą w Siedmiogrodzie.

Sędziwój 1646. — *Segur* 144. — *Seklucjan* 1578. — *Selljus* 1767. — *Seyler* 108.

Siciński pomian, Jan półkownik 1599 pod Kokenhausen, marsz. upitski od pioruna zabity.

— poseł upitski zerwał sejm 1652.

Siebenejcher, Marcin, księgarz krak. † 1543, poślubił Annę Agnieszkę Marka Szarfenbergera córkę; jich syn: — Matteusz, otworzył drukarnię 1553 † 1582; syn jego: — Jakób drukarz † 1601, po nim dziedzice czas jakiś ciągnęli.

Sieciech, zasłużony, na palatina wojewodę wyniesiony, rządzi, za ludem obstaje, gromi 1093 czechów i pomorzany; Bolesł. jemu powierzony; Zbigniew 1096 zwojowany, Kruszwica zburzona; zjednani królewicze, wymagają 1097 usunięcia Sieciecha; wywołany usunął się na Ruś gdzie zmarł.

Siemionowicz 1650.

Sieniawski, Rafał Granowski, małżeństwem posiadł Sieniawę na Rusi; trzej wnucy jego Hjeronyma synowie w ruskich i moldaw. rozprawach, dzielnie stają, pod Obertinem 1530; z tych: — Prokop, a syn jego: — Prokop podczasy kor. zjednany dla kość. rzymskiego; marsz. w. kor. 1595 † 1596.

— Mikołaj (najstarszy z Rafała wnuków) n. 1489, zapędza się 1529 mniéj pomyślnie pod Oczaków; niefortunnie 1538 pod Seretem; kaszt. bełz. 1549 wda ruski 1553, hetm. w. kor. 1563 † 1569; synowie jego: — Rafał, kaszt. kamieniec. 1587 † 1605; — Mikołaj hetm. pol. kor. 1569, kaszt. kamieniec. 1576, w wypra-

wach wołoskich 1572, 1578, pod wielkłukami 1580, Jankułę exekwuje 1582 † 1587; — Hjeronym (najstarszy) kaszt. kamieniec. po 1563, wda ruski 1576 † 1579; syn jego: — Adam Hjeronym, n. 1599, marsz. sejmu 1606 † 1616; — z jego synów: — Prokop † 1620 pojął Chodkiewiczównę Szkłowa i Myszy dziedziczkę: syn: — Hjeronym Adam na Szkłowie: Myszy, pisarz polny kor. pod Ochmatowem 1644, pod Korsuń. 1648 jeniec u tatar.; pod Pilawc. Zbaraż. † 1650, żona Elżbieta Potockiego revery córka; syn: — Mikołaj Hjeronym pod Głuchowem 1664 chorąży po Janie Sobieskim 1666, w boju jego towarzysz, marsz. sejmu koronac. 1676, nadw. kor. 1676, wda wołyń. 1680, hetm. pol. kor. 1682, pod Wiedniem 1683 lewemu skrzydłu dowodzi, † 1684; ślubił 1662 Cecilją, Alexandra Radziwiłła córkę, zmarłą 1682; syn: — Adam Mikołaj wda bełzki 1692, hetm. pol. kor. 1702, wielki 1706, kaszt. krak. 1710 † 1726 ostatni tego domu; z Elżbiety Lubomirskiéj zostawił dziedziczkę Zofją, która owdowiawszy po Dönhofie 1728, wniosła fortunę w dom Czartoryskich drugim z Augustem wdą ruskim małżeństwem swym.

Sieńkiewicz 177.

Sienieński, dębno, z Sienna, Paweł kaszt. wojnicki 1441, 1443 z Władysł. w Węgrzech; brat jego: — Jakób w legacji do Rzymu 1459, stosownie do woli umierającego biskupa od papieża na krakowskie podniesiony; kapituły głosy rozerwały się między Luteka i Gruszczyńskiego którego król upornie popierał; ustąpił 1461, późniéj po Luteku bisk. kujaw. 1464, a po Gruszczyńskim arcyb. gnieźń. 1474 posiadł, † 1480. — Wiktorin 1520 małogoski; syn jego Zbigniew 1562 sanocki; tego syn Jan koło 1630 halicki kasztelanowie, i jinni. — Jan kaszt. żarnow. 1575, lwowski 1583, wda podol. 1588 † po 1590; założył 1569 Rakow

i arjańską drukarnią; wygotował 1583 krajobraz podola; z synów jego: — Jakób n. 1563 założył szkołę w Rakowie 1600, zniesioną 1633 † 1639 zostawiwszy syna Kazimirza † 1660 jezuitą. — Jan (Jakóba brat) na Gołogórach, kaszt. halicki 1563, 1569, owdowiawszy, arcyb. lwow. 1577 † 1582.

Siennik 1568.

Sierakowski ogończyk Jan, nar. 1498, przywodził w sejmach 1549, 1550, kaszt. lędzki przed 1563, kaliski przed 1569 wda łęczycki 1569 † 1589; syn jego: — Stanisław, kaszt. kowalski koło 1590, lędzki † 1596; synowie jego: — Janusz brzeski kuj. 1615 † 1620; — Marcin, inowroc. 1620 † 1621; — Łukasz, kruszwicki, łędzki † przed 1629, kasztelanowie.

Siesicki kniaź, Doumand, Kacper Kazimirz, połkownik pod Parnawą, Uszpolem; marsz. trib. lit. 1676; syn: — Michał marsz. trib. lit. 1692, 1699, wda miń. przed 1690, mścisł. po 1692 †.....

Silnicki, Zbigniew, marsz. konf. wojsk. w w. pol. 1612.

Simonetta nuncjusz papieski 1611.

Sixtus 1635.

Skarbek, jeden co do cesarskiéj szkatuły pierścienie rzucił: habdank, — drugi co Kazimirza króla że go w kości zgrał w policzek wyciął: z Konar.

Skarbimir, wda krzywoustego; odznaczył się od 1104 w Pomeranji, w Morawach, w rozprawach na psim polu 1109; o przeniewierstwo 1117 posądzony i stracony.

Skarga Piotr Powęski, Pawęski, n. 1536, w stanie duchownym uczuł powołanie do kaznodz.; zaciągnął się 1569 w Rzymie do jezuitów, wrócił 1571, kazał zrazu w Pułtusku i Wilnie; powoduje fundacjami w Infl. i na Litwie do 1584; w Krakowie do 1588, kaznodzieją dworu od 1588 do 1612; czuwał nad oczyszczeniem

dworu i senatu z heretików; panie i dignitarzy nawracał; usunął się do Krak. gdzie † 27 września 1612, kazań i pism ogłosił mnóstwo. — patrz 1612.

Skorina, Franciszek białorusin, tłómacz ksiąg kościelnych na ruski, wydaje one pismem cerkiewnym w Pradze czeskiéj 1517, 1519, potym u Jakóba Babicza w Wilnie 1525. — patrz 1525.

Skirgiełło Kazimirz, Olgierda syn, namiestnik w ks. na Litwie 1386, wyzuty 1392, otruty 1394.

Skotnicki p. Jarosław. — *Skrzetuski* 1791, 1800.

Skrzetuski Rafał jastrzębiec zwany Hofhalter drukarz w Wiedniu, tam hebrejskie czcionki 1555 leje; że unitarz, uchodzi do Debreczyna koło 1565, gdzie zakłada swe drukarnie i bibją węgierskiego dla unitarzy przekładu wydał † 1568.

Sleszkowski 1648.

Slioska Michał, drukarz lwowski, zawiaduje bracką kyrilicką 1620—1630; nabywa drukarnią Szeligi, uprzywilejowany koło 1636, zawiaduje kyrilicką powtórnie 1644 do 1651, zostaje przy swojéj, klątwą 1646 dotknięty † 1667.

Słuszka, Alexander, marsz. trib, lit. 1631, kaszt. miński potym żmudzki 1626, wda miński 1633, nowogrodz. 1635, trocki koło 1640, 1651, ojciec Elżbiety, naprzód Kazanowskiéj, potym Radziejowskiéj; z synów: — Bogusław podsk. nadw. lit. 1647, którego synowie; — Józef Bogusław marsz. nadw. lit. 1676, kaszt. wileń. oraz hetman pol. lit. 1684 † 1701; — Dominik Michał, marsz. trib. lit. 1681, 1690, 1695, wda połocki 1684 † też 1701 z domu tego ostatni.

Smiglecki 1618.

Smogulecki, Maciéj, starosta bydgoski, małżonek Żebrzydowskiéj, w rokoszu 1607, żarliwy † 1617; zostało po nim: o exorbitancjach stanowi duchownemu zadawanych, Kraków u Gedeljusza bez roku, Kalisz,

1619, 1622, 1632; synowie jego: — Mikołaj starosta nakielski 1632, 1636; missjonarz do Indji i Chin 1646 † 1648, jego ody drukowane w Rzymie 1629 (patrz 1648); — Jakób starosta nakiel. po bracie 1637 † 1639.

Smotrycki, Harasim (Erazm) Daniłowicz, dogląda wydania biblji słowiańskiéj w Ostrogu 1580; syn jego: — Melecjus, uczeń jezuitów wileń. 1601, za granicą 1610, wstąpił do baziljanów, władiką połockim obrany, od patrj. jerozolym. 1621 wyświęcony, pisze anonym lub pseudon. za disunją; a z cicha do unji się chyli; wysłany do Carogrodu 1623, zboczył do Rzymu i do rzymskiego kościoła przystał, zaczym w pismach jimiennie na disunją piorunuje, swe pseudonymy potępia, † 1633 archimandritą dermań. metropolitą hjerapolickim. (patrz 1633).

Smuglewicz Franciszek, malarz, n. 1745 † 1807.

Sniadecki, Jan, n. 1756, podrużuje, wykłada astron. w uniw. krak. gdzie sekretarzem, wydał 1783 rachunku algebr. theorją; wezwany na observatora astron. do Wilna, rektoruje 1808 do 1813, † 1830 21 listopada, wydawszy, geogr. fiziczną; własnego wypracowania trigonom. sfericzną; rozprawę o Koperniku 1802; żywot Poczobuta 1810, etc. — Jędrzéj brat jego, nar. 1768, medik, wykładał chimją w uniw. wileń. † 1838, zostawił chimją kilkakroć przepracowaną; theorją jestestw organiczuych i wiele rozpraw; zbiór dzieł wydał Michał Baliński w Warsz. 1840.

Sobieski, janina, Marek, Wojciecha podkom. lubel. syn, chorąży, odznacza się przeciw Moskwie 1579, w Mołdawji 1595, kaszt. lubel. 1591 wda 1597 † 1606; córek cztery szczęśliwie postanowił; syn: — Jakób n. 1573, przy boku Chodk. 1521 pod Chocimem, co opisał in comment. belli, Dantisci 1646, marsz. sejmu 1623, 1626, 1628, 1632, wojewoda bełz. 1638, wnet ruski 1638; w legacji do pokoju westfal. w Münster †

1647 11 maja; posiadł fortunę Daniłowiczów 1627 małżeństwem z Theofilą dziedziczką zmarłą 1664; zakupił też Złoczów, Pomorzany; córka Katarzyna za Ostrogskim, potym za Radziwiłłem: synów dwóch: — Marek zginął pod Batohem 1652 2 czerwca; drugi:

— Jan, n. 1624, chorąży kor. marsz. w. kor. 1665, hetm. w. kor. 1667, przeciwny obraniu Michała 1669, przystępuje do związku pod Łowiczem 1672: Chocim 1673 10 listop., król 1674 21 maja; pode Lwowem 1675 24 sierpnia, koronacja 1676 2 lutego; Żurawno 27 października; Wiedeń 1683 12 września, Parkany 2 październ. Gran 9 paźdź., Jazłowiec 1684, Jassy 1686 16 sierpnia † 1696 17 czerwca; poślubił 1665 Marią Kazimirę Ludwikę d'Arquien z domu Bethune po Zamojskim wdowę, narodzoną 1646 † 1716 30 stycznia; z niéj potomstwo: — Jakób Ludwik n. 1667 2 listop. do tronu staraniem matki niedopuszczony, więzień w Saxonji 1704 do 1706 † 1737; poślubił 1691 25 marca Jadwigę Elżbietę Falz Neuburg n. 1673 † 1722, z któréj dwie córki Karolina za księciem Bouillon; Klementina zaśl. Jakubowi Edwardowi Stuart, obie bezdzietnie; — Teresa Kunegunda n. 1676 4 marca, wydana 1695 2 stycznia za Maximiljana Emmanuela, elektora bawar. wielkożądcę Niederlandów † 1730; — Alexander Benedikt n. 1677 6 września † 1714; — Konstanty Władysław n. 1680 1 maja, więziony w Saxonji 1704, 1706 † 1726, z Wesselówny potomstwa niezostawił; potomstwo tedy króla Jana po mieczu i kądzieli wygasło, a z nim jedna Sobieskich gałęź znikła; druga też gałęź lada chwila zgaśnie — patrz 66; 1647.

Socin Leljus, n. w Sjenna 1525, uchylając z dogmatów rozważanie trójcy wznowił arjanizm, anti trinitarski; w tułaczce swéj koło 1557 odwiedził Polskę, † 1562. — Faustus Leljusa synowiec, n, 1539, jakiś czas

spokojny; odbywszy 1574 studja theologji w Basileji udał się w Siedmiogrodź, a 1579 do Polski, rozkrzewiać swą naukę i gminy socinjańskie zawiązywać, † 1604; pisma jego in bibl. fratrum polon. Amsterd. 1656.

Sokoliński z Druckich kniaź, Michał Jana syn, kaszt. witebski 1607 wda połoc.; jego syn: — Krzysztof, kaszt. mscisl. 1619, połocki 1621, 1627. — Jan Szymona syn, marsz. sejmu 1621, 1625. — Michał Jan, pisarz lit. marsz sejmu 1672 † 1690.

Sokołowski gozdawa 1593.

Sokołowski pomian, Mikołaj w Wawrzynowa, kaszt. brzesk. kuj. 1436, 1438; — rozmnożone jimie, gości w krzesłach kujaw. i okolicznych. — Alexander wysłany do Rzymu 1636, tam wyświęcony na bisk. kijow. trzemeszeń. opat † 1644. — Jerzy Kanty kanonik, wydał kazania swe, Warsz. 1728.

Solikowski 57; 1603. — *Solignac* 117.

Sołłohub Mikołaj okolniczy broni Smoleń. 1500, 1505, utrzymać 1514 niezdołał. — Jan łowczy lit. podsk. lit. 1731, wda brzesko-lit. 1746, 1748. — Józef wda witeb. 1750 † 1780.

Sołomerecki kniaź, Iwan starosta, broni 1501 Mścisławia. Jan kaszt. mścisł. 1569.

Solski 1690.

Sołtan, Iwan Alexandrowicz podsk. w. lit., z synodu ruskiego 1476 do papieża wysłany; brat jego: — Alexander podsk. nadw. litewski; tego syn. — Iwan Żurowickiéj fundacji początek daje. — Józef, z razu marsz. lit. potym 1477 bisk. smoleń., metrop. kijow. 1497 † przed 1516. — Stanisław n. 1749, chorąży lit. poseł na sejmy, podkomorzy lit. 1789, wnet marsz. nadw. lit. usuwa się do Lipska 1792, zkąd wraca, a porwany z domu wejskiego w marcu 1794, więziony w Smoleńsku i Kazaniu do 1797; prezes rządu tymczasowego w Wilnie 1812; z Paryża wraca 1814; na

wiadomość o porwaniu wnuków swych do Petersburga 1835 paraliżem tknięty † 1836.

Sołtyk, prus, z pięciu synów Alexandra cześnika bracław. trzech w senacie: — Mikołaj kaszt. przemyski 1737, 1742;

— Michał Alexander, kaszt. wiślic. 1749, sendom. 1755, 1761; synowie jego: — Maciéj sendom. 1761 † 1763; Tomasz wiślic. 1782 kasztelanowie;

— Józef kaszt. bełz. 1724, lubel. 1731 † 1735, z synów jego: — Tomasz wda łęczycki 1760, † 1773; — Kajetan, bisk. kijow. 1756, krak. 1758, więzień w Kałudze 1767, wraca 1773 † 1788 20 lipca; — Maciéj kaszt. warszaw, 1757, 1779; ojciec: Józefa kaszt. zawich. 1785, i Stanisława podstolego kor. posłującego na sejmie czterolet. 1788 do 1792, senatora wdy 1826, pod sądem, wyrok 1828 30 czerwca, ogłoszony 1829 18 marca † 1831.

Sołtyków, Michał i syn jego Iwan, przywodzili poselstwu z Moskwy Władysława na cara 1610 wzywającemu.

Sommersberg 174.

Soos, Jerzy z Sovaru, syn Szymona Mitzban; z Węgier, dzielnie wsparł Leszka czarnego przeciw tatarom w bitwie pod Bogucicami 1286 3 sierpnia; i znowu 1288 przeciw tatarom pod Sączem.

Sosnowski nałęcz, Jonasz bisk. władika chełmski 1543, — Józef rotmistrz, marsz. sejmu elekcji 1764, hetm. pol. lit. 1775 do 1780, wda połocki † 1784.

Spiczyński 1554.

ze *Sprowy* odrowąż, Jan kaszt. lubel. 1336. — Prandota Gałga tłukł czechy 1345. — Eustachy kaszt. wiślicki † 1350. — Jan Jana syn, arcyb. gnieźń. 1454, synody składał, mianowicie łęczycki 1459, Elżbietę 1454 koronował, † 1464; brat jego: — Eustachy kasztelan radom. 1475; brat jich: — Dobiesław kaszt.

przemyski 1462. — Piotr wda podol. 1436, ruski 1437, Świdrigajła płoszył, w Węgrzech koło Koszyc 1440 od Telefa schwytany; wiedzie Alexandra do Multan, w bitwie z Bogdanem poległ 1450; brat jego: — Jan arcyb. lwow. 1436 przeciw Silvestrowi Sciechowskiemu narzucony † 1450; brat jich: — Jędrzéj wda ruski 1450, uciera się z tatar. i wołoch. od Piotra 1455 od biera przysięgę † 1465. — Jan wda podol. 1477, ruski 1480; syn jego: — Jan wda bełzki 1508, ruski 1509 † 1515, syn jego: — Stanisław † 1546; patrz Odrowąż.

Stadnicki ze Zmigroda, Stanisław, kaszt. sandecki; synowie jego: Adam kaszt. kaliski 1611, wda bełzki 1615 † 1615, w wojnie z Herburtem w któréj 1607 Herburt zginął. — Stanisław, marsz. trib. kor. 1608 kaszt. przemyski 1609, w zatardze i boju z biskupem Drohojowskim † 1610.

— Stanisław djabeł, Marka ze Zborowskiéj syn, trzymał stronę Max. 1587 w rokoszu 1607, gonił po Węgrzech, w wojnie z Łukaszem Opalińskim 1610 zastrzelony. — Zasiadają krzesła lubacz. przem. bełzkie.

— Jędrzéj Samuel kaszt. lubacz. 1670 † 1678, synowie: — Jan Adam wda wołyn. 1697 † 1713; — Józef kaszt. lubacz. potym bełzki 1731 † 1737. — patrz 170.

Stanisław (ze Szczepanową), n. 1030, został biskupem krak. 1072, od Bolesława śmiał. 1079 8 maja zabity; kanonizowany 1253; jego żywot patrz 20.

Stanisław, patrz Kostka, w liczbę błogosławionych zapisany 1604.

Stanisław król, patrz Leszczyń. Poniatow.

Stanisławski pilawa, Kacper dla dzielności i sprawności podhetmanim zwany; wnuk jego: — Balcer Kacpra syn, kuchmistrz 1588, kaszt. sanocki 1589, podsk. nadw. kor. nareszcie wielki 1597 † 1610; sy-

nowiec jego: — Michał Kacpra syn, kaszt. kamieniecki 1639. — Michał (syn Adama a wnuk Michała Balcerowego brata) wda kijow. 1665 † 1668; dom wygasł.

Stankar Franciszek mantuanin, Michała syn, nar. 1501; w Venecji 1543, w Szwajcarji medik, w Wiedniu 1545, 1546, w Krakowie 1547 wykłada język hebrajski i grammat. w univ.; ruszony i więziony, umknął do Pińczowa 1550; zkąd do Królewca, gdzie 1551 20 czerwca, gdzie broni swéj thezy de trinitate et unitate dei; we Frankf. nad odrą 1552 ogłasza canones reform. pol. które Orzechowski odpiera w chimerze; w Węgrzech 1554, z Siedmiogrodu do Polski 1558, z nauką na soborze w Książu 1560 od różnowierców potępiony; indigenowany 1569, zmarł 1574 zostawiwszy w Polszcze rodzinę.

Starawaśnik Jerzy Karol (Neuhofer) na Ukrajinie n. 1748 † 1792 lekarz, professor we Friburgu; ogłosił: von dem ausserordentlichen Fasten der Mutscherin, Frib. und Wien, 1780, 1782.

Starowolski 70; 1656.

Starkowiecki łodzia, Jędrzéj, Macieja syn, kaszt. kamiński, łęczycki 1661, wda sieradzki 1665 † 1665; w legacji do ces., w umów. ze Szwed.; brat jego: — Piotr lingvista, przełożył na polski alkoran.

Staszic Stanisław, n. w wpol. miasteczku Pila 1755, wszedłszy do stanu duchownego, instruktor domowy, potym przy Jędrzeju Zamojskim publicista ogłaszaniem 1785 uwag nad życiem Jana Zamoj.; 1790 przestróg dla Pol.; za księstwa warszawskiego 1807 pisze o statistice Polski; wchodzi w urzędowanie, prezes towarz. przyj. nauk, buduje dom dla niego; dźwiga Kopernikowi posąg (odkryty 1830 11 maja); w Lublinie pomnik unji narodowéj; na ostatek minister stanu † 1829 20 stycznia. Oszczędnością zgromadzoną fortunę na dobroczynność przekazał, Hrubieszowszczyznę wyzwolił;

z mnogich pism jinnych, o ziemiorództwie Karpatów 1815; ród ludzki wierszem nierymowym; — patrz 129.

Statorjus Piotr francuz z Thionille, osiadłszy w Polszcze wydał: poloniae grammatices institutio, Cracoviae 1568; należał do przekładu biblji na polski synowie jego Piotr i Jan Stoińscy arjanie, z których Piotr przeciw Śmigleckiemu pisał. — patrz 1570.

Stebelski, 1790. — *Stefan* kr. p. Batory. — *Stefan* św. 17.

Stefanowski Hjeronym jezuita † 1606, wydał pod jimieniem Marcina Michajłowicza Zagla odpowiedź na rzecz o władzy bisk. rzym. Wilno 1599; cenzura disputacji wileń. 1600; responsia narrationum a ministr. evang. propositarum.

Sternacki Sebastjan drukarz, krak. 1592 do 1603; — patrz Rodecki.

Stetkiewicz Krzysztof, Wilhelma syn, broni 1654 Jezierzyszczów; syn jego wróciwszy z Hollandji odparł Moskwę i zginął 1665 pod Witebskiem; jinny Jerzy, z ochoty wyniósł się 1655 do kozaków, kiedy stryj jego: — Bogdan kaszt. mścisław. 1644, nowogr. 1648, tłukł kozactwo, a córkę z Sołomereckiéj zrodzoną wydawał za hetmana Wyhowskiego.

ze *Stobnicy* 1519.

Stojigniew posłuje od Bolesława wiel. mianowicie 1015 w Merseburgu.

Stoiński 1578, patrz Statorius. — *Stoss* 1542, patrz Stvos.

Strasz, z młodych lat jeniec poturczony pod jimieniem Ibrajim beg; legat od porty do cesarza 1562, do Polski 1569.

Strepa 1278.

Strojnat, Trojnat, Krinota, wymordował Ringolda rodzinę, sam od Wojsielka 1264 zabity.

Strojnowski Hjeronym, n. 1750, pijar, wydał: naukę prawa przyrodz. ekon. polit. i narodów, Wilno 1785, Warsz. 1805; wyjednał w Petersb. restauracją 1803 univ. wileń.; rektor do 1807, koadj. bisk. łuck. † 1816.

Struś 1568. — *Stryjkowski* 42; 1582.

Stvos czy Stoss, Veit, n. 1447 † 1542, skulptor jego ółtarz w kość. panny Marji w Krak., jinne roboty w kathedrze, także w Lisbonie i wiele w Norinberdze gdzie od 1506 do zgonu przebywał. — Tegoż czasu jinny skulptor Stanisław 1465—1540.

Suchywilk, Jan ze Strzelce, kanclerz 1370, arcyb. gnieźń. 1376, synod w Uniejowie 1376, w Kaliszu, potym podatkom się opiera, o krzywdy mało dbały † 1382.

Sułkowski, Alexander Józef, łowczy-lit.; minister w Saxonji; hrabia imperii 1731, kupuje Leśno, Bielic na Szląsku z którego 1752 książe imperii, ordinacja Rydzyńska; z synów jego: — August wda gnieźń. 1768, kaliski 1776, poznań. 1781 † 1785 7 stycznia; — Antoni, wda gnieźń. 1776, kaliski 1786, kanclerz 1793, tknięty apoplexją 1794 † 1796 16 stycznia.

Surmin litwin, starosta w Kolainie, krzyżaki odparł, na Niemnie 1313 jich statki popalił i potopił.

Suski Piotr, pisarz grodzki przem. wydał 1616 w Krak. rozmowę włocha z polakiem o wolności, co jest Łukasza Górnickiego.

Swiatopełk, po zamordowaniu ojca Jaropełka 980 na świat przychodzi, od Włodzimirza stryja za syna przyjęty, ślubi koło 1010 córkę Bolesława wiél.; przy nim przesiaduje Rejnbern bisk. pomorski, po zgonie Włodzim. morduje synów jego Borisa i Hleba 1015 (w liczbę świętych policzonych), Swiatosława 1016; od Jarosława z Kijowa wyparty 1016, przez teścia Bolesł. 1018 wprowadzony, wnet 1019 wyparty zamarł.

Święcicki 1640. — *Święcki* 150. — *Swiekowski* 1786.

Swierczowski, Jan rotmistrz pod Orszą 1508 w bitwie pod Łopuszną 1512, hetmanuje oddziałami pod Psków, Wielłuki, Toropeć 1517, w Prusiech 1520. — Jan, u Zaporożców, posiłkując Ivonję multań. 1574 z pod Brahiłowa jeniec u turków, potym na czajkach oganiał brzegi morza czarnego.

Swidrigiełło Swidrigajło Bolesław, Lew Olgierda syn, na w. księstwo naznaczony 1430; o Podole zatargę podnosi; w Łucku oblegany do 5 września 1431, nad Murakwą niedaleko Kopestrzina 22 listopada 1432 potłuczony, utrzymuje się żywiołem ruskim i greckiego obrządku, pobity pod Oszmianą, pod Włodzimirzem 1434, ustępuje do Węgier; w Krakowie w sierpniu 1437 otrzymuje Łuck † 10 lutego 1452.

Swiętopełk, Mestwina syn, wielkorządca pomorza gdańskiego, wypiera Duńczyków, zabiwszy w Gąsawie Leszka, 1227 księciem się mianuje, targa Polskę i Kujawy, a obudziwszy 1243 ujarzmionych Prusaków, wespół z Mendogiem, wszystkie siły na krzyżaki zwrócił, przyjął czasową ugodę w listopadzie 1248, 1254 podchwytuje Nakło 1255, Szczecińskiego pobił 1257 † 1266; synowie jego niezgodni, młodszy Warcisław † wprzód 1275; potym Mestwin † 1295, który pomorze gdańskie od Niemców ocalił, polszcze zwrócił.

Swiętosław mansjonarz krak, † 1489 błogosławiony.

Swinka, Jakób, arcyb. gnieźń. 1283 klnie księcia wrocł. i synod w Łęczycy 1285 przeciw niemu składa; biskupstwo chełmińskie w swéj archidjec. utrzymał; koronuje 26 czerwca 1295 Przemysława, a 1300 Wacława, † 1313. — Patrz 1434.

Swirski 1662.

Switkowski Piotr, redaktor pamiętn. polit. i histor. 1782—1792.

Sylvester 11. — *Syrenjusz* 1513. — *Szajnocha* 173.

Szach przywodzi kozakom w morskich wyprawach 1577—1591 odwiedza brzegi Azji, Bulgarji straszy Stambuł.

Szafraniec zaprzaniec, starykoń, Piotr z Łuczyc poraniony od Węgrów 1376, w legacji 1396 dla odebrania hołdu, książąt opolskich; dwaj synowie jego: — Jan biskup kujaw. 1427 † 1433; — Piotr z Piaskowéj skały prowadził swą chorągiew pod Grunwaldem 1410, podkom. krak. 1422, wda sendom. 1431, krak. 1433 † 1438. — Piotr podkom. krak. — Piotr kaszt. wiślicki 1505; wnuk jego: — Stanisław Stanisława syn kaszt. biecki 1576, sendom. koło 1580, wda 1582 † 1588, założył szkołę w Secyminie; syn jego: Jędrzéj † 1608 ostatni tego domu.

Szajnocha 175.

z *Szamotuł*, Szamotulski nałęcz, w. kaszt. i województwach wpol. — Tomisław wda pozn. 1277; syn jego: — Dobrogost mały, głogowską napaść 1310 z pod Klecka odpiera. — Wincenty wda pozn. generał wpol. u krzyżaków 1130, opuszcza jich pod Płowcami 1331, zabity od swojich 1332. — Jan Dobrogosta syn, w wojnie nałęczów z grzymal. 1383. — Dobrogost kaszt. pozn. 1393, nad Worsklą 1399 † 1400. — Dobrogost pod Grunwaldem 1410, Koronowem, kaszt. poznań. 1438, 1439.

— Wincenty kaszt. międzyrz. 1432, 1434, starostā ruski, Swidrigiełła gromi 1432, na Węgrzech w boju, poległ pod Warną 1444. — Piotr na Węgrzech 1440, w legacji do papieża 1447, kaszt. kaliski 1447, pozn. 1454, przywodzi wojsku w Prusiech 1457, gener. wpol. Danaborgskiego 1467 na śmierć skazał. — Jędrzéj kaszt. międzyrz. 1476, kaliski 1487 wda 1497, poznań. 1499 † 1510. — Patrz 1550, 1572.

Szarfenberg (Ostrogórski) Marek ukazuje się w Kra-

kowie z przedsiębierstwem drukar. 1511 dość zamożny, ma księgarnię, papiernię, w związku z Vietorem 1519, wspiera od 1523 Macieja Szarfenb. i braci jego utrzymuje we własnéj drukarni † 1545; synowie jego: — Mikołaj i Stanisław, haeredes wspólnie drukują, osobno od 1566, 1568; Stanisław jeszcze 1584; a Mikołaj w Warszawie też 1577, 1580, † 1606; córka Marka za księgarzem Siebeneicherem.

— Maciéj., drukarz tylko od 1523 dla siebie i dla Marka drukuje † 1551; wdowa jego Gałkówna Helena utrzymuje drukarnią dla syna, zmarła 1551; syn Hjeronym ustał 1553.

Szarzyński 1581. — *Szczaniecki* 1737.

Szczawiński, prawdzic, kujawscy i płoccy. — Dobiesław ze Szczawina wda rawski 1355. — Piotr, kaszt. sochacz. 1533; syn jego: — Paweł, sochaczew. 1565, brzezin. 1576, łęczycki 1587, 1589, ochmistrz królowéj Anny; syn jego: — Paweł, kaszt. brzeski-kuj., wda podl. 1632.

— Sasin, kaszt. płocki 1446, 1452, jego prawnuk: — Szymon n. 1463 komissarz w zajściach gdańskich 1569; w legacji do Danji, kaszt. inowrocł. † 1589; syn jego: — Jakób, n. 1577, marsz. sejmu 1616, 1620 wda brzeski kuj. 1622 † 1637 odzyskiwał posiadłości jimienia; synowie: — Jan Szymon, kaszt. brzeski kuj. 1637, wda 1643, marsz. trib. kor. 1645. — Paweł Ludwik, kaszt. inowrocł. wda 1669 † 1679. — Samuel Konstanty koło 1660, kaszt. kruszwicki. — Jan Albert, kaszt. inowrocł. 1670, łęczycki 1671, wda inowrocł. 1679 † 1683.

ze *Szczekocina*, odrowąż, kilku kasztelanów: — Jan stolnik sendom. z Witoldem u Opoczki dokazuje. starosta lubel. 1445, 1458. — Piotr Woda, podkancl. kor. 1438, zginął pod Chojnicami 1454. — patrz Dębiński.

Szczerbic 1609.

Szczuka, Kazimirz Jan, Szwedów 1655 z różnych miejsc szczęśliwie odwraca; wysłany 1656 do Chmielnickiego, jedna kozaki; w stanie duchownym administrator opactwa paradiz. bisk. chełmiń. 1693 † 1694. — Antoni Stanisław (z litewskich) referendarz, w legacjach do brandeb., do Moskwy; marsz. sejmu 1689, 1690, podkancl. litew. 1699 † 1710, ogłosił dzieło: eclipsis Poloniae, Vars. 1709, pod jimieniem candidi veronensis.

Szczygielski 1668.

Szedel, Krzysztof, otworzył w Krak. drukarnią 1620, po nim od 1676, synowie jego Jerzy i Mikołaj drukują jeszcze po 1710.

Szeliga, Jan drukarz w Krakowie 1606—1611, w Dobromilu 1611—1620, w Jarosławiu 1622, 1623, we Lwowie zmarł koło 1632, drukarnię zakupił Michał Slioska.

Szembek, rodzina indigenowana 1566, mocno się rozmnożyła; na polu boju, w stanie duchownym i w obywatelstwie jaśniała. — patrz 1644.

— Franciszek kaszt. sanocki 1685, kamieniecki 1689 † 1693; z dziewięciu synów jego, pięciu duchownych; z tych: — Przecław kaszt. wojnicki 1696 † 1704; — Jan marsz. sejmu 1701, podkancl. kor. 1703, kancl. 1711 † 1731; — Stanisław biskup kujaw. 1699, arcyb. gnieźń. 1706 † 1724; — Krzysztof, bisk. chełm. 1712, przemyski 1718, warmiń. 1723 † 1740.

— Stanisław, burgrabia krak.; z siedmiu synów jego: — Piotr kaszt. oświecim. 1737; — Krzysztof bisk. infl. 1712, poznań. 1716, kujaw. 1720, arcyb. gnieźn. 1738 † 1747; — Franciszek Alexander kaszt. wiślicki, żył jeszcze siedmdziesięcioletni 1706; syn jego: — Antoni n. 1795, kaszt. bydgoski, nakielski † 1775; syn tego: — Krzysztof bisk. płocki 1785 † 1809.

Szemberg 63.

Szeptycki, Barlaam, Zacharjasza syn, władika lwow. 1697; synowiec jego: — Athanazy, Alexandra syn, władika lwow. i metropolita 1728, 1733. — Leon. wład. lwow. i metrop. † 1779. — Athanazy, władika przemyski † 1779.

— Hjeronym, bisk. płocki 1758 † 1772. — Marcin Franciszka syn, proboszcz sieluński † po 1804.

— Szymon (brat Leona), kaszt. przem. 1769 † 1788. — Kajetan Franciszka syn. kaszt. lubel. 1772 † 1791.

Szmalc; *Szmidt* patrz Schm.

Szołdrski, Jędrzéj n. 1593, wraca z Rzymu 1636 z ciałem biskupa Jana Alb. królewicza; bisk. przem. 1636, poznań. 1637 † 1650. — Jan i syn Stanisław biechowscy kasztelanowie 1665. — Ludwik gnieźn. 1720, wda kaliski 1722, inowrocł. 1729 † 1756.

Szostowicz 1797.

z *Szubina*, Sędziwój odznaczył się 1345 w boju ze szlązakami, z Venetami w Węgrzech; generał w. pol. 1371 do 1377; dwakroć 1373, 1375 Władysława białego napaść uskromił, w wyprawie na Ruś 1377; starosta krak. i trzeci z wielkorządzców 1381, oraz wda kaliski 1382, w Węgrzech 1384 więziony; Jadwigę 1385 przyprowadził, † 1401; bracia jego: — Otto z Pilcy wda sendomir. 1368; — Jędrzéj z Jabłonny, ojciec: Jana kaszt. sendom.; Marcina zawichoj., i Sędziwoja cześnika krak. w latach 1368, 1373.

Szulc 37, 113, 173.

Szulc Michał, nar. 1772 † 1812 architekt, jeden z głównych powstania wileńskiego 1794; kończył Gucewicza budowy.

Szydłowiecki odrowąż, Stanisław, kaszt. żarnowski 1457, 1475, przełożony nad instrukcją dzieci Kazimirza jagiellończyka; synów dwóch: — Stanisław pod-

skarci kor. 1478, 1480, kaszt. radom. † 1492. — Jakób, kaszt. sendom. 1505 i podsk. kor. † 1510; z synowców jego, Stanisława synów: — Krzysztof kaszt. sendom. i podkancl. kor. 1510, kancl. 1513, titułów cesarskich nieprzyjmuje, tylko dekoracją smoka 1515, wda krak. 1515, kasztelan 1526 niespuszczając kanclerstwa, † 1532, córki jego: Radziwiłłowa, Tarnowska i księżna ziembicko oleśnicka. — Mikołaj kaszt. radomski, podsk. kor. 1515 † 1532. — z nimi dom zgasł.

Szymanowski Józef, n. 1748, poeta, tłómacz świątyni Venery w Knidos Marmontella etc. o guście; zasady prawa kryminal.; o rycerstwie etc. † 1801.

Szymon, biskup płocki 1107 † 1129, świątobliwy kapłan.

Szymonowicz 1629.

Szyszkowski, ostoja, Marcin, n. 1554, bisk. łucki 1604, płocki 1607, krak. 1617 † 1630, w legacjach, theolog, katecheta wiele pisał i ogłaszał; (patrz 1630) synowiec jego: — Mikołaj, bisk. warmin. 1633 † 1643. — Piotr, w legacjach i na polu, kaszt. sandecki w 1638, wojnicki 1638 † 1643. — dom wygasł.

T.

Tabor, Wojciech, bisk. wileń. 1492, koronuje mitrą księcia Alexandra 1492, zjeżdża na elekcję i koronacją 1501 dla utwierdzenia unji; naraża się obstając za Iliniczem 1505 † 1507.

Talwosz, Mikołaj, kaszt. żmudzki, w boju z Moskwą; ze Szwedami 1567 pod Kirempe; jedzie do Moskwy 1570 † 1588. — Adam kasztelan żmudzki 1616, 1623.

Tanner 88.

Taranowski, belina, Jan Kraska, bisk. chełmski † 1462. — Mikołaj kaszt. halicki † 1444. — Jędrzéj wielki goniec, w legacjach do Danji, do Szwecji; z Za-

horowskim do Turcji 1568; z czausem tatarskim pod Astrachan, gdzie 1569 Turcy szturmowali; do Stambułu w sprawie moldawskiéj 1572, do Moskwy 1573, i znowu do Stambułu 1574, gdzie 1575 pokój umocował. — Stanisław, podróżuje lat siedmnaście, wrócił 1630 jezuitą, żył jeszcze 1644, opisał itinerarium suae legationis.

Tarło, topór, Stanisław bisk. przemyski 1537 † 1545. — Gabriel kaszt. radom. 1550, 1553, od jego brata rodzina się rozrodziła. — Paweł arcyb. lwow. 1561, synod. 1564 tridenckie ustawy przyjmuje † 1565; od jego braci rodzina się rozrodziła: — dosługuje się i posiada liczne dostojności i krzesła. — Piotr bisk. infl. 1716, poznań. 1720 † 1722. — Bartłomiéj bisk. pozn. 1710 † 1716; brat jego: Jan bisk. kijow. 1717, pozn. 1722 † 1732.

— Jan kaszt. radom., wda lubel. 1572 † 1587; syn jego: — Piotr Alexander z kasztelana wda lubel. 1630 † 1649; synowie jego: — Jan wda lubel. 1649, sendom. 1665 † 1676 (ojciec dwu biskupów); — Karol wda lubel. 1684, podkancl. kor. 1688 † 1703, ojciec Adama wdy lubelskiego 1706 † 1719. — Stanisław marsz. trib. kor. 1678, z kaszt. zawichoj. wda lubelski 1688 † 1705; syn jego: — Jan marsz. trib. kor. 1711, 1720, wda lubel. 1719, sendom. 1736 † 1754. — Adam wda lubel. 1737, zabity w pojedynku 1744 od Poniatowskiego; stryj jego: — Michał generał we Francji, kawaler orderu śgo ducha.

Tarnowski, leliwa, Jan, Jana wojewody sendom. syn, koji małżeńskie króla podejrzliwości; wda krak. jest pod Grunwaldem 1410, pod Bardjowem 1411, w Horodle 1413; niedopuszcza Witowda do upragnionéj korony królewskiéj 1430 † 1433; z pięciu synów jego; czwarty:

— Jan Amor, n. 1416, kaszt. sandecki 1454, wojnicki 1461, wda krak. 1480, kasztelan 1490 † 1500; w legacjach do Czech 1461, 1469, towarzyszył w wyprawie królewicza Kazim. do Węgier 1471; ordinacją jarosł. rozwiązał; a posiadł z małżonką Gorajską Szczebrzeszyn; synowie jego: — Jan Amor wda ruski 1497, sendom. 1508 † 1513; — Jan Magnus, n. 1488, stawa pod Wiśniowcem przeciw Wołochom 1509; przeciw tatarom 1512, i moskwie 1514; podróżuje po Włoszech, Syrij; bierze udział w portugalskiéj 1518 na Maurów wyprawie; kaszt. wojnicki 1521, wda ruski, oraz hetm. w. kor. 1526, pod Obertinem 1530 22 sierpnia, triumf; pod Starodub, Homel, 1531 Owczynę gromi; wyzwala Łaskiego 1534; kaszt. krak. 1536, rokosz pode Lwowem 1537; w Węgrzech 1541, na sejmie 1549; przytułek Janowi Zapolia 1551 † 1561; pisał o sztuce wojennéj 1558, o prawie, są jego mowy (patrz 1561); żony: 1, Barbara Tęczyńska; 2, Zofja Szydłowiecka † 1565; syn Jan Krzysztof n. 1537, kaszt. wojnic. 1556 † 1567 z Zofji Odrowążanki bezdzietni; a córka Zofja, dziedziczka † 1571, wniosła Tarnowskich fortunę w dom małżonka Konstantego Ostrogskiego wdy kijow.

— Jan Felix (piąty z Janów, kasztelana krak. synów), wda lubel. 1478 † 1488; synowie jego: — Jan kasztel. sandecki; — Stanisław, sendomir. 1554 † 1556; — Jan Spytek, pojedynkuje się z Pieniążkiem, kaszt. żarnow. 1530, radom. oraz podsk. kor. 1532, kaszt. wojnic. 1541, z powodu powietrza dwór u niego gości 1542, wda sieradzki 1550 † 1556; syn jego: — Jan Stanisław, n. 1515, zwiedza świat; kaszt. zawichoj. 1550, podsk. kor. 1556, wda sendom. 1563 † 1568; syn jego: — Stanisław, kaszt. czechow. 1575, pod Gdań., Pskowem, kaszt. sendom. 1582 † 1618, z synów jego dwóch: Joachim wda infl. 1622 usunął się 1633; Michał Sta-

nisław kaszt. wojnic. 1643 † 1648. — Alexander Gratus (z linji starszéj), kaszt. sendom. 1662 † 1678.

Tarnowski, rolicz, rodzina kujawska: Sebastjan kaszt. sieradz. 1488. — Jan, referend. kor., towarzyszy królowi do Szwecji; bisk. pozn. 1597, kujaw. 1600, arcyb. gnieźn. 1603 † 1604. — Jan, arcyb. lwow. 1654 † 1669. — Przysiadali kasztelanje, biecką, gostyńską, rypińską, słońską, sieradzką; Antoni sieradzki 1707 † 1730.

Tęczyński, Tenczyński, topor, Jan, Jędrzeja wdy krak. syn, kaszt. wojnic. 1382, na zjeździe w Sieradzu 1383, za Jadwigą przemawia; kast. krak. 1390 † 1407. — Jędrzéj, kaszt. wojnicki 1407 pomawiany o zaloty z królową Anną; pod Grunwaldem 1410; z pod Malborga śpieszy do młodéj żony; z kasztelanji schodzi, (on czy stryj jego Jędrzéj) od Krakowian 1461 zamordowany. — Jan kaszt. wojnic. 1436, wda sendom. 1437, krak. 1438 † 1469. — Jędrzéj n. 1473, kaszt. wojn. 1501 do 1505; wda lubel. 1515, sendom. 1523, krak. 1526, otrzymał 1527 dla siebie i pięciu stryjecznych tituł hrabi imperii, kaszt. krak. 1533 † 1537; stryjeczni jego:

— Jędrzéj kaszt. sądecki 1475, wojnicki 1491 † 1508. — Mikołaj wda bełzki 1494, ruski 1496, zginął na Bukowinie 1497; ojciec Jana wdy sendom. 1536 † 1541. — Jan Włoszek Gabriel, Stanisława syn, n. 1485, kaszt. lubel. 1526 w legacji do Solimana i Ferdin.; marsz. nadw. kor. 1531, kaszt. wojnic. 1535, wda sendom. 1541 † 1553 20 maja.

— Gabrjela chorążego trzéj synowie: — Stanisław kaszt. lwowski 1553, wda krak. 1554 † 1563; ojciec Jana chrzciciela posła do Szwecji, rozmiłowanego w królewnie; — Jan n. 1497 † 1541 wielki peregrinator; — Jędrzéj (junior) kaszt. połaniecki po 1506, wda lubel. 1515, 1527; tenże czy jinny Jędrzéj, pod Wiedniem

1529 we wrześniu i w paźdz.; ze swym zastępem 1532 w Hiszpanji; zbity 1538 nad Seretem w Moldawji: wda lubel. 1545 do 1564; jedna sobie w Wiedniu nowe tituły i herbów odmiany; synowie jego: — Jan kaszt. wojnic. 1569 co się ze Zborowskim do pojedynku 1574 porwali † 1593; — Jędrzéj kaszt. bełz. 1569, kandidat do tronu 1573, wda bełz. 1576, krak. 1581, karsztel. 1586 † 1588; synowie jego: — Jędrzéj kaszt. wiślicki 1603, bełzki 1607 † 1613; — Gabriel wda lubel. 1617 † 1617; — Jan wda krak. 1620 † 1628. — Jimienia zabrakło, są na Szląsku.

Tende 95.

Terlecki, Wawrzyniec 1532; Arsenjus 1560 władikowie przemyscy. — Cyril episkop piński przed 1585, łucki 1585, exarcha 1589, w unji brzeskiéj i w Rzymie 1595 † 1607. — Method władika chełmski 1626.

Tetera Paweł, hetman zaporożców, policzony w szlachtę 1661 starostwami opatrzony.

Tłuszczyński 1684.

Tomasz koźlerogi, bisk. wrocł. 1232, w zajściach z Bolesławem łysym lignickim schwytany i więziony starzec, wkrótce † 1267.

Tomicki łodzia, Mikołaj 1460 chorąży poznań., z Anny siostry wdy Jędrzeja z Szamotuł, miał trzech synów: — Piotr w Lipsku, Krak. i Bononji swe studja skończywszy, sekretarz królew. w różnych legacjach do papieża i rzeszy 1509, do Moldawji 1510, do Węgier 1511, bisk. przemyski i podkancl. kor. 1513, na zjeździe wiedeń. 1515, bisk. poznań. 1521, krak. 1523 † 1535; przy nim formowali się ludzie stanu i kościoła: Krzycki siestrzeniec, Hosjus, Padniewski, Myszkowski, Dantiszek; — Stanisław, kaszt. międzyrz. koło 1520, kaliski 1527, wda inowrocł. 1525, kaliski 1535 † 1539; — Mikołaj kaszt. gnieźn. 1531; syn jego: — Jan kaszt. rogoziń. 1553, gnieźn. 1563, za wolnością wyznań stawą

† 1575; z synów jego: — Mikołaj już 1573 żarliwy katolik † 1586; Piotr kaszt. nakiel. koło 1590. — Konstanty posłował na sejmy od 1661, kaszt. wieluń. 1683, w parę lat umarł. — patrz 1535.

Topor i Toporczykowie z hasłem wykrzyku starza! starzanie w małéj i wielkiéj Polszcze rozmnożeni. — Otto i Zegota 1271 pojmali do więzienia bisk. Pawła z Przemankowa; wynieśli się na Szląsk. — Zegota, wojownik, wda krak. 1282, kaszt. 1286 † 1287. — Zegota wda sendom. † 1305. — Nawój wda sendom. 1317, kaszt. krak. 1320 † 1327, syn jego: — Jędrzéj z Tęczyna wda krak. 1359 † 1366. — Piotr Neorza, kaszt. wojnic. 1363, wda sendom. 1365, krak. 1366 † 1368. — Jan Ostrowicki miąższy nazianus, potłukł krzyżaki pod Koronowem. — patrz z Szubina, Tęczyński.

Torres, arcyb. adrinopol, nuncjusz Grzegorza XVgo 1621.

Towiański Jerzy, kaszt. łęczycki 1696, w konfed. warsz. 1702, wda łęczycki 1702 † 1703, ż. Konstancja Niszczycka.

Trembecki Stanisław z krakowskiego, n. 1727 † 1812; zofjówka i jinne opisowe lub chwalsze poezje, Lipsk 1806, 1836, wrocł. 1828.

Trepka, Nekanda z Grzegorzowic, Jędrzéj od Ludwik. węgier, do Zygmunta goniec, poległ 1525 pod Mochaczem; brat jego: — Stanisław, wysłany 1514 do Moskwy, gdzie dręczony i smalony nie wydał.

Treter 1609, 1616.

Trojan od kapituły na bisk. kujaw. wybrany 1383, przez książąt i arcybiskupa Bodzantę ciśnięty, ustąpił 1384 Kropidłowi.

Trotz 1780.

Trzebicki, Marcin n. 1572, kaszt. wieluński † 1657; syn jego: — Jędrzéj n. 1607, podkancl. kor. 1652, bisk. przem. 1654, w legacji do rzeszy 1654, umawia ustęp

Szwedów z Warszawy 1656, bisk. krak. 1658, łagodzi niepokoje 1666, przewodniczy elekcji Sobiesk. 1674, prowadzi Jana Kazim. ciało 1675 † 1679; jego staraniem wydane były w Rzymie 1639 żywoty bisk. płockich i manipulum orationum mowców polskich.

Trzecieski, Trzycieski, strzemie, Jan, u niego, socinjanów schadzki 1545, 1545; syn jego: — Andrzéj Tricesjus; patrz 1570.

Tucholczyk 1539. — *Tuczapski* 122. — *Tuczyński* patrz Wedel.

Twardowski, czarodziéj i czarnoksiężnik, wyklecone powieści, odnoszące go do czasów Zygmunta Augusta. — Kacper, poeta, z młodu swawolny z czartem miał sprawę potym koło 1615 znabożniawszy z aniołami. — Samuel ze Skrzypna, sekretarz Zbarażskiego w poselstwie do Turcji 1633 poeta historiczny. — patrz 78; 1635, 1660.

Tworowski, Jan, odznaczył się z lat młodych w rozprawie z Bogdan. moldaw. 1509, w gonitwach z tatar. 1516 koło Trębowli; kaszt. kamieniecki 1540, wda podlaski † 1547, poślubił dziedziczkę dóbr i jimienia Buczackich.

Tylicki, Jędrzéj, ojciec trzech synów: — Piotr nar. 1543 z nauk krak. tylko, referend. bisk. chełmiń. 1595, podkancl. kor. 1598 razem bisk. warmiń. 1600, bisk. kuj. 1603 † 1616; — Bartłomiéj n. 1545, kaszt. brzeski kuj. koło 1600 † 1615; — Jakób, ojciec Adama zmarłego 1613, z którego córek Zofia za Jerzego Tomickiego wydana, po trzynastoletniéj chorobie i udręczeniu † 1633 8 listopada w wonji świątobliwości.

Tylkowski 1695.

Tyszkiewicz leliwa, od synów Tymofjeja Tyszki, mocno rozrodzone jimie, w sejmach, w boju, w legacjach, w ziemskich dostojnościach.

— Theodor, syn Jana Skumina, Lwowicza Tyszki

wnuka, w legacji do Moskwy 1577, podsk. lit. 1582, wda nowogr. 1597 † 1616; syn jego: — Janusz n. 1572, na studjach ogłasza kommentarz nad institut. w Bruxelli 1603, przez Jozafata unji zjednany, pisze list do Boreckiego: pastor occumenicus; wysłany do rokoszan 1607, pisarz lit. 1620, wda mścisł. 1621, trocki 1625, wileń. 1641 † 1642.

— Wasil, syn Tyszki, głośny 1561, podlaski potym smoleń. wda; z synów jego: — Jerzy, na polach jiwanickich 1564, w legacji do Moskwy 1565, pod Ułą 1568, wda podlaski 1569, wnet zmarł, zostawiwszy synów sześciu, z tych: — Theodor, ojciec Janusza wdy kijow. 1630 † 1648; — Jerzy jezuita, wielu pism zdziełca 1610—1627; — Piotr wda miński † 1620; — Eustachy Jan kaszt. smoleń. 1606, wda mścisł. 1610, podsk. lit. koło tego czasu wda brzeski lit. 1615 † 1631; z synów jego: — Jerzy biskup żmudzki 1633, legat do Rzymu 1638, na colloq. charitativ. w Toruniu 1645, bisk. wileń. 1649 † 1656; — Jan Antoni podczaszy lit., marsz. trib. lit. 1642, podskarbi na ostatek marsz. nadw. lit. † 1649.

— Jerzy kaszt. witebs. 1730 † 1753. — Antoni bisk. żmudzki 1739 † 1761. — Józef marsz. trib. lit. 1738, kaszt. żmudz. 1738, starosta 1742, 1745; syn jego: — Ludwik, pisarz lit., marsz. sejmu 1778, hetm. pol. lit. 1780, podsk. 1790, marsz. w. lit. 1793, 1794 † 1805. — Józef wda smoleń. 1774 † 1790. — Stanisław, kaszt. mścisł. 1778, żmudz. 1782 do 1794.

Tyzenhauz, Gottard Jan, kaszt, infl. 1621, wda parnaw. 1645 czynnie stawa w sprawie rzplitéj; syn jego: — Gotard, Jan bisk. smoleń. 1668 † 1669. — Stefan, wda nowogr. koło 1700. — Jan marsz. trib. lit. 1416, 1726, wda miński † 1730. — Antoni, podskarbi nadw. lit., niezrównany przedsiebierca od 1770, upadek jego 1782 † 1785.

U.

Uchański Jakób (ze Służewa radwan) dla jimienia rodziny Uchanie nabył; ma zaufanie u królowéj Bony przez lat dwanaście, referend. kor., bisk. chełmiń. 1551, kujaw. 1557, podejrzany w Rzymie z trudnością te djecezje osiągnął; jednakże dopiął arcyb. gnieźn. 1562; za przyjęciem ustaw soboru tridenc. 1564 nie obstaje; interrex 1572, oświadcza się przeciw konfed. wolności wyznań, Henrika koronuje 1573 21 lutego; powtóre interrex 1576, austrjaka do tronu powoduje, składa synod w Piotrkowie 1578 † 1581; brat jego: — Arnold wda płocki 1565, bełzki 1569 † 1576; syn jego: — Stanisław marsz. sejmu konwok. 1587, kaszt. rawski koło 1600; stryjeczny brat jego: — Paweł Tomasza syn, n. 1548, w legacji do Rzymu 1588 do ces.; wda bełz. 1586, w legacji do Stambułu † 1590, którego córka dziedziczka, Uchanie w dom Daniłowiczów wniosła. Uchańskich zabrakło.

Ujejski, sreniawa. Tomasz n. 1613, bisk. kijow. 1656 jednał schismę do unji, wstąpił do jezuitów 1677 † 1689; ciało jego z Wilna przeniesione to Żytomirza 1821.

Ulicovius p. Leibnitz. — *Umiastowski* 1599.

Unger, drugi bisk. polski w Poznaniu 983, w jego djecezji archidjecezja gnieźnieńska roku 1000 utworzona; on sam pod magdeburgską zostaje do zgonu 1012 9 czerwca.

Ungler Florjan, zaczął drukować w Krak. 1511, wspierany od Hallera, u niego pracuje 1513 do 1521; z Vietorem we współce 1522, z Szarfenbergerem też; dorabia się własnym przedsiębierstwem, odznacza mnogością rycin na drewnie i drukiem w języku polskim † 1536, officina jego trwa do 1552.

Uri 1580. — *Ustrzycki* 1717, 1783.

V.

Valenti kardinał bawił w Polszcze 1604; opisał Polskę, dwór i Polaków.

Valerius Arcangelus, legat papieski 1608.

Valesius Valois, Henrik, dorywczy rzplitéj król Henrika IIgo króla francuskiego syn, Franciszka wnuk. nar. 1551 książe d'Anjou, Andegaweński; obrany królem 17 maja 1573; koronowany 21 lutego 1574, uciekł z Polski 13 lipca, koronę francuską objął, zabity 2 sierpnia 1589.

Vancienne 75. — *Vanderlinde* 99.

Vietor, Hjeronym, doljarius, philovallensis z Liebenthal szlązak, w Wiedniu we w spółce z Janem Singreiner, od 1510 drukuje dla Polski, ukazuje się w Krak. 1518 w związkach z Markiem Scharfenberger. 1519, chwilowo 1522 z Unglerem; odznacza się drukiem w polskim języku, zdaje się Wiedeń opuścił, w Krak. † 1546, wdowa drukarnię utrzymywała do 1550.

Vimina 87. — *Viomenil* 124. — *Vitellio* 1300. — *veronensis* candidus p. Szczuka. — *Vincentinus* p. Fererius. — *Vogel*, p. Zalaszowski.

Vota Mauricy, jezuita agent austrj. na dworze Sobies. 1683, 1696.

W.

Wacław, syn Przemysława Ottokara, n. 1272, król czeski 1278 pod opieką do 1283, powołany na polskiego 1299 koronuje się 1300 † 24 czerwca 1305; syn jego: — Wacław miał się za króla polskiego, zamordowany 1306.

Waga 128. — *Wagner* 118.

Walewski, roch kolumna, Adam Mikołaj, kaszt. elbląg. 1574 † 1587; syn jego: — Adam kaszt. łęczy-

cki 1627. — widać to jimie następnie w krzesłach, brzezin, konar, rozpiru, spicimiru.

Walgerz, Walter, wdały na Tyńcu; uwiódł mu żonę Wisław z Wiślicy; on wzajem koło 890 porwał z Wiślicy Wisława i w Tyncu więził.

Wanda p. Krakus.

Wapowski, Bernard, sekretarz Zygmunta, zmarł 1535, jego rad i światła szuka Kopernik; krajobrazy Polski i okolic u Unglera 1526, 1528; wszedłszy w stan duchowny ogłosił: panegyris seu carmen elegiacum in victor. Sigism. Romae 1515; oratio ad Sigism. Crac. 1523; zostawił kronikę; Zygm. August polecił ją Kromerowi który nią niezajął się; Tomasz Płaza kanon. wiśli. dostawszy od Kromera i ułamki jéj od Mikołaja Firleja oddał do druku: fragm. hist. Coloniae 1589; brata jego Jana wnuk: — Jędrzéj Piotra syn kaszt. przemyski 1573, zabity 1574; syn jego: — Jan Stanisław kaszt. przemy. † 1632, choć pięciu synów zostawił jimie Wapowskich zgonem prawnuka 1716 ustało, majętności dziedziczka Krasickim wniosła. — patrz 33; 1535.

Wargocki 1616. — *Warsachtig* 63; 1646. — *Warszewicki* 1591, 1603.

Warszycki, Stanisław n. 1599, wda mazow. 1632, kaszt. krak. 1651 † 1680. — Paweł kaszt. konarłęczyc, potym wda mazow. 1651 † 1660. — Michał półkown. 1660, pod Wiedniem 1683, wda sendom. 1692 † 1697. zaślubił Helenę Pawła Warszyckiego córkę; z któréj: — Jerzy marsz. trib. kor. 1701, kaszt łęczycki 1702, wda 1718 † 1733, z Warszyckich ostatni.

Wassemberg 65; 1644.

Wawrzecki, Tomasz, poseł na sejmie czterol. 1788; wojskowy 1794, na naczelnika powst. nar. po Kościuszce powołany; wyszedł z więzienia rossij. 1796; uzbroił pułk 1812, po ustępie Napoleona, zatrzymał się

w Warszawie, w komissjach, w senacie, w ministerstwie † 1816.

Waza Gustaw Erikson, n. 12 maja 1490, więziony w Danji 1519, w Szwecji król 17 czerwca 1523 † 29 września 1560; synowie jego:

— najstarszy Erik XIV, nar. 13 grudnia 1533, król szwecji, koronowany 29 czerwca 1561, więziony 1568 w więzieniu † 25 lutego 1578, jedynak jego Gustaw przebywa to u Rudolfa IIgo, to u Borisa, † 1607.

— drugi syn Jan, n. 21 grudnia 1537, więziony 1563, król Szwecji 1568, koronowany 19 lipca 1569 † 17 listop. 1592; ślubił Katarzynę jagiellonkę Zygmunta starego córkę 4 paźdz. 1562 † 16 września 1583; potym Gunildę Bilke 9 lutego † 1598, z któréj syn Jan książe Ostgothland nar. 18 kwietnia 1589 † 1618; z pierwszéj zaś żony jagiellonki: Anna córka n. 1568 niezamężna † 1625, i syn:

— Zygmunt III, n. 20 czerwca 1566 obrany polskim 9 sierpnia 1587, koronowany 24 grudnia; króluje w Szwecji od 1592 do 1600, † 30 kwietnia 1632; żony: Anna n. 16 sierp. 1573, zaśl. 31 maja 1592 † 10 lutego 1593; Konstancja n. 24 grud. 1588, zaślub. 11 grud. 1605 † 10 lipca 1631, obie córki arcyksięcia Karola w Styrji, Ferdinanda i Anny jagiellonki wnuczki: — z pierwszéj Wład. IV; z drugiéj Jan Kazimirz; Jan Albert n. 25 maja 1612, bisk. warmiń. 1621, krak. 1633, kardinał, † 1635; Karol Ferdinand nar. 1613, bisk. wrocław. 1625 † 1655; Alexander Karol, n. 1614 † 1635; Anna Katarzyna Konstancja n. 7 sierp. 1619, zaśl. Filip. Wilhelmowi falzneuburg 1642 † 7 paźdz. 1651 bezdzietnie (wdowiec potym z landgrabianki Hesse Darmstadt spłodził siedmnaścioro).

— Władysław IV, nar. 5 czerwca 1595, obrany i przyjęty za cara Moskwy 27 sierpnia 1610, zrzekł się 15 stycznia 1619; obrany królem 2 listop. 1632,

koronowany 6 lutego 1638 † 10 maja 1648; żony: pierwsza, arcyksiężniczka Cecilja Renata, Ferdinanda IIgo córka, Ferdinanda 1go i Anny jagiellonki prawnuka, n. 16 lipca 1611, zaśl. 1637 12 września, 13 września koronowana, † 23 marca 1644, miała syna Zygmunta, nar. 1640 † 1647; druga Maria Ludwika Gonzaga Karola mantuańskiego córka zaślubiona 6 listopada 1645.

— Jan Kazimirz, n. 22 maja 1609, przytrzymany we Francji i więziony w Salon, Cisteron, Vincennes 1638 do 1640, jezuita 1643, kardinał, obrany królem 20 listop. 1648, koronowany 17 stycznia 1649; abdikuje 16 września 1668, opat w Saint Germain després, † w Nevers 16 grudnia 1672, serce zostało we Francji w opactwie St. Germain, ciało sprowadzone do Krak. 31 stycznia 1676; żona Ludwika Maria Gonzaga po bracie Władysławie wdowa, zaśl. 1649 † 16 maja 1667 powiła: Marią Teresę nar. 1650 † 1651; Karola Ludwika n. † 1652.

— najmłodszy syn Gustawa, Karol, ks. Sudermanji, n. 4 paźdz. 1550, na króla Szweckiego wyniesiony 20 Marca 1600, koronowany 13 marca 1607 † 30 paźdz. 1611; syn jego: — Gustaw Adolf, n. 9 grudnia 1594, król Szw. 1611, zastrzelony pod Lutzen 6 listop, 1632, żona Maria Eleonora córka Jana Zygm. elekt. brandeb. (Jadwigi jagiellonki prawnuka) i Anny pruskiéj (Sofji jagiellonki prawnuki), n. 11 list. 1599, zaśl. 25 listop. 1620 † 18 marca 1655, córka jich: — Kristina n. 8 grud. 1626, królowa szwedzka 1632, koronowana 17 paźdz. 1650, abdikuje 16 czerwca 1654 † w Rzymie 19 kwietnia 1689; — córki Karola sudermana: Maria Elżbieta n. 1596, zaśl. stryjecznemu Janowi ks. Ostgothland, zmarła 1619; Katarzyna, n. 9 listop. 1584 † 17 czerwca 1638, zaśl. 11 czerwca 1615 Janowi Kazimirzowi falzgrafowi Dwumostów, była

matką: — Karola Gustawa † 23 lutego 1660, którego syn Karol XI † 15 kwietnia 1697; a tego syn Karol XII zginął 11 grudnia 1718, a córka Ulrika Eleonora królowa szwecka ślubiona z landgrafem Hesse Kassel Friderikiem.

Wedel na Pomorzu, Hasso 1370 zdobywa Santok: — Janusz z Tuczna 1379 szczecińskie ks. pustoszy; — przywięzują się do Jagiełły, pod krzyżaki wrócić 1436 zniewoleni. — Jan 1454 w obronie w. pol., starosta wałecki, poddaje go 1466 krzyżakom. — Krzysztof de Wedel Tuczyński, kaszt. santocki 1622; poznań. 1623 † 1642. — Stanisław Krzysztof pod Chocimem 1674, kasztel. gnieźn. 1678, na jego synach dom w Polszcze ustał.

Węgierscy bracia arjanie, unitarze: — Maciéj, nar. 1582 † 1638 przywodził w Ostrogu, w W. Pol., na dworze Zasławskiego; — Tomasz w M. Pol. — Jędrzéj Regenvolscius, n. 1600 † 1649, na Szląsku, w W. Pol., w Pomeranji, odwiedził Hollandją, w Lubelskim. — patrz 1649.

Węgierski 1787. — *Węgrzynkowicz* 1630.

Wejher, Ernst de Leba z Pomeranji, schwytał 1564 arcyb. rigi; potym pod Gdań. 1577, pod Połoc. 1579, wda chełmiń. 1602; pięćdziesiąt pięć lat następnych synowie i wnucy jego przesiadują się po pruskich krzesłach, głośnym swe jimie na polu boju czynią; z synów; — Jan w Szwecji, a z posiłkami w Węgrzech, kaszt. elbląg. 1612, wda malborg. 1615, chełmiń. 1618, pod Chocim. 1621 † 1626; — Dimitr kaszt. gdań. 1626 † 1627; — Melchjor w legacjach do Danji, do Niemiec, kaszt. elbląg. 1618, ocala Malborg 1621, wda chełmiń. 1626 † 1643; — Marcin Władysław po czterdziestoletnim wojowaniu, zginął 1610 24 czerwca pod Carowym zamieściem.

— Synowie Jana, Ernesta wnucy: Mikołaj wda chełmiń. 1639 † 1643; — Jakób w Holl. i w Niemiec, u Hiszpanów i przy Wallenstej; pod Smoleń. i Białą 1633, wda malbor. 1643, ocala Puck 1655, trzeci Malb. 1656 † 1657; — Ludwik, kaszt. elbl. 1648, wda pomor. stawa przeciw kozak. szwed. zabity 1656 przy stracie Malborga.

Wereszczyński 1599.

Werner bisk. płocki 1156 od kasztelana wizkiego Bolesty i brata jego Bienjasza 1170 4 stycznia zabity.

Wessel Franciszek, w boju 1579, 1588, kaszt. ciechan. 1627, 1633; syn jego: — Jan wda płocki 1662 † 1667; syn jego: — Franciszek wda mazow. 1662 † 1696; brat jego: — Stanisław na Nasielsku, z Marii Barbary Staremberżanki, zostawił: Marią Józefę za królewiczem Konstantym Sobieskim; — Wojciecha kaszt. warsz. 1737, 1749; — Franciszka, kaszt. zakrocz. przed 1737; — Augustina Adama, bisk. infl. 1722, kamieniec. 1733 † 1735, który w Krak. i we Lwowie 1724, 1728 ogłosił swe pobożne myśli i reflexje.

Wężyk, Jan, Hjeronyma syn, bisk. przem. 1619, trzyma synod 1621, bisk. poznań. 1624, arcyb. gnieźn. 1626, opiera się 1637 zamachom naznaczenia następcy tronu; kilka składa synodów; z piotrkowskiego zbiór synodalnych ustaw ogłasza w Krak. 1630; interrex 1632, Władysława 1633 6 lutego koronuje: o zniszczenie biblji 1632 w Gdańsku drukowanéj zabiegi czyni † 1638.

Wielewicki 1639.

Wielhorski Michał, brigadier, generał major liejtnant, z zagranic 1788 przywołany, w wojnie 1792; nieszczęśliwie 1794 wyprawę na Litwie prowadzi †

Wielopolski, starykoń, Jan z Pieskowéj skały, w legacji do ces. 1656 pozyskał tituł hrabi imperji, kaszt. wojnicki 1649, wda krak. 1667 † 1668; syn jego: — Jan podkancl. kor. 1677, kancl. 1678 † 1687; syn jego:

— Franciszek w posel. do Jakóba IIgo angiel. 1686, do Rzymu 1692, wda sieradz. 1720. krak. 1728 † 1732; syn jego: — Karol przełożył Boecjusza de consolatione, Warsz. 1738.

Wieniawa, Przecław z Gołuchowa, wda kaliski, oraz gener. w. pol. 1360, usunął się 1371; syn jego: — Jan z Obichowa, kaszt. szrem. 1400, 1413; syn jego: — Dobiesław Puchała z Węgrów kaszt. przemętski, broni zamku Radzima; odznacza się 1410 pod Koronowem, Golubiem, i następnie 1414; syn jego: — Rafał, kaszt. przemętski 1428.

Wieniawski Jan, Jana syn, w legacji do Krimu 1665; poseł do cesarza 1672. — Wieniawski 15 czerwca 1794 oddał Prusakom Kraków.

Wierzbięta Maciéj, w Krak. drukarz od 1556 do 1590.

Wierzbowski, jastrzębiec, Mikołaj kaszt. inowrocł. 1620 † 1620; synowie jego: — Stefan, bisk. pozn. 1665 † 1687; — Wojciech kaszt. inowrocł. 1648; — Władysław kaszt. inowłodzki koło 1650, wda brzeski kuj. 1653 † 1657, pułkownikował łęczycanom przeciw kozakom i tatarom. — Zygmunt w legacji z Trzebickim do rzeszy 1653 † 1654. — Hjeronym kaszt. sieradz. 1652, wda brzeski kuj. 1657, sieradz. 1661 † 1665.

z *Wierzbowa* lubicz, Anna, w zapachu świątobliwości † 1609 26 marca.

Wiesiołowski ogończyk, Piotr, marsz. nadw. litw. 1599? 1605, w. lit. 1611 † wnet; synowie jego: — Krzysztof, marsz. sejmu 1609, 1618, na polu wojennym wszędzie, marsz. nadw. lit. 1649, wielki 1635 † 1637; — Mikołaj, kaszt. żmudzki † 1634.

Wigand 28.

Wilamowski, Jakób, poseł do Stambułu 1531; tamże w sprawach węgier. 1539, 1540, do Piotra mul-

tań. 1542. — Jan bisk. kamienieck. 1538, wysłany do Rzymu i cesarza 1539 † 1540.

Wilga, Mikołaj starosta ostrołęcki, prowadził 1555 wozy ze skarbami jakie Bona wywoziła.

Wilkanowski, Adam, kaszt. wyszogr. 1548, towarzyszy odjeżdżającéj Bonie 1555, kaszt. wizki 1557, płocki 1563 † koło 1570; syn jego: — Wojciech, obrany kasztel. wyszogr. 1574, usunął się 1576; kaszt. płocki 1580, wda rawski koło 1590 † przed 1600. — Stanisław kaszt. wyszogr. 1632.

Wincenty, syn Kadłubka, historjograf Kazimirza sprawiedl. proboszcz. sendom. bisk. krak. 1207, prowadzi Salomeę do Halicza 1214, z biskupstwa 1218 usunął się, w zakonie jędrzejowskim † 8 marca 1223; kości jego podniesione 1633; z synodu warszaw. 1634 do kanonizacyi podany. — patrz 14; 1223.

Wippo 3. — *Wiśniewski* 1774.

Wiśniowiecki kniaź korybut, Michał pierwszy 1512 sławę jimienia na polu wojennym rozpoczął; jego syna Alexandra synowie: — Dimitr gonił tatary zasłaniając moskwę do 1562; zasiadł z niżowcami w Tomakówce, i na Chorczyku zkąd na hospodara multań. wezwany, od Tomży schwytany, turkom wydany, na haku 1563 zamordowany; — Michał w rozprawach z tatar. 1550, kaszt. kijow. 1569, w wyprawie siewierskiéj 1579; synów jego dwu: — Jerzy kaszt. kijow. 1609 † 1618; — Michał, w Multanach 1611, 1616 † 1616, z Reginy Mohylanki, córka Anna Firlejowa i syn: — Jeremiasz Michał, n. 1612, zaczyna od wypraw mosk. 1634, z kozak. 1637, tatar. 1643; pod Ochmatowem 1644 30 stycznia, wda ruski 1646; pogromca kozaków, po rozpr. korsuń. pilawiec. zbarażskiéj, sam na swoję rękę bojuje, pod Beresteczkiem 1651 w czerwcu, † 1651 22 sierpnia; z Gryzeldy Zamojskiéj syn: — Michał Tomasz n. 1638, obrany królem 1669 2 maja, koronowany 6 październ.;

zaślub. 1670 27 lutego Eleonorę arcyksiężn., zmarł 1673 10 listop.

— Iwan (jinny syn pierwszego Michała), 1549 z Peremirki u tatarów jeniec; synów jego dwóch. — Jędrzéj wda wołyń 1571 † 1585; — Konstanty co był pod Czaśnikami 1567; którego syn: — Konstanty n. 1564, w wyprawach mołdaw. 1599 i na Moskwę 1606; spadła nań fortuna Zbarażskich 1631; wda bełz. 1637, ruski 1638 † 1641; syn: — Janusz, nieopuścił pola wojennego † 1636 zostawiwszy synów dwóch: — Dimitr Jerzy wda bełz. 1659, hetm. pol. kor. 1668; po zgonie Marjanny Zamojskiéj, pojął 1671 Theofilę Zasławską (siostrzenicę króla Sobieskiego); hetm. w. kor. 1676, wda krak. 1678, kasztel. 1680 † 1682; — Konstanty, wda bracł. 1670, bełz. 1678 † 1686; synów dwóch: — Janusz Antoni, marsz. nadw. lit. 1697, kaszt. wileń. 1701, wda krak. 1706, marsz. trib. kor. 1710, kaszt. krak. 1726 † 1741; — Michał Servacy, marsz. konfed. lit. 1700, hetm. pol. lit. 1701, marsz. sejmu 1703, hetm. w. lit. 1703, jeniec w Rossji 1707; kancl. lit. 1711, marsz. trib. lit. 1721 1732, wda wileń. 1733, wraca do buławy wielkiéj lit. 1736, † 1743, swego jimienia ostatni.

Wisz, p. Radoliński.

Wiszowaty Jędrzéj, syn Stanisława i Jagnieszki córki Fausta Socina i Morsztinówny, nar. 1608; odbył podróże; zaczął pastorować 1645 w kijowskim, potym 1644 na Wołyniu; gdy wywracano kościoły socjańskie, Wiszowaty z pod Lublina schronił się pod Gdańsk; pastorował w Rakowie od 1649 a po zwaleniu kościoła rakowskiego, pod Rakowem w Radostowie; a od 1652 za Wisłą w Robkowic; przy najeździe Szwedów 1655 lud łupił arjańskie dostatki; Wiszowaty wracając 1657 do Robkowa nie nalazł swéj bibljot.; po odbytym w Roznowie colloquium charitativum z katolikami,

opuścił ojczyznę, tułał się, 1666 w Amsterdamie osiadł, przykładając się najczynniéj do wydania bibliotheca fratrum polonor. 1656 fol. tom. sześć; umarł 1678 zostawiwszy synów dwu. — Brat jego Theodor miał téż dwu synów i dwie córki: Przypkowską i Schlichtingową. — patrz 1678.

Wit dominikan, na biskupstwo litewskie 1253 prowadzony, z Litwy, przed wynoszonym na toż biskupstwo krzyżakiem Christjanem i odpadającym od wiary Mendogiem, ustąpił, zostaje biskupem lubuskim 1255 † koło 1282 w zapachu świątobliwości. — Wit 1542.

Witenes czyli Bujwid, Lutuwera syn, n. 1232 † 1315 od 1292 kniaź litwy ojciec Gedimina.

Witikind 1.

Witold, Witowd Alexander, Kiejstuta syn, nar 1350, z ojcem pod Rudau 1370, z Wilna z więzienia 1382 uchodzi do krzyżak.; w Krak. ochrzczony 1386, znowu u krzyżaków 1389, z nimi pod Wilnem 1390; wielki książe 1392; Smoleńsk zajął 1396, 1400, niemców ze Żmudzi wyparł 1408; klęska nad Worsklą 1399, ale zwierzchność nad tatarami utrzymuje 1406, 1412, 1418, 1430; pod Grunwaldem 22 lipca 1410, w Horodle 1413, wspiera hussitów w Czechach 1422, 1423, na zjeździe w Łucku 6 stycznia 1429 † 27 październ. 1430; synowie jego Iwan i Jerzy w Królewcu 1384 potruci; córka Anastazja za Wasilem wielkim kniaziem Moskwy, matka Bazylego ślepego i Anny zaślubionéj 1415 cesarsko byzanckiemu Janowi Paleologowi.

Wituński 1650.

Władysław Herman, Kazimirza syn, n. 1043, ślubi wieśniaczkę kmieciankę, z niéj ma Zbigniewa przed 1080, zniewolony porzucić ją ślubi 1083 księżniczkę czeską, z któréj Bolesław krzywousty; dzieli synów 1095, † 5 czerwca 1102; wnuk jego:

Władysław II pierworodny Bolesł. krzywoustego syn, n. 1104, ślub. Agnieszkę austrjaczkę 1110, rusza braci z działów 1142, wyparty z Polski 1149 † 1159; synowie jego otrzymali posiadłości koło Odry, z nich dwu stają się głowami książąt szląskich; synowiec jego:

Władysław laskonogi, Mieczysława III syn, nar. 1168; w Krakowie 1202, ustępuje 1205, w zwadzie z synowcem Odoniczem, † 1281; synowiec jego:

Władysław odonicz plwacz, Odona syn, wielkopolski książe † 1239, zostawiwszy dwu synów: Bolesława i Przemysława.

Władysław łokietek, Kazimirza syn, Kazimirza sprawiedliwego prawnuk, nar. 1260, otrzymuje 1268 Brześć kujawski; po braciach 1289 Sieradź, 1294 Łęczycę; dobija się o monarchją 1290, otrzymuje ją 1295, traci 1300, w Siedmiogr. w Rzymie, wraca 1305, koronowany 20 stycznia 1319, † 2 marca 1333; żona Jadwiga † 1340, Bolesława pobożnego polskiego córka; matka Elżbiety † 1383 Karolowi Robertowi andegaweńskiemu zaślubionéj; — Małgorzaty, zaślubionéj Bernardowi swidnickiemu; — Kazimirza wielkiego.

Władysław biały książe kujawski na Gniewkowie, owdowiawszy po księżniczce Strzeleckiéj, zbywa swe posiadłości Kazimirzowi wielkiemu, pielgrzymuje do Jeruzalem, u krzyżaków przeciw Prusakom, wstępuje 1366 do cisterów we Francji za braciszka, przenosi się 1367 do benediktinów śgo Benigna w Divjonie; wezwany do Polski, udał się 1361 zkąd wpadł do Kujaw, gdzie potłuczony, w Węgrzech opactwem od Ludwika opatrzony, wolał spłatę pretensji i praw i wrócił do Divjonu 1375; zkąd jeszcze tą razą z wotów zakonnych uwolniony i od papieża 1382 15 września upoważniony, spieszył dobijać o monarchją 1383; po niejakiéj tułaczce † w Strasburgu 1 marca 1388.

Władysław Opolski książe, syn Bolesława i El-

żbiety Karoberta andegaweńskiego króla węgier córki-książe po ojcu 1368, jemu ziemia wieluńska 1370 przeznaczona; otrzymuje Ruś i wielkorządy Polski 1378, w zamian Kujawy i Dobrzyń 1379, z Bełza w sierpniu 1382 obraz najś. p. na jasną górę częstochowską przenosi † 1394, jego córka Jadwiga za Alexandrem Wiguntem litewskim; a synowiec: — Jan Kropidło.

Władysław król, patrz Jagiełło, Waza.

Włodek 1780.

Włodzimirz wielki, Światosława syn, po zamordowaniu braci Olega 977 i Jaropełka 980, na Rusią sam; w Chersonie 988, chrzci się Basilim, † 1015; z kilku żon mnogie zostawił potomstwo, dwunastu synów wielkorządami posiadłości swych obdzielił, w greckim i łacińskim obrządku do świętych liczony; prawnuk jego:

Włodzimirz monomach Wszewołodowicz, Jarosława wnuk, z Ireny byzanckiego Konstantina monomacha córki zrodzony przez kijowjan 1114 na wielkie księstwo wyniesiony, żydów z Kijowa wywołał, prawodawca † 1125.

Włodzimirz kijowski, patrz Olelkowicz.

Włodzimirz z Ruszczy, gryf, wda krak. zastawiając się mogułom pod Chmielnikiem i Szydłowem poległ 1241.

Włościbórz, obrany arcyb. gnieźn. 1279, 1281, niedopuszczony ustąpił przed Henrikiem bremeńskim.

Wojcicki 173, 177. — z *Wojcicz* 1477.

Wojciech, czech, syn Sławnika i Strzezisławy, n. 956, słabowity, od rodziców do ołtarza przeznaczony, w Magdeburgu w szkole Astrika czyli Radła, przez arcyb. bierzmowany jimie Alberta otrzymał; wraca do domu, traci ojca 980, przerażony zgonem biskupa Ditmara 981, na drogę pobożności wchodzi; obrany biskupem, w Verônie 983 otrzymał od cesarza pastorał, od Willigisa arcyb. mogunc. wyświęcony; biedzi się

z obyczajem czci dawnéj; traci 987 matkę; nic u księcia Bolesława wyjednać niemoże; puszcza się w podróż, w Rzymie 989 od cesarzowéj Theofanji opatrzony; chce zostać mnichem, w Cassino od opata Manso zgromiony, w Kapuy od opata baziljanów Nila zwrócony do Rzyma do Saby opata klasztoru bonifacego, gdzie mnichem zostaje; skąd, na wymaganie czechów, Strachykwasa i Radła, oraz Willigisa 994 wrócić zniewolony; opowiadacze ewangelji doń się zgłaszają; doznając przeciwności do Rzymu uchodzi; w skutek ponawianych Willigisa wymagań 996 wracać musi; zachęcony do apostołki od ces. Ottona, krąży wprzód po miejscach świętych we Francji; tymczasem w Czechach rodzina jego w Libitz i Kaurzim wymordowana; mija więc swą krajinę, w towarzystwie Radzisza czyli Gaudentjusza i Papy, chrzci koło Gniezna i Gdańska; a gdy z ziemi pruskiéj ustąpić zamierza, za przywodem Sikka, 997 9 kwietnia, zamordowany; ciało jego zrazu w Trzemesznie złożone, do Guiezna przeniesione, od Ottona cesarza 1000 odwiedzone, ramie jego jako relikwie cesarzowi dane; ciało od Czechów 1038 uwiezione; głowa śgo naleziona, 1127 w złotym relikwiarzu w Gnieźnie podniesiona; z czasem i ciało bez ramienia.

Wojciech z Łubnicy Dersława syn, bisk. poznań. 1399, ruguje z Krak. 1412 Piotra Wisza na poznańskie go przesadza; skargi o to do soboru konstancjeńskiego, przechodzi na arcyb. gnieźn. 1423 † 1436 zbogaciwszy swych krewnych których potomstwo nazwę Rytwiańskich otrzymało.

Wojde 140.

Wojdyło, Jagiełły powiernik, jego siostry Marii, małżonek, od Kiejstuta 1381 powieszony.

Wojna, trąby, Maciéj, sześciu senackich dostojników ojciec: — Benedikt, bisk. wileński 1601 † 1616; — Gabriel podkancl. lit. 1589, w legacjach do Mo-

skwy † 1615; — Wawrzyniec podsk. lit. 1573 † 1581; — Grzegórz kaszt. brzeski lit. poległ pod Połockiem 1679; — Sokoł miński potym brzeski lit. † przed 1611; — Siemion, mścisł. koło 1600; tego syn: — Abraham bisk. żmudzki 1626, wileński 1631, zbór protestancki z Wilna na przedmieście wyrzucił, † 1649.

Wojsielko p. Mendog. — *Wojsznar* 1670. — *Wolan* 1610.

Woltzner Oktavian, krakowski architekt, budował 1150 kościół śgo Stefana w Wiedniu.

Wolff, Tromboldus a Ludinghausen, półkownik już 1664 zasłużony, starosta dünaburgski i generał; dzielnie się sprawił 1648 pod Pilawcami; z Czarneckim bronił Krakowa 1655 aż do poddania.

Wołodkiewicz 1614.

Wołowicz Ostafi, Jerzego syn, kaszt. trocki 1566, marsz. nadw. lit. 1568, podkancl. 1570, w legacjach do Moskwy, kancl. lit. 1579, wzdraga się jezuicki zakład pieczęcią stwierdzić; kaszt. wileń. 1579 † 1584. — Hjeronym Iwanowicz, w wyprawie do Szwecji; podsk. lit. 1606, podkancl. 1618, star. żmudz. 1620 † 1641; brat jego: — Eustachy, n. 1572, bisk. wileń. 1616 † 1630; brat jich: — Paweł podsk. nadw. lit. 1639 † przed 1643. — Grzegórz 1569, Samuel 1626 nowogrodz. kasztelanowie; Hjeronym koło 1600 wda. — Władysław z pod Smoleńska 1633 jeniec u Moskwy; wda witebski 1657, ubija się koło Rzeczycy, Bobrujska 1660, hetm. pol. lit. 1667 † 1669. — Marcjan marsz. wielki lit. 1703 † 1704.

Wolrab Jan, drukarz w Poznaniu 1584—1592, po nim wdowa i synowie Jan i Marcin.

Wolski, łabędź, Paweł, podkancl. kor. 1537, wielki 1538, ojciec sześciu córek, pięciu synów, potym bisk. pozn. 1544 † 1546; z synów: — Stanisław kaszt. sochacz. koło 1600; — Piotr Dunin, n. 1530, wysłany do Hiszpanji 1560, wraca 1570, pokancl. kor. 1574, kancl.

1576, usunął się 1578; bisk. płocki 1577, wysłany do Rzymu, † 1590.

Wolski półkozic, Mikołaj wysłany do Rzymu 1514, na soborze lateran. 1516, kaszt. sochacz. koło 1530, wojnic. 1532, sendomir. 1535 † po 1548; synowie jego: Mikołaj, biskup chełmski 1559, kujaw. 1565 † 1570? — Stanisław, kaszt. brzeziń. 1563, rawski 1564, oraz marsz. nadw. kor.; kaszt. sendom. 1565 † 1569? syn jego: — Mikołaj z cesarskich krajów wróciwszy, marsz. nadw. kor. 1595, w legacji do Rzymu i ces. 1613, marsz. w. kor. 1615 † 1630. — Zygmunt czerski 1569, syn jego: — Mikołaj witebski 1617, 1619 kasztelanowie.

Wolski ogończyk, jezuici bracia: Kazimirz uczył, † przed 1695, pisał: vindiciae seu disputationes de mente Aug. et Thomae, Pozn. 1695 etc.; Jan, kazał † 1729, jego kazania, Częstoch. 1714, Lwów 1728 etc.

Wolski Tomasz, n. 1700 wysłany do Rzymu 1725, odwiedził Jerozolimę; z niewoli od arabów wyrwał się 1726; w Rzymie 1730 admirał, na morzu Turków potłukł; odwiedził Polskę, w Rzymie triumf 1733; w bitwie pod Raab zraniony, † w Wiedniu 1734.

Woronicz Jan Paweł, wołynianin, n. 1757, infułat proboszcz liwski do 1791; od 1795 w Kazimirzu dolnym, od 1808 w Powsinie; 1815 biskup krak. restauruje biskupi pałac, diriguje przyozdabiający jego ściany Stachowicza pędzel; arcyb. warszaw. 28 stycznia 1828, koronuje Mikołaja, † 6 grudnia 1829; poeta, kaznodzieja: pokoje nowe królewskie 1786, pieśń Assarmota 1805, świątynia sybilli, Lwów 1815, Krak. 1831; Lechjada, hymny, sejm wyślicki, sielanki, mowy, kazania: razem Krak. 1832.

Woronowski 1757. — *Wróbel* 1540. — z *Wrocławia* 1533. — *Wujek* 1597.

Wydżga, Jan Stefan, po nauce w obcych krajach, kaznodzieja nadworny, kanclerz królowéj referendarz

kor. bisk. łucki 1655, warmiń. 1660, razem podkancl. kor. 1676, kancl. 1677, nominowany arcyb. gnieźn. 1678, objął 1680 † 1686, poeta łaciń. skréślił téż historją spraw czasu wojny od 1655 do 1660. — patrz 82.

Wyhowski, Daniel zamordowany od kozaków 1660, synowiec jego: — Jan do Chmielnickiego przywiązany, hetman kozacki 1657, umową hadziacką 1658 16 września, wda kijow. pod pretextem rebellji rozstrzelany 1664. — Alexander bisk. łucki 1703 † 1714, ciało Bobolego sublevował do beatifikacji krok uczynił. — Józef episkop mścisław, władyka łucki 1714 † 7 stycznia 1730. — Daniel kaszt. miński 1712.

Wyrwicz 1793.

Wyszewit, Wisław, wiślicki, wzywany 884 od Methodeja by chrzest przyjął; wygnany (sprawą Walgerza z Tyńca?), syn jego: Michał osiadł w Zachlumie w Dalmacji, gdzie wichrzy.

Z. Ź. Ż.

Żabczyc 1640.

Zabłocki Franciszek, n. 1754 † 1824, poeta, komik między 1780 a 1783, z komedij, fircyk w zalotach, zabobonnik, sarmatyzm, żółta szlafmyca.

Zaborowski Ignacy, n. 1754 † 1803, pijar matematik, wydał logaritmy 1787, geometrją prakticzną 1791.

Zaborowski 1518.

Zabrzeziński, leliwa, Jerzy z Zabrzezia, Juchna Moniwidowicza syn; synowie jego: — Jan kaszt. trocki, słany do Moskwy 1492. 1495, wda i marsz. wielki lit. 1498, po trzecie do Moskwy 1499, pognieważał Alexandra, obstając za Iliniczem, ruszony z dostojności, ustępuje 1505, od Glińskiego 1508 zamordowany; — Alexander kaszt. wileń. 1494; — Stanisław marsz. nadw. lit. 1501. — Jan Janowicz wda nowogr. 1511, 1514, a na jego synowcu jimie to zgasło.

Zadzik Jakób, bisk. chełmiń. 1624 podkancl. kor. 1627, kanclerz 1629, wyjednał rugowanie kalwinów z Wilna; bisk. krak. 1635 † 1642.

Zagel p. Stefanowski.

Zahorowski korczak, Bazyli, jeździł w legacji do Moskwy 1560 i w poselstwie do Stambułu w maju 1568, kaszt. bracław. 1580 † koło 1584. — N, poślubił kniehinię Helenę Porickich dziedziczkę, z niéj syn Roman, ojciec Stefana kaszt. wołyń. po 1685, którego jedna z córek za Czackim. — patrz 1634.

Zajączek 139. — *Zajączkowicz* 1717.

Zajner Günter z Reutlingen, z drukarnią swą łacińską 1465 w Krak., zkąd się przeniósł do Augsburga.

Zaklika, Jan, dworzanin Kazimirza wielkiego 1370. — Mikołaj kanclerz 1378. — Jan z Czyżowa, wda sendom. 1435, krak. 1437, kaszt. 1438 † 1457. — Zaklika z Wojsławic, gnał tatary 1508, syn jego: — Stanisław kaszt. połaniecki; ojciec Zygmunta Czyżowskiego, połanieckiego téż, potym bełzkiego 1576, 1578.

Zakrzewski, jastrzębiec, Mikołaj, marsz. nadw. kor. 1444, kaszt. wiślicki 1451, 1465. — Jędrzéj w legacji do Stambułu 1510. — Józef, kaszt. małogocki 1562?

Zakrzewski ogończyk, Wojcika zdradę 1560 odkrył. — Grzegorz Zbożnego syn, kaszt. kruświc.; synowiec jego: — Grzegorz Piotra syn, kaszt. kruszwic.; wnuk: — Marcin kaszt. słoński 1700.

Zakrzewski pomian, Antoni kaszt. łędzki 1778.

Zakrzewski wyssogota, Ignacy, n. 1744, posłował w czteroletnim sejmie 1788; po Dekertie 1792, prezydent miasta Warszawy, 1794 w radzie najwyższéj, więzień w Petersburgu do 1796 † 1802.

Zalaszowski, Melchjor, mieszczanin krak. żona jego Katarzyna Vogel ośmdziesięcioletnia wdowa 1539 wyrokiem biskupa Gamrata spalona. — nobilitowani 1555.

— Mikołaj archid. poznań. prawnik, zebrał i ogłosił jus regni Pol. 1701. (patrz 1703).

Zalkind Hurwic, n. 1744, zmarł 1810 w Paryżu, gdzie do dzienników pisywał; a jego régénération politique des juifs, 1790, uwieńczone zostało.

Załuski, junosza, Alexander kaszt. rawski 1674 wda 1676, marsz. trib. kor. 1684 † 1693; ze czterech małżeństw synowie jego:

— Jędrzéj Chrysostom, n. 1655, kancl. królowéj Marii Ludwiki, poseł do Hiszp. 1675 i do jinnych dworów; bisk. kijow. 1680, płocki 1691, warmiński 1696, kancl. w. kor. 1702 † 1711; kilkanaście dzieł pobożnych z hiszp. włos. francuskiego przełożył; jego kazania w Warszawie 1696, w Kaliszu 1730; mowy na radach w Oliwie 1689, w Kaliszu 1718, weselne i pogrzebne w Warsz. 1690, w Kaliszu 1730 ogłoszone; epistolae historiae sive acta publica w Brunsb. 1709, 1711; — Ludwik Bartłomiéj, kancl. królowéj Marii Lud. suffr. przemyski, bisk. płocki 1698 † 1721; — Hjeronym kaszt. rawski 1693 † 1714; — Franciszek, kaszt. wojnicki 1694, wda czerniech. 1696 — 1735. — Alexander Józef kaszt. rawski 1674, marsz. trib. kor. 1690, wda rawski 1693, ustąpił 1720 † ; z jego synów dwaj biskupi:

— Jędrzéj Stanisław kostka, nar. 1694, wróciwszy z obcych krajów, bisk. płocki 1722, łucki 1731, razem 1736 kancl. w. kor., bisk. chełmiń. 1739, z którego i z kanclerstwa na krak. 1747 przeszedł, † 1757, wiele dla nauk i oświecenia czynił; — Józef Jędrzéj, n. 1701, referend. kor. z Leszczyńskim 1733 z kraju wyparty, w Lotaringji 1737 opat Fontanetu, tworzy bibljotekę; bisk. kijow. 1758, w rossijskim więzieniu 1767 do 1773, bibljotekę rzeczyplitéj przekazuje † 1774; ogłosił po łac. analecta de cerimonia ensem et pileum benedicendi, Varsav. 1721; specimen hist. pol. crit. Dantisci 1733; anecdota jablonovior. Vars. 1755; manuale juris,

oraz man. de interregnis, Vars. 1764; w polskiéj mowie pisał prozę i wierszował: dwa miecze przeciwko dissidentom, Warsz. 1731; przypadki w niewoli 1773; proba pióra 1753, zebranie rytmów 1752, 1756; ludzkość litująca się 1768; a nadto bibljograficznych ogrom. — datrz 103, 109; 1711, 1774.

Zamojski grzymała, Jan, w legacjach do papieża 1577 do ces. i rzeszy 1587, do Stambułu 1592—1595 do papieża 1598, arcyb. lwow. 1603 † 1614.

Zamojski, jelita sarjusz, Stanisław syn Szczęsnego, n. 1516, kaszt. chełmski † 1572; syn jego:

— Jan n. 1541; nauce oddany, w Padwie rektor, wydał de senatu romano, Venet. 1563; po zgonie Zygm. Augusta 1572 w Glinianach konfederacją de libertate et tranquillitate tuenda zawiązał, powszechność suffragjów utrzymał; w bezkrólewiach domu austrjackiego niedopuszczał; kanclerzem w koronie 1576; Wieliż, Zawołocie 1580 zdobył i bułat hetmański objął; Psków docisnął; Gryzeldę Batorównę w trzecie małżeństwo w czerwcu 1583 wziął; Samuela Zborowskiego 1584 rozkazał ściąć, Maximiljana 1587 wyparł, pobił i w Byczynie 1588 do zdania się na łaskę zmusił; Zamość miasto, jego szańce i w nim universitet wzniósł, ordinacją 1589 urządził; napaść wołoską i turecką strzymał; sejmem inkwizicijnym 1592 powodował; w Inflantach 1601, 1602 poodzyskiwał miasta, własnym wydatkiem; buławę 1602 złożył; ofiarowane sobie cudzoziemskie tituły odrzucał, nadesłane 1604 runo złote odesłał, † 1605; z czwartéj żony Barbary Tarnowskiéj, zostawił jednego syna: — Tomasz n. 1593, wda podolski 1617, podkancl. kor. 1629, kanclerz 1635 † 1638, założył Tomaszów; stawał do boju; schismę skłaniał do unji; z wojewodzianki księżniczki ostrogskiéj zostawił: Gryzeldę Konstancją, Jeremjaszowi Wiśniowieckiemu ślubioną, króla Michała matkę; Joannę Barbarę, Alexandrowi Koniecpolskiemu

zaślubioną; i syna jedynego — Jana n. 1626 † 1665, którego żona Maria Kazimira la Grange d'Arquian, potym królowa Sobieska. Po zgonie Jana ordinacja przeszła w linją stryjeczną.

— Jerzy Krzysztofa syn, ojciec synów i córek, w stanie duchownym bisk. chełmski 1600 † 1620. — Wacław Jana syn, kaszt. lwow. 1629 † 1642; syn jego: Stefan kaszt. kijow. 1662 † ; tego stryj:

— Jan, Jana syn, kaszt. chełmski 1613 poległ w boju z tatarami 1619 pod Łosiaticzami; synowie jego: — Jan dominikan 1615 bisk. bakoń. przemyski 1650, łucki 1654 † 1655; — Zdzisław kaszt. czerniech. 1652, 1659; synowie jego: — Kazimirz kaszt. halicki... wda bełzki 1690 † 1692; — Marcin, odziedziczył 1665 ordinacją † 1689; synowie jego: — Tomasz ordinat † 1725; — Michał ordin. wda smoleń. 1732 † 1735; synowie jego: — Tomasz ordin. wda lubel. 1744 † 1750, ojciec ordinata Klemensa wnet bezdzietnie zmarłego; — Jan Jakób ordin. wda podol. 1765 † 1789, poślubił Ludwikę Poniatowską, króla siostrę; — Jędrzéj, n. 1716, z razu w służbie saskiéj generał; kanclerz kor. 1764, złożył pieczęć 1767; pisze projekt prawa 1776 odrzucony 1778, objął ordinacją 1789 † 1792; zostawił rozrodzone potomstwo. — patrz 1605, 1792.

Zamojski, poraj, Stefan, na studjach w Padwie 1593 wydał analecta lapidum vetustorum in Dacia. — Stefan jinny, miecznik sieradzki, deputat do tribunału skarb. 1653, dokazywał 1655 pod Częstochową.

z *Zapolia*, Stefan wda siedmiogr. † 1599, zostawił z księżniczki cieszińskiéj: Barbarę Zygmunta starego małżonkę 1512 † 1514; Jerzego co poległ pod Mohaczem 1526; tudzież: — Jana wojewodę, króla węgier 1526 11 listopada † 1540 20 lipca, który w Nagywarad zawiera pokój z Austrją 1538 2 lutego, ślubuje 1539 1 lutego Izabellę Zygm. Augusta córkę † 1559; syn

jich: — Jan Zygmunt n. 1540 7 lipca, pod opieką matki do 1551; wraca 1556 † 1571 14 marca, po nim Batory. — p. Izabella.

Zapolski, pobóg, Zygm. kaszt. wieluń 1632 wnuk jego: — Ignacy Stanisława syn missjonarz † w Persji 1703; — Franciszek Antoni, Kazimirza Alexandra syn, kaszt. wieluń. 1699, sieradz 1705 wnet umarł.

Zaprzaniec, Zegota, z toporczyków; wróciwszy z obcych krajów, zarzuca gminne chorągiewne godło topor i hasło starza, podnosi jinne starykoń, gmin kmiecy 1077, 1080, oburza się i powstaje. — Piotr, kaszt. sendomir., wda † 1160; syn jego: — Jan kaszt. sandecki 1220. — p. Szafraniec.

Zaremba, w dawnych wiekach, dużo było w kaliskim i sieradzkim mianowicie tego jimienia czyli herbu dostojników; pisali się pospolicie z Kalinowy: — Szymon, kaszt. kruszwicki † 1240; syn jego: — Jędrzéj Szymonowicz bisk. poznań. 1298 † 1311, klątwą 1297 wywołał wyzucie z tronu Łokietka. — p. z Kalinowy. z *Żarnowca* 1597. — z *Zasławia* 74.

Zasławski kniaź litewski, Jawnucie potomstwo, wygasło na Fiedorze, którego jedynaczka Anna wniosła Zasław. lit. w dom Chlebowiczów, poślubieniem Jana kancl. i wdę wileń. zmarłego 1549, któremu powiła 1544 Jana Chlebowicza podkancl. i wdę trockiego.

Zasławski kniaź, z Ostrogskich jidący, Jerzy Wasilewicz; Janusza zmarłego 1548, którego syn: — Kuźma Iwanowicz zostawił Michała i Janusza, niestrudzonym bojem znamnietych do jakiego wywoływały tatarskie inkursje. — Janusz, Janusza syn, wda podlaski 1592, stawał przeciw Nalewajce 1595, tatarom, turkom w Multanach 1599, wda wołyń. 1605 † 1629; z jego synów: — Alexander kaszt. wołyń. 1610, wda bracł. 1613, kijow. 1629; po zjeździe władików ruskich we Lwowie † 1629, ślubując Eufrozinę Ostrogską,

wszedł w ordinacją; z synów jego: — Władisław Dominik ordinat wda sendom. 1645, krak. 1649 † 1655; z Sobieskiéj Katarzyny zostawił: — Alexandra ordinata ostatniego z Zasławskich † 1673; oraz córkę Theofilę ordinacji dziedziczkę która ją wniosła w dom Lubomirskich; a z jéj córką Marją n. 1691 wydaną 1710 za Pawła Sanguszkę dostała się pod rozporządzenie kolbuszowskie.

Zawadzki rogala, Mikołaj z Zawad, bojuje w siedmiogr. 1527 pod Wiedniem przeciw turkom 1533; syn jego: — Stanisław Pikus, w nauce wcześniak, medik, universit. krak. rektor lat dwadzieścia, żył jeszcze 1572, z synow jego: — Theodor biegły w prawie autor, (patrz 1626).

— Alexy marszałkuje 1539 królowéj Izabelli Zapolji, † wracając 1541; synowiec jego: — Bartłomiéj, Wojciecha syn, nar. 1527 † 1597 sekretarz królewski w legacjach; brat jego: — Jan sędzia ciechanow. odmówił koło 1610 senatorstwo dla starości; syn jego: — Jan, ze swym wojennym zaciągiem w Szwecji, od Szwedów 1598 goniec do Zygm. IIIgo; pod Smoleń. 1609, w Infl. w Kurlandji 1619 książąt interesa załatwia, Friderika w niéj utrzymuje; w legacjach do Szwecji 1633, 1634 do książąt rzeszy, do Francji 1637 dla traktowania o małżeństwo, do Anglji do Holland; późniéj do Anglji i Francji 1646 poselstwa odprawiał; kaszt. gdański 1639, wda parnaw. 1643 † 1645; wnuk jego: — Kazimirz Jana syn, kaszt. chełmiń. † 1691; zostawił: gloria orbi sarmatico, Crac. 1670; super advertentiam defectuum in capitib. imp. sarm. 1676: historia arcana sub rege Mich. 1699 — (p. 98, 1691).

Zawisza łabędź, Józef na Baksztach, ojciec synów trzech: — Jan wda mścisł. 1597, witebs. 1610 † 1621; — Mikołaj kaszt. witeb. 1629, 1632; — Jędrzéj, wda miński 1596, witebs. 1599, podsk. lit. 1601 † po 1607;

syn jego: — Krzysztof n. 1584, marsz. nadw. lit. 1649, wielki 1654, sejmu 1642, tribunału lit. 1640, 1667, opuszcza laskę wielką 1669, kaszt. wileń. 1672 † 1674; z wnuków jego: — Krzysztof, Jędrzeja syn, wda miński koło 1740, mowy jego: odgłos słodkobrzmiącéj melodji, wyszły w Warsz. 1728; a wprzód: propositiones christ. polit. Crac. 1695; przekład Stanihursta tragicznéj historji boga w ciele cierpiącego, Wilno 1721; córka jego Maria wydała w Warsz. romans Aryamen; a syn jego: Ignacy marsz. nadw. lit. 1736 † 1738.

Zawisza, sulima, Czarny n. z młodu długo żołd prowadzi, u cesarza, we Włoszech i Węgrzech; nadbiega 1410 do boju z krzyżakami; w legacjach na sobór konstancjeń. 1415 do Anglji, Francji i Zygmunta; po rycersku dostał się w niewolę hussitów; traktował gości ua weselu królowéj Zofji 1422, i znowu wrócił do ces. Zygm., gdzie 1428 jeniec u turków rozsiekany; synowie jego: Marcin i Stanisław zginęli 1444 pod Warną.

Zawisza Dowgiało, zadora, Jan bisk. wileń. 1656, z powodu wojny ujechał z królem, wrócił, † 1663.

Zbaraźski kniaź, Siemion Wasilewicz Maniewski (brat Michała Wiśniowieckiego), na Zbarażu; miał syna: — Andrzeja, co stawał pod Wiśniowcem a † 1520, zostawiszy pięciu synów, z których: — Stefan w legacji do Moskwy 1555, wda witebs. 1558, kaszt. trocki 1561, wda 1566 † 1586; synowiec jego: — Janusz, Mikołaja syn, pod Czarneckim 1567, wda bracł. 1575, regimentarz 1577, z tatarami walczy: pod Połock. Sokołem 1579, za Toropeć 1580; w poselstwie do Moskwy 1581, goni tatary; pod Guzowem 1607 † 1608; synów jego dwóch: — Krzysztof n. 1580 wróciwszy z zagranicy, w Multanach 1600, pod Chocimem 1621; poseł do Stambułu 1622, † 1627; — Jerzy, powróciwszy z zagranicy, towarzyszy królowi do Szwecji

1598, w Moldawji 1600 † 1631 ostatni tego domu; zbarażskie posiadłości objęli Wiśniowieccy.

Zbąski czyli Sbąski, Jan Abrahama syn, biskup płocki 1310 † 1318. — Abraham, sędzia poznań odradza 1434 wyniesienie na tron Wład. jagiellon. zniewolony 1435 wydać biskupowi hussitów † 1436. — Abraham kaszt. bydgoski 1528 † 1541. — Abraham chwiał się w wyznaniu kościoła 1568, 1570, kandydat do tronu 1572. — Jan Stanisław biskup przemyski 1676, w legacji do Wenecji i do Rzymu, bisk. warmiński 1687 † 1698.

Zbigniew Władysława Hermana syn, nar. przed 1080, z matki kmiecego stanu, na naukach w Saxonji 1093, wraca 1095, pozbawiony wydziału 1108, wraca 1116 zabity.

Zborowski, jastrzębiec, Marcin (z Rytwiańskich) wda łęczycki 1493, 1500; syn jego: — Piotr łowczy sendom. 1479; zostawił dwóch synów: — Mikołaj u Matjasza węgierskiego dowodzi zaciągiem polsko szląskim; — Jędrzéj, kaszt. wieluń. koło 1500; ma trzech synów: — Jan zginął pod Orszą 1514; — Piotr ochmistrz królewicza Zygm. Aug. koji rokosz lwow. 1537, kaszt. małogoski koło 1540, sendom. koło 1550 † 1557; — Marcin, pod Orszą i Opoczką 1514, Czecha Berkę Odolanów napadającego zabił; Sanguszkę w Czechach dognał i zabił 1554; ujeżdżającą Bonę 1555 przytrzymywał; kaszt. kaliski koło 1545, wda 1550, poznań. 1557, kaszt. krak. 1561 † 1565; synów jego siedmiu:

— Marcin kaszt. krzywiń. † 1559; ojciec Jędrzeja kaszt. bieckiego 1599 którego syn Jędrzéj kasztelan oświecimski.

— Piotr kasztelan biecki, komiss. do Prus 1566, kaszt. wojnicki 1567, w legacji do Stambułu, 1569,

wda sendom. 1568, krak. 1574, staje za Batorym 1576, pod Gdańskiem 1577 † 1581.

— Jan, pod Pozwolem i Newlem 1566 w legacji do Paryża 1572, kaszt gnieźn. 1574, pod Czchowem 1577, Pskowem 1579 † koło 1595.

— Jędrzéj, w cudzych krajach, miecznik kor. 1574, marsz. nadw. kor. staje za Batorym, prowadzi Annę na koronacją 1576; pozwany 1585, z marszałkostwa ustępuje 1589, kaszt. sanocki koło 1595.

— Mikołaj młodo zmarł, zostawiwszy synów i wnuka którzy wymarli.

— Samuel rotmistrz, przypadkiem 1574 Wapowskiego zabił, na infamją skazany, w Siedmiogr. przebywa, dowodzi niżowcami przeciw Moskwie, czyni diversją pod Wielk. łukami 1678, schwytany i ścięty 1583; zostawił synów i wnuka jezuitę zmarłego 1652.

— Krzysztof podczasy kor. ma zatargę z Bogdan. moldaw. 1570, staje za Maximil. 1576, pozwany 1585 o zbrodnię stanu, na gardło skazany, usunął się do Austrji.

Zbylitowski 1605. — *Zebrowski* 1620, 1637.

Zebrzydowski, radwan, Wojciecha z Krzyckiéj arcyb. gnieźnieńskiego siostry synowie: — Jędrzéj nar. 1496, bisk. kamieniec. 1542, chełmski 1544, kujaw. 1546, pozyskiwał deklaracją królewską incapacitatis heretic. 1550, bisk. krak. 1551, zatrzymany w swéj żarliwości anti obywatelskiéj, † 1560; — Bartłomiéj kaszt. brzeski kuj. 1551, wda 1583, 1586; — Kacper kaszt. kaliski 1569, wda 1572, 1580; synowie jego: — Mikołaj kaszt. szrem.; — Jędrzéj, szremski też 1596 † przed 1600; syn jego: — Kacper kaszt. kaliski 1631.

— z jinnéj liñji: Florjan Kacper kaszt. lubelski pod Newlem 1563 † 1565; syn jego: — Mikołaj na weselu z Batorówną 1583, wda lubel. 1588, marsz. w. kor. 1597, wda krak. 1601, wiedzie rokosz sandomir.

1606, rozbity pod Guzowem 1607 † 1620, z Herbutówny miał: Niemojowską Teresę za Maciejem Smoguleckim; i Jana zmarłego 1641, którego synowie: — Michał wda krak. 1667 † 1667; Franciszek kaszt. lubelski 1647 † 1650.

Zeglar 1437.

Żegocki jastrzębiec, Marcin kaszt. przemęt. marsz. sejmu 1626, 1632 † 1634; syn jego: — Krzysztof tłukł Szwedy 1655 pod Kościanem, 1658 w Danji; marsz. trib. kor. 1660, wda inowrocł. 1667, biskup chełmski 1669 † 1672.

Zelechowski 1650.

Zelisław, wodzował za krzywoustego, stracił rękę 1103 † 1120.

z *Zembocina*, strzemie, Mikołaj, którego żona Małgorzata 1078 w dzwonnicy się kryła w czasie wojny kmiecéj.

Zenowicz, despot, Jerzy wda smoleński; wnuk jego: — Jerzy Jurewicz, na polach jiwanickich 1564, regimentarz w infl.; pod Czaśnikami 1567, Lepelem 1568, kaszt. połocki † 1579; syn jego: — Krzysztof kaszt. brzeski lit. 1589 † 1615; syn jego: — Mikołaj Bogusław, kaszt. połocki, zginął pod Chocimem 1621 7 września; córki: Zofja za Sapiehą wdą wileń i hetm.; Anna za Radziwiłł do 1636 potym za Franciszkiem Zebrzydowskim.

— Jan Jerzego połockiego syn, kaszt. witebs. 1598; wnuk jego: — Stanisław Jurewicz kaszt. nowogr. † 1672; syn tego: — Krzysztof z Bratoszyna, marsz trib. lit. 1683, 1701.

Zerneke 94.

Zeromski, jelita, Kazimirz Chwalibóg. stolnik wileń. regimentarz wojsk lit. pod Kuliszkami razi Moskwę; marsz. skonfederow. wojska, od niego w Dubnie 1662 zabity.

Zieleniewicz 83.

Zieliński świnka czy ciołek, Grzegórz kaszt. płocki 1578, wda 1580 † 1589. — Walenty, kaszt. płocki 1618, wda 1640; syn jego: — Ludwik kaszt. sierpski 1674; syn jego: — Konstanty arcyb. lwow. 1698, trzyma stronę Leszczyńskiego, porwany 1707 † 1709, więziony w Moskwie.

— Grzegórz kaszt. płocki 1673, wda 1688 † 1690. — a w roku 1788, Ignacy wyszogrodzki; Ludwik rypiński kasztelanowie.

Ziemowit Piasta z Rzepichy syn, zmarły 891 obaliwszy panowanie Popiela, sam staje się głową panującéj rodziny.

Ziemowit Konrada mazowieckiego syn, w jedenastéj od pierwszego piastowicza rodni, † 1262 głowa książąt mazowieckich; prawnuk jego:

Ziemowit, po zgonie ojca Trojden 1341 książe; objął 1345, 1351, 1354 całe Mazowsze; dobija się o królowanie w Polszcze 1371 † 1381; syna jego Jana potomstwo na Czersku i Warszawie wygasło 1525; a drugiego Ziemowita na Płocku, wprzód 1462; trzeci jego syn Henrik bisk. płocki 1390, ożenił się z Ringałą Kiejstuta córką, zmarł 1391.

Zimorowicz 1629, 1680,

ze *Żmigroda* Wojciech 1305 krakowski; Wojciech 1306 † 1311 sandom. wdowie, siła się przyłożyli do powrotu Łokietka. — Jakób Szumka, kaszt. sanocki czy żarnowski poległ 1331 pod Płowcami. — Jinni téż, patrz Stadnicki.

Zochowski Cyprjan, archiep. połocki, był na colloq. lubelskim 1680, 24 stycznia, o którym relacją wydał we Lwowie; są i kazania jego.

Żółkiewski lubicz, Mikołaj wda bełzki koło 1526; syn jego: — Stanisław wda bełzki 1580, ruski 1586 † 1588; synów ma dwóch: — Mikołaj którego syn Łu-

kasz n. 1592 jeniec pod Cecorą 1620, wyzwolony 1622, wojuje, wda bracł. 1636 † 1636;

— Stanisław (drugi syn Stanisława), n. 1547, Zamojskiemu w boju towarzyszy, na prawym skrzydle 1588 25 sticznia pod Byczyną; hetm. pol. kor. 1588, kaszt. lwow. 1593; Nalewajkę 1595, Wołochów 1597, pokonał Szwedów 1602 pod Weissenstein; na lewym skrzydle 6 lipca 1607 pod Guzowem; wda kijow. 1608, wnet 1608 hetman wielki kor. zwycięzca 4 lipca 1610 pod Kluzinem, jedna 27 sierpnia carski tron dla Władysława, do Moskwy wszedł, do Warszawy Szujskich na triumf w lutym 1611 przywiódł; zdaje wdztwo, kanclerstwo 1618, bierze; ginie pod Cecorą 7 października 1620; żona Regina Herburtówna, syn Jan jeniec ranny pod Cecorą 1620; † 1633; z córek, jedna Koniecpolska; druga Zofja † 1634 za wdą ruskim Daniłowiczem. — Patrz 60.

Zorawek Jędrzéj † 1009, pustelnik do świętych liczony.

Zydowski 1650.

Zygmunt patrz, Jagiełło, Waza, Koribut.

Zygmunt Kiejstutowicz (Witolda brat), wielkim księciem Litwie 15 października 1432 naznaczony, zabity 1440.

Zyra, dębno, wda mazowiecki 1163, 1184 opiekun Leszka zmarłego 1185.

Zyrosław w boju nad Sajo 1133 z Węgrami, gdzie haliczanie zdradzili; w Prusiech 1166.

Zyzani 1600.

VIII.

ROZMAJITOŚCI.

I. GENEALOGJE.

Gdy rozradzanie się rodzin, a związki między nimi pokrewieństwa, powinowactwa, licznym w dziejach zdarzeniom rozmajite kierunki nadają: z tego powodu załączałem do niektórych pism mojich różnie obmyślane, a czasem powtarzające się tablice genealogiczne, na które się tu powołuję.

Należć je można w Polszcze średnich wieków:

Ród Piasta do czasu rozrodzenia się.

Pokrewieństwa Mieczysława i Bolesława w Węgrzech.

Pokrewieństwa Mieczysława i Bolesława w Niemczech.

Ród saski i frankoński królów niemieckich, a pokrewieństwo z nimi królów polskich.

W zbiorze rozbiorów dzieł przy artikule XVII jest:

Ród i pokrewieństwo kilku różnych osób panujących, które 1413—1421 Guillebert de Lannóy widział.

Tu w tym tomie Iszym Polski dziejów i rzeczy jéj:

Ród Piastów.

Ród Gedimina (więcéj szczegulnione niż w tomie drugim).

Sobieski, Leszczyński.

Ostrogski i ordinacja; Olelkowicz, Sieniawski, Tarnowski, Lubomirski, Potocki, tudzież hetmanów koronuych pokrewieństwa.

Mohiła.

Łaski, unitarzy pokrewieństwa.

W tomie drugim i piątym powtarza się:

Ród ruskich kniaziów Rurikowiczów.

2. CUDZOZIEMCY W POLSZCZE.

Chcesz być bespieczny u siebie, niepuszczaj do gniazda swego obcéj ze szczeniakami suczki, powtarzali przed wieki celtowie; a chcąc mówić o cudzoziemcach w Polszcze, niepodobieństwo nie pomnić na to celtów powtarzanie. Nie o tym jednak napływie cudzoziemców mówić mamy, co mnogością swą przenarodowiał okolice, wabiony, nieproszony, gościnnie przyjmowany, niejakie korzyści przynoszący, co mnóstwem narodowi i rzeczypospolitéj liczne przygody zrządził i zagładą zagrażał: na pojedyncze raczéj osoby baczność zwracamy.

Osoby znamienitsze w miejskim lub ziemskim obywatelstwie ukazujące się, w kraju osiadłe, lub gościem będące, długim lat przeciągiem lub chwilowo, odwiedzinami, przejazdem, przelotem. Ci ostatni pospolicie opowiadali tylko o widzianym kraju; ale papiescy legaci i nuncjusze, posłowie mocarstw i dworów, królowe cudzoziemki i cudzoziemscy króle, zwykle z własną służbą, poufnikami i czeredą, gościli dłużéj, wrażali się w żywioł narodowy swymi sposobami. Długi ten szereg, zasługiwałby na staranny wykaz. Tymczasem uchylając go z przedsię, wymienię cokolwiek wielkiéj rozmajitości cudzoziemców, co się pobytem swym w Polszcze pamiętnymi stali.

1000 Bruno apostołuje.
1030 Mirzwa z anglosaxonów.
1080—1088, 1124 Otto szwab, bisk. bamberg. n. 1060 † 1139.
1100—1130 Gallus kronikarz.
1245 Plan Karpni przejeżdża.
1414, 1421 Gillebert de Lannoi, zwiedza.

1454 Jan Kapistran n. 1385 † 1456.
1474, 1477 Ambroży Contareni, venecjanin.
1480 Buonakorsi Kallimach † 1496.
1500 Bonar Jan z bracią szwajcar † 1523.
1506 Jodokus Decjus † 1550.
1518 Vietor † 1546.
1545 Mikołaj Mniszech czech † 1553.
1546 Lismanin z Korfu † 1563.
1547 Franciszek Stankar mantuanin n. 1501 † 1574.
1550? Zygm. Herbersteju ze Stirji n. 1486 † 1566.
1550? Piotr Ruiz maureus, hiszpan † 1571.
1556 Aloyzy Lippoman n. 1500 † 1559.
1557 Lelius Socin z Sjenny n. 1525 † 1556.
1560 Piotr Statorjus z Thionville.
1564 Bernard Ochin z Sjenny n. 1487 † 1564.
1568 Ruggieri.
1574 Gui du Faur Pibrac, n. 1528 † 1584.
1575 Duditius węgrzyn n. 1533 † 1589.
1576 Bekiesz † 1581.
1577 Reinhold Heidenstejn † 1621.
1578 Alexander Guagnini n. 1538 † 1614.
1580? Morsztin z Niemiec.
1581, 1582 Possevin, jezuita n. 1533 † 1611.
1585, 1600 Nahajus tatar, jezuita.
1592 Urszula Mejerin † 1676.
1600? Valenti Smalcius z Gotha † 1622.
1622 Pinocci † 1676.
1623 Wilhelm Hond z Hagi, n. 1601 do 1652.
1624 Jan Amos Komenius morawjanin nar. 1592 † 1671.
1630—1648, Wilhelm le Vasseur de Beauplan.
1645 Renée du Bec Crespin marchale de Guebriant † 1659.
1645 Jan le Laboureur n. 1628 † 1675.
1649—1652 Megnien, Meninski z Lotaring nar. 1623 † 1680.

1650 Olizarovius, tirolczyk z Inspruga.
1655 Erik Dahlberg szwed n. 1625 † 1703.
1658 Boratini.
1660 Babonaubek pers † 1676.
1661—1685 de Tende (de Hauteville) † 1697.
1676—1689 Dalerac.
1679—1683 de Beaujeu.
1683—1696 Maurici Vota włoch, jezuita.
1694 Bernard O'Connor irlandczyk n. 1666 † 1698.
1726 de la Motraye w przejezdzie.
1750? Eon de Beaumond, n. 1728 † 1810.
1750—1773 Berachia Frank z wołoszczyzny † 1791.
1764 Rulhier n. 1735 † 1791.
1750 Wawrzyniec de Kolof Mitzler † 1778.
1767 Kokcej z niemiec.
1768 Gröll.
1770 Folino. — La Roche etc.
1770 Viomenil. — Dumourier. — Choisi etc.
1775—1793 Gilibert botanik † 1840.
1775 Bergonzoni medik † 1820.

W ostatnich czasach za Stanisława Augusta, wabionych lub przybywających cudzoziemców było dosyć: Becu, Spitznagel, Lobenwein medicy w Wilnie; Canaletti, Bacciarelli, Norblin, Rustem, w malarstwie i rysunku; Le Brun, Pink, skulptory; Perthes inżynier geograf; Will rytownik, sztycharz; Jeufroi rytowuik kamieni; Dauvigni skoczek. Wspownieć wypada tych co na zawołanie naukowe przysługi czynili: Lulhier matematicznemi dziełami; Condillac logiką; brat jego Mably wraz z Janem Jakóbem Rousseau, radami i uwagami urządzenia Polski.

3. POLACY W CUDZYCH KRAJACH.

Ród słowiański szeroko rozciągły, szerzéj bywał rozlazły gdy sobą w Grecji i Germanji jinne zasilał. Niemiecki pewnieby szczupłym trwał, gdyby się niepomnożył przylewkiem jego: tak że nienawiść rodu wydaje się braterską wyrodnego Kaina nienawiścią. Mięszał się w to ród lachicko polski. Nie tego jednak w obcych ziemiach szukamy; nie tego co na wschód w jasyr pognane zostało: ale szukać chcemy i polotem dostrzegać śladów tych, co trudem jakim lub w nauce obcym nieswojim przysługę nieśli; tych znamienitych, których wziętość i zasługa rychléj u obcych niż u swojich wspomnienia nalazły.

Mateusz z Krakowa, zmarły 1410, wędrownik, poseł, biskup, kanclerz, kardinał, człowiek stanu nie w swojim kraju. Wnet na tymże dworze cesarskim Leszczyński 1470—1476 za przysługi cudzoziemskie swe Lesno w cudzoziemskie strojił tituły.

Dziwna rzecz, ledwie druk rozpowszechniać się począł polskiego piśmiennictwa płody w obcych ziemiach szły pod prasę: Marcin Strepa, Mikołaj z Błonia, Vitelljo z Krakowa i jinni, niemając miru we własnéj ziemi.

Pierwsze statutów wydania, równie jak mszały cudzoziemskich szukały tipografij. Brudzewski dziełko swe słał do druku 1495 do Mediolanu. Optik Vitelljo 1533, Struś medik 1535, Sędziwój chemik 1604 w obcych ziemiach w Venecji, w Bazilei ogłaszani drukiem, prawdziwie nie dla swojich pisali: polubili jich i korzystali z jich światła cudzoziemcy. Kopernik wnet po dwakroć drukowany 1543, 1566 wprzód obcym światła udzielił (Maginiemu, Keplerowi, Galileuszowi), nim

się należli swoji, co go własną pracą uczcili u siebie (Hevelke, Poczobut).

Budowniczy czyli architekci, Woltzner w Wiedniu 1150, Arler w Pradze 1350 nie dla swojich gmachy stawiając, udowodniali że swoji mogliby się obejść bez obcych jakich potym sprowadzali(1). Rzeźbiaż Stvos † 1542 większą część życia w Norimberdze przepędził i tam dłuta swego pamiątki wygotowywał.

Grodecki, Pogrzebski, Makowski, Radziwiłł, Nieprzecki, z krajobrazami własnego kraju wynosili się za granicę do Venecji, do Antwerpji, do Kolonji, do Bazilei, do Amsterdamu, do Norimbergi. Bo się krajowcy do rytowania geograficznych niebrali. A gdy z niewielu zdolnych malarzy trzeba szukać choć jednego w Tridencie, a może i gdzie jindziéj: rytowników Falka, Lubienetzkiego, Chodowieckiego najdziesz w Amsterdamie, w Niemczech.

Kluverius † 1623, podróżował, zgłębiał starożytności, studja geograficzne prostował, prace swe ogłaszał, powtarzane bez końca po cudzych ziemiach. Toć Goelnitz też 1630—1643 dla Hollendrów pisał. Toż Grzebski 1568 siklem hebrejskim, Zamojski 1593 kamieńmi w Dacji; Jabłoński † 1757 egyptskiemi pomnikami, nie dla swojich się trudnili.

Próżno się silił Jonston aby żyjącą i roślinną zajmujące się naturą, trudy jego, we własnéj wychodziły ojczyznie. Tyle jego wydań, gdzieś tam (1630

---

1) Do rzędu polskich architektów podciągniony był włoch Serljo; przez grube roztargnienie wymieniłem go był w artikule niniéjszym naprzód w Poznaniu w tygodniku przyroda umieszczonym. Sebastjan Serljo urodzony w Bononji od roku 1544 we Francji † 1552 prócz bydynków zostawił: dzieło o architekturze. Podciąganie jego do polskich wynika z drukarskiego błędu w wydaniach methode pour étudier l'histoire Lengleta Dufresnoy, gdzie bywa: né en Pologne zamiast en Bologne.

do 1769), nieuciszony odgłos miały (2). A tegoż czasu 1650—1656, Boim dawał poznać medicinę i florę chińską; a późniéj 1770 towarzysząc podróżom Kuka Forstery, florę australji. Nisko w Polszcze medicina stała, z niéj jednak Chmielecki uczył jéj 1632 w Basilei; a Selljusa † 1767, Gehemy 1682—1688 i jinnych trudom Niemcy, Anglia, Hollandja dawały gościnę jak swojim.

Podróżowali Polacy zawsze i bez końca, a wielu z ochoty lub z musu w dalekich świata stronach; o wielu ani słuchu, choć się światu przysłużyli. Braciszek Benedikt 1254 towarzyszył dalekiéj do złotéj hordy posyłce i pisał. Jan z Kolna 1476 ku biegunowi północnéj Ameriki na norwegskich zaganiał się okrętach, o czym hiszpanie rychło dowiedzieli się, kiedy Kolumba na zachód wyprawiali. Bez żydka z Poznania po Indji krążącego, a chrztem Gaspard da Gama zwanego, Vasko de Gama 1498 i Kabral 1500, niemieliby tego w swych wyprawach powodzenia jakie on jim zjednał. Amerigo Vespuzzi 1500 spisał Gasparda opowiadania.

Pomordowani 1643 w Japonji Polacy, niezostawili, bo zostawić niemogli pisma po sobie; będący w Persji missjonarze, niezdobyli się na nie. Pielgrzymka Radziwiłła 1582, 1584, słuszny uzyskała rozgłos. Z gońca Taranowskiego 1560—1574 niewiele co przyszło; wię-

2) Zaluziański Adam doktor mediciny i professor przy akademii pragskiéj, mąż sławny z wielu dzieł lekarskich, osobliwie zaś odkryciem płci męskiéj i żeńskiéj w roślinach r. 1592, co późniéj Lineuszowi przypisano. Był on od wielu znacznych pisarzy zagranicznych i naszych Polakom przywłaszczany, lecz niesłusznie. Przekonałem się bowiem z jego dzieła: methodi herbariae libri tres, Pragae anno 1592 in 4to w bibliotece berlińskiego uniwersitetu, że był czechem a nie polakiem (Gąsiorowski, zbiór wiadomości do hist. sztuki lekarskiéj w Polszcze, tom I, p. 301).

céj się cudzoziemcom dał poznać 1595 Broniowski. Nic też nieprzyszło ni z Magnusa Tarnowskiego 1515 do 1520 wycieczki; ni z Lanckorońskiego † 1531 pielgrzymek; ni ze Stanisława Tarnowskiego do 1550 bieganin; ni z Jędrzeja Tęczyńskiego 1529—1532 gonitw; ni z peregrinatora Jana Tęczyńskiego † 1541; ni z jezuity Stanisława Taranowskiego 1613—1630; ni z Konopackiego † 1643 włóczęg: więcéj wiemy od Pawła Potockiego lat trzynaście 1654 do 1667 jeńca na Moskwie: a tamci w cudzych krajach byli: Maurom lub Moskwie w oczy zajrzeli, alpejski, pyrenéjski półwysep, brzegi Afriki, Egyptu, Palestinę odwiedzili, świat zwiedzali, wiatry gonili.

W nowszych czasach gdy Jan Potocki z mnogich swych podróżniczych wycieczek, po francusku zdawał sprawę, i zajrzał do Chin, zjawił się ślad jego na kartach geograficznych na brzegach Korei czy Chin pod Pekinem w archipelagu Potockiego. Niewiem jak to chińczycy przyjęli, jak swe tameczne wyspy zowią, z jich krajobrazu wyczytać nieumiem ale Potocki tak tam świeci pod Pekinem, jak ciołek lub janina na niebie.

Nie będę się więcéj zatrzymywał nad podróżami ziomków zabawić mogącemi a niezajmującemi cudzoziemców, wspomnę tylko pobyt w obcych ziemiach Bobowskiego † 1675, któremu dojrzalsze ćwiczenia w językach wschodnich obowiązane pierwsze zasiewy; wspomnę przytym Menińskiego który dla tychże języków skarbiec wyprawił 1680 z Polski precz do Wiednia, gdzie krakowskie kalendarze największą miały wziętość, gdzie Kulczyckiego kawiarnia wabiła rakuzan podniebienia. Wspomnę też Niegoszewskiego, który 1584 wielo języczne improwizacje w Venecji zostawił. A ta Venecja zawdzięczała swą obronę i swe ocalenie: Goskiemu 1570, a potym 1613 Littawerowi, niestrwożonym lekarzom.

Niewyczerpuję wspomień, ani podróżujących ani bojowników! bo gdy tamtych za granicami snujących się mnogo spotykasz; ci drudzy mnożniejsi głośni są równie u siebie jak po świecie. Różnym szczęściem dzielni we własnéj ojczyznie dokazywali i na lądzie i na morzu po całéj kuli ziemskiéj. Żołd prowadzą, lub poloru nabywają; a ten i ów możniejszy własne poczty po świecie wodzi. Gdzież niebył Zawisza czarny † 1428, Ściborzyc u cesarza w Węgrzech, ginęli 1444 pod Warną, Paniowski zaświecił 1463 Matjasowi w Węgrzech, Magnus Tarnowski 1518 Portugalji w Marokońskim, Łascy 1525 Francji pod Pavją lub Siedmiogrodziowi, Gnojiński z jinnymi 1225 pod Mohaczem, Tęczyński z pod Wiednia 1529 ze swym zastępem 1532 w Hiszpanji; a tegoż czasu Pieniążek jako kawaler maltański do 1575 dokazywał na morzu. A potym Lisowczyków przed i po 1620 genitwy; Czarneckiego 1658 pomorska do duńskiéj Fionji wyprawa; Sobieskiego 1683 dla ocalenia Wiednia podjęta utrzymały sławę jimienia poświęcającego się dla cudzéj a nie własnéj sprawy. Powodowały do tego pojedyńczym próżność i mniejsze pobudki, ale z nich mało takich dostrzeże coby duszą i ciałem w cudze przeszli jak Rozrażewski 1550, Andrzéj Poniatowski 1750. Zniewolony czasowie z ojczyzny ustąpić, Arciszewski, musiał się dobrze hollendrom w Brazilji 1624 zasłużyć kiedy ziomka jego dzieło o artillerji Siemionowicza 1650 z polską nomenklaturą przedrukowywali. Polszcze znać niebyło potrzebne.

Ale hollendrzy, całą bibljotekę braci polskich drukowali; widzieli u siebie strapionego ale niestrudzonego Łaskiego Jana 1540 † 1560; znękanych a nieugiętych, Szlichtinga † 1661, Wiszowatego 1645 † 1678, ceniąc jich spory filozoficzne, socjalne, theologiczne i rozmyślania onych. Z tego widać, że Hollendrzy mieli od

nas zboże, wosk, pieńkę, dzielnych wojowników, linguistów, geografów, rytowników, theologów, filozofów nawet talmudistów, a my w zamian od nich brali: papier, obrusy, dachówki, cegielki, mleczne krówki, pieprz, sér, śledzie.

Dla czego Hollendrzy dali gościnę braciom polskim łatwo się rozumie; rozumie się też dla czego Bzowski w obce wyniósł się kraje; trudniéj powiedzić dla czego Hosjusza dzieła w obcych zostały, widać że kardinałem nie dla połski.

Popisywali się z dziełami swymi Zamojski w Padwie, Tyszkiewicz w Bruxelli, Ligęza w Duaku, perory na uroczystościach polskich miewane za granicą drukowano. To nic dziwnego, byli to studenci a Polska sławna. W przelocie przejezdni drukowali wiadomostki o świeżo zaszłych zdarzeniach, lub swojego dowcipu niewielkie twory. Była to często próżnośćz jaką popisywali się duchowni mianowicie we Włoszech. Ale Goślicki de optimo senatore, Modrzewski de emendanda republica, Kristanowicz obcych też szukali drukarń! czyliż nie dla rodaków, nie dla ojczyzny swéj pisali? Cóż dopiero mówić o pisarzach dziejów własnych tłumnie w niemieckie ziemie wyrzuconych: Kromer, Michajło, Wapowski, kronikarze: Jan archidjakon, Bogufał, Gwagnin, Neugebauer, Długosz, Kadłubek, tłoczeni byli w Bazileji, w Kolonji, w Lipsku, Venecji, Moguncji; Grondzki w Budzie(3). Szukając

3) Postrzegam że dotknął tego wydawnictwa dziejów polskich w skarbcu swojim Karol Sienkiewicz, i tak w przedmowie zagajił: Dziwna jest i zasmucająca obojętność przodków naszych na uwiecznienie pomników historji narodowéj; co nawet w téj mierze wykonano, to po większéj części cudzoziemcom przyznać potrzeba. Pierwszy zbiór historiczny polski Pistorjuszowi szlązakowi winniśmy; drugi Gwagninowi włochowi; jinny znowu Mitzlerowi także nie Polakowi. Najdawniéjszych naszych kroni-

przyczyn tego smutna rzecz przypomnić dla czego Herburt we własnéj w Dobromilu drukarni Długosza nie ukończył; dla czego Dogiel doznał przerwy; jak z jinnych powodów typografy od biskupów i starostów utrapienia doznawali. Bywały na miejscu zawady, wszakże nie takie aby jich nie można przełamać i słusznie pytać się godzi:

Czy jest co podobnego z jinnym piśmiennictwem, coby we własnym nie najdując środków ni miru, w cudze rzucało się objęcia? Jest, ktoś mi odpowiada, wszakże bulgarskie piśmiennictwo moskiewskie ogłaszały prasy; greckie wszędzie do druku jedzie, a przecie są grecy i bulgary u siebie. To prawda, tylko że owych bulgarów i greków co pisali dawno nie ma. Jest téż piśmiennictwo arabskie, w naszéj, od Arabji dalekiéj ustroni z upragnieniem drukowane, a z wielkim trudem, kłopotem i wydatkiem dla naukowéj potrzeby; bo ciekawość ludzka wielki w nim rozum dopatruje. Czyżby podobnie było z piśmiennictwem polskim? Wydawcy zeszłych czasów, nad tym głowy nie łamali: pobudką łatwego jich przedsiębierstwa, była spekulacja; liczyli na odbyt, nie w Polszcze, bo przeprawa trudna i daleka, w swojich tylko stronach, w bliskości. Dzieła Włodka przypadkiem 1780 w Rzy-

karzy Bogufała, Baczka, kilku bezjimiennych wydał Sommersberg, Długosza..... mamyż powiedzić kto? oto tajny sowietnik jewo impieratorskiéj mosti Pietra wielikawo. — Dopóty wszystko dobrze, ale daléj zbytecznie się rozpędził Sieńkiewicz, z przymrużonym okiem, a zamdlonym umysłem wielką część Polski w Niemcy wtrąca, niebacząc że Lengnich był obywatelem rzeczypospolitéj polskiéj; że ów co nauczył się po polsku, by bogactwo mowy naszéj pracą swoją i drukiem uczcił, był torunianin który ojczyznie swéj nieprzeniewierzył się. Czyliż podobnie Sieńkiewicz w cudzoziemce zapędzi Jana Potockiego, że po francusku pisać a nie po polsku umiał; lub Jabłonowskiego co w Lipsku Lecha cienie na widowisko wywoływał.

mie wydanego, Włosi nie czytali bo było po polsku, w Polskie strony ledwie co go doszło z odległości takiéj. Polska zaś łacina odbyt miała wszędzie. Ponawiane wydania Kopernika, Jonstona, Sarbiewskiego, rozpierzchały się po rękach i bibljotekach od Polski dalekich. Nie same tą koleją szły kroniki lub powieści różnym czasem toczących się wydarzeń, takąż szły polskie linguisticzne i wszelkiego rodzaju naukowe płody jakie cudzoziemcom owego czasu potrzebnemi i użytecznemi się stawały.

Czy się tym kto cieszyć, czy na przygody piśmiennictwa narodowego utyskiwać zechce, dostrzeże rodaków nie rzadko obcym usłużniejszych niż swojéj własnéj sprawie; często gęsto, raczéj obcym niż swojim pożyteczniéjsi: tak już, aby Polonją poznać w całéj jéj rozciągłości, nie we własnym jedynie jéj obrębie, ale po obcych też krajach, po całéj kuli ziemskiéj szukać wypada, niezaniedbując wspomnień zasług jakie gdzie w jakim wieku położyli.

BIBLIOTEKA W TORUNIU UNIWERSYTECKA
72608

MYŁKI,

UCHYBIENIA DOSTRZEŻONE, OPUSZCZENIA

raczy czytelnik w miejscach tu wskazanych dołożyć i poprawić.

I, *w dziejopiscarstwie.*

XIV. Czajkowski Franciszek.

XL. Leonarda Goreckiego dzieło przełożył na polski Władysław Syrokomla Kondratowicz, Petersb. 1855.

XLII. Poprawić † 1582.

LIII. dzieje od śmierci Zygm. Aug. do 1594, przełożył na polski Michał Gliszczyński, Petersb. 1857.

LIV. ingressus in Valachiam, przełożył na polski Wład. Syrokomla Kondratowicz, Petersb. 1855.

LVII. comment. Solikowskiego, przekład polski Wład. Syrokomli Kondratowicza, Petersb. 1854.

LXa. Łubieńskiego o rokoszu polski Adama Jochera przekład, Petersb. 1855 na większą rokoszanów szkodę, niedosłowny.

LXIa. 1033, poprawić 1833.

LXVI. comment. Sobieskiego przełożył na polski Wład. Syrok. Kondratowicz, Petersb. 1855.

LXX. Gołębiowski Wincenty Franciszek.

LXXX. Rudawskiego przełożył na polski Włodzimirz Spasowicz, Petersb. 1856.

CXI Fredza gesta, przełożył na pol. Syrok. Kondratowicz, Petersb. 1855.

XCIX. 182.) *uzupełnić:* 1822).

CXVI. Lacombe umieścił też Polskę w *abrégé chronol. de l'hist. Ottomane* 1768.

Joüi bezimiennie ogłosił *hist. de Pol.* (Amsterd. 1698) bezjimiennie też załączoną na wstępie do dziejów miernie skreślonych Augusta IIgo i bez-

królewia, przez *P. Massueta: hist. des rois de Pol.* (Amsterdam 1733).

La Saxe galante, 1734 bezjimiennego, maluje dwór Augusta IIgo.

CXIX. Proyart wyszedł też w Paryżu 1785.

CXXVI. Jauberta trzeci nie wyszedł.

CXXIX. Staszic † 1827.

CXXX. zaleca się też *Löschin* ze swą *Geschichte Danzigs*, (Danz. 1822, 1823.)

CXXXVII. † 1817.

CXXXIX. nar. 1752.

CXLIII. nar. 1751.

CLXXIIb. *Salvandy* n. 1795 † 1856, wydał, *histoire de Jean Sobieski.*

Valerjan Krasiński † 1855, w wieku podeszłym dopiero, wygotowywał w języku angielskim z wielkim publicisty sukcessem, prócz jinnych: *historical sketch of the reformation in Poland* (London 1845); *lectures on the religious history of the Slavonic nations*, (Lond. 1849), przełożone na francuski *Slavonia* (Paris 1853). Przed zgonem począł wydawać historją polską.

Leonard Ckodźko n. 1800, dostawszy się 1818 do Francji, w niéj pozostaje, zajęty gromadzeniem materjałów do dziejów polskich; a jile mógł czuwał nad publikatami paryskiemi aby niedorzeczności o Polszcze nie głosiły. Sam wypracował w języku francuskim mnogo artikułów i tablic, a główne jego dzieła są: historja legii włoskiéj 1829; zupełne przerobienie *tableau de Pologne Malte Bruna* 1830; przełożone na język włoski, niemiecki, angielski w Anglii i w Americe; kierował w początkach wydawaniem *Pollogne pittoresque* 1835, napełniał go, co w Nowym Yorku na angielski przełożono; własnym zaś trudem wydał *Pologne illustrée* 1839—1845; naostatek, krótkie popularne *histoires de Pologne* 1855, *de Turquie* 1856; a niemało jinnych ogłoszenia oczekuje.

Henrik Schmitt, rozpoczął we Lwowie (od 1854) na obszerniejszy wymiar *rys dziejów do 1763*, z wielkim upewnieniem powodzenia.

Lucjan Siemiński ogłosił krótką powieść jimieniem *Grzegorza z pod Racławic.* — *Łomża* jinną dla dzieci (1855). — *Theodor Morawski* w języku francuskim wygotował dla Chodźki do tableau Malte Bruna (1830).

Zielińskiego francuzki historji Wagi przekład od 1829 pod różnymi tytułami we Francji znany. — *Colson* skréślił dzieje pod tytułem: *de la Pologne et des cabinets du nord* (Paris 1841).

Mnogie są, historijki w języku francuzkim. *Leona Thiessé.* — *Feyot.* — *Haurćau.* — *Boreau.* — *Saint-Prosper.* — Po niemiecku *Gregorovius* w Królewcu.

CLXXIII. Juljana Bartoszewicza: znamienici mężowie polscy XVIII wieku (Petersb. 1856); mnóstwo artikułów w bibljotece Warsz.; Kropińscy w tece wileńskiéj.

II. *w chronologji.*

Pag. 57 podskarbi, *dodać* nadworny
1768 1 marca — *raczéj* 29 lutego.
= 58 pod r. 1793.. 20 marca *popraw* 29 marca.
= 65 Stryjkowski † 1582.
= 72 Kazimirz Kojał. tłomacz, *wymazać go, bo ten sam co Albert.*
= 79 Zalkind, *popraw*: n. 1738 † 1811.
Jan Śniadecki, *popraw*: † 1830.
= Czaczki *popraw:* Czacki, n. 1765.

III. *w historji.*

Pag. 113 rozdź. 81 od Tatarów 1418, *popraw*: 1398.

IV. *w geografji.*

Pag. 169 1613... Janssonius *dołóż:* (Blaeuv),.... kopjowana, pomniéjszana.
= 170 1632 Starow. *dołożyć:* przekład jego Pol. hiszpański, flamandzki, francuzki, u Blaeuwa w Amsterdamie.
dołożyć: 1655 Lucas de Linda, descr. orbis, Lugd. batavor.
1655, 1677 Piotr Du Val mappy Polski.

Pag. 173 1770 Folino *czytaj* B. Folin.
1791 Nowicki mappa Podola.
" 174 1844—46 Michał Baliński i Tymotheusz Lipiński, starożytna polska. pod względem historycznym.
Mappografja po upadku Polski postęp czyniła: mappy tedy okruchów rozbitéj Polski, Piadyszczewa, Liesganiga, Gilly, Textora, Engelharda, Dufoura etc. etc. Chrzanowskiego mogą być lepsze od dawnéj w zupełności.

V. *w politice.*

Pag. 289 1648 mozynski, *czytaj*: mozyrski.

VI. *w kulturze.*

Pag. 326 w wierszu 14, 15 *zaszło opuszczenie, ma być tak*: w Warszawie pijarska koło 1694, jezuicka koło 1700. — W Wilnie jezuicka od 1576.
" 333 od dołu wiersz 6, parta, *czytaj*. parła.
" 336 wiersz ostatni DĄBROWSKI, *czytaj*; DĄBRÓWKA.
" 344 *dołóż*: 1590 *Maciéj* STRÓBICZ przełożył 1561 Alberta pruskiego de arte militari na polski; pisał o Inflantach: mappę Litwy 1589 wygotował.
" 348 RTBIŃSKI, *czytaj*: RYBIŃSKI.
" 364 wiersz 2 *dodać*: wojna chocimska pod jimieniem Jędrzeja Lipskiego, (Lwów 1850).
" 402 w 5 wierszu od dołu: 1795 *raczéj dopiéro* 1805.
" 405 Dmochowski † 1808.
" 407 Duditius, nar 1533 6 lutego.
" 420 Guebriant, Renée du Bec Crespin.
" 428 wiersz 8, za Ilsę *czytaj*: Ilję.
" " 9 od dołu, zaśl. 1546, *popraw* 1547 we wrześniu.
" " 8 " † 12 maja, *popraw* 8 Maja.
" 431 Julien, *czytaj*: Jullien.
" 445 wiersz przedostatni, *poprawić tak*: 18 czerwca pod Zieleńcami, 17 lipca pod Dubienką.
" 446 w wierszu 3 *popraw* 10 paźdz.
" 7 i 8, lata 1812, 1813, *popraw* 1807, 1814.
" 448 Krasicki † 11 marca, *popraw* 14.
" 450 Kuńcewicz albo Koncewicz.

Pag. 457 wiersz 7 *poprawić tak:* 1704 12 lipca; koronowany 1705 4 paźdź.
" 459 w wierszu ostatnim 1511 *popraw* 167.
" 461 Lubieński *czytaj:* Łubieński.
" 474 wiersz 9 od dołu: Mirzwie, *popraw:* Mirowie.
" 477 wiersz 3 wyszedł z niéj 1800, *popraw* 1796.
" 479 Ogiński, wiersz 2 1604, *popraw* 1605.
3 † 1653, *dołóż* syn jego: —
8 lit. 1682, *popraw* lit. 1683.
15 *tak:* trib. lit. 1725, wda trocki 1726, wileński.
17 *tak:* — Marcjan, Szymona syn Samuela wnuk, Alexandra prawnuk,.... † 1750.
Pag. 480 w wierszu 2 *tak:* 1769, wda 1770 † 1783.
" 7 *dopełnić tak:* kanał poliski 1784 † 1803. — Elżbieta córka Grzegorza a Jana wnuczka Puzynowa.
Pag. 485. Orzelski, *dodać* z Borzejowic.
" 494 wiersz 32, 3 od dołu: † 1776, *popraw* † 1771.
" 495 pod Jędrzéj wiersz 3, *tak:* n. 1760 † 1834.
Vnstrut *popraw* Elsterze.
" 503 Pułaski w wierszu 3, *tak:* podnosi 29 lutego 1768.
" 504 *dodać: Pyrrhys de Varille* francuz indigenowany † 1780, nauczyciel dzieci Jana Sanguszki, wydał: éssay politique sur le Pol. (Vars. 1764), lettres sur la constit. actuelle 1771; reflexions politiques, (Londres 1772).
Pag. 518 Schmaltz, *popraw* † 1622 14 grudnia.
" 528 w 3 wierszu od dołu, *popraw* † 1826.
" 545 Valesius, uciek z Polski *dodać* 19 czerwca.
" 562 Zalkind Hurwic n. 1738, zmarł 1812.
" 569 pod Samuelem w 4 wierszu, 1678 *popraw* 1578.

72608

NASTĘPSTWO KRÓLÓW I KSIĄŻĄT POLSKI ORAZ ZIEM OKOLICZNYCH Z NIĄ SPAJANYCH.

SZLĄSK. | **POLANIE.** | **POMORZANIE.** | **CHROBATOWIE.** | **KUJAWY.** | **MAZOWSZE.**

Wizimirz. — Krak. Wanda. — Leszek. Leszek. Popiel. Popiel. 860 Ziemowit w Gnieźnie i Kruszwicy.

860 Ziemowit w Gnieźnie i Kruszwicy. 891 Leszek. 921 Ziemomysł. 962 Mieczysław. 992 Bolesław wielki. — 880 Wyszewit. *zajazd morawski.* — Ziemowit w Gnieźnie i Kruszwicy.

992 *zajazd czeski.* — 992 *zajazd czeski.*

999.....

1026 Mieczysław II. Otto-Berbrajm.

1034 *zawichrzenie.*

1040 Kazimirz restaurator. — 1035 Masław 1041.

1058 Bolesław II śmiały.

1080 Władysław Herman. — 1097 Zbigniew 1108.

1102 Bolesław III krzywousty.

Lechia podzielona między synów Bolesława IIIgo krzywoustego.

1139 Władysław II.

SZLĄSK.		POLSKA.	POMORZE GDAŃSKIE.	SANDOMIRZ.	KRAKÓW.	MAZOWSZE.
DOLNY.	GÓRNY.					
1164 Bolesław wysoki.	1164 Konrad laskonogi. 1179.....	1148 Mieczysław stary.	Bogusław.	1148 Henrik.	1148 Bolesław IV kędzierzawy.	
	1164 Mieczysław.	(Otto)	1179 Sambor. (Sobiesław).	1161 Kazimirz sprawiedliwy.	1173 Mieczysł. III. 1177.....	1173 Leszek.
						1185.....
					1190 Mieczysław III stary wraca.	
1201 Henrik brodaty.				1194 Leszek biały.	1200 Mieczysław III po trzecie. 1201 Mieczysław III po czwarte. 1202 Władysław laskonogi.	
		1202 Władysławowie laskonogi i odonicz plwacz.	1207 *Dunczycy.* Mestwin.		1205.....	1207 Konrad.
	1211 Kazimirz.					
			1218 Swiętopełk.			
			1220 *książe.*			
1238 Henrik pobożny.		1231.....		1227 Bolesław V wstydliwy.		
	1236 Mieczysław II.	1239.....				
1241 Konrad.	1241 Bolesł. lysy. 1241 Henrik III.	Przemysław. Bolesław. pobożny			KUJAWY.	MAZOWSZE.
	1246 Władysław.	1257 1278 Przemysł. pogrobek.	1266 Mestwin. Wracisław. 1275	1279 Leszek czarny.	1247 Kazimirz. 1268 *dział.*	1247 Ziemowit. 1262 *dział.*
	1290.....	1295.....		1289 Henrik probus książe wrocław. 1290.....	1289. 1294.	PŁOCK. 1294. 1313.
1298 Henrik VIII. 1301, 1309, *podział.*	1296 Bolesł. lesł. 1296 Henrik VI.	P O L S K A.				
	1335.....	1296 Władysław łokietek. 1300 Wacław król czeski. 1305 Władysław łokietek wraca.				
		1333 Kazimirz wielki.			1333. 1335. 1337. 1339.	1351.
					1364.....	1381.

SWIDNICA.	PRUSY.		
1288 Bolko.	1228 *Krzyżacy.*		
1301 Bernard.	1283 zdobyli.		
1326 Bolko II.			
1368.....	1309 Pomorze gdańskie też;		
Czechy.			
	1454 tracą gdańskie.		
	1466 upokorzeń.	*nabyte.* 1457 Oświecim. 1494 Zator.	
	1525 *sekularzowani.* Albert.		
	1567 Albert II.		
	1618 Jan Zygmunt.		
	1619 Fridr. Wilh.		

1370 Ludwik andegavenski, król węgierski.
1382 *bezkrólewie*, 1384 Jadwiga.
1386 Jagiełło Władysław, wielki książe litewski.

1434 Władysław III Jagiellończyk.

1444 *bezkrólewie.*
1447 Kazimirz Jagiellończyk.

1492 Jan Albert.
1501 Alexander.
1506 Zygmunt stary.
1548 Zygmunt August.

1572 *bezkrólewie.*

1495..

1526.....

CZERSK potym WARSZAWA.

1569 unja Lubelska Polski z Litwą.

SŁAWIANIE PÓŁNOCNI i WSCHODNI. | **POŁOCK.**

862 Rurik. 879 Igor i Oleg. 902 Igor sam. 945 Swiatosław (Olga). 973 Oleg. 980 Jaropełk. — Rochwołod. Rochwołod.

983..... 980 Włodzimirz wielki. 1015 Swiatopełk. — 988 Izasław.

1018.....1018 Jarosław wielki. — 1001 Braczesław.

PRZEMYSL.	WŁODZIMIRZ WOŁYNSKI.	KIJÓW.	
1055 Rościsław.		1054 Izasław I.	1044 Wszesław.
1065 Wołodar.	1065 Jaropełk.	1075 Swiatosław. 1077 Wszewołod. 1093 Stopołk.	1069 Mścisław. 1070 Światopełk. 1071 Jaropełk. 1073 Boris.
	1086 Dawid.		
HALICZ Jarosław.	1100 Jarosław. 1119 Roman. 1119 Andrzéj.	1113 Włodzim. momomach.	
1124 Rościsł. II. 1126 Wszewołodim.	1134 Izasław II. 1142 Swiatosław. 1146 Włodzimirz. 1149 Swiatopełk.	1125 Mścisł. wielki 1135 Jaropełk II. 1139 Wiaczesław. 1139 Wszewołod II 1146 Igor II. 1147 Izasław II.	1128 Rochwołod. 1129 Izasław II. 1132 Świątopełk. 1132 Wasil. 1133 Izasław III. 1134 Rochwołod wraca.
1152.....	1154 Włodzim. II. 1156 Jarosław II. 1156 Mścisław. 1156 Włodzim. III.	1155 Jerzy długoręki. 1157 Izasław III. 1161 Rościsław. 1168 Mścisław II. 1172 Hleb. 1172 Jarosław II. 1176 Roman. 1177 Swiatosław.	1152 Wszesław II. 1158 Rościsław. 1161 Wołodar. 1161 Wszesław III. 1161 Wołodar wraca. 1161 Braczesław. 1181 Hleb. 1181 Braczesł. III.
1159 Jarosław.			
1180 Mścisław.			
1185 Roman.	1182 Roman.		
Andrzéj k. węgier.	1189 Wszewołod.		
1188 Włodzimirz.	1189 Roman.		
1196 Roman.	1198 Mścisł. II, romanowicz; Daniel	1195 Rurik.	
1205 Daniel.			
1206 Włodzim. igore. i Roman igorewicz.	1206 Swiatosław. 1207 Alexander.		
1209 Andrzéj.			
1210 Włodzim. igore.			
1212 Daniel		1211 Wszewołod czerwony.	
1212 Mścisł. niemy.	1213 Daniel.	1215 Mścisław III.	1216 Boris II.
1213 Władysław.			1217 Wiaczesław.
1213 Koloman król i Salomea.			
1215 Mścisł. mścis.			LITWA.
1219 Daniel.			
1228 Michał.	1225 Wasilko.	1224 Włodzimirz.	1223 *bez kniazia.* Ringold.
1239 Daniel.		1236 Izasław IV. 1239 Michał; Rosc. 1240 Dimitr. 1240 Daniel.	1235..... Mingajło. 1240 Mindowe.
1246 *król.*			Towciwiłł. 1252 *król.*
1266 Swarno.		1266 Swarno.	1263 Strojnat.
1266 Lew I.	1269 Jan włodzimirzowicz.	1266 Lew I.	1264 *bez kniazia.* 1264 Wojsielko. 1267 *zawichrzenie.*
	1289 Mścisław.		1281 Doumund. 1283 Lutuwer.
			1291 Witenes.
1301 Lew II i Andrzéj.	1301 Włodzimirz.	1300 Wasil dimitrow.	1299. Konrad Jokke. 1307.....
	1319..... Lubart.	Fiedor. 1333.....	Wojn. 1315 Gedymin. Bazyli. 1327.....
1336 Bolesław.			1340 Jawnuta.
1340.....			1342 Olgerd.
			1377 Jagiełło.
			1387 Skirgiełło.
			1392 Witowd.
			1430 Świdrigiełło.
			1432 Zygmunt.
			1440 Kazimirz.
			1447 *król.*
			1492 Alexander.
			1501 *król.*
			1506 Zygmunt.
			1530 Zygmunt August.

DALSZY CIĄG.

POLSKA.	KURLANDIA.
1572 *bezkrólewie.*	1562 Gothard Ketler.
1574 Henrik Walezy.	
1574 *bezkrólewie.*	
1575 Stefan Batori.	
1586 Zygmunt III Waza.	1587 Fridrik.
1632 Władysław IV.	1639 Wilhelm. 1646 Jakób.
1648 Jan Kazimirz.	
1668 Michał Wiśniowiecki.	
1673 Jan III Sobieski.	
	1682 Fridrik Kazimirz.
1696 August II elektor saski.	1698 Fridrik Wilhelm.
1706 Stanisław Leszczyński.	
1709 August II wraca.	1711 Ferdinand.
1733 Stanisł. Leszczyński powtóre.	
1733 August III elektor saski.	
	1737 Ernst Jan Biron.
	1741 Ludwik ks. luneburg.
	bez księcia.
	1758 Karól saski.
1764 Stanisław August Poniatowski.	1763 Ernst Jan Biron wraca.
	1770 Piotr.
1795 *podział.*	

PRUSY. AUSTRJA. ROSSJA.

KSIĄŻĘTA LITEWSCY Z RODU

GIEDYMINA.

KRÓLOWIE POLSCY

JAGIELLONOWIE, WAZOWIE,

POKREWIEŃSTWO, POTOMSTWO PO KĄDZIELI

KRÓLOWIE Z ELEKCJI.

Litawer, książe litewski 1288 † 1292.

Budziki.

Witenes, czyli Bujwid n. 1232 † 1315; ż. c. Wikinda żmujdzina.

Moniwid n. 1276, kniaź na Słonimiu i Kiernowie.

Narimund Gleb, Wasil, na Pińsku n. 1277, w Nowogr. wielk. 1330 na Ładodze i Orzeszku do 1338 † 1348.

Alexander w Nowogr. na Orzeszku i Ładodze 1338, od niego *Rożyńscy.*

Jerzy otrzymał Bełz i Chełm 1365 do 1377.

Roman bełzki do 1387, 1392.

Patrik w Nowogrodzie 1397, wywodzą się od niego *Butaki, Trubeccy, Chowańscy, Kurakiny, Galicyny.*

Jan † 1399.

Gwazaluta n. 1295. Wojn. n. 12 6, kniaź połocki. Lupko † 1331.

Giedymin n. 1257, książe, kniaź czyli król litewski i ruski, ojciec wielu synów i rodzin, zabity pod Wieloną 1341; ż. 1, Wida † 1277 córka Widimunta; 2, Olga † 1299 c. Wszewołoda, ks. smoleń.; 3, Jewna c. Iwana Wszewołodowicza.

Olgierd n. 1296 † 1377, ż. 1, Maria ks. witepska; 2, Julja c. Alexandra kń. twersk.

Alexandra za Ziemowitem, ks. płockim.

Maria za Wojdyłem.

Bonifacia Elżbieta n. 1398 † 1598.

JAGIEŁŁO WŁADYSŁAW n. 1348 † 1434 31 maja; ż. 1, 1386 Jadwiga d'Anjou kr. pol. † 1399; 2, 1401 Anna Cilej † 1416; 3, 1417 Elżbieta z Pileckich Granowska † 1419; 4, 1522 Sonka Sofja † 1461, c. Iwana kń. kijow.

WŁADYSŁAW III, warneński, n. 1423 31 paźdz. † 1444 11 listop.

KAZIMIRZ n. 1427 † 1492 7 czerwca; ż. 1454 Elżbieta † 1505, c. ces. Alberta II.

Skirgiełło Kazimirz † 1394.

Świdrygiełło Bolesław Leon † 1452.

Wigunt Alexander (piąty z kolei syn) † 1399.

Lingwenis Simon 1407, 1415 w Nowogrodzie.

Jerzy 1433, 1440 w Nowogrod.; od niego *Mścisławscy*

Korigiełło Kazimirz † 1399.

Jan kniaź nowogrodzki 1445.

Włodomir, kniaź kijowski.

Olelko † 1455, głowa *Olelkowiczów* wygasłych 1593; i *Bielskich*

Mingajło.

Anna Aldona za Kazimirzem wiel. k. polskim.

Andrzéj w Pskowie n. 1394 w Nowogr. † 1399.

Iwan Zygmunt, król czeski † 1455.

Danmila Elżbieta za Wańkiem ks. płockim.

Korybut Dymitr (czwarty z kolei syn) † 1399.

Iwan, Andrzéj, Skinder polegli 1399.

Fjedor, głowa *Wiśniowieckich, Zbarażskich, Poryckich, Woroniec. Trubeckich*; ż. c. Alexandra, kniaź. twersk.

Maria za Bolesławem mazowieckim ks. Rusi.

Butawa Konstanty Borys zginął 1399 głowa *Koreckich.*

Alexander, kniaź Korecki zginął 1399.

Daszko Daniel..... Wasil na Zbarażu

Bazyli Korecki.... Iwan Korecki..... Fiedor Korecki.... Bogdan Korecki...

Władysław n. 1456 † 1516; k. Czech i Węg.; ż. 1, Beatrix wdowa po Macieju; 2, Anna de Foix.

Ludwik II, n. 1506 † 1526; ż. Maria c. Fil. habsburs. hiszp.

Maximil. II, ces. † 1576.

Elżb. i Katarz. za Zygm. Aug. k. pol.

Karol † 1590, ks. stirji.

Rudolf II, ces. † 1612.

Ernst † 1595.

Maciéj ces. † 1616.

Ferdinand ces. † 1637.

Ferdin. III, ces. † 1657.

Maximil. † 1616.

Anna i Konstancja za Zygmunt. III, k. pol.

Cecilja Renata za Wład. IV, k. pol.

Jadwiga n. 1457 † 1502 za Jerzy ks. bawar.

Anna nar. 1503 † 1547; za Ferdin. habsb. ces.

Kazimirz n. 1458 † 1482.

JAN ALBERT n. 1459 † 1501 17 czerwca.

ALEXANDER n. 1461 † 1506 19 sierpnia; ż. 1500 Helena † 1513, c. Iwana kń. mosk.

Sofja n. 1464 † 1513; za Frider. mrgr. brandeb. anspach.

Barbara n. 1479 † 1584; za Jerzym ks. sas.

PRUSY.

Albert n. 1490 † 1568, ks. pruski..

Albert Fridrik n. 1558 † 1618; ż. Eleonora ks. kliwji.

Wilhelm arcyb. rigi † 1563.

Magdalena Sibilla za Jan. Jerzym, elekt. saskim.

Jan Jerzy II, elektor saski † 1680.

Jan Jerzy III, elektor saski † 1691.

Eleon. Maria, za 1, Michał. k. pol.; 2, Karol Leopold ks. lotar.

Karol VI, ces. nar. 1685 † 1740.

Maria Teresa nar. 1717 † 1780, za 1736 Francisz. lotaring. ces. † 1765.

Józef II † 1790.

Leopold II † 1792.

Francisz. n. 1768, ces. austrj. † 1835.

Ferdin. n. 1793, ces. austrj. do 1848.

Franciszek Karol Józef n. 1802.

Francisz. Józef n. 1830 ces.

Leopold ces. † 1705

Józef I, ces. n. 1678 † 1711.

Maria Amelia nar. 1701, za Karol. elekt. bawar.

Maria Józefina n. 1699 † 1757, zaśl. 1719.

Fridrik Christjan Leopold n. 1722 † 1763.....

Karol nar. 1733 † 1796; ks. kurland.

FRIDRIK AUGUST n. 1750 † 1827, król saski, książe warszaw.; ż. Maria Amelia ks. dwóchmostów.

Maria Augusta infantka, obrana kr. pol. 1791; n. 1783.

Antoni n. 1759, k. saski † 1836.

Maxmiljan † 1838.

Fridrik August II, k. saski n. 1797 † 1855.

Jan Nepomuc. n. 1801.

Fridr. Aug. Albert n. 1828.

Magdalena n. 1507 † 1534; zaślub. *Joachim II, elekt. brand. † 1571, ż.

Jan Jerzy † 1598.

Joachim Fridrik † 1608.

Zygm. arcyb. magd.

Sofja za J. Radziwił.

Jadwiga n. 1513 † 1573.

Anna nar. 1515 † 1520.

Izabella n. 1519 † 1559, ż. 1526 *Janem Zapolia*, kr. Węgier † 1540.

Jan Zygmunt nar. 1540, kr. Węgier, ks. Siedmiogr. † 1571.

Sofja za *Fridrikiem* z oldenburg. kr. Danii, † 1533.

Adolf książe holstein - gottorp † 1586.

Jan Adolf, holstein - gottorp † 1616.

Fridrik III, holstein - gottorp † 1659.

Christian Albert holstein - gottorp † 1694.

Fridrik IV, holstein - gottorp † 1702.

Karol Fridrik † 1739; ż. 1695 Anna † 1728, c. Piotra wielk. i Katarzyny ces. rossji.

Piotr III, imper. rossji † 1762; ż. 1745 Katarzyna II † 1797, imperatorowa rossyjska.

Paweł imper. rossji † 1801; ż. 1, Natalja ks. hessen-darmst. 2, 1776 Maria Fiedorówna ks. würtemberg. † 1828.

ALEXANDER I n. 1777 † 1825; ż. 1793 Elżb. Alexjewna, ks. badeń. † 1826.

Konstanty n. 1779 † 1831.

MIKOŁAJ n. 1796 † 1855, ż. Alexandra Fiedorówna, królewna pruska.

Michał n. 1798 † 1849; ż. Helena Pawłówna ks. würtemberg.

Alexander II, nar. 1818, imperator.

Konstanty n. 1827.

Mikołaj n. 1831.

Michał n. 1832.

Sofja za *Wilhelm*, ks. kurl. synem księcia *Gotarda Kettler* Anna starsza, za

Jakób ks. kurland. † 1682.

Fridrik Kazimirz ks. kurland. † 1698.

Ferdinand ks. kurlandii † 1737.

Fridrik Wilhelm ks. kurland. † 1711.

AUGUST II, nar. 1670 † 1733, elekt. saski, k. pol.; zaśl. 1693, Kristinę Eberhardinę † 1727, c. mrgr. beureut; nałożnice.

Mauricy de Saxe.

Rutowski.

Bielińska.

Friesowa.

Moszyńska.

AUGUST III, nar. 1695 † 1763, k. pol. elektor saski.

Anna Orzelska, za 1730 ks. holstein-beck.

Fridrik Wilhelm † 1740 król.

Fridrik II wielki † 1763, król.

August Wilhelm † 1768.

Fridrik Wilhelm II król † 1797.

Fridrik Wilhelm III, król † 1840.

Fridrik Wilhelm IV. król n. 1795.

Karolina za Mikoł. imperat. rossij.

Frid. Wilh. Ludwik n. 1797.

Jan Jerzy III, elektor saski † 1691.

Jan Zygmunt, elekt. brandeb., ks. pruski † 1619.

Jerzy Wilhelm, elektor ks. prus. † 1640.....

Bogusław Radziwiłł nar. 1620 † 1669; ż. Anna c. Jana Radziw.

Maria Eleonora † 1655 za Gustaw Adolf, k. szwed. 1620 † 1632.

Ludwika Karlotta za 1, brandeb.; 2, neuburg.

Kristina nar. 1626 kr. szwecka, do 1654 † 1689.

Fridrik Wilhelm od hołdu uwolń. 1657 † 1688.....

Fridrik III, król pruski 1701 † 1712

Ludwika Karlotta za Jakób ks. kurland. 1645 † 1676.

Elżbieta Sofja za Frid. Kazim., ks. kurland. 1691.

Friderik Wilhelm † 1740 król.

ZYGMUNT stary n. 1467 † 1548 1 kwietn.; ż. 1, 1512 Barbara Zapolia † 1515; 2, 1518 Bona Sfor. za ks. medjolań. † 1558; nałożnica Katarzyna ze Szląska wydana za Kościeleckiego.

Fridrik, bisk. krak. arcyb. gnieźn. primas, n. 1468 † 1503.

Elżbieta n. 1472 † 1517; za Friderik. lignickim.

Anna nar. 1476 † 1503; za Bogusł. ks. pomors.

Siemion głowa *Zbaraźskich* wygasłych.

Alexander którego potomstwo wygasło 1654.

Michał *Wiśniowiecki.*

Alexander Wiśniowiecki.

Michał † 1616, ż. Regina Mohilanka

Jeremiasz Michał † 1651, ż. Grizelda Zamojska.

MICHAŁ Tomasz WIŚNIOWIECKI n. 1638 † 1673; ż. 1670 arcyks. Eleonora Maria, † księżną lotaringji 1697.

Kazimirz n. 1721 † 1801 podkomorzy; ż. Apollonia Ustrzycka n. 1736 † 1814.

Stanisław n. 1754 † 1833 podsk. lit.

Konstancja za Ludwikiem Tyszkiewicz.

Michał wwda kijowski.

Dimitr hosp. moldaw.

Iwan Wiśniowiecki

Andrzéj.

Konstanty.....

Konstanty † 1641..

Janusz † 1666.....

Konstanty † 1686.

Michał hetm. † 1744

Janusz Antoni kasztel. krak. † 1741.

Dimitr hetm. † 1682.

Jakób.

Franciszek kanonik.

Alexander.

Michał Ludwik.

Ludwika n. 1728 † 1800; za Jan Jakób Zamojski † 1790.

Fiedor ze Zbaraża

Jerzy.

Stefan głowa *Woronieckich.*

Alexander głowa *Poryckich*, wygasłych 1621.

* Rafał *Leszczyński* † 1636.

Bogusław podkanc. † 1659.....

Jędrzéj † 1648; ż. Anna † 1639.

Samuel Leszczyński na Korcu.

Rafał podsk. † 1703; ż. Jabłonowska.

STANISŁAW LESZCZYŃSKI n. 1677 † 1766; ż. Katarzyna Opalińska n. 1680 † 1747.

Maria n. 1703 † 1768; za Ludw. XV, k. Francji.

Izabella n. 1730 † 1804; za Jan Klemens Branicki kasztel. krak. hetm. † 1770.

Samuel Korecki † 1622; ż. Katarz. Mohylanka.

Joachim Korecki, ż. Anna c. hetmana Chodkiewicza.....

Bogdan Korecki...

Iwan Korecki.....

Fiedor Korecki....

Jan Chlebowicz n. 1544 † 1593.

Trzy córki.

Cztery córki.

Anna za Chlebowiczem.

Siemion.

Michał.....

Fiedor.....

Bogdan.....

Michał.....

Iwan na Zasław. lit.....

Witold Alexander n. 1350 † 1430; ż. 1, N; 2, Anna; 3, Juljanna Koraczewska.

Iwan i Jerzy otruci w Królewcu 1384.

Anastazja Sofja za Bazyl. w. kniaź. moskwy.....

Anna za Jan Paleolog ces. carogr.

Kiejstut n. 1297, uduszony 1381; ż. Biruta z Połągi.

Wojdat; Patrik; Wojszwiłł.

Zygmunt † 1440....

Michał † 1452; ż. Anna ks. mazow.

Totiwił.

Anna Danuta za Janem ks. mazowieckim.

Maria za Iwanem kń. twerskim.

Ringała zaśl. 1391 Henrikowi ks. i bisk. płock.

N. za Iwanem kń. kijow.

Sofja za Jagiełłem.

Lubart nar. 1299 † 1383, ż. Bucza c. Włodzimirza, kń. Wołynia, głowa *Sanguszków*, koszyr. i kowelskich, tudzież *Korbińskich.*

Jawnuta n. 1301 † 1366, głowa ks. *Zasławskich* na Litwie.

Koriat Michał nar. 1306, kniaź na Nowogródku i Wołkowysku.

Alexander otrzymał 1366 Łuck i Włodzimirz na Wołyniu.

Konstanty kandydat do korony polskiéj.

Jerzy wezwany od Wołochów, zginął w Moldawji 1432.

Theodor i Wasil.

Jan Karol kaszt. wołyń. † 1633; ż. Anna Potocka.

Samuel Karol Korecki † 1651; ż. 1, Maria Tarłowa, 2, Sofia Opalińska.

Konstancja n. 1695 † 1759, za 1720 Stanisław *Poniatowski* kaszt. krak. regimentarz 1675 † 1762.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI n. 1732, abdikuje 1795 25 listop. † w Petersburgu 1798 12 lutego.

Izabella Korecka za Michał *Czartoryski* † 1662.

Michał Czartoryski na Klewaniu † 1692.

Kazimirz Czartoryski kaszt. wileń. † 1741; ż. Morsztin.

Michał kancl. † 1775, ż. Walstein.

Jędrzéj n. 1734, † 1773 gener. austrj. zaśl. 1760 Marią Teresę Kińską.....

Maria Teresa nar. 1763 † 1836 za Wincenty Tyszkiewicz † 1816.

Theodor bisk. poznań. † 1768.

Mich. Jerzy n. 1736 primas arcybisk. gnieźń. 1784 † 1794

Józef n. 1766, marszał francji † 1813.

Florian primas arcyb. gnieźn. † 1674.

Jan Karol Czartoryski na Korcu; potomstwo wygasło 1810.

August wwda ruski † 1782; ż. Maria Sieniawska.

Adam gen. z. podol. † 1823 feldmarsz. austrj. ż. Izabella Fleming.

Adam n. 1770 wwda 1831 prezes rządu narodowego.

SOBIESKI

OSTATKI JIMION Z NIM POKREWNIONYCH

tudzież

SAPIEHA (na Bychowie) I LESZCZYŃSKI

---

* *
Jan LESZCZYŃSKI kaszt. brzeski.
Rafał 1550, 1580, wda brzeski, kancl.

- Wacław † 1628, kancl. głowa młod. linji.
- Jan † 1588.
- Jędrzéj † 1606 wda brzeski, głowa linji starszéj.
  - Jędrzéj arcyb. g. † 1658.
  - Jan, bisk. chełmiń. † 1657,
  - Wacław † 1659 wda łęczycki.
  - Jan † 1606.
  - Rafał † 1636 wda belz.; ż. Radzimińska
  - Jan † 1678, w. krak. kancl.
  - Wacław, arcyb. g. † 1658.
  - Przecław † 1670 w. derp.
    - Wacław 1678. wda podlaski.
      - Stefan † 1722, wda kaliski.
        - Anna 1 Gniewoszowa; 2 Szembekowa.
        - Joanna Teresa Szembekowa.
      - Kazimirz. Ignacy † 1730, kaszt. lwow.
    - Jędrzéj † 1648 wda derp.; ż. Anna Korecka.
      - Samuel, ż.: Konstancja Joanna Wiśniow.
    - Bogusław † 1660 podkancl.; ż. Anna Donhoff.
      - Bogusław † 1691 b. łucki.
      - Jan Przecław † 1668
        - Stanisław Leszczyński n. 1677 20 października, król 1704 12 lipca, 4 październ. † 1766, 23 lutego.
          - Marja n. 1703, 23 czerwca, † 1768 24 czerwca; zaśl. 1725, 15 sierpnia, Ludwikowi XV kr. Fran. nar. 1710 † 1774 10 maja.
            - Ludwik delfin † 1763; ż. Marja Józefina elektora, sas. polsk. kr. Aug. III córka.
              - Ludwik XVI † 1793, żona Marja Antonina arcyksiężn.
                - Ludwik delfin † 1795
      - Rafał podsk. † 1703; ż.: Anna Katarzyna Jabłonowska.
      - Katarzyna za: 1, Stanisł. *Grzymułtowskim;* 2, Piotrem *Opalińskim* † 1661, wda podl.

Krzysztof Grzymułtowski † 1687 wda poznań. | Kazimirz Jan Opaliń. † liń. † 1684 1693. bisk. w. brzeski chełmiń. | Piotr Opaliń. † 1692 w. łęczyc., żona Ludwika Opalińska. Adam † 1696, | żona zaślubiona 1698.

* *
Mikołaj OPALIŃSKI † 1506.

Jan cześnik kor. 1547
Jan kaszt. santocki.

- Jan † 1598, kaszt. rogoziń; ż. Barbara Ostrorożanka.
  - Piotr † 1624, wwda pozn; ż. Zofja Kostczanka,
    - Jan † 1637, wda poznański.
      - Jan Leopold † 1672, kaszt. nakiel.
  - Łukasz † 1662, marszałek; ż. Izabella Tęczyńska † 1667.
    - Jan na Tęczynie † 1682.
    - Stanisław † 1704.
  - Krzysztof † 1655, wda poznań.; ż. Teresa Czarnkowska.
    - Jan Henrik † 1695, kasztelan poznań. ż. Zofja Katarz. Czarnkowska † 1701.
      - Katarz. Opalińska, nar. 1680 5 listopada † 1747 19 marca.
        - Anna nar. 1699 25 maja, † 1717 20 czerwca.
    - Ludwika za Piotrem Opalińskim.

* *
Piotr *Wiesiołowski* † 1556, obożny.

- Piotr 1607, marsz. nadw. lit.; ż. Lubomirska.
  - Mikołaj † 1634. kasztelan żmudź.
  - Krzysztof † 1637, marsz. lit.; żona
    - Alexandra Marja.
      - Grizelda.
  - Zofja za: 1, Koniecpolskim; 2, Koreckim.
  - Anna, za: 1, Przyjemskim; 2, za
    - Jakób Hjeronym Rozrażewski, wwda inowrocławski
      - Jan Rozrażewski.
      - Stanisław.
      - Michał 1674.
      - Ludwika za Marcinem Oborskim, wdą podlaskim.
    - Hjeronym † 1666: ż.: 1, z Tarnowskich Wiśniowiecka; 2, ze Słuszków Kazanowska.
      - Jan Szczesny k. wieluń.; ż. Joanna Brzostowska.
        - Urszula Kristina za Siemianows.
      - Michał Stefan, † 1707, arb. g. kardi.
      - Anna za Wojciech chorążym.
        - Kazimirz Prażmow.
      - Mikołaj † 1673 arcyb. gnieźń.
      - Francisz. † 1701, b. łucki.
    - Grizelda † 1621 za: 1, Karnkowskim; 2, Janem *Rozrażewskim* † 1628, kaszt. pozn.
    - Katarzyna za Stanisławem *Radziejowskim.*

* *
*Marek SOBIESKI † 1606 wda lubelski; ż. Grizelda Snopkówna.

*
*Jędrzéj *Prażnowski*, k. warszawski

- Marcella za Tryzną, podsk. lit.
- Grizelda za Janem Stanisł. Sapiehą marsz. litewskim.
- Marek † 1640, kaszt. podlaski.
  - Anna za Felixem Radziejow. k. wieluń.
- Jędrzéj † 1650, kasztelan podlaski.
  - Teofila Ostrogska za 1, Dimitr. Wiśniow. † 1682; 2, *Lubomir.* † 1703.
  - Jerzy Radziwiłł † 1689, ślubił 1687 Mar. Bleon. Anhalt Dessaau.
  - Karol Stanisław Radziwiłł, † 1711, kanclerz lit. ż. Sanguszkówna.
    - Józef Lubomirski ordinat † 1720.
    - Józefa Marja Lubomirska za Pawłem *Sanguszko.*
      - Jan Alexander Sanguszko † 1775.
    - Teresa Lubomirska † 1712, za Karl. Filipem Neuburg.
    - Michał Kazim. † 1763, wda wil. het. p. lit. ż.: 1, Wiśniow.; 2, Mycielska.
      - Karol † 1790, w. wil. do 1768, ż.: 1, Lubomirska; 2, Rzewuska.
        - Dominik n. 1786 † 1813; żona Theofila z Morawskich Starzeńska.
      - Hjeronym, ż. Tour-Taxis; córek sześć.
        - Stefania † 1732 za Ludw. Wittgenstein.
    - Katarzyna za hetmanem Branickim.
    - Tekla za: 1, Flemming; 2, Janem Wiśniowieckim † 1741.
    - Konstancja za Janem Sapiehą, rozwiedziona 1729.
    - Karolina za: 1, Kazim. Sapiehą; 2, Józef Alexander Jabłonow.
- Jan † 1672, wda płocki.
  - Stanisław z Marji Barb. de Staremberg.
    - Marja Józefa.
    - Augustin Adam † 1735, b. kamieniec.
    - Wojc. kasz. warszaw.
      - Józef i Theodor.
    - Franciszek k. zakro.
      - Stanisław i Piotr.
- Jan *Wielopolski* † 1668, wwda krak.
  - Konstancja Ogińska.
  - Ludwik † 1688.
  - Jan.
    - Francisz. † 1732 w. krak.
      - Karol koniuszyk.
      - Jan cześnik kor.
      - Hjeronym Wielop.
    - syn (z M. d'Arqui.).
    - Ludwika, za Michałem Sapiehą, wwdą podl. † 1737.
- Jan † 1687, kanc.; ż.: 1, Angela Febro. Koniecp. † 1665; 2, Kristina Komorowska; 3, Marja d'Arquien zaślub. 1678.
  - Joanna Jabłonow.
  - Marja Katarzyna za: 1, Stefan Kazimirz Radziwiłł † 1690; 2,
    - Kazimirz, gener. artill.; ż. Karolina Radziwiłłówna.
      - Alexander Paweł, † 1794 kancl. lit.; ż. Magdal. Lubomirska
        - Franciszek † 1829; córek cztery.
      - Józef infułat wil.
        - Michał krajczy.
  - Ludwika za Franciszkiem de *Bethune.*

Filip Wilh. ks. *Neuburg.* † 1690, z Elżbiety Hessenkassel.

- Karol Filip, ż.: 1, Ludw. Karolina z Radziwiłł. brandeb. † 1695; 2, Teresa Lubomirska † 1712.
  - Zofja Aug. n. 1603, za Józefem Sultzbach.
- Jadwiga Elżbieta n. 1673 † 1722, zaślub. 1691.
  - Marja Leopoldina n. 1693 † 1695.
  - Marja Kazimira n. 1695 † 1723.
  - Marja Karolina n. 1697 † 1740, zaśl. 1723 Godfr. Mauricemu † 1723; 2, Frider. Mauricemu † 1724; braciom Turenne Bouillon.

Anna Rozalja benedyktinka.

Marek chorąży † 1652.

- Jan n. 1624, marsz. kor. 1665; hetman 1667; król 1674; † 1696 zaślubił 1665
  - Jakób Ludwik, nar. 1667 † 1737.
  - Teresa Kunegunda n. 1676 † 1730, zaślub. 1695 Maximiljanowi Emmanuel. elekt. bawar. † 1726.
  - Jan n. 1699 † 1700.
  - Marja Klementina n. 1702 † 1735 zaślub. 1719 Jakubowi Edwardowi *Stuartowi* n. 1688 † 1766.
    - Karol n. 1720 † 1788.
    - Henrik Benedikt n. 1725 kardinał †
- Marją Kazim. Ludwikę † 1716, wdowę po Zamojskim.
  - Alexander Benedikt, n. 1677 † 1714.
  - Konstanty Władysł. n. 1680 † 1726 zaśl.
- Jan *Wessel* † 1667 wda płocki.
  - Marja Józefa.
  - Augustin Adam † 1735, b. kamieniec.
  - Wojc. kasz. warszaw.
    - Józef i Theodor.
  - Franciszek k. zakro.
    - Stanisław i Piotr.
- Ludwika za Franciszkiem de *Bethune.*
  - Joanna Jabłonow.
  - Marja Katarzyna za: 1, Stefan Kazimirz Radziwiłł † 1690; 2,
    - Kazimirz, gener. artill.; ż. Karolina Radziwiłłówna.
      - Alexander Paweł, † 1794 kancl. lit.; ż. Magdal. Lubomirska
        - Franciszek † 1829; córek cztery.
      - Józef infułat wil.
        - Michał krajczy.

* *
Mikołaj *Żółkiewski.*

Stanisław † 1588 wda ruski; ż. Lipska z Goraja.

- Stanisław † 1620 hetman; ż. Regina Herburtowna.
  - Koniecpolska, hetmanowa.
  - Jan † 1633.
  - Zofja † 1634 zaślub.
- Jakób † 1646 kaszt. krak.; ż.: 1 Marja Wiśniowiecka; 2,
  - Theofila n. 1627 † 1664.
    - Jan Karól podsk. nadworny.
- Stanisław † 1640.

* *
Stanisław DANIŁOWICZ, chorąży lwowski; ż. Anna Tarłówna.

- Jan na Olesku † 1624 wda ruski; pierwsza żona jego Katarzyna Krasicka.
  - Zofja, 1 Sapieżyna 2 Opalińska.
  - Izabella za Jerzym Ossoliń. kancl.
  - Jan Mikołaj † 1650 podsk. kor.
  - Piotr z Żurowa
- Mikołaj † 1634 wda ruski; pierwsza żona Zofja Ostrogska; 2, Anna Zasławska.
  - Jan Jerzy † 1679, wda ruski, kasztelan krakow.
    - Jan Stanisław † 1731, kasztelan krakow.
    - Konstancja za Janem Klemensem Branickim.
    - Zofja za Janem Dominikiem Zamojskim.
    - Marja Kazimira za Janem Karolem Radziwiłłem.
    - Teresa za Józefem Potockim.
    - Ludwika Karolina za Józefem Wessel.
    - Elżbieta za Józefem Potockim.
  - Mikołaj † 1669, wda ruski; ż. Anna Wiśniowiecka.
    - Jan † 1691, wda ruski; ż. Teofila Ostrogska.
      - Jan † 1731, wda ruski; ż. Marja Wessel.
      - Teofila za Janem Dominikiem Zamojskim.
      - Anna za Józefem Potockim.
      - Marja za Józefem Potockim.
      - Ludwika za Józefem Potockim.
      - Konstancja za Józefem Potockim.
      - Elżbieta za Józefem Potockim.
    - Teofila za Janem Zamojskim.
    - Anna za Janem Zamojskim.
    - Ludwika za Janem Zamojskim.
    - Zofja za Janem Zamojskim.
    - Marja za Janem Zamojskim.
    - Katarzyna za Janem Zamojskim.
  - Jan Dymitr † 1680, wda ruski; ż. Zofja Ostrogska.
    - Jan † 1720, wda ruski; ż. Elżbieta Lubomirska.
      - Jan † 1747, wda ruski; ż. Izabella Lubomirska.
      - Zofja za Janem Klemensem Branickim.
      - Elżbieta za Józefem Potockim.
      - Teofila za Józefem Potockim.
      - Konstancja za Józefem Potockim.
      - Ludwika za Józefem Potockim.
      - Marja za Józefem Potockim.
    - Zofja za Janem Zamojskim.
    - Teofila za Janem Zamojskim.
    - Anna za Janem Zamojskim.
    - Ludwika za Janem Zamojskim.
    - Marja za Janem Zamojskim.
    - Katarzyna za Janem Zamojskim.
  - Jan Mikołaj † 1688 wda podolski.
    - Alexander †.
    - Jan †.

* *
Henrik de la Grange marquis *d'Arquien* † 1707, ż. Franciszka de Chastre.

- Stanisław.
- Mikołaj.
- Franciszek; ż. Sapieżanka.

* *
Paweł Bazyli SAPIEHA na Bychowie k. kijow.

- Jan Piotr † 1612 starosta Uświatski; ż. Zofja Wejer.
  - Jędrzéj Stanisław † 1651, kaszt. wileń.
  - Paweł Jan † 1665, wda wileński; ż.: 1, Zofja Zenowicz; 2, Anna Kopeć.
    - Jan.
    - Florjan.
  - Kazimirz Paweł Jan n. 1630 † 1720, wda wil. hetm.; ż.: 1, Chlebowiczówna; 2, Gosiewska; 3, Walstejnówna.
    - Alexander Paweł † 1733, marsz. lit.
      - Michał † 1737 wda podol. ż. Wielopol.
        - August Benedikt.
        - Kazimirz.
    - Michał † 1701.
    - Jerzy Paweł † 1732. wda mścisł.
      - Antoni Kazim. † 1738 kaszt. trocki.
    - Katarz. za Stefanem Branickim.
  - Benedikt † 1707, podskarbi lit.; ż. Tarłówna.
    - Franciszek † 1688; ż. Anna Lubomirska c. Jerzego.
      - Jan, ż. Opalińska.
      - Józef ż. Branicka.
      - Jerzy ż. Radomic.
        - Piotr.
        - Franciszek.
        - Paweł.

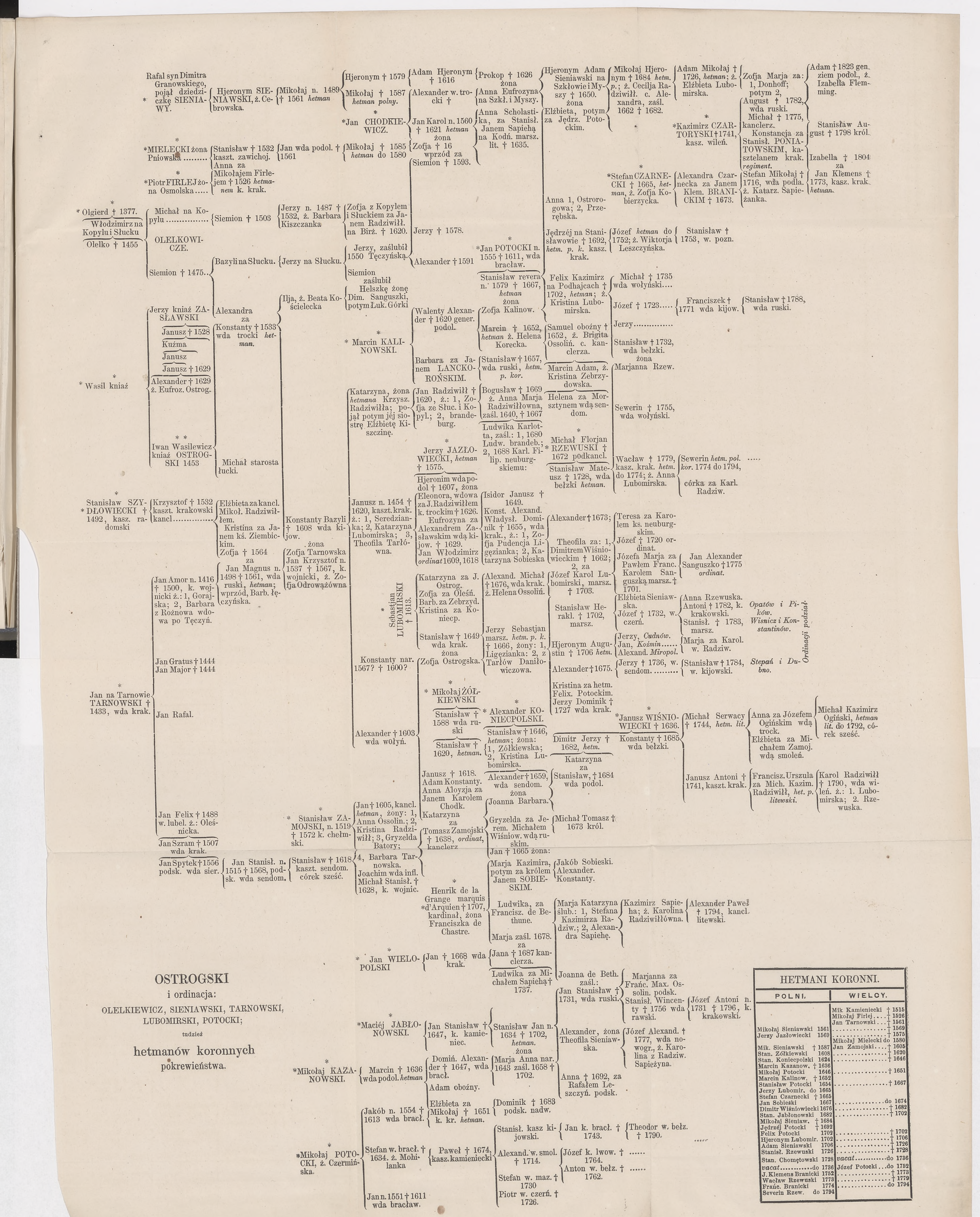
Rafal syn Dimitra Granowskiego, pojął dziedziczkę SIENIAWY.
Hjeronym SIENIAWSKI, ż. Cebrowska.
Mikołaj n. 1489 † 1561 hetman
Hjeronym † 1579
Mikołaj † 1587 hetman polny.
Adam Hjeronym † 1616
Alexander w. trocki †
Jan Karol n. 1560 † 1621 hetman
Prokop † 1626
żona Anna Eufrozyna na Szkł. i Myszy.
Anna Scholastika, za Stanisł. Janem Sapiehą na Kodń. marsz. lit. † 1635.
Hjeronym Adam Sieniawski na Szkłowie i Myszy † 1650.
żona Elżbieta, potym za Jędrz. Potockim.
Mikołaj Hjeronym † 1684 hetm. p.; ż. Cecilja Radziwiłł. c. Alexandra, zaśl. 1662 † 1682.
Adam Mikołaj † 1726, hetman; ż. Elżbieta Lubomirska.
*Kazimirz CZARTORYSKI † 1741, kasz. wileń.
Zofja Marja za: 1, Donhoff; potym 2, August † 1782, wda ruski.
Michał † 1775, kanclerz.
Konstancja za Stanisł. PONIATOWSKIM, kasztelanem krak. regiment.
Adam † 1823 generał podol., ż. Izabella Flemming.
Stanisław August † 1798 król.
Izabella † 1804 za Jan Klemens † 1773, kasz. krak. hetman.
*Jan CHODKIEWICZ.
Jan wda podol. † 1561
Mikołaj † 1585 hetman do 1580
Zofja † 16 wprzód za Siemion † 1593.
*MIELECKI żona Pniowska .....
Stanisław † 1532 kaszt. zawichoj.
Anna za Mikołajem Firlejem † 1526 hetmanem k. krak.
*Piotr FIRLEJ żona Osmolska .....
*Stefan CZARNECKI † 1665, hetman, ż. Zofja Kobierzycka.
Alexandra Czarnecka za Janem Klem. BRANICKIM † 1673.
Stefan Mikołaj † 1716, wda podla. ż. Katarz. Sapieżanka.
Jan Klemens † 1773, kasz. krak. hetman.
*Olgierd † 1377.
Włodzimirz na Kopylu i Słucku
Olelko † 1455
Michał na Kopylu .....
Siemion † 1503
Jerzy n. 1487 † 1532, ż. Barbara Kiszczanka
Zofja z Kopylem i Słuckiem za Janem Radziwiłł. na Birż. † 1620.
Anna 1, Ostrorogowa; 2, Przerębska.
OLELKOWICZE.
Siemion † 1475..
Bazyli na Słucku.
Jerzy na Słucku.
Jerzy, zaślubił 1550 Tęczyńską.
Siemion zaślubił Helszkę żonę Dim. Sanguszki, potym Łuk. Górki
Jerzy † 1578.
Alexander † 1591
*Jan POTOCKI n. 1555 † 1611, wda bracław.
Jędrzéj na Stanisławowie † 1692, hetm. p. k. kasz. krak.
Józef hetman do 1752; ż. Wiktorja Leszczyńska.
Stanisław † 1753, w. pozn.
Jerzy kniaź ZASŁAWSKI
Janusz † 1528
Kuźma
Janusz
Janusz † 1629
Alexander † 1629 ż. Eufroz. Ostrog.
Alexandra za Konstanty † 1533 wda trocki hetman.
Ilja, ż. Beata Kościelecka
Stanisław revera n. 1579 † 1667, hetman
żona Zofja Kalinow.
Felix Kazimirz na Podhajcach † 1702, hetman; ż. Kristina Lubomirska.
Michał † 1735 wda wołyński....
Józef † 1723.....
Franciszek † 1771 wda kijow.
Stanisław † 1788, wda ruski.
Jerzy.....
Stanisław † 1732, wda bełzki.
Wasil kniaź
Iwan Wasilewicz kniaź OSTROGSKI 1453
Michał starosta łucki.
Walenty Alexander † 1620 gener. podol.
Marcin † 1652, hetman ż. Helena Korecka.
Samuel obożny † 1652, ż. Brigita Ossoliń. c. kanclerza.
Marcin Adam, ż. Kristina Zebrzydowska.
Helena za Morsztynem wdą sendom.
Marjanna Rzew.
Sewerin † 1755, wda wołyński.
Wacław † 1779, kasz. krak. hetm. do 1774; ż. Anna Lubomirska.
Sewerin hetm. pol. kor. 1774 do 1794, ...
córka za Karl. Radziw.
*Marcin KALINOWSKI.
Barbara za Janem LANCKORONSKIM.
Stanisław † 1657, wda ruski, hetm. p. kor.
Katarzyna, żona hetmana Krzysz. Radziwiłła; pojął potym jéj siostrę Elżbietę Kiszczinę.
Jan Radziwiłł † 1620, ż.: 1, Zofja ze Słuc. i Kopyl.; 2, brandeburg.
Bogusław † 1669 ż. Anna Marja Radziwiłłowna, zaśl. 1640, † 1667
Ludwika Karlotta, zaśl.: 1, 1680 Ludw. brandeb.; 2, 1688 Karl. Filip. neuburgskiemu:
Jerzy JAZŁOWIECKI, hetman † 1575.
Hjeronim wda podol † 1607, żona
*Michał Florjan RZEWUSKI † 1672 podkancl.
Stanisław Mateusz † 1728, wda bełzki hetman.
Stanisław Jan Sobieski † 1679, wda ruski, hetman.
Stanisław Jan † 1731, wda ruski.
Stanisław Herakl. † 1702, marsz.
Hjeronym August † 1706 hetm.
Alexander † 1675.
Kristina za hetm. Felix. Potockim. Jerzy Dominik † 1727 wda krak.
Stanisław † 1784, w. kijowski.
Stepań i Dubno.
Ordinacji podział.
Opatów i Pików.
Wisnicz i Konstantinów.
Jerzy, Cudnów.
Jan, Koźmin.....
Alexand. Miropol.
Marja za Karol. w. Radziw.
Elżbieta Sieniawska.
Józef † 1732, w. czerń.
Anna Rzewuska.
Antoni † 1782, k. krakowski.
Stanisł. † 1783, marsz.
Jerzy Sebastjan marsz. hetm. p. k. † 1666, żony: 1, Ligęzianka: 2, z Tarłów Daniłowiczowa.
Alexand. Michał † 1676, wda krak. ż. Helena Ossoliń.
Sebastjan LUBOMIRSKI † 1613.
Katarzyna za J. Ostrog.
Zofja za Oleśn.
Barb. za Zebrzyd.
Kristina za Koniecp.
Stanisław † 1649 wda krak.
Konstanty nar. 1567? † 1600?
Zofja Ostrogska.
Alexander † 1603 wda wołyń.
Jan Amor n. 1416 † 1500, k. wojnicki ż.: 1, Gorajska; 2, Barbara z Rożnowa wdowa po Tęczyń.
Jan Gratus † 1444
Jan Major † 1444
Jan na Tarnowie TARNOWSKI † 1433, wda krak.
Jan Rafal.
Jan Felix † 1488 w. lubel. ż.: Oleśnicka.
Jan Szram † 1507 wda krak.
Jan Spytek † 1556 podsk. wda sier.
Jan Amor n. 1416 † 1500, k. wojnicki ż.: 1, Gorajska; 2, Barbara z Rożnowa wdowa po Tęczyń.
Jan Stanisł. n. 1515 † 1568, podsk. wda sendom.
Stanisław † 1618 kaszt. sendom. córek sześć.
Konstanty Bazyli † 1608 wda kijow.
żona Zofja Tarnowska
Jan Krzysztof n. 1537 † 1567, k. wojnicki, ż. Zofja Odrowążówna
Krzysztof † 1532 kaszt. krakowski kancl.....
Elżbieta za kancl. Mikoł. Radziwiłłem.
Kristina za Janem ks. Ziembickim.
Zofja † 1564 za Jan Magnus n. 1498 † 1561, wda ruski, hetman; wprzód, Barb. łęczyńska.
*Stanisław SZYDŁOWIECKI † 1492, kasz. radomski
*Mikołaj KAZANOWSKI.
Marcin † 1636 wda podol. hetman
Domiń. Alexander † 1647, wda bracł.
Adam obożny.
Elżbieta za Mikołaj † 1651 k. kr. hetman.
Marja Anna nar. 1643 zaśl. 1658 † 1702.
Dominik † 1683 podsk. nadw.
Jakób n. 1554 † 1613 wda bracł.
Stefan w. bracł. † 1634. ż. Mohilanka
Jan n. 1551 † 1611 wda bracław.
Paweł † 1674, kasz. kamieniecki
Stanisł. kasz kijowski.
Jan k. bracł. † 1743.
Theodor w. bełz. † 1790.
Alexand. w. smol. † 1714.
Józef k. lwow. † 1764.
Stefan w. maz. † 1730
Anton w. bełz. † 1762.
Piotr w. czerń. † 1726.
*Mikołaj POTOCKI, ż. Czermińska.
*Stanisław ZAMOJSKI, n. 1519 † 1572 k. chełmski.
Jan † 1605, kancl. hetman, żony: 1, Anna Ossolin.; 2, Kristina Radziwiłł; 3, Gryzelda Batory;
4, Barbara Tarnowska.
Joachim wda infl.
Michał Stanisł. † 1628, k. wojnic.
Janusz † 1618.
Adam Konstanty.
Anna Aloyzja za Janem Karolem Chodk.
Katarzyna za Tomasz Zamojski † 1638, ordinat, kanclerz
Alexander † 1659, wda sendom.
Joanna Barbara.
Gryzelda za Jerem. Michałem Wiśniow. wdą ruskim.
Jan † 1665 żona:
Marja Kazimira, potym za królem Janem SOBIESKIM.
Jakób Sobieski.
Alexander.
Konstanty.
Ludwika, za Francisz. de Bethune.
Marja zaśl. 1678. za Jana † 1687 kanclerza.
Ludwika za Michałem Sapiehą † 1737.
Henrik de la Grange marquis d'Arquien † 1707, kardinał, żona Franciszka de Chastre.
Marja Katarzyna ślub.: 1, Stefana Kazimirza Radziw.; 2, Alexandra Sapiehę.
Kazimirz Sapieha; ż. Karolina Radziwiłłówna.
Alexander Paweł † 1794, kancl. litewski.
*Jan WIELOPOLSKI
Jan † 1668 wda krak.
Joanna de Beth. zaśl.:
Jan Stanisław † 1731, wda ruski.
Marjanna za Franc. Max. Ossolin. podsk.
Stanisł. Wincenty † 1756 wda rawski.
Józef Antoni n. 1731 † 1796, k. krakowski.
*Maciéj JABŁONOWSKI.
Jan Stanisław † 1647, k. kamieniec.
Stanisław Jan n. 1634 † 1702, hetman.
Alexander, żona Theofila Sieniawska.
Józef Alexand. † 1777, wda nowogr., ż. Karolina z Radziw. Sapieżyna.
Anna † 1692, za Rafałem Leszczyń. podsk.
*Janusz WIŚNIOWIECKI † 1636.
Konstanty † 1685 wda bełzki.
Michał Serwacy † 1744, hetm. lit.
Anna za Józefem Ogińskim wdą trock.
Elżbieta za Michałem Zamoj. wdą smoleń.
Michał Kazimirz Ogiński, hetman lit. do 1792, córek sześć.
Janusz Antoni † 1741, kaszt. krak.
Francisz. Urszula za Mich. Kazim. Radziwiłł, het. p. litewski.
Karol Radziwiłł † 1790, wda wileń. ż.: 1. Lubomirska; 2. Rzewuska.
Theofila za: 1, Dimitrem Wiśniowieckim † 1662; 2, za Józef Karol Lubomirski, marsz. † 1703.
Jerzy † 1736, w. sendom.
Jan Alexander Sanguszko † 1775 ordinat.
Dimitr Jerzy † 1682, hetm.
Katarzyna za Stanisław, † 1684 wda podol.
Michał Tomasz † 1673 król.
Alexander † 1673;
Józef † 1720 ordinat.
Józefa Marja za Pawłem Franc. Karolem Sanguszką marsz. † 1701.
Teresa za Karolem ks. neuburgskim.
Jakób Sobieski.
Alexander.
Konstanty.
Michał Florian
Jan Alexander Sanguszko † 1775 ordinat.
Kristina za hetm. Felix. Potockim. Jerzy Dominik † 1727 wda krak.
Mikołaj ŻÓŁKIEWSKI
Stanisław † 1588 wda ruski
Stanisław † 1620, hetman.
Alexander KONIECPOLSKI.
Stanisław † 1646, hetman; żona: 1, Zółkiewska; 2, Kristina Lubomirska.
Janusz † 1618.
Adam Konstanty.
Anna Aloyzja za Janem Karolem Chodk.
Katarzyna za Tomasz Zamojski † 1638, ordinat, kanclerz
Alexander † 1659, wda sendom.
Joanna Barbara.
Gryzelda za Jerem. Michałem Wiśniow. wdą ruskim.
Jan † 1665 żona:
Marja Kazimira, potym za królem Janem SOBIESKIM.
Jakób Sobieski.
Alexander.
Konstanty.
Ludwika, za Francisz. de Bethune.
Marja zaśl. 1678. za Jana † 1687 kanclerza.
Ludwika za Michałem Sapiehą † 1737.
Marja Katarzyna ślub.: 1, Stefana Kazimirza Radziw.; 2, Alexandra Sapiehę.
Kazimirz Sapieha; ż. Karolina Radziwiłłówna.
Alexander Paweł † 1794, kancl. litewski.
Joanna de Beth. zaśl.:
Jan Stanisław † 1731, wda ruski.
Marjanna za Franc. Max. Ossolin. podsk.
Stanisł. Wincenty † 1756 wda rawski.
Józef Antoni n. 1731 † 1796, k. krakowski.
Alexander, żona Theofila Sieniawska.
Józef Alexand. † 1777, wda nowogr., ż. Karolina z Radziw. Sapieżyna.
Anna † 1692, za Rafałem Leszczyń. podsk.
Dimitr Jerzy † 1682, hetm.
Katarzyna za Stanisław, † 1684 wda podol.
Michał Tomasz † 1673 król.
Alexander † 1673;
Józef † 1720 ordinat.
Józefa Marja za Pawłem Franc. Karolem Sanguszką marsz. † 1701.
Teresa za Karolem ks. neuburgskim.
Jakób Sobieski.
Alexander.
Konstanty.
Michał Florian
Jan Alexander Sanguszko † 1775 ordinat.
Theofila za: 1, Dimitrem Wiśniowieckim † 1662; 2, za Józef Karol Lubomirski, marsz. † 1703.
Jerzy † 1736, w. sendom.
Stanisław † 1784, w. kijowski.
Stepań i Dubno.
Ordinacji podział.
Opatów i Pików.
Wisnicz i Konstantinów.
Jerzy, Cudnów.
Jan, Koźmin.....
Alexand. Miropol.
Marja za Karol. w. Radziw.
Elżbieta Sieniawska.
Józef † 1732, w. czerń.
Anna Rzewuska.
Antoni † 1782, k. krakowski.
Stanisł. † 1783, marsz.
Stanisław Herakl. † 1702, marsz.
Hjeronym August † 1706 hetm.
Alexander † 1675.
Kristina za hetm. Felix. Potockim. Jerzy Dominik † 1727 wda krak

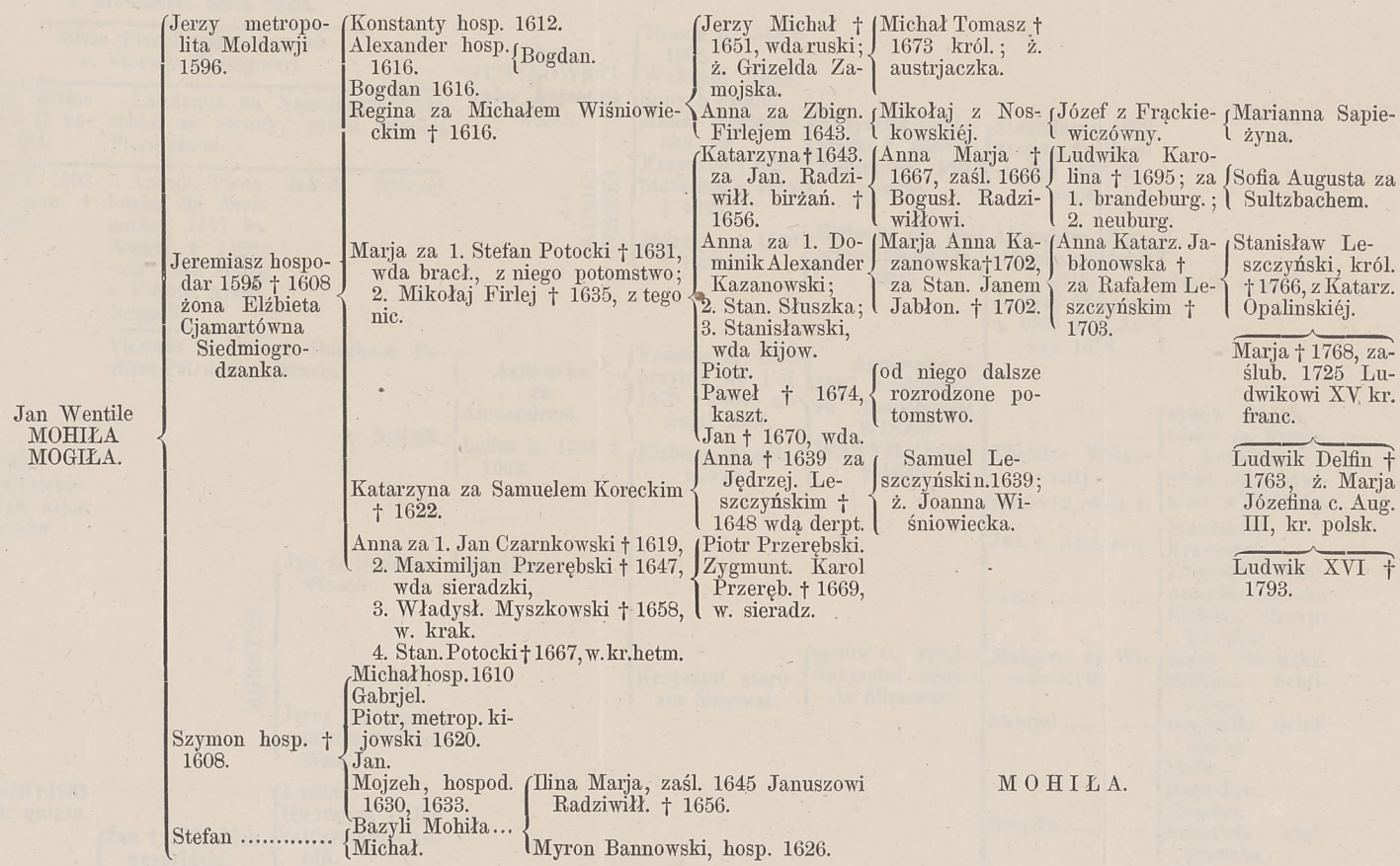
Jan Wentile MOHIŁA MOGIŁA.
Jerzy metropolita Moldawji 1596.
Konstanty hosp. 1612.
Alexander hosp. 1616.
Bogdan.
Bogdan 1616.
Regina za Michałem Wiśniowieckim † 1616.
Jeremiasz hospodar 1595 † 1608 żona Elżbieta Cjamartówna Siedmiogrodzanka.
Marja za 1. Stefan Potocki † 1631, wda bracł., z niego potomstwo; 2. Mikołaj Firlej † 1635, z tego nic.
Katarzyna za Samuelem Koreckim † 1622.
Anna za 1. Jan Czarnkowski † 1619, 2. Maximiljan Przerębski † 1647, wda sieradzki, 3. Władysł. Myszkowski † 1658, w. krak. 4. Stan. Potocki † 1667, w. kr. hetm.
Szymon hosp. † 1608.
Michał hosp. 1610
Gabrjel.
Piotr, metrop. kijowski 1620.
Jan.
Mojżeh, hospod. 1630, 1633.
Ilina Marja, zaśl. 1645 Januszowi Radziwiłł. † 1656.
Stefan .....
Bazyli Mohiła...
Michał.
Myron Bannowski, hosp. 1626.
Jerzy Michał † 1651, wda ruski; ż. Grizelda Zamojska.
Michał Tomasz † 1673 król.; ż. austrjaczka.
Anna za Zbign. Firlejem 1643.
Mikołaj z Noskowskiéj.
Józef z Frąckiewiczówny.
Marianna Sapieżyna.
Katarzyna † 1643. za Jan. Radziwiłł. birżań. † 1656.
Anna Marja † 1667, zaśl. 1666 Bogusł. Radziwiłłowi.
Ludwika Karolina † 1695; za 1. brandeburg.; 2. neuburg.
Sofia Augusta za Sultzbachem.
Anna za 1. Dominik Alexander Kazanowski; 2. Stan. Słuszka; 3. Stanisławski, wda kijow.
Marja Anna Kazanowska † 1702, za Stan. Janem Jabłon. † 1702.
Anna Katarz. Jabłonowska † za Rafałem Leszczyńskim † 1703.
Stanisław Leszczyński, król. † 1766, z Katarz. Opalinskiéj.
Piotr.
Paweł † 1674, kaszt.
Jan † 1670, wda.
od niego dalsze rozrodzone potomstwo.
Marja † 1768, zaślub. 1725 Ludwikowi XV kr. franc.
Anna † 1639 za Jędrzej. Leszczyńskim † 1648 wdą derpt.
Samuel Leszczyński n. 1639; ż. Joanna Wiśniowiecka.
Ludwik Delfin † 1763, ż. Marja Józefina c. Aug. III, kr. polsk.
Piotr Przerębski.
Zygmunt. Karol Przereb. † 1669, w. sieradz.
Ludwik XVI † 1793.
MOHIŁA.

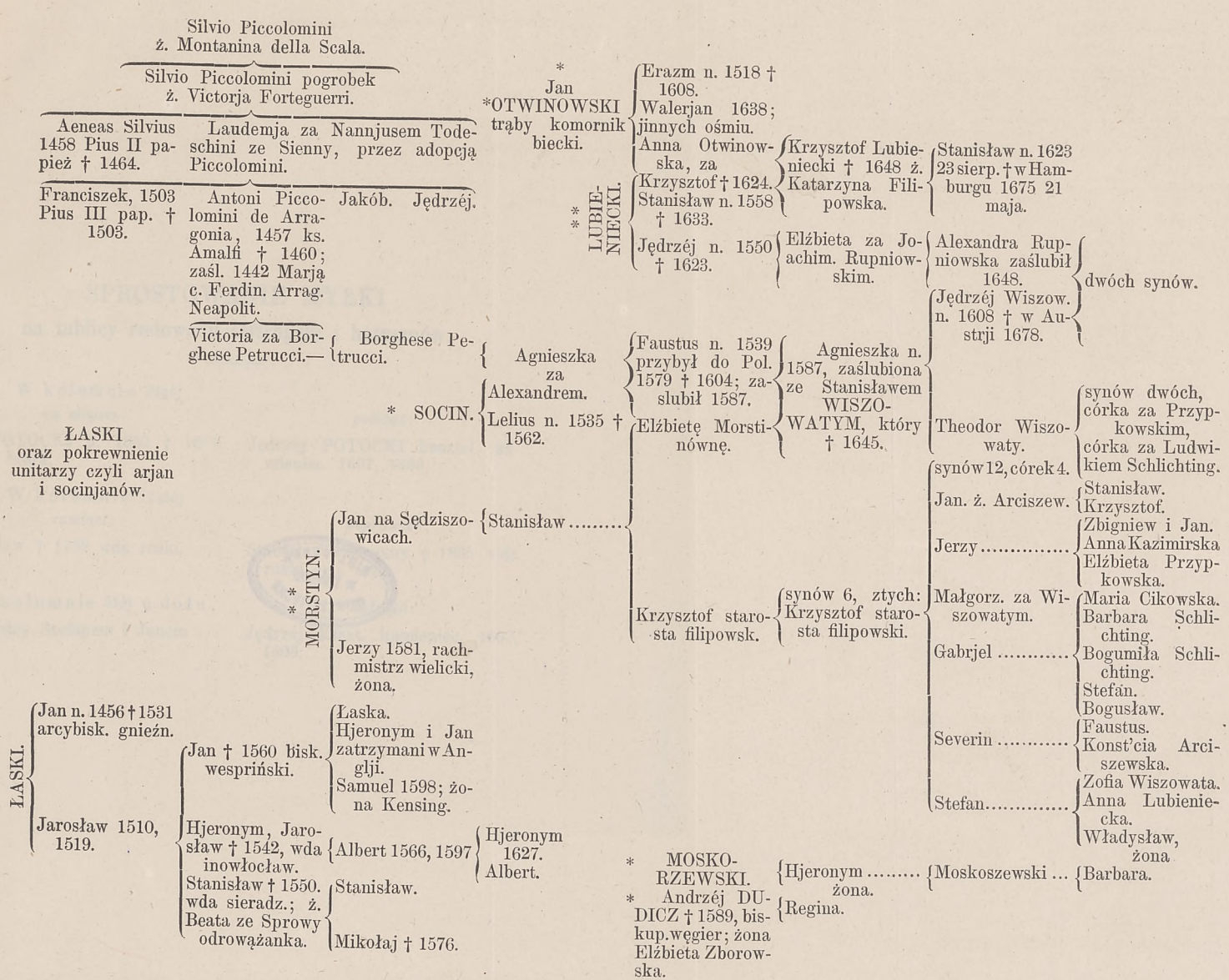
Silvio Piccolomini
ż. Montanina della Scala.
Silvio Piccolomini pogrobek
ż. Victorja Forteguerri.
Aeneas Silvius 1458 Pius II papież † 1464.
Laudemja za Nannjusem Todeschini ze Sienny, przez adopcją Piccolomini.
Franciszek, 1503 Pius III pap. † 1503.
Antoni Piccolomini de Arragonia, 1457 ks. Amalfi † 1460; zaśl. 1442 Marją c. Ferdin. Arrag. Neapolit.
Jakób. Jędrzéj.
Victoria za Borghese Petrucci.—
Borghese Petrucci.
ŁASKI oraz pokrewnienie unitarzy czyli arjan i socinjanów.
* SOCIN.
Agnieszka za Alexandrem.
Lelius n. 1535 † 1562.
* Jan *OTWINOWSKI trąby komornik biecki.
Erazm n. 1518 † 1608.
Walerjan 1638; jinnych ośmiu.
Anna Otwinowska, za
Krzysztof Lubieniecki † 1648 ż. Katarzyna Filipowska.
Stanisław n. 1623 23 sierp. † w Hamburgu 1675 21 maja.
** LUBIENIECKI.
Krzysztof † 1624.
Stanisław n. 1558 † 1633.
Jędrzéj n. 1550 † 1623.
Elżbieta za Joachim. Rupniowskim.
Alexandra Rupniowska zaślubił 1648.
dwóch synów.
Jędrzéj Wiszow. n. 1608 † w Austrji 1678.
Faustus n. 1539 przybył do Pol. 1579 † 1604; zaślubił 1587.
Agnieszka n. 1587, zaślubiona ze Stanisławem WISZOWATYM, który † 1645.
Elżbietę Morstinównę.
Theodor Wiszowaty.
synów dwóch,
córka za Przypkowskim,
córka za Ludwikiem Schlichting.
** MORSTYN.
Jan na Sędziszowicach.
Stanisław .....
Jerzy 1581, rachmistrz wielicki, żona.
Krzysztof starosta filipowsk.
synów 6, ztych: Krzysztof starosta filipowski.
synów 12, córek 4.
Jan. ż. Arciszew.
Stanisław.
Krzysztof.
Jerzy .....
Zbigniew i Jan.
Anna Kazimirska
Elżbieta Przypkowska.
Małgorz. za Wiszowatym.
Maria Cikowska.
Barbara Schlichting.
Gabrjel .....
Bogumiła Schlichting.
Stefan.
Bogusław.
Severin .....
Faustus.
Konst'cia Arciszewska.
Stefan.....
Zofia Wiszowata.
Anna Lubieniecka.
Władysław, żona
ŁASKI.
Jan n. 1456 † 1531 arcybisk. gnieźn.
Jan † 1560 bisk. wespriński.
Łaska.
Hjeronym i Jan zatrzymani w Anglji.
Samuel 1598; żona Kensing.
Jarosław 1510, 1519.
Hjeronym, Jarosław † 1542, wda inowłocław.
Albert 1566, 1597
Hjeronym 1627.
Albert.
Stanisław † 1550. wda sieradz.; ż. Beata ze Sprowy odrowążanka.
Stanisław.
Mikołaj † 1576.
* MOSKORZEWSKI.
* Andrzéj DUDICZ † 1589, biskup. węgier; żona Elżbieta Zborowska.
Hjeronym ..... żona.
Regina.
Moskoszewski ...
Barbara.

SPROSTOWANIE MYŁKI

na tablicy rodowodu Ostrogski i hetmanów.

---

1. W kolumnie 7méj

na miejscu:	*położyć:*
Jan POTOCKI n. 1555 † 1611 wda bracł.	Jędrzéj POTOCKI kasztel. kamieniec. 1607, 1609,

2. W kolumnie 11stéj

zamiast:	*poprawić:*
Stanisław † 1788 wda ruski.	Stanisław Szczęsny † 1805 wda ruski gen. artil.

3. W kolumnie 5téj u dołu

	dołożyć:
między Stefanem i Janem	Jędrzéj kaszt. kamieniec. 1607, 1609.

Dziesięć upłynionych wiekóv
DAWNEJ POLSKI
oraz krajów i mocarstw
z którymi ściślejsze związki lub bliższe stosunki miała.

FRANKOWIE
752. Pepin
768. Karol W.
814. Ludwik dobrotliwy
845. dział
Karol Lotar Ludw. II. lysy
876. Karlom
Ludwik Karol otuły
884. rozerwanie
888. Arnolf
899. Ludwik
900
FRANCIA
900
1000
1100
1200
1300
1400
1500
1600
1700
1800

MORAWY
850. Privinna
Mojmar
845. Rastic
871. Światopełk
894. Mojmir Swięto pełk IV.
890.
894
CZECHY
856. Borzywoj
POMORZE
Wizimir
POLSKA
Leszek
Leszek
Popiel I.
Popiel II.
860. Ziemowit
891. Leszek
Lutycy
21. Ziemowit
62. Mieczysław I.
Dadosagni
POLSKA PODZIELONA
92. Bolesław Wielki
25. Mieczysław II.
34. Zamięszanie
40. Kazimirz I. restaurator
58. Bolesław II. smiały
80. Władysław Herman
2. Bolesław III. krzywousty
35. Masław
41.
MAZOWSZE MAZURY
CHROBACIA BIAŁA czyli wielka i krakowska
CHROBATOWIE
700.
Krak
Wanda
884.
Wyższe wil. wiślic
CHROBACIA CZERWIEŃSKA czyli Czerwieńsk?
SŁAWIANIE NOWOGRÓD
SŁAWIANIE
Smoleńsk
Kiów
864
881.
RUŚ
862. Rurik
879. Igori Oleg
WAREGOWIE
SKANDINAWIA
NORMANDOWIE
800. Gotrik Hemming
DANIA
Gorm
900
2. Igor sam
45. Swiatosław
78. Oleg
80. Jaropełk
80. Włodzimirz
KIJÓW
83. 81.
92. Czesi
99.
1000
18. Swiatopełk
18. Jarosław wielki
RUŚ CZERWONA
PRZEMYŚL
54. podział Izasław
55. Rościsław
63. Wołodar
77. Wszewłod
95. Swiatopełk Michał
HALICZ
Jarosł. Światopołkowicz
13. Włodzim. monomach
25. Mścisław IV.
35. Jaropołk II.
59. Wiaczesław
39. Wszewłod. II.
46. Igor II.
41. Izasław II.
35. Jerzy długoręki
51. Izasł. Dawidow
61. Rościsł. Mścisławicz
68. Mścisław Izasławicz
71. Hleb Jurewicz
72. Jarosław Izasławicz
76. Rogwołod Rościsławicz
77. Światosław Wszewłodowicz
95. Rurik Rościsławicz
11. Wszewł. czerwony
15. Mścisław Mścisławicz
24. Włodz. Rurikow
56. Izasł. Mścisławicz
59. Michał Wszewłodowicz Rościsł. Mścisławicz
Ringold
35. Połock
40. Mindowe
52. król
63. Strojnat
64. Wojsiełko
67. Zamięszanie
85. Lutuwer
91. Witenes
46. król
66. Swarno
66. Lew I.
Osady zaleskie Jerzy Dołgoruki
SUZDAL
NOWOGRÓD WIELKI
Rzeczpospolita
37.
LITWA
57. WŁODZIMIERZ NAD KLAZMĄ Andrzej bogolibski
74. Jaropełk i Mścisław Rościsławicze
75. Michał Jurewicz
76. Wszewłod III. IV
SZWECIA
61.
Jaropełk Włodzimirowicz
Wszewłod Mścisławicz
Konstanty
Jerzy II.
58. Jarosł. II
61. Światosł. II.
Alexander newski
63. Jarosł. III.
72. Bazyli
76. Dimitr
94. Andrzej III.
Daniel
Michał II.
Jerzy III.
Dimitr II.
Alexander II.
28. Jan MOSKWA
40. Simeon
55. Jan II.
59. Dimitr III.
63. Dimitr IV.
89. Bazyli II.
Knut
Olaf
Erik
Mikołaj
35. Erik IV.
39. Erik V.
47. Sven i Knut V.
57. Waldemar
Sven
Harald blaatand
Gorm
Knut II.
Hardiknut
Magnus
Sven
Harald
Olaf
Erik
Mikołaj
Anglia
Irlandia
Normandia
Norwegia
Polock
Ruś
Warez
Litwa
Jaćwież
Pomorze
Prusy
Szwecia
Jutlandia
Finlandia
Gotlandia
Islandia
Grenlandia
Ameryka
Ameryka Północna
Ameryka Południowa
Afryka
Azya
Europa
Oceanus Atlantycki
Oceanus Indyjski
Oceanus Spokojny
Morze Śródziemne
Morze Czarne
Morze Kaspijskie
Morze Białe
Morze Bałtyckie
Morze Północne
Morze Adryatyckie
Morze Egejskie
Morze Marmara
Morze Czerwone
Morze Arabskie

POLSKA 1333.
podziały i straty
M.Baltickie
Bornholm
Ruthenia
Kurlandia
Wenden
INFLANTY
ŁOTYSZE
PSKÓW
ŻMUDŹ
Kowno
Połock
Witebsk
Wielisz
Wiazma
Drohobuż
Smoleńsk
Mścisław
Mohilew
Mozajsk
Moskwa
Mińsk
Nowogrodek
Brześć
Nowogród
Kijów
Perejasław
Czerniechów
Włodzimierz
Łuck
Owrucz
Halicz
Kijowo
Wiedeń
AUSTRIA
Wyszehrad
Buda
KRÓLESTWO WĘGIERSKIE
Cillejo
Bosnia
WOŁOSZA
Krymsor
Przekopicy
Pragaczarna
Morawy
Ołomuniec
Praga
Bradecz
Kraków
Sandomierz
Lublin
Radom
Checiny
Sandomir
Wodzimir
Brześć
Kamieniec
Perejasław
Pskowo
Twer
Moskwa
Kaluga
Smoleńsk
Nowogród
Wiazma
Drohobuż
Mozajsk
Mścisław
Mohilew
Mińsk
Brześć
Nowogrodek

HERBY WIELKO-POLSKIE
POZNAŃSKI
KALISKI
SIERADZKI
WIELUŃSKI
ŁĘCZYCKI
BRZESKI KUJ.
INOWROCŁAWSKI
DOBRZYŃSKI
PŁOCKI
MAZOWIECKI
RAWSKI
CHEŁMINSKI
MALBORSKI
POMORSKI
PRUSKI
WALEZÓW
BATORYCH
WAZÓW
SASKI
WISZNIOWIECKI
SOBIESKI
LESZCZYŃSKI
PONIATOWSKI
HERBY MAŁO-POLSKIE
KRAKOWSKI
OSWIECIMSKI
ZATORSKI
SANDOMIRSKI
KIJOWSKI
RUSKI
ZYDACZEWSKI
PRZEMYSKI
HALICKI
CHEŁMSKI
WOŁYŃSKI
PODOLSKI
LUBELSKI
PODLASKI
BEŁZKI
POLSKA ROKU 1764
BANDERY
KURLANDZKI
SIEWIERSKI
CZESKI
WĘGIERSKI
Inflanty
Żmudź
Połock
Witepsk
Smoleńsk
Mścisław
Troki
Wilno
Mińsk
Nowogrodek
Lida
Grodno
Słuck
Pińsk
Brześć litewski
Wołyń
Kijów
Bełz
Ruś
Podole
Bracław
Kraków
Sandomirz
Lublin
Warszawa
Płock
Brześć kujawski
Gniezno
Poznań
Kalisz
Sieradz
Rawa
Łęczyca
Chełmno
Królewiec
Gdańsk
Pomorze
Warmia
Mazowsze
Podlasie
Kurlandia
Semigalia
Inflanty
Ruś
Wołyń
Podole
Mołdawia
Turcia
Austria
Węgry
Szląsk
Pomerania
Brandeburgia
Prusy
Książęce Elektorskie
Królestwo Pruskie
Rossia
Litwa
Małopolska
Wielkopolska
Nakładem J. K. Żupańskiego w Poznaniu.
M. Busse w Poznaniu litogr.
HERBY LITEWSKIE
WILENSKI
TROCKI
ŻMUDZKI
SMOLENSKI
NOWOGRODZKI
POŁOCKI
WITEBSKI
BRZESKI LIT.
MSCISŁAWSKI
MINSKI
INFLANCKI
BRACŁAWSKI
CZERNIECHOW.
DAWNY LITEW.
SZLĄSKI
GŁOGOWSKI
LIGNICKI-BRZEG.
SWIDNICKI
RACIBORSKI
CIESZYNSKI
POMORSKI
KASZUBSKI
KRZYŻACKI
MOLDAWSKI
SZWEDZKI
MOSKIEWSKI
HERBY STRACONYCH KRAJÓW, LUB. KRÓTKO POŁĄCZONYCH.

HERBY
WIELKO - POLSKIE
POZNAŃSKI
KALISKI
SIERADZKI
WIELUŃSKI
ŁĘCZYCKI
BRZESKI KUJ.
INOWROCŁAWSKI
DOBRZYŃSKI
PŁOCKI
MAZOWIECKI
RAWSKI
CHEŁMIŃSKI
MALBORSKI
POMORSKI
PRUSKI
WALEZÓW
BATORYCH
WAZÓW
SASKI
WISZNIOWIECKI
SOBIESKI
LESZCZYŃSKI
PONIATOWSKI
HERBY
MAŁO-POLSKIE
KRAKOWSKI
OSWIECIMSKI
ZATORSKI
SANDOMIRSKI
KIJOWSKI
RUSKI
ZYDACZEWSKI
PRZEMYSKI
HALICKI
CHEŁMSKI
WOŁYŃSKI
KURLANDZKI
SIEWIERSKI
CZESKI
WĘGIERSKI
POLSKA
ROKU
1764
BANDERY.
M. BAŁTYCKIE
Królewiec
KRÓLESTWO PRUSKIE
KSIĘSTWO ELEKTORSKIE
PRUSY
Pomorze
Warmia
Chełmno
Toruń
Gdańsk
Malborg
Elbląg
Kiszporg
Marienburg
Inowrocł.
Brześć kujawski
Płock
Gniezno
Poznań
Kalisz
Sieradz
Łęczyca
Rawa
Warszawa
MAZOWSZE
Podlachia
Brześć Litewski
Pinsk
Nowogrodek
Grodno
Troki
Wilno
Lida
Minsk
Mścisław
Smoleńsk
Witepsk
Połock
Inflanty
Miława
SEMIGALLIA
Żmudź
Rzeczyca
Dźwina R.
Dźwina
Dźwina R.
Wilkomirz
Oszmiana
Onexa
Stolbowo
Rzeczyca
Mozyr
Prypec R.
Prypec
Starodub
Czarniechow
Ongruck
Kijow
Zytomirz
Wołyń
Ostrog
Krzemieniec
Łuck
Włodzimirz
Brześć Litewski
Bielsk
Drohiczyn
Mielnik
Lukow
Lublin
Chełm
Krasnystaw
Urzędow
Grabowiec
Haroda
Sandomirz
Checiny
Kraków
Proszowice
Korczyn
Pilzno
Zator
Oświecim
Biecz
Szczerzec
Sanok
Przemyśl
Lwów
Ruś
Halicz
Żydaczew
Busk
Przeworsk
Lubaczow
Bełz
Tremboula
Latyczew
Winnica
Zwinigrod
Podole
Bracław
Czerwonygrod
Kamieniec
Kolomyja
Dniester R.
Bug R.
Dniepr R.
Prypec R.
Sob R.
Berezina R.
Swislocz R.
Niemen R.
Wilia R.
Narew R.
Wisła R.
Warta R.
Noteć R.
Bug R.
Pilica R.
Nida R.
Dunajec R.
Wisłoka R.
Wisłok R.
San R.
Tanew R.
Wieprz R.
Bystrzyca R.
Huczwa R.
Styr R.
Horyn R.
Ikwa R.
Szczara R.
Jasiołda R.
Pripet R.
Moyr
Pinsk
Slonim
Slutsk
Nowogrodek
Wolkowysk
Grodno
Kowno
Troki
Wilno
Oszmiana
Lida
Minsk
Mścisław
Smoleńsk
Witepsk
Połock
Inflanty
Miława
SEMIGALLIA
Żmudź
Wornie
Miedniki
Kurlandia
Rzeczyca
Dźwina R.
Dźwina
Wilkomirz
Oszmiana
Onexa
Stolbowo
Rzeczyca
Mozyr
Prypec R.